

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA JEZIK IN LITERARNE VEDE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

LETNIK XVII št. 2.
LJUBLJANA
1969

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Josip Badalić</i> , Juraj Križanić i Slovenci	9
<i>Stefan Barbarič</i> , Od Nietzschejevega do Cankarjevega Dioniza	17
<i>Frančè Bernik</i> , Problem literarnih zvrsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti	33
<i>Marja Boršnik</i> , O Tavčarjevem poetičnem ritmu	53
<i>Ivo Frangeš</i> , Mažuranićeva »starodavna lipa«	75
<i>Kajetan Gantar</i> , Valentin Vodnik in grška poezija	85
<i>Alenka Glazer</i> , Sovrè in Župančič	95
<i>Milan Grošelj</i> , Aorist in perfekt	117
<i>Alfonz Gspan</i> , Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila	119
<i>Vatroslav Kalenić</i> , Usoda kajkavskega dialekta	183
<i>Lojze Krakar</i> , Jernej Kopitar, posrednik med srbsko in hrvaško narodno poezijo in Goethejem	195
<i>Miroslav Kravar</i> , Slovenska varianta homerskoga heksametra	209
<i>Vilko Novak</i> , O slogu prve prekmurske knjige	227
<i>Boris Paternu</i> , Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne	233
<i>Fran Petrè</i> , Iz Župančičeve poetike	265
<i>Haralampie Polenakovik'</i> , Dva priloga za zapoznavanje so prepevite na K. D. Petkovik' od češki na makedonski jazik	285
<i>Janez Rotar</i> , Razpust in obnova Slovenske matice med prvo svetovno vojno	293
<i>Viktor Smolej</i> , Barbka Höchtlova	309
<i>Mate Šimundić</i> , Neke glasovno-naglasne osobine današnjega govora Imotske Krajine i Bekije	319
<i>Emil Štampar</i> , Kumičičeve dileme i njihov slovenski odjek	333
<i>Jože Toporišič</i> , Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika	343
<i>Milorad Živančević</i> , Vraz kao polonofil	353

SLAVISTIČNA REVIJA

Izhaja dvakrat na leto ali enkrat v dvojni številki

Izdajatelj

Slavistično društvo Slovenije

Uredniški odbor

FRANCE BERNIK, MARJA BORŠNIK (literarne vede), FRANC JAKOPIN, TINE LOGAR (jezikoslovje), BORIS PATERNU, DUŠAN PIRJEVEC, JOŽE TOPORIŠIČ

Rokopise sprejema odgovorni urednik TINE LOGAR

Ljubljana, Aškerčeva 12 (Filozofska fakulteta)

Reklamacije in naročila sprejema Založba Obzorja, Maribor, Partizanska 5

Tiska Ljudska pravica — Ljubljana

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA JEZIK IN LITERARNE VEDE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

LETNIK XVII, št. 2.

LJUBLJANA

1969

Zaslužnima literarnima zgodovinarjema, akademikoma
dr. FRANCETU KOBLARJU in dr. ANTONU SLODNJAKU
za njuna življenjska jubileja

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Josip Badalič</i> , Juraj Križanić i Slovenci	9
<i>Stefan Barbarič</i> , Od Nietzschejevega do Cankarjevega Dioniza	17
<i>Francè Bernik</i> , Problem literarnih zvrsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti	33
<i>Marja Boršnik</i> , O Tavčarjevem poetičnem ritmu	53
<i>Ivo Frangeš</i> , Mažuranićeva »starodavna lipa«	75
<i>Kajetan Gantar</i> , Valentin Vodnik in grška poezija	85
<i>Alenka Glazer</i> , Sovrè in Župančič	93
<i>Milan Grošelj</i> , Aorist in perfekt	117
<i>Alfonz Gspan</i> , Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila	119
<i>Vatroslav Kalenič</i> , Usoda kajkavskega dialekta	183
<i>Lojze Krakar</i> , Jernej Kopitar, posrednik med srbsko in hrvaško narodno poezijo in Goethejem	195
<i>Miroslav Kravar</i> , Slovenska varijanta homerskoga heksametra	209
<i>Vilko Novak</i> , O slogu prve prekmurske knjige	227
<i>Boris Paternu</i> , Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne	233
<i>Fran Petrè</i> , Iz Župančičeve poetike	265
<i>Haralampie Polenakovič</i> , Dva priloga za zapoznavanje so prepevite na K. D. Petkovič' od češki na makedonski jazik	285
<i>Janez Rotar</i> , Razpust in obnova Slovenske matice med prvo svetovno vojno	293
<i>Viktor Smolej</i> , Barbka Höchtlova	309
<i>Mate Šimundič</i> , Neke glasovno-naglasne osobine današnjega govora Imotske Krajine i Bekije	319
<i>Emil Stampar</i> , Kumičičeve dileme i njihov slovenski odjek	333
<i>Jože Toporišič</i> , Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika	343
<i>Milorad Živančević</i> , Vraz kao polonofil	355

PREGLEDI IN GRADIVO

Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike do prve svetovne vojne (<i>Oton Berkovec</i>)	365
Izbor rokopisnih prešernian v Narodni in univerzitetni knjižnici (<i>Štefka Bulovec</i>)	390
Nepoznata pisma Franca Ksavera Meška (<i>Šimun Jurišič</i>)	399
Okolu prepiskata meg'u Fran Levstik i Franja Košir (<i>Aleksandar Spasov</i>)	403

OCENI

Rasprave Instituta za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1, 1968 (<i>Janko Jurančič</i>)	411
Staročeský slovník. Úvodní stati. Soupis pramenů a zkratek. Praha 1968 (<i>Boris Urbančič</i>)	415

BIBLIOGRAFIJI JUBILANTOV

<i>Ana Koblar-Horetzky</i> , Bibliografija Franceta Koblarja	419
<i>Jože Pogačnik</i> , Bibliografija Antona Slodnjaka	465

CONTENTS

STUDIES

<i>Josip Badalić</i> , Juraj Kržanić and the Slovenes	9
<i>Stefan Barbarič</i> , From Nietzsche's to Cankar's Dionysius	17
<i>Francè Bernik</i> , The Problem of Literary Genres between Romanticism and Symbolism in Slovene Literature	55
<i>Marja Boršnik</i> , Tavčar's Poetic Rhythm	55
<i>Ivo Frangeš</i> , Mažuranič's »starodavna lipa«	75
<i>Kajetan Gantar</i> , Valentin Vodnik and Greek Poetry	85
<i>Alenka Glazer</i> , Sovrè and Župančič	95
<i>Milan Grošelj</i> , Aorist and Perfect	117
<i>Alfanz Gspan</i> , Three New Slovene Texts for Songs by Žiga Zois	119
<i>Vatroslav Kalenić</i> , The Fate of the Kajkavski Dialect	185
<i>Lojze Krakar</i> , Jernej Kopitar, The Mediator between Serbian and Croatian National Poetry and Goethe	195
<i>Miroslav Kravar</i> , The Slovene Variant of the Homeric Hexameter	209
<i>Vilko Novak</i> , The Style of the First Book Written in the »Prekmurski« Dialect	227
<i>Boris Paternu</i> , The Continuity of Themes under New Styles in Slovene Poetry from the Baroque to the Modern Period	235
<i>Fran Petrè</i> , From Župančič's Poetics	265
<i>Haralampie Polenakovič</i> , Contributions to the Knowledge of Petkovič's Adaptations of Songs from the Czech to the Macedonian Language	285
<i>Janez Rotar</i> , The Dissolution and the Reconstruction of the Slovenska Matica during the First World War	295
<i>Viktor Smolej</i> , Barbka Höchtl	509
<i>Mate Simundić</i> , Some Phonetic and Stress Particularities of the Present-Day Speech in the Imotska Krajina and Bekija	519
<i>Emil Stampar</i> , Kumičič's Dilemmas and Their Echo in Slovenia	535
<i>Jože Toporišič</i> , Morphological Segmentation, Predictability of Gender and the Integration of Foreign Words in the System of Slovene Literary Language	543
<i>Milorad Živančević</i> , Vraz as a Polophile	555

SURVEYS AND MATERIAL

Ivan Cankar's Work in Czech Translations and in the Light of the Czech Literary Publications Until the First World War (<i>Oton Berkopec</i>)	565
A Selection of Manuscripts about Prešeren in the National and University Library of Ljubljana (<i>Stefka Bulovec</i>)	590

Unknown Letters by Franc Ksaverij Meško (<i>Simun Jurišić</i>)	399
About the Correspondence between Fran Levstik and Franja Košir (<i>Aleksandar Spasov</i>)	403

REVIEWS

Rasprave Instituta za jezik Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1, 1968 (<i>Janko Jurančič</i>)	411
Staročeský slovník. Úvodní stati. Soupis pramenů a zkratk. Praha 1968 (Boris Urbančič)	415

BIBLIOGRAPHIES

Ana Koblar — Horetzky, The Bibliography of France Koblar	419
Jože Pogačnik, The Bibliography of Anton Slodnjak	465

RAZPRAVE

Josip Badalić (Zagreb)

JURAJ KRIŽANIĆ I SLOVENCİ

Proučavajući Križanićeva djela proniknuta nerijetko snažnim do brutalnosti stilom, pogotovu kad bi uperio svoje oštre filipike protiv nanišanjenih nacionalnih i društvenih neprijatelja, često sam u mislima tražio odgovor na pitanje, otkuda tome učenome duhovnom pastiru taj neodmjereni ton. Kao i drugi njegovi svećenički suvremenici, i on je u svom teološkom studiju na najvišim znanstvenim zavodima tadašnjega Graca, Bolonje i Rima proučio i retoričku nauku, a s njom upoznao — pored niza crkvenih apologeta — i najslavniju govorničku i spisateljsku krepčinu riječi i takvih govornika i pisaca kao što su bili Demosten i Ciceron. Jer upravo u njegovu do surovosti neodmjerenom napadačkom stilu očituje se klasična ciceronijanska invektiva, puna strasti i žuči: »Quousque tandem...«

Uzme li on, na primjer, na nišan uočene neprijatelje slavenskih naroda, poimence Nijemce i Turke, on će se poslužiti upravo necenzurnom leksikom, u kojoj strastveno progovara njegov akumulirani gnjev i jednaka mržnja.

Odakle mu to?

Pišući svoju »Politiku« u zatvorenom Tobolsku, malo je on ili nimalo imao prilike za neposredne susrete s Nijemcima. Očito je on tim »eksplozivnim duhom« napunjen ranije, u Moskvi, u pismenoj i razgovornoj Moskvi njegovih godina, prije zatočenja u Tobolsku.

Ili možda još ranije:

U svojoj vlastitoj domovini, odnosno u duhovničkoj atmosferi svoga školovanja — od Isusovačkoga kolegija u Zagrebu, katoličko-bogoslovskih škola u Gracu, Bolonji i Rimu? A sve to u sjeni protureformacijskih strujanja toga razdoblja? A zna se i za njegove razmirice s »Kranjcima« u Rimu.

Otuda, po svoj prilici, vuče svoj korijen i njegova vjerska razgnjevljenost protiv crkvenih hereza i njihovih nosilaca, koja će on kasnije, u svojim spisima, svjetovnim i teologijskim, uzeti oštro na nišan. Otuda, valjda, i njegova strastvena želja, da se posveti misionarstvu u cilju aktivnoga suzbijanja 'hereze i heretika'. O svemu tome on govori sa strašću pred svojim crkvenim poglavarima — prije svoga polaska na misionarski posao u Rusiju. Tajnik Kongregacije za propagandu vjere, Massari, koji ga — tako reći — ispovijeda prije negoli mu Kongregacija povjeri takvu važnu crkvenu misiju, karakterizira ga kao 'čovjeka zanesenjaka',¹ pa gotovo s nepovjerenjem gleda u njegovu sposobnost za takav crkveno odgovoran posao. Valjda je i zato našem 'zanesenjaku' — tako se čini — prije njegova polaska bila povjerena na par godina župnička pastva u — Nedelišću kraj Varaždina.

Da li je Križanićevo župnikovanje u zabitnom Nedelišću odabrano slučajno ili namjerno?

Tu bih želio uključiti jedno svoje — naslućivanje. Jer, Križaniću je, kako je poznato, bilo predloženo, da pođe u jednakoj misionarskoj misiji u Marču kraj Ivanićgrada, da tamošnje pravoslavce 'nevjernike' prevede na katolicizam. Nije se odazvao.

Međutim, u Nedelišće je pošao. Jer i Nedelišće je u to doba bilo u katoličkim redovima teško ozloglašeno — nadiranjem ofenzivne kalvinističke 'hereze': u Nedelišću je naime krajem Šestdesetih i početkom Sedamdesetih godina Šesnaestoga stoljeća bio župnikom, pod okriljem i zaštitom poklonika protestantizma čakovačkih Zrinskih, Mihalj Bučić, poznati i katolicizmu zazorni propagator kalvinizma u Medimurju. Djelatnost Bučićeva bila je Vatikanu dobro poznata po Bučićevim kalvinističkim spisima objelodanjenim za Bučićeva župnikovanja u Nedelišću. Ti su spisi, međutim, danas poznati *samo po sačuvanim bibliografijskim podacima*, a koji glase:

1. *Katekizam hrvatski za luterane*. (Kroatischer lutherischer Katechismus). U Nedelišću, Rudolf Hofhalter, (ca 1573);

2. *O sakramentima*. (Contra praesentiam corporis et sanguinis Christi Domini in Sacramento Eucharistiae). Nedelišće, Rudolf Hofhalter (ca. 1573).

¹ Pierling P.: Zur Biographie G. Križanić's = Archiv f. slav. Philologie. VI (1882) pp. 120—122.

Sva je prilika, da je Bučić u Nedelišću objelodanio još koje djelo jednakoga karaktera (Novi Zavjet?), ali se od svih njegovih publikacija, revnošću nadležnih vjerskih krugova, do danas nije sačuvao ni jedan jedincati primjerak. Sâm pisac te kalvinističke hereze bio je, kako je poznato, 3. III. 1574 čak izopćen iz Crkve, pa je time završena i Bučićeva kalvinistička ‚hereza‘ u Hrvatskoj.²

Sve je to morao dobro znati kasniji Bučićev nasljednik na župničkoj stolici u Nedelišću — Juraj Križanić.

Kao mlad svećenik i revnostan katolik sigurno nije odobravao ‚kalvinistički prodor‘ u Hrvatsku i smatrao ga je pogubnom herezom. Pored toga, tiskarom Bučićevih spisa bio je putujući tiskarski majstor *Nijemac Rudolf Hofhalter*, koji je došao iz Ljubljane sa svojom ambulantom tiskarskom oficinom, otisnuo u Nedelišću Bučićeve spise, pa onda i Pergošićev prijevod Verböczyev-a *Decretum-a* (Tripartit, »na Slovjenski iezik obernien«) 1574, te zatim otputovao u Budimpeštu.

I to je, jamačno, znao pozniji župnik u Nedelišću Juraj Križanić, mada o tome nominatim nema traga u njegovim djelima. Nakon svega toga nameće nam se, tako reći, sâm od sebe odgovor na pitanje: otkuda Križaniću toliki bijes na Nijemce kao sijače svakojakih hereza, poimence onih, kojima su bili pokretačima Luther i Kalvin (Calvin).

Odgovor bi valjalo, po mom mišljenju, tražiti i u njegovim iskustvima s ‚njemačkim herezama‘ u njegovoj domovini.

Prema tome, rekao bih, da se Križanić zadiojio nepomirljivom mržnjom protiv Nijemaca još za vrijeme svoga boravka u domovini, a prije svoga drugoga polaska u Rusiju, gdje je onda, izrađujući svoju »Politiku« u Tobolsku, dao oduška svojoj razgnjevljenosti zbog penetrantnosti njemačkoga protestantizma i kalvinizma širom svijeta. A nije mogao biti uzrokom njegova katoličkog — ili čak i kršćansko-obnovnoga (protureformacijskoga) gnjeva samo Bučićev kalvanizam, nego još više protestantska djelatnost naših, slovenskih i hrvatskih emigranata u Njemačkoj (Urach, Regensburg i Tübingen), koji su, na čelu s Primožem

² O Bučiću pisalo je podrobnije više naših i stranih učenjaka. Iscrpljivo je pisao F. Bučar u svojoj *Povijesti hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1910, pa onda u *Povijesti reformacije i protureformacije u Medimurju i susjednoj Hrvatskoj*, Varaždin, 1915. Zatim Vj. Klaić raspravu *Mihajlo Bučić i Franjo Tah* (= Nastavni vjesnik, 1912, str. 474—478) te Strohal, R.: *Kojim je narječjem pisao svoje knjige Mihajlo Bučić?* (= Nastavni vjesnik, 1926, 1926/27, str. 57—59) i drugi.

Trubarom, ubacivali svoje propagandističke publikacije, na hrvatskom i slovenskom jeziku, i po našim krajevima. A taj je vjetar donio u Nedelišće i hrvatskoga kalvinistu Bučića, kao i tiskara njegovih djela u Nedelišću, Nijemca Rudolfa Hofhaltera. Sve je to strogi katolik Križanić znao i prije svoga župnikovanja u Nedelišću, pa se nije na sve te hereze naših ljudi u svojim djelima nijednom riječju osvrnuo očekivanom pokudom. Kao da ih nije nikada bilo.

Jagić misli, da je razlog, što on nije pisao u svojoj zreloj dobi (u Tebolsku) o svojoj zemlji i o tadašnjim zbivanjima na našem Jugu u tome, što je on, uplovivši u duboke slavenske vode, u carsku Rusiju, problem vjerskih hereza, sa žarištem u Njemačkoj, shvatio, a zatim i obradio šire, principijelnije, pa je zato zanemario jugoslavensku heretičku kazuistiku. Nijednom on riječju ne spominje u svojim djelima ni Bučića ni Primoža Trubara (*Philopatridus Illyricus*) ni Matiju Vlašića (*Flacius Illyricus*), mada je i on pobornik ideje *ilirske* zajednice. Povrijeđen, očito, heretičkim raspoloženjima i djelovanjem svojih, hrvatskih i slovenskih sunarodnjaka „Ilira“, kalvinista i protestanata, naš se „antiheterički“ Križanić nije nigdje *expressis verbis* osvrnuo na njihov rad, nego njegov protest protiv toga i takva djelovanja valja tražiti po svoj prilici u njegovim poopćenim i načelnim izlaganjima, napose kada govori o Nijemcima i Njemačkoj, kao leglu svakojakih »zaraza«, »hereza« i drugih (daleko kod Križanića pretjeranih!) opačina pripisivanih Nijemcima.³

Zapaženo je, međutim, da se Križanić nigdje u svojim spisima pomenično ne osvrće ne samo na rad naših najistaknutijih pobornika vjerske reformacije, na Mihalja Bučića, Matiju Vlašića i Primoža Trubara, nego on u svom opsežnom povijesnom i političkom spisu ne posvećuje posebnu i očekivanu pažnju unutrašnjim ekonomsko-političkim prilikama u našim zemljama svoga vijeka. Posebno to vrijedi za Sloveniju, koju, kako je već istaknuto, Križanić nigdje ni nikako ne spominje: »zajednicu zadunajskih Slovencev čine Bugari, Srbi i Hrvati« — bez Slovenaca. A da je Križanić morao kako tako poznavati prilike u Sloveniji (u tadašnjim slovenskim zemljama) u razdoblju tako zvane kršćanske obnove proizlazi i iz činjenice, da je on proveo dvije godine na visokoškolskim studijama u Grazu, koji je grad u Križanićevo doba

³ Križanić J.: *De natura Germanorum* (Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka. Moskva 1859. (= »Russkaja beseda«, Priloženje No. 6. str. 249—277).

bio kulturnim žarištem i za tadašnje slovenske pokrajine — Štajersku, Korušku i Kranjsku, na čelu s ponijemčenim glavnim gradom — Ljubljanom. Kao mlada, osviještena Slavena jamačno ga slika tih i takvih tadašnjih prilika u tim zemljama nije radovala, jer je ponjemčivanje tih krajeva doseglo visok stupanj. A pored toga, kao vrstan etimolog, vjerojatno je znao, da je porijeklo imena i glavnoga kulturnog žarišta te dobe i njegovih studija bilo — slavensko: Gradac (Graz). Možda bi Križanićevim protunjemačkim jadikovkama i invektivama valjalo potražiti korijen upravo u tadašnjim prilikama u Sloveniji, kad se izrečno žali, u apelu na ruskog cara, na tužne prilike u ponekim slavenskim zemljama, koje su izgubile ne samo svoju državnost, »već i svu moć, jezik i pamet, tako da već ne znaju što je čast i dostojanstvo, te o njima već i ne misle, a sami sebi ne mogu nikako pomoći...«⁴

Možda su upravo takve prilike, koje su, uostalom, mutatis mutandis u to doba bile podjednake, ili čak i gore, i u drugim poturčijanim i mađariziranim jugoslavenskim zemljama — te time utjecale na šutnju o njima — i rječitoga Križanića.

Jagić je tu Križanićevu mučavljivost pokušao objasniti zanošenjem novim i velikim sveslavenskim vidicima Križanićevim, koji su potisnuli, nakon njegova poblizeg upoznavanja s Rusijom, njegov kontinuirani interes s napuštenom domovinom.

— »Znajući da je Križanić svoju mladost proveo kod kuće, u svojoj domovini Hrvatskoj — piše Jagić — ... mogli bismo u čudu zapitati, zašto tako malo ili gotovo ništa ne govori o historiji svoje uže domovine i Južnih Slavena uopće. Čini mi se, da se to može tako protumačiti, što su njegovi planovi imali pred očima mnogo veće ciljeve, ... Križanić htjede veliki ruski svijet izmiriti putem unije sa Rimom. Taj veliki cilj, koji ga je u dva maha vukao u Rusiju, potisnuo je njegove uže interese domovinske u nazadak, u novim prilikama izgubili su za nj važnost...«

Tako Jagić.⁵

Vjerojatno je i zato — zaključivali bismo prema Jagiću — izostalo i Križanićevo poimenično navođenje Slovenaca u njegovu katalogu nacionalnih jedinica južnoslavenske »Ilirije« prilično čestim poimeničnim spominjanim »zadunajskim Slovencima« (podunavskim Slavenima):

»Zemlja u kojoj sada žive podunavski Slaveni: Bugari, Srbi i Hrvati, zvala se je Ilirskom zemljom, a graničila je s macedonskom zemljom.«

⁴ Križanić J.: Politika, Zagreb, 1947, str. 342.

⁵ Jagić V. Život i rad J. Križanića, Zagreb 1917, str. 255.

Da su mu bili poznati spisi »Filopatrida Ilirika« (Trubar) kao i nacionalistički smisao kulturnog pokreta slavenskih protestanata s utočištem u Njemačkoj, jedva treba to i spominjati. Vjerojatno je on morao i odobravati nacionalno-oslobodilačke tendencije, sadržane u pokretu slovenskih (i hrvatskih) protestanata emigranata, ali mu je njegova vjerska osjetljivost nalagala, da i te naše i slovenske zemljake svrsta u red heretika, ne spominjući ih poimence, napose Slovence, nego se obara tim žešće na njih i njihove inspiratore Nijemce *načelnom osudom svih hereza*,⁷ kao i njihovih nosilaca — Nijemaca.

Резюме

ЮРИЙ КРИЖАНИЧ И СЛОВЕНЦИ

В статье **Юрий Крижанич и словенцы** автор исследует вопрос, как объяснить то, что Крижанич в своем представлении будущей **Иллирии**, состоящей из болгар, сербов и хорватов, не включил в эту южнославянскую целость и — словенцев.

Предполагая что Крижанич, будучи студентом и доктором наук университета в городе Граце, тогдашнем культурно-политическом центре на рубеже словенских земель (Штирии, Хорутании и Краинны) имел возможность воочию познакомиться с успехами немецких «ересей» (протестантизма и кальвинизма), так и с германизацией словенских земель того времени, и мог, одновременно, как славянский патриот, исполниться крайней ненавистью к немцам, в частности к их «еретическому» и национально-политическому прониканию в славянские страны. Тут то и надо — по соображениям автора — искать корни ненессякаемой ненависти Крижанича к немцам и к их деятельности в славянских землях вообще.

⁶ Križanić J. Politika. Zagreb 1947, str. 250.

⁷ Jagić misli, da Križanić nije ispjevao u svom panegiričkom vijencu *Ilirij* i panegirik na slovenskom jeziku zato, jer se nije osjećao doraslim za versifikaciju na slovenskom jeziku, iako je znao za naklonost caru Ferdinandu za tzv. »kranjski ilirizam«. Mislím, međutim, da bi Križanić, kao neposredni geografski i jezični susjed Slovenije (na potezu od rodenog Ribnika do njegovoga župničkog Nedelišća), lako svladao jezične i versifikacijske teškoće slovenštine, da je bilo unj unutrašnjeg impulsa za takvu pjesničku operaciju. Ali „heretičko“ Trubarjevo djelo bilo je, očito, u to doba u svježem sjećanju svih tadašnjih kršćanskih obnovaša' (restauratio christiana), pa to nije moglo pobudno djelovati ni na Križanića da ispjeva panegirik u — Trubarjevu jeziku. Zbog toga je, mislim, kruti protireformator Križanić prešutio Slovence, kad je naseljavao svoju Iliriju Bugarima, Srbima i Hrvatima, a bez Slovenaca Trubarjeva vremena in duha.

В число «задунайских славян» Крижанич не включил словенцев — так думается — и потому, что «отец словенского языка» Примож Трубар был в его глазах сеятелем протестантской «ереси» в южнославянских землях, вследствие чего католик Крижанич не мог воспевать языком словенского «еретика» Трубара славу католического императора.

Вот почему в рядах «задунайских славян» — заключает автор — оказались в рамках Иллирии неистового Крижанича только болгаре, сербы и хорваты.

Vanja Radauš: Juraj Krížanič

Štefan Barbarič (Zadar)

OD NIETZSCHEJEVEGA DO CANKARJEVEGA
DIONIZA

I

Nietzscheja je v zvezi s Cankarjem najprej imenoval katoliški kritik Evgen Lampe, pisec ostrega in dosledno načelnega pretresa ob smrti nemškega misleca.¹ Medtem ko je takrat le z bežno kretnjo zavrnil pojave slovenske dekadence, mu je dala *Knjiga za lahkomišelné ljudi* zunanjo možnost, da je nastopil proti »nihilistu« Cankarju z radikalno odklonilno sodbo. Izhajajoč iz dogmatičnega podrejanja umetnosti verskomoralnim principom je Lampe v strogo ideološko zasnovani oceni omenjene knjige črtic, objavljeni v januarski številki Doma in sveta 1902, očital mlademu pripovedniku, da je krenil po poti »novodobnih Zarathuster«, da se predaja dekadentni frivolnosti in blaziranosti, skratka, da se »iz vsega... norčuje: iz rodoljublja, iz morale, iz krščanstva, iz države, iz cerkve, iz samega sebe«.

Drugi, katerega je *Knjiga za lahkomišelné ljudi* spomnila na Nietzscheja, je bil socialnodemokratski publicist Karel Linhart. Precej priložnostna ocena² socialističnega prvaka, ki je — mimogrede omenjeno — nemalo zapravljal svoj ugled zaradi poznejšega avstrijakantstva, je pisana z naklonjenostjo in z razumevanjem za mladega pisca. Linhartovo umevanje umetnosti je izrazito sociološko zastavljeno. Npr.: »Naravno je, da je umetnost prva, ki prinaša... proletarcu svoj tribut...« Itd. Recenzent očita Cankarju, in to v imenu revolucionarnega optimizma, da se izgublja v pesimizmu: »Zakaj revolucioniramo, če smo prepričani, da ne postane po revoluciji nič boljše?...« Linhart je zasledil primere nietzschejanstva pri Cankarju že pred tem: »Cankarju pa ne zadošča le to,

¹ Filozof dekadentizma, DS 1900. Stvarnejša in preudarnejša je Aškerčeva sodba o Nietzscheju v nekrologu LZ 1900.

² SN 1902, 19.—21. II.

da je človek proletarec, kajti on je navdušen, strasten aristokrat. In zaradi tega so njegovi junaki aristokrati duha v proletarskih kočah, — njegov kredo Nietzschejev aristokratizem. Posamezne stavke tega impozantnega kreda smo našli v Vinjetah (Iz samotne družine, Glad etc); našli smo jih v Popotovanju Nikolaja Nikiča, v Za blagor naroda. Nova Cankarjeva knjiga pa je cel evangelij tega duha... Nova knjiga je ključ k razumevanju Rekarjev in Dionizov.«

Očitno je, da je Linhart na navedenem mestu prvi razumel Dioniza kot umetnika, torej kot tipološkega predstavnika vrste ljudi, seveda v jasni zvezi z Nietzschejem. Pisec kritike meni, da nosi Dioniz na sebi pečat nietzschejanskega aristokratizma, kar je socialističnim demokratičnim pojmovanjem tuje. Tako trdi o Dionizu: »... on ne priznava suverenitete mase nad posameznikom in proklamira samovlado svoje lastne individualitete; zaradi tega ga tudi masa ignorira in ker nima drugega sredstva, pošilja policista Glada na vrat, — razumem to! A vprašam: Radi tistega prokletega koščka kruha bodeš poginjal, ti umetnik, genialni človek? ...«

Kakor koli so Linhartove pripombe k Cankarjevi knjigi neurejene, in so — kot sam trdi — le »par aforističnih občutkov«, zaslužijo pozornost zavoljo upoštevanja družbenega vidika in zaradi uvidevnega, tolerantnega pristopa k Cankarjevi umetnosti. Z recenzentom lahko v marsičem soglašamo, še posebej navajajo k razmišljanju njegovi nazori o odnosu umetnika in občinstva, torej o tem, kar je pozneje nemalokrat zaposlovalo Cankarjevo misel.

Toliko je bil tega leta, 1902, Nietzsche že razglašen, da tudi tretji recenzent Knjige za lahkomiselnih ljudi Josip Kostanjevec ni mogel mimo, ne da bi ga ne omenil: »Toda ako hočem biti resničen, moram tu takoj dostaviti, da ideje, ki jih ima Cankar razmetane po črticah, niso njegove, pač pa so se mu vsesale v meso in kri tako globoko, da niti ne čuti, da so Nietzschejeve idr., in zato jih podaje občinstvu tako samozavestno.«³

Istega leta je ob 2. izdaji *Erotike* ponovno udaril Evgen Lampe in ponovno poudaril nietzschejanske zveze Cankarjevega pisanja:⁴ »... On (tj. Cankar) namreč poučuje filistrsko človeštvo kot suvereni Zaratustra.« Nietzscheja imenuje »patrona vsega modernizma« in drastično

³ LZ 1902, marčna številka, 208—209.

⁴ DS 1902, avgustova številka, 499—500.

navaja, kam da je končno tega logično privedla njegova »svetovno-znana« filozofija. V oceni *Kralja na Betajnovi*⁵ je Lampe očital mlademu dramatikumu nihilizmu, vendar je kljub Kantorju opustil, da bi izrecno omenil Nietzschejevo vplivanje. Najzanimivejši oceni iste drame sta izpod peresa socialista Albina Prepeluha⁶: »... Brezdvojbe pa Cankar v svojih junakih meša radikalne sile socializma z Nietzschejevo filozofijo o nadčloveku. Tu moramo iskati vzroke o onemoglosti Cankarjevih junakov...« In še: »... Cankar brez dvoma ni jasen v pojmih. On zamenjava revolucionarne smeri socializma z Nietzschejevo filozofijo. Iz te mešanice vstajajo ljudje à la Maks.« Zvezo z Nietzschejem sta v oceni iste knjige navedla še Fran Govekar⁷: »Filozofija te drame temelji na Nietzscheizmu... Moč je nad pravico! Moč energije in volje nad poštenjem!...« in Fran Zbašnik.⁸

Širše zaključke o tipiki Cankarjeve umetnosti je glede na dionizijsko načelo skušal dati Ivan Prijatelj in to mimogrede v polemični vihri, ki se je vnela okoli tematike nove slovenske umetnosti. V obliki pisma, datiranega z 8. majem 1904 v Petrogradu, Prijatelj⁹ začrtava svoje poglede na slovensko umetniško ustvarjanje in si prizadeva — kot je zanj značilno — odkriti za pojavi globino stvari. Cankarja imenuje »artistični Argonavt« in se, opuščajoč analizo, prepusti blesteči domisljici: »Naša narodna duša še ni našla svojega izraza v umetnosti. Toda, če ga bo našla, ga bo našla v apolonski harmoniji vsebine z obliko. A ne sme se tajiti, da je iskanje, krčenje pota pravzaprav v drugem, dionizijskem principu, v znamenju katerega stoji danes naše slovstvo z Ivanom Cankarjem.« Kot je znano, sta Prijatelj in Župančič s pridržki spremljala usmerjenost Cankarjeve ustvarjalnosti vse tja do Bele krizanteme, v dopisovanju zavračala pogosto »črnogledost« njegovih oseb itd. Le tako je razumeti, da je Prijatelj v predavanju o Župančiču dne 8. marca 1908, objavljenem v Naših zapiskih, označil Cankarja kot »dionizijskega nihilista«.¹⁰ Tudi Župančič je v zapisu Moderna črtica pri nas (Slovan

⁵ DS 1902, julijska številka, 440.

⁶ Abditus, Rdeči prapor, 27. VI. in 4. VII. 1902; isti, Naši zapiski 1902. Prim. CZD IV, 1968, opombe 291 sl., 505.

⁷ SN, 30. VI. in 1. VII. 1902.

⁸ LZ 1902, julijska številka, 496. Isti kritik je v LZ 1900, str. 520 zagovarjal prikazovanje izjemnih, »nietzschejanskih«, likov.

⁹ Izbrani eseji in razprave II, 1953, 387 sl.

¹⁰ Dušan Pirjevec. Oton Župančič in Ivan Cankar, SR XII (1959/60), 45.

1902/03, 25) omenil Cankarjevo dionizijstvo, ki da je iz nekdanjega »sajnarstva« prešlo v Knjigi za lahkomišelnje ljudi — v uporništvo.

Z vprašanjem Nietzschejevega vplivanja na Cankarja se je literarnozgodovinsko argumentirano širše ukvarjal Izidor Cankar (uyod v Zbrane spise IV). Njegove trditve so v glavnem obveljale vse do novejših študij. Med temi je opazna težnja po omejevanju Nietzschejevega vplivanja na dokumentirane možnosti: to je storil Boris Merhar¹¹ v komentarju Cankarjevih Izbranih del, še dalje je stopil Janko Kos,¹² ki je postavil tezo o Cankarjevem zavestnem antinietzschejanizmu. (»Do neke mere je zatorej Cankarjeva miselnost ne le reakcija, ampak že kar direktna polemika z Nietzschejem...«)

Nazadnje so se Cankarjevega Dioniza dotaknile tri razprave: Marje Boršnikove o slovenski »moderni«, Franca Zdravca o umetniku in družbi v Cankarjevih delih in Frana Petreta o motivih odtujenosti v Cankarjevem delu.¹³

Problem odnosa Nietzsche — Cankar zasluži in terja nove obravnave. To ne samo iz literarnozgodovinskih razlogov, marveč enako zaradi živosti tematike. Še pred kratkim je npr. jubilent pričujoče številke Anton Slodnjak v obliki hipoteze zastavil vprašanje:¹⁴ »Cankar gotovo ni mogel soglašati s takim označevanjem (tj. da so njega postavljali nasproti apolinskemu Župančiču kot dionizičnega umetnika), čeprav se je začela nekako v tem času pojavljati v njegovih delih podoba pesnika Dioniza, ki pa najbrž ni imela mnogo skupnega z Nietzschejevo delitvijo umetnosti v dionizično in apolinsko.«

2

»Ich bin kein Mensch, ich bin Dynamit... Ich widerspreche, wie nie widersprochen worden ist, und bin trotzdem der Gegensatz eines neinsagenden Geistes...«¹

Nietzsche je vse prej ko jasno pregleden mislec, katerega ideje bi bilo možno urediti ob nekem trdnem osišču, recimo ob njegovi viziji

¹¹ CID II, 438/439; tudi D. Pirjevec, I. C. in evropska moderna, 1964, 105.

¹² Proza Ivana Cankarja, JiS XIII (1968), 16 sl.

¹³ Slovensko slovstvo, 1968, 281.

¹⁴ SR 1968 (XVI), 279; Sdb 1968 (XVI), 1225; Dialogi 1969 (V), s. 6–7.

¹ Nietzsche, Ecce homo, nav. po K. Löwith, Von Hegel zu Nietzsche, 1958⁴, 206.

nadčloveka, ki so jo površni ali lagodni ali pristranski ocenjevalci njegovega dela kot edino pomembno opazili v skoraj neprodirnem pragozdu filozofovih zamisli in domislic. Zgubljal in uničil se je, tako rekoč zgorel je v protislovjih, nihajoč med svetlobo in temo, med genialnostjo na eni in blaznostjo na drugi strani, ter je kot tak rušil tradicionalna verovanja, ustaljene navade in konvencije, vse, kar se mu je zdelo videz brez vsebine, prevara in hinavščina. Kakor je Nietzschejevo filozofsko-poetično delo v revoltu proti povprečnosti in po kategoričnem imperativu osvobajanja človeka bogato v koncepcijah in prepolno miselne ostrine, tako na drugi strani, zlasti tisto iz druge polovice 80-tih let, trpi zavoljo pretiravanj, ponavljanja, zgubljanja mere in meril.² Ne glede na to, koliko so se različni misleci z Nietzschejem strinjali ali se niso, Nietzscheju pripada zasluga, da je ko redko kdo razgibal, vznemiril in oplodil duhove svetu idej, ki nam veljajo kot moderne.

Jasno, da nam okvir študije dopušča kvečjemu skrajno skop tematski pristop na področje Dionizovega problema. Dioniz ni samo dete Nietzschejeve mladostne inspiracije, ne samo poosebljeni mitos prekipevajoče življenjske energije, Dioniz je več, »je prva in zadnja beseda Nietzschejevega miselnega ustvarjanja.«³ Kaj je hotel Nietzsche z Dionizom, naj ponazoré naslednje navedbe:

»Kaj pomenita prvotna pojma apolinični in dionizični, ki sem ju jaz uvedel v estetiko — oba pojmovana kot vrsta opojnosti? Apolinična opojnost draži predvsem oko, tako da to dobiva moč vizije. Slikar, plastik, epik so vizionarji par excellence. Nasprotno je v dionizičnem stanju vzdražen in stopnjevan ves sistem afektov: ... bistvo stvari je v lahkotnosti preobraženja in v nesposobnosti za neodzivanje ... Dionizičnemu človeku je nemogoče, da ne bi razumel katere koli sugestije, ne more prezreti nobenega znaka afekta in ima najvišjo stopnjo razumevajočega in uganjevalnega instinkta, tj. obvlada najvišjo stopnjo umetnosti komuniciranja. V vsako kožo najde pot in v slednji afekt: nenehno se spreminja.«⁴

² Prim. kritiko Nietzschejeve miselnosti: J. Lavrin, N. in moderna zavest v knjigi Dostojevski, Nietzsche, Tolstoj, 1957; B. Russel, Istorija zapadne filozofije, 1962; Vl. Filipović, Novija filozofija Zapada, Zagreb, 1968; N. Milošević, uvod k Unamuno, Tragično osecanje života, Beograd, 1967.

³ Rodenje tragedije, izd. Kultura, Beograd, 1960, uv. Miloš Đurić, XI.

⁴ Götzen-Dämmerung, izd. Kröner, 136/137.

»Ne poznam višje simbolike, kot je dionizična grška simbolika. Vsebuje najgloblji življenjski instinkt, usmerjen k bodočnosti, večnosti življenja, ... pot samo k življenju, spočetje kot sveto pot...«⁵

»Potrjevanje življenja celo v njegovih najbolj tujih in najhujših vidikih, volja do življenja, ki uživa v lastni neizčrpnosti in celo žrtvovanju svojih najvišjih tipov — to je tisto, kar sem imenoval dionizičnost, to je tisto, v čemer sem odkril most k psihologiji tragičnega pesnika. Ne v tem, da bi se iznebili groze in sočutja, ne v tem, da bi se očistili nevarne strasti in jo razbremenili (tako in povsem napak je pojmoval dionizičnost Aristotel); dionizičnost je v tem, da se ne glede na grozo in sočutje dejansko zavemo večne radosti nastajanja, radosti, ki že vključuje radost uničevanja. Prav v tem smislu pojmem sebe kot prvega tragičnega filozofa, to se pravi kot skrajno nasprotje in nasprotnika pesimiističnega filozofa.«⁶ Itd.

Iz navedenega je razvidno predvsem eno: kakor stari mitični Dioniz ni v vseh izročilih enakšen, podobno je Nietzschejevo obujanje Dionizovega mita zelo odvisno od menjave njegovih več ali manj emfatičnih oziroma ekstatičnih psiholoških stanj. Za Dionizom je nemški filozof-pesnik posegel iz prepričanja, da sam »logos« ne more odgovoriti na številna vprašanja človekovega bivanja in je treba najti »mitos«⁷ — »poetizirani vid resnice«, ki omogoča izvenizkustvena spoznanja.

Dioniz je pri Nietzscheju navzoč od prvega dela, od *Rojstva tragedije* (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872) pa vse do zadnjih zapisov, vrženih na papir v muki pogrezanja. Kot pove André Gide:⁸ »Vse od prvega dela, *Rojstva tragedije* nadalje se Nietzsche potrjuje in kaže, kakšen bo; vsi njegovi prihodnji spisi so že vsebovani v tej kali.« In zgodilo se je, da je isti mislec, ki se je najbolj bojeval proti miselnim sistemom, naposled postal suženj lastnega sistema, ali kot navaja Gide Emersona: »Duh zida svojo hišo in nazadnje hiša zasužnjuje duha.«

Že Croce⁹ je opazil, koliko je Nietzsche v *Rojstvu tragedije* dolžan nemškemu filozofom pred njim, ne glede na to, koliko jih je napadal in

⁵ n. m. 181.

⁶ *Ecce homo*, n. m. 350.

⁷ O mitu gl. *Rodenje tragedije*, 118, in Kurt Hoffman, *Die Wirklichkeit des Mythos* (z navedeno literaturo v Telegramu, 16. V. 1969), poglavje *Mit i stvarnost* (avtorja H. in H. A. Frankfurt) v knjigi *Od mita do filozofije*, izd. Minerva 1967.

⁸ A. Žid, *Granice umetnosti*, Kultura, Beograd, 1967, 148.

⁹ B. Kroče, *Književna kritika kao filozofija*, Kultura, Beograd, 1969, 351 sl.

zavračal, recimo Hegla. Navzlic pomislekom zaradi poenostavljanja grške duhovne zgodovine priznava Croce Nietzscheju, da je dal delo izrazite poetične vrednosti.

Nietzschejev mladostni traktat bo ohranil trajno ceno že zaradi neugnanega optimizma in veselja nad življenjem, pa naj bo to še tolikanj izpostavljeno tragičnim udarcem. V hiperracionalnem civiliziranem in organiziranem svetu je odkril kulturotvorni pomen mita in dal pobude za ustvarjanje umetniške ideologije, naslonjene na metafiziko lepote.

5

Takrat v letih velike svetovne morije, ko se je spričo trpljenja in moralne stiske človeštva lomila Cankarjeva pisateljska zavest, je v njegovi razboleli duši nenavadno močno zaigrala sočnojasna podoba Dioniza in Jacinte. V treh črticah, objavljenih l. 1915, je pisatelj poklical izza kulis preteklosti ti dve živi priči svojega ustvarjalnega zanosa, se soočil ob njih s sočasnimi mučnimi spoznanji in nazadnje začrtal, ožarjen ob srečanju z njima, zmagoslavno vizijo bolj humanega in srečnejšega sveta. Te tri črtice so: Bilka v viharju, Pomlad in Veselejša pesem (uvrščena pozneje v *Podobe iz sanj*).

»Pridita vidva, najlepša otroka moja, Dioniz in Jacinta! Še vselej, kadar mi je bilo težko, sta prišla, sta se mi zasmejala s svojim visokim, zvonkim smehom; in dobro je bilo vse...« Tako se obrača na ljubezensko dvojico v *Veselejši pesmi*.

Vendar pisateljeva »najlepša otroka« nista nekakšna fikcija fantazijske igre: »Zdi se mi, da sem videl ta dva nekoč s svojimi pravimi očmi; da živita nekje telesno, ne samo v mojih blodnih sanjah. *Saj sta bolj živa kakor moji bratje in sestre*. Poznam najrahlejšo senco ob ustnicah, na licih njega in nje, vsako lučko v očeh, najtiše trepetajočo misel v duši... Ko sem komaj izpregledal, sem ju ogledal; od vsega začetka sta blaga in vesela in zvesta hodila z menoj po vseh potih. Tisto najboljše, najčistejše in najvišje, ki je bilo namenjeno meni, mislim, da se je bilo samovoljno iztrgalo in da je živelo ob moji strani svoje posebno življenje...«

Dioniz in Jacinta obujata v utrujenem pisatelju razpoloženje mladostne prešernosti in razigranosti: »Bolj nego kdaj poprej si v strahoti teh časov želim toplote vajinih oči, brezkrbne prešernosti vajinega

smeha, čiste nedolžnosti vajinih src.« Značilno je, da sta v zadnjem obdobju Cankarjeve tvornosti postala Dioniz in Jacinta, ki edinokrat nastopata skupaj v povesti *V mesečini* (Jacinta kot *Hiacinta*) nerazdružljiv par, zgubila sta karakter individualne osebnosti in prešla v simbol oziroma v tipizacijo nekega duševnega dogajanja.

Nagib za trditev, da sta Dioniz in Jacinta v sanjskih podobah izgubila konkretno profiliranost, nam daje že pisatelj. Ta je zapisal v *Veselejši pesmi*, da Dionizu in Jacinti »ni... bilo zmerom tako ime; od začetka še krščena nista bila« in dalje, da bi svojo dvojico lahko imenoval kako drugače, pač po osebah iz drugih del, npr. *Mate* in *Francka* ali *Lojz* in *Hanca* (pisatelj si je na tem mestu dovolil zamenjave, s čimer hote ali ne hote razbija red stvari, ki ga je zgradil v znanih fabulah): »Ime je igrača; kakor se obraz drugače nasmehne, tako mu je drugače ime. Misel pa je ena, nespremenljiva... bolečina je ena, eno je upanje...«

Dovolj je znano, da se Dioniz v Cankarjevi tvornosti večkrat pojavlja, lahko bi dejali iznenada, vendar zdržema: vse od *Popotovanja Nikolaja Nikiča* prek zgodbe *V mesečini* do *Lepe Vide* ter končno do črtic iz vojnega časa. Enako je na prvi pogled razvidno, da se v vsakem danih primerov vpleta Dionizov lik na drugačen način, lahko bi rekli z drugo fiziognomijo v motivsko celoto pripovedne ali dramske kompozicije, da je torej polivalenten. V naši razpravi izbiramo iz Dionizovega problemskega kompleksa prvo kreacijo lika, tisto, ki je z vidika odnosa Nietzsche — Cankar med vsemi preobrazbami najbolj ilustrativna.

Kakor koli nastopa Dioniz v različnih pojavnih podobah, ne more ostati najmanjši dvom, da Cankarjev izbor Dionizovega imena ni niti najmanj naključen. Dioniz? Ime je vse prej ko v navadi »v dolini šentflorjanski«, tako da dacar, predstavnik rodoljubov v povesti *V mesečini*, že iz »malopridnega imena« sklepa na »malopridnega človeka«: »... Tista Maruša, Bog ji dodeli mir, ki ga ni zaslužila, je imela sina potepenca. Kdo mu je bil oče, morda še sama ni vedela, ampak da je bil sad greha in nečistosti, priča že samo njegovo ime, ki je tako, *kakor ga nima nobeden krščanski človek na svetu*. Ljudje božji, ime mu je Dioniz. Kakršno ime, takšno življenje... ter se je potepal po svetu od kraja do kraja in se ukvarjal z rečmi, ki so vsakemu rodoljubu stud in gnusoba, ukvarjal se je z umetnostjo.«

Izbor Dionizovega imena ne samo da ni naključen, marveč je glede na vlogo, ki pripada njegovemu nosilcu, globoko pomenljiv, pomensko

determiniran. Izbiranje pomenskega imena pri Cankarju seveda ni redkost, spomnimo se Ščuke ali imen s satiričnim prizvokom iz obdobja Vinjet, kot so: Job Mrmolja, Filemon Sova, Sempronij Sljuka, Mavricij Trska, Pompilij Streha (vse iz črtice O človeku, ki je izgubil prepričanje), Afanazij, Emerencij ali Pankracij Navijalka (Literarno izobraženi ljudje) ali Siratka, Stebelce (Za narodov blagor) ipd.

Prva upodobitev Dioniza nosi na sebi razločen pečat Cankarjevih miselnih razgibov in njegovega čustvovanja v dobi nastajanja *Popotovanja Nikolaja Nikiča*. Delo je izšlo aprila 1901, a tekst je bil oddan konec l. 1900. Med vidne fabulativne komponente je pisatelj vključil Kettejevo smrt v stari cukrarni in Petkovškovo tragično usodo. Vendar je treba poudariti, da je edino, kar družbi Dioniza (iz *Popotovanja*) s Kettejem zgolj prezgodnja smrt Cankarjevega mladostnega tovariša in prijatelja, medtem ko je Dionizova duhovna struktura bolj kot kaj drugega odraz menjave Cankarjevih psihičnih razpoloženj v določenem razdobju. Ob Dionizu je pisatelj uvedel v slovensko književnost zanj tako značilno motiviko šestnadstropne mrke hiše ob vodi, stare cukrarne, ki je postala simbol tragičnega in krutega umiranja mladih književnih talentov.

Najširšo interpretacijo *Popotovanja Nikolaja Nikiča* je doslej izdelal Božo Vodušek v monografiji Ivan Cankar (1957). Tu najdemo tudi prvi temeljitejši poizkus oznake Dioniza. Vodušek sodi, da je »težišče Dionizove osebnosti na mnogovrstnem hrepenenju in njegovi problematiki« in da »zaradi njega (tj. hrepenenja) in svoje hotene izbčenosti tudi nosi takšno ime.«¹ Isti avtor je tudi prvi poizkusil, da bi s primerjavo dveh ali treh Dionizovih preobrazb izvedel tipološke zaključke, in se je potrudil, da bi formuliral pojem »dionizijstvo«, znan iz epiloga 2. izdaje *Erotike* (1902) in še iz prvotnega naslova *Spomladanskih noči* (najprej, l. 1900 sporočen kot *Dionizijske noči*). Največja Voduškova zasluga v omenjeni monografiji je: da je opozoril na zanimivo problematiko s področja Cankarjeve tematike in je npr. pri obravnavi Dioniza in njegove tipike skušal najti vzporednice z drugimi, predhodnimi Cankarjevimi teksti.

Že najsplošnejši razbor Voduškove razlage Dioniza vodi do zaključka, da je interpret prezrl nietzschejanske zveze Cankarjevega Dioniza. Kakor se lahko strinjamo z njegovim naziranjem, da je Dioniz pred-

¹ n. m. 110 in 61.

vsem Cankarjev dvojnik, ni možno sprejeti misli, da je Dionizova »hotena izobčenost« dala temule prav takole ime. Vodušek razločuje dvojno kreacijo Dioniza, prvo, »ki se kot utelešenje prešerne, vagabundske nature v zametku pojavlja že v epilogu Erotike« in se pozneje obnavlja v glavnem protagonistu šentflorjanske zgodbe V mesečini, in drugo, realistično iz Popotovanja.² Sodim, da je oznaka »realističen« ob dokaj fatalistično zasnovani Dionizovi figuri v prvi zgodbi, v kateri nastopi Dioniz, tvegana, če že ne naravnost napačna, raje za to prvo varianto Cankarjevega Dioniza uporabljam termin »tragičen«. (Mimogrede bodi omenjeno, da moment usodnosti v Voduškovi interpretaciji ne samo ni neznan, nasprotno, je celo poudarjen: »Zato je pač misel o usodnosti, ki jn srečavamo že od Nepotrebnega človeka dalje, edini skupni imenovalec vseh raznovrstnih vzrokov motiva. „Biserje tēmu in onemu rakev“, kot pravi Dioniz, navajajoč Heineja.«³)

V čem je Dioniz tragičen?

Dioniz v svojem bistvu poseblja notranjo in zunanjo tragedijo, in sicer *tragedijo etično pokončne osebnosti*, kar je razvidno iz naslednjih njegovih trditev:

»Gotovo, odprti mi je bilo sto stezà, ali jaz hodim rajši po trnju nego po blatu. Tiste široke ceste so namreč zelo blatne...« — »Motite se; pesimist nisem. Ko bi bil pesimist, bi pustil pri miru svoje prepričanje in svoje visoke načrte, ter bi se brigal samo, da bi se dokopal po kakršni koli poti do boljšega kruha. Ali na žalost nisem pesimist in zato se nikoli nisem brigal, da bi se dokopal do tistega zaželjenega kruha. Kosil sem ob svojem prepričanju in večerjal ob svojih načrtih.«

Iz povedanega sledi, da je Dionizov življenjski neuspeh, tj. njegovo tragičnost pripisati njegovi moralni trdnosti. To seveda ni edini vzrok njegove nesreče. Dioniz je poleg tega še žrtev neuravnovešenosti med svojimi visokoletičimi cilji na eni in med pasivnostjo na drugi strani. Dionizova psihologija je po vsem tem vse prej ko enodimenzionalna.

In Dionizova zveza z Nietzschejem?

O Cankarjevem (in Župančičevem) seznanjanju z Nietzschejem je doslej najboljše razpravljal Dušan Pirjevec.⁴ Na temelju obsežne dokumentacije je očrtal dunajsko duhovno atmosfero, poiskal študije,

² n. m. 159.

³ n. m. 111.

⁴ Oton Župančič in Ivan Cankar, SR XII (1959/60) in v monografiji Ivan Cankar in evropska literatura, 1964.

ki so lahko slovenskim študentom nudile širšo in temeljitejšo informacijo o Nietzscheju, in dovolj trdno določil mesto posrednikov Nietzschejeve misli, tako predvsem Hermana Bahra in Stanislava Przybyszewskega, da omenimo samo najvidnejša. Iz Pirjevčevih študij je razvidno tudi to, kar je značilno za nietzschejanstvo kot duhovno psihozo konec stoletja, namreč, da »posamezni predstavniki mlade nemške literature niso prevzemali te (Nietzschejeve) ideologije v celoti, kot nekaj enotnega in kot v sebi zaključen sistem.«⁵

Znano je, da so prvi Cankarjevi odmevi na Nietzscheja prej odklonilni kot pritrjevalni (črtica Iz »literarnih krogov«, obj. 5. 8. 1898, in opuščeni odstavki vinjete Človek, nastale spomladi 1898). Prav tako vemo, da sodi pravo Cankarjevo zanimanje za Nietzscheja v čas po drugem prihodu na Dunaj, torej po jeseni 1898, tj. nekako v leta 1899–1902, v čas nastajanja Knjiga za lahkomišelnje ljudi in epiloga k 2. izdaji Erotike. V teh spisih prihajajo ponajveč do izraza t. im. nietzschejanske ideje, kot npr. imoralizem, ostra kritika krščanstva, poveličevanje avtonomne, moralno indiferentne osebnosti.

Navedeni epilog k 2. izdaji Erotike je za naš pretres pomemben še v enem pogledu, podaja nam Cankarjevo pojmovanje dionizijstva kolikor mogoče naravnost. Ko se avtor rahlo otožno ozira na svojo sentimentalno sanjarsko preteklost pred požigom Erotike, takole označuje samega sebe: »Tisti verzi, polni sentimentalnosti, duha vijoličnega in luninih žarkov so mi danes tako tuji, kakor da bi jih bil napisal človek, ki sem ga poznal samo od daleč. Bil je zaupljiv, nedolžen in čist, sentimentalnost je bila njegova natura, ne samo razpoloženje posebne ure. Tisti človek je bil še nekoliko podoben sočnočistim, v svojem najskrivnejšem bistvu *dioniziško veselim dušam*, kakor jih poznamo nekoliko v svoji žalostni zgodovini in kakor živi njih dvojce v delih Ketteja in Murna.«

Če primerjamo Dioniza iz Popotovanja in »najpoštenejšega, najnedolžnejšega in najmiroljubnejšega človeka na svetu,« avtorja samega, »ki je grešil z nedolžno in lepoteželjno dušo«⁶ ter se končno vprašamo, kakšna neki je zveza teh dveh z Nietzschejem, dobimo vtis, da je ta zveza prej posredna kot neposredna. In od tod ni daleč do omejitve, koliko se je Cankar okoli l. 1900 »živalno bavil z Nietzschejem.«⁷ Nobenega do-

⁵ SR XII, 82 in na več mestih monografije.

⁶ Epilog k 2. izd. Erotike.

⁷ CZS IV, uvod, VI sl. in v uvodih v prejšnje knjige.

kaza nimamo, da bi Cankar razen Zarathustre imel še katero Nietzschejevo knjigo v rokah. Znano je, da je knjiga *Also sprach Zarathustra* — tako kot še nekatere — krožila med prijatelji: sept. 1898 je knjigo prinesel Kette v Novo mesto.⁸ Nietzscheja navaja tudi Murn v beležnici med avtorji, za katerih dela se je zanimal.⁹ In končno za naš problem ne more biti brez pomena, da Cankar Nietzschejevo ime zelo redko omenja.

Te okolnosti mi narekujejo sklep, da Cankarjev Dioniz (z dionizijstvom vred) ne temelji na Nietzschejevem traktatu *Rojstvo tragedije* ali na katerem koli drugem delu (kot so npr. Dionizovi ditirambi), marveč je odblesek z Nietzschejevimi sentencami prepojenega evropskega, posebej še dunajskega literarnega ozračja. Ludwig Pesch¹⁰ je posvetil dionizijskim elementom v novoromantičnem (simbolističnem in impresionističnem) nemškem (avstrijskem) pesništvu konec stoletja široko obravnavo. Čeprav je njegov pristop v problematiko prej esejistično-filozofski ko literarnozgodovinski, nastopa z dovolj ilustrativnimi primeri, naj omenimo samo Dioniza iz Hofmannsthalove lirične drame *Der Tor und der Tod* (1895): *Aus des Dionysos, der Venus Sippe, / Ein grosser Gott der Seele steht vor dir.*¹¹

In če se ozremo k Hrvatom, zasledimo, da je tudi Nazor napisal »Dionisijevske pjesme«, Matoševe aluzije na Nietzscheja pa so razvidne na prvi pogled. Ni tu mesto, kjer bi se naj ukvarjali z Matoševim pojmovanjem dionizijstva, velja pa opomniti, da sta on in Milan Marjanović večkrat pisala o nemškem filozofu. Še posebej je važno, da je Marjanoviću poleg drugih *nietzschejanstvo sestavni del modernizma* (Nazor i modernizam, napisano 1914).

Da so problemi dionizijstva občutljivi, naj pokažem še ob nekaterih naših razlagah iz zadnjega časa.

Problema Dioniz — dionizično se je v komentarju k *Spomladanski noči* mimogrede dotaknil Boris Merhar.¹¹ Opozarja na razliko glede na Cankarjevo rabo termina v *Popotovanju* Nikolaja Nikiča in v epilogu *Erotike* na eni in med *Dionizijsko nočjo* na drugi strani: sodi, da v

⁸ ZD II, 510 in bral Przybyszewskega Nietzsche u. Chopin, n. m. 145.

⁹ ZD II, 364.

¹⁰ L. Pesch, *Die romantische Rebellion in der modernen Literatur u. Kunst*, izd. C. H. Beck, München, 1962, 65 sl. (ad Hofmannsthal še Martini, *Deutsche Literaturgeschichte*, izd. Kröner).

¹¹ CID II, 438.

prvih dveh primerih »Cankar meri predvsem na umetniško psihološko oznako nekako v smislu moderne«, v črtici za Knjigo za lahkomišelnje ljudi pa daje pojmu »svojsko občuteno socialno revolucionarno vsebino, najsi z nekakšnim anarhističnim nadihom«. V zvezi z našim problemom nemalo preseneča trditev, da »glede na prvo opredelitev pojma dionizičen, ki jo je podal Nietzsche v Rojstvu tragedije, 1872, *nosi Rekar celo več dionizičnega v sebi kakor pravi Dioniz*«. Dušan Voglar¹² je Merharjevo sodbo prevzel, vendar se je zavedal, da ji manjka prava utemeljitev, saj je Nietzschejev termin dionizičen — kot smo pokazali v 2. poglavju študije — vsej prej ko enopomensko določljiv, četudi se pri tem omejimo samo na prvo Nietzschejevo knjigo. Ker Voglar s svojimi trditvami premika težišče v drugo smer, kakor jih pojmuje naš pretres, se velja ob njih kratko ustaviti: »... da osrednja točka njegovih razglabljanj o umetniku, njegovem ustvarjanju in njegovi usodi sredi na smrt obojenega slovenskega naroda ni ostal Dioniz, temveč slikar Rekar... V primerjavi s konceptom Dioniza je med njimi (tj. najbolj značilnimi postavkami Cankarjevega pojmovanja umetniškega ustvarjanja) tudi kakšna nova ali vsaj dosti bolj izrazita — čeprav sta skozi vso povest poudarjana notranje sorodstvo in celo enakost Rekarja in Dioniza. V Rekarju sta namreč mnogo bolj podčrtani moč umetnika-ustvarjalca, da sega po neskončni lepoti ter se v tem poseganju tudi izniči, in njegova odločenost, da bo stopal po svoji poti, utemeljeni s samosvojim svetom vrednot, ki je daleč od sveta vrednot drugih ljudi. V tem se srečamo s pojmom dionizičnega, pa tudi z vplivi drugih Nietzschejevih pojmovanj...«

Kakor me ni prepričala Merharjeva, me ne more zadovoljiti niti druga, Voglarjeva razlaga. Najprej avtor preveč izenačuje Petkovška in Rekarja, podobnost po zunanji usodi še ne pogaja sama po sebi notranjih miselnih in čustvenih stičišč. Dalje, Rekarjevi stiki z ljudmi so komaj za spoznanje izrazitejši od Dionizovih, zato pa *sta si obe miselnostveni sferi tako podobni, da ju težko razločimo*, zlasti še, če imamo v vidu njuna razmišljanja o lastni krizi umetniškega ustvarjanja. Menim, da v Rekarju ideja umetnika — ustvarjalca ni niti bolj podčrtana niti bolj izrisana kot v Dionizu. V tipološkem pogledu sta oba le varianti t. im. »izgubljenih eksistenc«, to ne glede na različen socialni izvor oziroma na različno možnost ustvaritve ljubezenske zveze. Kako sta se zdela piscu oba umetnika kljub razlikam njunih življenjskih poti podobna, najzgovorneje kažejo znani stavki:

¹² ZD VIII, opombe 281/282.

(Rekar o Dionizu) »... Iz naše družine je. Jaz mislim namreč, da bi živel na njegovem mestu prav tako, kakor živi on, — in narobe. Če bi on imel denarja, bi zapravljajal denar in samega sebe in svojo moč in svoje telo in svojo dušo... kakor delam jaz...« — »In vendar bi bilo krasno, da bi tak človek napravil tisto, kar leži v njem od rojstva... Ali tako nosi s seboj svojo veliko nalogo in se ubija v zavesti, da je ne izvrši nikoli, da živi brez cilja in brez koristi. Zakaj to je pravilo, ki se ne da razveljaviti in ki ne pozna izjem: nekateri se uničijo pred časom sami in nekatere uničijo drugi. Dioniz se uničuje sam in drugi ga podpirajo pri tem, kolikor je v njih moči, — a jaz —«

»Obraz Dionizov mu je stopil jasno pred noči, in v tistem trenutku je zapazil nenavadno podobnost med Dionizom in Rekarjem. Isti globoki, nemirni pogled, — pogled jastrebov, ki leži ob cesti z zlomljenimi perutmi in nima več toliko moči, da bi se ubranil vranom...«

Poudariti velja, močneje, kot je to bilo doslej storjeno, opozicijo: jastrebi — vrani. Pisatelju Dioniz in Rekar nista nikaka medla in nebojgljena lika, to sta »jastreba«, upornika proti malomeščanski hinavščini in pridobitniški zaverovanosti, proti »vranom«, ki jih je Cankar sam od mladosti dalje občutil na lastni koži.

Čeprav spadata Helena in Nikolaj Nikič precej na rob naše problemske obravnave, jima velja posvetiti malo pozornosti že zaradi boljše zaokroženosti podobe. Sedemnajstletna Helena je bolj katalizator ljubezenskega dogajanja kot stvarna in prava ženska. Kakor je vpričo življenjskih problemov nebojgljena, je slabokrvna tudi v ljubezni, nenavadno hitro pozabi na umobolnega Rekarja in se rešuje s poslovnim uspešnim Nikolajem Nikičem. Torej lik, ki je bolj kot kaj drugega konstrukcija zaljubljene domišljije mladega pisatelja. Bolj problematičen je Nikolaj Nikič, problematičen že zavoljo tega, ker gre v njegovem primeru za »izjemno simpatični oris povprečnega, solidnega človeka«. ¹³ Kot vemo, so bili Cankarju poslovno uspešni ljudje tuji, če že ne zoprni, zato je Nikolaj Nikič, ki je bil »miren, resen in pošten človek, kakor so vsi tisti ljudje, ki imajo zdrava, polna lica, jasne oči in goste lase«, v galeriji Cankarjevih oseb redka, izjemna pojava. Nič čudnega, če ga je Vidmar¹⁴ označil, da »se giblje na meji filistejstva«. Vendar oseba, ki kljub svojemu poslovnemu stilu pozna melanholijo. Srečni finale omo-

¹³ B. Vodušek, I. Cankar, 162.

¹⁴ Josip Vidmar, Literarne kritike, 1951, str. 166.

goča sodbo, da je le nezahtevnim ljudem možno doseči srečo, vendar to je bila le Cankarjeva zelo, zelo prehodna domislica. (Upoštevali bi lahko še, da je Cankarjevo Popotovanje pravzaprav naglo na papir vržena zgodba.)

Naše razpravljanje je pripeljalo do naslednjih zaključkov: Cankarjev Dioniz ne izhaja naravnost iz Nietzschejevih spisov, še najmanj iz Rojstva tragedije, marveč iz dionizijskega nastrojenja, s katerim je bila književnost konec stoletja prenapolnjena. Dionizijsko nastrojenje je umetniku omogočalo izredno širok razpon misli in čustvovanja in mu je dajalo občutek svobodnosti razmaha ustvarjalnih sil. Zaradi te svobodnosti domišljijanskega gibanja so se v umetnostnih ustvaritvah hitro premikali doživljajski momenti in se spreminjale oblike in izrazna sredstva. Dioniz je krenil na pot, a je spotoma izgubil marsikaj prvotnega in si pridobil nove poteze in druge razsežnosti. Kakor pri Hofmannsthalu (*Ariadne auf Naxos*, 1912) je tudi pri Cankarju mit prešel v pesniški simbol.

Opomba: Poudarki v navedbah so moji (v kurzivi).

Zusammenfassung

DYONISOS IN DER DARSTELLUNG NIETZSCHES UND CANKARS

Die Studie knüpft an die merkwürdige Tatsache, dass in den belletristischen Werken Ivan Cankars eine literarische Figur namens Dioniz oftmals erscheint, an. Diese Erscheinung wurde in der slowenischen Literaturwissenschaft am meisten den Einwirkungen Nietzsches an Cankar zugemutet. Demzufolge breitet der Verf. die bisherigen Meinungen und Hypothesen einer prüfenden Analyse unter.

Für die literarische Formung des jungen Cankar war seine Ankunft nach Wien (1896, 1898) der entscheidende Beweggrund. In dieser lebhaften geistigen Atmosphäre, die in der unmittelbaren Verbindung mit den neuesten europäischen Strömungen atmete, machte Cankar eine nähere Bekanntschaft mit dem Nietzscheanismus, einer herrschenden Richtung am Ende des Jahrhunderts. Die Elemente des Nietzscheanismus traten in das literarische Schaffen Cankars um 1899 ein, vermischten sich mit seinen eigenen Erlebnissen und gaben den Novellen der *Knjiga za lahkomišelnje ljudi*, 1901 (Ein Buch für leichtsinnige Leute) ein spezifisches Gepräge. Die Merkmale des Nietzscheanismus in den genannten frühen Schriften sind: Immoralismus, Glorifikation des starken, autonomen und amoralen Menschen, Affront gegen das Christentum.

Dioniz tritt bei Cankar in vielen Metamorphosen hervor. In der Abhandlung wird sein erstes Auftreten, nämlich in der Novelle *Popotovanje Nikolaja Ni-*

kiča, 1901 (Nikolaj Nikič's Wanderung) von nahe betrachtet und bearbeitet. Dieser, der erste Cankarsche Dioniz stellt vor allem eine tragische dichterische Persönlichkeit vor, die aus verschiedenen Gründen (Krankheit, moralische Grundstellung, Passivität) zugrunde gegangen ist. Der Verf. betont, dass Dioniz sich, entsprechend der Erlebnissphäre des jungen Schriftstellers, aus dem Nietzscheschen Mythos zu einem dichterischen Symbol entwickelt hat.

France Bernik (Ljubljana)

PROBLEM LITERARNIH ZVRSTI MED
ROMANTIKO IN SIMBOLIZMOM V SLOVENSKI
KNJIŽEVNOSTI

Ni področja v slovenski književnosti, ki bi po drugi svetovni vojni pritegnilo nase toliko raziskovalcev kot 19. stoletje in naša moderna. Kljub mnogim novim osvetlitvam in preocentivam tega obdobja pa nas še vedno čaka nekaj nalog, ki se jim pri nadaljnjem študiju naše klasične literature ne bo mogoče odreči. Ena najnujnejših je nedvomno ta, da odpremo problematiko literarnih zvrsti, kakršna se nam kaže od romantike do simbolizma, od Prešerna do Cankarja.

Znotraj te kompleksne, vendar še nenačete teme bo pričujoča razprava skušala odgovoriti predvsem na vprašanje, v kakšnem razmerju sta si bila lirski poezija in pripovedništvo v posameznih obdobjih, kako sta se uveljavljali verzna in prozna zvrst pri najvidnejših ustvarjalcih naše besedne umetnosti tega časa. Razprava pa ne bo ostala samo pri tem. Ne bo pojasnila zgolj odnosa posameznih dob in vidnejših leposlovnih umetnikov do literarnih zvrsti, temveč bo skušala odgovoriti tudi na vprašanje, kako so v slovenski književnosti od romantike do simbolizma pojmovali zvrsti besedne umetnosti, kako so jih tematizirali.

Čeprav je izbor zvrsti v oblasti besednih umetnikov samih, njihove notranje afinitete do posameznih oblik književnosti, imajo nemajhen vpliv na hierarhijo literarnih zvrsti v nekem obdobju neliterarni, socialno družbeni dejavniki. Zato se v razpravi tudi pogosto sklicujemo na družbeno ideologijo in na odmevni prostor literature v času, ki ga omejuje téma razprave.

Že v 18. stoletju, ko je pri nas povsem prevladovalo nabožno oziroma praktično poučno slovstvo, poznamo nekaj omembe vrednih poskusov ustvariti Slovencem posvetno, tj. umetniško literaturo. In če govorimo o posvetni književnosti tega in kasnejšega časa, mislimo zlasti na pesniški zbornik »Pisanice« (1779—1781), na Linhartovi veseloigrice »Županova

Micka« (1789) in »Veseli dan ali Matiček se ženi« (1790) ter na Vodnikove in Jarnikove pesmi. Vsi ti pojavi, čeprav v precejšnji meri udeleženi pri nastanku in razvoju slovenske književnosti, pa še ne predstavljajo kontinuitete, niti ne kažejo globlje programske usmeritve tedanjih leposlovnih prizadevanj. Zato je povsem na mestu ugotovitev, ki pravi, da se je slovenska književnost kot avtonomna, v nepretrgani razvojni proces ujeta umetniška dejavnost začela pravzaprav šele z romantiko. Slovenska književnost se je začela s Prešernovo poezijo in ta njen začetek je hkrati njen vrh.

Tukaj seveda ni priložnosti, da bi poskusili razrešiti uganko, kako je mogoče začetek neke literature po več kot stodvajsetih, stotridesetih letih razvoja označevati za njen vrh, v skrajnem primeru za enega od njenih vrhov, čeprav se vedno znova vračamo k omenjenemu, morda zgolj navideznemu protislovju, kadar razmišljamo o Prešernovi poeziji. Naša naloga je drugačna. Ugotoviti moramo položaj literarnih zvrsti v dobi romantike, njihov pomen in funkcijo v slovenski književnosti prve polovice 19. stoletja.

Odgovor na zastavljena vprašanja nam daje Matija Čop, literarni teoretik slovenske romantike, Prešernov prijatelj in umetniški mentor. Iz njegovih pisem in člankov, objavljenih leta 1833 v Ilirskem listu, je razvidno, kakšen namen so imele pesmi naših romantikov.

Preden pa opišemo vlogo poezije v tem času, naj poudarimo to, kar se rado pozablja, kadar govorimo o slovenski romantiki, to namreč, da je imel Čop razen Prešerna, ki ga je razumljivo postavljaj visoko nad druge leposlovne prizadevnike svojega časa, vedno pred očmi vse sodelavce Kranjske čbelice, vse predstavnike tedanjega pesništva. To dokazuje med drugim tisto mesto v njegovem dodatku k Čelakovskega oceni Kranjske čbelice, kjer dopolnjuje češkega recenzenta z naslednjimi besedami: »Izmed pesmi, ki jih g. Čelakovský ni omenil, moramo v prvem zvezku Čbelice opozoriti predvsem na pesmi g. P[otočnika], ki se mu je zelo dobro posrečila zlasti prava *pesem*; glej Dolenjsko str. 52; Žanjice str. 45 (spominja na Vossa). Neradi pogrešamo njegovih prispevkov v naslednjih zvezkih...«¹ Upravičeno se vprašujemo, kaj je izzvalo redkobesednega, kritičnega in v estetskih sodbah nenavadno hladnega Čopa, da je zagovarjal Potočnikove pesmi? Kaj je na omenjenih dveh pritegnilo njegovo pozornost? In razen tega še osrednje, najbolj bistveno

¹ Illyrisches Blatt 25. februarja 1833, 31.

vprašanje: Kaj je upravičevalo slovenskega ocenjevalca Čbelice, da je Potočnikove verze s posebnim poudarkom označil kot »prave pesmi« in zanje uporabil nemški izraz *das Lied*, medtem ko je Prešernove in druge pesmi označeval s pojmom *das Gedicht*? Nedvomno je imel Čop neke razloge, da je pri opredelitvi Čbeličine poezije uporabil različno terminologijo. Pri tem verjetno ni gledal na izpovedno vsebino omenjenih Potočnikovih pesmi, ki v slovenski poeziji ni bila nova. Vzrok za uvrstitev obeh pesmi v posebno skupino lirskega pesništva tudi ni mogla biti apoteoza kmečkega dela in zdravja v »Žanjicah«, niti poudarek nacionalnega humanizma in bratstva v »Dolenjski«, najmanj pa vedra naivnost, ki v obeh pesmih prevladuje. Vzroke Čopovi opredelitvi je treba iskati drugod. Če podrobneje primerjamo Potočnikovi pesmi z drugimi pesmimi v Kranjski čbelici in če začnemo pri zunanjih razločkih, ki se kažejo ob tej primerjavi, moramo priznati, da so Potočnikovi kratki verzi bogato rimani in zato nenavadno pevní. Poudarjena melodičnost je tedaj najbolj opazna zunanja lastnost Potočnikovih verzov:

...
 Pobrusi, sestríca,
 srp z urno oslo;
 hitreje pšenica
 popada v roko.
 ... (Žanjíce)

V primeri s Prešernovimi pesmimi, zlasti v primeri s »Slovesom od mladosti«, ki je tudi objavljeno v prvem zvezku Kranjske čbelice, vzbujajo Potočnikovi verzi dojem igrive lahкотnosti. Obe, »Žanjíce« in »Dolenjska«, sta namreč brez miselne teže, brez tistega, kar je osrednji živec Prešernove pesniške umetnosti. Še najbolj pa se razlikujeta obe pesmi od Prešernovih po odnosu, ki ga imata pesnika, če naj tako imenujemo tudi Potočnika, do narave. Pesmi »Žanjíce« in »Dolenjska« nam odkrivata človeka, ki s preprosto neposrednostjo zaznava pokrajino, ki je ne doživlja, kakor Prešeren, skozi medij globljih duhovnih položajev. Potočniku pokrajina ni prispodoba notranjih situacij lastne osebnosti, temveč zunanja resničnost, s katero se čutno čustveno zliva.

Nas vetre otira,
 v obraz nam pihlja,
 nam z lasci prebira,
 se v zankah igra.
 ... (Žanjíce)

Sonce gorko
tukaj nam sija,
trta ljubo
gor se ovija;
vince z gore
greje srce.

(Dolenjska)

Navedeni verzi kažejo, da se je njihov avtor že otresel mrzle opisnosti in se približeval lirskemu razpoloženju ob naravi. Zlasti to zadnje je verjetno poleg drugih lastnosti Potočnikovih stihov napotilo Čopa k temu, da je za oznako tovrstnega pesništva uporabil izraz *das Lied*. Na tem mestu seveda nimamo namena razčlenjevati pesništva v tridesetih letih preteklega stoletja niti preverjati njegove diferenciacije, kakor jo je utemeljil Čop. Ponovimo naj le to, da je teoretik in umetniški mentor naše romantike zaobjel celoto slovenskega pesništva tudi tedaj, ko je opredeljeval socialno naravo poezije v svojem času in njen akcijski prostor, kar nas v zvezi z zastavljeno témo razpravljanja predvsem zanima.

Čop je namreč prvi na Slovenskem opredelil družbeno funkcijo slovtvenih prizadevanj. Poezije v Kranjski čbelici ni ocenjeval zgolj s stališča »pesniškosti« in oblikovne dognanosti, skladnosti oblike in vsebine, marveč se je tudi vprašal, kakšen je njen zunajumetniški pomen, kolikšen njen komunikativni prostor. Skratka: Na poezijo Kranjske čbelice je gledal z zornega kota tistega pojmovanja, ki bi ga danes imenovali sociologija literature.

Nabožno in praktično poučno slovstvo svojega časa je Čop kratko malo označil kot »književnost za kmeta« (Bauernliteratur)², ne da bi z navedeno oznako želel kakorkoli razvrednotiti duhovne potrebe najmočnejšega sloja slovenskega naroda. Nasprotno. V pozitivnem smislu je omenil »zdravi čut« našega kmeta za jezik, zlasti njegov občutek za vsebinsko natančnost in predmetu primerno izražanje. Naglasil je celo, da kmet, ki ga je visoko cenil, saj je sam izhajal iz kmetstva, sicer ne ve, kaj je »višji slog« izražanja, čuti pa, kako potreben je, »kadar ga predmet zahteva«.³

² Izbrano delo Matije Čopa 1955, 36. Tu in v naslednjem navajam Čopove trditve iz Izbranega dela, ki ga je priredil dr. Avgust Pirjevec.

³ Prav tam, 34 in 51.

Čop je tudi prvi javno opozoril na nezadostnost nabožnega in praktično poučnega slovstva in hkrati predstavil Kranjsko čbelico izobražencem, tj. »dijakom, uradnikom in drugim ljudem«,⁴ ki so čutili nagnjenje do posvetne književnosti, do poezije. Ko je govoril o učinku tega pesniškega zbornika v njegovem lastnem odmevnem prostoru, je naglasil zlasti pričakovanje, da bodo Prešernove poezije in pesmi drugih čbeličarjev budile med izobraženci zanimanje za slovenski jezik, za njegovo preoblikovanje iz kmečke oziroma slovniško korektno govorice v jezik sloga: »Dokler je namreč jezik omejen samo na pojmovni svet preprostega kmeta, dokler še ne more izražati višjega življenja in znanstva, pač ne more zase zahtevati označbe *kultiviranega jezika* ... Samo če se jezik polagoma uvaja v višje življenje in znanstvo, ga je možno pravilno gojiti in dograditi.«⁵

Prav v angažiranju izobražencev za kulturo domačega jezika pa je skrita narodnoobrambna ideja pesništva v Kranjski čbelici. In če kljub temu govorimo, zlasti v zvezi s Prešernom, o visoki in avtonomni umetnosti tega kroga, govorimo takó zategadelj, ker je narodnoobrambna misel sama po sebi sicer res zunajumetniška manifestacija, ni pa protiumetniška tendenca, če je, kakor v našem primeru, tesno povezana s kulturo jezika, ki je gradivo literarne umetnosti. Da gre kljub narodni ideji, ki sta ji služila tako visoka literatura kot nabožno in praktično poučno slovstvo tistega časa, za bistveni razloček med enim in drugim, ni treba posebej naglašati. Čop je v svojem vsestranskem pojmovanju kulture sicer zapisal, da je dobra ljudska pesem »užitna tudi izobražencem«⁶ in nasprotno, da bo umetniška poezija »koristno vplivala tudi na slog knjig, ki so namenjene ljudstvu«,⁷ vendar je kot literarni kritik in mentor vztrajal na stališču prave umetnosti. Večkrat je izrecno poudaril, da Kranjska čbelica ni namenjena kmetom, da poezija izobražencev ostaja preprostemu človeku »do redkih izjem tuja«. Toliko laže mu je bilo potem zagovarjati Prešernovo ljubezensko poezijo pred janzenistično duhovščino. Zvest svojim nazorom o visoki umetnosti, čeprav ne brez diplomatske spretnosti, je branil inkriminirane ljubezenske pesmi tako, da je poudarjal njihovo nekomunikativnost. Po njegovem »so

⁴ Prav tam, 53.

⁵ Prav tam, 50.

⁶ Prav tam, 34.

⁷ Prav tam, 52.

⁸ Prav tam, 54.

pomisleki, ki so jih sem ter tja izrekli radi ljubavne vsebine nekaterih pesmi, neosnovani že zato, ker bravci, ki se ob branju podobnih pesnitev v *drugih* jezikih niso seznanili z zadevno pesniško frazeologijo, večine teh pesmi ne bodo mogli razumeti; sploh se ni bati, da bi se mogla 'Čbelica' razširiti med kmečkim ljudstvom, kajti pesnitve *učenih* pesnikov ne postanejo tako zlahka ljudske pesmi, tudi če se po slogu in vsebini tako zelo približujejo ljudstvu kot pesmi Bürgerja, Vossa ali Vodnika.⁹ Čop potentakem ni ostro ločil zgolj narave umetniške poezije od značaja ljudskega slovstva, njuno socialno funkcijo in pomen, marveč je razmejil tudi komunikacijski območji, ki sta ju v tridesetih letih preteklega stoletja pokrivali Čbeličina poezija na eni ter nabožno in utilitaristično slovstvo na drugi strani.

Ostane nam še končno vprašanje: Zakaj se je Čop-Prešernov krog v Kranjski čbelici in po njej angažiral skoraj izključno v verzni obliki literature, ne v prozi ali dramatik? Odgovorov na zastavljeno vprašanje je nedvomno več. Eden od njih je skrit že v težnji kultivirati jezik, kar je za začetek neke literature povsem razumljivo, če pomislimo, da je oblikovanje jezika prvi pogoj za uspešen razvoj besedne umetnosti. In katera zvrst je primernejša, da uresniči to nalogo, če ne lirski poezija, ki mora spričo potrebne ekonomičnosti izraza, vsebinske polnosti in muzikalne funkcije izpovedovanja mobilizirati prav vse plasti jezika. Drugi, nič manj tehten razlog, da se je slovenska književnost začela z liriko, v manjši meri s pripovedno poezijo, pa je zunajumetniške narave. Ko je Čop sklenil svoj »Dodatek« k Čelakovskega oceni Kranjske čbelice, je zapisal misel, da je verzna umetnost »najmanj odvisna od zunanjih razmer«. ¹⁰ Nedvomno je želel z navedeno ugotovitvijo podčrtati, da bi predmarčna absolutistična vladavina v Avstriji s svojim nadzorstvom nad kulturo veliko bolj ogrožala prozo ali dramatiko ter njun svet družbene resničnosti, kot pa more ogrožati lirsko poezijo, katere predmet izpovedovanja omejuje že sama narava te zvrsti. Razen tega je tudi komunikativnost verzne književnosti usmerjena k precej ožjemu krogu občinstva. Lirsko pesništvo je bilo torej primernejša literarna zvrst od proze ali dramatike v absolutistični monarhiji, v taki družbeni strukturi, ki umetnosti nesvobodnega naroda ni pustila zadostnega duhovnega razmaha in neodvisnosti.

⁹ Prav tam, 53.

¹⁰ Prav tam, 59.

Dejstvo, da se je slovenska književnost začela z lirsko poezijo, in to z visoko kvaliteto poezijo Franceta Prešerna, pa je nenavadno močno, rekli bi odločilno vplivalo na razvoj naše književnosti 19. stoletja. Vplivalo pa je tudi na spremenjeni položaj, ki ga je po Prešernu imela lirika v slovenski literaturi.

Seveda zasledimo prevrednotenje literarnih zvrsti tudi v drugih evropskih književnostih poromantičnega obdobja,¹¹ vendar nas na tem mestu zanima predvsem odnos do lirske poezije v slovenskem merilu. In čeprav so se nekatere, osebni liriki nasprotne tendence pokazale že kmalu po letu 1848,¹² je načelno stališče zoper prevladujoč položaj verzne književnosti v pomarčnem času prvi izrazil Fran Levstik, ki je v »Popotovanju iz Litije do Čateža« zapisal: »Če tenko preudarimo, res ne moremo tajiti, da je naše slovstvo lepoznavskih reči silo majhno. Saj imamo še povsod le trdo ledino, sama lirika se je nekoliko povzdignila med nami. A lirika se večidel peča samo z enim občutkom človeškega srca: ‚z ljubeznijo‘, le redko se prime kake druge snovi. Pa naj bo njeno sadje s tem lepše, vendar je vse v koséh, celega velikega dela nam ne podaja. Tedaj narod, ki ima le izvrstno liriko, ne more hvaliti se, da ima zavoljo tega tudi že lastno, polno literaturo.«¹³

Prvi ugovor zoper prevladujoči položaj lirike v pomarčni dobi je Levstik izvajal iz specifičnosti slovenskega literarnega razvoja. Naglasil je, da se je »med nami« doslej samo lirika »nekoliko povzdignila«, medtem ko je na drugih področjih besedne umetnosti, zlasti v epiki, še »trda ledina«. Ta nesorazmernost v razvoju je nedvomno najprej izzvala Levstika k temu, da je postavil v ospredje svojega literarnega programa zahtevo po umetniški prozi. In če je v »Popotovanju« tako dosledno naglašal prozo, je to delal tudi zato, da bi pomagal naravnim težnjam do razmaha in dosegel, da bi se slovenska književnost razvila v vseh zvrsteh, da bi se formirala v popoln, celovit organizem. V petdesetih letih preteklega stoletja, ko je naša umetniška literatura tako rekoč nastajala, je bila táka skrb za njen nadaljnji razvoj vsekakor nujna in upravičena. Prezreti pa ne smemo še drugega, nič manj pomembnega in ne zgolj na nujnost našega literarnega razvoja oprtega razloga, s katerim je Levstik utemeljil prednost pripovedništva. Kakor je naš kritik

¹¹ Francè Bernik, *Lirika Simona Jenka* 1962, 65–67.

¹² Prav tam, 67–69.

¹³ Levstikovo ZD IV, 1954, 28.

sicer priznaval visoko umetniško vrednost dotedanje slovenske lirike [Prešernove] in jo je v navedenem odlomku označil za »izvrstno«, tako si ni mogel kaj, da ne bi opozoril na njen značaj. Na značaj, spričo kate-rega se mu ta zvrst leposlovja ni zdela primerna, da bi izrazila neka-tere sodobne literarno umetniške in idejne težnje. Podobno kot Belinski je tudi Levstik zavzel kritično stališče do poezije. V navedenem odlomku iz »Popotovanja iz Litije do Čateža«, je zapisal: »A lirika se večidel peča samo z enim občutkom človeškega srca: ‚z ljubeznijo‘, le redko se prime kake druge snovi. Pa naj bo njeno sadje s tem lepše, vendar je vse v kosih, celega velikega dela nam ne podaja«. Da je imel Levstik pred očmi, ko je oblikoval to misel, tudi Prešernovo poezijo, je očitno. In če je ob tej priložnosti previdno in z nekim pridržkom zožil njeno motiviko na področje ljubezenskega čustvovanja, je to storil verjetno zategadelj, da bi še bolj podčrtal subjektivni značaj te »subjektivne« zvrsti besedne umetnosti. V omejitvi na docela osebna, zlasti erotična doživetja, in v nezmožnosti, pritegniti v okvir svojega izraznega radija še druge snovi, je Levstik videl prednost in hkrati slabost lirske poezije.

Tak pogled na osebnoizpovedno poezijo je Levstiku narekoval njegov literarnoidejni nazor, ki se je bistveno razlikoval od nazora naših literarnih predstavnikov v predmarčni dobi. V nasprotju s Čop-Prešernovim programom, toda v soglasju z družbenim razvojem svoje dobe je Levstik težil za tem, da demokratizira literarno umetnost po obliki in vsebini, da jo napravi dostopno vsem plastem slovenskega naroda, zlasti kmečkemu ljudstvu. V »Popotovanju« je izrazil prepričanje, da bi se s pripovedništvom, zlasti takim, ki bi resnico zavijalo v prijetne šale, »ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig«¹⁴ In če upoštevamo snovi, ki jih je predlagal za literarno oblikovanje, se pravi poleg turških bojov še motiv vojaških beguncev, rokovnjačev in desete- tega brata, življenje »kakega veljavnega domačina« in drugo, snovi torej, ki so bile preprostemu človeku res blizu in so resnično lahko budile v njem nacionalni ponos, razumemo, zakaj se je moral naš kritik opredeliti za prozo. Lirika namreč ni mogla spričo posebne, njeni strukturi lastne oblikovalne zmogljivosti sprejeti predlagane tematike za svojo in jo izraziti v celoti. Zato je Levstik v »Popotovanju« leta 1858 vabil mlade, umetniško nadarjene vrstnike od lirike k prozi in v tem času je celo sam, čeprav ne vedno dosledno, služil prevladujoči literarni obliki svojega časa.

¹⁴ Prav tam, 24.

Položaj slovenske lirske poezije po letu 1848 torej ni bil zavidanja vreden. Označujeta ga dvoje vplivnih, za razvoj te literarne zvrsti neugodnih teženj. Prva, osebni liriki nenaklonjena tendenca je bila izraz novega narodnopolitičnega položaja Slovencev. Njen predstavnik so bile liberalno napredne sile našega izobraženstva ali bolj natančno Fran Levstik, čeprav sam lirik in mentor mlajših pesnikov. Nepozornost do lirike s te strani pa je bila npr. dovolj, da Simon Jenko ni našel ob izidu svoje zbirke zagovornika, dovolj celo, da »Pesmi« 1865 nihče izmed mladostencev ni za Jenkovega življenja v javnosti ocenil pozitivno. Razen tega imamo opraviti, ko opisujemo vlogo literarnih zvrsti v pomarčni dobi, še s tradicionalno nezaupljivim odnosom, ki ga je imela naša duhovščina do umetniške literature. Zlasti kaže v tej zvezi naglasiti njeno aprioristično nasprotovanje ljubezenski poeziji. Ideološko prenapeta duhovščina je na leposlovje delovala bolj ali manj zaviralno in taka se je po marčni revoluciji pokazala najprej ob Levstikovih in Valjavčevih »Pesmih«. Enako dosledno je nastopila približno deset let kasneje, ko je sprožila zakulisne spletke proti natisu Jenkovih »Pesmi« v Ljubljani in ko je bila posredno udeležena tudi pri krivični noviški »kritiki« te naše najmodernejše pesniške zbirke svojega časa. V začetku osemdesetih let je katoliška dogmatična kritika silovito napadla Gregorčičeve pesmi. Vrh ozkosrčnega, strogo utilitarističnega pojmovanja lirske poezije pa predstavlja požig Cankarjeve »Erotike« leta 1899.

Toda vrnimo se k odnosu do lirike, kakršnega zasledimo po Levstiku znotraj naše književnosti, in ugotovili bomo, da je podobno vlogo kot pisec »Popotovanja« pripisovala verzni literaturi tudi generacija mlajših realistov. Predvsem je v tem pogledu sledil Levstiku urednik Ljubljanskega zvona Fran Levec.

Že leta 1881 je Levec v Ljubljanskem zvonu tožil nad tem, da »pesniki slovenski sedanjega časa pojo do malega, žal, samo lirično-subjektivne pesmi«. ¹⁵ Leto dni kasneje je to svoje stališče sporočil Aškercu, ki se je prav tedaj odločal med liriko in epiko, in ga dopolnil tako, da je v duhu narodno utilitarističnega pojmovanja literature nakazal pesniku potrebo po epiki. »Pri nas preveč prevladuje čisto *subjektivna* lirika, pripovedne pesmi (balade, povesti, romance) pa se preveč zanemarjajo, ker nihče ne pomisli, kolikega vpliva so baš take stvari osobito na mlajši zarod naš.« ¹⁶ V nadvse pozitivni oceni Gregorčičevih »Poezij« Levec

¹⁵ Ljubljanski zvon 1881, 580.

¹⁶ Levec Aškercu 25. avgusta 1882.

v Ljubljanskem zvonu 1882 pod naslovom »Zlata knjiga« ni izrazil samo bojazni nad tem, da bi »natura, zdrava in krepka sila« v pesniku podlegla »mehkemu subjektivnemu svetobolju«, ni podčrtal zgolj misli, da se nam zdaj ni več bati za lirsko poezijo, ki da je »osnovana na krepki podstavi«, temveč je celo ob tako opredeljenem liriku, kot je bil »goriški slavček«, poagital za pripovedno poezijo. Pohvali o »velikanski zmožnosti« v epiki je namreč dodal željo, da bi »epika postala Gregorčiču močnejša stran in da bi s proizvodi te vrste zbudil in povzdignil slovensko pripovedno pesništvo.«¹⁷ Istega leta je zapisal v osrednji leposlovni reviji ugotovitev, da so »dobre pripovedne pesmi« bolj vseč našim kmetom kakor »čisto subjektivne lirične«¹⁸ in tako opozoril na konsumente tovrstnega pesništva, čeprav je potrebo po epiki utemeljeval tudi po Levstiku, z neenakomernim razvojem slovenske književnosti. Aškercu je npr. pisal 11. januarja 1885, da »smo Slovenci po mojih mislih zdaj, ko imamo že precej dovršeno liriko, v pesništvu najbolj potrebni epičnih proizvodov«.

Vendar je potrebno že tukaj opozoriti na dejstvo, da Levčevo nerazpoloženje ni bilo usmerjeno na liriko kot tako. Iz korespondence z Aškercem je namreč razvidno, kako je Levec obžaloval prezgodnjo smrt Krilana-Pagharuzzija predvsem zato, ker ga je »poslušal« in je na njegov nasvet opustil »svetobolno«¹⁹ liriko ter se oprijel balad. V navedenih pismih je Levec negativno označil Radinskega zato, ker sta ga »sama sentimentalnost in svetobolje« ter dodal, da se pesnik te »bolezni« kar ne more otresti, medtem ko se mu je med mlajšimi zdel še najbližji Gestrin, pa še on »se prerad naslanja na Gregorčiča.«²⁰ Čeprav je Levec odklanjal predvsem sentimentalno svetobolno poetiziranje, je po drugi strani res, da lirike na splošno ni povezoval z literarno ideologijo časa. Stične točke s časom je odkrival samo v epiki. Ko je Aškercčev cikel »Stara pravda« ocenil kot »venec pripovednih pesmi«, ki mu v našem slovstvu »ni primere«, je kot estetsko umetniške odlike cikla navedel poleg »živosti« podob in »krepke dikcije« predvsem »zdrav realizem«.²¹

¹⁷ Ljubljanski zvon 1882, 441.

¹⁸ Prav tam, 699.

¹⁹ Levec Aškercu 5. maja 1885.

²⁰ Levec Aškercu 8. septembra 1887.

²¹ Levec Aškercu 7. oktobra 1888.

Odveč je naglašati, s kakšno vztrajnostjo je Levec spodbujal Aškercu k pripovednemu pesnjenju, s kakšno ustrežljivostjo mu je svetoval vire za epsko poezijo in mu jih celo pošiljal, kako ga je razen za balade in druge vrste pripovedne poezije pridobil še za legende itd. Odveč je opozarjati tudi na Levčeve takó stilizirane prošnje Aškercu, naj mu vendar pošlje balado za objavo v reviji ali »vsaj« lirsko pesem, izjave, da ga vsaka njegova pripovedna pesem, zlasti balada, razveseli bolj kot »deset liričnih pesmi drugih pesnikov«. Vsekakor najbolj zgovoren je v tem pogledu Levčev »Dodatek« h Kersnikovi oceni Aškerčeve prve pesniške zbirke v Ljubljanskem zvonu 1890, ki se konča z ugotovitvijo, da stojijo »Balade in romance« v slovenski književnosti »kakor daleč vidno belo znamenje, kažoče pesnikom našim pot, po kateri jim je hoditi«. ²²

In če bi zdaj določneje tematizirali tisto vrsto lirskega pesništva, ki jo je Levec odklanjal, saj je očitno, da ni zavračal lirike v celoti, bi se morali opreti še na njegovo pismo Aškercu 16. januarja 1897. V njem je Levec najprej izrazil zadovoljstvo spričo dejstva, da je v Aškercu našel takšnega epskega pesnika, po katerem sta »mnogo let hrepenela z Jurčičem«. Oba, Levec in Jurčič, sta namreč rasla iz Levstikovega literarnega programa in oba sta se na njegovo pobudo navdušila za epiko oziroma prozo. Bolj zanimiva kot pravkar navedena ugotovitev pa je naslednja misel v omenjenem pismu, ki pojasnjuje, zakaj je Levec bolj cenil Aškercu kot Gregorčiču, čeprav je tudi Gregorčiču dosledno postavljaval v prvo vrsto sodobnih slovenskih pesnikov. Omenjena Levčeva misel se glasi: »Sploh jaz razen Prešerna ne poznam domačega pesnika, ki bi se mogel z Vami meriti glede razsežnosti svojih idej. Gregorčičevo obzorje — kakor so lepe in blagoglasne njegove pesmi, polne krasnih tropov in figur in muzikalno-zvenečih verzov — ne sega čez *Soško dolino*, vsaj mnogo dalje ne.« Levec torej ni pripisoval Aškercu višje cene samo zato, ker je bil epski pesnik, kakor tudi ni izražal pomislekov do Gregorčiču zato, ker je bil lirik. Lirika oziroma epika Levcu nista bili več merilo, s katerim bi vrednotil naša najvidnejša pesnika v osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja. To, kar je štel Aškercu v prid, je bila »razsežnost njegovih idej«, medtem ko je Gregorčiču jemalo ceno prav njegovo ozko duhovno obzorje, ki po Levčevih besedah »ne sega čez *Soško dolino*, vsaj mnogo dalje ne«. Levec je v Aškerčevi svobo-

²² Ljubljanski zvon 1890, 694.

doljubnosti očitno videl miselnost, ki je bila odprta svetovnim, splošno človeškim idejnim tokovom, v Gregorčičevi muzikalni, metaforično bogati in mehkočutni liriki pa je odkril idejno ožino in domačijsko zaprtost vase.

Odnos, ki se kaže v slovenski književnosti realističnega obdobja do lirike, je bil potemtakem različen. V petdesetih letih je dal Levstik neomejeno prednost pripovedništvu in je liriko kot literarno zvrst v celoti pomaknil v ozadje. Izključil jo je iz nujnih nalog, ki so čakale njegove umetniško nadarjene in zavzete sodobnike. Levec je nasprotno sicer izhajal iz literarnega programa, formuliranega v »Popotovanju iz Litije do Čateža«, vendar se v osemdesetih in devetdesetih letih že ni več opredeljeval do lirike kot take. Kritično razdaljo je čutil predvsem do tistega lirskega pesništva, za katerega je bila značilna sentimentalna oziroma mehkobna čustvenost in v katerem je pogrešal času ustrezne, svetu odprte ideje. Opredeljevanje do lirike, do ene od zvrsti besedne umetnosti, nam tedaj odpira širši vpogled v Levčevo literarno ideologijo, v njegovo uredniško, leposlovno kritično in mentorsko prakso.

Veliko globljo problematiko literarnih zvrsti odpira slovenska »moderna«. Seveda za naše razmišljanje ne prihaja v poštev Oton Župančič, niti ne moremo k razpravljanju pritegniti Dragotina Ketteja in Josipa Murna. Vsi ti predstavniki naše »moderne« so si pridobili literarno slavo predvsem kot eminentni lirske pesniki. Drugače je s pripovednikom in dramatikom Ivanom Cankarjem. Njegovih verzov ne moremo registrirati kot preprosto, samo po sebi umevno dejstvo, ki ne zahteva, da ga problemiziramo. Nobene podobnosti tudi ni med njim in med Jurčičem, Tavčarjem ali Kersnikom, ki so prav tako začeli z verzi in nadaljevali s pripovedništvom. V nasprotju z realističnimi pisatelji se je Cankar globoko zamislil nad usodo svoje poezije, zlasti nad tem, da se je tako zgodaj ločil od nje in se umaknil v črtico in novelo, v roman in dramo. Zastavlja se vprašanje, kdaj in zakaj je nastal v Cankarju prelom, kako se je v njem odvijala preusmeritev od lirike k prozi in dramatiki? Omenjene preusmeritve si seveda ne predstavljamo tako, kot da bi Cankar spčetka pisal samo verze, nato pa bi se oprijel drugih zvrsti besedne umetnosti, saj vemo, da je začel s pesmimi, a je nekaj let hkrati z verzi pisal tudi črtice in novele ter snoval drame. Če tedaj pri njem govorimo o prehodu ali preusmeritvi, mislimo na opustitev oziroma na opuščanje lirske poezije v korist prozne književnosti in dramatike.

Najbolj neposredno in tako enoumno kot nikoli prej niti kasneje se je Cankar opredelil do literarnih zvesti v pismu Župančiču 21. avgusta 1898:

»Da ne boš jezen, pošljem Ti tu dvoje pesmij iz ‚Sentimentalnega albuma‘, ki ga dam o svojem času Aškercu. A povem Ti še enkrat, — v pesmih ni mene; moja stvar je noveleta, morda drama... pesem ne! To prepustim Tebi in Ketteju. Jaz sem častiželjen človek. Vse ali nič. — Če se Ti ne bodo zdele preslabe, pošljem Ti jih še par, — ki niso ne boljše ne slabše od teh dveh. Jaz, — povem Ti odkrito in brez hinavstva, — ne dam veliko nanje. V prozi imam svoj značaj in svoje barve, v verzih ne; in to, prijatelj, je veliko!«²³

Cankar se je torej že v avgustu 1898 načelno opredelil do literarnih zvrsti. Spoznal je, da lirska poezija ni njegovo področje besedne umetnosti, temveč proza in dramatika. To intimno spoznanje, čeprav odločilno za Cankarjev nadaljnji literarni razvoj, pa ni bilo končoveljavno v tem smislu, da bi pesnik že v tem času prenehal z verzim ustvarjanjem, s poezijo. Spremenil pa je tedaj svoj odnos do literarnih zvrsti, kar kaže še nekaj dejstev iz tistega časa. Kot je znano, je pesnik začel poleti 1898 pisati »Jakoba Rudo« in ko je 4. avgusta t. l. poročal o delu za dramo Ani Lušinovi, ji je potožil: »Žal mi je, da sem jo [dramo] pričel pisati v prozi in ne v verzih; poslednje bi bilo lepše, četudi morda malo težje.«²⁴ Nič izjemnega ni bila v tistem času drama v verzih, pa tudi omenjenega odlomka iz Cankarjeve korespondence ne bi navedli, če ne bi kmalu nato zasledili v njegovih pismih sporočila, ki daje citatu globlji pomen. V začetku naslednjega leta, 9. januarja 1899, je namreč pisal Cankar bratu Karlu tole: »O romanu, ki ga delam za ‚Matico‘, sem Ti menda že opomnil. Ta stvar me jako veseli in pišem jo s popolno lahkoto, ker sem junak jaz sam.«²⁵ Napisati roman, katerega junak bi bil pisatelj sam, ustvariti pripovedno delo, v katerem bi bil pesnikov jaz glavna oseba — to bi se zdelo našim pripovednikom od Jurčiča do Kersnika še precej nemogoče. Pri Cankarju nas seveda tak načrt ne preseneča. Pozornost pa kljub vsemu vzbuja dejstvo, da je pisatelj nameraval izraziti svoj »individualni subjekt«, če povemo po Heglu, v tako objektivni literarni obliki, za kakršno je pri nas tedaj še veljal roman.

²³ Pisma I, 1948, 369—370

²⁴ Prav tam, 425

²⁵ Prav tam, 65.

V približno istem času, ko se je spremenilo Cankarjevo razmerje do literarnih zvrsti kot zunanjih oblik besedne umetnosti, opazimo torej pri njem premike v pojmovanju tematike, ki bi bila prikladna posameznim zvrstem. Lastno duševnost oziroma lastno »dušo občutkov«, ki naj bi bila predmet lirске poezije, je Cankar nameraval oblikovati v prozi, celo v romanu, nasprotno pa naj bi postali verzi, značilni za lirsko poezijo, zunanja oblika dramskega dela. Skratka: preorientacija v odnosu do literarnih zvrsti, ki se je leta 1898 dovršila v svetu Cankarjevih načel, v njegovi leposlovni praksi pa šele čez nekaj let, je začela preseirati klasično normo o snoveh, primernih za prozno literaturo. Namesto objektivnega sveta pojavov je Cankar nameraval kot gradivo romana oblikovati konkretni jaz. Čeprav romana »Pod Saturnom« in s podnaslovom »Življenje in delovanje Julijana Stepnika«²⁶ ni napisal, pa nam načrt zanj osvetljuje tisto značilnost Cankarjeve proze, ki jo navadno označujemo kot lirično ali subjektivno čustveno sestavino njegove umetnosti.

Ugotovili smo že, da se je Cankar intimno razšel z lirsko poezijo v začetku druge polovice leta 1898. S spoznanjem, da njegova stvar ni pesem, temveč noveleta, morda drama, pa za javnost seveda še ni prenehala biti pesnik. Narobe. Če si pod uveljavitvijo predstavljamo zgolj objavljane verzov nekega pesnika ali proznih del pisatelja, moramo zapisati misel, ki je na videz protislovna, v bistvu pa pravilna: Ivan Cankar se je kot lirski pesnik uveljavil šele potem, ko je spoznal, da ni pesnik. Šele po letu 1898 se je predstavil javnosti s samostojno knjigo pesmi, s prvo »Erotiko« 1899, z novo izdajo te pesniške zbirke dobra tri leta kasneje. Medtem in zatem pa je Cankar priobčil še nekaj pesmi drugod, npr. v Ljubljanskem zvonu — da omenimo samo našo osrednjo leposlovno revijo — leta 1899 šest, leta 1908 dve pesmi.

In če se zdaj vrnemo k zastavljenemu vprašanju, vidimo, da se je Cankar načelno razšel s poezijo tedaj, ko je napisal svoje najmodernejsše lirске pesmi.²⁷ Prav ob teh pesmih, napisanih Ani Lušinovi, lahko ugotovimo dialektično razgibano razmerje, ki ga je imel do njih: najprej pretirano, skoraj nekritično navdušenje nad doseženim, potem zanikanje ustvarjenega, novi načrti in nove odločitve.

V času, ko je Cankar pisal pesmi Ani Lušinovi, je videl v njih svoj največji literarni uspeh. Ni bil samo prepričan, da pesmi »presejajo

²⁶ Prav tam, 61.

²⁷ Prim. moja razprava Problem Cankarjeve lirike (SR 1968, 169—201).

daleč vse«, kar je doslej napisal,²⁸ čutil se je celo prvega med tedanjimi pesniki. Zapisal je, da je šele Ana Lušinova napravila iz njega pesnika in zdaj si upa »pisati verze, kakoršnih ni pisal še nikdar nihčè drugi.«²⁹ Iz navedenega in iz druge njegove korespondence vidimo, kako zelo je Cankar v tem času še vezal predstavo o svojih pesmih na erotično čustvo do Ane Lušinove. Lahko bi celo rekli, da je velika ljubezen do Ane dajala njegovim pesmim umetniško kvaliteto in pomen. Toda že v avgustu t. l. so se pojavili prvi dvomi. Iz pisem Ani Lušini 4. avgusta je razvidno, da so se mu zdele tri izmed pesmi, ki jih je pod naslovom »Sentimentalen album« nameraval objaviti v Ljubljanskem zvonu, »pre-slabe«, zato jih je zamenjal.³⁰ Še 20. avgusta je upal, da bo omenjeni cikel pesmi zares izšel v reviji, čeprav je zdaj dvomil tudi o komunikativnosti svojih lirskih izpovedi. Bal se je namreč, da Ani Lušini pesmi ne bodo všeč, zlasti ker je poskušal modernizirati njihovo metrično strukturo in rime.³¹ V začetku naslednjega meseca pa je Anine verze že v nekem smislu razvrednotil, ko jih je označil kot »zaljubljene«, kot »sentimentalne« pesmi, medtem ko je sebe imenoval človeka, ki s pesnjenjem »pada in se izgublja.«³² Konec septembra je Cankar pojasnil v pismu Ani Lušini, zakaj njej napisanih pesmi ni dovolil objaviti v Ljubljanskem zvonu. Zaradi »dveh ali treh verzov«, ki mu niso bili všeč, o katerih pa »bi živa duša ne slutila, da so slabši od drugih...«³³ Tako se je Cankar v nekaj tednih ohladil do pesmi iz »Sentimentalnega albuma«, čeprav je te verze še vedno cenil bolj kot »Erotiko«, ki je tedaj čakala na objavo.

Kaj je Cankarja motilo pri pesmih, ki jih je najprej koval v oblake, zatem pa je moral ob njih spoznati, da njegova literarna nadarjenost ni lirska poezija, temveč druge vrste besedne umetnosti?

Predvsem kaže podčrtati dejstvo, da je Cankar že v tem času pripisoval literarni umetnosti pomembno socialno funkcijo. Komunikativna odprtost je bila zanj ena najvidnejših lastnosti besedne umetnosti, čeprav se je zavedal, da sporočanje ne more biti pri vseh umetninah in pri vseh literarnih zvrsteh enako neposredno. Pri lirski poeziji je npr.

²⁸ Cankar Ani Lušini 9. julija 1898 (Pisma I, 1948, 390).

²⁹ Cankar Ani Lušini okrog 16. julija 1898 (Pisma I, 1948, 400).

³⁰ Pisma I, 1948, 425.

³¹ Prav tam, 442.

³² Cankar Josipu Regaliju 3. septembra 1898 (Pisma I, 1948, 361).

³³ Cankar Ani Lušini 26. septembra 1898 (Pisma I, 1948, 492).

predpostavljala, da je njena govorica manj jasna, manj neposredna. To misel čutimo tudi za formulacijo v pismu Ani Lušinovi 25. julija t. l., ki se glasi: »Zakaj moje sanje so takó čudovite in nejasne, da se jih časih celó v verzih bojím izreči, ker se mi zdi, da jih razumem samó jaz.«³⁴ Kvečjemu verzi torej lahko izrazijo »čudovite in nejasne« sanje, dasi se je Cankar tudi pri »nejasnih« lirskih pesmih spraševal, koliko so še komunikativne, koliko še govorijo iz srca v srce.

Zdaj ko smo opozorili na pesnikovo odmikanje od lastnih verzov, lahko odgovorimo tudi na poglobitno vprašanje. Dilemo, kakšna naj bo zunanja oblika Cankarjeve literature, so ustvarila in hkrati razrešila naslednja protislovja:

Hkrati ko je Cankar pisal Ani Lušinovi čisto lirske pesmi, katerih erotična vsebina so bile njegove »čudovite in nejasne« sanje, hkrati ko je izjavljal, da mu je simpatično vse »skrivnostno« in »neizmerno«, se je novoromantičnemu lirizmu upirala nasprotna stran pisateljeve zapletene in večsmerne osebnosti. Cankar se je v tem času označeval za človeka, ki mu je lastno »nágnjenje do trdnih korakov in jasnih očij«,³⁵ prebiral je različne filozofe, med drugim Spinozo, ki se mu je zdel »takó jasen, takó konsekventen in kljub svojemu realizmu mirno idealen človek,«³⁶ predvsem pa je Cankar kot samostojen mislec tehtal »najtežja vprašanja«, težil je za tem, da bi razvozlal »vse skrivnosti« bivanja in se dokopal do »zadnjih vzrokov življenja«. ³⁷ Razumljivo je po vsem tem, če pesnika, ki se je tako na široko odpiral individualnemu iskanju resnice o totalnem življenju, ni mogla zadovoljiti čista lirika. Ni ga mogla zadovoljiti poezija čustev in navdiha, ki je že po naravi izključevala iz območja svojega izraznega radija spoznavno širino pisatelja in sploh njegovo racionalno zavest. To je bil prvi konflikt v Cankarju umetniku, ki ga je pesnik razrešil tako, da se je odpovedal lirski poeziji.

Drugi razlog, ki je nasprotoval čisti liriki, pa je prihajal še iz dosti širšega območja kritike in ugovorov.

Hkrati ko je Cankar občudoval Župančičeve »opojne« verze, se je sam že vračal k Prešernu in Heineju. V imenu »jednostavne« poezije³⁸ je nastopil proti tistim besednim ustvarjalcem, ki »vidijo ‚dušo‘ in

³⁴ Cankar Ani Lušinovi 25. julija 1898 (Pisma I, 1948, 408).

³⁵ Cankar Župančiču 21. avgusta 1898 (Pisma I, 1948, 267).

³⁶ Prav tam.

³⁷ Cankar Ani Lušinovi 25. julija 1898 (Pisma I, 1948, 408).

³⁸ Cankar Josipu Regaliju 5. septembra 1898 (Pisma I, 1948, 362).

tragedijo v vsakem, na videz najneznatnejšem prizoru« in ki spričo »trepetajočih nijans« ne opazijo »surove celote«. Tako se je Cankar zavzel za klasično estetsko umetniško načelo, ki naj bi ga besedni umetnik upošteval, za »celotnost« pojavov, in s tega stališča je kritiziral enosmerno poezijo »forsirane in časih celo afektirane občutnosti«. ³⁹ Razumljivo je, da lepotni normi »celote« lahko zadosti le tisti, ki se ves odpre življenjski resničnosti. Lirska poezija, kakršna se je kot skrajna točka razvoja pojavila pri Cankarju leta 1898, pa seveda ni mogla biti primeren instrument za odprto in nereducirano ustvarjalno osebnost. Torej ni bila objektivna tematika tista, ki naj bi narekovala izbor literarnih zvrsti pri Cankarju, kot so nekateri mislili, nasprotno pesnikov odnos do tematike, njegovo kompleksno, čeprav protislovno in ambivalentno razmerje do literarnih snovi je bilo odločilno.

Seveda je vse tisto, kar je Cankar želel, a ni mogel izraziti v lirski poeziji, oblikoval v drugih literarnih zvrsteh. Preusmeritev, ki se je v tem območju dovršila pri njem načelno že sredi leta 1898, v ustvarjalni praksi pa nekoliko pozneje, zadeva torej le zunanjo obliko literarne umetnosti. Cankar je razen v nekaj izjemah sicer opustil lirsko poezijo, ni pa mogel ukiniti liričnosti svojega umetniškega talenta. Kot ena najvidnejših konstitutivnih prvin je liričnost postala in ostala močno prisotna v njegovi prozi in dramatikih.

Pri Cankarju odkrijemo torej novo pojmovanje leposlovnih zvrsti. Najpomembnejši pripovednik in dramatik slovenske moderne ipso facto razločuje med literarno zvrstjo, kakor jo opredeljujejo njene zunanje, formalno oblikovne značilnosti, in med vsebinsko izrazljivostjo zvrsti. Eno je zanj lirska poezija kot zvrst besedne umetnosti, katere posebnosti so kitična oblika, metrum, ritem in rime, drugo sta pojma lirično in liričnost, ki očitno nista več vezana samo na eno zvrst, na eno obliko besedne umetnosti. To konec koncev potrjuje celotni umetniški opus Ivana Cankarja, pri katerem so sodobniki že zgodaj opazili, da ruši normativno začrtane meje med literarnimi zvrstmi. Govekar je npr. pri njem že leta 1899 odkril in seveda negativno označil proces, ki ni nič drugega kot nastajanje moderne, tradicionalnih estetskih dogem osvobodjene književnosti. »In ali so njegove [Cankarjeve] črtice res *epične*? Ali niso to le v prozi pisane konfuzne *lirske* pesmi? Kaj pa je namen novele, povesti ali črtice? Ali je res pesem in povest *isto*? — Meni se zdi,

³⁹ Cankar Župančiču 21. avgusta 1898 (Pisma I, 1948, 367).

da *ne*, in vesel sem, da sodi tudi Aškerc tako. Ako izbrišemo vse meje med pesnimi, povestmi in dramami ter pišemo brez vsakih pravil kakor bi se nam sanjalo ali kakor bi ležali v deliriju, potem nastane v literaturi anarhija.⁴⁰ Kot vidimo se je nova literatura zdela Govekarju »anarhija«, Cankarju pa je nasprotno pomenila edino možno obliko besednega ustvarjanja in izražanja sveta.

Razprava je pokazala, kako pomembno, v prelomnih dobah celo prevladujočo vlogo je imela lirska poezija v razvoju slovenske književnosti od romantike do simbolizma. Z liriko se je slovenska umetniška literatura začela in ta začetek predstavlja enega njenih najvišjih dosežkov. Nasprotno se je realizem opredelil proti liriki. Iz narodnoobrambnih in literarno ideoloških razlogov je dal prednost epski poeziji in pripovedništvu, vendar taka usmerjenost slovenskih besedno umetniških prizadevanj po letu 1848 ni spravila lirike s sveta. Razen močnega vpliva Prešernovih »Poezij« na pesnikovalce tega časa moramo priznati svojevrstne, izjemno kvalitetne dosežke v lirskem pesništvu zlasti Simonu Jenku pa tudi Simonu Gregorčiču in celo glavnemu pobudniku za epizacijo slovenske književnosti — Franu Levstiku. Prvenstvo med literarnimi zvrstmi si je lirska poezija znova priborila z nastopom slovenske moderne. Od štirih njenih glavnih predstavnikov so trije izraziti lirski pesniki, četrti, Ivan Cankar, pa je začel z liriko v verzih in ohranil močne lirske prvine v prozi oziroma v dramatiki. Pri Cankarju se tudi prvič v slovenski književnosti poruši tradicionalno pojmovanje literarnih zvrsti, zabrišejo se meje med posameznimi vrstami besedne umetnosti, kakor jih je utemeljila klasična normativna estetika. Pri njem ne moremo več govoriti o tradicionalnih kategorijah lirika, epika in dramatika, temveč si moramo pomagati, če hočemo literarno znanstveno označiti temeljni odnos pisatelja do resničnosti, s pojmi lirsko, epsko, dramatično.

Summary

THE PROBLEM OF LITERARY GENRES BETWEEN ROMANTICISM AND SYMBOLISM IN SLOVENE LITERATURE

The study has shown the real significance and in the transitional periods even the dominant role which lyrical poetry had in the development of Slovene literature between Romanticism and Symbolism. Slovene artistic literature was

⁴⁰ Pisma I, 1948, 101.

begun with lyrical poetry and this beginning represents one of its utmost achievements. Then, on the other hand, realism made its stand against lyrical poetry. For reasons of national defence and ideology epic poetry and fiction gained the advantage, though even such trends of endeavours in fiction after 1848 did not abolish lyrical poetry from the world. Besides the strong influence of Prešeren's »Poezije« (Poems) upon the poets of that time, one must admit original, extremely high achievements in lyrical poetry especially in Simon Jenko's work as well as in Simon Gregorčič and even in Fran Levstik — although he was the main initiator of the epic trend in Slovene literature. The primacy among literary genres was again fought over for by lyrical poetry with the advance of the Slovene Modern Movement. Among the four major representatives of this trend three of them are pure lyrical poets, while the fourth, Ivan Cankar, began his literary career with lyrical poetry written in verse forms and he preserved powerful lyrical components in his later prose works and plays. With Cankar for the first time in Slovene literature the traditional concept of literary genres is surpassed, the boundaries between individual genres, established by classical normative aesthetics, are gone. In Cankar one cannot speak any longer about the traditional categories of lyrical poetry, epic poetry and drama, but one has to use the concepts lyricism, epic and dramatic, if one wishes to define in a critical literary manner the basic relationship of the writer to reality.

Marja Boršnik (Ljubljana)

O TAVČARJEVEM POETIČNEM RITMU

(Študija v zvezi z nanovo odkrito novelo)

Zamudno, a nujno potrebno raziskovanje Tavčarjeve psevdonimne ustvarjalnosti se vse bolj zapleta. Da je Tavčar v svojih prvih ustvarjalnih obdobjih pisal verze, je nedvomno, težko pa je to za posamezne pesmi dokazati. Dvakrat težko, ker ni v tej zvezi ohranjene nikakršne njegove rokopisne ostaline. Tako je mogoče graditi le na izredno skopih in ne do kraja trdnih javnih argumentih (uredniških listnicah ipd.) in spet podirati, kadar se najde kak takšen protidokaz.*

Tako se je posrečilo dr. Branku Berčiču s pomočjo upravnika novomeške Študijske knjižnice odkriti 10 zvezkov rokopisov Ivana Tomšiča, ki jih ta knjižnica hrani (Ms 181), datiranih iz let 1861—1868, kjer so med najboljšimi zastopane tudi pesmi, objavljene 1863—64 v Torbici. Na podlagi prijaznega Berčičevega opozorila, ki se mu zanj na tem mestu zahvaljujem, je torej treba sedem pesmi, objavljenih v študiji Tavčarjeva Bogomila (SR 1967) kot Tavčarjeve, črtati, hkrati pa črtati tudi ime izvoljenke, ki jo tuji avtor nenehno opeva.

Bogomilo opeva v zvezkih, ki jih podpisuje z imenom Ivan Tomšič, ne pa Janez Tomšič ali Johan Ev. Tomšič, kakor se podpisuje še prvi dve leti (1861-62). Tako se kot Ivan T. oglašča 1863-64 tudi v javnosti (Torbica, Zgodnja danica), kjer objavlja svoje zrelejše pesmi. Da bi bile tudi druge pesmi, objavljene pod drugačnimi začetnicami, v omenjeni moji študiji pripisane Tavčarju, Tomšičeve, je iz vsebinskih in oblikov-

* Dokler ne bomo tudi Slovenci imeli tako krvavo potrebnega literarnozgodovinskega inštituta, ki bi sistematično reševal take in podobne naloge, bo vsak posameznik, ki ima na vesti tako delo, podobno prisiljen javnosti nakazovati ne do kraja rešljive probleme, da jih pač kdo kakor tu dr. Berčič po svoji vednosti dopolni, ovrže ali potrdi. Tak problem je na primer tudi psevdonimni *Filodem*, ki začne nastopati konec šestdesetih let v primorskem šaljivem časopisu pa tudi v Slovenskem glasniku. Prosim za argumente proti domnevi, da je to Tavčar!

nih razlogov neverjetno, neglede na to, da jih v navedenih rokopisnih zvezkih ni.

Če moramo po novih najdbah iz Tavčarjevega življenja in dela črtati Bogomilo, pa ne moremo Emilije, ki je z njim — čeprav morda od kasneje — enako trdno povezana. To potrjuje tudi novela *Noire ou blanche*, katere Tavčarjevo avtorstvo je bilo doslej neznano in bo o njej na tem mestu govora kasneje.

Resnemu izpovedovanju v pesmi se je Tavčar vsaj po 1884 odpovedal, elemente vezanega ritma pa je še v vsej prvi polovici svoje ustvarjalnosti negoval v leposlovni prozi, zlasti ob tematiki, ki ga je z osredno rdečo nitjo vezala na Emilijo. Ta »poetični ritem« naj bo v pričujoči študiji vsaj nakazan.

Giblje se v padajočem trohejsko-daktilskem toku. Do izraza prihaja zlasti v duhovni ali čustveni izpovedi. V številnih odlomkih se dá iz pripovedne proze izluščiti v verze, le da se ti verzi ne dajo vkleniti ne v kitičnost ne v strogo metrično shemo. Kakor kasnejši Cankar je tudi Tavčar kaj kmalu občutil, da se njegova poetična izpovednost ne dá vkovati v klasično shemo, zato jo je rajši izlival med prozo. Je pa prav v tem najizrazitejši Cankarjev predhodnik.

Hkrati je Cankarjev predhodnik — recimo rajši — sorodna natura — tudi v ostri opoziciji do rastoče mehanizacije časa. Trdo se upira klišeju in skuša ostati samosvoj — ohraniti edinstveno lastno jedro. Od tod umetniška, to je, izrazna sila v lastnem individualnem ritmu.

V najizrazitejših primerih ostaja sicer zvest metrični shemi, vendar tako neprisiljeno, da tudi tu ohranja svoj individualni ritmični značaj. S tenkočutnimi ritmičnimi poudarki dosega lahko intenzivno pomensko poglobitev. Zato najdemo tak ritem na tistih mestih besedila, kjer je osebno doživljajsko najbolj prizadet. Takšna prizadetost pa se da doognati zlasti v prvi polovici avtorjeve ustvarjalnosti. Kot osrednji doživljajski tok je pričujoča do leta 1894, čeprav tutam pronikne. Vendar je spočetka najmočnejša, a od obdobja do obdobja slabi. V številnih gibljivih niansah žene ta tok resignativna, skoraj monotona trohejska intonacija, a se iskri od svežih daktilskih poskokov, ki ritem presenetljivo poživljajo.

Namen te študije ni, da bi vsa ta številna mesta izčrpala, saj skuša le nakazati problem v celoti. Zato se tudi ne utegne ustavljati ob časovno razvojni podrobnejši analizi vseh ritmičnih nians, marveč jih hoče le deloma predočiti ob nekaterih metričnih primerih.

Naj sledi najprej nekaj primerov iz *Ivana Slablja*. Kakor vsi nadaljnji so tudi ti vzeti iz prvotisov, kjer je ritem še najbolj avtentičen.

»In rad bi še živel,« ...	u -u u -u ...
»in hotel bi iti po svetu med ljudi.	u -u u -u u -u u -u -
Kaj vse sem hotel narediti,	u -u u -u -u -u
da bi se mi bil čudil svet!	u -u -u -u -
In tebe, Marjanica, bil bi naredil na platno,	u -u u -u u -u u -u -
	u u -u
prav kakor živiš.	u -u u -
In za tabo nebeško zarijo,	u u -u u -u -u u
rumenorudečo, zlato,	u -u u -u -u
in vert pod tabo, poln cvetic,	u -u -u -u -
pisanih.	-u u
In tički bi nanašali gnjezda,	u -u -u -u u -u
in legli jajčka rumenopikasta	u -u -u u -u -u u
in po sredi bi tekel studenček iz tal,	u u -u u -u u -u u -u -
čist	-
kakor srebro,	-u u -
solnce pa bi sijalo nad tem	-u -u u -u u -
in lilo bi zlato z nebes.	u -u u -u u -
In nad vsem bi bila ti, Marjanica,	u u -u -u -u -u u
v svilnati obleki,	-u -u -u
in tvoje oko bi se	u -u u -u u
svetilo	u -u
in zerlo na kviško,	u -u u -u
kjer bi se po srebernih oblakih	-u u -u -u u u -u
lovili mali angeli	u -u -u -u u
in čez in čez bila bi preprežena	u -u -u -u u -u u
nebeška mavrica,	u -u -u u
čez in čez nad tabo, Marjanica!«	-u -u -u u -u u

(Z 1876, 155.)

Tako sanja v predsmrtnem hrepenenju ustvarjalni sirotek Leksa, ki ga je prostaški podobar Žolna izstradal do smrti. Sanja o sotrpinki Marjanici, ki pravi pesnik o njej:

Bila je v onem času,	u -u -u -u
ko je zapuščala	-u u -u u
otročje leta	u -u -u
ter bližala se devištvu;	u -u u -u -u
roža napol razcvela!	-u u -u -u

(Tam.)

Takšno je tudi Tavčar vzljubil Emilijo in se mu je kot polrazcevela roža za vselej vtisnila v spomin. Njegov alter-ego pa sanja naprej:

»Le pridi,« ...	U —U
»in če dobiš ob potu vijolic,	U —U —U —U —U
vzemi jih, vsadi jih	—U —U —U
na moje zglavje;	U —U —U
in vsako pomlad bodo cvele	U —U —U —U —U
in njih dišave bodo prihajale	U —U —U —U —U —U
iz mojega srca,	U —U —U —U
mojega mertvega srca!«	—U —U —U —U

(Tam, 136.)

V predsmrtnem deliriju doživlja apokaliptične vizije:

Vdaril je na skalo	—U —U —U
in pritekale so vode,	U —U —U —U
kakor srebro čiste,	—U —U —U
in bil je mož	U —U —
silno star,	—U —
do nog mu je sezala brada,	U —U —U —U —U
in bliski so padali na visoke gore,	U —U —U —U —U —U —U —
in ogenj je švigal iz zemlje,	U —U —U —U —U —
in drevo je gorelo	U —U —U —U
in morje je bučalo	U —U —U —U
in vojske so se klale!«	U —U —U —U

(Tam.)

Marjanica ga tolaži, da bo vse to naslikal, ko ozdravi. Leksa:

»Vse to! In nebo in luno in solnce	U —U —U —U —U —U
in zvezde in v zlatu boga!	U —U —U —U —
Goré pokajo,	U —U —U
mesta se pogrezajo	—U —U —U —U
in angel Gabrijel	U —U —U —U
plava z gorečim mečem nad njimi.«	—U —U —U —U —U

Zadnje besede:

»Marjanica, <i>sedaj</i> le umiram!	U —U —U —U —U
Solnce sije in travniki <i>cveto</i>	—U —U —U —U —U —
in jezera se <i>blišče</i> ,	U —U —U —U —
in vse je v zlatu in cvetji	U —U —U —U —U
in — moje srce —!«	U —U —U —

(Tam. Besede tu in kasneje podčrtala M. B.)

Leksa je podan kot vseskoz dober, jasen deček, ki ga brutalno trpinčenje ni moglo razkrojiti. Niso ga še načele strasti. Podobno svetlo gleda Tavčar tudi na lastno mladost in na druge trpinčene dečke (Ozimek v *Mrtoih srcih*, Tržačan, Topolščakov Janezek v *Izza kongresa*). Zato nikogar ne more čuditi, da so vizije apokaliptičnega razdejanja podane v podobnem ritmu kakor vizije svetlobe. Zlasti ko v sedemdesetih letih, v katerih sredo sega nastanek romana *Ivan Slavelj*, o kakršnem svobodnem verzu, kjer bi se ritem prilagajal spreminjanju doživljanja, pri nas še ni govora.

Nekaj pa le preseneča. V predzadnjem odlomku se v tretjem verzu sredi trohejsko-daktilskega toka nenadoma pojavi naglašena jamska stopica *Goré*, v zadnjih Leksovih besedah pa se kar trije verzi rastoče zaključujejo (jamsko: *cvetó, sercé*, z anapestom: *se bliščé*). Dvakrat pa je ta poudarek celo akcentuiran, tako da v zadnjem odlomku rima: *blišcé — sercé* tem opazljiveje stopi v ospredje, čeprav zadnja beseda ni akcentuirana.

To nenadno ritmično svobodnost narekuje Tavčarju poživitev Leksovega predsmrtnega razpoloženja z bleščečo vizijo nature. Takšne zvence gorenjske dolžine hote prekinjajo metrično togost in disonančno podčrtajo absurdnost smrti mladega cvetočega življenja.

Ritmična sprememba ima torej tu globok pomen in je funkcionalna. Nima pa pomena v prvem verzu tega odlomka dvostopična beseda *sedaj*, ki pravtako skalí padajočo ubranost, vendar brez smisla in tudi ne lepó. Zato je verjetna domneva, da je Tavčar napisal nespačeno *zdaj* (»Marjanica, *zdajle* umiram!), a mu je Zvonov urednik, za literarni jezik bolj ko za ritem tenkočutni Stritar, to manj zvence besedico popravil v »finejšo« *sedajle*. Težave so pač v tem, da za urednikov poseg nimamo gradiva za preverjanje. Vse analize pa dokazujejo, da je imel Tavčar izredno tenko uho za ritem, in kadar se je metrični shemi uprl, nikoli ni tega storil brez vzroka. Seveda velja to samo za vezane poetične vložke, kolikor so posebej poudarjeni. Saj se tudi ti ponavadi manj izrazito prelivajo v nevezano prozo.

Jeseni 1919 daje Tavčar Izidorju Cankarju zanimivo izjavo o svojem ustvarjanju:

»Kar napišem, gladim in gladim, kolikor mi je mogoče. Pri tem se ne oziram niti na slovnico, niti na germanizme; pač pa glasno prečitam vsak stavek ter poslušam, kako vpliva na moje uho. Končno ostanem vsekdar pri tisti modulaciji, ki ugaja mojemu posluhu, tako da uganjam na tem polju nekako 'jezikoslovno muzikalnost', dasi sem absolutno nemuzikaličen — v

zmislu naziranja prijatelja Mateja Hubada torej pravi analfabet. —« (Obiski 1920, 144.)

Tavčar je torej v svojem delu zavestno dajal prednost »jezikoslovni muzikalnosti«, s čimer je mislil pač ritem; vendar tudi tega ni ščitil. Ko je dal za jezikovno popravljanje svojega besedila polnomočje Prijatelju (ZS I. 451), ni znano, da bi bil ob začetku njegovega urejanja zbranih spisov še živeči avtor proti urednikovemu nasilnemu spreminanju njegovega besednega reda, torej tudi ritma, kaj ugovarjal. Lahko pa domnevamo, da bi bil v času, ko je bil še bolj pri močeh, to storil, če bi se bil ob svoji prezaposlenosti sploh kdaj utegnil podrobneje ustaviti pri svojem delu. Sicer pa se je svojih jezikovnih pomanjkljivosti vseskoz zavedal in je svoja dela prepuščal v popravo tudi drugim, manj avtoritativnim urednikom. Ni bil pač za vsako svojo vejico čuječ kakor Cankar, prej malomaren. To pa ne iz površnosti, marveč iz časovne stiske.

Tem zanimiveje, da je prav na svoje poetične čustvene vložke polagal tolikšno pažnjo, da se je metrično le poredkoma zmotil. Res je sicer ponekod poudarek premočan ali prešibak ali komaj še dovolj močan nosilec stopice, drugod je spet anakruza neutemeljena, uvodni *in* pa ni le svetopisemsko sredstvo, marveč pomemben element Tavčarjevega stila.

Zlasti se ta *in* uveljavlja pri preprostih, umsko skoraj omejenih, navidez revnih, a srčno dobrih ljudeh. Ko na primer Štefan Deska dostojevskijevsko modruje o smislu življenja, prihaja do povsem svojskih zaključkov:

Oj kolikokrat bi pač vrgel sè sebe
to slabotno odejo življenja! —
Ali človek mora živeti!
Zakaj poglédite« ... »ako bi bilo tako,
potem bi nekega dné dejala ta voda:
teči več nočem;
in ta drevesa:
nočemo rasti;
in solnce:
nočem sijati.
In vse bi se uperlo
in zemlja bi prišla pod nič
in vode bi jo pokrile.

U|—U U|—U U|—U U|—U
U U|—U U|—U U|—U
U U|—U|—U U|—U
U|—U|—U U ... —U U|—U U|—
U|—U|—U U|—U|—U U|—U
—U U|—U
U|—U|—U
—U U|—U
U|—U
—U U|—U
U|—U|—U|—U
U|—U|—U|—U|—
U|—U|—U U|—U

(Tam, 267.)

Ta petkratni uvodni *in* apostolsko preprosto stopnjuje neko argumentacijo, ki ni brez globljega pomena. Vendar ta argumentacija Štefana Deske ne zadovoljuje, zato spet pade v osnovni problem:

»Čemú je vendar človek?	u -u -u -u
to je vprašanje, to se vpraša,	-u -u -u -u -u
moj Bog, to se vpraša!	-u -u -u
Čemú sem bil jaz,	u -u u -
Štefan Deska,	-u -u
moj Bog to se vpraša!«	-u -u -u

(Tam.)

Čemu je človek? Kakšnemu namenu služi neznatni Štefan Deska?

»In ako bi vendar vladala	u -u u -u -u u
nad nami dobra roka,	u -u -u -u
čemú smo?	u -u

(Tam.)

Nenadno pa onemoglega prešine osrednja iskra:

»Morebiti za to,	-u -u u -
da bi si iskali ljubezni	u -u u -u u -u
tu v <i>tem</i> siromaštvu.	-u -u -u
To je. Ljubezen? Mordá!	-u u -u u -
Kaplja na veji se druží s kapljo;	-u u -u u -u -u
riba pri ribi, tica pri tici:	-u u -u -u u -u
to bo, to bo!«	-u -u

(Tam.)

Deska se osvesti, da je ves smisel življenja v ljubezni. On pa se je osnovno pregrešil nad svojim življenjem, da je ni nikdar iskal — *tú v tém siromáštou* (drugi zlog *v tem* je skoraj spondejsko naglašen, prvi naglas zadnje besede *siromaštou* pa zaničujoče pretiran, čeprav ne tako močan kakor zadnji).

Sam sem bil,	-u u
sam sem ostal,	-u u -
v samoti so mi osivéli lasjé,	u -u -u -u -u u -
v samoti mi je prazno serce,	u -u -u -u u -
V samoti ti bode umreti, Štefan Deska!«	u -u u -u u -u -u -u

(Tam.)

To osrednje spoznanje o lastnem nesmiselnem življenju žene Desko v obup, v sobesedniku Ivanu Slavljju pa premaga užaljeni ponos, da se odloči za spravo z Marjanico — tedaj konteso Marijo Ano — za srečno ljubezen.

Ta prvi dokončani in natisnjeni Tavčarjev roman *Ivan Slavlj* (Zvon 1876) pomeni, kakor je bilo deloma že naglašeno (prim. Tavčar in Mencinger v Kranju, Kranjski zbornik 1960, 270 s.), prehod v drugo Tavčarjevo ustvarjalno dobo, ki je neprimerno manj pesimistična. Da je tako, ima pri tem precejšen delež Deskova modrost. Dotedanji pesimistični fatalizem, v glavnem plod Tavčarjeve osebne ljubezenske tragedije, ki ga je vrgla v solipsizem, se je vse bolj umikal vedremu panteističnemu pogledu na življenje in svet; ta mu je omogočil razmah preko sebe v širino in globino sveta.

Ivan Slavlj je prvo Tavčarjevo delo s srečnim zaključkom.

Tudi ohranjeni fragment daljše novele *Otok in Struga* iz 1873 nakazuje srečno poroko dotlej sprtih lastnikov obeh graščin, kakršno uveljavlja dokončna redakcija v Ljubljanskem Zvonu 1881. Vendar posega tu senca tragične analitične zgodbe poprejšnjega lastnika v to srečo z usodnejšo silo kakor pri *Ivanu Slavljju*.

Fragment se začneja s pripovedjo otoške grofice sorodnici o tragični pogubi njenega nezvestega moža grofa Arnolda in krivi obdolžitvi struškega barona. Ko se je po letih izkazala baronova nedolžnost, je bil sicer izpuščen iz zapore, a usodno prizadet:

A dobil je podert dom,
zapuščeno in raztlano vse.
Stari je bil takoj,
ko se je stvar izvedela,
nagle smerti vmerl
Dekle pa je zblaznelo...

— u | — u | u | —
— u | — u | — u | — u | —
— u u | — u | —
— u u | — u | — u u
— u | — u | —
— u | — u u | — u

(TZD II. 350.)

V mirnem pripovedovanju se spričo prizadetosti ob sosedovi nesreči ta grofičina izjava čustveno ritmizira in dramatično napne. Nadpovprečno poudarjeni besedi *podert dom* iz padajočega ritma sicer izstopata, vendar — zavestno ali podzavestno — le, da podčrtata disonantni položaj — absurdno kazni nedolžnemu. Te kričeče absurdnosti se struški

baron zaveda ter jo mrko sprejema nase. Otoška grofica ugotavlja njeno težo, a je ne razume:

Sam zase živi,	- - u u -
lazi po gozdovih	- u - u - u
in po smerdljivih kmečkih kočah —	- u u - u - u - u
ter zdravi vmazane bolnike.	u - u - u - u - u
Nikjer ga videti ni.	u - u - u u -
Olikano družbo sovraži.	u - u u - u u - u
ter se je ogiblje.	u - u u - u
Žalostno življenje to!»	- u - u - u -

(Tam.)

Psihološko razumljivo, da grofica v studu raztegne *umázane bolnike* v *vmázanébolnike* ter zdolgočaseno ugotavlja: *žalostnôživljénje tó*.

Polna odtujitev aristokraciji in demokratično osveščena poklicna povezava z ljudstvom je to visoko družbo prav tako odbijala kakor baronova vnanja zanemarjenost. Domačo konteso Olgo in njeno mlado sovrstnico pa je prav ta romantična izrednost privlačevala. Teh »dvoje mladil, radostnih stvari«, ki nimajo drugega namena v življenji kot »večno smejanje«, povezuje Tavčar uvodoma s svežo blestečo naravo:

Drugo jutro potem	- u - u u -
je solnce prijazno sijalo	u - u u - u u - u
čez otoško graščino	- u - u u - u
Po noči je bilo deževalo,	u - u u - u - u - u
in drevesa so se še vedno žarila	u u - u - u u - u u - u
v svoji mokroti,	- u u - u
kakor biseri so se lesketale	- u - u u - u - u - u
kaplje po peresih.	- u - u - u

(Tam, 535 s.)

Podobno, a bolno svetlobo izžareva blazna struška baronesa v svojem hrepenenju po utopljenem grofu Arnoldu (kasneje Albertu, Konstantinu, Karlu, Svatopluku, Milanu) in v ljubezni do mrtvega otroka z njim. Neposredno, a ofelijsko nežno in bridko sprejema obisk otoških deklet:

»Tiho ste prišli,	- u - u -
kakor solnčni žarek.	u u - u - u
In tako bode nekega dne	u u - u u - u u -
prišel tudi on.	u - u u -

Tako tiho, tiho,
kakor pada
jesensko listje od vej.

u u | - u | - u
- u | - u
u | - u | - u u | -

(Tam, 355.)

Nezaupljivo ju sprašuje, ali verujeta, da se otrok, ki so ga ji vzeli in ga dejali v zemljo, spet prebudi in pride spet k njej. Ljudje jo imajo za blazno,

ali jaz to vem dobro vse,
in prišel bode,
in oklenil se bode mojega vrata,
in svitlo solnce bode sijalo,
in cvetje bode cvetelo povsod,
in v sredi tega cvetja bodem hodila,
in ob roki vodila
svojega otroka.

- u | - u u | - u | -
u | - u | - u
u u | - u u | - u u | - u
u | - u | - u | - u u | - u
u | - u | - u u | - u u | -
u | - u | - u | - u u | - u
u u | - u u | - u
- u u u | - u

(Tam, 357.)

Trojna nenaglašenost predzadnje stopice sicer krši metrum, ne pa ritem. Saj iz te tišine raste zadušeno ihtenje razbolele blazne, ki ji skuša avtor z brezsmiselnim smejanjem utemeljiti njeno notranjo topost. Tega pa ne dopušča ritem, saj v njenih nadaljnjih besedah prav v ritmu prekipeva njena boleča čustvenost:

Ali prišel bode tudi moj Karlo,
in tudi oni, —
o katerem pa vama ničesar
povedati ne smem,
ker svet ne sme vedeti,
da se imava rada, rada,
moj bog *tako* rada!*

- u u | - u u | - u u | - u
u | - u | - u
u u | - u u | - u u | - u
u | - u u | -
u | - u u | - u u
- u u | - u | - u | - u
- u | u | - u

(Tam.)

Racionalni vrinjeni stavek (*o katerem pa vama ničesar povedati ne smem*) kviri ritem pa tudi lirično razpoloženje in v taki obliki ne spada sèm. V kasnejši tiskani redakciji (LZ 1881) je Tavčar tudi to mesto spremenil. Kako je popravljval okoli leta 1881, to je, v naslednjem obdobju in dobi, naj pokažeta varianti:

>Tiho sta prišli,
kakor solnčni žarek!

- u | - u | -
- u | - u | - u

In tako bode necega dne
prišel tudi on!
Tako tiho, kakor pade
jesensk list od veje.

u u | - u u | - u u | -
u | - u u | -
u u | - u | - u | - u
u - | - u | - u

(LZ 1881, 172.)

»Pa prišel bode tudi moj Milan!
Ali o njem vama ne smem
ničesar povedati,
ker Konstantin pravi,
da svet ne sme vedeti,
da se imava rada,
moj Bog,
tako rada!«

u u | - u u | - u u | - u
- u u | - u u u | -
u | - u u | - u u
u | - u u | - u
u | - u u | - u u
- u u | - u | - u
- -
u - | - u

(Tam, 174.)

Srednjo varianto je avtor v naslednjem obdobju sploh črtal. Prvo varianto je racionaliziral: v petem verzu je črtal podvojitve (*tiho, tiho*), v zadnjih nedovršno dogajanje (*kakor pada jesensko listje*) perfektiliziral (*kakor pade jesensk list*). Tako je mehko drseče, padajoče intonirane prehode med besedami otrdil, z ostro vmesno pavzo med dvema zaporednima poudarkoma (med jambom in trohejem v zadnjem verzu: *jesensk list* od) pa vso mehko presekal. — Skoraj povsem epska pa je zdaj tretja varianta, in to predvsem zaradi treh odvisnih stavkov: od prvega (*ker Konstantin pravi*), odvisi odvisnik druge stopnje (*da svet ne sme vedeti*), od tega drugostopenjskega pa tretjestopenjski (*da se imava rada*), kar liričnost, sovražno vsakršnih odvisnikov, povsem izniči. Trije odvisniki so navzoči tudi že v prvi redakciji, vendar razen že omenjenega vrinjenega stavka manj vsiljivo in le s prvostopenjsko in drugostopenjsko odvisnostjo. Kakor pri prejšnjem primeru tudi v tej zadnji varianti ritem več ne drsi: manjka geminacija *rada, rada*, zadnji verz pa še vejica s pavzo razseka na dvoje. Tako dobi v vzkliku *moj bog* kračina bog lastni poudarek, Tavčar piše 1881 *Bog* z veliko in mu dá svoj pomen. Tudi v zadnji verz prve redakcije pade nenadoma jamb, ki pa z ritmičnim kontrastom še poveča čustveni učinek trojne trohejske geminacije *rada*. Ta učinek je v kasnejši racionalnejši varianti oslavljen.

Zaenkrat je bilo vsaj na tem primeru mogoče nakazati, kako v dveh zaporednih obdobjih, ki tudi stilno predstavljata dve različni Tavčarjevi

dobi, z osebno čustveno prizadetostjo usiha Tavčarjeva liričnost, z njo pa tudi poetični ritem.

Usiha, a ne usahne!

*

Tavčarjeva ustvarjalnost je trajala šest desetletij (1865—1925). Sreda te poti (1895) pa ne pomeni njegovega ustvarjalnega viška — kakor na primer pri Aškercu —, ker Tavčar raste do konca, pač pa pomemben zaključek: v devetdesetih letih se zaključuje Emilijina neposredna tematika. S tem seveda ni rečeno, da tudi v drugi polovici Tavčarjeve ustvarjalnosti na to usodno mladostno ljubezen ni reminiscenc, nasprotno, kakor se z novelo *Maščevanje* 1867 misel na tragični razstane z Emilijo začneja, tako se ob petdesetletnici njene poroke z novelo *Cvetje v jeseni* 1917 zaključuje in celo z nekdanjim avtorjevim podpisom Emil Leon potrjuje.

Toda nekdanji poetični ritem se je v našem stoletju izpel, spremenil. Čeprav je besedilo polno poezije, ga je le redko še čutiti v kakšnem čustvenem odstavku.

Osrednje Tavčarjevo delo devetdesetih let je očarljiva okvirna povest *V Zali*, natisnjena v Ljubljanskem zvonu 1894, zaključena pa vsaj že v letu poprej (gl. TZD III.² 440.). Človek bi pričakoval, da se z refrenom te povesti: »*Ljubezen nam je vsem v pogubo*« (○|—○|—○|—○|—○) zaključujejo tudi vse te tragične čustvene zgodbe, ki izzvenevajo Tavčarjevo bolečo mladostno odpoved. Pa vsaj na videz ni tako. Ob desetem nadaljevanju povesti *V Zali* se je namreč v Zvonu pojavila psevdonimna novela, ki je brezdvomno Tavčarjeva. Po vsej verjetnosti je ta novela nastala ob snovanju omenjene okvirne povesti, za kar pa še nimamo nikakršnih trdnejših dokazov, razen nekaj jezikovnih posebnosti — o njih bo govora drugod —, ki obe deli časovno vsklajujejo.

Neglede na ta navidez droben časovni problem glede nastanka, ki vsaj začasno zavoljo pomanjkanja gradiva ostaja odprt, je treba tu to doslej neznano Tavčarjevo delo podrobneje obdelati, ker spada v ta okvir.

Že v drugi izdaji prve knjige Tavčarjevega zbranega dela sem omenila njegovo novelo *Noire ou blanche*, ki je izšla 1894 na sedmih straneh (606—612) oktobrske številke Ljubljanskega zvona (TZD I², 1966, 439). Dotlej ni bilo še nikjer pojasnjeno niti nakazano, da je njen avtor *Ivan Brežan* identičen s Tavčarjem. V bibliografskem kazalu k Ljubljanske-

mu zvonu je ostal prav ta psevdonim pod številko 3347 kot eden redkih nerazrešen.

V sedmi knjigi Tavčarjevega zbranega dela (1958) je pod istim psevdonimom Ivan Brežan že objavljena Tavčarjeva »satira« *Amerikanska reklama* (1893), pod Ivan B. »izvirna slika« *Cigan* (1892) in »kratka, a resnična zgodba samcem v tolažbo« *Ponesrečeno odpeljanje* (1893), pod Ivan Breščan pa »noveleta« *Slika Marije* (1897). Poleg vseh teh podlistkov iz Slovenskega naroda sta tu ponatisnjena še dva pod B. (1902) oziroma -B. (1904), ki te tematike ne zadevata, za naslednjo knjigo pa je napovedano še daljše delo, »ki je izhajalo pod črkama I. B.« (TZD VII, 1958, 401), a v osmi knjigi ni izšlo, ker ni bilo mogoče izpričati Tavčarjevega avtorstva.

Leta 1887, ko se je Tavčar oženil (23. maja) s premožno dedinjo Franico Košenini, je 16. junija istega leta kupil, deloma na dolg, hišo ob Ljubljani na Bregu št. 8 (danes št. 10). Ponosen na svojo novo posest (gl. arhiv ljubljanskega sodišča), se je v naslednjih letih pričel podpisovati z navedenimi psevdonimi oziroma kraticami. (Prvič se je, kakor kaže, pojavil pod kratico B. s podlistkom *Čehi o Slovencih* v Slovenskem narodu 7. februarja 1888.)

Poprej omenjeni podlistki imajo neko skrito povezavo z novelo iz Zvona. Ne le, da vsaj posredno vsi govore o ljubezni, iz njih se dá zaslutiti sorodno nagnjenje: vsaj rahla reminiscenca na Emilijo.

Slika *Cigan* je nagloblja, umetniško najdovršenejša. Po snovi in obdelavi bi vsekakor spadala med *Slike iz Loškega pogorja*, če bi ne bila izšla štiri leta za zadnjo (*Gričarjev Blaže*, 1888) in bi bila urednika Tavčarjevih zbranih spisov Levec ali Prijatelj zanjo sploh vedela. Toda kakor je avtor té slike Med gorami ljubil in med svojimi deli upravičeno tudi izredno cenil, *Cigana* urednikoma ni izdal, čeprav bi spadal v ciklus med najboljše. Ni ga pač izdal, ker nikomur ni hotel izdati tega skritega psevdonima. Morda, ker se mu je zdelo avtorstvo ostalih feljtonov prešibko, morda pa tudi zavoljo »reminiscence«. Saj je bil vse, kar bi količkanj moglo izdati njegovo prvo ljubezen, njegovo Lavro, ki mu je oplajala poetično delo do poznih let, skrbno zamolčal.

Ta slika pa je sama po sebi takšna, da bi pri njej kakor pri številnih znanih nihče ne mogel zaslutiti tihega ozadja, kdor ga ne pozna. Le kdor je izsledil, da romantična zgodba v romanu *Ivan Slavelj* ni zgolj plod Tavčarjevih romantičnih sanj, marveč vsebuje tudi resnično ozadje, bo lahko odkril notranjo povezavo tudi s to sliko. Prvi del *Stavlja*, šaljivo

drastični oris njegove mladosti, pa je z okvirom te slike — avtorjevim humorističnim orisom prvega lastnega šolanja kot dopolnilom k *Slavlju* — tako na prvi pogled viden. Podobno kot je drugi del *Slavlja* — oris njegovih mladih zrelih let — prikazan resno in govori le o ljubezni, enaka je tudi uokvirjena zgodba v tej sliki, ki pa je postavljena na vas in v skladu s kračino brez epizod in brez analitičnih vložkov. Tudi tu povzroča dramatični spor družbena razlika, le da razlika med ciganom in kmečkim dekletom, ki ji brani poroko njen oče. Ta oče je prikazan z vso strastjo sovraštva do dekletovega ljubimca, podobno, a uspeleje kakor številni očetje od prve novele *Maščevanje* (1867) preko analitične zgodbe v *Slavlju* naprej. Vsem tem očetom tako različnega družbenega porekla je kljub zabrisanosti očitno služil en sam model — Fidelis Terpinec. Kakor je v trpeči ljubimki nakazana Terpinčeva nezakonska hči in pohčerenka Emilija Garc, v ljubimcu pa avtor sam. Podobno kakor marsikje drugod. Čeprav je prvotna romantično pretirana osebna prizadetost polagoma čedalje bolj zabrisana z objektivno realistično podobo. Kakor se prve zgodbe zaključujejo tragično, tako se kasnejše deloma tudi srečno. Meja med njimi je, kot že povedano, *Ivan Slavljelj*, kjer se starejša, analitična zgodba vsaj za dekleta zaključuje tragično, mlajša, sintetično prepletajoča Slavljevo ljubezen z Marijaničino, pa srečno. Srečno se poldrugo desetletje kasneje razplete tudi *Ciganova* ljubezen do Dolinarjeve.

Te blede motivne paralele pa so prešibke, da bi mogle po tolikšnem časovnem odmiku učinkovati tudi še na notranjo strukturo Tavčarjeve umetnine. Spričo dolgoletnega razvoja v realizem komaj še lahko tutam izzovejo košček poetičnega ritma. Ta se v tej črtici oglašja le še v elegičnem refrenu: Da, to so bili lepi stari časi! (-|-○|-○|-○|-○|-○) Vendar se četrtič — poslednjič — ta refren ne le z uvodnim poudarkom, marveč še z novim vrinjenim poudarkom v predzadnji stopici (Da, to so bili lepi, *ti* stari časi!) liričnosti tako odmakne, da poetično izpovedno ne učinkuje več.

Če ta »izvirna slika« kljub srečnemu zaključku in svetli uokviritvi v mladostne spomine učinkuje kot resna drama, pa naslednja zgodba *Ponesrečeno odpeljanje* kljub »nesrečnemu zaključku« izzveneva v anekdoto. Tu je nasprotno oče dobrodušnež, ki želi hčerinino poroko s kasnejšim pripovedovalcem te zanj pač bridke dogodivščine, zato si izmisli zaplet, hči pa ta zaplet izkoristi za pobeg z drugim. Torej na glavo postavljena situacija, ki predstavi prevaranega ljubimca s smešne strani.

— Kdor pozna humoreski *Rože in trnje* in *Prijatelj Radioj* (TZD I²), ve, kako se je znal Tavčar norčevati iz svoje največje bridkosti, čeprav se mu to vselej ni dovolj posrečilo. Po poldrugem desetletju je tem lažje obstal na površini meščanske situacijske humoreske, ki od njega ni več terjala nobene teže pa tudi ne poetičnosti. Ritem je torej prozaičen: neuglašen in poskočen.

Spričo takšne zgolj zabavne feljtonistike se je Tavčar za hip zamislil, čeprav se ji ni odpovedal. Problem zase je *Amerikanska reklama*, navidez le duhovita, mojstrsko zgoščena, pravljico šaljiva potegavščina, ki pa terja raziskavo. Tavčarjevo delo je sicer redko prestopilo meje svoje zemlje. Tu pa še s takšno snovjo in imeni! In čemu podnaslov *satira*?

Aktualna, a mednarodna tematika, kako spretno zna ameriška industrija izkoriščati svoje blago — lahkotna feljtonistična snov v lahkotnem neuglašenem ritmu — pa se nenadoma trohejsko-daktilsko uredi:

Zgodovina utiške države omenja samo	-u -u u -u u -u u -u u -
Mamil Avrila, »angela večne učenosti«,	-u u -u -u u -u u -u
Sami Bazana, »angela neusahljivega <i>spomina</i> « —	-u u -u -u u -u -u u u -u
odlikoval se je s svojim spominom pri najstarejših listinah in je te	-u u -u u -u u -u
izpopolnil —	u -u -u -u u -u -u u -u
in Kalin Pato, »angela večne pravice« —	u -u -u -u u -u u -u
zapisaval je prava in nagodbe no- vejših dni —	-u -u u -u -u -u u -u -
in Sabin Sevo, »angela učene mladosti« —	u -u -u -u u -u u -u
znamenitega <i>po</i> svoji mladosti, dolgih laseh in rdečem, rožnem licu.	-u -u u u -u u -u -u u -u -u -u -u

(SN 31. maja 1895.)

Da predzadnji »verz« s tremi nepoudarjenimi zlogi izpada, nič hudega: besedilo za pomišljaji je samo vrinjeno kot pojasnilo in učinkuje kakor povsod drugod v takšnih primerih tudi brez tega prozajično. Da pa je v petem »verzu« predzadnja, jambaska stopica spodrseljaj? Ali pa je morebiti namerna disonanca, podčrtan ironičen poudarek, da je spomin usahljiv.

Kaj hoče avtor s temi čudnimi imeni, ki jih — razen prvega — s takšnim ritmičnim poudarkom kopiči samo na tem mestu? Da je v njih nekaj skritega, doženemo, ko začenjamo črke obračati. Da je Tavčar takšne anagrame ljubil, vemo že od poprej (prim. TZD IV. 13, 348). Kakor Mencinger se je zlasti v tem času rad igral z imeni in naslovi: Ničmah, Nevéseckdo, Tevs Eboran, Pant Ofelčič (TZD IV. 359; VII. 419, 421, 425).

S smiselno zamenjavo črk dobimo tudi iz zgoraj navedenih imen. postavljenih po vrsti, kratko, na pogled nejasno »pesem«:

Mamila Lavri.	u —u —u
A zaman basi.	u u —u
A na plitko	u u —u
vse obasni.	—u —u

Dala bi se obrazložiti takole. Lavri-Emiliji posveča mamila — svoje proizvode, ki se z njimi omamlja. Ker pa je ona že deveto leto v grobu, poje zaman. Sicer pa ne poje, samó basni (basi). Ker o njej peti nima več smisla, plitko basni o vsem.

To je torej satira na njegovo lastno delo. Omogočili so mu ga angeli: večna učenost, neusahljivi spomin, večna pravica, učena mladost. Rezultat pa je enako klavrn kakor pri utoških državnikih — vse prizadevanje se sproti izniči. Profit ima samo — ameriška reklama!

S podobno, jambsko stopico kakor zgoraj v petem »verzu« disonira tudi tu drugi »verz«: *A zaman basi*. Pomembno bi bilo vedeti, ali je to Tavčar storil zavestno ali ne. Če je to storil zavestno, bi pomenilo, da je namerno uporabil disonantno ritmično sredstvo kot izraz bridke ironije, kako je spomin usahljiv, torej ničev, kadar je predmet opevanja preko zadnje meje nedosegljivega. S to idealistično, izsanjano ljubeznijo se mu je podrila velika vrednota, vendar fiktivna »vrednota«, ki je enako kakor stalni ritem v realnem svetu neuporabljiva. To bi pomenilo, da mu ritem ni več izražal le monotonega elegičnega razpoloženja, marveč tudi osveščevalne preokrete in s tem postajal večpomenski. Potemtakem se je osvestil ritmičnih fines in jih znal funkcionalno uporabiti. S prepajanjem lirične elegike z ironijo se je približeval moderni bivalentnosti, ki jo je ujel tudi v ritem.

Hkrati se je tudi idejno premaknil v sodobni skeptični čas. Zdvožil namreč ni samo nad gorenjimi angeli, nosilci »večnih« vrednot, marveč tudi nad ljubeznijo, ki ji je dotlej z vso gorečnostjo služil. To dokazuje

refren: *Ljubezen nam je vsem v pogubo* v osrednjem delu tega časa. Ta refren je v soglasju z vsemi zgodbami okvirne povesti *V Zali*. Ni pa v soglasju z zaključkom istočasno psevdonimno objavljene novele *Noire ou blanche*.

* * *

Tematično in po motivu, deloma pa tudi kompozicijsko spominja ta novela na Tavčarjevo delo prve pa tudi druge dobe do preloma v začetku osemdesetih let. Dotlej se je v glavnem gibal na parketu višje družbe, bodi meščanske, v glavnem pa aristokratske. Tudi ta novela opozarja na graščinsko življenje in prazno višjo družbo, značilno za orise prvih večjih del; enako sorodno je tudi prepletanje analitično prikazane preteklosti z romantično grozečo tragiko in sintetično obdelane sodobnosti s srečnim zaključkom. V tej tehniki skoraj da ni razlike med to lapidarno zgoščeno novelo in daljšimi začetnimi teksti *Otok in Struga* ter *Ivan Slavelj*, deloma pa celo *Mrtva srca*. Hitra presoja bi torej lahko zavedla v sodbo, da tudi ta »novela« ni drugega kakor zgoden načrt za roman, ki ga je avtor po dveh desetletjih zavoljo urednikovega praznega predala izbrskal iz starih papirjev. Pa najbrž le ni tako. Snov ni niti najmanj nametana, marveč premišljeno stilizirana, da ima takorekoč obliko klasične drame. Vsako novo poglavje, pa naj je še tako kratko in strnjeno, prikazuje novo situacijo ali dogajanje, ki bi ga zavoljo dramatičnosti lahko imenovali novo dejanje, bolje, poddejanje, povezano z naslednjim v skupno dejanje. Vsako poddejanje je ločeno od naslednjega z zvezdicami. Vrste se večinoma v takšnem redu, da prvo, ki označuje sodobnost, dopolnjuje drugo iz preteklosti. To »ritmično« simetrijo naj pokaže naslednja razčlemba.

I. Situacija:

1. »Žalovanje« mlade vdove Lucije, rojene Nemrava, za izžitim baronom Elmersteinom.
2. Grajske slike — odsev mesalianse med razpadajočo baronsko tradicijo in enako neokusnim Lucijinim meščanskim bogastvom.

II. Sprožitev in zaplet:

1. Nova častniška družba usehlih starcev s »šetajočim mrličem« grofom Potockim.

2. Skrivnostna preteklost grofa Potočkega ob lepi poljski pevki Kazimiri Lanovski in malopridnem knezu F... yju.

III. Vrh:

Ljubezensko razodetje med Lucijo in Potockim ter njegov usodni odhod.

IV. Razplet:

1. Porazno pismo Potočkega Luciji.
2. Izpoved tega pisma: Potočkega nacionalno prizadeti spopad s knezom F... yjem, žalilcem igralkine časti, terja z izborom črne krogle zdaj njegovo smrt.

V. Katastrofa:

1. Lucijina brezplodna misel na osveto.
2. Grof Devski maščuje v soglasju s svojim polkom z ubojem kneza F... yja prijateljevo smrt.

VI. Epilog:

1. Srečanje Lucije z Devskim ob obletnici smrti na grobu Potočkega.
2. Ob triletnici smrti njuna zaroka in poroka.

Ni tu prostora za analizo, koliko elementov, značilnih za prva tri obdobja Tavčarjevega ustvarjanja, se v tem skopem delcu obnovi, kot da je to površen precejek prvega osemnajstletnega dela.

Semkaj spadajo le še imena teh junakov, kolikor se dajo anagramsko raztolmačiti.

Lucija Nemrava = *Emilja Narcuva*. Tavčar je kmalu zvedel, da se je Terpinčeva pohčerjenka prvotno po nezakonski materi pisala Garc (Garz) in so jo v takratni ljubljansčini nazivali Garcuva; zamenjava *G*-ja z *N*-jem je najbrž kamuflaža ali podoben premik, kakor pri naslednjih imenih zamenjava *a*-ja z *s*-jem in *d*-ja s *t*-jem.

Elmersteinova = Emilova eterns. S pesniškim psevdonom Emil, ki si ga je Tavčar po imenu izvoljenke prisvojil v času, ko jo je najintenzivneje opeval (prim. SR 1967, 211, 216), tu nakazuje, da je njegova večna (eterna).

Arnold Potocki = narod otpoklic. V noveli je junaka, ki nosi redko ime tragično propadlega grofa z Otoka (gl. str. 58), narodna zavest prisilila k obrambi žaljene pevke in ga s tem pahnila v pogubo. Podobno se oglašča predanost narodu tudi v Tavčarju in v nekaterih njegovih mladostnih junakih, ki se čutijo »odpoklicane«, to je odtujene in zaktivizirane proti plehki anacionalni sredini.

Stanislav Devski = Ivan v Deski slast. Kakor je našel Ivan Slavelj novo življenjsko pobudo v modrovanju Štefana Deske (gl. str. 57), tako je tudi avtorju samemu prav ta pogled na življenje zbudil nov smisel. *Kaplja pri kaplji*. Slavelj doume življenjsko slast, najde srečo pri svoji mladostni izvoljenki, ki je bil nanjo že resigniral. Tavčarju samemu, ki mu je bila pot nazaj za vselej zaprta, pa se odpro zdaj nove poti kakor Luciji ob Devskem. S poroko 1887 je bila njegova erotična kriza dejansko premagana, in to je tudi osrednji vzrok za prelom v novo ustvarjalno dobo. Ker pa njegova narava čustveno silno visi na tradiciji, mu tudi nekdanjih ljubezenskih korenin ni moč čez noč pretrgati. Še vso naslednjo dobo poganja iz njih nov elan; čeprav je Emilija mrtva, se v njegovem delu še zmeraj oglašča.

To potrjuje tudi poetični ritem obravnavane novele, ki naj zanj navedem le dva odlomka:

Okolo mene
vlada smrtna tišina,
čutim dih smrtni,
uničujoč
najine nadeje,
sapa veje v noč,
in še te ljubim, Lucija!
(LZ 1894, 610.)

U|—U|—U
—U|—UU|—U
—UU|—U
—UU|—
—UU|—UU
—U|—U|—
U|—U|—UU|—U

Ohladila se mi je burna kri,
obledele obraz,
zledenela roka,
dokler nisem uzrl tebe, Lucija!
(Tam, 611.)

—U|—U|—UU|—U|—
—U|—U|—
—U|—U|—U
—U|—U|—U|—UU|—U

* * *

Tolikšna čustvena prizadetost se je lahko poglobila ob deseti obletnici Emilijne smrti 13. I. 1884 (prim. SR 1967, 174 s.).

Tavčar je bil močno navezan na takšne obletnice. Tudi ob obletnicah Emilijne poroke je z grenkobo mislil nanjo. Komaj mesec dni po poroki

objavljena prva njegova novela *Maščevanje* grmadi krivdo za tragedijo res še samo na junakinjinega očeta, ob vsaj približni desetletnici te poroke je tragedije *Mihe Kovarjevega* kriva samo še njena nezvestoba. Enako tudi ob dvajsetletnici v *Posavčevi češnji*. Enako tudi ob tridesetletnici v *Sliki Marije*.

Povsod v teh delih se na poetičnih mestih srečujemo s Tavčarjevim vezanim ritmom, čeprav ne vselej tako čistim in metrično doslednim kakor na navedenih mestih.

Tudi zaključek novele *Slika Marije* je še tako prepojen s tem ritmom da je poleg nekega stvarnega dejstva urednico zbranega dela spodbudil k domnevemu datiranju v starejši čas (TZD VII. 423), čeprav upravičeno samo za nekaj let. Jezik in stil se namreč prav tako kakor pri noveli *Noire ou blanche* ujemata s Tavčarjevim izražanjem v začetku fin de siècle. Novelo *Slika Marije* torej po nastanku kvečjemu lahko postavimo za nekaj let nazaj k noveli *Noire ou blanche* in k okvirni povesti *V Zali*. Vse tri so si oblikovno, stilno in snovno vsaj toliko sorodne, da lahko domnevamo, da z letom 1893 zaključujejo zadnje obdobje zadnje dobe v prvi polovici Tavčarjevega ustvarjanja. Objavo novele *Noire ou blanche* je avtor pač prihranil za obletnico Emilijine smrti, objavo novele *Slika Marije* pa za obletnico njene poroke in jih temu primerno prikrojil. To je pač nov dokaz za njegov izredni smisel za obletnice, ki mu spričo zvestobe tradiciji omogoča čustveno živitev v preteklost. Kako se tudi ta v tej zadnji Emilijini noveli uveljavlja, naj ponazori vsaj en odlomek. Slikar, ki se je kakor v Aškerčevi baladi *Slikarjeva slika* odrekel življenju, moli pred Marijo, ki je v njej upodobil nezvesto izvoljenko:

»Odpusti mi, Marija!
 Glej, v prahu klečim pred teboj
 ter te prosim pomoči!
 Kolikokrat sem se k tebi zatekel,
 in vselej si me utešila,
 zacelila si mi mojo srčno rano;
 saj samo ti veš,
 kaj mi razjeda srce,
 kaj me navdaja z obupom,
 pred katerim me varuješ ti,
 božja mati!
 (SN 7. julija 1897.)

u|—u|—u|—u
 u|—u u|—u u|—
 u u|—u u|—u
 —u u|—u u|—u u|—u
 u|—u u|—u u|—u
 —u|—u|—u|—u|—u|—u
 u|u|—
 —u u|—u u|—
 —u u|—u u|—u
 —u|—u u|—u u|—
 —u|—u

Saj samó tí véš (◡|◡◡|◡◡) udarja z ó-jem, í-jem in é-jem kot krik v monotono ječanje. Marija, ki mu je kot dečku zbudila prve erotične vzgibe, je ostala zadnja, nema priča svetu prikrite romantične erotike.

Takšen je bil poetični zaključek Tavčarjeve ustvarjalnosti, posvečene Emiliji, ob zagonu fin de siècla: s padajočo ritmično intonacijo, ki je ustrezala njegovi resignaciji.

Hkrati pa je v njem že od srede sedemdesetih let, zlasti pa ob ženi Franji vso zadnjo dobo rastlo novo poživljajoče življenjsko občutje, ki ga je z rastočo ritmično intonacijo preokrenilo v tem stoletju v novo smer.

TAVČAR'S POETIC RHYTHM

SUMMARY

In the first half of Ivan Tavčar's period of literary creativity (1865—1895) there are lyrical passages in which the rhythm characteristic of his first poetic period is also carried over into his prose. This rhythm is of falling intonation, and although it seldom deviates from the trochaic — dactylic metrical scheme, it nevertheless expresses a strong temperament of a free spirit. In the present study a number of such poetic examples are dealt with, i. e. the cases of verse form discerned in his poetic prose. By comparing them with the metrical scheme certain rhythmical nuances can be observed. Considering the whole work in the light of this dominant one can make the assumption that these connected rhythms are the expression of Tavčar's most intimate emotional and spiritual world, linked with his attitude to the first unhappy love (cf. Marja Boršnik's study »Tavčarjeva Bogomila« (Tavčar's Bogomila), SR, 1967).

Such rhythmic expression can also be found in the short story *Noire ou blanche* (Ljubljanski zvon, 1894), written by Ivan Brežan, a pseudonym which has so far not been identified as Tavčar's. From the comparison with other short pieces written by the same author and the abbreviations he used, as well as the themes, motifs, composition and especially the rhythms found in the rest of Tavčar's narrative opus, the study undoubtedly proves that the author of the above mentioned short story is Ivan Tavčar. At the same time an assertion is made that this and two other fictional works which were begun or published at the same time mark the end of this resigned, falling, poetic rhythmic tone in Ivan Tavčar's works, so that the other half of his period of creativity (1895—1925) marks a turn into a new direction from the point of view of rhythm too. Poetic rhythms used before that time, which were linked with the author's first intense erotic experience so fruitful in terms of creativity, began to dry out especially from the time of Tavčar's marriage (1887) because gayer rhythms more closely linked with real life were making a strong advance in Tavčar's works written in the present century.

Ivo Frangeš (Zagreb)

MAŽURANIĆEVA »STARODAVNA LIPA«

Među najljepše stihove *Smrti Smail-age Čengića* pripada svakako odlomak u kojemu Mažuranić, vjeran učenik ravnovjesja klasične estetike, nakon dramatskih prizora nasilnoga kupljenja harača na gatačkom polju, a prije završnih strahota koje aga tek pripravlja nesretnoj raji, progovara bolnom kantilenom čudesne lirske snage. Harač je utjerivan, raja je mučena, Turci su divljali, ponajviše Smail-aga, ali će se zločinstvo nad nemoćnima i nevinima ipak osvetiti: okrutnost se utražuje samo novom okrutnošću, pa i Aga, umjesto žuđenog smirenja, obećava raji nove muke, još veće, samo nek se spusti mrak noći. Mažuranić je, to valja naglasiti, dvostruki pjesnik noći. Tihe noći, onoga zasluženog pokoja što ga noć donosi pravedniku, dakle vergilijanska noć puna blage tišine i općeg umirenja; i one druge, etičke noći koja je suprotstavljena svemu humanom, a ima za pjesnika, za njegovu ilirsku publiku, i nacionalno značenje: noći koja je simbol duševnog i moralnog mraka, noći kojoj pripada silnički svijet turske okrutnosti, noći koja se opire svi-tanju pravednog ilirskog dana.¹ Pada noć nad mučeničkom rajom, javljaju se, jedna po jedna, i prve zvijezde, pomalja se i »krm mjesec« (vidljiv simbol turske sile), sve je tiho, tužno, bolno: suspregnut jauk između dva udarca. Odjednom, kad se zlo zaustavilo — da još jače udari! — borbeni, indignirani lirizam pjesnikov izmamljuje svoje najplemenitije tonove:

Usred polja mirna, pusta,
Starodavna raste lipa,
680 Pokraj nje su čadorovi,
A med njimi ponajljepši,
Ponajljepši, ponajveći
Agin čador ine natkrilio,
Kano labud ptica bijela
685 Bijele ptice golubove.

¹ Usp. *Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod*, u knjizi: Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Zagreb, Naprijed, 1967, str. 24—25 i pass.

Bijeli se čadorje bijelo
 Na tihotnoj mjesecini
 Kô golemi grobovi pod snijegom,
 Oko kojijeh doba u gluho
 690 Zli se dusi vrzu i strašnjem
 Slikam plaše prolaznika nočna,
 Il mu uho pričinjaenom
 Rikom lavâ i lavežom pasâ
 I lelekom stradajućijeh gluše.²

Poznavaoci Mažuranićeve umjetnosti jednodušni su u ocjeni izuzetne ljepote ovih i slijedećih stihova. Ali, ovdje neće biti govora o toj vrijednosti njihovoj, nego o pojedinosti označenoj u natpisu.

Nije se teško prenijeti u ambijent, u ono što pjesnik, neposredno prije navedenih stihova, naziva »tužnim pozorištem«, dakle u stravičnu stvarnost golog polja na kojem se zlo vrši, ali na kojemu će se, znamo i to, izvršiti i višnja pravda. U *Smrti Smail-age Čengića*, koliko god Mažuranić govorio, upravo pjevao o ljepotama i uzvišenosti domoljublja, prikazuje se domovina prije svega kao moralna vrednota. U tome i jest plemenitost njegova rodoljublja, u tome i jest plemenitost njegova »antiturstva«: Turci nisu silnici zato što čine zlo n a m a, oni su silnici jer je sila njihov zakon, jer ne mogu drugo nego činiti zlo. Za ocjenu Mažuranićeve rodoljubnog osjećaja dovoljno je podsjetiti na *Četu* i na etički zanosne riječi starca svećenika, riječi koje kipte domorodnim osjećajima, ali koje kao da namjerno ističu golotinju krša i dostojanstvenu skromnost života na njemu, da bi još jače, u jedno, spojile kamenu čvrstinu kršnih ljudi i kršnu čvrstinu njihovih etičkih načela. U tu svrhu krajolik je, gotovo bi se moglo reći namjerno, sveden na najbitnije: krš, stanac kamen, krševita brda, hridine timora i kameno polje. Od svega raslinja, a i to često samo figurativno, spominje se: *trst* (119), *gram* (121), *rosna trava* (290), *šušan* = suho lišće i granje (298), *granje* (298 i 786), *suha slama* (759) i, konačno, *trava* (977). Iznad toga skromnog bilinja, upravo onako kako se ističe na pustom, zlokobnom polju, uzdiže se veličinom i posve neobičnim značenjem u strukturi djela, upravo ta *starodavna lipa* (679) i zatim njezino granje, *lipova*

² Mažuranićev konačni tekst navodi se prema izdanju što ga je autor priredio u izdanju: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Zora, Zagreb 1965, odnosno, iste godine: Ivan Mažuranić/Matija Mažuranić, *Smrt Smailage Čengića, Stihovi, Proza, Pogled u Bosnu*, Zagreb 1965, Matica Hrvatska, Zora, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 32.

grana (762 i 774) na koju treba penjati nesretne kršćane odnosno, kako ih Turci posprdno zovu, *lipove krste* (50, 773 i 998—999).

Danas nam je, zahvaljujući izvrsno obrađenom Kapetanićevu³ izdanju autografa i prijedlogu kritičkog teksta Mažuranićeve pjesni, moguće takoreći s dokazima u ruci govoriti o genezi i unutrašnjim zakonitostima klasičnog djela. Stihovi, koje smo naveli u konačnoj verziji, glasil su isprva ovako:

U sred mirna pusta polja
Na tihotnoj mjesecini
Bijeli se čadorje bijelo
Kano grobje pokriveno snijegom
Okolo koga doba u gluho
Zli se dusi vrzu i strašnjem
Slikam plaše putnika samotna
Il mu uho pričinjaenom
Rikom lava i lavežom pasa
I lelekom stradajućijeh gluše.⁴

Razlike su očite. Ne samo stoga jer u prvoj verziji nije bilo čitavog niza stihova, što je vidljivo već na prvi pogled, nego i zato jer i ovi stihovi, napisani u prvom dahu, nisu istovetni s odgovarajućim stihovima kako ih danas čitamo. No mi ih i nismo navodili da pokažemo istinu — poznatu već odavna, otkad je Smčiklas⁵ prvi, iako nepotpuno, izvijestio o rukopisu i znanstveno ga opisao — da je Mažuranićeva pjesan rezultat ne samo izuzetnog nadahnuća nego i naknadnog rada u kojemu se, prirodno, ogleđa ista genijalnost. Nas ovdje zanima dodatak, koji je ne samo intimno srastao s okolnim stihovima — a drugačije i nije moglo biti — nego čak ponio jedno značenje bez kojega bi pjesan bila siromašnija. Dodati stihovi napisani su u jednom dahu, i glase u autografu gotovo isto kao i u definitivnom tekstu:

Starodavna raste lipa
Pokraj nje su čadorovi,

³ Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, priredio Davor Kapetanić, Zagreb 1968, JAZU. (Sadržaj: O autografu i izdanjima *Smrti Smail-age Čengića*, *Smert Čengić-age* (autograf), Transkripcija autografa *Smert Čengić-age*, *Smrt Smail-age Čengića*, kritički tekst, Varijante, Rječnik i Bibliografija izdanja *Smrti Smail-age Čengića* 1846—1968. Kapetanićevo je izdanje danas priručnik od kojega mora početi svako istraživanje Mažuranića i njegove velepjesni.

⁴ Kapetanić, *nav. djelo*, str. 87, odn. str. 52 (autograf.)

⁵ Tadija Smčiklas, *Ivan Mažuranić*, [u knjizi] *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, Zagreb 1892, str. 96—157. Opis rukopisa na str. 128—153.

A med njimi ponajljepši,
 Ponajljepši, ponajveći
 Agin čador ine natkrilio.
 Kano labud, ptica bijela
 Bijele ptice golubove.⁹

Gotovo isto, jer je u prvom stihu bilo napisano »Starodavna zeleni« (početo je dakle: »starodavna zelēni se lipa«), ali je pjesnik odmah, još prije negoli je stih dovršio, precrtao riječ »zeleni«. Činilo mu se, i to s pravom, da je ovdje mnogo snažnije, mnogo neobičnije da lipa uopće raste, da se tu nalazi, negoli njezino zelenilo, odnosno »zelenjenje«. Istaći zelenilo lipe, koje je i onako izvan sumnje, značilo bi dovesti ga u sukob s kasnijom divnom slikom o bijelim čadorima kao o grobovima koje je prekrrio neki čudesni, metaforički, ali toliko sugestivni snijeg. Kad je, međutim, prethodni stih od »Usred mirna, pusta polja«, premještanjem riječi »polja« s kraja stiha prema početku postao »Usred polja mirna, pusta« na to se pitanje iz rukopisa ne može odgovoriti, jer je premještanje izvršeno na stihu, običnim znakom; ali se, poznavajući Mažuranićevu poetiku, gotovo sa sigurnošću može ustvrditi da je izmjena provedena upravo radi organskijeg uklapanja gornjeg umetka o lipi u kontekst cjeline.

Na pitanje zašto je Mažuranić proširio prvobitni tekst, odgovor pruža sama nadopuna. Ona je toliko lijepa, a to u isto vrijeme znači da sama nosi svoje razloge, da je funkcionalna; jer u poeziji uopće, a u Mažuranićevoj, koja je izgrađena na suverenom osjećaju proporcije pogotovu, ljepota cjeline i skladnost dijelova jedno su. Stoga je ovo što zovemo »umetak« samo uvjetan naziv, pretpostavka koja se potvrđuje isključivo dokazom autografa: da njega nema, bilo bi nemoguće i pomišljati na drugačiju tekstaciju. No poznavanje autografa, u svim slučajevima pa i u ovome, pruža nam izuzetnu povlasticu da čin stvaranja pratimo kao proces, a to znači da olakšamo utvrđivanje daljih točaka tog procesa, — kritičku interpretaciju umjetnine. Upravo pred ovako klasično cjelovitim i zatvorenim, do kraja artikuliranim tekstovima, autograf omogućuje kritici ono najteže: rez u tkivo koji neće biti nasilan ili proizvoljan, nego svrhovit zahvat ocjenjivača.

Pitanje: otkud ovo jedino stablo u Mažuranićevoj spjevju? može, dakako, imati jedino estetski sadržaj, a u tom se smislu na njega može

⁹ Kapetanić, *nav. djelo*, str. 87.

odgovoriti na nekoliko načina. Pogledajmo ih redom. Kasnije »penjanje na lipovu granu« (iz stihova 762 i 764) bilo bi nemoguće bez stabla, i to upravo bez lipova stabla. Nadalje, lipova grana i lipovo stablo, u okrutnosti mučiteljâ, najbolje i pristaju »lipovim krstovima«, bijednicima koji ne zaslužuju ni da ih grije isto sunce koje grije Turčina, kako prezrivo (u stihu 1000) govori silnička bahatost. No to je samo dio, mogli bismo reći praktički dio odgovora na postavljeno pitanje. Brišući glagol »zelēnī [se]«, Mažuranić je dakle smatrao da je uz lipu potrebno staviti drugo, snažnije, sadržajnije određenje: »starodavna lipa«. Starost, drevnost jedinog stabla u ovome spjevu nije istaknuta zbog potrebe da stablo koje će poslužiti mučenju tolike raje bude jako, da je široko izraslo. Pretpostavka toliko banalna da je treba odmah zabaciti. Razlog je dublji, mnogo više slavenski, ilirski. Starodavnost lipe javila se ovdje kao simbol slavenstva, slovinstva, preuzet iz slavenske tradicije uopće,⁷ a posebno iz Kollárove poezije koja je, upravo u to doba, bila opća slavenska svojina i uzor. Koliko je god novije vrijeme, uza sve poštovanje prema Kolláru, kritički ocijenilo njegovu poeziju i utvrdilo njezinu sasvim osrednju vrijednost, jasno je da je najzanimljiviji vid njezina postojanja upravo onaj silan utjecaj što ga je izvršila na slavensku poeziju uopće. Odnos Prešeren — Vraz poučan je i u tome smislu. Dovoljno je pogledati Vrazovu poeziju pa se uvjeriti koliko ona duguje djelovanju Kollára.⁸ Lipa se u *Slávy Dcera*, u skladu s njegovom koncep-

⁷ Na šire značenje »starodavne lipe« upozorio je, ali samo usput. Mladen Leskovac u svome izdanju Mažuranićeve pjesni: »Naslućuje se kako je Mažuranić, opevavši ovde lipu, sveto slavensko drvo, hteo da kaže krupnu misao: da je zemlja, koja ovako stenje pod Čengićevev haračlijama, naša, slavenska od davnina, kad iz nje, eto, izrasta slavenski simbol; čadorovi, ma kako carski, došli su naknadno da nešto poremete.« (Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age, Čengića*. Priredio i protumačio Mladen Leskovac. Novi Sad, 1955. O kultu lipe dovoljno je vidjeti studiju Bogoslava Šuleka, *Zašto Slaveni poštuju lipu?*, »Rad« JAZU, knj. 43, str. 149—188, Zagreb 1878. Tema književno završava uglavnom u Kranjčevićevoj *Slavenskoj lipi* (1897). Ipak bi zanimljivo bilo proučiti simbole lipe, bar u našim književnostima.

Nije na odmet upozoriti da je i sam pridjev uz lipu »starodavniji« negoli obično komentatori misle, nalazeći ga u Stuelijevu riječniku. On se (v *ARJ*) javlja već u Vitezovića, a na vezu Mažuranić-Vitezović ranije smo upozorili u članku *Mažuranić klasik*, u knjizi *Studije i eseji*, str. 29—40.

⁸ Dr Stjepan Bosanac, *Vrazove Đulabije i Kollárova »Slávy Dcera«*, »Vijenac«, XXXI, br. 1, 2, 4, 5, 7, str. 14—15, 28—30, 60—62, 76—77, 107—110, Zagreb 1899.

cijom slavenstva, javlja nebrojeno puta, ali ima rekli bismo dvojaku ulogu. Ponajprije, ona u Kollárov pjesnički svijet ulazi kao simbol slavenske miroljubivosti, ali je i neizostavan dio njegove ljubavne scenografije. Dovoljno je navesti tek nekoliko primjera pa da se vidi kako je Kolláru lipa omilila kao mjesto pod kojim je vodio ljubav s Minom:

Ona lípa, kde jesme mnohé ráno,
Mnohý večer krásný probdéli [...] ⁹

Ili:

Blízko trůnu svatá Slávě stojí
Lípa zelená a vysoká,
I tak pěkná i tak široká
Jak ta, co nás svazkem lásky spojí.¹⁰

Iz takvih je situacija crpao i Vraz:

Cvjetokitna lipo,
Tebe u svoj srdi
Niti Perun žarkom
Strijelom ne nagrđi.

Oj dozol' u hladu
Tvom da se zakloni
Putnik što ga Perun
Vazda strijelom goni. (*Đulabije*, II, 47)¹¹

Ili:

Eno lipa gdje sam
Čito Omera za dne,
Ili Vile slušao
Do hore zapadne. (*Đulabije*, III, 49)¹²

A primjeri bi se mogli nizati. Ovdje se ovih nekoliko navodi samo zato da se pokaže različitost Vrazove i Mažuranićeve recepcije Kollára, različitost uvjetovanu različitim vrstama njihovih talenata. Mažuranić je Kollára upoznao još u prvim svojim ilirskim danima, još od samog početka »Danice«, u kojoj surađuje od njezina drugog broja. A za

⁹ Kollárove stihove navodim prema izdanju: Jan Kollár, *Slavý Dcera*, Jindř. Bačkovský, Praha 1924. Ovdje: knj. III, son. 42, str. 187.

¹⁰ Kollár, *nav. dj.* knj. IV, son. 7, str. 255.

¹¹ Stanko Vraz-Petar Preradović, *Djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 50, Matica hrvatska-Zora 1965, str. 73. Usp. i Bosanac, *nav. djelo*, str. 29.

¹² Vraz-Preradović, *nav. izdanje* str. 92.

njegovo često pozivanje na Kollára neka bude dovoljno pogledati njegovu veliku, zaista s nepravom zanemarenu, latinsku odu *U slavu Antunu Kukuljeviću* i bilješke uz nju u kojima se Mažuranić izriješkom poziva na Kollárove *Rozprawy*, objavljene u Budimu 1830, pa time potkrepljuje i svoje stihove »populus, geminosque per orbes / Slavica signa tulit, dum slavica et ipsa vocatur / Natio de slava, quo nomine gloria genti / Ore sonat patrio.«¹³ Dovoljno je ove heksametre usporediti na stihovima iz *Smail-age*, koji slijede neposredno nakon gornjih, koje smo već naveli, pa vidjeti uzročnu srodnost, jedinstvo Mažuranićeve slovinske koncepcije i jedinstvo Kollárova djelovanja na njegovu poeziju:

695 Grobovi su, mniš, otaca
Slovinskih, na daleče
Kijeh slovijaše ime slavno [...]

Nego, ima u Kollárovoj poeziji i stihova koji se odnose na Minu i ljubav prema njoj, a djelovali su na Mažuranića u smislu njegove rodoljubne inspiracije:

Stoji lipa na zeleném luze,
Plná starožitných paměti [...]

Dakako, te su Kollárove starodavne uspomene vezane uz posve intimne motive, kako je to više-manje i u Vraza. Starodavna lipa Mažuranićeva izrasla je nasred gatačkog polja iz posve drugih motiva. Njezine su uspomene, odnosno ono što ona pamti i ono što pjesnik želi da njegov čitalac zapamti, posve drugačije. Ta je lipa svjedok sasvim različitih uspomena. Ona je svjedočanstvo muka nevinih ljudi i poziv da se nepravda uopće dokine. Poznato je koliko je na Ivana Mažuranića djelovao izvještaj njegova brata Matije o putovanju u Bosnu, *Pogled u Bosnu*. Posebno mjesto među takozvanim »izvorima« Mažuranićevoj pjesni pripada Matijinu opisu harača na žepačkom polju. U tom tekstu, koji je Ivan Mažuranić preveo na njemački, pod nazivom *An die Monarchen Europa's*, ima i ovakvih mjesta: »[...] haračlija dao je zapovijed slugama da onu sedmoricu kršćana, koje su konji dovukli, da za noge objese o šljivama oko njihova stola, veleći: — Neka nas dvore dok ručamo. — Sluge odma na zapovijed svoga gospodara skočili su na noge, zgrabili

¹³ *Pjesme Ivana Mažuranića*, izdao Vladimir Mažuranić, Zagreb 1895, str. 209—222. Isto govori i bilješka 4, na str. 220.

¹⁴ Kollár, *nav. izdanje*, knj. I, son. 5, str. 18—19

kukavne kršćane, pak o šljivama objesili. Glave su im bile od zemlje za jedan klaftar udaljene.¹⁵ Situacija gotovo ista kao i u Ivanovu *Haraču*. S jedinom razlikom što su ovdje šljive, tamo lipa. Ali, kad okrutni haračlija upita Matiju kupi li se tako harač i u Posavini, dakle na granici prema tadašnjem austrijskom carstvu, a ovaj mu odgovori niječno: »Ako bog da — reče haračlija — ja ću dogodine kod vas kupiti harač, pak ću uz Savu po deset Vlaha o jednoj lipi objesiti, neka gledaju kauri kako njihovi krstoseri vise.« Time se u *Smrti Smail-age Čengića* još jedanput združuju različita iskustva pjesnikova, lipa Kollárova, sa starodavnim uspomenuama slovinstva, i lipa Matijina, sa suvremenim uspomenuama turskog zla i nasilja. Pa ako Vraz spominje nadgrobni lipov vijenac (»Na grob metni vijenac / Od cvijeta lipova«, *Dulabije*, III, 118), onda je ova Mažuranićeva lipa upravo takav nadgrobni vijenac mučenicima koji trpe nepravdu.¹⁶ Tako mnogostruka vezanost besmrtno Mažuranićeve pjesni za hrvatsku, slavensku i klasičnu tradiciju ne govori o inspiraciji koja se, preslaba da izgradi vlastiti svijet, hvata za dijelove tuđih vizija, nego obratno, dokazuje još jednom kako se trajnost Mažuranićeva teksta sastoji upravo u njegovu posve osebnom doživljaju suvremene stvarnosti i bogate tradicije.¹⁷ I kako klasičnost nije u nepostojećoj »apsolutnoj« izbornosti, nego obratno u snazi koja tradiciju prisiljava da govori jezikom suvremenosti.

ZUSAMMENFASSUNG

»Starodavna lipa« von Mažuranić

Im Gedicht *Smrt Smail-age Čengića* von Ivan Mažuranić wird im vierten Gesang, *Der Harač*, im 679. Vers eine »uralte Linde« erwähnt. Aus dem Autograph sieht man, dass Mažuranić diese und eine Reihe der folgenden Verse

¹⁵ Za ovaj i slijedeći citat vidi autorovo izdanje (bilj. 2) djela braće Mažuranića, str. 257 i 257—258.

¹⁶ Vidi Bosanac, *nav. djelo*, str. 77 i njegovu usporedbu između Mažuranića i Kollára.

¹⁷ Usp. i već spomenuti autorov članak *Mažuranić klasik* (u. bilj. 7). Konačno, vrijedno je upozoriti na cijeli Kollárov sonet III, 121, str. 227—228, koji je sav izgrađen na kultu lipe. A i Antun Mihanović, u svojoj adaptaciji Goetheove *Mignon*, nasuprot izvornoj kući sa stupovljem: »Kennst du das Haus? auf Säulen ruht sein Dach«, piše: »Mio ti je dom pri lipi sjenitoj« sa posve slavenskom koncepcijom idile.

nachträglich aufgenommen hat. In der Dichtung gibt es überhaupt keine Anspielungen auf die Vegetation, obwohl der Text überaus patriotisch ist und eine Verherrlichung der heimatlichen Scholle darstellt. Der Autor untersucht, aus welchen Gründen sich inmitten des Feldes, wo sich die türkische Gewaltherrschaft abspielt, gerade diese »uralte Linde« befindet. Nach Meinung des Autors gibt es, wenn wir die Quellen untersuchen, zwei Gründe: Kollárs *Slávy Dcera* und die Mitteilung von Matija Mažuranić über das Kopfgeld, das auf dem Feld bei der bosnischen Stadt Žepče erhoben wird. Doch der tiefe, intime Grund, wie immer in der grossen Poesie, sind nicht nur die Anregungen aus den Quellen, sondern ihre Erhebung auf die Höhe der Kunst. Ihren Platz in der ästhetischen Logik der Dichtung findet die »uralte Linde« als konkreter Baum und als Brunnen »illyrischer«, »slavischer« und ethischer Ideen, von denen das Werk Mažuranićs in seiner Gesamtheit durchdrungen ist. Gerade diese Vielfalt der Herkunft zeigt, dass echte Kunst gleichzeitig sowohl Tradition als auch Neues ist.

Kajetan Gantar (Ljubljana)

VALENTIN VODNIK IN GRŠKA POEZIJA

Znano je, da je Valentin Vodnik zelo cenil oba klasična jezika, toda prednost je dajal grščini. O tem nedvomno priča sporočilo njegovega učenca Petra Petruzzija:¹ »... Njegova moč kot gimnazijskega učitelja je temeljila predvsem na latinščini; saj je bilo treba po tedanjih predpisih avtorje razlagati v latinščini; v latinščini je dajal svoje izvrstne aforistične spodbude v šoli, ki so vedno pričale o njegovi duhovitosti in bistroumnosti; latinsko je s svojimi učenci rad govoril tudi zunaj šole in je posebno hvalil tiste, katerih uspehi v tem jeziku so ga najbolj zadovoljevali. Vendar pa je dobro poznal tudi duha grškega jezika in je svoje učence neprestano spodbujal, naj študirajo grške vzore, ki jih je cenil višje kot latinske.«

Ta ugotovitev je tem pomembnejša, ker je Vodnik sicer ves zakoreninjen v prosvetljenstvu, ki je na splošno dajalo rimskim vzorom prednost pred grškimi: Vergila so prosvetljenci cenili bolj kot Homerja, Senekovi odrski recitativi so jih globlje pretresali kot grške tragedije, in bolj kot Platonovi dialogi ali Aristotelove pragmatije jih je privlačilo lagodno kramljanje Horacijevih in Senekovih moralističnih pisem. Pomen grštva je začela ponovno odkrivati šele evropska romantika. Torej je Vodnik v tem pogledu že zaslutil pot, po kateri je krenila romantika.

Toda ob tem se nam nehote zastavlja vprašanje: kateri pa so bili tisti grški vzori, ki jih je Vodnik tako zelo cenil?

Med proznimi pisci bi jih lahko iskali v *Berilu Greškem*,² kjer so prevedeni odlomki iz Hierokla, Ezopa, Ajliana, Poliajna, Diogena Laerčana, Plutarha, Atenaja, Strabona, Stobaja, Lukiana. Med temi imeni

¹ P. Petruzzi, *Vodnik und seine Zeit. Vodnikov spomenik* (Ljubljana 1859), 15. Zanimivo je, da so Vodniku tudi avstrijske prosvetne oblasti pred upokožitvijo priznale, da je »v razlagi klasikov posebno hvalevredno marljivost pokazal«; prim. M. Pleteršnik, *Vodnik — učitelj ljubljanske gimnazije* (Izvestje gimnazije v Ljubljani 1875), 30.

² To berilo je po Vodnikovi rokopisni zapuščini objavil Fr. Wiesthaler, *Valentina Vodnika Izbrani spisi* (Ljubljana 1890), 269—308.

mu je bil najbližji pač Ezop, že zato, ker se je Vodnik kot izrazit prosvetljenec tudi sam ukvarjal z basnopisjem in je baje tudi svojim učencem dajal Ezopa v prevajanje.³ Sicer pa nas ob seznamu teh imen preseneča, da je med njimi — po eni strani — nekaj podpoprečnih piscev (Hierokles, Poliajnós, Stobajos), po drugi strani pa pogrešamo imena nekaterih najboljših grških stilistov (Herodot, Tukidid, Ksenofon, Platon). Toda Vodnik je delal svoj prevod po šolski hrestomatiji,⁴ zato je bil vezan pač na to, kar je takšna hrestomatija vsebovala; zato tudi gornjim imenom ne gre pripisovati posebnega pomena.

Pomembnejše je vprašanje, kje naj med grškimi pesniki iščemo tiste vzore, ki jih je Vodnik priporočal svojim učencem in ob katerih se je morda tudi sam zgledoval.

Na to vprašanje bomo skušali odgovoriti v nadaljevanju.

1

Enega teh vzorov navaja že sam Petruzzi v omenjenem prispevku: »Zdi se, da je bil posebno doma v grški antologiji.«⁵ Pod »grško antologijo« je v tem primeru brez dvoma mišljena slovita zbirka epigramov, ki je sicer bolj znana pod naslovom *Anthologia Palatina*. Na to kaže že sama Petruzzijeva opomba pod črto: »Vodnik je nekoč dal svojim učencem kot snov za epigram šolsko klop. Izmed številnih epigramov, ki jih je prejel, je posebej poudaril tegale s pripombo, da ga označuje polet grškega duha (*er habe einen Anflug vom griechischen Geiste*); dejal je, da je ta učenec bral grško antologijo:

Bank, die du einst den Sängern der Luft die Äste verbreitend,
Wohnung des süßen Gesangs ziertest den grünenden Wald:
Gönne mir hier einen ruhigen Platz im Tempel der Musen,
Wo ich an Vodnik's Hand richte nach Pindus den Flug.«⁶

³ Prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Ljubljana 1929—1938), str. 379 in op. 158 na str. XX.

⁴ To je ugotovil že Fr. Wiesthaler, o.c., XXXVI.

⁵ Vodnikov spomenik, 13. — Fr. Kidrič, o.c. 606, očitno misli, da gre pri Petruzzijevi besedi »Anthologie« za lapsus, zato to mesto napačno prevaja, kot da je bil Vodnik »zlasti podkovan menda v grški mitologiji«.

⁶ V slovenskem prevodu bi se epigram glasil takole:

Klop, ki si veje nekoč razprostirala pevcem ozračja,
domček presladkih popevk, gozdu zelenemu v kras,
meni zdaj tu, v svetišču modric, daj miren prostorček,
kjer si z Vodnika rokó k Pindu usmerjam svoj let.

Epigrami s podobno tematiko so v resnici zelo pogostni v Palatinski antologiji.⁷

Dejstvo, da je Vodnik tako dobro poznal in cenil ravno antologijo grških epigramov, nas ne preseneča, saj mu je bil epigram ena najljubših literarnih zvrsti. Zanimivo pa je, da med približno petdesetimi epigrami, kolikor jih je napisal (polovica so kajpak epigrami na mesece v pratiki), ni niti enega, ki bi bil sestavljen v antični epigramski meri, to je v elegičnem distihu.

2

Drugi Vodnikov pesniški vzor z grškega Parnasa so bila *Anakreontika* — zbirka kratkih razposajenih pesmic v anakreontski meri, nastalih v obdobju helenizma in pozne antike. V tem se kaže Vodnik izrazitega otroka svoje dobe, ki je imela anakreontsko poezijo v velikih časteh, jo pridno prebiral, prevajala in posnemala.⁸ Vodnik se je Anakreontu poklonil že v sklepni kitici svoje izvirne pesmi *Stari pevec, ne boj se peti*:

Anakreon sivček
na gosli poje,
med laščeke zlate
zapleta svoje.

V to kitico je združil podobi dveh različnih anakreontskih pesmi, in sicer podobo Anakreonta-sivolasca⁹ in podobo Anakreonta, ki poje na gosli;¹⁰

⁷ Tako se mi je npr. po naključju odprla *Anthologia Palatina* na začetku IX. knjige: tu se vrstijo epigrami, kjer govori oreh o samem sebi in o svoji usodi (3. epigram), prav tako hruškovo drevo (4., 5., 6. epigram), smreka (30. in 31. epigram) itd.

⁸ Več o tem v uvodu Jožeta Mlinariča k slovenskemu prevodu anakreontik (*Anakreontika* ali pesmi o vinu in ljubezni, Maribor 1968, zlasti str. 7–9).

⁹ C. 49, 2. Motiv pesnikove starosti je v anakreontski poeziji nasploh zelo pogosten, prim. zlasti C. 51, pa tudi 1, 6, 37, 45. — *Anakreontika* citiram po doslej najboljši izdaji Th. Bergka (Lipsiae 1914). Vrstni red anakreontik v izdaji, na katero se je opiral Vodnik, je bil nekoliko drugačen.

¹⁰ Tako prevaja Vodnik grško oznako za strunski instrument *bárbitos*.

sama osrednja podoba te pesmi, prispodoba pesnika s čebelo, pa spominja bolj na Horacija kot na Anakreonta.¹¹

Še bolj neposreden dokaz Vodnikovega zanimanja za anakreontsko poezijo pa je prevod 14 anakreontik, ki so ostale v Vodnikovi rokopisni zapuščini in ki jih je nato deloma objavil Miha Kastelic v Kranjski Čbelici (1855), v celoti pa Andrej Smole (1840).¹² Pri izboru anakreontik, ki se jih je lotil prevajati, za Vodnika verjetno niso bili odločilni moralistični pomisleki, kot domneva Alfonz Gspan,¹³ saj je med prevedenimi tudi nekaj zelo odkrito erotičnih pesmi,¹⁴ med izpuščenimi pa precej povsem nedolžnih.¹⁵

Večkrat je bila že izražena domneva, da je Vodnika k prevajanju anakreontske poezije morda spodbudil nemški prevod njegovega poklicnega kolega Franza Peesenegerja.¹⁶ Vodnik je ta prevod dobro poznal, še več, včasih imamo vtis, da je hotel z njim naravnost tekrovati in mu pokazati, koliko lepše zveni anakreontska poezija v slovenščini.¹⁷ Toda ob tem je treba izrecno poudariti, da Vodnik ni prevajal po Peesenegerju, ampak neposredno iz izvirnika; to je jasno razvidno spričo neka-

¹¹ Horac primerja svoje pesniško ustvarjanje z marljivim trudom matinske čebele (*apis Malina*, C. IV 2. 27–32). O Vodnikovem odnosu do Horacija nasploh prim. D. Voglar, Vodnikovo spoznavanje Horaca (Slavistična revija 15, 1961–62, 60–87). Mimogrede (v zvezi z našo temo): Čudno bi bilo, če Vodnik kot velik častilec Horacija ne bi upošteval enega temeljnih naukov Horacijevega Pisma o pesništvu (v. 268–9): *vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna!*

¹² Podrobnosti navaja A. Gspan, Izbrane pesmi Valentina Vodnika (Ljubljana 1958), 208.

¹³ A. Gspan, o.c., 165: »Od 64, kolikor jih šteje ta grška zbirka, jih je odbral le 14, ker so se mu druge, preodkrito erotične, zdele preveč kočljive.« Pač pa so bili tovrstni pomisleki za Vodnika odločilni proti objavi anakreontik nasploh, kot je pozneje A. Gspan modificiral svojo trditev (Zgodovina slovenskega slovstva I, SM 1956, 421).

¹⁴ Sem sodijo npr. pesmi *Slabec*, *Neznana vojska*, *Lastavca*.

¹⁵ Takšne so npr. pesmi 4, 6–8, 20, 38, 43–46, 52–54.

¹⁶ Anakreon aus dem Griechischen übersetzt (Laibach 1803).

¹⁷ Zanimivo je, da je Vodnik poslovenil skoraj vsa mitološka imena in imena ozvezdij, medtem ko jih je Peesenegger polatinil ali pa obdržal grško obliko; tako beremo pri Peeseneggerju Amor, Ares, Arktos, Bootes, Grazien, Kythere, Lyäus, Musen, Orion, Plejaden, Phöbus, Vulkan, pri Vodniku pa Ljubezen, Vodan, mali voz, burovž, Prijaznice, Lada, Vinodaj, Umetnice, d'ževna zvezda, Gostosevci, sonce, Hromak.

terih drobnih spodrsaljajev, ki jih v Peeseneggerju ni;¹⁸ poleg tega se je Vodnik pri prevajanju naslanjal na drugo, boljše edicijo grškega izvirnika kot njegov nemški kolega.¹⁹

Prevod anakreontik sodi med Vodnikove najbolj posrečene verzifikacije. V novejšem času sta se pri nas lotila prevajanja anakreontik dva izvrstna prevajalca — Anton Sovrè in njegov učenec Jože Mlinarič; in vendar najdemo v Vodnikovih prevodih še zmerom odlomke, ki se lahko kosajo z novejšima. Naj navedem en sam primer! Za ilustracijo dodajam še Peeseneggerjev nemški prevod. Gre za sklepne verze pesmi *Ženska moč*:

Vodnik:

... Lepoto da ji!
Lej ta je vsa nje bramba,
ta je nje ščit, nje sulca;
železo, jeklo, ogenj
premaga ženska lepa.

Sovrè:

... Da ji lepoto
namesto ščitov, kopij
in sploh vsega orožja:
z lepoto svojo kos je
celo železu in ognju.

Mlinarič:

Kaj dala je? Lepoto
namesto kupa ščitov,
namesto, sulic, kopij.
Premaga i železo
i ogenj lepotica.

¹⁸ En sam primer! Verz 14, 24 (*fagoûsan ágrión ti*) prevaja Vodnik in poljskega kaj jedla, očitno pod vtisom izpeljave pridevnika *ágrios* od *agrós* (= *polje*). Toda prvotni pomen te besede se v literarni grščini sploh ne uporablja več, *ágrios* se rabi že od Homerja dalje samo v pomenu *divji*. In Peesenegger je tako tudi prevedel: *von wilden Früchten zu leben*.

¹⁹ Tako prevaja Vodnik v 21, 3 *studente pije morje (anaúrous)*, Peesenegger pa *das Meer trinkt aus den Lüften (d' aúras)*; v. 32, 7 prevaja Vodnik *karkol po gozdu raste (tréphousin hýlai)*, Peesenegger pa *und was die Jahreszeit bringet (phérousin hōrai)*.

Peesenegger:

Was giebt sie diesen? Schönheit,
anstatt der Schilde aller,
anstatt der Speere aller;
Denn es siegt über Eisen
und Feuer, welche schön ist.

V Sovretovem prevodu nas motita besedi *sploh* in *celo*, ki ju občutimo skoraj kot nekakšni mašili. V Mlinaričevem prevodu nas motita anafora *namesto* — *namesto*,²⁰ še bolj pa *i* — *i*.

3

Poleg zbirk drobnih epigramov in epigonskih anakreontik pa je bil Vodniku pri srcu tudi največji grški pesnik — *Homer*. V njegovih verzih bi sicer zaman iskali homerskih odmevov, zato pa nas v tej domnevi utrjuje neko drugo pričevanje. V mislih imam latinsko pesem v elegičnih distihih, s katero se je ljubljanski pridigar Jurij Miklavčič Vodniku zahvalil za poslani izvod latinskega prevoda Iliade. Zdaj mu ta izvod vrača, obenem ga prosi, naj mu pošlje še nemški prevod Homerja:²¹

Sum tibi non minimus jam debitor, optime Vodnik!
Qui mihi Maeonidis sacra legenda dabas.
Cur ea, si fortasse rogas, non ipse reportem:
Non est, quo referam, sat mihi nota domus.
Ast mihi nota tuae satis est clementia mentis,
Qua mihi jam pridem suscipiendus eras.
Hac fretus nova vota tibi cur ferre timebo?
Non etenim dabitur dura repulsa mihi.
Iliadem latio, fateor, legi ore tonantem;
Nescio, teutonica quomodo voce tonet.
Hanc quoque si fas est eposcere, rure morantem,
Rure reversuram non mihi, quaeso nega.
Sic mihi divinum bis commostrabis Homerum,
Ejus et ad cantum bis mihi ductor (Vodnik) eris.

²⁰ Ta anafora je v izvirniku sicer izpričana, toda medtem ko je v grščini enozložnica *ant'* skoraj neopazna, zveni slovenska anafora s trozložnim predlogom *namesto* precej papirnato.

²¹ Pesem je objavil Miha Kastelic v Vodnikovem spomeniku str. 43. V slovenskem prevodu bi se glasila takole:

Nisem ti več prav majhen dolžnik, predobri moj Vódnik:
verzov meonskih svetost ti si mi v branje dajal.

Miklavčič torej Vodnika slavi, češ da mu bo postal *dvakrat Vodnik do Homerja*; pri tem očitno namiguje na pomenljivost Vodnikovega priimka, s čimer se je tudi Vodnik sam rad poigraval.²² Vendar je malo verjetno, da bi Miklavčič proslavljajal prijatelja kot »dvakratnega vodnika do Homerja« samo zato, ker mu je posodil prevod Iliade. Če drugega ne, ga je moral Vodnik vsaj tudi opozarjati ali navduševati za Homerja. Miklavčič pa je moral zanesljivo vedeti, da Vodnik poseduje poleg latinškega tudi nemški prevod Homerja.

V tej zvezi se nam zastavlja več vprašanj: Kdaj je nastala Miklavčičeva pesem? Kateri nemški prevod Homerja je mišljen? Kdaj se je Vodnik začel zanimati za Homerja? Odgovori so lahko samo več ali manj hipotetični. Vodnik se je z Miklavčičem morda zbližal 1799, ko sta sodelovala v isti komisiji za revizijo Japljevega prevoda Sv. Pisma;²³ to bi bil mogoč terminus post quem. V tem času pa je Vodnik že lahko imel v rokah sloviti Vošov prevod Iliade, ki je izšel nekaj let poprej (1795).

Najbolj zanimiv bi bil seveda odgovor na zadnje vprašanje. Ali je Vodnikovo zanimanje za Homerja morda v kakšni zvezi z njegovim poskusom zgodovinske epopeje, o kateri se je pismeno posvetoval z Zoisom? Zois mu je tedaj v pismu, datiranem 30. novembra 1795, svetoval, naj bere keltske pesnitve Ossiana in Fingala, ki mu jih lahko pošlje v Denisovem prevodu.²⁴ Vse kaže, da je ta Zoisov nasvet pri Vodniku naletel na gluha ušesa: Ossian, ki je od Cesarottijevega italijanskega (1763) in Denisovega nemškega prevoda (1768) dalje nekaj desetletij obvladoval evropsko literaturo, je tedaj že prihajal iz mode. Na obzorju je bila nova, resnična pesniška zvezda — Homer, zlasti še, odkar je Wolf

Mórda sprašuješ, zakaj zdaj knjige ti sam ne prinesem:
hiše dovolj ne poznam, kam naj jo nesem nazaj.
Pač pa mi dobro poznan je tvoj značaj blagohoten,
saj si mi zdavnaj nekoč nudil prisrčen sprejem.
V to se zanašam — zakaj bi se bal z novo prošnjo do tebe?
Vem, da ti je nikdár tŕdo odrekel ne boš.
Glej Iliado sem bral, v latinskem jeziku donečo,
vendar še zmerom ne vem, kakšna v tevtonskem zveni.
Ako dovoliš mi, zdaj na deželi, te prosil bi zanjo,
s kmetov dobiš jo nazaj, če mi uslišiš prošnjó.
Ti pa tako mi boš dvakrat pokazal božanstvo Homerja,
v verzov njegovih skrivnost dvakrat postal mi Vodník!

²² Prim. A. Gspan, *Izbrane pesmi Valentina Vodnika*, 147.

²³ Prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 317 in 355.

²⁴ Vodnikov spomenik, 61.

objavil svoja slovita *Prolegomena* (1795) in Herder svoje ognjevit in prodorne eseje o Homerjevi umetnosti. Pri nas Ossianove odmeve jasno čutimo v Linhartovi mladostni zbirki *Blumen aus Krain*,²⁵ nekoliko tudi v verzifikacijah Janeza Damascena Deva, ki je bil pod močnim vplivom Ossianovega nemškega prevajalca Denisa.²⁶ Vodnik se je lahko seznanil z Denisovim prevodom Ossiana že v letih, ko je sodeloval pri Devovih Pisanicah — vendar kot takrat tako tudi zdaj mistifikacije škotskih bardov nanj očitno niso naredile vtisa. Ali je morda namesto tega rajši na lastno pobudo segel po Homerju?

Toda s tem smo že zašli na področje nedokazljivih domnev. Eno pa je gotovo: če je Vodnik opozarjal na Homerja celo svojega prijatelja Miklavčiča, potem je več kot verjetno, da ga je kot vzornika predstavljal tudi svojim učencem na gimnaziji. In zato morda ni naključje, da se je ravno eden teh učencev, Janez Nepomuk Primic, že nekaj let po tem, ko je zapustil Vodnikovo šolo, kot prvi med Slovenci začel ukvarjati s prevajanjem Homerjeve Iliade.²⁷

ZUSAMMENFASSUNG

Valentin Vodnik (1768—1819) hat, wie aus den Erinnerungen seines Schülers Peter Petruzzi ersichtlich wird, »griechische Muster« sehr hoch, sogar höher als die lateinischen geschätzt. Welche Werke der griechischen Literatur sind unter diesen Mustern zu verstehen? Außer den in Vodniks Griechischem Lesebuch (»Berilo Greško«) vertretenen prosaischen Schriftstellern, denen wohl nicht allzu große Bedeutung beizumessen ist, da es sich lediglich um die Übersetzung einer Schulchrestomathie handelt, sind diese Muster in drei Bereichen der griechischen Poesie zu suchen: erstens, in den Epigrammen der *Anthologia Palatina*; zweitens, in der Sammlung der *Anakreontea*; drittens, in Homers epischen Gedichten. Die letztgenannten haben ihn vielleicht zur Zeit, als er sich mit dem Entwurf einer Epopee beschäftigt hat, angezogen; es ist auch kaum ein Zufall, daß sich eben einer seiner Schüler, J. N. Primic, als erster unter den Slowenen an die Übersetzung der Ilias gemacht hat; und der neulateinische Dichter Jurij Miklavčič hat seinen Freund wohl nicht umsonst *ductor* (Vodnik) *ad Homeri cantum* genannt.

²⁵ Prim. A. Gspanovo opombo v Linhartovem Zbranem delu I (Ljubljana 1950), 506.

²⁶ Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo (Ljubljana 1968), 70—71.

²⁷ Prevedel je prvih 17 verzov Iliade (objavil jih še šele L. Pintar v Zborniku Slovenske Matice 6, 1904, 235—6). Prevod, ki je sicer brez datuma, je nastal pač v istem času kot drugi Primičevi prevodi, ki so datirani 1809 ali 1810 (prim. Breda Slodnjak, SBL II, 582), in ne šele okoli leta 1820, kot domneva Janko Moder v Dodatku k Zgodovini grške književnosti I (Ljubljana 1966), 564.

Alenka Glazer (Maribor)

SOVRE IN ŽUPANČIČ

Tedenska tribuna je 19. marca 1969 na strani 7 prinesla članek Juša Turka »Ob izdaji ‚Prešernovih nemških‘ v prevodu Antona Sovreta. Odkritje, ki ni slučajno«. V tekstu, ki se večinoma ustavlja ob rokopisih in knjigah iz Sovretove zapuščine, zdaj v lasti Adolfa Vogrina, eden od podnaslovov »Župančič da je prepisoval?« obeta nova odkritja glede izvora Župančičevih pesmi. Tekst vsebuje konkretne navedbe: »Posebno razburljivi pa so obrobni zapiski ob nekaterih Župančičevih pesmih. Za Sovreta kulturna zgodovina ve, da je bil zelo vesten in natančen prevajalec pa tudi kritik. Tako nam ti zapiski morda prvič odkrivajo, da utegnejo biti nekatere Župančičeve pesmi nekako čudno podobne pesmim tujih avtorjev, vsaj tak vtis je dobiti pri prebiranju teh pripomb, vendar kot laik ne morem izreči ocene. O stvareh bodo morali spregovoriti izvedenci. Vendar pa so tu ob nekaterih pasažah Župančičeve ‚Dume‘ pa ob ‚Sto ugankah‘ pripisani verzi v nemščini ali angleščini, zraven pa stoji tu ali tam ime H. G. Wells ali Lenan (!). Ob prebiranju pripomb na robu ‚Sto ugank‘ predvsem dobiš vtis, da Sovre meni, da gre za prevode iz nemščine. Podobno Sovre v svojih pripombah obravnava nekatere druge tekste, ki jih ima slovenska kulturna javnost za zelo izvirne, po Sovretu pa so očitno nekateri deli le-teh le klavrnih prevodi svetovno znanih avtorjev. To Sovre dokazuje čisto konkretno z navedbo izvornih tekstov v izvirnem jeziku ob stvaritvah v slovenskem jeziku, za katere smo doslej menili, da so čisto naše.«

Formulacija, pri kateri iz zadnjih stavkov sicer ni mogoče razbrati, ali gre tudi v teh primerih za Župančičeve tekste ali za tekste drugih avtorjev, je takšna, da nujno zbudi pozornost, pa tudi dvome glede Župančičeve izviranosti.

Opozorilo na te vpise je zbudilo močan odmev,¹ zato je bilo treba že v dnevnem tisku vsaj kratko pojasniti, kakšen je položaj v resnici.² Turkov članek pa v toliki meri obremenjuje tako Župančiča, ki mu očita prepisovanje, kakor tudi Sovreta, ki mu prisoja tovrstne ugotov-

vitve, da nujno terja objavo celotnega gradiva in podrobnejši pretres teh vpisov v strokovnem glasilu, pa čeprav je izšel v zabavnem tedniku.

Gre za tri Župančičeve knjige, ki jih je imel Sovrè v svoji knjižnici in jih je deloma opremil z vpisi; to so Čez plan, Samogovori in Sto ugank. Vpisi so različni: od posameznih znamenj, podčrtavanj in občrtavanj do krajših ali daljših pripisov na robu besedil. Pregledali bomo vse vpise po zbirkah, razporejenih v časovnem zaporedju.

Zbirka Čez plan (1904)³ ima na prvi strani poleg Sovretovega podpisa še Sovretovo beležko: *Iz zapuščine dr. Schreinerja v Mariboru*.⁴ Verjetno s Schreinerjevo roko je na strani 29 pri pesmi Jaz te čakam zaman vpisana stenografska beležka *Bisher*.⁵ Sovrè pa⁶ si je s svinčnikom zaznamoval šestindvajset pesmi s kljukico ob naslovu⁷ ter z rdečim svinčnikom sedem pesmi označil z rimsko številko IV.⁸ Besedili dveh pesmi sta občrtani v celoti,⁹ v Pesmi mladine so občrtane posamezne kitice, prvi dve kot celota, peta, šesta in zadnja kitica vsaka zase. Pesem je deloma opremljena tudi z naglasnimi znamenji, ki določajo izreko besedam z dvojnimi poudarjanjem.¹⁰ Z naglasnimi znamenji je ponekod opremljeno tudi besedilo pesmi Vseh živih dan.¹¹ Razen v teh dveh pesmih so poudarki še na dveh mestih.¹²

Pesem Doma (na straneh 40—41) je prevedena v celoti v latinščino. Prevod je Sovrè z rdečilom zapisal na rob ob originalu, na vrhu strani 40 pa zabeležil: *Šolska naloga v VIII a r. I. drž. gim. v Ljubljani dne 28/11 1927*. S. Ker je v originalu eno besedo dal v oklepaj, več besed pa z rdečilom podčrtal, objavljamo hkrati s prevodom tudi original; podčrtane besede so tiskane polkrepko:

Doma.

Prišel sem domov,
pod **rodni** krov:
Kot vejice zlate
nad mano **visijo**
spomini minolih (let) —
glej, **zate** zorijo
ti **sočni** sadovi,
glej, tebi **vrtovi**
pognali so cvet!

Domi.

*Redii domum
sub tectum paternum:
velut ramuli aurei
praeteritorum mihi impendent
secordationes.
Eu, tibi maturescunt
sucosi hi fructus
eu, tibi floralibus
funditur flos.*

Tam za njivami,
tam za **brezami**
zdaj se skriva mi,
zdaj izteza mi
roké v **objem**, sprejem
moja mladóst — radóst...

*Illic trans agros
post betulas illic
abdít se nunc mi,
nunc porrigit manus,
ut excipiat me
iuventa — voluptas*

In nihče ne ve
za **tajno skrivnost**,
le breze srebrne
in senčice črne
pod tihi večer,
a one molče —
ah sam, čisto sam
jaz devojko imam...

*Nec quisquam novit
arcano occulta:
modo betulae albae,
modo umbrae obscurae
sub noctem silentem,
sed reticent mutae
oh, nulla (ti dve besedi prečrtani)
hem, unus et solus
puellam habeo...*

To je sèn, to je laž!
Tuj sem prišel v očetov stan.
Temnooka — z **bogom** —
nezvesta!
Brez zarje blesteče ugasnil je
dan,
in moj dom je **brezkončna**
cesta...

*Hoc somniumst, hoc mendacium!
Externus domum veni paternam.
Perfida nigris, salve (čez s črni-
lom:) vale, ocellis!
sine (prečrtano, nad tem:) carens
rubore extinctus est dies,
via infinita domus meast...*

Na nekaj mestih so v Župančičevih besedilih Sovretovi popravki, dva pravopisna (razdeljena je s svinčnikom zveza nebi v 2. verzú četrte pesmi iz cikla Manom¹³ ter zveza soli v 23. verzú pesmi Vseh živih dan), v predzadnjem verzú pesmi Ljubljansko polje je končna beseda v verzú »od maše one, jaz od tvojih nedri« z rdečilom popravljena v *neder*. V tretji pesmi cikla Manom so v prvih dveh verzih druge kitice podčrtani vsi trije vprašalni prislovi: »**Kaj** pojete pomlad? **Kaj** vriskate prostost? / Poljé, **kaj** si tak polno sanj?« Ob koncu pesmi Mati in sin je ob predzadnjem verzú Sovrè s svinčnikom pripisal: *svetál je*.

En zapis v knjigi pa opozarja na podobno mesto drugod. Gre za drugo pesem iz cikla Dan (na strani 77), kjer je s svinčnikom občrtana druga kitica, ob robu te kitice pa je s svinčnikom pripisano: *Pseud.-Verg. Moretum 14: oppositaque manu lumen defendit ab aura!*

V Samogovorih¹⁴ je pri petih pesmih Sovrè prevedel v nemščino posamezne besede oziroma verze. V tretjem verzu Ljubavne pesmi (na strani 14) je s svinčnikom podčrtana beseda »talo«, ob robu pa v nemški stenografiji zabeležen prevod te besede: *aufgetaut, schneelos*. Posamezna beseda je prevedena še v pesmi Z vlakom (na strani 87), kjer je v predzadnjem verzu »in še danes v tuji slavi« beseda »slavi« s svinčnikom podčrtana in ob njej pripisano: *Glorie*. V Dumi pa sta v nemški stenografiji zapisana prevoda podčrtanih besed v 103. verzu (na strani 92): »osnutek« — *Aufzug am Webstuhl*, »votka« (ki ima pripisano obrazilo za imenovalnik: *ek*) — *Aufschlag am Gewebe*.

V Prebujenju in v Visokem hipu si je Sovrè zapisal razen nekaterih besed tudi prevode posameznih verzov v nemščini.

Pri pesmi Prebujenje je na strani 75 ob drugem verzu zabeleženo: *mit Wucht*. V celoti je prevedena druga kitica:

Dort kreisen (prečrtano, nad tem:) *wirbeln Sonnen u. messen die Zeit ewig brütend*
blindlings wütend
*tag u. nacht sie ziehn über uns.*¹⁵

Ob 19. in 20. verzu je zabeleženo:

(jauchzen wir) schluchzen wir, tollen wir,
wollen wir, wollen wir.

V pesmi Visoki hip so na strani 77 prevedeni trije verzi:

22. verz: *blieb stehn der Uhren goldner Kreis*

24. verz: *ihr Antlitz war wie Schnee so weiß.*

26. verz: *den Weltenraum umfaßte.*

Ob 27. verzu je zabeleženo samo: *der*.

Pri Nočnem psalmu je Sovrè v zadnji kitici (na strani 79) ob koncu prvega verza s svinčnikom prečrtal v besedi »peroti« končni i.

V pesmi Z vlakom je ob kitici, ki v pesniški viziji primerja razdrte grebene naših planin vzkipeлим in okamenelim valovom (na strani 86), pripisal dva citata, enega iz Richarda Voßa, drugega iz Herberta Georgea Wellsa, ki imata podobni sliki.

Prvega je z rdečilom zapisal ob zunanjem robu kitice: *Zinken und Zacken Scharten und Schlünde, Dolomitengluten und Firnenglanz: ein wundersames Meer, dessen bei einer flammenden Schöpfung erstarrter Wellenschlag zum Himmel sich aufbäumte. — »Zwei Menschen«*

— von Rich. Voß 1922 (vordatiert aus 1921) Seite 37. Ob notranjem robu besedila je Sovrè združil z zavitim oklepajem verza: »Tam zemlja je naša zakipela, / zahrepenela, v nebo je hotela.« v nadaljevanju pa je podčrtal besede¹⁸ »pognala se kot val,« ter ob nje zapisal: *Wellenschlag, aufbäumen*. Z zavitim oklepajem je združil tudi verza: »tako strmi zdaj sredi višine / okameneli zanos domovine:« ter podčrtal besedi »strmi« in »okameneli«, na rob pa pripisal: *erstarrt*. V naslednjem verzu je podčrtal besedi »razdrti grebeni« in pripisal: *Zinken, Zacken, Scharten*.

Z enakim rdečilom, s kakršnim je Sovrè razčlenjeval Župančičevo besedilo in mu primerjal nemško, torej verjetno istočasno, je pripisal Župančičevi kitici še eno vzporednico s pripombo: *Isto sliko ima H. G. Wells v povestici »The treasure in the forest«: Far beyond, dim and almost cloudlike in texture, rose the mountains, like suddenly frozen waves.* V angleškem besedilu si je Sovrè z rdečilom podčrtal besedo *texture* in si jo pojasnil v nemški stenografiji: *das Gefüge*.

Za koncem pesmi (na strani 87) je Sovrè s črnilom zabeležil prevod Vošlovega odlomka: *roglji in grebeni, škrbe in brezna . . . čudežno morje, ki je svoje ob plamenečem o stvarjenju skrepenele valove pognalo do neba* — — —

S podrobnimi obrobni opombami (pisanimi s tintnim svinčnikom) so opremljene skoraj vse strani Dume.

Nad naslovom (na strani 88) je zabeležena razlaga besede duma:

Rezijani: dumati = misliti

rusko: dumat' = misliti, meniti, sanjariti

dúmaju ja dúmu = zatopljen sem v misel = misel mislim

duma = thýmós = fumus = dim (dym): skrb, bol¹⁷

rus: 1 misel

2 lirski pesem

3 parlament

Ob rob si je Sovrè zapisal: *Komentar: Prof. glasnik 1923, št. 10.*¹⁸

Nad tekstom je zabeležil: *Žup. Duma je »visoka pesem« domovini, pesnik rodoljub a ne z ozkim obzorjem lokalne domačnosti temveč se nagiblje h kozmopolitizmu.*¹⁹

V pesnitvi sami si je Sovrè oštevilčil vsako peto vrstico do vrstice 105 (na koncu strani 92).²⁰

V drugi vrstici je podčrtal besedi »glas moža« in jima pripisal: *Kozmopolitizem*, ter besedi »ženskemu glasu« in jima dostavil: *romantika*. Prve tri vrstice je pojasnil:

dispozicija:

1) glas moža	} dva svetovna nazora
2) glas žene	
3) glas pesnik. srca. ²¹	

V tretjem odstavku je podčrtal v verzcu: »pesem hitečih in pesem stoječih valov,« besedo »hitečih« in nad njo zabeležil *pot.[okov]* ter besedo »stoječih« in nad njo zapisal *žito*. Ob celem odstavku pa je zabeležil splošen komentar: *moški gl. karakterizira ženski glas kot vihiranje akordov iz žiolj. na kmetih.*²²

Ob četrtem odstavku je zapisal: *Ženski glas, ponovljen ali dan od moškega podaja sliko z vasi.*²³

K odstavku, ki se začne z verzom »Sredi poljan si in poješ mi pesem zeleno vso,« (na strani 89, verzi 24—31), si je Sovrè zabeležil: *moški gl. ponavlja dalje ženskega: opisuje naravo na kmetih in poudarja njen vpliv na človeka: kakor se vsako leto narava obnovi, tako se pomlaja tudi podeželska duša: jaz pa sem z rožami roža.*²⁴

Ob naslednjem trivrstičnem odstavku (32. — 34. verz) je zapisal: *Do tod podaja romantiko žioljenja našega priprostega ljudstva izven mesta: odslej mu stavi nasproti žioljenje mestnega prebivalstva. Pesem moškega glasu se meri z žensko pesmijo: njegova je pesem mest.*²⁵

Ob verzih 44 — 48 na strani 90, ki pojo o brzozavnem drogu in pesnikovem srcu, je Sovrè zabeležil: *Sila, ki omogoča porabo telegrafa in telefona ga navede na novo smer: v kozmopolitizem: češ, kaj je tujina ni je razlike med tzv. tujino in tzv. domovino.*²⁶

Na strani 91 je zaznamoval odstavek za verzom »šla mi je v slast bolj od vina in hleba.«²⁷

Od naslednjega (64.) verza dalje pa si je zapisal: *Odtod se poprej zasluteni obrisi kozmopolitizma razvijajo pod vtisom mestnega vrvenja in dobivajo jasne oblike. V mestu postane posameznik sam val med vali, mestno žioljenje innervira romantično seljakovo dušo k novemu žioljenju. Tu: duševni delavci, ročni delavci, umetniki astronomi etc.*²⁸

Na strani 92 je zabeležil ob verzih 85 — 88, ki govore o mislecu-astronomu: *najdba Neptuna po motnjah v solnč. sist.*²⁹

H končnemu odstavku prvega dela pesnitve pa je pripisal: *Ergo: ne v romantični duši* (prečrtano in popravljeno v:) *romantiki seljakovi, v mestu je pot v bodočnost.*³⁰

Premor s tremi zvezdicami je Sovrè označil z rimsko II. ter tako nakazal drugi del pesnitve.

K verzu »Čul sem, kako je zvenelo moje srce« je zapisal: *Odmev ženske pesmi, ki daje romantiko življenja na kmetih in nje lepote v pesnikovem srcu,*³¹ in si zaznamoval³² kot enoto tekst do 118. verza »pa si ga posnela, okitila z njim svoje ruše?«

Ob 94. verzu »Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš —« je zapisal: *Da, res ter si občrtal verze 97 do 99 »daješ sena in otave za vola, ki vlačil je brano, / hodil pred plugom in družno potil se z oračem, / točiš cveticam v čaše medu, da pride bučela,«* ki opisujejo idilo kmečkega življenja.

Ob primeri v 115. verzu (na strani 95) »škrjanček — **pojoča raketa** —«, ki jo je podčrtal, je na robu zapisal v obliki vprašanja: *prevod Lenau?*

K naslednji kitici (na isti strani), ki obuja pesnikove spomine na očeta in otroštvo, je Sovrè pripisal: *Nadaljnji odmev: spomin na mladost! Epizode iz otroške dobe!*³³

Na strani 94 si je označil kot enoto verze do vključno 144. verza »moje misli nad rodino pusto osamljene tožijo...« ter si ob to kitico pripisal: *Detinstvu sledi mladeniška doba! Tu prehod od odmeva na žensko pesem k odjeku na moški glas; tu načenja pesnik že kozmopolitizem. Našel je ne ozkega doma, vse več, čisto abstrakcijo pojma »domovina«. V smislu Platonove »ideje«.*³⁴

Nato si je Sovrè kot enoto označil verze od 155. verza na strani 95 »Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti«, do vključno 205. verza na strani 97 »naše oko...«³⁵ Na strani 95 je zapisal: *Odjek na moški glas v pesnikovem srcu. Najplemenitejši del Dume, izzvoni v težak disakord! Pesnik hodi po svoji zemlji gleda zapuščene poljane, oče v zemljo mrtev sin v zemljo — živ! Še se spominja rodne grude, vnuk ne več. Tragedija je to!*³⁶

Ob 167. verzu (na isti strani) »Hamburk, Hamburk! kliče ji zvon...« pa je zabeležil: *Vdova da zvoniti svojemu sinu. Zvon je ne utolaži. Pesniku se smili, rad bi jo potešil! Spomni se boga, pesnik in vdova oba*

*tajita njegovo eksistenco! To je več ko tragedija, to je konec, katastrofa! Žena obupa! Pesnik ki je krepkejši in manj prizadet se tolaži z resignacijo, češ taka je usoda naših ljudi.*³⁷

Na strani 97 pa je k verzom 191 do 193 »Pa so ramena in pleča kot skale, / tilnik — naloži mu breme nasilnik — / nosil ga bo in ne bo se krivil;« pripisal: *Resignacija: taka je usoda!*³⁸

V predzadnji kitici na strani 98 je Sovrè podčrtal začetek kitice »**Slutim te, čutim te.**« Ob kitico pa je zapisal: *Ne ono, kar obdaja pesnika je domovina, ona mu živi v srcu! To je »ideja« domovine, to njena apoteoza!*³⁹ Ob koncu si je zabeležil: *V zadnjih dveh kiticah pogled v pesnikovo delavnico dolgo let je nosil načrt za to apoteozo v sebi (Cankar Obiski). Naposled se mu je misel strnila v pesem; kakor nastane v školjki biser po bolezni, tako se je pesnikova misel strnila v boosten biser, pesem Duma.*³⁹

Na koncu pesnitve si je Sovrè na prazni strani 99, pod Epilogom, s tintnim svinčnikom z energičnimi potezami zapisal: *škrjanec — pojača raketa je dosloven prevod iz Lenau-a: Lerche (prvotno:) Lerchen — Singrakete, (prvotno:) Singraketen, die der Lenz in die Luft schleudert.*

Mnogo bolj enotni ko v prvih dveh knjigah so vpisi v Sto ugankah.⁴⁰ Pri približno četrtini ugank so ob robovih vidne poteze s svinčnikom pisanega stenograma, ki pa je bil pozneje izbrisan, tako da ga ni več mogoče obnoviti. Ob sedemnajstih ugankah⁴¹ je na robu s svinčnikom kaligrafsko s kurzivnimi črkami pisano nemško besedilo. Razen tega je ohranjenih deset stenografskih zapisov, deloma pisanih s tintnim svinčnikom, deloma z navadnim svinčnikom, deloma s črnilom, ki prinašajo delna ali celotna besedila ugank v nemščini.⁴² Štirinajst ugank je opremljenih s križcem, zapisanim s svinčnikom,⁴³ dve sta s svinčnikom občrtani,⁴⁴ ob uganki 53 — Koza (na strani 17) sta s tintnim svinčnikom prva dva verza oddeljena, ob drugem pa je z enakim svinčnikom zapisano z odločnimi potezami: *ritmus*. Naslednji verz je podčrtan z navadnim svinčnikom, ob njem pa je bilo pripisano: *šepa: po treh*, a je pozneje pripis bil izbrisan.

Enako kakor v Samogovorih gre tudi v Sto ugankah za Sovretove prevode Župančičevih besedil v nemščino, kar povsem nedvomno potrjujejo zapisi v stenogramu, ki kažejo, kako je Sovrè kot prevajalec iskal ustreznih izrazov v nemščini. Izpisana nemška besedila prinašajo prevode ugank, ki jih je dokončno oblikoval.

Na strani 5 je prevedena uganka številka 5 (Kupi sena):

*Weideten auf Wiesen,
schlugen Purzelbäume
wuchsen auf zu Riesen.*

Na strani 6 je prevod uganke številka 9 (Kozolec):

*Steht im Feld ein liches Schloß,
keine Türen, Fenster bloß,
kommt ein reicher Mann, ei schaut,
mit Gold die Fenster er verbaut.*

Na strani 7 je prevod uganke številka 10 (Strnišče):

*Ebene weit,
mit Borsten bestreut.*

Na isti strani je prevod uganke številka 11 (Vrba):

*Alte Vettel buckelig,
morsche Zähne, runzelig,
sitzt am Wasser unverdrossen,
in ihr Spiegelbild verschossen.*

Na isti strani je tudi prevod uganke številka 12 (Vrbova vejica = piščalka):

*Es lebte eine stumme Maid
am Bach, erstarrt in stillem Leid;
tot singt sie eignen Ruhmessang,
ahmt nach der Vöglein Liederklang.*

Na strani 8 je prevod uganke številka 14 (Hrast):

*Vater Knorren, stramm u. fest,
der Kopf ihm an die Wolke stößt,
Söhnchen zart u. klein,
scheue Zwergelein.*

Na strani 9 je prevod uganke številka 21 (Solnčnica):

*Schwarze Sonne
goldene Strahlen sendet,
schwarze Sonne
sich nach der goldenen wendet.*

Na strani 10 je prevod uganke številka 25 (Čebele):

*Fürwahr, geschickte Köchinnen:
sieh, umgestürzt die Töpfchen
verschüttet nicht ein Tröpfchen.*

Na strani 15 je prevod uganke številka 46 (Likalnik):⁴⁵

*Eiserne Barke,
Feuerherd,
auf trockenem Meere
Wogen glättend fährt.*

Na strani 16 je prevod uganke številka 49 (Mašnik s kadilnico):

*Ein Krug Glutrosen übervoll,
ihn hält ein goldener Mann gar wohl,
er schwingt ihn hin und her
dem lieben Gott zur Ehr.*

Na strani 18 je prevod uganke številka 59 (Igla magnetnica):

*Also sprach der Schiffer:
Fischlein Zitterschwänzlein,
wo hast du dein Sternlein,
wo führt unser Weg?*

Na strani 19 je prevod uganke številka 61 (Note):

*ich (!) sage, es sind Zäunelein,
darin viel schwarze Vögelein,
sie kauern, sie schweigen,
lehren singen und geigen.*

Na strani 21 je prevod uganke številka 71 (Tehtnica):

*Es wäget, sinnet, schwankt im Zweifel,
entscheidet recht — steht staunend starr.*

Na strani 24 je prevod uganke številka 84 (Strela — strelovod):

*Am Himmel zischend zuckt er,
auf Erden Nadeln sucht er,
auf dem Dach er eine findet
durch den Faden in die Erd' verschwindet.*

Na strani 25 je prevod uganke številka 88 (Žepna ura):

*In goldener Truhe ein Mühlchen fein,
es läuft und läuft tagaus, tagein.*

Na strani 26 je prevod uganke številka 89 (Pismo):

*Verschlossen ohne Schloß,
das Wandern ist sein Los,
ein jeder weiß, zu wem, wohin
doch, einer nur kennt seinen Sinn!*

Na strani 27 je prevod uganke številka 96 (Zeleni Jurij):

*Ein Heiliger in grünem Kleid,
der Welt Verjünger allezeit.*

Med nepopolnimi besedili oziroma koncepti prevodov so čitljivi naslednji stenogrami:

Na strani 5 je za uganko številka 2 (Rosa) v stenogramu s tintnim svinčnikom zapisan nedokončan osnutek:

*Sonder Flügel perlenrein
kamen leise Bienen abends
schlummerten des Nachts im Grase*

Na isti strani je za uganko številka 3 (Kupi sena) bilo stenografirano besedilo, od katerega je zdaj mogoče razbrati samo zadnjo besedo: *Heuschober*.

Na strani 6 sta za zadnja dva verza uganke številka 9 (Kozolec) v stenogramu s črnilom zabeleženi obe rimi: *ei schaut — die Fenster erbaut*, pred njima pa sta namesto ustreznega besedila potegnjeni črti.

Na strani 7 je s tintnim svinčnikom zapisan stenogram koncepta za uganko številka 15 (Breza):

*Grüne Jungfrau
weißes Füßchen
senkte den Kopf
löste das Haar*

Nedodelan je tudi stenografski zapis s tintnim svinčnikom na strani 8 za uganko številka 16 (Cvetoče drevje v vetru):

*Berg zum Berge sich schwenkt
Blumenstrauß ihm schenkt*

Samo poskus pomenja stenografski zapis na strani 14 za uganko številka 42 (Tehtnica), pisan s svinčnikom:

*2 Balken überquer
2 hängende Häuschen daran*

Naslednja dva verza sta do nečitljivosti zbrisana.

Bolj dodelan je stenografski zapis, pišan prav tako s svinčnikom, na strani 25 za uganko številka 81 (Rimska cesta):

*Ein zarter Schleier von Berg zu Berg,
durchweht mit Sternen — ein Zauberwerk*

Drugi verz ima varianto *von* namesto *mit*, dodana je tudi rešitev uganke: *Milchstraße*.

Na strani 15 je pri uganki številka 47 (Zvon) skoraj v celoti nečitljiv stenogram s črnilom, razbrati je mogoče samo zadnji dve besedi: *gehen ringsum*.

Na strani 17 je na spodnjem robu stenografski zapis s črnilom: *zu Festesstunde*, ki se nanaša na uganko številka 55 (Vino).

Na strani 20 je pri uganki številka 67 (Dan in noč) stenografski zapis s tintnim svinčnikom, ki ga ni mogoče razbrati.

Iz navedenih Sovretovih vpisov v njegovih izvodih Župančičevih knjig se vseskozi kaže njegov pozitiven odnos do pesnikovih stvaritev.

Sovrè je izhajal iz generacije, ki je Župančiča ne samo cenila kot najpomembnejšega pesnika svoje dobe, temveč ji je njegovo delo pomenjalo tudi življenjski program. O tem zgovorno priča npr. poročilo v Omladini 1909/10⁴⁶ o Župančičevem večeru »Slovenije« na Dunaju, 5. marca 1909, na katerem je o pesniku zbranim slovenskim visokošolcem govoril dr. Ivan Prijatelj. V poročilu pravi poročevalec: »Energije prekipujejo Župančičeva dela in energije je potrebna slovenska omladina, zatorej naj postane pesnik energije, pesnik slovenskega dijaštva... Končno je (Prijatelj) pozval zbrano dijaštvo, naj se zaveda pri čiščenju idej in borbi za nje Župančiča kot svojega pesnika, v pravem pomenu besede — pesnika zdrave in pogumne ter po napredku stremeče mladine.«⁴⁶ Na tem večeru je kot aktiven udeleženeec sodeloval tudi Sovrè, takrat študent filozofije, ki je po Prijateljovem predavanju o pesnikovem delu recitiral »najznačilnejše Župančičeve pesmi«, kakor piše isti neimenovani poročevalec v Omladini.

Kakor se je Sovrè kot študent navduševal za Župančiča in ga kot recitator posredoval drugim, tako je tudi pozneje kot profesor⁴⁷ skušal buditi zanj zanimanje med dijaki. Med navedenimi vpisi je več mest, ki govorijo o teh njegovih prizadevanjih.

V zbirki *Čez plan* je v besedilo *Pesmi mladine* z občrtanjem posameznih kitic vnesel razčlenitev, s katero so poudarjeni tisti deli pesmi, ki najbolj določno izpovedujejo čustvovanje in hotenje mladega rodu. Naglasna znamenja, s katerimi je Sovrè razen *Pesmi mladine* opremil še drugo programatično pesem *Vseh živih dan*, pa govorijo za to, da je pripravljala besedila za recitacijo.

Še bolj nedvomno šolski rabi je namenjen obširen komentar k Dumi, povzet po študiji dr. Maksa Kovačiča: *O Župančiča Duma*. (Poskus komentarja).⁴⁸ Posnetki Kovačičevih misli kažejo, kaj predvsem je

Sovrè poudarjal pri obravnavi pesnitve. Kljub temu, da je sledil v celoti in v podrobnostih Kovačičevi razčlenitvi, pa je vendar tudi v ta privzeti komentar vnesel lasten odnos do pesnitve; posebno v pritrjujočem vzkliku ob odstavku, ki v začetku drugega dela pesnitve upodablja idilično patriarhalno kmečko življenje.

Da približa dijakom Župančiča, pa Sovrè ni uporabljal samo ur slovenščine, temveč je skušal tudi pri latinščini posredovati njegovo poezijo, o čemer govori njegov prevod pesmi Doma v latinščino, ki ga je nato dal za šolsko nalogo osmošolcem.

A Sovrè je, kakor kažejo obravnavani vpisi, skušal posredovati Župančičevo poezijo tudi drugim, neslovenskim bralcem. Lotil se je njegovih osrednjih besedil, pesmi Prebujenje in Visoki hip, da jih prevede v nemščino, vendar mu prevodi niso dozoreli.

Največ pa se je ukvarjal z ugankami. Delo je, po zapisih ali sledovih zapisov sodeč, potekalo dalj časa in se ga je loteval vsaj trikrat, a je izdelal prevode samo za dobro šestino besedil.

Sovrè je prevajal dokaj svobodno, vendar tako, da je vedno ohranil osnovno pesniško podobo. Vseskozi je skušal obdržati tudi rimo. Njegov prevajalski postopek je razviden še posebej iz stenograma k uganki številka 9 (Kozolec), kjer je za zadnja dva verza poiskal najprej končni rimi: *ei schaut — die Fenster verbaut* in ju nato uporabil v izdelanem besedilu prevoda.

Da je rima bila sestavina, ki jo je Sovrè v poeziji cenil, kaže tudi njegov edini »popravek« v Samogovorih, ko je v zadnji kitici Nočnega psalma v prvem verzu prečrtal v končni besedi »peroti« i, kakor to zahteva rima na besedo Gospod in hkrati tudi ritem. Tako se je ob verzu, ki ga je v svoji ritmični analizi označil kot odstopajočega od osnovne sheme že Josip Puntar,⁴⁹ ustavil tudi Sovrè. Župančič se je odrekel rimi in enotnemu ritmu zaradi vsebine (»Sredi vsega razprostri **peroti** kot **dve** zarji«), Sovretu je bila bližja oblikovna enotnost.

Še na enem mestu se Sovrè z Župančičevim ritmom ni strinjal, v uganki številka 53 (Koza. Žival — posoda), kakor kaže njegov kritični pripis k tej uganki. A prav ritem te uganke, ki jo zaradi nazornosti navajamo v celoti:

Po štirih nogah
po pečinah — skalah,

po treh, po treh
po pečinah — pečéh,

je značilen za Župančiča, ki mu je ritem bistvena sestavina besedila. Ritem tretjega verza, ki po Sovretovem mnenju *šepa*, je v tem besedilu upravičen, saj po Župančičevem vrednotenju ritem⁵⁰ označuje »vsebino«. Besedilo te uganke, ki je grajeno na osnovi besedne igre: koza — žival in koza — posoda, združuje dva povsem raznorodna pojma: gibko, lahko žival, ki skače »po pečinah — skaläh«, ter samo po sebi negibno in z razkrečenimi tremi nogami neokretno učinkujočo posodo, ki jo premikajo »po pečinah — pečéh«. Zastajajoči jambski ritem tretjega verza »po treh, po treh«, v katerem nastane v sredi kratek premor, podkreplja »vsebinsko« nasprotje med obema deloma uganke in ustvarja »sozvočje med vsebino in obliko«. ⁵¹ Po naknadno zbrisani pripombi se zdi, da je tudi Sovrè ob ponovnem prebiranju ugank izpremenil svoje prvotno mnenje o ritmu te uganke.

Tudi tovrstni vpisi kažejo, kako intenzivno se je Sovrè ukvarjal z Župančičevo poezijo.

Pričajo pa o tem tudi posamezne podčrtane besede, ki je ponekod zanje Sovrè poiskal dobesednih pojasnil v nemščini, ali pa s podčrtanjem označil stilistično fineso, npr. trikratno rabo vprašalnega prislova *kaj* v drugi kitici tretje pesmi cikla *Manom*, ki se začneja z isto besedo v drugačni funkciji (»Kaj je škrjančkov kmet po brazdah nasejál, / da vsa prepeva mlada njiva?«).

A še posebej so ga zaposlovale v Župančičevi poeziji posamezne pesniške podobe, ob katerih se je spomnil vzporednic iz drugih literatur.

O tem priča zlasti njegovo opozorilo na Lenaua ob primeri »škrjanček — pojoča raketa« v *Dumi*. V pregledu vpisov smo videli, da si je to opozorilo Sovrè zabeležil dvakrat: na koncu pesnitve in ob ustreznem verzcu na robu besedila. Iz potez zapisa je mogoče sklepati, da je zapisal najprej pripombo na koncu: *škrjanec — pojoča raketa je dosloven prevod iz Lenau-a: Lerche — Singrakete, die der Lenz in die Luft schleudert*. Citat je netočen, zapisan samo po spominu. Gre za verza v zadnji kitici pesmi *Der Lenz* Nikolaja Lenaua:

Er zieht das Herz an Liebeskotten
rasch über manche Kluft,
und schleudert seine Singraketen,
die Lerchen, in die Luft.⁵²

Da je zapis nastal ob trenutnem spominskem preblisku, kažejo razen netočnosti v nemškem in slovenskem citiranju tudi njegove energične poteze.

Pripomba se tiče Župančičevega verza v Dumi »škrjanček — pojoča raketa — je pesmi pršil«. Ob verzu je Sovrè na robu zabeležil pripombo še enkrat, tokrat ne tako določno kot na koncu, temveč v obliki vprašanja: *prevod Lenau?* Poteze zapisa kažejo, da je nastal istočasno kot komentar k celotni Dumi, le da je bilo v tem primeru Sovretovo mnenje bistveno drugačno kakor mnenje Kovačiča, po katerem je sicer Sovrè komentar povzemal. Kovačič namreč to primero imenuje »naravnost frapantno sijajna prispodoba«. ⁵³ A tudi Sovretova oblika vprašanja kaže, da je, čeprav sprva prepričan o neposredni odvisnosti Župančičeve primere od Lenaua, pozneje začel o tem dvomiti.

Lenauovo pesem *Der Lenz* je Župančič seveda lahko poznal. ⁵⁴ Primera je pesniku, ki je sam intenzivno doživljal naravo, zaradi sorodnosti doživljanja lahko ostala v spominu, kakor ostane človeku v spominu vrsta stvari, ne da bi se zavedal, od kod. Ko se mu je ob pisanju Dume v trenutku navdiha obnovila pred očmi sončna vizija otroštva, se je podoba škrjanček-raketa vključila v to vizijo enako spontano kakor vse drugo. Sicer pa se primeri, na prvi pogled enaki, pri Župančiču in Lenauu bistveno razločujeta. Pri Lenauu je ostal poudarek v primeri škrjanček — pojoča raketa kljub oznaki, ki podaja slušni vtis (*Sing-raketen*), bolj pri vizualni podobi: »(pomlad) meče svoje pojoče rakete, škrjančke, v zrak,« ki na splošno ponazarja nagli let škrjančkov skozi pomladansko ozračje. Župančič je z uporabo ednine podobo konkretiziral. Hkrati se je poudarek v njegovi primeri premaknil od škrjančkov, ki jih pomlad meče v zrak, na škrjančka, ki »je pesmi pršil«, s čimer se slika bistveno spremeni; še posebej z naslednjim verzom, ki dodaja čisto novo sestavino: »je čul moje srce, od njega se peti učil?« Tako se je namesto splošne podobe pomladanskega razpoloženja, podane sicer s slikovito in dinamično primerjavo škrjančkov pojočim raketam, kakor jo ima Lenau, pri Župančiču izoblikovala pesniška prispodoba lastnega od čustev in želja prekipevajočega mladostnega razpoloženja, pri kateri je bistvena, osredinjujoča sestavina, okrog katere se je primera izoblikovala, prav pesem: škrjanček — pojoča raketa : pesnikovo pojoče srce.

Od drugih vzporednosti, ki si jih je Sovrè zabeležil, je upoštevanja vredna samo še ena: vpis v zbirki *Čez plan ob drugi kitici II.* pesmi iz

cikla Dan, kjer Sovrè navaja 14. verz iz Moretuma, idile, pripisane nekoč Vergilu.

Idila Moretum, danes šteta med psevdovergiliana,⁵⁵ prikazuje Simyla, osvobojenega lastnika ali najemnika, kako si v jesenskem jutru pred oranjem, potem ko zaneti pol pogasli ogenj na ognjišču, pripravi kruh in v možnarju zelenjavno jed z začimbami (ki se imenuje moretum) in ju vzame s seboj na polje.

Štirinajsti verz, ki ga navaja Sovrè kot vzporednico k Župančičevi kitici, je iz uvodnega dela idile. Prvih sedem verzov govori o tem, kako se Simyl ob petelinjem petju še v temi prebudi ter se tiplje k ognjišču: zvezo, v kateri stoji 14. verz, pa naj ponazori prevod od 8. do vključno 15. verza:

- 8 Čisto neznamen dim je ostal od zgorelega panja
 9 in pepel je zakrival žarenje pokrite žerjavke.
 10 Nagne oljenko in s sklonjenim čelom primakne jo k tlenju,
 11 z iglo izvleče stenj, ki čez noč je ostal brez mokrote,
 12 z vztrajnim pihanjem nato razneti slabotni plamenček,
 13 končno, ko plamen s težavo se vžge, nazaj se obrne
 14 in z varujočo rokó zaščiti lučko pred vetrom,
 15 vrata uzre pred seboj in odpre jih s hreščočim zapahom.⁵⁶

Župančičeva kitica pa se glasi:

Kaj nisi še šla skoz temò
 z brlečo svečko v rokàh?
 pojemal plamenček je plah,
 in ščitila si ga z roko.

Podobi sta pri Župančiču in v Moretumu sicer enaki, vendar sta postavljeni v popolnoma različno zvezo: v latinskem besedilu je to podrobnost v realistično slikanem dogajanju, pri Župančiču simbolna prisposodba ljubezni. Podoba sama pa je vzeta iz vsakdanje življenjske izkušnje, tako da je pač ni bilo treba povzemati iz malo znanega latinskega besedila. Sovretov zapis samo opozarja na vzporednost, kakršnih je v literaturi mnogo, ne da bi bile morale nastati v medsebojni odvisnosti.

Še manj je o odvisnosti mogoče govoriti ob obeh citatih, ki jih je Sovrè pripisal pesmi Z vlakom iz H. G. Wellsa in Richarda Vošla. V slovenščini bi se Wellsov stavek glasil: »Daleč onstran, megljeno in po obliki skoraj kakor oblak, so se vzdigale gore, kakor nenadoma zamrzli

valovi.« V tekstu gre torej podobno kakor pri Župančiču za primerjanje gora valovom. Zgodba *The Treasure in the Forest*, iz katere je navedeni citat, je prvič izšla že leta 1894, v knjižni izdaji leta 1895.⁵⁷ Bilo bi torej možno, da bi bil Župančič mesto poznal, ko je pisal pesem *Z vlakom*; vendar je vzporednost preneznatna in premalo bistvena, da bi mogli videti v njej predlogo za Župančičevo besedilo. Zamrzli valovi pri Wellsu so ena od obeh primer, s katerima je avtor ponazoril svoj vtis; slika vzkipelega in okamenelega vala v Župančičevi pesmi pa ni primera, temveč vizionarna podoba, ki tvori središče pesmi, ne samo po svojem mestu v njej, temveč tudi po svojem pomenu. Iz te podobe raste celotna pesem. In nemogoče si je misliti, da bi ob tako silovitem ustvarjalnem zanosu, kakršnega izpričuje cela pesem, moral pesnik iskati pobud za osrednjo podobo v tuji, Wellsovi primeri. Tudi Sovrè gotovo ni zapisal citata iz Wellsa kot »dokaz« za Župančičevo odvisnost od njega, temveč samo kot zanimivo, čeprav zelo oddaljeno vzporednost.

Kako ga je vprašanje vzporednosti zaposlovalo, kaže še mnogo bolj nazorno vpis iz romana Richarda Voßa *Zwei Menschen*. Tu si ni samo zapisal nemškega citata, temveč je tudi razčlenil Župančičevo kitico in pripisal ustrezne sestavine iz nemškega besedila; to pa je, izpuščajoč nevzporedne sestavine v citatu, še prevedel v slovenščino. Ne gre pa tu za nikakršno odvisnost. Saj je roman Richarda Voßa *Zwei Menschen*, iz katerega ta citat je, izšel prvič šele leta 1911,⁵⁸ torej sedem let po Župančičevi pesmi *Z vlakom*, ki je bila objavljena v *Slovanu* 1903/04 (na strani 158). Župančič torej od Voßa navedene slike ni mogel prevzeti, a s popolno gotovostjo lahko izključimo tudi možnost, da bi bil prevzel sliko Voß od Župančiča. Ta nazorni primer priča, kako lahko dva ustvarjalca vsak zase nekaj doživita (tu pogled na Alpe) in to oblikujeta tako, da sta podobi obeh med seboj podobni, ne da bi sicer bila med njima kakšna zveza. Kot tak primer med seboj neodvisnih vzporednic si je to mesto Sovrè tudi nedvomno zabeležil.

Prav ta primer je Sovretu lahko tudi pokazal, kako ni mogoče vseh vzporednosti v literaturi postavljati v medsebojno odvisnost. In morebiti je prav ob razmišljanju o tem primeru prvotno trditev v zvezi z Lenauom, da je Župančičeva primera o škrjančku — raketi *dosloven prevod*, pozneje preoblikoval v vprašanje, ki dopušča različne možnosti.

Ob koncu našega pretresa Sovretovih vpisov v Župančičeve knjige lahko s popolno gotovostjo razrešimo dvome, ki se nam budijo, ko

v Turkovem članku beremo, kako »razburljivi... so obrobni zapiski ob nekaterih Župančičevih pesmih.« Pregledali smo vse vpise, razrešili stenograme in iz celotnega gradiva, tudi iz tistega, ki ga Turk ne omenja, je jasno eno: ob Sovretovih vpisih ni mogoče trditi, da so Župančičeve pesmi »nekako čudno podobne pesmim tujih avtorjev,« saj so v vseh treh knjigah navedene samo štiri vzporednice, od katerih je pri Vošovi popolnoma izključena kakršnakoli zveza, ker je Župančičeva pesem sedem let starejša od Vošovega besedila, od ostalih treh pa pomenja resnično podobnost, ki je lahko vplivala na Župančiča, samo Lenauova primera. In edino to primero je Sovrè (čeprav sam s pridržkom in v dvomu, kot kaže vprašaj ob eni od obeh pripomb v zvezi s tem mestom) označil kot prevod. Iz nobenega drugega njegovega vpisa ne moremo sklepati, da bi kakorkoli dvomil o Župančičevi izvirnosti. Še posebej neutemeljena in v popolnem nasprotju z resničnim položajem pa je Turkova trditve: »Ob prebiranju pripomb na robu ‚Sto ugank‘ predvsem dobiš vtis, da Sovre meni, da gre za prevode iz nemščine.« Med vsemi zapisi in pripombami v celotni knjigi ni niti enega mesta, iz katerega bi bilo mogoče domnevati, da je Sovrè dvomil o izvirnosti Župančičevih ugank, oziroma da je to skušal celo dokazati. Do take napačne trditve je moglo priti le zaradi vrste stenografskih zapisov, ki so, neprebrani, utegnili zbuditi misel, da gre v pripisanih nemških verzih za besedila tujih avtorjev, katerih imena in naslovi njihovih del se skrivajo v stenogramu. Razrešitev zapisov je pokazala, da gre v celoti za Sovretove prevode in poskuse prevodov Župančičevih ugank.

Pretres Sovretovih vpisov v Župančičeve zbirke pesmi je torej pokazal, da so zapisane domneve o Sovretovih dvomih glede Župančičeve izvirnosti brez vsake osnove. Nastati so mogle le iz neodgovorne površnosti, ko so posamezni vpisi bili kar povprek označeni kot Sovretovi »dokazi« za Župančičevo neizvirnost.

Pokazal pa je pretres teh vpisov še nekaj: kako je Sovrè Župančičevo poezijo cenil, se vanjo poglobljajal, ji iskal — kjer je bilo potrebno — razlage, jo skušal približati mladim rodovom in jo želel s prevodi, ki jih žal ni dokončal, posredovati tudi nesloveskim bralcem. Pri tem je bil kritičen do svojega dela, kar kaže njegovo odgovornost do pesnikovega ustvarjanja. Iz vsega se vidi njegovo nedvomno prepričanje o vrednosti Župančičeve umetnosti. Ta ne more biti omajana zaradi posamezne podobe, za katero obstaja kje kaka vzporednost. Da je bil takega mne-

nja tudi Sovrè, kažejo prav obravnavani vpisi, ki so ob napačni interpretaciji postali izvir sumničenj in obdolžitev Župančiča ter podtikanj Sovretu.

Zusammenfassung

SOVRÈ UND ŽUPANČIČ

Im Nachlasse des Philologen und Übersetzers Anton Sovrè sind drei Gedichtsammlungen von Oton Župančič, *Čez plan* (1904), *Samogovori* (1908) und *Sto ugank* (1919²), mit verschiedenen Randbemerkungen versehen, wovon die deutschen Texte teilweise stenographiert sind. In der Wochenschrift *Tedenska tribuna* vom 19. März 1969 hat der Journalist Juš Turk diese Eintragungen als Sovrè Hinweise auf Parallelen aus fremden Literaturen beziehungsweise als eventuelle Vorlagen für die betreffenden Dichtungen von Župančič hingestellt. Der vorliegende Artikel stellte sich die Aufgabe, die Sache zu klären und den wahren Tatbestand festzustellen.

Sovrè's Eintragungen sind von dreierlei Art.

Zur ersten Gruppe gehören verschiedene Unterstreichungen und Akzentuierungen, vor allem aber eine ausführliche Interpretation der Dichtung *Duma*, größtenteils nach einem Kommentar von Maks Kovačič ausgearbeitet, die wohl als Vorbereitung für die Behandlung des Textes in der Schule entstanden ist; Sovrè lehrte nämlich in der Mittelschule neben Latein und Griechisch auch Slowenisch. Seine Glossierungen zeigen deutlich, mit welcher Sorgfalt er bemüht war, Župančič der Jugend nahezubringen und wie er den Dichter schätzte.

Die zweite Gruppe umfaßt Verse, die als Marginalien neben den Originalgedichten eingetragen sind und im erwähnten Artikel als vermutliche Vorlagen zu diesen Gedichten proklamiert wurden, in Wirklichkeit aber nur deren Übersetzungen sind und von Sovrè herrühren. Es gibt davon mehrere Versuche, zur Reife sind achtzehn Übersetzungen gelangt: siebzehn Rätsel ins Deutsche, das Gedicht *Doma* (Daheim) in der Sammlung *Čez plan* ins Lateinische; diese Übersetzung benutzte Sovrè für eine Schularbeit seiner Oktavianer in Ljubljana. So fand er sogar beim Lateinunterricht Gelegenheit, Interesse für Župančič zu wecken.

Schließlich gibt es unter den Eintragungen Hinweise auf einige Parallelen, die Župančič bei Sovrè als gutem Kenner der Weltliteratur wachgerufen hat. Es handelt sich im ganzen um drei Stellen bei Župančič, zu welchen sich Sovrè vier Parallelen vermerkt hat: zur zweiten Strophe des zweiten Gedichtes im Zyklus *Dan* (Tag) einen Vers aus dem pseudovergilischen *Idyll Moretum*, zur Zentralpartie der Dichtung *Z vlakom* (Mit dem Zug) zwei ähnliche Prosafragmente, eins aus dem Roman *Zwei Menschen* von Richard Voß, eins aus der Erzählung *The Treasure in the Forest* von Herbert George Wells, und zu einem Vers in der Dichtung *Duma* eine ähnliche Metapher aus Lenas Gedicht *Der Lenz*. Die ersten drei Parallelstellen vermerkt Sovrè ohne jede genetische

Bezugnahme auf Župančič, wohl nur als Beispiele interessanter zufälliger Ähnlichkeit, wie es deren in der Literatur nicht wenige gibt; nur so läßt es sich erklären, daß er auch die Parallele aus Voß vermerkt hat, obwohl das Buch von Voß erst sieben Jahre nach dem Entstehen der Dichtung *Z vlakom* veröffentlicht wurde. Nur in einem Falle, betreffs des Anklangs an Lenau, hält Sovrè eine Beeinflussung für möglich, aber auch diese Möglichkeit hat er mit einem Fragezeichen versehen.

Das Heranziehen des ganzen (auch des stenographischen) Materials und dessen Analyse haben gezeigt, daß die Vermutungen und Verdächtigungen in der Tedska tribuna ohne reale Grundlage und somit unberechtigt sind.

Opombe

¹ Prim. pismo Albina Simončiča iz Radeč Delu, objavljeno pod naslovom »Gre za čast naše kulture« v Delu, 31. maja 1969, stran 18; prim. tudi karikaturu Melite Vovk-Štih »Tako mladina pesnika slavi« v Delu, 10. junija 1969, stran 7.

² Prim. odgovor Alenke Glazer na Simončičevo pismo »Gre za čast naše kulture. Župančič da je prepisoval?« Delo, 31. maja 1969, stran 18. Sovretove vpise v *Sto ugankah* sem po opozorilu urednika Mladinske knjige Bogomila Gerlanca imela v razvidu že od poletja 1968; po izidu Turkovega članka sem se obrnila do sedanjega lastnika Sovretove zapuščine Adolfa Vogrina. Skupno sva pregledala vse štiri Župančičeve zbirke, ki so bile v Sovretovi zapuščini, in ugotovila, da so z vpisi opremljene Čez plan, Samogovori in *Sto ugank*, medtem ko so *Mlada pota brez vpisov*. Prve tri knjige mi je lastnik posodil, da pregledam in preverim vse Sovretove vpise, za kar se mu tu zahvaljujem.

³ Knjiga je označena na naslovni strani z *Inv. št. 1509, Ž1*, popravljeno v *Ž2*, na ščitni strani ima nalepko s prečrtano številko 77 in čez napisano *Ž1*, popravljeno v *Ž2*, pod nalepko pa napisano še enkrat *Ž2* ter dodano oznako sedanjega lastnika Adolfa Vogrina *VA-657*, ki je knjigo kupil 20/II/1968, kar kaže vpisani datum.

⁴ Vse rokopisne vpise navajam v kurzivnem tisku.

⁵ Poteze tega stenograma so drugačne ko v drugih zapisih. — Vse nemške stenograme je razrešil Janko Glazer.

⁶ Za to, da so ti vpisi Sovretovi, govore poteze kljukic, ki so enake kot pri edini kljukici, zapisani v Samogovorih na koncu pesmi *Z vlakom*, pa tudi Sovretovo zanimanje za poezijo, medtem ko je bil Schreiner že po svojem študiju drugače usmerjen.

⁷ S kljukico so označene 1., 2., 3., 5., 6., 7. in 8. pesem iz cikla *Manom* Josipa Murna-Aleksandrova, *Vseh živih dan*, *Beli dan na okno trka*, *Romanca*, *Belokranjska*, *Še ena*, *Doma*, *Gazelica*, *To je tako*, *Kvišku plava ...*, *Moravska narodna* (ta je označena z dvema kljukicama), *Zvečer* (tudi dvakrat označena), *Raznim poetom*, *Gozdna idila* (dvakrat označena), *Ob Kvarneru*, *Daljni grob*, *Znamenja*, *Mati in sin*, *Hudič in kvartirci*, *V teh težkih dneh*.

⁸ Tako so označene pesmi Vseh živih dan, Beli dan na okno trka, O suši, Ljubljansko polje, Meni se hoče ..., Mati in sin, Sveti trije kralji.

⁹ Kvišku plava ..., Japonski motiv.

¹⁰ V 5. verzju je poudarjena beseda: plámen, v 5. verzju: nad gorámi, v 7. verzju: preváрила, v 8. verzju: oslepáрила, v 10. verzju: sokóli (!), v 27. verzju: zdáj (!), v 29. verzju: se naučil, v 51. verzju: láži, v 54. verzju: bóginja, v 47. verzju: vekóve preletél(!).

¹¹ V 1. verzju: dánes, v 2. verzju: srcé ... pólje, v 4. verzju: bilà, v 7. verzju: gromóv, v 8. verzju: vzplapolá, v 9. verzju: mèč, v 15. verzju: grobóve, v 16. verzju: domóve, v 18. verzju: čas, v 19. verzju: vás, v 20. verzju: zoráne, v 21. verzju: ugódnè, v 22. verzju: sémena, v 24. verzju: Otresíte, v 26. verzju: zamúdil ... zamán (!).

¹² V četrți pesmi Manom v 5. verzju: pomoževál(!); v pesmi Mati in sin v 5. verzju: V mladéniču.

¹³ Verz je tudi občrtan.

¹⁴ Samogovori so na naslovni strani označeni: *Inv. št. 1511, Ža. Zdaj imajo na ščitni strani še pripis VA-658 ter datum nakupa: 20/II/68.*

¹⁵ Sovretova besedila so beležena v obliki, kakršno je zapisal on sam, tudi s pravopisnimi pomanjkljivostmi in z nepopolno interpunkcijo.

¹⁶ Vse te pripombe je beležil z rdečilom, ki je drugačno kakor rdečilo, s katerim je zapisan citat sam.

¹⁷ Rusko in grško besedilo je transliterirano.

¹⁸ Gre za članek dr. Maksa Kovačiča: O Župančiča Duma. (Poskus komentarja), ki je izšel v Glasniku Proforsorskog društva. Knjiga III. Sveska 10, Beograd 1925, 417—421, in ki ga je Sovrè v svojih opombah posnel.

¹⁹ Kovačič pravi v navedenem članku, na strani 418, potem ko opozarja na zametek Dume v pesmi Z vlakom: »Duma' ima biti, kakor razvidno, visoka pesem domovini, v kateri je pesnik sicer rodoljub, ali ne oni obični ozkosrčnež, ampak v njej udari na kozmopolitsko struno.«

²⁰ S to razdelitvijo je Sovrè sledil Kovačičevi razlagi celote in posameznosti.

²¹ Prim. Kovačič, str. 418.

²² Prim. Kovačič, str. 418.

²³ Prim. Kovačič, str. 418.

²⁴ Prim. Kovačič, str. 418—419.

²⁵ Prim. Kovačič, str. 419.

²⁶ Prim. Kovačič, str. 419.

²⁷ S tem je Sovrè sledil Kovačičevi razčlenitvi.

²⁸ Prim. Kovačič, str. 419.

²⁹ Prim. Kovačič, str. 419.

³⁰ Prim. Kovačič, str. 419.

³¹ Prim. Kovačič, str. 420.

³² Sovrè je sledil Kovačičevi razčlenitvi.

³³ Prim. Kovačič, str. 420.

³⁴ Prim. Kovačič, str. 420. — V Sovretovem vpisu je beseda *doma* podčrtana.

³⁵ Razdelitev je posneta po Kovačiču.

³⁶ Prim. Kovačič, str. 420. — V Sovretovem vpisu sta besedi *ne več* podčrtani.

³⁷ Prim. Kovačič, str. 420—421. — V Sovretovem vpisu je beseda *konec* dvakrat podčrtana, beseda *resignacijo* pa enkrat podčrtana.

³⁸ Prim. Kovačič, str. 421.

³⁹ Prim. Kovačič, str. 421.

⁴⁰ Knjiga je označena na naslovni strani z: *Inv. št. 1510, Žs*, spremenjeno v *Zi*, na ščitnem listu pa ima poleg Sovretovega podpisa še oznako sedanjega lastnika *VA—659* ter datum nakupa *20/ 2/ 68*.

⁴¹ To so uganke: 5 — Kupi sena, 9 — Kozolec, 10 — Strnišče, 11 — Vrba, 12 — Vrbova vejica — piščalka, 14 — Hrast, 21 — Solnčnica, 25 — Čebele, 46 — Likalnik, 49 — Mašnik s kadilnico, 59 — Iгла magnetnica, 61 — Note, 71 — Tehnica, 84 — Strela — strelovod, 88 — Žepna ura, 89 — Pismo, 96 — Zeleni Jurij.

⁴² Gre za uganke: 2 — Rosa, 5 — Kupi sena, 9 — Kozolec, 15 — Breza, 16 — Cvetoče drevje v vetru, 42 — Tehnica, 47 — Zvon, 55 — Vino, 67 — Dan in noč, 81 — Rimska cesta.

⁴³ To so uganke: 2 — Rosa, 12 — Vrbova vejica — piščalka, 25 — Čebele, 28 — Ogenj — žerjavica — oglje, 41 — Mačka, 55 — Koza. (Zival — posoda), 66 — Senca, 68 — Prstan, 74 — Odmev, 76 — Trta z grozđjem, 79 — Svetilka, 81 — Rimska cesta, 91 — Kraška burja, 95 — Vlak.

⁴⁴ To sta uganki: 28 — Ogenj — žerjavica — oglje in 29 — Ključavnica na žabico; pri obeh so tudi izbrisani stenografski zapisi prevodov.

⁴⁵ Ob tej uganki je prvi verz v originalu s svinčnikom podčrtan.

⁴⁶ Prim. o tem večeru nepodpisano poročilo Župančičev večer »Slovenije«, Omladina 1909/1910, str. 12.

⁴⁷ Poleg klasičnih jezikov je Sovrè poučeval tudi slovenščino, tako v Ptuj (ustni podatki njegove učenke Gabrijele Sorman), kjer je bil profesor od 1. januarja 1919 do 31. avgusta 1926 (51. izvestje državne realne gimnazije v Ptuj, 1919/20 — 1928/29, Ptuj 1929, str. 26), kakor tudi pozneje v Ljubljani (prim. za to npr. Letno poročilo II. državne realne gimnazije v Ljubljani 1935/36, str. 9). — Da so vpisi v zbirki Čez plan iz časa po aprilu 1920, kaže izvor knjige, saj je Schreiner, njen prvi lastnik, umrl 14. aprila 1920.

⁴⁸ Glej opombo 18. — Izvlečki iz Kovačičevega komentarja so tiste pripombe ob »pasažah Župančičeve ‚Dume‘e, ob katerih se Turk vznemirja.

⁴⁹ Josip Puntar: Nekaj pripomb o pesniški umetnosti. Koledarček slovenskega katol. narodnega dijaštva za šolsko leto 1911/12. Ljubljana 1911, str. 192—194.

⁵⁰ Prim. Župančičev članek Ritem in metrum, LZ 1917, str. 277—279.

⁵¹ N. m., str. 277.

⁵² Pesem je nastala spomladi 1851. Citirano po Gedichte von Nikolaus Lenau, Berlin b. I., str. 46.

⁵³ Kovačič, n. m., str. 420.

⁵⁴ Lenau so v avstrijskih srednjih šolah posvečali precej pozornosti. Njegova pesem *Der Lenz* je z naslovom *Frühlingslied* izšla tudi v poetiki Gustav Zeynek: *Deutsche Stilistik und Poetik. Ein Leitfadens für Schulen, mit besonderer Berücksichtigung der Lehrer-Bildungsanstalten*. Bearbeitet von Alois Meixner. Siebente Auflage. Graz 1896, na str. 285. Pesmi se od tod še iz dijaških let spominja Janko Glazer, ki je knjigo okrog leta 1910 imel na razpolago pri svojem takratnem sostanovalcu Janku Orožnu. Ta izvod je zdaj izgubljen. Podatke o knjigi mi je oskrbel dr. Pavel Zdovec. — Pesem je bila ponatisnjena tudi v listu *Illyrisches Blatt*, 3. maja 1854, št. 18, str. 69, na kar me je opozoril prof. dr. Anton Slodnjak, ki jo je tam našel v času med obema vojnama.

⁵⁵ Prim. Martin Schanz: *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*. Zweiter Teil. Vierte, neubearbeitete Auflage von Carl Hosius. München 1955, 89; prim. tudi Gero von Wilpert: *Lexikon der Weltliteratur*. Stuttgart 1965, str. 69.

⁵⁶ Prevajala sem po izdaji *Appendix Vergiliana sive Carmina minora Vergilio adtributa. Recognovit et adnotatione critica instruxit R. Ellis. Oxonii b. I.* Besedilo ni paginirano; Moretum se začinja na četrtem listu četrte pole (na str. 56). Izvod, ki sem ga uporabljala, hrani knjižnica oddelka za grški in latinski jezik s književnostma na filozofski fakulteti v Ljubljani pod inv. št. 4752, prej pa je bil Sovretova last (njegova inv. št. 164). *Pesnitev Moretum* je Sovrè (edino v vsej knjigi) opremil z delnimi prevodi in številnimi opombami, med katerimi je tudi opozorilo na Župančiča: ob 14. verzu je v celoti pripisal v članku navedeno kitico. Po naglasnih znamenjih sodeč, jo je verjetno napisal po spominu: »temó« ima označeno z ostrivcem, Župančič s krativcem, z ostrivcem je označil tudi besedo »rokó«, ki je pri Župančiču brez naglasnega znamenja.

⁵⁷ Zgodba je bila prvič tiskana v tedniku *The Pall Mall Budget*, v zbirki pod skupnim naslovom *Single Sitting Stories*, v letu 1894. Prvič v knjigi je izšla v zbirki zgodb *The Stolen Bacillus and Other Incidents*, London 1895. Podatki, ki mi jih je oskrbel prof. dr. Rado L. Lenček, so iz knjige Geoffrey H. Wells: *The Works of H. G. Wells, 1887—1925. A Bibliography Dictionary and Subject Index*, London 1926, str. 228—229.

⁵⁸ Citirana izdaja: *Zwei Menschen. Roman in drei Teilen* von Richard Voff. Stuttgart 1922, je že drugi natis.

Milan Grošelj (Ljubljana)

AORIST IN PERFEKT

I. K. Bunina, *Sistema vremen staroslavjanskogo glagola* (Moskva 1959) je prišla na str. 75 do zaključka, da steksl. perfekt izraža zvezo preteklega dejanja s sedanostjo — v nasprotju z aoristom. Sama pravi, da je značaj te zveze od slučaja do slučaja različen, tako da vseh možnosti ni mogoče naštetii (ibid.). Naj mi bo dovoljeno opozoriti na neko možnost.

Klasični primer za rabo aorista in perfekta (B. 72) je Mark. 5, 21 ss. (podobno Luk. 8, 53). Jair prosi Jezusa, naj mu ozdravi hčer, ki umira. V tem pa že pridejo in mu sporoče: Tvoja hči je umrla (aorist: *umrěť*). Jezus pa gre v Jairovo hišo, kjer se sliši jok, pristopi in jim pravi: Kaj se razburjate in jokate? Deklica ni umrla, ampak spi. »Ni umrla« je izraženo s perfektom *něstz umrěla*. Zakaj prvič aorist, drugič perfekt? Meillet je rekel: aorist izraža fakt, perfekt pa fakt kot doseženo stanje. Toda kritiki so upravičeno odgovorili: tudi v prvem primeru je fakt (smrt) doseženo stanje, in v drugem je smrt fakt (Belić, Bunina). B. 72 misli, da je zveza s prezentom (ni umrla, ampak spi) dala povod za rabo perfekta. Toda tudi v prvem primeru sledi sporočilu o faktu prezent: Tvoja hči je umrla; kaj še nadleguješ učenika (*čto dvizěši učitelja*)? Obakrat je dan povod za zvezo s sedanostjo, torej za rabo perfekta. Povod za rabo različnih časov je po m. mn. v nečem drugem. Ko pridejo ljudje povedat Jairu, da je umrla njegova hči, so pod vtisom tega, kar se je pravkar zgodilo, in njihovo sporočilo je *dramatična* peripetija: Jair je zapustil hčer živo in bilo je še upanje, da jo bo Jezus ozdravil. Zdaj tega upanja ni več, saj je hči mrtva. Zaradi tega, ker se je dogodek *ra v n o k a r* pripetil in ker je *dramatično* pojmovan (Kalenić, *Jezik in slovstvo* 8, 114 ss.), je v prvem primeru aorist. Jezus pa ljudi miri: Kaj se razburjate...? Zato ne bi bil na mestu aorist, ampak stoji nedramatični perfekt.

Še eno mesto je, kjer stoji poleg aorista perfekt: Luk. 13, 26. Kontekst je ta: mnogi bodo želeli vstopiti (sc. v nebesa), pa ne bodo mogli. Ko bo hišni gospodar vstal in vrata zaprl in boste začeli zunaj postajati

in na vrata trkati, govoreč: Gospod, odpri nam, in vam bo odgovoril: Ne poznam vas, odkod ste — tedaj boste začeli praviti: Vpričo tebe smo jedli in pili (*ěsm̄ i pichom̄*) in po naših ulicah si učil (*učil̄ esi*). — Prvi dve dejstvi sta jim živo v spominu, zato aorist, da pa je Jezus učil, tega se samo površno, od daleč spominjajo, brigalo jih pa to ni, zato perfekt. Aorist in perfekt sta na teh dveh mestih stilno sredstvo (prim. Kalenića, om. m.).

Omenim naj še rabo teh časov v brižinskih spomenikih. Vondrák, Vgl. slav. Gr. II¹ 276, 280 omenja, da se BS in Euch. Sin. razlikujejo v rabi pf. in aorista pri naštevanju grehov. Euch. Sin. ima aoriste, BS perfekte; in za te pravi V., da so »boljši«, ker pojmuje stcksl. perfekt kot rezultativni perfekt: vernik je v času, ko se izpoveduje, v grešnem stanju. Verjetno je, da ne gre za to, kaj je boljše, ampak za različno rabo teh časov na eni strani v Euch. Sin. in v jeziku, iz katerega je izšel, na drugi strani pa v BS.

Zusammenfassung

AORIST UND PERFEKT

An der schon klassischen Stelle Mark. 5, 35 ff (~Luk. 8, 49 ff.) wird im Aksl. die Nachricht vom unerwarteten Tod der Jairstochter im Aor. *umbrět̄z* vorgetragen. Jesu beruhigende Worte *něst̄z umr̄zla* werden aber im Pf. wiedergegeben (griechisch bei Markus: Aor. — Aor., bei Lukas: Pf. — Aor.). An der ersten Stelle soll das Geschehnis als soeben eingetreten dramatisch wirken. Jesu Worte dagegen sind in neutrales Pf. gefaßt — wie im Skr. und Bulg. Nach denselben Gesichtspunkten wird Luk. 13, 26 der Aor. *jěsm̄ i pichom̄* angewandt, weil sich die Ungläubigen an das Prassen als an Selbsterlebtes mit Freuden (in Jesu Darstellung) erinnern, Jesu Lehrtätigkeit aber wird im Pf. *učil̄ esi* als etwas Uninteressantes, das sie gar nicht beachtet hätten, erwähnt (griech. alles im Aor.).

Alfonz Gspan

TRI NOVA ZOISOVA SLOVENSKA
PESEMSKA BESEDILA

Unsere MusenGeburthen mögen auch
die schönsten Mädchen sein...

(Zois Vodniku dne 4. avg. 1795)

Doslej je naša literarna zgodovina pripisovala preroditelju Žigu baronu Zoisu (1747—1819) le štiri slovenske verzificirane tekste in domnevala, da jih je utegnilo biti več, pa so se izgubili. Če odštejemo rokokojsko ljubezensko pastoralo *Amint na oči svoje Elmire*, ki je izšla leta 1781 v tretjem letniku Pisanic s podpisom B. E., kar je prvi J. A. Suppantšitsch¹ zmotno razlagal z B[aron] E[delstein], a je treba brati za B[osi] ali B[osonogi] E[remit] in more pomeniti le diskalceatskega redovnika, urednika in najmarljivejšega sodelavca Pisanic Janeza Damascena Deva (1752—1786), ter eno ali drugo neugotovljeno in najbrž sploh neugotovljivo poskočnico iz Zoisove zbirke »viž«, ki jih danes poznamo iz objave Otona Berkopca,² potem smo doslej smeli z gotovostjo pripisovati Zoisu naslednje štiri slovenske pesmi,³ nastale v naslednjem časovnem zaporedju:⁴

1. *Hej Mina, hej Mina...*, naslovljeno tudi *Planšár* ali »16 viž o Mini«, vasovalsko humoresko, nekako razširjeno gorenjsko poskočnico;⁵

2. *Iz težkih sanj, k' še dan ni siv...*, prevod ali bolje — prepesnitev znamenite predromantične balade G. A. Bürgerja Lenore;⁶

3. *Joj dekleta...*, nagajivo popevko, naslonjeno na pustni običaj posmehovanja neomoženim postarnim ženskam;⁷

4. *Preljube ženice...*, prevod besedila arije *O care donnete...* iz neznane italijanske opere.⁸

Te štiri pesmi — dva prevoda in dva izvornika — na osnovi katerih si je bilo res težko ustvariti pravo sodbo o tem, koliko je bil Zois pesnik

in koliko ni bil, obsegajo vsega 346 verzov. Pred nedavnim pa so prišle na dan še tri Zoisove verzifikacije — dva izvirnika in en prevod — v skupnem obsegu 439 verzov. Danes poznamo torej 785 Zoisovih verzov, kar je skoraj dvakrat toliko, kolikor jih vsebuje Vodnikova pesniška zbirka *Pesme za pokušino* iz leta 1806 (7 verzov manj). Na osnovi vsega tega dovolj obsežnega gradiva bo zdaj lažje opredeliti Zoisia kot tvorca slovenskih pesemskih besedil ter mu določiti mesto v razvoju našega leposlovja.

Ker pa nam je na voljo omejen prostor, a je že čas, da pridejo najdena besedila v literarnozgodovinski razvid, jih objavljamo v natančnem prepisu in v prenosu besedila v zdajšnjo grafijo, z najnujnejšim komentarjem in opombami, s kronološkimi, genetičnimi in drugimi ugotovitvami, medtem ko si moramo nadrobnejšo analizo vseh znanih Zoisovih slovenskih pesmi prihraniti za kakšno drugo priložnost. Gre nam za zdaj predvsem za dokaz, da so na novo evidentirana besedila resnično Zoisovo delo, in za njihovo oznako.

I. LETAS KASHE...

	Letaf kashe	Letas kaže,
	de nelashe	de ne laže
	naſha kratka	naša kratka
	ſtara pratka	stara pratka.
5	Tam kir jima	Tam, kir ima,
	de nam sima	de nam zima
	in goſpofka	in gosposka
	nikar trofka	nikar troska
	ne pregleda	ne pregleda;
10	al ta ravna	al ta ravna
	nje beſeda	nje beſeda
	ni ſagluhe	ni za gluhe
	potepuhe	potepuhe,
	ni ſa toſte	ni za toſte
15	in priproſte	in priproſte
	terde glave	trde glave
	naloshena	naložena.

	T' fo teshave	T' so težave,
	de nobena	de nobena
20	mozh narave	moč narave
	ne premore	ne premore
	te nebore	te nebore
	terme vtreti	trme vtreti,
	in satore	in zatóre
25	na tim lveti	na tem sveti
	grè vfè napak	gre vse napak
	in narobe	in narobe
	bres podobe	brez podobe.
	Deb naf pamet	De b' nas pamet
30	kdaj dofegla	kdaj dosegla
	in siàlam	in zijalam
	pot priftregla	pot pristregla!
	Kdo prefhteje	Kdo prešteje
	vfe te fheme	vse te šeme
35	jale 'n breje	jale 'n breje
	in nih pleme	in njih pleme,
	k' fe med nami	k se med nami
	tak bres frami	tak brez srámi
	okol vlazhio	okol vlač'jo
40	jin fe pazhio	in se pač'jo
	in bahajo	in bahajo,
	de f' lih pratke	des' lih pratke
	brat ne snajo	brat' ne znajo?

Verz 5: *Tam, kir ima* kjer ima, kjer stoji zapisano.

8: *nikar troska* niti trohe.

10—11: *ravna nje beseda* naravnost, razločno izrečena beseda.

14: *za tóste* za tolste, debele.

16: *trde* Zois je kasneje zapisal s svinčnikom na rob inačico *prasne*, a jo pozneje spet izbrisal, da je komaj še čitljiva.

22—23: *nebore trme vtreti* uboge, siromašne trme streti, uničiti; Pleteršniku pomeni samostalnik *neborè* ali *nebóre* ubožca, v prenesenem smislu duševnega reveža; tu je beseda rabljena pridevniško.

35: *jale 'n breje* jalove in breje.

38: *brez srámi* brez sramu, pesniška svoboščina zaradi rime.

42: *des' lih* dasiravno.

Zoisov lastnoročni zapis hrani NUK.⁹ Pesem je morala nastati v času, ko je v Zoisovem krožku postalo aktualno razmišljanje o izdajanju razširjene Pratique, sredstva za pouk, omiko in zabavo, namenjenega čim širšim ljudskim plastem, torej leta 1794 ali nekaj prej. Ta okoliščina, Zoisov lastnoročni zapis pesmi in beležke rêkel oz. pregovorov na istem listu ter slednjic tudi izraz pričajo, da je pesem nedvomno Zoisova izvirna stvaritev. Tudi nekatere jezikovne in pravopisne značilnosti, kakršne srečamo zlasti v njegovih daljših pesnitvah, npr. prevod Lenore, Mačka in Efeška vdova, nesporno dokazujejo, da gre v vseh teh primerih za istega avtorja (sialam, vlahio, pazhio, de f lih).

Vsekakor gre za izvirno, ne pa prevedeno pesem, ki je nastala v specifično naših razmerah, v zvezi s premišljanjem, kakšna književnost bi bila za slovenskega bralca najprimernejša. Iz pesmi, zasnovane čisto neosebno, govori razsvetljenec, realno ocenjujoč stvarni položaj, ko sta bili starejša in srednja generacija kmečkega ljudstva večinoma nepismeni. Zois je hotel odpomoči tej zaostalosti s tem, da jo v pesmi satirično poantira. Da bi se končala duhovna revščina, ki zadržuje hitrejši vseplošni napredek, je treba osmešiti tiste konservativce, ki se upirajo izdajanju celó tako preprostega ljudsko poučnega berila, kakor je bila pri nas tista mršava pratika, dokler niso Zois, Kumerdej, Linhart in Japelj¹⁰ poskrbeli za njeno vsebinsko obogatitev. Tudi letošnja pratika — tako pravi v tej pesmi Zois — pravilno trdi v smislu ljudske modrosti, da zima in gosposka nikomur ne prizanašata. Pratika uči s preprosto besedo uporabljati zdravo pamet, toda nevedneži in trdoglavci tega nočejo spoznati. Zato stoji svet na glavi. Da je temu tako, so krivi širokoustneži in bahači, ki se delajo vsevedne, v resnici pa ne znajo niti brati tako preproste knjižice, kakor je pratika.

Torej satirična pesem, ki ne kritizira oblasti, saj si je le-ta prav tedaj in že dve desetletji prej prizadevala odpraviti zaostalost z uvedbo splošno obveznega šolstva. Smeši pa neke druge faktorje, ki ovirajo razmah izobraževalnih ustanov: tiste konservativce, ki so odklanjali mimo drugih tudi šolske in sploh prosvetne reforme, ker so v njih videli izpodkopavanje starega reda in s tem svojega vodilnega položaja. Pesem je po idejnem jedru didaktično vzgojna. V izrazu je mestoma neokretna in nejasna, zato je treba njen nastanek postaviti bolj na začetek Zoisovega verzifikatorskega ubadanja. Po tendenci je v rodu z Vodnikovim Dramilom, le da ji avtor ni posvetil toliko truda, kolikor ga je kot mentor žrtvoval omenjeni Vodnikovi pesmi, ki je s skupnim prizadeva-

njem slednjič dobila vsebinsko in izrazno tako zrelo podobo. Tudi oblikovno je pesem šibka. Nekitično, 45 verzov obsegajočo tvorbo sestavljajo štirizložne vrstice iz jambskih dipodij, brez kakršnega koli reda v rabi rime. Ta je večinoma ženska in dobra, zdaj zaporedna, zdaj prestopna, nerimani verzi pa so po pesmi razmetani brez vsake logike in notranje nuje. Ritmično monotonost povzročajo kratki, zmerom enako grajeni verzi. Takšen togi kalup ne dopušča nobene izrazne sproščenosti. Morebiti je imel Zois pred očmi obliko nekakšnega madrigala, čeprav je ta praviloma zložen iz 7—11 zložnih verzov in jih ne sme biti več kot 30. Samo to in satirično obravnavanje določene teme bi se moglo za silo spraviti v sklad z madrigalom, zvrstjo, ki jo je Zois dobro poznal iz italijanskega slovstva in se sam v mladih letih v njej poskušal.

II. MAZHKA

- Enkrat je bla ena mazhka imenitna,
 zhes vfe mazhke salublena in pregreffhna,
 neframoshliva tatna hudovitna,
 frovga mefa bol ku pezhen'ga shrefhna:
 5 pred njo varna ni bla kokofh v' hifhi.
 golob na pojl', petelin na dvorifhi:
- Od vfih krajov vabila mazhke vaf,
 zeze nozhi s' njim' fe fhvigala, in klala
 po ftrehah in po podih na vef glaf:
 10 po dnev je gofpodini nagajala,
 al je pifkre sverníla, al kruglo vbíla,
 al je krazhe pokradla, al jajza spíla:
- Domazhe kushke v' gnesdu zadufhiti,
 sa nje perpravleno kofilze snefti;
 15 ftarga mazhka zhes okno dol pahnuti
 ak fe poftopi v' kuhino perlesti:
 Taka je bla nje nefmilna navada;
 vfe le sa fe — En drug naj zerkne al ftrada.
- Al def' je lih na vfe vishe poredna,
 20 in vfaki lubi dan kaj hud'ga kriva:
 vonder tak fletna, beloglavka, zhedna,
 lufhtna je bla, sjigravna, podrashlíva,
 in norzhava sa popokat od fmeha,
 de nobeden ni fpomnil njenga greha.
- 25 Kader fo jo na poftli snak valali,
 fladko mishì inu fapo vlezhe na fe:
 al fo jo po trebuhu fhegetali,
 in s' njo pozheli marfkatire fhpafe:
 ona jih tanko krog nofa in po bradi
 30 s'parkelzam fhiple, s'krivim repam gladi.

MAČKA

Enkrat je bla ena mačka imenitna,
čez vse mačke zalublena in pregrešna,
nesramožliva, tatna, hudovítna,
srov'ga mesa bol ku pečen'ga žrešna:
5 pred njo varna ni bla kokoš v hiši,
golob na pojł', petelin na dvoriši.

Od vseh krajov vabila mačke v vas,
cele noči z njim' se švigala in klala
po strehah in po podih na ves glas:
10 po dnev' je gospodini nagajála,
al piskre zvrnila, al kruglo ubila,
al je krače pokradla, al jajca spila.

Domače kužke v gnezdú zadušiti,
zanje pripravleno kosilce snesti,
15 starga mačka čez okno dol pahniti,
ak se postopi v kúhino prlesti:
taka je bla nje nesmilna navada:
vse le zase — en drug naj erkne ali strada.

Al des' je lih na vse viže poredna
20 in vsaki lubi dan kaj hudga kriva,
vonder tak fletna, beloglavka, čedna,
luštna je bla, zigrávna, podražliva
in norčava, za popokat' od smeha,
de nobeden ni spomnil njen'ga greha.

Kadar so jo na postli znak valáli,
sladkó miži ino sapo vleče nase,
al so jo po trebuhu šegotali
in z njo počeli mars'katére špase
ona jih tanko okrog nosa in po bradi
30 s parkelcam šiple, s krivim repam gladi.

- Al kakor med ludmi inu med shivino
 kakfhno posebno flo vfaktir imà
 tak nafha mazhka tud' s'vrozhno fkomíno,
 zhes vfe na svetu lafhki fir fhtimà;
 35 sajn bi v' ogin planíla, sajn b'fe obefla
 sajn bi zel mazhkni rod in pleme strefla.
- Domazhga hlapza en dan na fhtengah frezha,
 s' enim velikim verbatim na glavi,
 en lafhki fir v njem' rumen ku fvezha,
 40 v' jedni hram in on ga na klop poftavi —
 na to grosno perkasn ona oftermì,
 zhuda sadoft de omedlela nì.
- Kadi fe v' nof ta fladki duh od fira,
 in fe preverne v' shmah ku pride vufta;
 45 de boga mazhka tedej fline poshira,
 in fir v' miflih lishe, grude, hrufta;
 taka jo je saref grosa prevsela,
 de ne ve, kaj bi rekla al kaj pozhela.
- Prasni verbatim med tem 's hrama sadíga,
 50 in kluzh sa fabo hlapez vun potegna:
 mazhka okol vrat, okoli voknov fhvíga,
 fhpega fkus mreshe, in fhipe, rep istegne,
 jifhe ene fhpranje, ene pozhì, 'ne lukne,
 kir glava, prav, tam tud shvot noter fmukne.
- 55 Tak govori med fabo in premifhluje,
 bol ku Laudon tam dol pod belim Gradam,
 kir turfhke strashe obhod' in salesuje:
 jifhe eno fkrivno pot noter za ogradam
 de b' dobil na en shlak v' fvojo peft,
 60 ta vfoki grad in to bogato meft.
- Al vfa muja fabftojn, nizh ne pomaga,
 previdni gospodar, vojfttra kluzhava,
 frifhni zamet od ftropa dol do praga,
 vokna okovane, lelovina sdrava,

- Al kakor med ludmi inu med živino
 kakšno posebno slò vsakter' ima,
 tak naša mačka tud' z vročno skomino
 čez vse na svetu laški sir štimà;
 55 zajn bi v ogen planila, zajn b' se obesla,
 zajn bi cel mačkin rod in pleme stresla.

- Domač'ga hlapca en dan na štengah sreča
 z enim velikim vérbasam na glavi,
 en laški sir v njem, rumen ku sveča,
 40 v jedni hram on ga na klop postavi.
 Na to grozno prkazen ona ostrmí,
 čuda zadost, de omedlela ni.

- Kadi se v nos ta sladki duh od sira
 in se prevrne v žmah ku pride v vusta,
 45 de boga mačka tedej sline požira
 in sir v mislih liže, grude, hrusta;
 taka jo je zares groza prevzela,
 de ne ve, kaj bi rekla al kaj počela.

- Prazni verbas medtem 'z hrama zadíga
 50 in ključ hlapec za sabo ven potegne:
 mačka okol vrat, okoli voknov švíga,
 špega skuz' mreže in šipe, rep iztegne,
 jiše ene špranje, ene počí, 'ne lukne,
 »Kir glava,« prav', »tam tudi ž'vot noter smukne.«

- 55 Tak govori med sabo in premišluje
 bol ku Lavdon tam dol pod Belim gradam,
 kir turške straže obhod' in zalezuje:
 jiše eno skrivno pot noter za ogradam,
 de b' dobil na en žlak v svojo pest
 60 ta v'soki grad in to bogato mest'.

Al vsa muja zabstojn, nič ne pomaga,
 previdni gospodar, vojstra ključava,
 frišni zamèt od stropa dol do praga,
 vokna okovane, lesovina zdrava,

65 ne tolk pozhi de b' muha fkrit fe mogla,
kaj fhe ena mazhka f'pitana in okrogla!

Al kaj ne snajde ena shival f'premetna,
kader sa f'vojo veft'zlo nizh ne mara?
nafha mazhka potuhnena in prevsetna,
70 s' eno befedo ena prekleta para,
flifhte kaj f' ona smifli in kaj namen'
kako med fabo govori, 'nu f'klen'.

En teshko del inu prevezh je sa me,
el pridni tat nekoli fam ne krade,
75 in rad tovarfha na pomozh vsame.
Posnam eno podgano, ta m' dopade,
de f' lih pred mano fe le f'kriva in tezhe,
kir men' dobriga nizh savupat nezhe.

Vojftre terdne sobe, in pufte vude,
80 nakalene sa del imà podgana,
lef in sidovje skus in skus pregrude,
fhkoda de mazhki taka mozh ni dana!
tedej podgani namenim to flushbo,
nje pak ponudim priasnoft in drushbo

85 De mene fe boje mifh' in podgane,
fo nevumne sadoft — al nevofhlive,
de nifo kakor jef modre in pregnane:
al naj bodo ftokrat tolkajn kozhlive,
nizh mene ne f'kerbi jih vfe golfati
90 in moj namenik do konza pergnati.

Ak naf, moja modroft in nje kopajne,
do lubesniv'ga fira en dan perpele,
kaj bo letò sa 'n fladno pogoftvajne!
Ona bres f'traha, in obedve vefele!
95 Al k' nar mejn fe podgana bo savedla,
sagrabra bom tovarfhno in jo bom f'nedla.

- 65 ne tolk' počí, da b' muha skrit se mogla,
kaj še ena mačka spitana in okrogla!

Al kaj ne znajde ena žival spremétna,
kadar za svojo vest c'lo nič ne mara?
Naša mačka, potuhnena in prevzetna,
70 z eno besedo — ena prekleta para,
sliš'te, kaj s' ona zmisli in kaj namen',
kako med sabo govori in sklen'.

»En težko del' inu preveč je zame,
al pridni tat nikoli sam ne krade
75 in rad tovarša na pomoč vzame.
Poznam eno podgano, ta m' dopade,
des'lih pred mano se le skriva in teče,
kir men' dobrega nič zavupat neče.

Vojstre, trde zobé in puste vude,
80 nakálene za del', ima podgana,
les in zidovje skuz in skuz pregrúde,
škoda, de mački taka moč ni dana!
Tedej podgani namenim to službo,
nje pak ponudim prijaznost in družbo.

85 De mene se bojé miš' in podgane,
so nevmne zadost al' nevošlívne,
de niso kakor jez modre in pregnane:
al naj bodo stokrát tokajn kočlívne,
nič mene ne skrbí jih vse golfati
90 in moj namének do konca prgnati.

Ak nas moja modrost in nje kopájne
do lubezniv'ga sira en dan prpele,
kaj bo le-to za 'n sladno pogost'vájne!
Ona brez straha in obedve vesele!
95 Al k' narnejn se podgana bo zavedla,
zagrabra bom továršno in jo snedla.

Naj podgana tedej le tlako dela,
 k' je Itvarjena za tò, naj fe vutrudi:
 kakor hitro to lukno ona dodela,
 100 na sadno sa 'n poshirk dobra bo tudi.
 Spremetnoft kar kol zhe fpele in dopolne,
 Ta k' sna, jo fhpoga, ta k' ne sna, jo kolne.

Komej je bla srezhèna ta befeda,
 she mazhka vurna gor pod ftreho jifhe
 105 te ftare snanke fled, in jo sagleda
 v' eni lukni, kir ima njen' felifhe:
 vfa fkerzhena in oplafhena tizhi,
 fe ne gane, ne fople, ftifka ozhi.

Mazhka pred njo fe vfede in fladko merda,
 110 predne nogè zhedno po konzuztavi;
 boga podgana od ftraha vfa terda:
 mazhka fe ji permusne in jo posdravi,
 s' enim milim pogledam fe odahne
 in vef nje fladni strup iz serza pahne:

115 Kako dolgo je she, luba feftrizhna,
 kar jef shelim fe s' tabo sgovoriti,
 in te sa fvet poprafhat, k' fi pravizhna,
 slafto kader bi treba blo spartiti
 en kakfhni rop, k' nam obedvema flifhi,
 120 de f' lih fim mazhka jef, in vi fte mifhi.

Al podgana, ki mazhko dobro posna,
 bres de bi fe 's nje lukne preganila,
 To vem, odgovori, de fi ena grosna,
 in pridna mazhka; de, kar fi oblubila,
 125 sveftò dershih: vender nizh ne samiri,
 ak profim te, de me pufatih per miri.

Tak bo vezhno med nam to prepirajne,
 odrezhe mazhka, in vezhni nepokoj!
 posabi, luba mifh, shale nekdayne,
 130 in s' mano vdari na bran in na boj,

Naj podgana zdej le tlako dela,
 k' je stvarjena za to, naj se vutrúdi!
 Kakor hitro to lukno ona dodela,
 100 nazadno za 'n požir'k dobra bo tudi.
 Spremétnost, karkol' če, spēle in dopólne,
 ta, k' zna, jo špoga, ta 'k ne zna, jo kolne.«

Komej je bla zrečena ta beseda,
 že mačka vurna gor pod streho jiše
 105 te stare znanke sled in jo zagleda
 v eni lukni, kjer íma njen' selíše.
 Vsa skrčena in splášena tíči,
 se ne gane, ne sople, stiska oči.

Mačka pred njo se usede in sladko mrda,
 110 predne nogé čedno pokoncu stavi;
 boga podgana od straha vsa trda.
 Mačka se ji prmuzne in jo pozdravi
 z enim milim pogledam, se oddahne
 in ves nje sladni strup iz srca pahne.

115 »Kako dolgo je že, luba sestrična,
 kar jez želim se s tabo zgovoríti
 in te za svèt poprašat, k' si pravična,
 zlasto kader bi treba b'lo spartíti
 en kakšni rop, k' nam' obedvema sliši,
 120 des'lih sem mačka jez in vi ste miši.«

Al podgana, ki mačko dobro pôzna,
 brez de bi se 'z nje lukne preganila:
 »To vem,« odgovori, »de si ena grozna
 in pridna mačka; de, kar si oblubila,
 125 zvestó držiš: vonder nič ne zameri,
 ak' prošim tē, de me pustiš pr miri.«

»Tak bo večno med nama to prepirájne,«
 odreče mačka, »in večni nepokoj!
 Pozabi, luba miš, žale nekdajne
 130 in z mano udari na bran in na boj

s' varno saveso sa vfe kar potrebno
in k' pridu nafhlih bo, fploh in pofebno.

Premifli kaj fe t' dobriga ponudi,
nizh mejn k' en lafhki fir debel in toft
135 k, en mlinfki kamen, de fe vfak zazhudi,
zhes njegovo fpremafno velikoft —
sa 'n takfhni part, fe m' sdi, je muje vredno,
de b' ti v' tovarfhstvo fhla s' tvojo fofedno.

Ak f' tabo fim jef, kdò b' imel korashe,
140 salesvati tvoj hod, tvoje ftopíne,
bod' pef, al mazhik; de fe le perkashe,
jef ga ftergam na brane in na kozíne;
moja jesa, fe vè, je ftrafhna in filna,
moja priasnoft obzhutliva in fmilna.

145 Al je mazhna sgovornoft jo smotíla,
al de tolkajn na to tovarfhstvo fhteje,
al de ni boga mifh per pamet bíla,
kakor fe meni sdi, al de jo greje
(in morebiti de bo ta ta prava),
150 kakor od fira flifh', filna fkufhnava.

Skoz h vun 's lukne, in fe trikrat na mefti
mazhki lepo perklone, in tak' sazvíli:
Ak fe na tvoje oblube fmem sanefsti,
sveftò ti bodo moj' subjè flushili,
155 in repik moj; tedej na punt perfegnem,
in na bran in na boj s' tabo potegnem.

Na to ji mazhka njen parkelz podà,
in njene mifli na tanko rashlozhi,
de ni odnafhat, kar fe ftrit' ima
160 in snajti kir fe sid od ftropa lozhi.
Hitro podgana en taki kot fi sbere,
kir fe nar loshi sid al lef predere.

z varno zavezo za vse, kar potrebno
in k pridu naših bo sploh in posebno.

Premisli, kaj se t' dobrega ponudi,
nič mejn k' en laški sir, debel in tóšt
135 k' en mlinski kamen, de se vsak začudi
čez njegovo spremásno velikost —
Za en takšni part, se m' zdi, je muje vredno,
de b' ti v tovarštvo šla s tvojo sosedno.

Ak s tabo sem jez, kdo b' imel koráže
140 zaléz'vati tvoj hod, tvoje stopine,
bod' pes al' maček? Da se le prkaže,
jez ga strgam na kosce in na kocine:
moja jeza, se ve, je strašna in silna,
moja prijaznost občutliva in smilna.«

145 Al je mačna zgovornost jo zmotila
al de tolkaajn na to tovarštvo šteje,
al de ni boga miš pr pamet bíla,
kakor se meni zdi, al de jo greje
— in to morebiti de bo ta ta prava —
150 kakor od sira sliš', silna skušnava.

Skoči ven 'z lukne in se trikrat na mesti
mački lepo prklóne in tak' zacvili:
»Ak se na tvoje oblube smem zanesti,
zvestó ti bodo môj' zobjé služili
155 in repek moj; tedej na punt prségnem
in na bran in na boj s tabo potegnem.«

Na to ji mačka brž taco poda
in svoje misl' ji natanko razloči,
de ni odnašat', kar se strit' ima,
160 in znajti, kir se zid od stropa loči.
Hitro podgana en taki kót si zbere,
kir se narlóži zid al les predere.

Pod perfego na veft, delat sazhneta,
 ena kople, ta druga varje in fhpega,
 165 grude podgana, kar le more, obeta,
 vřak dan lukno premiri in dnò prefega:
 al molter terd, in pufti leř, ni zhuda,
 de je toshlivo del, dolga samuda.

V' treh tednih fhe le do konza pride,
 170 in kakor odpre ftrop, repik savíha,
 fva premagale, pravi, in doli vjide;
 mazhka sa njo komej fe fpravi, in piha.
 S' lakoto tako fe v ta fir vjèdeta,
 de ga tri libre na pokufhini fnèdeta.

175 Dan na dan fta hodile dol fe pafti,
 in tak nevfmleno fta ga fhipale,
 de je ta grosni fir jel nasaj rafti.
 Mazhka na t' fhè to vofko pot pohvale:
 al kadar polni trebuh nasaj nefe,
 180 hude tefhave v' lukni ona prenefe.

Ena druga nadloga fe j' perklati,
 k' ji per jedi vezhkrat filno nagaja,
 en klop tih hudih ji fedì na vrati,
 na shiv' jo vjeda in fe nje krì napaja:
 185 al tako dolg fe mazhka riba in davi,
 de ta neframni klop is koshe fpravi.

Podgana fe redi per taki pařhi,
 tolk de ne pozh': napeto kosho nofi
 od mafti kakor polh: nìzh jo ne ftrafhi.
 190 al mazhka jo s' ozhmì tiple, ku kofi,
 mifli de je per konzu punt in hvala —
 de bi lubo tovarřhno posobala.

En dan k' fta blè nad firam ku pijane,
 s' perlisnim gobzam bogo mifh povabi,
 195 kakor b' jo kufhnit ota, al vanjo plane
 nezhedna mazhka, in jo sa vrat sagrabi:

Pod prségo na vest delat' začneta,
 ena kople, ta druga var'je in špega,
 165 grúde podgana, kar le more, obeta,
 vsak dan lukno premeri in dno presega,
 al molter trd in pusti les, ni čuda,
 de je tožljivo del', dolga zamuda.

V treh tednih šele do konca pride
 170 in, kakor odpre strop, repek zaviha:
 »Sva premagále,« pravi in dol uide:
 mačka za njo komej se spravi in piha.
 Z lakoto tako se v ta sir ujedeta,
 de ga tri libre na pokušini snedeta.

175 Dan na dan sta hodile dol se pasti
 in tak neusmileno sta ga šipále,
 de je ta grozni sir jel nazaj rasti.
 Mačka nat' še to vozko pot pohvale,
 al kadar polni trebuh nazaj nese,
 180 hude težave ona v lukni prenese.

Ena druga nadloga se j' prklati,
 k' ji pr jedi večkrat silno nagaja:
 en klòp tih hudih ji sedi na vrati,
 na živ jo ujeta in se nje kri napaja;
 185 al tako dolg' se mačka riba in davi,
 de ta nesramni klop iz kože spravi.

Podgana se redi pr taki paši,
 tolk' de ne poč', napeto kožo nosi
 od masti kakor polh, nič jo ne stráši;
 190 al mačka jo z očmi tiple, ku kósi,
 misli, de je pr koncu punt in hvala —
 de bi lubo tovaršno pozobála.

En dan k' sta b'le nad siram ku pijane,
 s prliznim gobcam bogo miš povabi,
 195 kakor b' jo kušnit ôtla, al vanjo plane
 nečedna mačka in jo za vrat zagrabi.

Odpre fe hram, en kuhar fe perkashe,
in s' njim en pef, k' ji koj sobè pokashe.

- Mazhka fe vftrafh' in podgano spufti
200 kakor sagleda t'ga hudiga pfà:
fovrashni pef, k' fe slodja ne boji,
fe va njo saletuje in jo podà:
podgana f' oshivi in hitro lese
gor po fteni, de do lukne perlese.
- 205 Al kakor bol hiti, de bi fe fkríla,
bol jo nasaj dershè një polne zheva;
na sadne, naj she bode ftrah al fila,
to je refnizhno de ta boga reva
drugazh ni mogla fe 's lukne smotati,
210 kakor vef fir poprej od febe dati.

- Vonder je sa njo bla frezha velika,
de ni tovarfhivo tò hujfhi poteklo;
le tolk bi ble, kar en osirk premika,
vrata posnej safhkripale na fhteklo,
215 doplazhala bi bla s' smertjo pregodno
nje mifhjo pamet in flepofst nerodno.

- Pef med tim s' mazhko fe poganja in terga,
gorjè ji bod', ak ji sobè vutakne;
on jo ftrefe ku zunjo, in jo rasterga:
220 mazhka mo nof oprafhne, in fe mo vumakne,
fe luzha fim ter tjè, in dela fkoke,
de fe sam kuhar zhud', nagle in vfkoke.

- Is mis, in poliz, jedí, pofode,
vfe leti dol na tla in fe pogresne:
225 kuhar, nevolni na dalej te fhkode,
popade en kol, k' ima kluke shelesne,
s' katermi fe mefò v' dimnik obefa
in s' tim kolam sa njima maha in krefa.

Kar s' odpre hram, en kuhar se prkaže
in z njim en pes, k' ji koj zobe pokaže.

200 Mačka se ustraš' in podgano spusti,
kakor zagleda t'ga hudega psa:
sovražni pes, k' se zlodja ne boji,
se vanjo zaletuje in jo podá,
podgana s' oživi in hitro leze
gor po steni, de do lukne prleze.

205 Al kakor bol hiti, de bi se skrila,
bol jo nazaj drže nje polne čeva;
nazadne, naj že bode strah al sila,
to je resnično, de ta boga reva
drugač ni mogla se 'z lukne zmotáti,
210 koker ves sir poprej iz sebe dati.

Vondèr je zanjo bla sreča velika,
de ni tovarštvo tó hujši poteklo:
le tol'k bi ble, kar en ozírk premíka,
vrata poznej zaškripále na štéklo,
215 doplačala bi bla s smrtjo prezgodno
nje mišjo pamet in slepost nerodno.

Pes medtem z mačko se poganja in trga,
gorjé ji bod', ak ji zobé vutákne,
on jo strese ku cunjo in jo raztrga,
220 mačka mo nos oprášne in se mo vumakne,
se luča sem ter tje in dela skoke,
de se sam kuhar čud', nagle in v'soke.

Iz miz in iz polic jedi, posode,
vse leti dol na tla in se pogrezne;
225 kuhar, nevolni nadálej te škode,
popade en kol, k' ima kluke železne,
s kater'mi se meso v dimnik obesa
in s tem kolam za njima maha in kresa.

- Tak jih 's hrama podí in jih rastepa:
 250 pef renzhi, mazhka piha, kuhar trobi:
 al ktirga kavfne ta shelesna oklepa,
 vfe kofti mo polomi in ga rasdrobi.
 Na to mazhka ku blifk fkus vrata fhine
 in sa njo pef s' krivavim gobzam sgine
- 255 Tako gre fvet naprej, to dobro vefh
 ak ti ftare pergodbe preloshifh,
 ftrafhni fhum in napok, boj, in tepesh,
 slek in prekuz, zhupíne inu drobish,
 pizhli oftanki nafhga blaga in dnarja,
 240 in vfe na sgubo hifhe in gofpodarja
- So preprofte shelé, prasni savupi
 de b' kaj velale perfege in savese:
 kir bodo mazhke in pfi s' mifhmi na kupi,
 tam bode vezhni kreg, in vezhne jese.
 245 Ak lih jenjajo en mal, fe ne vtolashio,
 zhes kratko fpet fe fkolejo in rasdrashio.
- En dobri fvet vam ta pravlivka isлага,
 nje kuhar je pokasal, kaj je ftriti;
 ak savari ta lakotna nefnaga,
 250 s' kolmì shelesnim jo morte krotiti,
 de sa vol nje ne bo fofeska zela
 nadloge in fhkode vfe terpeti imela.

4: žrešna 1. zlog *po* je izbrisan.

5: Obrobni popravek s Zoisovo roko (v nadaljevanju skrajšano Z.): = ?
varno nì blò njim pred njo.

9: Z.: *verhìh?* namesto: *podih.*

11: *kruglo vrč.*

14: Z.: *kašhize.*

16: *postopi* podstopi (germanizem), si upa, drzne.

17: Z.: *jamogovtna.*

19: *des' je lih* dasi je ravno, Z.: *malo poredna.*

21: *vonder tak fletna* vendar tako prikupna, privlačna.

22: *zigrávna* igriva.

Tak jih 'z hrama podí in jih raztepa:
 230 pes renči, mačka piha, kuhar trobi,
 al k'ter'ga kavsne ta železna oklepa,
 vse kosti mo polomi in ga razdróbi.
 Nato mačka ku blisk skuz' vrata šine
 in za njo pes s krivavim gobcam zgine.

235 Tako gre svet naprej, to dobro veš,
 ak ti stare prgodbe preložíš:
 strašni šum in napok, boj in tepež,
 zlek in prekuc, čepine inu drobiž,
 pičli ostanki naš'ga blága in dnarja
 240 in vse na zgubo hiše in gospodarja.

So preproste želé, prazni zavúpi,
 de b' kaj velále prsege in zaveze;
 kir bodo mačke in psi z mišmi na kupi,
 tam bodo večni kreg in večne jeze.
 245 Ak lih jenjajo en mal', se ne utolaž'jo,
 čez kratko spet se skolejo in razdraž'jo.

En dobri svèt vam ta pravlívka izlaga,
 nje kuhar je pokazal, kaj je striti:
 ak zavrí ta lakotna nesnaga,
 250 s kolmí železnim' jo mor'te krotiti,
 de zavol nje ne bo soseska cela
 nadloge in škode vse trpeti imela.

31—36: Z.: *Al kakor med ludmì tak tud med shivino / kakšhno pojebno jed
 v'fakter Shtima / Tah nafha mazhka tud vrozhno fkomino / Zhef jve [!] na
 jvet na lafhki fer jimà, vročno skomino s hudim poželenjem.*

35: Z.: *sajn bi v' ogin planila, sajn bi je obila.*

36: Z.: *sajn bi zlo jvoji mater vrat savila.*

38: *vérbasam jerbasom.*

41: *na ta f'ladki saglèd ona o'jtermí.*

44: *žmah okus, Z.: in tako slò i [!] premoti glavo 'n vufta.*

45: Z.: *de, veznik je Kopitar pomotoma izpustil, zato ga je Zois naknadno
 pripisal, tedej pa je nadomestil z shè.*

46: *grude grudi, značilna narečna oblika za 5. os. mn. sed.,; podobno gl.
 tudi 81, 165 itd.*

- 54: Z.: *shvòt tud.*
- 54—55: Med tema dvema vrstama Z.: 10 *non è tradoto*, kar pomeni, da Zois 10. kitice originala, ki obširno pripoveduje, kako je neki častnik oprezovai okrog mesta, da bi ga zavzel, ni prevedel. To kitico izvirnika gl. na str. 141.
- 56: Z.: *Ko Zherni Juri?*
- 58: Z.: *jiše 'no.*
- 59: Z.: *de b' je smusnil na tihama v' meft.*
- 60: Z.: *in vje dobil na 'n shlak v' fvojo peft;* žlak, mah, udar.
- 61: *muja* trud; *zabstojn* zastonj, zaman.
- 62: *klučava* ključavnica.
- 63: *frišni zamèt* svež omet.
- 65: Z.: *fkusi.*
- 67: Z.: *glava.*
- 71: *namen'* nameniti, elizija zaradi ritma, enako 72.
- 77: *des' lih* dasi glih, dasiravno, značilna Zoisova sintagma, vzeta iz go-renjščine.
- 79: *puste vude* mišičaste ude, nasprotno od tolste.
- 80: *nakálene za del'* nakaljenc za delo, kakor da so iz kaljenega železa.
- 84: Z.: *porezhem* (prečrtano).
- 93: *sladno pogost'vájne* slastna gostija.
- 96: *tovaršno* tovarišico.
- 100: *poshirk* zalogaj, grižljaj.
- 102: Verz je trikrat predelan, najprej s Kopitarjevo roko in črnilom: *Ta vumni hoal' kar ta nevumni kolne*, nad vrstico je nato Zois zapisal *narodni*, podnjo pa je ves verz napisal vnovič in ga pokvaril: *Shpoga jo, kdor jo imà, kdor je nima jo kolne.*
- 106: Z.: *fvoj?*
- 114: Z.: *fvoj?*
- 118: *zlasto zlasti; spartiti* razdeliti (italijanizem).
- 119: *k nam' obedvema sliši* ki nama obema pripada (germanizem).
- 121: *pôzna* pozná, zaradi rime premaknjen poudarek.
- 122: *bres de bi je 's nje lukne* besede je Zois podčrtal, ker jih je nameraval nadomestiti z drugimi.
- 130: *z mano udari na bran in na boj* udari mi v roko, da se potrdi zaveza na življenje in smrt; fraza je prevod nemške zu Schutz und Trutz, gl. tudi 156.
- 134: *tost* tost, debel; gl. prejšnjo pesem (14).
- 136: *spremásno* čezmerno, pretirano (italijanizem).
- 137: *part* del, delež, kos (italijanizem).
- 142: Z.: *na kofze in na kozine?* druga varianta: *s' tim parkli na kozine?*
- 155: *na punt prsegmem* na zvezo prisežem.
- 157: Z.: *Na to ji mazhka berjh tazo podà.*
- 158: Z.: *in fvoje mi fl ji na tanko raslozhi; razloči* razloži.
- 159: *odnašat'* odlašati.
- 164: *špega* oprezuje.

167: *molter omet; pusti les presušen, trd les.*

168: *tožljivo del' dolgočasno delo*, v pesmi Hej Mina najdemo samostalniško tožljivka, kar pomeni v gorenjščini zaspanka.

172: *Z.: smotà.*

175: *ujèdeta* ujeta, zagrizeta; besedo je Zois naknadno akcentuiral, ker je nenavadna, narejena le zaradi rime v naslednjem verzcu inèdeta, ki je tudi prisiljena.

174: *tri libre* približno poldrugi kilogram.

178: *Mačka na t' šè ... mačka na to še to ozko pot* pohvali.

185: *en klop tih hudih klop ali klošč (iodex ricinus).*

184: *nje kri* njene krvi.

186: Kopitarjeva obrobna opomba s svinčnikom: *tiga klopa! Quia vivus.*

192: *Z.: škorej.*

194: *priliznim priliznjenim.*

197: *Z.: Kar f' odpre hram.*

202: *in jo podá* besede je Zois podčrtal, da bi jih nadomestil, kajti podá zaradi rime namesto podí je res prisiljeno.

213: *kar en ozirk premika* toliko časa, da se oko premakne, ko se ozre.

214: *na štèklo* na šteklu, na tečaju.

215: *doplačala poplačala; pregodno* pač pisna napaka namesto prezgodno.

218: *ak ji zobé outakne* ako zasadi vanjo zobe.

227: *obesa obeša, licentia poetica* zaradi rime.

251: *železna oklepa* železna kljuka.

256: *ak ti stare prgodbe preložiš* če prelistaš stare knjige, ki pripovedujejo nenavadne prigodbe.

257: *napok* nepokoj.

258: *zlek in prekuc* nesreča in prekucija, preobrat, revolucija, v pesmi Hej Mina najdemo zvezo *prebračna ku zleg*, to je izbirčna ko zlomek; *čepine* črepinje.

248: *nje kuhar je pokazal* v njej je pokazal kuhar.

249: *zavarì zavrè, skipi.*

250: *s' kolmi železnim' jo mor'te* z železnimi koli jo morate.

Kaligrafski rokopis, pisan s črnilom, z roko Jerneja Kopitarja in s Zoisovimi obrobnimi popravki s svinčnikom, je prišel na dan šele 15. dec. 1960, ko je NUK prevzela literarno zapuščino dne 1. jul. 1942 v Ljubljani umrlega slavista prof. dr. Frana Ilešiča.¹¹ V zapuščino je prišel iz arhiva Slovenske matice, ko ga je Ilešič prenesel v svoje stanovanje iz strahu, da bo arhiv ob razpustu društva ob začetku prve svetovne vojne zaplenjen. Tako so pri njem ostali ta, naslednji in še več drugih tujih rokopisov iz matičinega arhiva, da bi jih otel in morebiti tudi objavil. Kako pa je to rokopisno gradivo prišlo v Slovensko matico,

moremo le ugibati: najverjetneje iz Vodnikove, nato Kalistrove, prek Ravnikarjeve, Metelkove in Marnove ostaline.

Najdba tega rokopisa je presenetljiva v več pogledih. Najprej, ker je besedilo zapisal Kopitar. Ali se ni tudi mladi Répenc na Zoisovo pobudo v smislu prerodnih gesel lotil pesnjenja v slovenščini? Toda naslednji preudarek govori za to, da do tega ni nikdar prišlo, pač pa gre le za prepis Zoisovega prevoda živalske zgodbe *La Gatta e il Topo*, ki jo je spesnil italijanski poet Giambattista Casti in jo uvrstil kot 4. in zadnji Apologo na konec živalske epopeje *Gli Animali parlanti*.¹²

Jernej Kopitar, živeč med 1805 in 1808 v mecenovi hiši kot skrbnik Zoisovih prirodoslovnih zbirk, grafičnih listov, biblioteke, kot njegov tajnik in hkrati učenec, je bil pod močnim vplivom tedanje osrednje osebnosti našega prerodnega gibanja in slavističnih prizadevanj. Najbrž pa se ni nikoli potrudil in ne naučil delati slovenske verze, saj je npr. znano, da je Kopitarju, ko je 1805. prevedel Kotzebuejevo komedijo Tinček Petelinček (*Der Hahnenschlag*), Vodnik moral prevesti zaključni prizor, zložen v verzih.

Ne v korespondenci, ne v avtobiografiji, ne kje drugje Kopitar ne omeni, da bi se kdaj ukvarjal s slovensko verzifikacijo, pač pa pove, da je vedel za Zoisovo udejstvovanje v tej smeri, zlasti za prevajanje laških besedil za gledališče.¹³ Najdba gornje pesmi tudi kaže, v kakšnih okoliščinah se je Kopitar seznanil s poezijo G-B. Castija, ki jo daje ob cenzuri Kranjske čbelice IV, ko se obrega ob Vodnikov zapis ljudske pesmi *Voznik*, čbeličarjem za zgled, češ da je, kakor to dela Casti, mogoče upesnjevat tudi frivolne teme, ne da bi prestopali meje spodobnosti.¹⁴

Za datiranje Zoisovega prevoda *Mačke pride* v poštev podatek, da je Casti objavil svojo živalsko poemo leta 1802. Zois je imel v svoji biblioteki tudi Castijeva dela, med katerimi so bile zlasti mikavne njegove rokokojsko nadahnjene *Novelle galanti*. Zois si je torej izbral za predlogo enega izmed spevov omenjene pesnitve, ga prevedel in besedilo dal prepisati Kopitarju. Vendar tega svojega prevoda še ni imel za zaključnega, zato je, kakor pri naslednji tu objavljeni pesmi, dal besedilo napisati le na polovico strani, da je na drugi ostal prostor za popravke, ki jih je štiriindvajset. Tako imamo pred seboj Zoisov pesniški prevod v še ne popolnoma dozoreli, dokončni obliki, pač pa »in statu nascendi«. V zgornji objavi podajamo prvo verzijo, tisto, ki jo je po

Zoisovi predlogi prepisal Kopitar; kasnejši Zoisovi popravki so razvidni iz podčrtnega komentarja.

Kakor nas izraz zaradi težavne oblike ponekod ne zadovoljuje popolnoma, pa nas spet na drugi strani tu in tam prijetno preseneča. Zlasti spretno so podane mačje lastnosti, kar nam dokazuje, kako prav je imel Kopitar, ko je trdil, da je Zois odlično obvladal slovenščino. Kako je slovenil izvirnik, naj pokažejo nekatere kitice originala:

1.

Era una volta una famosa gatta,
Oltre ogni dir lussuriosa e ghiotta
Che sopra tutta la gattessa schiatta
La carne cruda amò più che la cotta,
Nè da lei ne' pollai nella cucine
I piccioni eran salvi e le galline.

4.

Ma quantunque facesse un sì gran male,
Che tutti se ne avevano a dolere,
Pur, sendo ella un bellissimo animale,
Di bianco pel, sparso di macchie nere,
Sommamente scherzevole e buffona,
Ogni mal opra le menavan buona.

10.

Esaminando va con occhio d'Argo
Tutta la stanza attorno e sotto e sopra,
Col guardo la misura in lungo e in largo
Per veder se v'è luogo ove discopra
Qualche picciol passaggio o qualche buca,
O fessura per cui ci s' introduca.

11.

Nè diligenze fe'minor di quelle
Che faccia il capitan che s'affatica
Per sorprendere, se può, le sentinelle,
E penetrar nella città nemica;
Che una volta, vorria, vinto dal tedio.
Con un colpo di man finir l'assedio.

45.

In casi tali altro da far non veggio,
 Che l' esempio seguir di quel garzone,
 Cioè spartirli e prevenirne il peggio,
 Adoprando, se occorre, anche il bastone;
 Onde segua da tal diavoleria
 Il minor male che possibil sia.

Ko iščemo dokazov, da je gornje slovensko besedilo res Zoisovo in ne morebiti Kopitarjevo, imamo na voljo tri momente, ki so dovolj zanesljivi za veljaven zaključek: jezik, faktura in stil. Najprej kaže naddrobneje ogledati si Zoisov jezik in poiskati tiste morebitne leksikalne, fonetične, morfološke in pravopisne značilnosti, ki jih srečamo v zanesljivo Zoisu pripisanih besedilih ter tistih, katerih Zoisovo avtorstvo šele dokazujemo. V jeziku so močno poudarjene gorenjske narečne posebnosti (l za lj, n za nj). Gotovo najččeša in najznačilnejša posebnost je raba protetičnega v-ja. V prevodu Bürgerjeve Lenore najdemo npr. takele besede: vógrsko (61), vúdri (149, 181, 205), vugásni (69), vuk (17). V Mački imamo isti pojav v naslednjih primerih: vérbas (58, 49), nevúmna (86, 102), vójstra (62, 79), vòkna (64), vòknov (51), vózko (178), vúde (79), vúmni (102), vústa (44), vutákne (218), vutrúdi (98), zavúpat (78), zavúpi (241). Namesto -šč- imamo -š- v Lenori: bleší (61), véše (196), v Mački pa: dvoriší (6), jíše (55, 58), košíce (14), nevošlívě (86), selíše (106), šegetáli (27), šíple (50). Namesto -i- piše Zois včasih -ji-: Letas kaže — jima za íma (5), jin za in (40), v Lenori: jiskáti (25); v Mački: jíše (55, 58, 104), vjíde (171), zjigrávna (22). Namesto knjižnega -ol- najdemo -o-: Letas kaže — tósta (14), v Mački: tóst (154). V 3. os. edn. prez. rabi Zois namesto obrazila -i obrazilo -e, v Lenori: dráme (188), v Mački: dopólne (101), grúde (165), prklóne (152), pohvále (178), pregrúde (81). Pogostna je maskulinizacija nevter: v Mački — za del' (80), težko del' (75), tožlívó del' (168), ta vsòko mest' (60), okna okovane (64). Za -ija- ali -ijo- piše Zois -ia- ali -io-: v Letas kaže — ziólam (51), vlačio (39), pácio (40), v Mački: priáznost (84, 144), razdrážio (246), vtólážio (245). Opozoriti kaže še na nekatere leksikalne značilnosti: des' lih (Letas kaže 42, Mačka 19, 77, 120); jénja (Lenora 92, Mačka 245); jêz (Lenora 174, Mačka 87, 116, 120, 159, 142); ôgin (Lenora 82, 84, 152, 184, 206, 242, Mačka 55); štêkel (Lenora 228, Mačka 214).

Zelo zanimiv kriterij je v fakturi, tj. v načinu, kako je Zois presajal tuje besedilo v slovenščino. Ni mu šlo za natančno prevajanje, marveč je zaradi neposrednejšega učinka presajal dejanje iz tujega v domače okolje. V prevodu Bürgerjeve Lenore je dogajanje lokaliziral nekje na Slovenskem s tem, ko pravi, da se je Jurij kot pandur udeležil oblege Beograda pod Laudonom.¹⁵ Tudi pri prevajanju Castija primerja mačkino oprezovanje okrog shrambe najprej z Laudonovim obleganjem Beograda, potem pa v kasnejšem popravku z obleganjem istega mesta po srbskem junaku Črnem Juriju.¹⁶ Zoisov poseg v predlogo se torej sklada z napotkom, ki ga je sam dal Vodniku, češ, naj kot pesnik upošteva domače okolje in potrebe ljudstva. Casti omenja v originalu Argusa (10. kitica), antičnega mitičnega stookega varuha Joe, ene izmed Zeusovih priležnic, in nekega častnika (11. kitica), ki si prizadeva premotiti straže obleganega mesta, da bi ukanil sovražnika. V prvotni verziji je Zois primerjal okrog shrambe oprezujočo mačko z Laudonom pred Beogradom in dejanje s tem postavil v leto 1789, v drugi verziji pa je Laudona zamenjal s Črnim Jurijem Karadordem morebiti tudi zato, da bi zabrisal asociacijo na Lenoro in dejanje pomaknil bliže času, ko je prevajal Castija. Ta samolastni Zoisov časovni in krajevni premik gotovo pomeni poseg v Castijevo besedilo, pomaga pa vsaj do neke mere datirati prevod. Z omembo Karadžordža, ki je oblegal Beograd najprej aprila in maja 1804, nato decembra 1806, ko ga je tudi iztrgal Turkom, je podana vsaj spodnja časovna meja nastajanja prevoda, to je nekako sredina prvega desetletja XIX. stol. Tedaj je bil Kopitar v Zoisovi službi in je, ker je imel principal zaradi boleznih včasih težave s pisanjem, pomagal tudi tako, da mu je prepisal pričujoče in vsaj še naslednje pesemsko besedilo.

Tu ni mogoče natančneje primerjati vsebino Castijevih in Zoisovih verzov. Zois si je mestoma jemal veliko prostosti ne samo v izrazu, ampak tudi sicer. Opozoriti kaže npr. le na to, da je zamenjal miš s podgano. V izvirniku nastopa kot mačkina pomočnica miš, v predelavi pa podgana, toda ne čisto dosledno (147, 194). Ko se mačka dobrika podgani, da bi se okoristila z njeno glodalsko sposobnostjo, jo ogovarja z mišjo. Zois se je odločil za zamenjavo pač zato, ker se mu je zaradi velikosti zdela v primeri z mačko podgana ustrežnejša od miši. Nadalje: Casti govori o lodijskem siru (VI, 4; XXVIII, 4),¹⁷ Zoisu pa je zadostovala omemba, da gre za laški sir, s čimer je poudaril njegovo kakovost. Podobne razlike najdemo tudi v slovenski različici Bürgerjeve Lenore,

zato je pravilneje to besedilo in Mačko obravnavati kot predelavi kakor kot prevoda.

Tretji dokaz, da gre tu za Zoisovo in ne za Kopitarjevo delo, je v naslednjih stilnih značilnostih. Kakor je imel Zois za potrebno, da postavi dejanje v naše okolje, tako si je tudi, lahko rečemo, s tankim čutom za izraz prizadeval dati besedilu čimbolj domačo, slovensko podobo. Sredstvo so mu bili ljudski jezikovni obrati, rekla, pregovori, tropi in podobe. Očitno jih je imel dovolj na zalogi, saj jih je vztrajno iskal med ljudstvom in znanci, si jih vtiskoval v spomin ali zapisoval in potem črpal iz te svoje dovolj bogate zakladnice. Pri presajanju besedila k nam mu torej ni šlo za suženjsko slovenjenje, marveč za smiselno, razumljivo, jasno, izrazito, duhu slovenščine ustrezno in tudi estetsko oblikovanje. Nekaj takšnih rekel in podobnih ukrasov najdemo v prevodu Lenore, npr. potegniti nad Turka (6), sreča komu prede (8), iz trte izviti (54); znatno več pa jih dobimo v prevodu Mačke: švigati se (8, rabil že Linhart v Matičku: Zastojn se maške [|] švigajo III, 8), popókati od smeha (25), prekleta para (70), skuz in skuz (81), tlako delati (98), napeto kožo nositi od masti ko polh (189), zlek in prekuc (258). Med značilna stilna sredstva je treba šteti tudi ljudske izposojenke, ki so prišle v besedilo, ker so bile takrat žive, splošno rabljene in umljive. Prevajalec jih je rabil, da bi izraz čimbolj popestril in ga približal ljudskemu, pa tudi ker za kakšen pojem ali kakšno reč ni bilo ustrezne domače besede: krugla (11), fletna (21), luščna (22), špas (28), štimáti (54), štenge (37), žmah (44), špégati (52, 164), žlak (59), muja (61, 157), frišen (65), špogati (102), spartítí (118), spremásen (136), komu kaj slišati (119), part (157), punt (155), molter (167), ribati (185), kušniti (195) in lih (245).

Mačka pa zasluži pozornost še posebej zaradi oblike. Kakor izvornik je tudi prevod zložen v laških sekstinah. Razvrstitev rim je stalna: prva dva para verzov se rimata prestopno, zadnji par zaporedno (ababcc). Verz je kakopak nekoč najbolj cenjeni italijanski endecasillabo. Če bi analizirali vseh 252 verzov, kolikor jih ima pesem, bi se prepričali, da je Zois gradil enajsterce po pravilih italijanske naglasno-številčne metrike. Ker si bomo zgradbo Zoisovih endekasilabov natančneje ogledali pri naslednji pesnitvi, naj tu zadostujejo naslednje ugotovitve:

Če vzporedimo ritmično strukturo 1. sektine izvornika z njenim prevodom, vidimo, da tudi Zois ni upošteval alternirajoče metrične

sheme, ki zahteva stalne poudarke na 2., 4., 6., 8. in 10. iktičnem zlogu. Poudarki so v 1. kitici razporejeni takole:

	pri Castiju	pri Zoisu
1. verz:	1 4 8 10 (5)*	2 4 6 10 (4)
2. verz:	1 4 7 10 (4)	2 5 6 10 (4)
5. verz:	2 4 8 10 (5)	4 6 10 (5 in 7)
4. verz:	2 4 6 7 10 (6)	1 4 5 8 10 (4)
5. verz:	5 6 10 (6)	2 5 6 8 10 (6)
6. verz:	5 4 6 10 (7)	2 4 6 10 (4)

Obe kitici imata v ritmičnem pogledu to skupnost, da v njih ni uresničenih vseh 50 metričnih naglasov, kolikor bi jih zahteval alternirajoče grajen peterostopni hiperkatalektični jambski verz: Casti jih ima 24 (80%), Zois pa 25 (82%). In če pritegnemo kot tertium comparationis še prvi dve tercini iz Prešernove Nove pisarije — tudi ta ima uresničenih 25 (82%) naglasov na zlogih s sodim številom — ki ima shemo

1. tercina, 1. verz	2 6 8 10
2. verz	2 6 8 10
5. verz	1 2 4 6 10
2. tercina, 1. verz	2 4 8 10
2. verz	2 4 6 10
5. verz	2 6 8 10

spoznamo, da imata Castijev in Zoisov verz marsikaj podobnega, medtem ko Prešernov teži za tem, da bi bili naglasi čimbolj razporejeni le po iktičnih zlogih. Iz tega sledi, da je Zois gradil enajsterece po zgledih italijanske metrike, medtem ko je isti verz pri Prešernu v zgradbi podoben endekasilabom, kakršne so krojili Nemci. Kakšne prijeme je uporabljal Zois, da je mojstril uporno jezikovno gradivo in ga vlil v kalup enajsterca (tu mislimo na razne »pesniške svoboščine«), bomo pokazali pri analizi naslednje pesmi. Primerjava Zoisovih enajsterecev v tej pesnitvi s Prešernovimi* v eni izmed njegovih najzgodnejših pesmi s tem verzom, namreč v Novi pisariji, pokaže, da je Zois uporabil 55 (35%), Prešeren pa le 21 (15%) ritmičnih inačic enajsterca. Najbolj pogosten je pri Zoisu enajsterec s 4 poudarki, in sicer na 2., 4., 8. in

* Številka v oklepaju pove, za katerim zlogom je cezura ali diereza.

10. zlogu (imamo ga 24-krat, 16,5 %), pri Prešernu najdemo tak verz 20-krat (14 %); medtem ko je enajsterec z vsemi petimi poudarki na iktičnih zlogih pri Prešernu precej običajen (23-krat, 16 %), ga pri Zoisu dobimo le 14-krat (9,5 %). Ali drugače povedano: Zois ima poudarek na 1. zlogu 58-krat (26 %, Prešeren 15 %), na 2. zlogu 103-krat (41 %, Prešeren 86 %), na 3. zlogu 68-krat (27 %, Prešeren 0 %), na 4. zlogu 150-krat (60 %, Prešeren 75 %), na 5. zlogu 6-krat (2 %, Prešeren 1 %), na 6. zlogu 174-krat (68,5 %, Prešeren 82 %), na 7. zlogu 66-krat (26 %, Prešeren 0,5 %), na 8. zlogu 121-krat (48 %, Prešeren 21 %), na 9. zlogu 3-krat (1 %, Prešeren 0,5 %) in na 10. zlogu vseh 252-krat (100 %, Prešeren enako). V tem ko ima Zois 12 parov verzov z moško, 115 parov z žensko in 1 par s tekočo rimo, rabi Prešeren tako v Novi pisarni kakor tudi v vseh svojih drugih pesmih, zloženih v tem verzu, dosledno le žensko rimo. Ti številčni podatki povedo, da je Zoisov enajsterec zelo dinamičen in raznolik ter da se močno loči od adaptacije tega verza v nemščini, kjer je le-ta ritmično znatno enoličnejši. Tako je torej italijanska ritmična šola posredovala Zoisu dragoceno spoznanje, da se slovenskemu jezikovnemu ustroju bolje prilaga italijanski naglasno-številčni princip.

Kako, da je Zois izbral za predlogo svojemu prostemu prevodu prav Castijevo živalsko pripovedko? Nedvomno mu je šlo po eni strani za poskus tekmovanja z enim izmed takrat modernih, zelo upoštevanih laških pesnikov, se pravi za reševanje prerodne naloge: dokazati, da dotlej literarno malo razvita slovenščina more tekmovati z do popolnosti razvito italijanščino tako v podajanju vsebinskih in stilnih tančin kakor v blagoglasnosti ter v gradnji zahtevnih verzov in oblik. Precej verjetno pa je, da je na njegovo izbiro vplivalo tudi vsebinsko jedro pesmi, ki je izraženo v zadnji sestini, češ, kadar »zavari lakotna nesnaga«, ko pohlepni požeruhi z vsemi sredstvi, tudi z zahrbtnostjo, zvijačo in izdajstvom skušajo potešiti svojo slo in s tem povzročijo splošen »zleg in prekuc«, potem ne kaže ukrepati drugače, kakor uporabiti zoper povzročitelje nereda tudi železno pest, da ne bi »soseska cela nadloge in škode vse trpeti imela«. Če upoštevamo, koliko skrbi so povzročali Zoisu nemirni časi, kakšne preglavice so mu delali globoki socialni pretresi, politična nesigurnost, gospodarske krize in tudi duhovna trenja ne samo po svetu, marveč tudi pri nas doma, če se spomnimo, da so odmevi velike meščanske revolucije segli tudi k nam, da so s tem bili ogroženi patriarhalni odnosi, kakršne je kot zemljiški gospod hotel

obdržati na svojih fevdalnih posestvih, da so vojni dogodki, trgovinska stagnacija, zlasti pa pomanjkanje železne rude in beg delovne sile z njegovih plavžev in fužin rahljali njegov ekonomski in socialni položaj, potem je razumljivo, da je želel trde roke, ki bi vzdrževala red in preprečevala zmede. Zato pač, vse kaže, mu je bila Castijeva basen tudi vsebinsko zanimiva in pomembna, da se je lotil njenega prevajanja.

III. EFESKA VDOVA

- Nekdaj je bila na ajdovfki dusheli
 tak pridna shena de moshá fhtimala,
 in deršhala fe ga ko fmola jeli,
 do sadne vure de ga fmert pobrala.
 5 K' fo ga is hiſhe vun nefli in bile peli,
 segla po noſh' de b' fi ferzè preklala:
 al smiſlila de b' blo premal terpéti,
 salubo ftri od lakote vumreti.
- Tezhe tedaj na britof sunaj meſta,
 10 in fe fkrivaj ſaprè v' pokopalíſhe,
 kir ta mertvi leſhi: fama nje ſveſta
 dekla jo ſpremi in mokre ozhi fi briſhe:
 ona nad trugo vſa svíta, ko preſta,
 po zhaſ' ſhivlenja fe vodreſhit iſhe:
 15 in na to viſho fta dva dna pretekla,
 de ftradata na fmert goſpà inu dekla.
- Dekla jo proſi in dobri ſvit ne ſhpara,
 de b' fe faj tak neſmilno ne vmorila:
 al ſtanovitna vdova nizh ne mara
 20 ſa nje beſéde: ſaftojn pomeníla
 fta fe ftriza ſa njo; vona ne bara
 kaj bo meſtna goſpofka al ſhlahta ſtrila;
 de hozhe vmret, per tím terdno voſtane,
 in od lubga merlízha fe ne gane.
- 25 Na jenih ſtarih groblah ſa ograj'
 kir imajo ti mertvi njih gomile,
 od kapèlze ne dalej k' en luzháj
 meſtne galge ſtoje inu kola gnile:
 in ravno v' tiſtih dnéh en tolovaj
 30 kírga fo dolgo vſe rihte lovíle
 Klukiz zeſe d'shele ſtrah imenvan
 je padel v' roke in na fmert je bil djan.

III. EFESKA VDOVA

- Nekdaj je bila na ájdovski dežéli
 tak pridna žena, de moža štimála
 in držala se ga ko smola jéli
 do zadne vére, de ga smrt pobrala.
- 5 K' so ga iz hiše ven nesli in bile peli,
 segla po nož', de b' si srcé preklala;
 al zmislila, de b' blo premal trpeti:
 zalúbo strí od lakote vumréti.
- Teče tedaj na britof zunaj mesta
 10 in se skrivaj zapre v pokopališe,
 kir ta mrtvi leži; sama nje zvesta
 dekla jo spremlja in mokre oči si briše;
 ona nad trugo, vsa zvita ko presta,
 počas življenja se vodréšit íše;
- 15 in na to vižo sta dva dná pretekla,
 de stradata na smrt gospa in dekla.
- Dekla jo prosi in dobri svèt ne špara,
 de b' se saj tak nesmílno ne umorila;
 al stanovitna vdova nič ne mara
 20 za nje besede; zastojn pomenila
 sta se strica za njó; vóna ne bara,
 kaj bo mestna gosposka al žlahta strila;
 de hoče umret, pr tem trdnó vostáne
 in od lubga mrliča se ne gane.
- 25 Na jênih starih groblah, za ograj',
 kir imajo ti mrtvi njih gomile,
 od kapélce ne dálej k' en lučáj
 mestne galge stojé inu kóla gnile;
 in ravno v tistih dneh en tolovaj,
- 30 ktirga so dolgo vse ríhte lovile
 — Klukec, cele d'žéle strah imenván —
 je padel v róke in na smrt je bil djan.

Drugim sa navk fo vkasali fodniki
 de Klukiz ima tak dolgo viféti,
 35 dokler de ga bo kaj oftal' na fhtriki;
 in ak fe kdo podftopi dol ga vseti,
 refhili ga ne bojo vfi fvetníki,
 on pojde na meft Klukza miglo shreti
 Slafti pa v' to prepovd je sapopaden
 40 sholnir ki bo na ftrasho kje pofaden.

Naj ga varje tedaj, de dol ne pade,
 al de s' vefham po sraku mu ne vjíde,
 al de mu ga po nozhi kdo ne vkrade:
 naj bo kakor zhè, ak prozh mu pride
 45 obefhen na meft njega bo bres gnade.
 na to povéle k' fe pravizhno vide,
 en mladi, lep, in fpremetni foldat
 na groble je poflàn sa varha ftat.

Mine dan in fe ftri nozh tak oblazhna,
 50 de fe ne vid' pred nofam dva koraka:
 ta boga vdova vfa fkluzhena in lazhna
 ne jenja shalovat, le fmerti zhaka:
 gori v' kapelzi léfherba mertvazhna:
 dolg zhaf foldatu, k' ne pije tobaka,
 55 tedaj sa luzhjo perlese po zhafi,
 zhuti, de fe kaj shivga notri glafi.

K' je mozni korenák, usdigne vrata,
 umirajozho vdovo tam sagléda,
 nje glava je vfa smerfhena in kofmata,
 60 smedlena v' lizah, sapadena in bleda;
 vendar lepota nje mu ferze obfhlata,
 sa sheno je sposnà ranzga foféda:
 al ona nizh ne vid', nizh jo ne smoti
 in she moshú s' duflho jide na fproti.

65 Soldat fkozhi nasaj, hitro perpravi
 kar ima sa vezherjo
 vin tud' pernefe, vfe doli poftavi

Drugim za nauk so ukazáli sodniki,
de Klukec ima tak dolgo viseti,
35 doklêr de ga bo kaj ostal' na štriki;
in ak se kdo podstopi dol ga vzeti,
rešili ga ne bojo vsi svetniki;
on pojde namest Klukca mêglo žreti.
Zlasti pa v to prepóvd je zapopáden
40 žolnir, ki bo na stražo kjê posáden.

Naj ga várje tedaj, de dol ne pade,
al de z véšam' po zraku mu ne úide,
al de mu ga ponoči kdo ne ukrade;
naj bode, kakor če, ak proč mu pride,
45 obešen namest njega bo brez gnade!
Na to povêle, k se pravično víde,
en mladi, lep in sprémetni soldat
na groble je poslan za varha stat.

Mine dan in se strí noč tak oblačna,
50 de se ne vid' pred nosam dva koraka.
Ta boga vdova, vsa sklučena in lačna,
ne jenja žalovat, le smrti čaka.
Gorí v kapélci léšerba mrtvačna.
Dolgčas soldatu, k ne pijê tobaka
55 tedaj za lučjo prleze počasi,
čuti, de se kaj živga notri glási.

K' je močni korenák, vzdigne vrata,
umirajočo vdovo tam zagleda,
nje glava je vsa zmršena in kosmata,
60 zmedléna v lical, zapádena in bleda,
vondêr lepota njê mu srcé obšlata,
za ženo jo spozna ranega soseda.
Al oña nič ne vid', nič jo ne zmoti
in že možú z dúšo íde nasproti.

65 Soldat skoči nazaj, hitro prpravi,
kar ima za večerjo,
vin' tud' prnese, vse dôli postavi

pred to lubo sheno k' she komaj gaba.
 Dekla s' vefelam ga lepo posdravi,
 70 in de f' je fama doft od lakot' flaba,
 kar nar bol more, gospodino profi
 de b' faj pokufla kar ji h' vuftam nofi.

Al ona terdovratna fe ne osrè:
 foldat tedaj ftopi med nje inu rezhe:
 75 lubesniva gospa, o kaj vam je
 de vafh kolovrat tako napak tezhe:
 vafh mosh je dobro hranjen tam kir je,
 vafhieh folsà, vafhga terplenja nezhe;
 in nizh ne mara sa vafhe fkerbi,
 80 k' fe njem' na vunmu fvet' dobro godi:

Dokler je fhivel, velke hvale vredna
 je bla vafha lubesin in sveftoba:
 pa sdaj k' je mertvi vfa sladkoft popredna
 nizh drusga nì k' perfilena kifloba.
 85 O verjamite men, luba fofedna,
 vi ranziga saftojn klizhete is groba,
 dershite fe tih shivih, s' njim ne ftrada
 nikoli vdova tako lepa in mlada.

Per ti befedi on ji sa roko feshe,
 90 in morebiti jo eno malo ftifka:
 dekla, ki rada vid' de fe kaj veshe,
 s' pogovoram perferzhnim jo pertifka.
 tako de fe pozhaf nje jok uleshe,
 in en mili pogled s' ozhi sablifka:
 95 sdaj kaj jedi pokufl', kaj lubga zherkne
 en mal fladkiga vina s' buzhe ferkne.

Poglejte, kaj premore ena vezhirja,
 kako perloshnoft shenam hdo nagaja;
 vedova, she salublena v' sholnirja,
 100 tak potolashena in krotka perhaja,
 de sa fladke darí von jo she tirja:
 al med tim de ima nozh prehitro odhaja,

pred to lubo ženo, k' še komaj gába.
 Dekla z vesêlam ga lepó pozdravi
 70 in, des' je sama dost od lakot' slaba,
 kar narbol more, gospodino prosí,
 de b' saj pokusla, kar ji h vústam nosi.

Al ona trdovratna se ne ozrè.
 Soldat tedaj stopi médnje inu reče:
 75 »Lubezniva gospa, o kaj vam je,
 de vaš kolóvrat tako nápak teče?
 Vaš mož je dobro hranjen tam, kir je,
 vaših solzá, vašga trpljenja neče
 in nič ne mara za vaše skrbi,
 80 k' se njem' na vúnmu svet' dobro godi.

Dokler je živel, velke hvale vredna
 je bla vaša lubezen in zvestoba;
 pa zdaj, k' je mrtvi, vsa sladkóst poprédna
 nič družga ni k prsílena kislóba.
 85 O verjamíte men', luba sosédna,
 vi ranciga zastójn kličete iz groba.
 Držite se teh živih! Z njim' ne strada
 nikoli vdova tako lepa in mlada.«

Pr ti besedi on ji za róko seže
 90 in morebiti jo enomálo stiska.
 Dekla, ki rada vid', de se kaj veže,
 s pogovoram prsrčnim jo prtiska,
 tako de se počas nje jok uleže
 in en mili pogled 'z oči zabliska;
 95 zdaj kaj jedí pokus, kaj lubga črkne,
 enmal sladkega vina 'z buče srkne.

Poglejte, kaj premore ena večerja,
 kakó prložnost žênam h'dó nagaja!
 Vedova, že zalublena v žolnirja,
 100 tak potolažena in krôtka prhaja,
 de za sladke darí vôn jo že terja.
 Al medtem, de jima noč prehitro odhaja,

Klukzov' tovarfhi fo na galge slesli
in ftariga priatla doli otvesli.

- 105 Vurno fo ga tatjé spravili na ftran,
in pobegnili shef hribe in dolíne.
Nafh foldat od lubezni ko pijàn
ni míllil kaj bo zhe Klukiz mu sgine —
Deklo pohle gledat, k' je bliso dan;
110 s' velkim ftraham ona nasaj perfhine,
komaj je mogla to pregovoríti:
Klukza ni vezh na galgah, kaj je ftriti!

- Na to befedo vdova in nje sholnir
oftermita, ko b' bla od ftrele sadeta
115 vefele fe preverne v' hud nemír
foldat smílli, kar mu gospófka obéta,
zhe ga v' peft dobé, bo kratki prepír:
she zhuti verv, k' fe mu krog vrata opleta:
fim ter kje mílli, pa f' ne ve pomagat,
120 od shalofiti in ftraha she hozhe szagat.

- U tih bridkih teshavah modra vdova,
na tegama fi smílli eno pomózh,
de ji para ni blo — O kaj fe bova
dalej shalíla zhes to vrashno nozh,
125 lubesnivi foldat. Sama ko fova
nezhem oftat, ak ti potegnil prozh.
De frezha men' ni dobra, dofti kashe,
k' fe mi to nozh fpet tak nefmilno slashe.

- Al pravizhna ferzhnoft, lubesin shiva
130 fe vfim nefrezham nafprot ftavit snata.
Vefh kaj? ranzga mosha is truge vsemiva
in dejva ga na galge nameft tata:
merlizh ne mara, al ga trava pokriva,
al ga veter fulhi. — O lubza slata,
135 savupije foldat, o ti fi kof —
in she merlízha na rami vun nol' —

Klucov tovarši so na galge zlezli
in starega prijatla doli otvezli.

- 105 Vúrno so ga tatjé spravili na stran
in pobegnili čez hribe in doline.
Naš soldat, od lubezni ko pijan,
ni mislil, kaj bo, če Klúkec mu zgine.
Deklo pošle gledat, k' je blizo dan;
110 z vélkim straham ona nazaj pršíne,
komej je mogla tó pregovoriti:
»Kluka ni več na galgah! Kaj je striti?«

- Na to besedo vdova in nje žolnir
ostrmità, ko b' bla od strele zadeta.
115 Veséle se prevrne v hud nemir,
soldat zmisli, kar mu gosposka obeta:
če ga v pest dobé, bo kratki prepír.
Že čuti vrv, k' se mu krog vrata opleta.
Sem ter kje misli, pa s' ne ve pomagat;
120 od žalosti in straha že hoče scagat.

- V teh bridkih težavah modra vdova
natégama si zmisli enò pomóč,
de ji para ni blo. — »O, kaj se bova
dalej žalíla čez to vražno noč,
125 lubeznivi soldat! Sama ko sova
nečem ostat, ak ti potegnil proč.
De sreča men' ni dobra, dosti kaže,
k' se mi to noč spet tak nesmílno zlaže.«

- Al pravična srčnóst, lubezen živa
130 se vsem nesrečam nasprot stavit znata.
»Veš kaj? Ranega moža iz truge vzemiva
in déjva ga na galge namest tata;
mrlič ne mara, al ga trava pokriva
al ga veter suší.« — »O, lub'ca zlata!«
135 zavupíje soldat, »o, ti si kos . . .«
in že mrliča na rami vun nos'.

- Lepo fletno tedaj fta ga vobefla,
 in oflepila mem gredozhe sjale —
 de fta po frezh' fvoje glave odnefla.
 140 Al na sadnje fo jih babe vun dale
 In zlo do krala fe je rezh isnefla:
 fposnal shenfko premetnoft, vredno hvale,
 proti kralízi pa je djal na ftrani:
 Shena, k' jo lepo prof', teshko fe vbrani —

5: *ko smola jéli* kakor smola jelke, dajalniška oblika (od jela) stoji tu zaradi rime.

4: *vúre* ure, ena od značilnih oblik s protetičnim v.

5: *bíle* bilje, pogrebne pesmi; isti leksem je tudi v prevodu Lenore (verz 166).

8: *zalúbo strí* stori zaobljubo, zaobljubi se.

10: *v pokopališe* v grobnico.

14: *se vodrešít íše* poskuša se odrešiti, stresti s sebe, italijanska konstrukcija: cerca di liberarsi, salvarsi; lahko tudi nemška: suchte sich zu retten.

15: *dva dná* dva dneva, sinkopa zaradi ritma.

17: *dobri svèt ne špara* ne varčuje z dobrim nasvetom.

18: *nesmílno* neusmiljeno, gl. tudi 128.

21: *vóna*, ona, gl. op 4.

25: *jènih enih; tam za ograj'* tam za ograjo, zadnja beseda je okrnjena za en zlog zaradi rime.

30: *rihte* sodnije.

31: *cele d'žéle* cele dežele (sinkopa).

39: *v to prepovd je zapopaden* v to prepoved je vštet, ta zapoved ga zadeva, se ga tiče.

40: *kjè tja; posáden* posajen, oblika je prisiljena zaradi rime.

42: *z vešam'* z večšami, s čarovnicami; empirični racionalist Žois ironizira lahkovernost preprostih ljudi, ki kljub prizadevanjem razsvetljencev še verujejo v vraže. O tem obširneje razpravlja v pismu Vodniku z dne 30. nov. 1975 (Vodnikov spomenik, Ljubljana 1859, 61).

44: *ak proč mu pride* ako zmanjka, če izgine.

46: *víde* vidi narečna glagolska oblika 3. os. sed., rabljena zaradi rime.

47: *sprémetni* premeteni, prebrisani; gl. tudi Mačko 70.

55: *léšerba mrtvačna* mrtvaška leščerba, nagrobna svetilka, ki so jih po grški šegi — to omenja tudi Petronij — dajali v grobnice kraj sarkofagov; umetni leksem *mrtvačen* stoji tu zaradi rime.

54: *ne pijè tobaka* ne kadi tobaka, некоč so rekli — piti tóbak, prim. ljudsko pesem: Lisica lisjak sta pila tobak; poudarek pijè je značilen za gorenjsko narečje.

- Lepo fletno tedaj sta ga vobésla
 in oslepíla mém' gredoče zjale,
 de sta po sreč' svoje glavé odnesla.
 140 Al nazadnje so jih babe ven dale
 in cló do krala se je réč iznêsla.
 Spoznal žensko premétnost, vredno hvale;
 proti kralici pa je djál na strani:
 »Žena, k jo lepo pros', težko se ubrani...«

56: *notri glasi notri oglašá.*

60: *zmedlěna medla; zapádena upadla.*

66: Kopitar se je pri prepisovanju gotovo zmotil, ko je izpustil v verzú 4 zloge; v skladu z izvornikom bi se vrstica utegnila pravilno glasiti: kar ima v torbi za večerjo.

68: *k' še komej gába* ko še komaj gaga, lovi sapo, gine od lakote.

77: *dobro hranjen* dobro shranjen, spravljen, preskrbljen.

78: *de vaš kolóvrat tako napak teče* da se vam v glavi vrti eno kolesce napak; še danes rabijo v tem smislu okoli Bleda reklo: préslica se ti vrti narobe.

85: *sosedna* sosedinja, soseda, nenavadna beseda zaradi rime.

92: *s pogovoram prisrčnim* s prisrčnim, vnetim prigovarjanjem.

95: *črkne* črhne.

99: *vedova* vdova, italijanska beseda, tu zaradi ritma naglašena na polglasniku.

100: *krótka prhaja* krotka postaja.

101: *de za sladke darí vón jo že terja* da jo že prosi za sladke darove, za ljubezen.

110: *pršine* prihiti, prikaže se ko blisk.

114: *ostrmitâ* poudarek na zadnjem zlogu je značilno gorenjski.

117: *kratki* prepír kratko pregovarjanje, pravdanje na sodniji.

122: *natégama* neutegoma.

124: *žalíla* žalostila.

126: *potegnil proč*, pobegnil, odšel, se odpravil (prim. tudi prevod Lenore 6: nad Turka bil potegnil Jur).

156: *na ramí* značilen gorenjski poudarek.

158: *oslepíla mém' gredoče zjale* preslepila mimo gredoča zijala.

140: *ven dale* izdale.

141: *se je réč iznêsla* reč se je raznesla, razvedela.

142: *premétnost* premetěnost, pretkanost, gl. tudi zgoraj spremetni (47) in Mačka (100).

Tudi to besedilo, najdeno decembra 1960 v zapuščini Frana Ilešiča,¹⁸ je za Žiga Zois kaligrafsko napisal Jernej Kopitar. Okoliščine njegovega nastanka in potem potovanja v NUK so gotovo enake tistim, ki smo jih ugotovili v zvezi s pesmijo Mačka.

Ob tej pesnitvi se spet postavlja vrsta vprašanj: ali je Zois avtor tudi tega slovenskega besedila; ali gre za prevod, in če, kateri tekst mu je bil za predlogo; ali gre morebiti celo za izvirnik; kakšna je oblikovna in stilistična struktura pesnitve; kakšno mesto zavzema v razvoju našega slovstva?

Odgovor na vprašanje, ali je avtor te pesnitve, ki jo smemo označiti kot verzificirano novelo, Kopitar ali Zois, se mora glasiti: Kakor prevod oz. predelava Castijeve basni *La Gatta e il Topo* tako je tudi to besedilo, ki mu vzdevljemo naslov *Efeška vdova*, Zoisovo delo. Kopitarjeva vloga je bila tu le vloga prepisovalca. Ob primerjanju zunanje podobe obeh tekstov je zanimivo to, da — četudi je *Efeška vdova* pisana le na polovico strani in je druga polovica prazna, namenjena za popravke — je vsa desna polovica brez vsakršne obrobne ali drugačne Zoisove beležke. Avtor torej v tem primeru besedila ni več popravljal, bilo je zanj zrelo, dokončno. Dokazuje, da je Zois avtor tudi te slovenske verzifikacije, opiramo kakor pri Mački najprej na jezikovne in pravopisne značilnosti, potem na fakturo in slednjič na obliko, izraz in stil.

V *Efeški vdovi* najdemo iste ali podobne fonetične, morfološke in pravopisne značilnosti, kakršne smo ugotovili pri drugih znanih Zoisovih literarnih delih. Opozorimo naj zlasti na protetični *v-*: *vúre* (4), *vodrésít* (14), *vôna* (21), *vostáne* (23), *h vústam* (72), *vúnmu* (80), *vôn* (101), *vúrno* (105), *zavupíje* (135), *vobésla* (137). Značilna je kontrakcija konzontančne skupine *-šč-* *v-* *š-*: *pokopališče* (10), *iše* (14), *z véšam'* (42), *léšerba* (53) in pisava ji namesti *i*: *vjíde* (42), *jíde* (64) ter *ia* za *ija*: *priatla* (104). Opozoriti kaže nadalje na posamezne lekseme, ki se v Zoisovih besedilih ponavljajo, npr. *des'* (70), *fletno* (137), *jenja* (52), *nesmílno* (18, 128), *premétnost* (142), *sosédna* (85), *viža* (15), *vondèr* (61), *žolnir* (40, 99, 113) itd. Med jezikovne značilnosti gre slednjič nepravilna raba določne in nedoločne oblike pridevnika: *en mladí, lep in sprémetni soldat* (47), *k' je močni korenák* (57), *en mili pogled* (94). Tu naj vpletemo opozorilo še na nekaj karakteristik Zoisovega izražanja, ki jih poznamo že iz prejšnjih pesmi in ki delajo njegov jezik in stil tako barvit, slikovit in nazoren. Sem gre najprej raba ljudskih izposojenk: *štímátí koga* (iz laškega *stímare ceniti, čislati, upoštevati*, 2),

bilje (5), britof (9), truga (13, 131), viža (15), špárati (17), gálge (28, 103, 112), ríhta (30), štrik (35), podstópiti se (36), gnada (45), žolnir (40, 99, 113), soldat (47, 54, 74, 107, 116, 125), scágati (120), proč potegniti (126), fletno (137), ven dati koga (140); nato pa še raba rékel, primer idr. pesniških ukrasov, ki se bomo na nekatere izmed njih še vrnili: stradati na smrt (16), ni videti dlje ko lučaj (27), v roke pasti (32), v pest dobiti koga (117), rešili ga ne bojo vsi svetniki (37),¹⁹ uiti z veščami po zraku (42), ni videti dlje ko dva koraka pred nosom (50), piti tobak (54), komaj še gaga (68), prisiljena kislôba (84), s prigovarjanjem koga pritiskati (92), čez hribe in doline (106), od ljubezni ko pijan (107), ni ji bilo para (122), proč potegniti (126), ljub'ca zlata (134), ti si kos (135), po sreči glavo odnesti (139).

Tudi v tej pesmi imamo značilen prenos dejanja v naše okolje. Vendar je tu opozoriti še na posebnost: dejanje zgodbe se je godilo, kakor beremo v 1. verz, nekoč nekje v »ajdovski deželi«, se pravi v nedoločeni preteklosti in nekje daleč, kjer živijo ajdje, drugoverci, pogani, torej nekako tam, kakor pri antičnem pisatelju Petroniju, s katerim je pesem v neposredni zvezi. V nadaljevanju besedila pa kar nenadoma izvemo za Kljukca,²⁰ ki je bil imenovan strah (pač samo Kranjske) dežele, namreč za ime nekoč pri nas zelo popularnega razbojnika, zdaj že obešenca, ki naj bi ga stražil vojak, junak naše pesnitve. Ta Kljukec je v pesnitvi omenjen trikrat: v verzih 30—31, 32—38 in 101—112. Kakor da bi bil pripovedovalec »zadremal« in pomotoma zagrešil anahronizem, kajti tuje ajdovske dežele in nekoč v njej živečega našega Kljukca ni mogoče spraviti v sklad z zdravo logiko. Ali se je Zois zmotil, ali je mislil, da bo bralce pozabil, kaj je bilo v začetku pripovedi rečeno, ali pa mu je šlo za komičen efekt, saj je zgodba v celoti zabavna, smešna, polna obešenjaškega humorja v pravem pomenu besede. Vsekakor moramo v tem prijemu videti enak postopek, kakor smo ga ugotovili prej v zvezi z omembo vojskovodij Laudona in Črnega Jurija ob presaditvi Bürgerjeve Lenore in Castijeve Mačke v naš ambient. Spet neizpodbiten dokaz, da je prireditelj oz. avtor tega in prejšnjih dveh besedil ena in ista oseba: Žiga Zois. Vendar, če smo si prej z navedenima osebama pomagali datirati nastanek obeh besedil, si tu s Kljukcem ne moremo, saj je živel v 17. stoletju.

Kljub temu imamo vsaj do neke mere uporabno oporo za trditev, da je Zoisova Efeška vdova morala nastati v vrsti njegovih doslej znanih pesemskih stvaritev nekje prav na koncu. V pomoč nam je pisna pod-

laga, na kateri je besedilo napisano. Gre za dober rebrast pisemski papir, ki ima vodni tisk z imenom papirničarja: M SCHOUTEN COMP. In če si ogledamo Zoisovo korespondenco in odberemo pisma z istim vodnim znakom, bomo ugotovili, da je avtor uporabljal papir te vrste v letih 1806, 1807 in 1808.²¹ S tem smemo torej odgovoriti na vprašanje datacije: Efeška vdova ni nastala pred letom 1806 in ne po letu 1808, pri čemer je zgornja letnica podana s Kopitarjevim bivanjem v Zoisovi hiši in z njegovim odhodom na Dunaj.

Nadaljnje bistveno vprašanje je, ali je Zoisova Efeška vdova kakor npr. Mačka prevod oz. predelava kakšne tuje predloge — če je, katere — ali pa gre za izvirno Zoisovo delo? Poznavalci svetovne književnosti bodo brez težav ugotovili tesno sorodnost med Zoisovo pesmijo in zgodbo, ki jo je zapisal latinski pisatelj Petronij Arbitr, epikurejec, visoko izobraženi, bogati rimski plemenitaš in arbitr elegantiae na dvoru cesarja Nerona, ki je umrl 66. leta po n. š. Od verzificiranja je Petronij prešel na pisanje proze, a od njegovih del poznamo le nekakšen potepuško-nravstveni roman *Sature* ali *Satirikon*, ki včasih na skrajno naturalističen, kaj malo decenten način upodablja dekadentno rimsko družbo, v kateri imajo važno vlogo parveniji, prostitutke, ugodniki, pretepači in podobna sodrga. Delo je obsegalo 16 knjig, ohranjeni pa so manjši in večji odlomki 14., 15. in 16. knjige. Iz tega fragmenta se dado izluščiti 5 zaokrožene celote: Državljanska vojna, Efeška vdova in Pojedina pri Trimalthionu. Slednjo je prevedel v slovenščino Joža Glonar in ji napisal spremno besedo.²² Toda v njej je zagrešil napačno trditev, češ da je Efeško vdovo upesnil med drugimi tudi avtor Lenore — A. G. Bürger in to celo kot balado.²³ Prav ta napaka — gre pač za zamenjavo s Chr. F. Gellertom — je dala povod za toliko bolj skrbno raziskovanje raznih obdelav zgodbe o Efeški vdovi, obdelav tega literarnega motiva iz starorimske književnosti, ki je bil gotovo najčešča predloga množici prevodov, predelav in prepesnitev.²⁴ Najdemo ga ne samo v pozno antični, marveč tudi v srednjeveški, renesančni, baročni, klasicistični in novejši književnosti prav do naših dni. Pod naslovi Efeška vdova, Matrona iz Efeza in različnimi drugimi dobimo pikantno zgodbo ne samo v zbirkah facetijev, fabliaujev in novel, marveč tudi kot »eksempel«, vpleten v doktorske disputacije in cerkvene govore, kot prepesnitve v razne slovstvene oblike ali kot odrska dela.²⁵ Iskanje predloge, ki bi jo Zois utegnil uporabiti pri presajanju dela v slovenščino, je bilo doslej brezuspešno v literaturah, ki bi za Zoisa prišle

v poštev, zlasti v italijanski, nemški, angleški in francoski. Kako mikavno bi bilo odkritje take predloge npr. med 48 Castijevimi *Novelle galanti*, saj imajo le-te isto obliko ko Zoisova pesnitev, ali v Gellertovi obdelavi *Die Witve* v knjigi, ki je bila zanesljivo sestavni del Zoisove biblioteke,²⁶ ali v La Fontainovi *La matrone d'Ephes*, ali po srečnem naključju kje drugje! Do morebitne najdbe take predloge bo pač treba sprejeti hipotezo, da je Zois delal po izvorniku, ki ga je tudi imel v svoji knjižnici²⁷ in sicer tako, da si je izposodil Petronijevo zgodbo, se tesno naslonil na njegovo pripoved, sam pa ji dal čisto svoj, izviren izraz in obliko.

Med drastično pripovedjo burnih doživetij, ki se z njo zabava Bakhu in Veneri predana družba pustolovcev, hoče neki Eumolpus prikazati žensko lahkomišelnost in nezvestobo ter dokazati, da nobena, niti zakonska žena ni tako čednostna, da se ne bi iz nagnjenja do moških dala zapeljati. V 111. in 112. poglavju (*Eumolpus enarrat historiam de matrone Ephesina, Eiusdem narrationis continuatio*) pripoveduje trgovec Eumolp »po spominu«, kaj se je pripetilo v takrat imenitnem maloazijskem mestu Efezu. Pripoved je nazorna, stvarna in živahna, ne spušča se v razglabljanja, pač pa v nadrobnostih opisuje zunanje dogajanje. Ker zasledimo nekatere skupne črte ali pa očitne razlike med latinskim in slovenskim besedilom, naj opozorimo na nekaj takšnih značilnosti. Petronij omeni npr., kako je žena, vsemu mestu in okolici vzor sramežljivosti, kot obupana vdova šla za moževim pogrebom z razmršenimi lasmi, kako se je tolkla po razgaljenih prsah in se zaprla v podzemsko izbico, v kakršno so po grški šegi polagali mrličce. Tam je s služabnico prebila v žalovanju in postu pet dni, dokler je ni odkril vojak, ki je v bližini grobnice stražil več na križ razpetih razbojnikov. Ko je podjetni vojak z dobrim zalogajem in s še slajšimi besedami osvojil žalujočo in z njo tri noči užival ljubezensko srečo, je zjutraj nenadoma opazil, da so mu enega od križanih ukradli. V obupu je sklenil, da ne bo čakal sodnikove obsodbe in kazni, pač pa si bo vpričo vdove vzel z mečem življenje ter ostal v usodni grobnici zraven pokojnega. »Nato reče žena, ki je bila manj usmiljena ko sramežljiva: Ne dajte bogovi, da bi gledala hkrati dva grobova za dva človeka, ki sta mi najdražja! Rajši žrtvujem mrtvega, kakor da bi ugonobila živega. Po teh besedah pomaga vdova ljubimcu vzdigniti truplo svojega moža iz sarkofaga in ga pribiti na prazni križ. Vojak je uporabil velikansko domišelnost prerazumne žene in naslednji dan se je svet čudil, kako je

mrlič spet prišel na križ.« V začetku poglavja, ki sledi tej pripovedi, se jezno oglasi eden od navzočih poslušalcev, češ, ko bi bil imperator pravičen, bi moral dati odnesti družinskega poglavarja nazaj v grobnico, na križ pa pribiti žensko.

Gornji povzetek vsebine naj v grobem pokaže, kako in v čem se je Zois oddaljil od Petronija, ko je tudi v tej pesnitvi prenesel dejanje iz maloazijskega Efeza, torej iz »ajdovske dežele« k nam, v Kljukčevo domovino. Kakor pri prenosu dogajanja v Bürgerjevi baladi ali Castijevi basni, tako je Zois ravnal tudi tu in antično zgodbo približal predstavnemu svetu slovenskega človeka. Bil pa je v odnosu do izvirnika povsem svoboden, kar zadeva obliko, izraz in uporabo rekvizitov (križ — vešala), medtem ko je bil glede tektonike do konca zvest predlogi. Nadrobil pa je v svojo pripoved izvirne domislice, ki dajejo pesnitvi nekakšen rokokojski priokus, zlasti v opisu, kako se vojak približuje vdovi, ko »lepota njé mu srcé obšlata« (61), da »morebiti jo enomálo (!) stiska« (90) in »de za sladke darí vôn jo že terja« (101). V pesmi je mnogo mest, ki razodevajo izvrsten avtorjev opazovalni dar, poznavanje človeka, smisel za humor, predvsem pa odlično obvladovanje jezika. Te lastnosti se kažejo v opisih dogodkov in situacij, v izvedbi dialogov ter v rabi raznih pesniških ukrasov, kakor so primere, tropi ter razne figure. Posebej je treba opozoriti na naslednja mesta: držala se ga je ko smola jelke (5), bila je zvita ko presta (13), kolovrat ji teče napak (76), bila sta ko od strele zadeta (114), ni hotela ostati sama kakor sova (125—126), dalje: odrešiti se življenja (14), meglo žreti (38), možu gre z dušo naproti (64), dekla rada vidi, da se kaj veže (91), priložnosti ženam hudo nagaja (98), bo kratek prepír (117), že čuti vrv, ki se mu okrog vratu opleta (118), sreča se ji neusmiljeno laže (128), mrlič se ne zmeni, ali ga trava pokriva ali ga veter suši (133—134), oslepila sta mimoidoča zijala (138). Da je izraz včasih naturalistično drzen, vendar nikjer trivialen, ni čudno, saj mestoma to zahteva vsebina.

Kot posebnost moramo šteti tudi smiselno dobro pogojeni prehod od preteklega časa na pripovedni sedanjik. Stilizem, ki se z njim dosega napeta pripoved, je Zois samostojno uporabil že pri prevajanju Lenore. Tako avtor že takoj po prvi kitici v Efeški vdovi, kjer se dejanje pripoveduje v preteklem času, preide na historični sedanjik in ostane pri njem do konca predzadnje kitice, izvzame pa le del četrte in pete, kjer je govor o nekoč živečem Kljukcu in o grožnji stražniku, kaj bo, če ne bo izpolnil ukaza. Zadnja kitica, pripovedovana spet v perfektu, je

vsebinsko zanimiva zaradi skoraj ciničnega obešenjaškega humorja, češ, »lepó flétno sta ga tedaj vobésla«, zaradi posega denunciantskih bab v dejanje in zaradi dobrohotne, a pomenljive vladarjeve rešitve nevarne situacije. Da je Zois dal konflikt razsoditi kralju in ne morda cesarju, je vzrok — kakor npr. v tedanjih dramah — v tem, da se v literarnih delih niso smele omenjati najvišje politične in cerkvene osebe. Komična poanta, položena v kraljevo rozsodbo, spominja na lahkoživi refren v Japljevi prepesnitvi Hagedornove Dorine, kjer stoji zapisano »vendar prav'jo in zna biti, de se vsaka da sprostiti«. Vsa pesnitev izzveni v obsodbo družabnih konvencij, v zagovor pravice do uživanja življenjske radosti, v Horacov *Carpe diem!* Horac je bil Zoisu kot klasicistu od vseh pesnikov najljubši, zato ga je poslal Vodniku skoraj kot neko čudodelno Mojzesovo palico, ki je iz trde skale priklicala vodo: »Prerokujem Vam . . . da se Vam bo pesniška žila, pa naj se zdi še tako usahla, kar sama od sebe neopazno odprla, če boste študirali edinole Horaca in ne iskali nobenega drugega vzorca, sicer pa upoštevali ljudske potrebe in posebnosti kraja.«²⁸

Kakor je bil Zois pri ustvarjanju Efeške vdove nevezan, kar zadeva izraz in slog, tako je bil tudi svoboden v izbiri oblike. Da se je odločil prav za obliko italijanske ottave rime, mu je narekovala njegova literarna izobrazba, njegov smisel za primernost forme, ki ga že poznamo iz njegovih nasvetov Vodniku, zapisanih v njegovih 9 ohranjenih pismih, poslanih med 20. marcem 1794 in zadnjim novembrom 1795 na Koprivnik. Vplival pa je tudi Castijev zgled v *Novelle galanti*, Blumauerjeva travestirana *Encida*, ki jo pošilja Vodniku (gl. pismo z dne 25. junija 1794, Vodn. spom. 48) in najbrž še kateri.

Italijanske pesniške oblike in literarna teorija sploh je morala biti Zoisu dobro znana. Iz novejših ugotovitev vemo, da je Žiga med 4. nov. 1761 in 18. avg. 1765 po očetovi odločitvi študiral s tremi mlajšimi brati ne na ljubljanski jezuitski gimnaziji, pač pa v Reggio Emilia in da je bil gojenec tamkajšnjega semeniškega kolegija.²⁹ Zato je spričo tedanjega šolskega sistema, ki je polagal veliko važnost na literarno izobrazbo, na poznavanje antične kakor tudi starejše in sodobne italijanske književnosti, na adekvatnost in eleganco izražanja, razumljivo, da se je Zois tudi vadil v samostojnem verzificiranju kakor v splošni retoriki. Znano je namreč, da je v svojih mladih letih zlágal »sonete in madrigale, polne italijanske izvirnosti.«³⁰ Bil je celo član nekakšne zavodske akademije (*Accademia dei Pronti*), katere program je bil po zgledu

rimske Arkadije prav literarno in govorniško udejstvovanje. Pa ne samo to, aktivno je sodeloval kot igralec, baletnik in borilec pri gledaliških nastopih, učil se tudi slikanja in glasbe. Iz teh podatkov smemo torej sklepati, da mu je bil smisel za vse vrste umetnosti zgodaj vcepljen in da je bil v njem zburjen takrat tudi talent za pesnjenje, ki ga pozneje zaradi poklicne vpreženosti in zaradi mnogostranskih zanimanj ni utegnil razvijati. Po vključitvi v slovenski prerod, katerega ena glavnih točk je bilo prizadevanje ustvariti tudi posvetno umetno slovensko književnost po vzoru literatur kulturno razvitejših narodov, se je nekajkrat sam poskusil v pesništvu, še bolj pa se je trudil z odkrivanjem literarnih talentov in njihovim mentorstvom. Eden takšnih njegovih učencev je bil prav koprivniški lokalist Valentin Vodnik, na katerega je z velikimi upi in tudi z uspehom prenašal svoje teoretično znanje, oprto na lastne praktične izkušnje. Omenjena korespondenca očitno razodeva poleg Zoisovih estetskih nazorov, ki jih smemo označiti v glavnem kot klasicistične, ko uči med drugim pretehtanost, izravnano in harmonijo, a vplivane tudi že od predromantike, tudi Zoisovo dobro poznavanje »rokodelske« platil literarnega ustvarjanja. Med njegova načelna spoznanja smemo šteti npr. misel, da morajo biti v slovenščini zložene pesmi rimane; da mora pesnik sam izbrati določeni vsebini primerno obliko; da je pesniški talent posebna, prirojena nadarjenost, da pa je pesniku potrebna tudi nenehna vaja, dobronamerna kritika in pila; da mora slovenski pesnik upoštevati nizko kulturno stopnjo svoje publike; da naj pesem vsebuje »recht artige Gedanken, Scherze, Bilder, Phrasen«; naj ton ne bo prenizek in ne previsok, izraz ne prozaičen, sintaktično razvlečen, medel, a tudi ne nabrekkel, preobložen z metaforami in podobami. Iz lastne skušnje je vedel in opozarjal svojega učenca: »Sie haben übrigens mit allen den unendlichen Hindernissen zu kämpfen, die die Armuth unserer Mundart mit sich bringt: je höher Sie den Ton spannen, je schwärer werden diese Hindernisse überwunden, oder vielleicht gar nicht aus dem Wege geräumt werden können. Bedenken Sie auch den Zeitpunkt — den Zustand Ihrer Landsleute in Bezug auf Perzeptibilität, Geschmack, nächste Aneignung u:s:w.! Alles scheint einzurathen, daß die Saiten nicht zu hoch gestimmt werden dürfen!!!«³¹ Te svoje nazore razvija največ v pismih z dne 20. marca 1794 ter 4. avgusta in 30. novembra 1795.

Posebno zanimiva za nas so tista mesta, kjer Zois obravnava Vodnikov načrt, da bi poleg elegije ob Linhartovi smrti zložil tudi daljšo

pesnitev, vsebinsko naslonjeno na Linhartovo zgodovino Slovencev. Ob tem se Zois dosti na široko razpiše o bistvu epske in didaktične poezije ter o tem, katera oblika in verz bi se jima najboljše prilegla. Ko Vodnik pošilja Zoisu v presojo 1. kitico Linhartu posvečene elegije, zložene v nekakšnih amfibraških enajstercih, sodi Zois, da ta mera še nekako ustreza vsebini elegije, ne bila bi pa primerna za epopejo ali za didaktično poemo: prvič, ker bi bili taki verzi preenolični, saj ne dovoljujejo variacije, drugič, ker enajsterec s poudarkom na 4., 7. in 10. zlogu razpada v dvostišja, iz katerih so zložene gorenjske poskočnice, ali kakor pravi on »anakreontske« pesmi. Zois potem takole razvija misli: »Es schickten sich daher die eifsilbigen Verse viel besser, die bey den Itali., Französ., Engl., Deütsch: und m. a. Sprachdichtern für alle längeren Poeme angenohmen sind, und deren Charakter darin besteht, daß man sie auf zweyerley Art variren kann, nämlich

○○○○○—○○○—○, und

○○○—○○○—○—○, die wieder durch den

männlichen und weiblichen Reim, in

○○○○○—○○○—, oder

○○○—○○○—○—, oder zuweilen mit Zugabe

einer sehr kurzen letzten Sylbe bey dem weiblichen Reime, wo also die letzten drey Sylben einen Daktilum ausmachen, in

○○○○○—○○○—○○, oder

○○○—○○○—○—○○ verwerchself werden können. — Diese Veränderungen sind höchst nützlich, um bey längeren

Arbeiten den Stil zu souteniren, und das Ohr mit Variationen des Numerus poeticus, des Wohlklanges, zu ergötzen. — Zudem ist es noch erlaubt, bisweilen einen eifsilbigen Verß mit dem Akzente auf der siebenten Sylbe mit unter aufzunehmen, welches alle Epischen Dichter gethan haben, um manchen guten Verß, der sich anderst nicht radebrechen läßt, beizubehalten.

Um nach dieser Methode Verße zu machen, bedarf man keiner ängstlichen, vielweniger einer kunstmessigen [sic!] Prosodie; das Ohr entscheidet alles, wenn es den Sprachgeschmack konsultiert. An der Stelle des Akzentes muß eine vollkome lange Sylbe stehen: minder lange können mit den kurzen und den kürzesten im Gemenge bleiben: Jede Verßart erhält dadurch eine charakteristische Forme [sic!], und eine dem Ohre hinreichend tonische Auszeichnung. Da wir von dem Musik-Systeme der Griechen und Lateiner keine Kenntniße haben, wäre

es sehr überflüssig, die Dichtkunst der lebenden europäischen Sprachen auf die Folter der Prosodie zu legen. Nach dem Akzentual-Systeme vereinigt sich auch unser heutiges Musik-System vollständig.³²

Ker bi nas nadrobna analiza tega prevažnega mesta zavedla predaleč, naj zadostujejo naslednje ugotovitve: Zois je imel kakor toliko pesnikov prejšnjih in tedanjih časov italijanski endekasilabo ne samo za zlahaten, marveč za vsestransko uporaben verz, ker je na moč prožen, variabilen, vse prej kakor monoton in utrudljiv. Še zmerom ga je do neke mere bremenila antična prozodija, ki je zloge merila po kvantiteti. Začel je spoznavati, da je slovenskemu jezikovnemu gradivu primernejši akcentuacijski princip, ker je tudi skladen s sistemom v glasbi. Dodobra je spoznal bistvo endekasilaba. Vsi trije pari v pismu Vodniku prikazanih verzni shem ponazarjajo namreč, da je poznal tiste italijanske literarne teoretike, ki so učili, da predstavlja endekasilabo zlitje dveh verzni elementov: septenarja in kvinarja, ki se lahko vrstita v tem ali v obrnjenem zaporedju. V trojici shematično prikazanega ustroja endekasilaba predstavlja prvi par enajsterec z ženskim rimanim zaključkom, drugi par deseterca, kjer se verza zaključujeta s poudarjenim zlogom, čemur ustreza moška rima, tretji par pa kaže dva enajsterca z daktilskim zaključkom ali tekočo rimo.³³ Vse tri različice so v italijanski poeziji normalne, četudi daleč prevladuje žensko rimani verz z enajstimi zlogi. Zoisov namen je bil Vodniku pokazati variabilnost tega verza in ga opozoriti, da ima endekasilabo, zgrajen ali tako, da stoji na 1. mestu septenar — take enajsterce imenujejo italijanske poetike »a maiore« — glavna poudarka na 6. in 10. zlogu, ali pa tako, da so glavni poudarki na 4., 8. in 10. zlogu, kar pomeni, da stoji peterec pred sedmercem, to je tkim. »endecasillabo a minore«. Vsi drugi zlogi utegnejo imeti stranske poudarke, pa najsi so to zlogi lihega ali sodega števila. Drugače rečeno: ker stoji laški metrični princip na numerično-akcentuacijskem načelu, more biti endekasilabo tako zelo različen in pester, medtem ko je njegov nemški posnetek načelno krojen kot peterostopni hiperkatalektični jamb in so ritmični odstopi od naglasov na 2., 4., 6., 8. in 10. zlogu v njem izjema. Odstopi od naglasov na sodih zlogih so tedaj v italijanski metriki pravilo, da so le naglašeni 6. in 10., ali pa 4., 8., in 10. zlog.

Ker Vodnik očitno ni razumel mentorja in si z zapisanimi shemami ni vedel pomagati, je pač v danes izgubljenem pismu vprašal Zoisa za natančnejšo razlago ali pa vsaj za zgled. Nato je Zois Vodniku v na-

slednjem pismu res navedel prva dva verza iz Tassovega epa *La Gerusalemme liberata*:

Can to l'ar mi eil va lór del Ca pi tá no 6ta 10ma

che il gran se pól cro li be ró di Chrifto 6ta 8va 10ma

verza, ki se po ritmičnem ustroju razločujeta med sabo prav v tem, da prvi ustreza različici »a maiore« z glavnima poudarkoma na 6. in 10. zlogu, stranskima pa na 1. in 3. ter drugi verz varianti »a minore« z glavnimi poudarki na 4., 8. in 10. zlogu in s stranskim na 2. zlogu. Toda videti je, da Vodnik, ki sta mu bili meri gorenjske poskočnice in 4-stopnega troheja vseskozi domači, Zois a kljub sporočenim zgledom ni razumel, saj se menda nikoli ni dokopal do tega, da bi se poglobil v metrum endekasilaba in ga poskusil uporabiti. Zato je Zois šele po tem brezuspešnem poskusu, da bi pripravil tedaj mnogoobetajočega Vodnika do uporabe tega v velikih literaturah tako cenjenega verza, sam v prevodu Castijeve Mačke (v sekstinah) in v izvorni obdelavi Efeške vdove (v stancah) pomeril slovenščino z italijanščino.

Kako je Zois ulival svoje misli v kalup laškega enajsterca in kako prilagajal pravila laške metrike slovenskim? Kar zadeva ritem, velja ugotoviti, da je od 720 možnih poudarkov na iktičnih zlogih Zois realiziral 438 (= 61 %), na neiktična mesta pa je postavil 118 (= 22 %) naglašanih zlogov. Razporeditev poudarkov na posamezne zloge, primerjana z Mačko, Prešernovim Slovesom od mladosti, Prvo ljubeznijo, Uvodom in Krstom, dá tole podobo:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Efeška vd.	51	60	37	78	7	84	36	72	3	144
%	21	41	72,5	55	4	58	25	50	1,5	100
Mačka	66	105	68	150	6	174	66	121	3	252
%	26	41	27	60	2	68,5	26	48	1	100
Slovo	3	35	0	36	1	25	3	21	0	40
%	7,5	82,5	0	85	2,5	57	7,5	52,5	0	100
Prva ljub.	3	22	0	31	0	36	1	21	0	40
%	7,5	55	0	77,5	0	75	2,5	52,5	0	100
Uvod	9	65	4	60	2	49	0	47	1	78
%	11,5	83	5	77	2,5	65	0	60	1	100
Krst	58	525	8	308	6	309	11	272	5	424
%	10	78	2	72	1,5	72	2,5	54	1	100

Najpogostnejši so Zoisovi verzi s poudarki na 2., 6., 8. in 10. zlogu (15 = 21 %), nato sledijo verzi s poudarki na 2., 4., 6. in 10. oziroma na 3., 6., 8. in 10. (12 = 15 %), na 4., 8. in 10. zlogu (9 = 12,5 %), na 1., 4., 8. in 10. zlogu (8 = 11 %), na 2., 4., 7. in 10. ter na 2., 4., 8. in 10. zlogu (7 = 9,5 %), na 3., 6. in 10. ter na 4., 6., 8. in 10. zlogu (6 = 7,5 %), na 2., 6. in 10., 1., 4., 7. in 10. ter na 3., 6., 7., 10. zlogu (4 = 5,5 %), na 4., 7., 10.; na 1., 4., 6., 10.; na 1., 4., 6., 8., 10.; na 2., 4., 6., 8. in 10. (5 = 4 %).³⁵ Dvanajst variant se pojavi po 2-krat, dvajset pa po 1-krat. Vsega skupaj šteje Efeška vdova 47 variant enajsterca. Pesnitev je zložena v pravilnih oktavah z običajno razvrstitvijo rim: abababcc. Žensko se rima 121 (74 %), moško pa 25 (14 %) verzov. Primerjava med temi podatki in tistimi, ki smo jih dobili pri analizi Mačke, pokaže tesno sorodnost med ritmično strukturo obeh Zoisovih pesmi, veliko razliko pa med njegovimi in Prešernovimi verzi.

Da je Zois zgradil enajsterce z ugotovljenimi karakteristikami, je uporabljal verzno tehniko, kakršno je spoznal v italijanski poeziji in jo pač tudi sam uporabljal, ko je pesnil v laščini. Ta tehnika pozna številne odstopne od knjižne norme, tkim. »pesniške svoboščine«. Sem gredo razna krajšanja (afereza, apokopa, sinkopa, elizija, sinalefa), podaljševanja (epenteza), izpuščanja besed, miselni prestopi in drugi tehnični prijemi. Medtem ko ima italijanska verzna tehnika sto- in stoletno tradicijo, je bil Zois v prenašanju takšnih prijemov v naše jezikovno gradivo šele novotar, saj so se pisarničarji in drugi naši verzi-fikatorji tedanjega časa učili tehnike nekaj pri antičnih, nekaj pri nemških pesnikih, redkeje pri domači ljudski pesmi. Seveda je treba pri osvetlitvi tega področja upoštevati, da je marsikaj takega, kar danes štejemo za narečno posebnost, tedaj veljalo za knjižno normo, saj se pisatelji niso mogli opirati na ustrezne jezikovne pripomočke — Pohlinovo slovnico in slovar so kot delo jezikovnega malikovalca zavestno odklanjali in je prav Zoisov prerodni krožek štel Kumerdej-Japljev prevod biblije za normo knjižne slovenščine. Včasih naletimo v Zoisovih besedilih na dublete in prav te nas opozarjajo, da je uporabljal »svoboščine« ne samo zato, da je izoblikoval ritmično ustrezen enajsterec, marveč tudi zato, ker so mu kdaj služile kot posebno stilno sredstvo. Med krajšavami besed jih najdemo mnogo vrst:³⁶ *aferezo* — 'z, 'koj, 'če, 'boga; *elizijo ali sinkopo* — b'lo, zalúba, nesmílno, lub'ga, kapél'ca, k'terga, d'žela, imen'ván, d'jan, s't'ri, živ'ga, ranc'ga, vaš'ga, vel'ka, druž'ga, h'do, tovar'ši, prijat'la, sprav'li, lub'ca, c'lo, d'jal, z'jalo in

apokopo — ak', al', b', bit', kak', tak', tud', morebit', po nož', ostal', z vešam', vin', des', dost', njem', na svet', men', Klukcov', s', nos', mem', po sreč', pros' ter vrsta kratkih nedoločnikov: vodrešit', umret', žalovat', pomagat', scagat', ostat'. Zelo značilne so nadalje *sinalefe*,³⁷ tj. zlitje dveh vokalov ali zlogov v medbesednem položaju v podaljšan vokal ali v diftong: na₁ajdovski, ga₁iz, mokre₁oči, spre₁mi₁in, gosposka₁al, sklučena₁in, zmršena₁in, zapadena₁in, srce₁obšlata, se ne₁ozre, mednje₁inu, kličete₁iz, lepa₁in, besedi₁on, jo₁eno, prehitro₁odhaja itd.³⁸ Med sinalefe štejem nadalje primere, ko Zois piše *v* namesto *u* na začetku besed, če hoče z vokalom predidóče besede dobiti diftong: ne₁vmoríla, hoče₁vmret, so₁vkazáli, ne₁vjide, ne₁vkrade, se₁vbrani. Ta isti pojav srečamo tudi pri Prešernu, npr. v Krstu: roka₁vstavi, v dnu jezera₁vtopila, zato₁včlovečil, ga₁vstvaril, je₁vslíšan. Med nadaljnje akustične in ritmične posebnosti grede tudi že omenjena *proteza z v* — (tip *vókno*), *epenteza*: vedova (za vdova) in *izpust besede*: al zmislila..., ak ti pobegnil proč. Te nadrobnosti je kazalo naštetí, ker so karakteristične za zgradbo Zoisovih enajstercev. Če jih pomerimo ob Prešernove endekasilabe, bomo videli, da se njegov enajsterec v marsičem bistveno loči od Zoisovega, kar pove, da sta se oba v gradnji tega verza učila iz različnih poetik in zgledov: Zois iz italijanskih, Prešeren iz nemških, potem pa pod Čopovim mentorstvom tudi iz italijanskih. Vendar si tolikih »svo-boščin« ni dovoljeval; izogibal se je, če se je le mogel, narečnim oblikam, nastalim pod vplivom moderne vokalne redukcije, ker je imel v Kopitarjevi slovnici iz 1808/9 ter v slovnici in slovarju Antona Janeza Murka iz leta 1852 dobre jezikovne pripomočke, ki jih je priznaval kot obvezne.

Ena od značilnih metričnih razlik je tudi v tem, da Zois večkrat uporablja deseterec z moško rimo, redko pa tudi dvanajsterec s tekočo, medtem ko si Prešeren tega sredstva za razgibavanje verzne zvočne linije nikdar ne dovoli. Pomembno je, da se Zois natanko zaveda učinka tega sredstva, saj ga prav v Efeški vdovi zelo učinkovito uporablja. Treba je le razčleniti zgradbo pesnitve (zasnova: 1.—24. verz; zaplet: 25.—72. verz; vrh: 73.—104. verz; razplet: 105.—120. verz; razsnova: 121.—144. verz) in prepričali se bomo, da predstavljajo deseterci ne samo nekakšen razčlenjevalni princip (verzi 25 — 27 — 29, 73 — 75 — 77, 105 — 107 — 109), marveč da jih je avtor zavestno uporabljal, kadar je bilo treba vnesti v pripoved posebno napetost in dinamiko ali pa v zvezi s premim govorom (31—32, 47—48, 75—77, 79—80, 113—115 do

117, 122—124—126 in 135—136). Med take posebno razgibane verze je treba šteti 113—117, 122—126 in 135—136 verz.

Glede Zoisovih rim velja opomniti, da so vse čiste, četudi tu pa tam — a tukaj zelo redkokdaj — malce prisiljene (npr. 3, 25, 40, 46, 53). Kako tenak posluh za to glasovno figuro je Zois imel, je videti iz opozorila Vodniku, da se laški besedi mezzi in bezzi ne rimata, ker je kvaliteta obeh e-jev različna. Rime na -i, -ti in -iti mu niso ugajale, vendar so neogibne, ker se mnoge glagolske oblike končavajo na take zloge. Zato naj pesnik pazi, da jih ne bo postavljaj preblizu, pač pa naj jih razvrsti v med seboj oddaljenih verzih.³⁹ Gotovo se je tudi zavedal, da sodi na ritmično najbolj poudarjeno mesto v verzu tista beseda, ki nosi njegov smisel, in naj bo zato rimana. Če si take besede izpišemo, dobimo iz njih kar ogrodje pripovedi: na ajdovski deželi — moža štimála — ko smola jeli — smrt pobrala — bile peli — srce preklala — premal trpeti — umreti — zunaj mesta — zapre v pokopališe — dekla spremi — itd. V navodilih Vodniku Zois opozarja tudi na to, naj ne trga verzov z miselnimi prestopi (enjambementi),⁴⁰ češ da se slovanski poeziji to sredstvo ne prileže in ga tudi v ljudski poeziji ni najti. Da je šel s tem nasvetom predaleč, ne samo ker ni mogoče vselej strpati misli v enajst zlogov, marveč tudi ker je miselni prestop včasih učinkovito sredstvo za poživitev ritma, je uvidel sam, ko je v Efeški vdovi nekajkrat prenesel zaključek misli v naslednji verz; vendar je bil s tem prijemom razmeroma varčen.⁴¹

V celoti vzeto, so verzi v Efeški vdovi — izjema je 66., ki se je vanj prikradel lapsus calami, da je za štiri zloge prekratek — skoraj brez izjeme pravilno grajeni, gladko tekoči, dobro zveneči in v tonu skladni z vsebino. Tudi zgradba celote in njene posameznosti so skladne, zato pesnitev estetsko zadovoljuje.

Na vprašanje, kako da si je Zois izbral za upesnitev ta na moč trdoživi motiv iz antike, moremo odgovoriti le z domnevo, ker nam o tem ni ohranjeno nobeno direktno pričevanje. Bržčas ga je zamikala razigrana in razgibana zgodba, polna humorja in ironije. Velik razpon čustvenega spektra od grenke žalosti in črnega obupa, od zakrknjene trmoglavosti do počasnega tajanja, ogrevanja in splamtevanja v ljubezenskem ognju ter do domiselnega, čeprav ciničnega prebliska za izhod iz spet skoraj obupnega položaja daje besednemu oblikovalcu veliko izraznih možnosti. Kakor je Linhart izjavil, da je presadil Županovo Micko in Matička na Slovensko predvsem zato, da bi dokazal melo-

dičnost in sposobnost slovenščine za najfinejšo komiko,⁴² tako je pač tudi Zois iz podobnega nagiba segel po Petroniju, si iz njega izposodil fabulo in jo vlil v stance. Pošastni zgodbi o nesrečni Lenki-Lenori in njenem v vojski padlem Jurju-Vilhelmu, ki pride kot mrlič po svojo obupujočo nevesto, je v tej verzificirani noveli postavil nasproti radoživo zgodbo o osameli vdovi, ki se dá potolažiti in osvojiti podjetnemu vojščaku in ki gre za srečo tudi prek trupla svojega pokojnega moža. Tam mrka, asketska negacija, tu vedra afirmacija življenjskega principa. Tam mračna obsodba greha zoper zaupanje v nam nerazumljivo ravnanje supranaturalne sile in sploh predrzen dvom v njeno bivanje ter kazni zanj, tu sončen zagovor elementarnih pravic človeške narave brez ozira na utesnjujoče družabne in družbene konvencije. Tako je najbrž Zois poskušal z umetniškim oblikovanjem tega motiva pozabiti za kakšne ure na svoj težki položaj, ki so mu ga povzročali neozdravljivo bolehanje in premnoge gospodarske in poslovne skrbi v politično tako negotovih časih, kakor so bili socialno vrenje po francoski revoluciji in z njim zvezano Napoleonovo rušenje obstoječega reda tudi v naših deželah. Z obdelavo vedrega motiva o Efeški vdovi si je pač preganjal »skrbi oblake« in v svoji prerodni vnemi, ki tudi v teh kritičnih časih ni popustila, doživljal ustvarjalna ugodja, ko je z zmerom spretnejšo oblikovalsko roko spreminjal svojo malo razvito materinščino v bolj in bolj ubogljiv instrument zahtevnega umetniškega izražanja.

Iz zgornjega smemo povzeti, da je komična pesnitev Efeška vdova prav posrečen rezultat uresničevanja Zoisovih nazorov o poeziji, ki jih je razvijal v pismih Vodniku in jih tudi sam preskusil v praksi. Njegovo teoretično razpravljanje je temeljilo na lastnem poskušanju in je bilo zato tako stvarno in plodno. Ta spretno verzificirana in dobro zgrajena galantna novela je še danes presenetljivo živa, polna humorja, izvirnosti, barvitosti, nazornosti, sočnosti in naravnega izražanja. Zato jo je treba šteti med najboljše verzifikacije, kolikor jih do danes poznamo iz dobe našega razsvetljskega klasicizma. Škoda, da skoraj gotovo zaradi čuječnosti borniranih varuhov devištva naše književnosti, namreč janzentov in njim podobnih ozkosrčnežev, pesnitev ni prišla v javnost in s tem tudi ne v roke naši naslednji pesniški generaciji! Saj bi se ob njej kakor že ob Zoisovem prevodu Lenore lahko zamišljal tudi mladi Prešeren.

*

Ko smo spoznali tri doslej neznane pesmi Žiga barona Zoisa ter skušali ugotoviti njihovo estetsko vrednost ter mesto v razvoju našega slovstva v dobi razsvetljenstva, zaključujemo naše razpravljanje s spoznanjem, da se je Zois, kolikor poznamo njegov literarni opus, kot leposlovec sicer počasi, toda uspešno razvijal. Iz začetniškega, plahega in nerodnega verzifikatorja se je postopoma ob lepem talentu in vztrajni vaji razvil v enega najboljših pesmotvorcev svoje dobe. Zato ga kot leposlovca smemo mirno postaviti v isto vrsto z Japljem, Linhartom in Vodnikom, a v precejšnjo razdaljo pred Deva, Pohlina in njuno pisničarsko družbo. Četudi pogrešamo pri Zoisu sposobnosti za izmišljanje novih tém, vendarle ni bil zgolj poustvarjalec, saj se nam je prav v svojem zadnjem — nam znanem — delu predstavil kot ustvarjalec, ki nam je spesnil umetni epos, zvrst, ki je ob njegovem času veljala za najvišji literarni dosežek. Očitek, da mu je manjkala tematična invencija, ne more zmanjšati vrednosti njegovih prostih prevodov Bürgerjeve Lenore in Castijeve Mačke, še celo pa ne izvirne obdelave motiva Efeške vdove. Zlasti v zadnjih dveh tu objavljenih pesmih gre — podobno kakor pri Linhartovih veseloigrah — za ustvarjalno presajanje tujega besedila, za izvirno predelavo tujih predlog in za njih spretno in vsebini primerno preobleko v komaj šele nastajajoči slovenski pesniški jezik. Enako pomembno je njegovo novatarstvo v tem, da je obogatil našo književnost z novimi temami, prvi dobrih dvajset let pred Prešernom zlagal posrečene enajsterce in uvedel dve novi obliki (sektino in oktavu) v slovenščini, ki jo je moral šele usposobiti za tako zahtevno mero in obliki. Zaslugam, ki si jih je Žiga Zois pridobil za naš jezikovni in literarni prerod kot odkrivalec talentov, njih mentor, mecen in organizator, je treba dodati še eno: kot prevajalec in ustvarjalec je zapustil nekaj leposlovnih del, ki so pomenila v razvoju naše literature korak naprej in ohranila do danes svojo literarnozgodovinsko in estetsko vrednost.

ZUSAMMENFASSUNG

DREI NEUE SLOWENISCHE GEDICHTTEXTE VON ZOIS

Daß einer der reichsten Krainer, Besitzer von Bergwerken und Eisenhütten, eines Eisenhandels und feudalen Großbesitzes, der Naturwissenschaftler und Philanthrop Žiga Baron Zois (1747—1819) an seiner Tafelrunde regenerativ gesinnte, für slowenische Belletristik, Sprachforschung und Geschichtsschreibung begeisterte Intellektuelle versammelte und ihnen Arbeitshilfen aus sei-

ner Bibliothek anbot, ist allgemein bekannt. Bekannt ist ferner, daß er der literarische Mentor vornehmlich des Dichters Valentin Vodnik (1758—1819) der Sprachforscher Blaž Kumerdej (1758—1805) und Jernej Kopitar (1780 bis 1844) war, daß er als Freund der italienischen Oper Texte von beliebtesten Arien übersetzte, die gelegentlich von fremden Gästen auf Slowenisch vorgelesen wurden, daß er oberkrainer Schnaderhüpfel sammelte und einige von sich und Japelj (1744—1807) hinzufügte, daß er einige Scherzlieder komponierte und Bürgers berühmte Ballade Lenore übersetzte. Jedoch aus diesen wenigen Gedichten wäre es kaum möglich, sich ein klares Bild zu machen, inwieweit die Behauptung Jernej Kopitars wahr ist, daß er das Slowenische, die Sprache seiner Mutter, heiß liebe und ausgezeichnet beherrsche. Ferner war bekannt, daß er viel über literartheoretische Fragen nachdachte, als er in den Briefen an Vodnik 1794 und 1795 nicht nur lehrte, wie er gemeinverständlich-belehrende Aufsätze zur Aufklärung und Bildung des Volkes schreiben solle, sondern er veredelte Vodniks Geschmack und war ihm ein erfolgreicher Lehrer in dichterischen Dingen, all das aus dem Eifer, er und seine Mitarbeiter möchten das Slowenische pflegen, für die weltliche Literatur insbesondere aber für den literarischen Wettbewerb mit Völkern mit entwickelter Literatursprache und reicher Belletristik befähigen.

Mit dem Fund dreier unbekannter Texte — womit sich die Zahl der bisher bekannten 546 Verse auf 785 erhöht hat — ist es aber möglich, Zois' literarische Arbeit genauer zu bestimmen und zu zeigen, wie sie sich entwickelte, bis sie ein relativ hohes Niveau erreichte. Deshalb muß man vornehmlich seine beiden letzten Dichtungen, die zwischen 1804 und 1808 entstanden sind, unter die besten Versifikationen aus den ersten Jahrzehnten der slowenischen literarischen Wiedergeburt zählen.

Der Autor widmet den beiden letzten, auch dem Umfang nach den anscheinlichsten Dichtungen von Zois besondere Aufmerksamkeit: der freien Übertragung einer Tiergeschichte des italienischen Rokokodichters Giambattista Casti *La Gatta e il Topo* und der Nachdichtung des sehr populären literarischen Motivs aus der altlateinischen Literatur, einem Bruchstück aus Petronius Arbiters Abenteuerroman *Satyricon*, nämlich der galanten Novelle über die Witwe von Ephesus. Weil diese beiden Dichtungen in der Handschrift des Amanuensis von Zois, Jernej Kopitar, niedergeschrieben sind und Zois bei der einen Randkorrekturen angebracht hat, mußte zuerst bewiesen werden, daß es in beiden Fällen um Zois' und nicht Kopitars Arbeit geht. Daß der Autor der erörterten Texte nicht Kopitar sein konnte, sondern daß dessen Rolle bei ihnen nur die des Abschreibers war, beweist der Autor mit der bekannten Tatsache, daß sich Kopitar weder zu dieser Zeit noch jemals früher oder später mit dem Dichten befaßte und daß er dem Versifizieren nicht gewachsen war. Mußte er doch Vodnik zu Hilfe rufen, damit daß er ihm die Verse in der Schlussszene des Lustspiels *Der Hahnenschlag* von Kotzebue, die Kopitar übersetzte, ins Slowenische bringe. Zahlreiche Beweise, daß Zois der Autor der Katze und der Witwe von Ephesus sei, erschließt der Verfasser der Abhandlung mit Hilfe

des Vergleichens authentischer Gedichte Zois' mit den erst gefundenen an Hand der Sprache (Orthographie, Morphologie und Lexika), des Stils und des charakteristischen Umsetzens von Ort und Zeit der Handlung ins slowenische Milieu (die Erwähnung des Feldmarschalls G. E. Laudons, des serbischen Heerführers Karadjordjes, Črni Jurij genannt, und des Anführers einer einheimischen Räuberrotte, des Erzlügners Kljukec).

In den weiteren Ausführungen analysiert der Autor die dichterische Form und stellt fest, daß Zois als erster in der slowenischen Poesie das italienische Endecasillabo (und zwar im Zusammenhang mit der Sestine und der Ottava rima oder Stanze) gebraucht. Die Analyse zeigt, daß Zois, der sich schon als Zögling des Priesterkollegiums in Reggio Emilia (1762—1765) zur Genüge mit den Regeln der italienischen Poetik vertraut gemacht hatte und selbst Sonette und Madrigale in italienischer Sprache verfaßte, das italienische akzentuations-numerische Prinzip im Gegensatz zum deutschen Alternations-Prinzip mit Erfolg auf das slowenische Sprachmaterial applizierte und darin ein Vorgänger des Ästheten und literarischen Mentors Matija Cop (1797—1835) war, der den ersten wirklichen Meister der slowenischen Poesie, das Genie France Prešeren (1800—1849) damit bekannt machte. Zois' Form in der Katze, noch mehr aber in der Witwe von Ephesus ist für jene Zeit vollkommen, die Versifikation geschickt, die Anwendung der dichterischen Mittel sinnvoll und der Ausdruck, mit dem Inhalt in Einklang gebracht, lebhaft, malerisch und natürlich.

Opombe

¹ J. A. Suppantšičev rokopis njegovega razširjenega članka, ki je izšel v Laibacher Wochenblatt 1806, št. 35—4 za naslovom Historische Fragmente über die krainerische Poesie, hrani Drž. arhiv Slovenije (Erbergova zapuščina). Isto domnevo je skušal utemeljiti Nikolaj Omersa v ČZN 1927, 77—81. Francé Kidrič, Zgod. slov. slovstva, Lj. 1929—38, str. 216 in 240 že domneva, da bi utegnil biti B. E. Dev in ne Zois: »Vabljava domneva, da je treba podpis B. E. razrešiti v Baron Edelsteinski in da bi bil Zois avtor ljubavne pesmi Amint na oči svoje Elmiere, se sicer ne da dokazati, čeprav je nedvomno, da se je Zois za 3. zv. Pisanic posebno zanimal, ker je zbudil Zadovoljni Kranjec njegovo pozornost...« Stanovitnost [pesem iz rokopisa IV. zv. Pisanic, op. A. G.], ljubavna pesem obravnava razgovor med Elmiro in Amintom, katerima je posvetil zagonetni B. E. svoje verze v opozorilo, da se je pod B. E. skrival bolni diskalceat [Janez Damascen Dev, op. A. G.] in ne baron Zois, ki je bil v 2. pol. 1781 že hudo sprt s Pohlinom.«

² Oton Berkopec, Kopitarjevi prepisi slovenskih ljudskih pesmi v zapuščini Josefa Dobrovskega, Slavist. revija 1961/62, str. 253—266.

³ Zois svojih verzifikacij, sodeč po doslej znanih, ni naslavljal. Izjema je naše 2. besedilo. Zato uporabljamo namesto naslova začetni verz vsake pesmi, za pesem *Iz teshkih fajn, k' she dan ni jiv*... kratko prevod Bürgerjeve Lenore; za naše 5. besedilo, tj. za pesem z začetkom *Nekdaj je bila na ajdovfki dusheli*

pa v skladu z mednarodnim poimenovanjem motiva delovni naslov Efeška vdova, čeprav bi se mu nemara bolje prilegel Nestanovitna, Domiselna ali pod.

⁴ Kronološki red nastanka dotlej znanih Zoisovih pesmi je skušal dognati Kidrič v *Zgod. slov. slovstva*, str. 410.

⁵ Zoisov izvirni rokopis brez naslova v NUK, Ms 519, list 95; prepis z roko Jurija Kosmača z naslovom Planihúr tam, Ms 481, XX, 46 (Vrazova zapuščina). Objavil K. Strekelj, *Neizdana Vodnikova pesem*, LMS 1895, 547–550. Slednji je besedilo zmotno pripisal Val. Vodniku. Kidrič imenuje pesem ne prav posrečeno v *Zgod. slov. slovstva*, str. 291, 510, 512 »viže o Mini« ali »16 viž o Mini«. O tem, kako je utegnil rokopis priti v NUK, gl. Kidrič, *Zoisova korespondenca 1808–1809*, str. 11.

⁶ Zoisov avtograf v NUK, Ms 486; prepis Miha Kastelca tam Ms 472, str. 155–146. Objavil L. Pintar s komentarjem (*Književne drobtinice*, ZMS 1902, 160–7). Pintarjevo objavo dopolnjuje Iv. Grafenauer, *Iz Kastelčeve zapuščine*, Lj. 1911, pos. odtis iz Časa 1910, str. 85–8. O tem Zoisovem prevodu gl. Kidrič, *Zoisova korespondenca 1808–1809*, 10–11; *Zgodovina slov. slovstva*, str. 410; *Prešeren II*, Lj. 1938, str. 70–71, 83.

⁷ Zoisov izvirni avtograf, ki doslej ni bil opažen, hranijo v rokopisni zbirki NUK, Ms 568 (*Slavische Sammlung*), karton 3. Objavil ga je Iv. Grafenauer, *Iz Kastelčeve zapuščine*, str. 85–86. Grafenauer, ki avtografa ni videl, le domneva, da gre za Zoisovo delo, medtem ko Kidrič pravilno pripisuje pesem z gotovostjo Zoisu.

⁸ Avtograf ni v razvidu. Obenem z italijanskim izvirnikom je besedilo posredoval po pomenu Kopitar francoskemu znanstveniku de Serresu. Objavil Iv. Prijatelj, *Slovenščina pod Napoleonom*, Veda 1901, str. 150, 230–231, po knjigi P. M. T. de Serres, *Voyage en Autriche, ou Essay statistique et géographique sous cet empire*, Paris 1811, IV, str. 50. Gl. tudi Kidrič, *Zoisova korespondenca 1809–1810*, Lj. 1941, str. 108.

⁹ Zoisov avtograf v NUK, Ms 565. Pregarjena četrtnina pole 167 × 105 mm, rebrost rumenkast papir; 1. in 4. stran sta prazni. Besedilo je napisano na 2. strani razločno, dvokolonsko, najprej s svinčnikom, nato je pisava prevlečena s črnilom. Na 3. strani Zoisovi zapisi raznih besed in rekel: »en one fantlavza = s'miflim / Na priemfe platno posnati / na prehoj = abundanter / Stanoge = Wasser Insekt zu Zirknitz / Zhernibèl = grillus pellularius im Wippacher Boden / smolika Drüsen der Pferde... / Bog pomagaj kar je prav / Poidi paperk proti burji [zat...]. Čudno, da je ta rokopis Kidrič spregledal, četudi ga je imel zanesljivo v rokah, kar dokazuje z njegovo roko zapisana signatura s svinčnikom na 1. strani.

¹⁰ Glej Zoisovo pismo Vodniku z dne 20. marca 1794: »Das beste Mittel, um unsern Leüten einen Vorgeschmack von Erdkunde zu geben, wäre der Calender, oder die sogenannte Prät'ka! Sie ist in jedermanns Handen; jeder Haushälter zieht sie zu rathe; unfehlbar hat sie auch schon längst den Horrizont von Gariushe und Koprivnik erstiegen. Man würde ihr die alten darstellenden Zeichen gerne lassen, um so mehr, da sie der einzige Rest unserer typographi-

schen Alterthümer sind. Es käme nur darauf an, diese magere Prät'ka /: der Name ist nicht ächt-slavisch, sondern vom italienischen *prattica* = Volkskalender herstammend :/ mi einigen kleinen Aufsätzen zu bereichern, wozu sich manches zur Erdkunde gehöriges unvergleichlich schicken würde; mit und nebst könnten auch Sittensprüche, agronomische Regeln, kurze Gedichte u. m. d.: eingeschaltet werden; anfänglich wenige, dann jährlich mehr und wichtigere Dinge.« (Vodnikov spomenik, Lj. 1859, str. 46—47 avtograf v knjižici Nar. muzeja, Lj.)

¹¹ NUK, inv. št. 2/61. V zgibu sešit zvežček iz finega rebrastega pisemskega papirja z vodnim znakom (v nekakšnem grbu poštni rog) in kontramarko C & J HONIG. Šteje 8 neoštevilčenih, čez polovico po dolžini preganjenih listov v velikosti 187×250 mm. Besedilo je napisano le na listih 2^r — 7^v, medtem ko so listi 1^v, 7^v, 8^r in 8^v prazni. Kopitarjev rokopis je le na notranji polovici preganjenih strani, na zunanji so Zoisovi popravki in razne pripombe, kar je razvidno iz naših podčrtnih opomb. Na vsaki strani so po 4 kitice, le na zadnji sta 2, na 1. strani pa stoji ob pregibu zgoraj Zoisov s svinčnikom zapisan naslov Mazhka. Na enakem papirju gl. pisma Vodniku 1794-5.

¹² Barth. Kopitars kleinere Schriften. Herausgeben von Fr. Miklosich. Wien 1857, str. 8: »Da Baron Zois selbst von der Mutter her das krainische vortrefflich sprach, auch gewöhnlich, wiewohl er damals nicht mehr ins Theater ging, für italienische Operisten irgend ein krainisches Couplet dichtete, dessen überraschendes Ertönen Parterre und Logen vor vaterländischen Freude ausser sich brachte, so versteht es sich von selbst, dass der Secretär Kopitar an all den Dingen Theil nahm.«

¹³ Abbé Giambattista Casti (1724—1805) je bil učitelj elokvence in kanonik v Montefiascone. Odšel je v Rim, postal član Arkadije, a bil izgnan zaradi lahkomišelnega življenja. Znašel se je v Florenci, si pridobil z nekaterimi prigodnimi pesmimi naklonjenost ministra kneza Rosenberga in prišel tako v stik z dvorom. Ko se je 1769 avstrijski cesar Jožef II. mudil na obisku pri svojem bratu, toskanskem velikem vojvodu Leopoldu, je spoznal Castija in ga povabil s seboj na Dunaj. Bil je nekaj časa vzgojitelj sina ministra grofa Kaunitza in z njim prepotoval skoraj vso Evropo. Tačas je veljal za dvornega poeta, Metastasijevega naslednika. Spremljal je Jožefa II. na Krim, ko se je sestel z rusko carico Katarino II. Ta ga je vzela v svojo službo v Petrograd (1778 do 1784), kjer je spesnil zoper njo satirično pesnitev Il Poema tartaro (1787). Po vrnitvi na Dunaj se je moral zaradi te pesnitve umakniti v Carigrad, potem v Milano. Po Jožefovi smrti se je vrnil na Dunaj, si vnovič pridobil milost na dvoru cesarja Leopolda II., toda šele sin in naslednik le-tega, Franc I. ga je počastil z naslovom poeta cesareo. L. 1796 se je vrnil v Florenco, se od tod 1798 preselil kot prijatelj novega režima v Pariz in tam umrl. Razen liričnih pesmi, med njimi mnogo anakreontskih, epopeje Gli Animali parlanti in cikla Novelle galanti je zložil več opernih libretov (La Grotta del Trofonio, Prima musica e poi le parole, Cantina, Il Re Teodoro a Venezia), ki sta jih uglasbila Paisiello in Salieri in po katerih je močno zaslovel. Ob svojem času je bil kot poet zelo

cenjen zaradi lahkotnih snovi in živahne dizeje, četudi so bila njegova epska dela razvlečena. Ko je ta »favnovski abbé« razkrival človeške slabosti in zavijal grenko kritiko v prijetne šale, mu ni šlo »za osebe, marveč za splošne stvari«.

¹⁴ Iv. Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine, str. 66: tam navaja Grafenauer naslednjo Kopitarjevo opombo: »vel tantillum sapiens poeta innuiffet pueri brutalitatem & puellae stultam impudentiam, aut narratione ipsa, aut epimythio. Discite talia vel a Cafti, qui ipso luto est honestus vir« (ali vsaj količkaj pameten pesnik bi nakazal fantovo surovost in deključino neumno sramežljivost ali s samo pripovedjo ali z nakazovanjem smisla. Učite se take reči pri Castiju, ki je pošten mož tudi sredi blata). Mišljene so njegove *Novelle galanti*.

¹⁵ Gedeon Ernst Laudon (1716—1790) je bil sprva ruski vojak. Bojeval se je med drugim na Poljskem in na Krimu. L. 1742 je prestopil v avstrijsko armado in postal stotnik v odredu Franca barona Trenka (1711—1749). Nato se je proslavil v raznih bitkah in napredoval do feldmaršala. V mirnih časih je deloma poveljeval v liški vojni krajini, deloma živel na svojih posestvih. Ko je 1787 prišlo do spopada med Rusi in Turki in se je tudi Avstrija kot ruska zaveznica udeležila vojne, je bil Laudon postavljen za vrhovnega poveljnika avstrijskih operacij na Balkanu. Sept. 1789 je prodril do Beograda, ga po daljšem obleganju prisilil k predaji in vkorakal vanj 9. okt. 1789. Vesela novica je močno odmevala po vsej državi in Laudon je postal silo popularen. To zmago opevajo tudi naše ljudske pesmi (SNP I, št. 28—31).

¹⁶ Črni Jurij — Karadžordže Petrović (ok. 1768—1817) je bil voditelj »l. srbskega upora« zoper turško oblast in njen fevdalni red ter za osvoboditev Srbov. Med mnogimi vojaškimi akcijami v letih 1805—1815 je dvakrat oblegal Beograd, in sicer 1804 in 12. dec. 1806. Na katero obleganje je Zois mislil, je težko reči.

¹⁷ Mesto Lodi v milanski provinci z agrarnim zaledjem slovi po sirarstvu in trgovini s sirom. Videti je, da so kranjski sladokusci bolj cenili iz Italije uvožene vrste sira kakor domače izdelke.

¹⁸ NUK, inv. št. 2/61. Štirje neoštevilčeni listi z zgibom po dva in dva v velikosti 185 × 250 mm; papir je fin, pisemski, rebrast, brez filigrana s kontramarko M SCHOUTEN COMP. Listi so rahlo po dolgem preganjeni, besedilo — po tri kitice na eni strani — stoji le na levi polovici strani, desna je prazna, namenjena opombam. Zadnji list je nepopisan; oktave so oštevilčene od 1 do 18, tu smo štetje kitic opustili in kakor drugod ob robu dodali štetje vrstic.

¹⁹ Ker je zgodba postavljena v »ajdovsko deželo«, potem je stavek »rešili ga ne bodo vsi svetniki« prav tako anahronističen kakor govorjenje o Kljukecu. Gl. op. 20.

²⁰ Klukec Kljukec tudi Hudi ali Lažnivi Kljukec, zgodovinska oseba, Janez Košir, se je okoli 1650 menda v Celovcu naučil ranocelništva, se potepal po Kranjskem in Koroškem in osnoval s propadlimi študenti in potepuhi roparsko tolpo, nekakšno predhodnico rokovnjačev. Po sporu s tovarišiji je Kljukec zaprosil oblast za spregled kazni in ji obljubil poboljšanje. Ko je to dosegel, se je oženil, živel kot krčmar in padar na Jami pri Kranju ter menda tam umrl. Ta nenavadni življenjepis, znan tudi iz Valvasorja (II, 119), se je razrasel

v legendo, saj je njen junak postal v ljudskem izročilu skoraj bajeslovna osebnost (SBL I, 465).

²¹ Pisma, ki jih je pred nekaj leti podaril industrijalec Michelangelo Zois iz Podkloštra na Koroškem, hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani.

²² G. Petronij Arbitr, Pojedina pri Trimalhijonu. Poslovenil Joža Glonar. Ljubljana, 1919.

²³ Gl. Pojedina pri Trimalhijonu, str. 8, op. 22.

²⁴ Pregled obdelav, predelav in prevodov motiva o Efeški vdovi gl. La Fontaine, Oeuvres. Izdal H. Régnier. Paris, 1890². VI, 63—86; Elisabeth Fränzel, Stoffe in der Weltliteratur. Stuttgart, 1965², 666—9.

²⁵ Z motivom Efeške vdove smo se srečali ali se srečujemo tudi v našem slovstvu in na odru. Kot eksempl ga je vpel v svojo znamenito novoletno pridigo že Janez Lionelli-Svetokriški (gl. Sacrum promptuarium III, Ljubljana, 1696, str. 69—70; ponatis Mirko Rupel, Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega, Ljubljana, 1957, 71—72). V odrskih obdelavah pa so jo uprizorili kot veseloigro Fr. Ign. Holbeina, Die Witwe und der Witwer oder Treue bis an den Tod v prevodu dr. Janeza Bleiweisa v okviru Slovenskega društva v Ljubljani 1850. leta, Ljubljanske Čitalnice l. 1864 in Dramatičnega društva l. 1875 (ta prevod so uvrstili v uprizoritev Večer v ptujski čitalnici, Ptuj 1969). Tudi angleško enodejanko Chr. Freya A Phoenix too Frequent iz leta 1951 je v prevodu J. Udoviča pod naslovom Feniks odveč uprizorilo Gledališče ad hoc v Ljubljani leta 1958.

²⁶ C. R. Gellert, Sämtliche Schriften. Neue, verbesserte Auflage I—X. Leipzig, 1784. NUK, sign. 1176.

²⁷ Petronii Arbitri Satyricon ex recensione Petri Burmanni passim relictis... Notas criticas, aliasque et indicem uberrimum addidit Conr. Gottlob Antonius. Lipsiae, 1781. NUK, sign. 1272.

²⁸ Zoisovo pismo Vodniku z dne 20. marca 1794. Obj. Vodnikov spomenik, Ljubljana 1859, str. 46. Tu je izvirno nemško besedilo poslovenjeno.

²⁹ Dr. Mira Kacin, L'infanzia e l'adolescenza di Sigismondo Zois. Ricerche Slavistiche. 1957 (V), str. 145; ista, Še nekaj o Zoisovem šolanju v Reggio Emilia. Izvestje srednjih šol. Trst, 1958, str. 5—9.

³⁰ Prvi je zapisal to sporočilo, ki ga je kot osebni Zoisov znanec slišal od njega samega, ljubljanski profesor Fr. Ks. Richter v študiji Sigismund Zois Freyherr von Edelstein. Ljubljana, 1820, str. 7.

³¹ Zoisovo pismo Vodniku z dne 30. nov. 1795. Vodnikov spomenik, str. 61.

³² Zoisovo pismo Vodniku z dne 4. avg. 1795. Vodnikov spomenik, str. 55.

³³ Zgledi za teh šest inačič bi bili: za prvi par začetna verzja iz La Gerusalemme liberata; za drugi par (verso tronco)

Quella povera gatta, in verità (Casti, La Gatta... VIII, 5)

In circostanza tal faccia pietà (ib. VIII, 6)

in za tretji par (verso sdruciolio)

La gatta a quel dolcissimo spettacolo (ib. VII, 5)

Se non cadde in deliquio, fu un miracolo (ib. VII, 6).

³⁴ Zdi se, da je Zois citiral začetek epa La Gerusalemme liberata po spominu in se pri tem zmotil, kajti v kritičnih izdajah se le-ta glasi: Canto l'armi pietose, e 'l Capitano. — Za označevanje stranskih poudarkov uporablja Zois navpik prečrtan polkrožec, česar tu iz tiskarskotehničnih razlogov ne moremo pokazati.

³⁵ Težki, svečani ritem tako zgrajenega verza lepo čutimo npr. iz naslednjega zgleda

E caddi come corpo morto cadde (Dante),

fingirano resnoba pa iz verza

vonder lepota njé mu srcé obšlata.

³⁶ Italijanske poetike in stilistike mečejo navadno afereze, sinkope in apokope z elizijami vred skupaj v en koš kot elizije.

³⁷ Kakor v italijanskih verzih pogostoma npr.

Se_uamica, son fedel, costante_e amabile (La Gatta XXV, 6)

najdemo tudi med Zoisovimi enajstercí večkrat take z dvema sinalefama:

5: k' so ga_z iz hiše ven nesli_{in} bile peli.

³⁸ Sinalefe so v naslednjih verzih: 1, 5 (2-krat), 12 (2-krat), 17, 18, 22, 25, 28, 32, 33, 42, 43, 51, 59, 60, 61, 73, 74, 86, 88, 89, 90, 97, 100, 102 (2-krat), 106, 115, 114, 118, 120, 122, 131, 133, 144, od teh jih je 5 takih, kjer je začetek naslednje besede pisan namesto z *u-* z *v-* (18, 23, 33, 42, 43). Tudi Prešeren si je pomagal z enakim prijemom (v Krstu npr.: 132, 142, 167, 196, 198, 221, 338 in 343). Sploh najdemo v Prešernu mnogo elizij, sinkop in aferez kakor pri Zoisu, medtem ko sinalef, razen omenjenih z *v-*, skoraj ni.

³⁹ »Ebenfalls schaden die oftmaligen Wiederholungen des selben Reims: z: B: in i, it, iti. Dies ist in unserer Sprache schwär zu meiden, weil die Fügung des Verbums etc. es so oft mitbringt: dann muß wenigst gesorgt werden, daß dergleichen Reime nicht in nahen Strophen auf einander folgen, damit dadurch das acumen nicht stumpf werde.« Pismo Vodniku z dne 4. avg. 1795. (Vodn. spom. 54.)

⁴⁰ Zois Vodniku dne 4. apr. 1794: »Hüten Sie sich vor dem gar zu häufigen Abbrechen der Perioden, und dem Uebertrag derselben in den nächstfolgenden Vers — dem Hauptfehler der beiden barfüßigen Augustiner [Pohlina in Deva, op. A. G.]. Der Geschmack der slavischen Sprache erlaubt es selten, und in der Volks Poesie ist es immer gut, wenn beinahe jeder Vers für sich selbst bestehen kann.« Vodnikov spomenik, 45.

⁴¹ Zois ima v Efeški vdovi 11 miselnih prestopov, medtem ko jih ima Prešeren v Krstu pri Savici sorazmerno več: 40.

⁴² A. Gspan, Pisma A. T. Linhartu gornjelužškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu. Dokumenti slov. gledal. muzeja, 1966, 145—153: »Ich schmeichle mir einen Beweis aufgestellt zu haben, wie unsere Sprache melodisch, wie sehr sie des feinsten komischen empfänglich sei.« (Pismo z dne 6. okt. 1790).

Vatroslav Kalenić (Ljubljana)

USODA KAJKAVSKEGA DIALEKTA

Kajkavski dialekt se danes govori v severozahodni Hrvatski; najdemo ga tudi v Istri (okrog Kastva), kjer je sicer izoliran od kajkavske celote, pa tudi v Vojvodini vzhodno od Zrenjanina. Na zahodu mu je meja slovenski jezik, na severu madžarščina oziroma državna meja na Dravi. Na vzhodu sega do Virovitice, potem pa meja zavije okrog Bjelovarja proti Jasenovcu na Savi. Odtod poteka po Savi do Siska in Kolpe in nato po črti nekoliko južno od Kolpe do Karlovca.

To so besede, ki se skoraj nespremenjeno pojavljajo v raznovrstnih obvestilih o današnjem stanju kajkavskega dialektu, od znanstvenih in poljudnoznanstvenih do šolskih. Po teh besedah dialektologi običajno preidejo k fonetiki in morfologiji kajkavskega dialektu, literarni zgodovinarji pa že omenjajo šestnajsto stoletje, reformacijo in protireformacijo, Ivana Pergošića in Antuna Vramca, ki stojita na čelu kajkavskega slovstvenega korpusa.

Zgodovina ni prizanesla kajkavcem in kajkavskemu dialektu. Drama se je začela z vdorom Turkov in takrat je bila prvič kajkavcem veliko-dušno ponujena ekonomska in politična emigracija, ki skorajda ni imela alternative. Na voljo so ostale pokrajine najbližjih sosednih dežel: Madžarske, Slovaške, severozahodne Hrvatske in Slovenije. Od teh tragičnih dogodkov množičnega bega in preseljevanja, v katerih sta odločevala nasilje in strah, je za sodobno dialektologijo ostal le podatek: kajkavski dialekt je bil nekoč v rabi tudi v Slavoniji.¹ In prav takrat, ko je najbolj okruten zgodovinski proces zagrozil s totalnim uničenjem, z denacionalizacijo in popolno pozabo, se je rodil prvi paradoks ob usodi kajkavskega dialektu.

¹ V vseh okrog Županje se npr. za knjižno »odmah« rabi beseda »takija«. Podobne podatke omenjajo skorajda vse dialektološke razprave, ker marsikaterga jezikovnega pojava v govorih Slavonije ni mogoče razumeti brez vplivov kajkavskega dialektu.

V času, ko so od hrvatskih pokrajin ostale »reliquiae reliquiarum« — menda zato, da antična pravljica o feniksu, o življenju, o optimizmu in upu, o zmagoslavju dobí novo potrdilo — je kajkavski dialekt nenadoma in nepričakovano izstopil iz svoje pretekle brezimnosti, zasijal kot novo, dotlej neznano sredstvo življenjskega obstoja in v sorazmerno kratkem razdobju doživel pravo prebujenje in razcvet.

Začetek je bil, kakor se pogosto dogaja, popolnoma navaden. Ivan (Ivanuš) Pergošić, notar in sodnik v Varaždinu,² se je odločil prevesti pravniško delo »*Tripartitum opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*« madžarskega jurista Vörböczyja v »domač jezik«, tj. v kajkavščino (*Decretum Tripartitum, koteroga je Vörböczy Istvan dijački popisal*, Nedelišće 1574). Pred seboj ni imel vzorcev, ni imel prednikov, skušal je samo zapletene (in zloglasne!) pravne odnose fevdalne družbe razložiti z domačimi »slovenskimi« besedami. In, kot se je to marsikdaj že zgodilo, je poskus uspel. Metoda pa seveda ni bila nova. Prevajanje iz drugega jezika, običajno iz biblije ali pa religioznih priročnikov, je pogosto bilo tisto jedro, ki je kasneje stopalo na čelu splošne slovstvene, kulturne in znanstvene dejavnosti.³ Rezultat pa je bil viden: nenadoma, samo po sebi, je postalo jasno, da je kajkavščina zmožna postati uporabno jezikovno sredstvo tudi v znanstvenem besedilu. Tako je bilo spoznanje o zmogljivosti in sposobnosti več vredno kot sam prevod. Za Pergošićem so priletele tudi druge lastovke. Večjo literarno in jezikovno afirmacijo je doživel Antun Vramec (1538—1587), avtor dela »*Kronika kratka slovenskim jezikom spravljena*«, Ljubljana 1578. Delo je letopis, v katerem se na kratko in v kronološki vrsti opisujejo dogodki iz domače in svetovne zgodovine, delo, ki je v svojem času imelo velik ugled. Napisal je tudi tolmač evangelija »*Postila vezda znovič spravljena slovenskim jezikom*«, Varaždin 1586, ki je pisan v katoliškem duhu in je kot priročnik namenjen duhovništvu.

Če dela Ivana Pergošića in Antuna Vramca stojijo na samem začetku poskusa, da se kajkavščina utrdi kot knjižni jezik, dve knjigi Jurja Habdelića (1609—1678), profesorja na jezuitskem kolegiju v Zagrebu, že kažeta, da je poskus uspel, da se je kajkavščina leksikalno in stilno raz-

² Prim. npr. M. Hajnal, Ivan Pergošić, Nastavni vjesnik, Zagreb 1907.

³ Primerjav res ni treba iskati daleč. Inauguracija stare cerkyene slovanščine v knjižni jezik je imela podobno genezo, pa tudi nastanek drugih slovenskih knjižnih jezikov je podoben temu običajnemu modelu. Seveda je kajkavska književnost genetično povezana z reformacijo in protireformacijo.

širila in obogatila. Obe deli, tj. »Zercalo Marijansko« in »Pervi otca našega Adama greh«, sta knjigi z izrazito religiozno tematiko, torej s shematizirano vsebino (prva o kultu Marije, druga o človekovem padcu in grehilih), toda jezik je v obeh izrazito individualno kultiviran, stil impulziven in temperamenten, podan v tipični govornjeni obliki (vsebina obeh knjig so pridige). V teh pridigah je precej aluzij na tedanje družbeno in družabno življenje v severni Hrvatski. Izrazit smisel za jezikovne vrednote, za lepo in funkcionalno organizacijo jezikovnih sredstev, je Habelića pripeljal tudi do leksikografskega raziskovanja in sistematizacije.⁴

Končno naj v tem bežnem pregledu omenimo še Tita Brezovačkega (1757—1805) in njegovi dve komediji: »Mathias Grabantzias diak« in »Diogenesh ili szluga dveh zgublyeneh bratov«. Obe komediji sta že kompletni literarno-umetniški deli, ki s sorazmerno lahkoto zdržita presojo na nivoju sodobnih kriterijev: stilističnih, estetskih in dramaturških.⁵

V tem času zlatega obdobja se je kajkavski dialekt formiral in utrjeval tudi po znanstveni, jezikovni poti, zlasti na področju leksikografije. Rezultat so trije veliki slovarji kajkavskega dialekta:

⁴ Gl. naprej o kajkavski leksikografiji. Kako je Habelić imel izrazit smisel za specifično organizacijo besed, za stil, naj pokažejo naslednji stavki iz njegove knjige »Pervi otca našega Adama greh«: »Reče negdo ali nektera tem popevcicam privučena: To li gda smo v goščenu i dobre volje moramo biti, humo kot fratri mučali ali listor v zdele kot voli v jasli buveli? Ljudi smo, ki se z vnoгими posli dosta trudimo, zakaj bi nam se dar gdano i gdano slobodno ne razgovoriti? Pače je to i potrebno da srca srkbjum otršena, žalostjum rastuzena razveselimo, kaj pak jače srca veseli nego popevke? Vino i popevka veseli srce. Popevka putnika na putovanju, špoljara ali kovača pri kladivu, tišljara pri hobljiču, šoštara pri kopitu, orača pri plugu, kopača pri motiki, žnjača pri srpu, kosca pri kose, prelju pri kudelje etc. veseloga čini i u teškem trudu lahkoti. Kaj je ada popevke tak nemilo iz sveta pregnati? Ako nje preženeš, bar pretiraj i meštrije i težaštvo, ktere od popevki lehkotu imaju!«

⁵ V tem kratkem pregledu o kajkavskih književnikih, ki je seveda podan brez literarnozgodovinske periodizacije, pa tudi brez drugih možnih literarnozgodovinskih ali jezikovnih kriterijev, so izpuščena mnoga imena, ki nedvomno sodijo v kvalitetnejši del kajkavske književnosti. Taki so npr. Toma Mikloušić, Jakob Lovrenčević, Pavao Štoos, Ignac Kristijanović in dr. Toda v našem nastevanju ne gre niti za literarnozgodovinsko analizo niti za prikaz kajkavskega slovstva. Gre samo za izbiro osnovnih podatkov, ki naj bi potrdili misel o sorazmerno raznovrstnem delovanju in kvalitetnem obstoju kajkavske književnosti.

Juraj Habdelić, Dictionar ili reči slovenske z vekšega ukup zebrane, u red postavljene i diačkimi zlahkotene, Nemški Gradec 1670. V slovarju je približno 10.000 besed, pri nekaterih je tudi več gesel; pridevniki so podani v treh spolih. Delo je rabilo kot vzorec kasnejšim leksikografom.

Ivan Belostenec, Gazophilacium, Zagreb 1740. V prvem delu (latinsko-hrvatskem) je približno 40.000 besed, v drugem delu (hrvatsko-latinskem) pa okrog 25.000. Slovar je leksikalno izredno bogat: navedeni so sinonimi, fraze, konstrukcije, metafore, pregovori, maksime številnih avtorjev (največkrat latinskih), označeni so tudi akcenti. Razen kajkavskih besed v manjšem delu so uvrščene tudi čakavske in štokavske besede.

Andrija Jambrešić-Franjo Sušnik, Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples, Zagreb 1742. Besede so ekscerpirane iz različnih leposlovnih in poučnih del (v latinsko-hrvatskem slovarju je okrog 27.000 besed, v hrvatsko-latinskem okrog 7000 besed). Slovar omenja sinonime, navedene so samostalniške in glagolske oblike, dialektalne razlike od »ilirskega« jezika, geografski pojmi, moralno-poučne pesmice ipd. Poleg kajkavskih besed so v slovarju tudi štokavske in čakavske.⁶

Razen teh slovarjev, ki so v splošnem pozneje vplivali na druga hrvatska leksikografska dela, so nekateri kajkavski slovarji ostali v rokopisu (Pavla Riterja Vitezovića in Adama Patačića).⁷

Kajkavščina je tako postala jezikovno komunikativno sredstvo v severozahodnem delu hrvatskega naroda in s tem, da je postala izrazno sredstvo večje organizirane skupnosti, izrazno sredstvo različnih ustrojev družbe: religioznega, literarnega in znanstvenega tipa, je dobila skoraj vse prilastke knjižne jezikovne superstrukture. Kultivirana v umetniških

⁶ Prim. Musulin, Stjepan: Hrvatska i srpska leksikografija, Filologija, 2, Zagreb 1959.

⁷ Podatki o kajkavskih slovarjih so se ponujali kar sami. Mislim, da so posebej zanimivi ne samo kot ilustracija, kako se je v znanosti negovala kajkavska beseda, temveč so posebno aktualni v sodobni hrvatski jezikovni znanosti in kulturi. Za to plimo novih odnosov do dediščine so simptomatične besede Petra Šegedina, sodobnega hrvatskega književnika: »Toda hrvatski književni izraz ne more ostati zaprt za svojo bogato kajkavsko in čakavsko tradicijo, hrvatski književni izraz se ne more čedalje bolj oddaljevati od žive dialektalne ustvarjalnosti, ker je to vprašanje osnovnega pomena ne samo za hrvatsko književnost, temveč tudi za hrvatski kulturni prostor sploh.« Telegram 465, Zagreb, 14. III. 1969.

delih in prosvetno-poljudnih spisih, znanstveno obdelana v slovarjih, slovničnih in pravopisnih priročnikih je imela vse pogoje, da se utrdi kot tisto komunikativno sredstvo, ki ga v sodobni jezikovni znanosti imenujemo knjižni jezik nacionalne skupnosti.⁸ Toda — to se ni zgodilo. Kajkavščina je kot jezik v slovstvu onemela v prvi polovici 19. stoletja. Zapustili so jo najbolj agilni in najbolj taléntirani kajkavci — sredi Zagreba. To je drugi paradoks, ki se je postavil ob usodo kajkavskega dialekta.

Dokler je zadnji Mehikanec kajkavskega dialekta Ignac Kristijanović s svojo slovnico bojeval zadnji in vnaprej izgubljeni boj za usodo knjižnega kajkavskega dialekta, je zgodovina že šla svojo pot, s katere vrnitve ni bilo več. Razlogi za obustitev kajkavščine so dokaj heterogeni in kompleksni, a potrebno je navesti vsaj enega glavnih za to odločitev: ustoličenje nekega dialekta ali narečja za knjižni jezik je med drugim vedno tudi politično dejanje. In prav te politične okoliščine so se na Hrvatskem v 19. stoletju obrnile v korist drugega hrvatskega dialekta: štokavščine.⁹ Resnici na ljubo je treba sicer povedati, da je ideja o štokavščini kot knjižnem hrvatskem dialektu gorela že cela stoletja, da je štokavščina imela za seboj bogato dubrovniško, bosansko in slavonsko literaturo, da je tudi imela jezikovne priročnike in slovarje, a vendar vsi ti podatki samo pojasnjujejo paradoksalno tragiko, ki lahko zadene en in isti narod.

Politična, znanstvena in literarna dejavnost hrvatskih prerodnikov in njihovih nadaljevalcev se opravlja v štokavščini, čeprav so najbolj sposobni delavci neštokavski podeželjani: Gaj je kajkavec, Vraz Slovenec, Vukotinović kajkavec, Mažuranić čakavec, Preradović odtujeni štoka-

⁸ Razen omenjenih del navedimo še: Andrija Jambrešić, *Manuductio ad croaticam orthographiam*, Zagreb 1732; *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko za potrebnost narodnih škol*, 1779 (pravopisa); Josip Đurkovečki: *Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev i potreboču ostale stranskoga jezika narodov* (Kroatisch-slavishe Sprachlehre), Pešta 1826; Ignac Kristijanović: *Grammatik ter kroatischen Mungart*, Zagreb 1837, in dr. (obe deli sta slovnici kajkavskega dialekta).

⁹ Osnovni politični faktorji so se gibali v idejah o nacionalni in državni združitvi, ne samo južnoslovanskih narodov, temveč predvsem tudi hrvatskega naroda, ki je skorajda v vsaki svoji zgodovinski regiji bil izpostavljen drugačnemu modelu denacionalizacije, italianizacije, germanizacije in madžarizacije. Prim. položaj Dalmacije (Italija, Avstrija), Istre, Reke (Italija, Madžarska), Slavonije (Madžarska), Bosne (Avstrija) itd.

vec, Nemčić kajkavec, Bogović kajkavec. Tudi poznejše obdobje hrvatske književnosti nam pokaže podobno sliko: Šenoa je rojen v nemški družini, po vzgoji in duhu pa je kajkavec, Kovačić je kajkavec, Đalski je kajkavec.¹⁰

V otožnem obredu žrtvovanja niti znanstveniki niso hoteli zaostati za književniki. V načrtih pravkar osnovane Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (1867) ni bistvenih sledov o upoštevanju kajkavske jezikovne in literarne dediščine. V dveh velikih edicijah (Stari pisci hrvatski, Slovar hrvatskega ali srbskega jezika) je kajkavska preteklost postavljena na skrajni rob znanstvenega interesa.¹¹ In če v postopku kajkavskih ilircev najdemo opravičilo za tak odnos, ki je v bistvu krut,

¹⁰ Če danes racionalno premišljujemo o teh dogodkih, ne moremo storiti drugega, kot dati prav Gaju in njegovim somišljenikom. Vendar se istočasno pojavi občutek grenkobe, ki jo je magično izrazil Miroslav Krleža v »Planeta-rijomu« v »Baladah Petrice Kerempuha«;

V megli sem videl, videl sem v megli:
seh križnih putov konec i kraj...
V meglenu blatu, v pogrebnu maršu,
otkod nas nigda več nebu nazaj,
Ileri kak pilki, faklonosi
zaškrabani dijaki, larfonosi,
pokapali su paradno starinsku reč: KAJ.
Kak zvon je KAJ germelo,
Kak kres je KAJ plamtelo,
kak jogenj, kak harfa vekomaj,
a oberpilko v gali,
s pogrebnu faklom v roki
med ilerskim fanti,
mertvečkemi snuboki,
španceral se
Doktor Ludwig von Gay.

¹¹ Začetnika hrvatske kajkavske dialektologije sta Rudolf Strohal in Vatroslav Rožić v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot prvi kajkavski »stari pisec hrvatski« je bil izdan Tit Brezovački, toda šele leta 1951! Za odnos do kajkavščine je simptomatičen komentar iz »Popisa del 1945—1964« Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti: »Po osvoboditvi je Akademija nadaljevala z izdajo knjig iz te zbirke, z dopolnilom, da bodo pod pojmom starih piscev zajeti vsi hrvatski pisci do ilirizma, torej tudi spisi hrvatskih kajkavskih piscev« (!). V Slovarju je delež kajkavščine brezpomemben. Šele sedaj se pripravlja v Akademiji samostojen Slovar kajkavskega dialekt.

ga ne moremo najti za tedanjo znanost, v kateri politične rešitve ne bi smele vplivati na ohranjanje nacionalne kontinuitete, ki v hrvaškem primeru ni seveda samo štokavska, ampak je tudi kajkavska in čakavska. Če so odnosi in postopki štokavca Đura Daničića vsaj deloma razumljivi, nikakor niso razumljivi postopki in načrti kajkavca Vatroslava Jagića in njegovih akademskih dedičev, ki so pokazali popolno pomanjkanje poslušnosti za kajkavsko besedo. Morali bi se bili opreti na svojo vest resničnih znanstvenikov.¹² Tako je ta mačehovski odnos do kajkavščine, in posredno do kajkavca, pripeljal do žalostne resnice: kajkavščina se je v javnem znanstvenem in kulturnem življenju obravnavala »nikako ili svakako«.

Za približno šestdeset naslednjih let kajkavščina pada v podeželsko temo, toda poiskala si je — mar spet!? — nove oblike življenja in začela s svojo novo, definitivno vlogo postajati neločljivi del hrvaškega literarnega in jezikovnega izraza. Proces prilagajanja je bil postopen. Literarni liki v delih Avgusta Šenoe, Anteja Kovačića in Ksaverja Šandorja Đalskega, čeprav podani v štokavskem dialektu in po zakonih knjižne norme, so po duhu in mentaliteti kajkavci v štokavskem oblačilu. Jezikovna faktura je pravzaprav kajkavščina, prevedena v knjižno štokavščino, podlaga in temelj v jezikovnem ustroju sta pogosto kajkavska. Zlasti Đalski je zaslutil nenadomestljive afektivne vrednosti kajkavščine za opis kajkavskega človeka, njegove mentalitete in njegovih dejanj, ter je ponekod v dialoškem delu svojih pripovedk pustil kajkavcem govoriti kajkavsko. Prav ta posebna možnost vsake jezikovne strukture, kajkavske in drugih, da namreč ekspresivna vrednost literarnih stvaritev narašča, če so jezikovna sredstva v harmoniji z idejami, z liki, fabulo in vsebino literarno kreiranega doživetja, je pripeljala do

¹² V tem času je kajkavščina prestala še eno epizodo. V tedanji slavistični znanosti, pa tudi pozneje, je bilo precej aktualno vprašanje, ali je kajkavščina del slovenskega jezika ali je samostojen (srbohrvaški) dialekt, ali so podobnosti s slovenščino in štokavščino (ki so evidentne) primarne ali pa sekundarne, kdaj so se kajkavci doselili v svoja področja itd. Vrstile so se različne hipoteze. Kopitar, Miklošič, Ožlak, Valjavec, Murko, Vuk, Maretić so mislili, da je kajkavski dialekt sestavni del slovenskega jezika, Šafařík, Florinski, Rešetar, Rožić, Polívka, Lukjanenko, Ramovš, Belić (z določenimi medsebojnimi razlikami) so mislili, da jezikovno pripada srbskohrvatskemu jeziku. Vatroslav Jagić se dolgo časa ni mogel odločiti, pozneje pa je pristal k mnenju druge skupine.

novega prebujenja kajkavščine v hrvatski literaturi. Toda — menda zato, da se nadaljuje vrsta nepričakovanih in osupljivih dogajanj okrog kajkavskega dialekt — obnovitelj kajkavščine v sodobni hrvatski literaturi je štokavec Antun Gustav Matoš.¹³ In to je že tretji paradoks, ki se je pojavil ob usodi kajkavskega dialekt.

Matoš je napisal dve kitici, ki ju je objavil v svoji noveli »*Nekoč je bilo*« (Nekad bilo — sad se spominjalo) leta 1900. Vredno ju je citirati:

Hrastovački nokturno

Kaj da počmem, moja mati draga,
Smrt i betek — to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka — to je betek moj.

Već je zorja, a ja nemrem spati,
Po hiži me binca mislih črni roj,
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči, Smiljček, hajči, picek moj!

Po Matoševem vzorcu je v hrvatski literaturi vrsta književnikov, razen v štokavščini, pisala tudi v kajkavščini, najbolj pogosto takrat, kadar jim je vsebina doživetja narekovala izbiro kajkavščine kot tistega jezikovnega sredstva, ki bo to doživetje izrazilo pristno, domače, v isti jezikovni strukturi, v kateri naravno obstoji.¹⁴ Tako se je kajkavski dialekt vrnil v hrvatsko literarno sfero, ne sicer kot splošno jezikovno komunikativno sredstvo, ker je zgodovina šla svojo pot, toda vrnil se je

¹³ Zanimivo je Matoševo sodelovanje v anketi o jugoslovanskem nacionalnem vprašanju, ki ga je v letu 1915 organizirala goriška revija Veda. Na benevolentno zastavljeno vprašanje, ali naj bi Slovenci zaradi enotnosti opustili svoj jezik, je Matoš s pravo grozo in odločno zavpil: Nikakor! V istem tonu Matoš piše »Kot liberalce in avtonomiste, torej kot sovražnike vsake centralizacije, pa tudi tiste, ki se pridiga v imenu naše plemenske združitve, sem vedno zagovarjal avtonomijo in svobodo naših narečij in zelo obžaloval, da se je pri nas žrtvovala dialektalna književnost, čakavska in kajkavska, štokavski.« Veda, III, Gorica 1915, 105.

¹⁴ Ni slučajno, da se je kajkavski dialekt v svoji sodobni, današnji eksistenci afirmiral predvsem v liriki, kjer je neposrednost čustvenega izražanja elementaren del kreacije.

v leposlovno literaturo kot stilno sredstvo.¹⁵ Za Matošem so prišla dela Frana Galovića, Dragutina Domjanića, Nikole Pavića, Miroslava Krleže, Ivana Gorana Kovačića, Slavka Kolarja, Tomislava Prpića, Mihovila Pavleka Miškine, Grgurja Karlovčana in drugih. Celo več! Če bi imeli kakšna idealno objektivna merila za presojo totalne oziroma absolutne umetniške vrednosti nekega književnega dela, bi se na vrhu hrvatske pesniške literature vseh treh narečij pojavila Krleževa zbirka »*Balade Petrice Kerempuha*«, napisana v klasični kajkavščini. In to je četrti paradoks v usodi kajkavskega dialekta, ki stoji tudi ob usodi celotnega hrvatskega slovstva.

Kajkavščina je tako postala literarno-jezikovna substruktura, stilno jezikovno dejstvo, ki je neločljivi del sodobne hrvatske književnosti. Pa vendar, tudi v našem času je ob kajkavščini še en paradoks, ki niti ni najmanjši. Sodobna hrvatska jezikovna znanost se ni oddolžila kajkavščini: dialektologija je sicer marsikatero vprašanje že rešila, ni pa izdelala kapitalnih del: kajkavščina nima svojega sodobnega slovarja, nima slovnice, pisane iz sodobnih lingvističnih aspektov, nima obssežnejših del o mešanju kajkavščine in štokavščine kot o pojavu, ki je bistveno relevanten za jezikovno eksistenco vseh severozahodnih hrvatskih regij; končno je dolžnik tudi slovstvena zgodovina, ker kajkavščina nima sistematizirane, specializirane in samostojne zgodovine svojega slovstva. To so ogromne pomanjkljivosti v sodobnih hrvatskih humanističnih vedah, dolg, ki zaradi »objektivnih težav« ne bo poplačan v naši generaciji.¹⁶ In čeprav za tako stanje ne moremo kriviti posameznikov, se človek vendarle težko ubrani pomislekov, da se žalostna, tragična usoda kajkavskega dialekta deloma nadaljuje tudi v našem času. Niti ne gre več za vprašanje, za pragmatistično dilemo: kaj imeti v sodobnem hrvatskem jeziku: kajkavščino ali štokavščino? Kajti takega vprašanja danes

¹⁵ Krleža je v Baladah to upesnil takole:

KAJ žuhko je, ne ferfla, ne berboče,
z gingavem ciglam hiža podzidana zgledi ...
KAJ nigdar slatka, stara frajla bila ni,
vekomaj truca KAJ, KAJ cvili i joče ...

Tak včera j bilo je, tak bu i v bodoče ...

¹⁶ Npr. najbolj kompletno študijo (knjigo) o zagrebškem kajkavskem dialektu je napisal — Amerikanec (!) Thomas F. Magner: *A Zagreb Kajkavian Dialect*, Pennsylvania state University, 1966.

ni mogoče zastavljati. Gre predvsem za spoznanje, da je kajkavščina zaveštno žrtvovana v hrvatskem narodu zaradi nacionalne enotnosti in da je taka žrtev lahko tragična, toda neizogibna vis maior nacionalnega obstoja.

Toda plemenitost takega žrtvovanja mora biti prisotna v kulturni podzavesti, če se hoče ostati količkaj dosleden svoji nacionalni kontinuiteti, pravzaprav samemu sebi. Gre za odnos do kulturne dediščine v narodu, ki sebi ne more dovoliti take razsipnosti, da cela stoletja svojega obstoja enostavno porine v anonimnost. In v tem je naša obveznost do bivšega in sedanjega kajkavskega dialektu.¹⁷

SUMMARY

THE FATE OF THE KAJKAVIAN DIALECT

The development of the Kajkavian dialect into a literary language was accompanied by a whole array of unexpected and striking historical events, such as the Reformation and Counter-Reformation (16th century), together with the Turkish invasions which were threatening to denationalize the territory, and when the territory was being reduced to a mere »remainder of the remainder.« After a relatively brief period (some 500 years) the Kajkavian dialect witnessed its golden age. In Northwest Croatia the dialect was gradually developing into an accomplished medium of linguistic communication with nearly all the features of a standardized literary language. The dialect was expounded in a standardized literary language. The dialect was expounded in orthographic handbooks, dictionaries and grammars and reflected its highly developed inner structure also in numerous literary works among which those of Tituš Brezovčki are the most complete and mature artistic creations. As a literary language, however, the dialect was, paradoxically enough, abandoned by the native population of Kajkavian Zagreb in the first half of the 19th century.

¹⁷ V zadnjem času je kajkavščina zaživela tudi na drugih področjih. V Zagrebu je začela izhajati revija »Kaj« (1968), ki se s posebno pozornostjo ukvarja s preteklo in sedanjo kajkavsko literarno besedo. Kako je kajkavščina prisotna v vsakdanjem življenju severozahodne Hrvatske je Krleža že leta 1956 (parafrazirajoč »Pesnika« Petra Preradovića) izrazil z verzi:

Reč kajkavska pred nami je pokran, prazen grob,
znuternja kervava, razvudenje, drob...
»Ak pjevat vam se hoće, a sami ne znate kako,«
pjevajte kajkavske Riječi staru kajkavsku kob!

(Planetarijom)

and this for the sake of the national and political unity of the Croats. Some sixty years later, the Kajkavian dialect witnessed another paradox by being reintroduced into the literary linguistic substructure by the Štokavian author A. G. Matoš. After him, numerous Croat authors wrote not only in Štokavian but also in Kajkavian. Moreover, the collection of poems considered the best in Croat literature is »Petrica Kerempuh's Ballads« written in classic Kajkavian by the author M. Krleža. Thus, the Kajkavian dialect has become a literary linguistic substructure, a stylistic linguistic tool and an integral part of contemporary Croat literature.

JERNEJ KOPITAR, POSREDNIK MED SRBSKO IN HRVAŠKO NARODNO POEZIJO IN GOETHEJEM

Čeprav ni podatkov o tem, kako so Goetheja sprejemali slovenski preporoditelji okoli Zoisa, in čeprav celo v seznamu knjig Zoisove knjižnice¹ zaman iščemo Goethejevo ime, nam nudi Kopitarjeva Slovnica² vendar oprijemljiv dokaz, da Goethe krogu okrog Zoisa ni bil neznan, saj ga je Kopitar v njej na nekaj mestih omenil. Citiral je Goethejevo ironično misel iz 76. »Beneškega epigrama«, da »bi postal pesnik, če se ne bi pokazalo, da je jezik nepremagljiv«³ in ga slovenskim literatom predstavil kot prevajalca »Hasanaginice«, kot poeta, ki je z genialnim poslušom, ne da bi znal eno samo srbsko ali hrvaško besedo, prelil to pesem vsebinsko in oblikovno adekvatno v svoj jezik, torej kot vzor pisatelja, ki svoj jezik oblikuje in vzgaja in mu ni pod častjo, da bi ga preizkusil tudi ob prevajanju slovanske narodne poezije.

V tej zvezi je prvič omenjeno Goethejevo ime v pričevanjih slovenskih preporoditeljev in tu vidimo tudi že zametek poznejšega Kopitarjevega zanimanja za srbsko narodno pesem. Kopitar je že takrat Goetheja nedvomno s pridom prebiral — in če ga ni bilo v Zoisovi knjižnici, ga je lahko dobil v ljubljanski licejki, ki je imela do leta 1803 že štiri zvezke Goethejevih del, izdanih v Berlinu 1779, in devet zvezkov njegovih novih spisov, ki so izšli v Mannheimu 1801.

Kopitar, ki je prinesel že iz gimnazije spoštovanje do grških klasikov in starogrške kulture, je tudi med sodobniki najbolj cenil tiste, ki so sprejeli vase klasičnega duha, v prvi vrsti Goetheja.⁴ Tudi po prihodu na Dunaj ga je prebiral in študiral, dokler se mu ni rodila celo drzna

¹ Prim. Bibliothecae Sigismundi Liberi Baronis de Zois Catalogus, NUK v Ljubljani, Ms 667.

² Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Laibach 1808.

³ Kopitarjeva Slovnica, str. 256, paragraf 11.

⁴ Prim. članek o Kopitarju v SBL 1, str. 496—513.

misel, da bi ga pridobil za posrednika med Evropo in južnoslovansko narodno poezijo, ki jo je zbiral in objavljajal Kopitarjev idealni učencec Vuk.

Kakor v avstrijski Ljubljani, ki je sicer v francoski Iliriji nekoliko bolj sproščeno zadihala, a se je po letu 1815 spet zaprla v ozek avstrijski krog, tako so tudi na Dunaju, kjer se je Kopitar od leta 1808 poglobljajal v slovansko jezikoslovje, postal cenzor za slovanske in novogrške knjige, kmalu pa tudi skriptor v dvorni knjižnici, sicer veljali cenzurni predpisi Franca I., ki so zadevali deloma tudi Goetheja,⁵ toda to zvestega c. kr. uradnika Kopitarja od Goetheja ni odvrnilo. Njegov najbolj priljubljeni pisatelj med Nemci, ugotavlja Prijatelj, je bil ta »veliki pogan«.⁶ Kako ga je po vrsti bral, ne vemo, vemo pa, kdaj je prebral vse, kar je do takrat Goethejevega izšlo. To je bilo leta 1815, ko je na potovanju iz Pariza zbolel in potem med boleznijo doma prebral vse, kar je Goethe do takrat napisal.⁷

Nekatera Kopitarjeva pisma pričajo, da ga ni bral samo za zabavo, ampak tudi kritično, in da je razmišljal ob njem o aktualnih problemih. Čeprav ne vemo, katera Goethejeva dela je imel v lastni knjižnici, saj med deli, ki jih je leta 1845 na dražbi kupila ljubljanska licejka in so navedena v tiskanem katalogu,⁸ Goethejeva niso prišla v Ljubljano, lahko iz nekaterih mest v njegovi korespondenci spoznamo, da mu je Goethe res nadomeščal »vse ostale Nemce« in tudi druge pisatelje, kakor je Kopitar sam zapisal.

Tako je pisal Kopitar, ta protirevolucionaren, »protifrancoski« avstrijski Slovan, Dobrovskemu z Dunaja 1. maja 1810, da zdaj sploh več ne bere francoskih romanov, ker je njihovega deklamiranja sit in ker jih vse odtehta en sam list iz Goetheja.⁹ In 18. avgusta 1810 se je naravnost razveselil, da je še nekomu prišel v roke njegov nadvse oboževani pisa-

⁵ Prim. Zgodovina slovenskega slovstva I, Razsvetljenstvo, Ljubljana 1956, str. 349.

⁶ Ivan Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporediteljev, Ljubljana MCMXXXV, str. 58.

⁷ Prim. I. V. Jagić, Novvje materiali dlja biografii Kopitara, Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii II, Sanktpetersburg 1897, str. 356.

⁸ Prim. Verzeichniss der in die Verlassenheit des Herrn Bartholom. Kopitar gehörigen wertvollen Bücher und Handschriften, grösstentheils sprachwissenschaftlich, vorzüglich in allen slawischen Sprachen. Wien 1845. *

⁹ Prim. V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (1808 do 1828), Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii I, Berlin 1885, str. 86.

telj, ko je spet pisal Dobrovskemu: »... torej ste tudi Vi dobili Goetheja. Meni nadomešča vse ostale Nemce.«¹⁰

V domovini pa si je dopisoval o Goetheju z Jakobom Zupanom, s katerim se je seznanil na Dunaju. »Izšla je prva knjiga Goetheja ‚Aus meinem Leben‘, mu je sporočil o Goethejevi »Dichtung und Wahrheit« 20. decembra 1811.¹¹ In ko je v istem pismu obžaloval, da Zupana s tem samo žalosti, ko mu govori o tem sijajnem branju, ki ga Zupan pogreša, začutimo v Kopitarju uživalca duhovnih dobrin velikega sveta, ki obžaluje izobražence doma, da se morajo ubadati z oranjem ledine, namesto da bi lahko brezskrbno uživali sadove evropskega duha. In naslednje leto, na veliko sredo 1712, ni pozabil še enkrat v pismu spomniti Zupana na Goetheja, saj mu je bil, kot je zapisal, najlepše stvari iz njegove knjige že pripovedoval.¹²

Na Goetheja se je skliceval Kopitar tudi, ko je razmišljal o takratnem neživem knjižnem jeziku v srbskih cerkveno-literarnih krogih in je vprašal nemškega učenjaka K. G. Romyja 15. aprila 1817, kaj misli o tem slovansko-srbskem makaronizmu.¹³ Ali ni tako, pravi, kakor bi človek vpregel v isti jarem Ulfilov [...] jezik [...] z jezikom Lutlra in Goetheja? Isto misel, samo še obširneje in jasneje, je ponovil tudi v pismu, poslanem na isti naslov 18. maja 1818, kjer je spet omenil Goethejevo ime v zvezi s srbskim »makaronizmom«.¹⁴

Več žal iz Kopitarjeve korespondence o Goetheju ne zvemo. Toda že navedeni podatki pričajo, da ga je visoko cenil. Njegovo spoštovanje nemškega Olimpijca pa bi ostalo vendarle zanimivo le za slovensko literarno zgodovino in se ne bi obenem z Goethejem omenjalo tudi v svetovni, če si ne bi bil Kopitar pridobil neprecenljivih zaslug kot marljivi posrednik med V. S. Karadžićem, se pravi med srbskim in hrvaškim narodnim pesništvom na eni, in med nemško književnostjo, predvsem Goethejem, na drugi strani. Prav Goethe je namreč s svojim zanimanjem za to pesništvo, s svojo podporo, besedo in avtoriteto pripomogel k njegovi evropski slavi. In Kopitarjev delež je bil tu dragocen.

¹⁰ Ibid., str. 166.

¹¹ Istočniki II, str. 231.

¹² Ibid., str. 238.

¹³ Bartholomäus Kopitars Briefwechsel, I. Teil. Kopitars Briefwechsel mit Karl Georg Romy, herausgegeben von Fritz Valjavec, München 1942, str. 20.

¹⁴ Ibid., str. 33–34.

Prvo Kopitarjevo srečanje s srbsko in hrvaško narodno tvornostjo sega še v ljubljanski čas, saj je ob pisanju Slovnice — kot rečeno — že poznal vsaj Hasanaginico. Nove vzpodbude za proučevanje srbskega in hrvaškega narodnega pesništva pa je dobil že kmalu po prihodu na Dunaj, kjer je v srečanjih z nekaterimi srbskimi trgovci poslušal tudi njihovo ljudsko izročilo.¹⁵ V smislu svojega avstroslavizma (vezati čim več Slovanov na veliko »slovansko« Avstrijo) je razmišljal o tem, kako približati tudi Srbe avstrijskemu in odtegniti ruskemu vplivu, pod vplivom romantikov in njihovega zanimanja za narodne jezike in tvornosti pa se mu je pokazala ena od možnosti za to v popularizaciji južnoslovanske narodne poezije v nemškem kulturnem območju. Z ljudskim izročilom južnih Slovanov ga je zbliževalo dalje dopisovanje z Dobrovským, ki ga je prosil za informacije o slovenskih narodnih pesmih, pregovorih in ugankah, odločilni impuls pa mu je dalo srečanje z Vukom S. Karadžićem decembra 1815 v Kopitarjevem stanovanju na Dunaju. Po tem srečanju, iz katerega je nastalo prijateljstvo in vzorno sodelovanje med Kopitarjem in njegovim genialnim učencem, pa še dobro leto pozneje po srečanju z Grimmom, se je Kopitar skupaj z Vukom in ob Grimmu z vso vnemo posvetil delu za srbsko in hrvaško narodno poezijo med Nemci.

Vuk, ki je marljivo sledil Kopitarjevim napotkom (naj bere Herderja in si ogleda Goethejev prevod Hasanaginice, naj zbira narodne pesmi in napiše Srbom slovar in slovnico) je izdal leta 1814 prvi zvezek svoje »Pěsnarice« s 108 pesmimi. In navdušeni Kopitar se je brž lotil dobesednega prevajanja vseh teh pesmi — razen Hasanaginice, ki je bila že prepesnjena — v nemščino, da bi jih poslal samemu Goetheju! Toda vse to je obdržal zaenkrat še zase in je sporočil Vuku v pismu z dne 21. marca 1815 samo, da sta ga neki Danec in dva Nemca prosila za dobesedni prevod teh pesmi, da bi jih potem metrično dodelala.¹⁶ Vendar je Kopitar poslal že 10. junija 1815 svoje prevode po weimarskem knjigarnarju Bertuchu naravnost Goetheju. Pod spremno pismo (ki ga skupaj z rokopisom prevoda hrani weimarski arhiv Goetheja in Schillerja v Goethejevem zvezku »Serbische Lieder betre. Octbr. 1815«,¹⁷ se je skromno podpisal le s Kop. V pismu pa je Goetheju v nevsiljivem tonu, ven-

¹⁵ Prim. SBL I, str. 499.

¹⁶ Prim. Vukova prepiska I, Beograd 1907, str. 145.

¹⁷ Prim. Jevto M. Milović, Goethe, seine Zeitgenossen und die serbokroatische Volks poesie, Leipzig 1941, str. 7—8.

dar z očitno željo po njegovi naklonjenosti opisal, kako se je pisec tega pisma srečal z Vukom in videl, kaj lahko še pričakujemo »od te izvrstne glave« (»von diesem vortrefflichen Kopfe«), dalje, kako ga je nagovarjal k zbiranju srbskih narodnih pesmi, ga opozoril na Herderja in prevod Hasanaginice, in končno, kako je Vuk — ki zna le brati in pisati, drugače pa je popolnoma samonikel talent — potem te pesmi zapisal po svojem in sestrinem spominu, pa izdal poleg njih do zdaj že tudi srbsko slovnico in zbira nove pesmi.

O tej pošiljki Goetheju v Kopitarjevi zapuščini ne najdemo pričevanj: Kopitar je vse desetletje, ko si je prizadeval za Goethejevo naklonjenost srbskim in hrvaškim narodnim pesmim, ostal skromno v ozadju, čeprav ga tudi v ozadju čutimo kot osnovno gibalno silo, in je pošiljal v dogajanje predvsem Vuka. Iz leta 1815 se nam je sporočilo o tej pošiljki ohranilo le v Kopitarjevem pismu Dobrovskemu z dne 5. avgusta 1815. Kopitar je v tem pismu pisal Dobrovskemu o Vuku in njegovi pesmarici in dodal le: »Pjesnaricae exemplum cum male scripta mea versione verbali per Bertuchium misi Göthio!«.¹⁸ Leta 1816 pa je tudi javno povedal v članku o srbski literaturi v Wiener allgemeine Literaturzeitung,¹⁹ kjer je objavil nekaj svojih dobesednih prevodov teh narodnih pesmi, svoj glavni namen prevajanja, ko je zapisal, da je te pesmi prevajal v želji, naj bi jih »kak Goethe [...] presadil na nemški Parnas«.

Toda postarani prevajalec Hasanaginice v tem času ni bil z mislimi ravno pri balkanski ljudski poeziji, marveč ga je zaposlil za nekaj časa predvsem še bolj eksotični Vzhod, iz česar se je rodil Zahodno-vzhodni Divan. Sam je čez leta v članku »Serbische Lieder«²⁰ povedal, da takrat ni mogel pregledati pošiljke, čeprav jo je cenil in se je razveselil.

Tako Kopitarjeva pošiljka takrat še ni dosegla zaželenega namena. Toda bila je vsaj seme, ki je nekaj let počasi klilo, da je končno bogato obrodilo. Goethe je sicer leta 1815 zabeležil sprejem pošiljke v svoj dnevnik, sporočil na Dunaj svojo željo, da bi dobil tudi drugi zvezek Vukove pesmarice, o čemer je pisal pozneje Kopitar Mušickemu,²¹ se spet

¹⁸ Jerneja Kopačarja spisov II. del, 1. knjiga, priredil Rajko Nahtigal, Ljubljana 1944, str. 72.

¹⁹ Prim. Barth. Kopitars kleinere Schriften, herausgegeben von F. Miklosich, erster Theil, Wien 1857, str. 550.

²⁰ Prim. Über Kunst und Altertum, V, 2, str. 35—50.

²¹ Prim. Istočniki II, str. 797—798.

5. januarja 1817 spotoma ustavil pri Kopitarjevih prevodih, ko je zapisal v svoj dnevnik: »Abends Rehbein. Serbische Lieder«,²² a pravi odmev so našle te pesmi v njem šele v letih 1823 in 1824. Tudi za prevajalca teh pesmi se je leta 1815 zanimal le mimogrede in še takrat je dobil o njem napačne podatke: usoda je hotela, da ime Kopitar, kateremu je Goethe toliko pomenil, niti tega ni doživelo, da bi ga Goethe izgovoril, kaj šele, da bi Kopitarju odgovoril! Za tega neznanega Kop. so vedeli Goetheju povedati le, da je najbrž neki »Doctor Koreff« (!), ki da je pruski vojaški zdravnik in je zdaj verjetno v Berlinu ali v Breslauu.²³ Ta je bil menda prejšnjo zimo in pomlad na Dunaju, je sam pesnik in oboževalec Goetheja in mu je najbrž on poslal te pesmi... Toda Goethe ni imenoval imena prevajalca niti leta 1824, ko je poslal Talvjevi Kopitarjeve prevode in je povedal samo, da so ti pri njem že deset let.²⁴

Kopitar za to, kako so ga leta 1815 v Weimarju prekrstili, ni mogel vedeti, a četudi bi bil vedel, je bil že toliko zavzet za srbsko in hrvaško ljudsko pesništvo, da bi bil najbrž storil, kar je: namreč iskal nove možnosti, da ta poezija z Goethejevo pomočjo najde svoj odmev v takrat ugodnem ozračju romantične Evrope. Za prevajalca novih pesmi iz Vukove zbirke, ki jih je želel dobiti Goethe, se mu je zazdel najbolj primeren srbski pesnik in poznejši škof Lukijan Mušicki, katerega je nagovarjal v pismu z dne 5. decembra 1817: »rogat Göthe, per studentem Jenae Posoniensem protestantem, ut sibi mittatur versio et secundae partis nostrae pjesnarice. Hoc tibi muneris et honoris deputavimus, utpote qui optim scias vertere germanice poemata serbica. Cogita quantum honoris nobis accedat si Göthe a te prosā versa metris incluserit, et Göthii nunc senis adjutor philologotatos Riemer! ergo accingere et nisi absoluta versione noli quiscere«.²⁵ In Vuk je pripisal na Kopitarjevem pismu še svoje spodbudne besede Mušickemu: »Eto vamъ пише Копитаръ за пѣсне Србске да и преведете на нѣмачки; гледajte за чѣстъ србского рода и зыка: то ѣе быти monumentъ Србскомъ зыку. Преведите svu drugu чѣстъ пѣснаrice (a u prvu ne dirajte) i što brže; то ѣе vama lasno ичи u прози.«

²² Prim. Jevto M. Milović, *Goethe, seine Zeitgenossen und die serbokroatische Volkspoesie*, Leipzig 1941, str. 9.

²³ *Ibid.*, str. 8.

²⁴ Prim. Jevto M. Milović, *Talvjs erste Übertragungen für Goethe und ihre Briefe an Kopitar*, Leipzig 1941, str. VI.

²⁵ Vukova prepiska II, Beograd 1908, str. 202.

Toda o tem, da bi Mušicki ustregel Kopitarjevi in Vukovi želji, nimamo nobenih podatkov. Tudi ni znano, da bi Kopitar od takrat pa do leta 1825 storil še kakšne nove korake za srbske narodne pesmi pri Goetheju. Zdi se, da je za nekaj časa v svojem prizadevanju omagal. Toda ravno v tem času je spodbudila njegova misel, pridobiti Goetheja za slovansko narodno blago, Šafaříka, ki je poslal Goetheju 19. januarja 1818 osem prevodov in izvornikov raznih slovanskih narodnih pesmi — in čeprav ta leta Kopitar sam ni storil ničesar za južnoslovanske narodne pesmi, je pripomogel vsaj njegov zgled, da Goethe ob Šafaříkovi pošiljki ni pozabil na slovansko narodno blago in se je morda spet spomnil tudi na Kopitarjevo pošiljko.

Medtem je minilo nekaj let — in v dokumentih, ki so nam dostopni, nenadoma spet oživi Kopitarjevo zanimanje za Goetheja leta 1825. Kopitar, ki mu nikoli ni bilo dano, da bi bil sam med tistimi pomembnimi možmi iz slovanske duhovne elite, ki so imeli čast, da so bili pri Goetheju v Weimarju (na pr. Karamzin, Žukovski, Mickiewicz, Maria Szymanowska, A. E. Odyniec, J. E. Purkyně, J. Kollár, Sima Milutinović Sarajlija in drugi) in so z Goethejem lahko razpravljali ne samo o umetnosti, ampak tudi o življenjskih vprašanjih Slovanov,²⁶ je hotel, da to doživi vsaj Vuk in je po Grimmu dosegel, da so se Goethejeva vrata Vuku odprla. Grimm je to izposloval tem laže, ker je v tem letu spet oživel Goethejevo zanimanje za srbsko narodno pesem in Vuku je bilo treba iti samo na pot. Vuka je na potovanju skrbno spremljal z Dunaja Kopitar in ga nestrpno preganjal, naj ne odlaša z obiskom, ampak naj gre čimprej v Weimar.²⁷ »Oglejte si vendar tudi *Weimar, Goetheja in Riemerjā*«, mu je pisal Kopitar z Dunaja v Leipzig 14. maja 1825.²⁸ In ker od Vuka še ni bilo sporočila, da je v Weimarju, je nestrpno ponovil: »Zakaj si ne ogledate Weimarja, Riemerja, Goetheja itd.?« (v pismu v Leipzig z dne 5. julija 1825).²⁹ Kajti Vuk je prihajal vse bliže Weimarju, pa vendar se je zdelo, kakor da bi se obotavljal in zamujal čas; zato se je zdelo Kopitarju čez dva meseca (v pismu v Halle z dne

²⁶ Prim. Fahrten nach Weimar, Slawische Gäste bei Goethe. Auswahl aus Briefen, Berichten und Aufzeichnungen mit einem Vorwort von Rudolf Fischer und mit Anmerkungen von Peter Kirchner und Rüdiger Ziemann, Weimar 1958.

²⁷ Prim. Marija Murko, Izbrano delo, Ljubljana 1962, str. 280—281.

²⁸ Vukova prepiska I, Beograd 1907, str. 219.

²⁹ Ibid., str. 221.

3. septembra 1825) še enkrat potrebno, da ga vpraša: »Kako je z Weimarjem, Riemerjem, Goethejem?«³⁰

Toda končno je Vuk le prišel do Weimarja in Goetheja, doživel tam lep sprejem in kot prvemu navdušeno pisal o svojem obisku Kopitarju, ki si je toliko prizadeval, da bi do tega obiska prišlo. »U Vajmaru sam bio 8 dana, i mogu kazati«, beremo v Vukovem pismu Kopitarju iz Leipziga 25./11. 1825.³¹ »da su to bili najslavniji dani života moga (dojakošnjega). Na Geta sam imao od Grima jedno pesmo [...] Ja sam ovo pismo predao Getovu kamerdineru u veče baš kad se Gete spremao da izide nekud na kolima. Pošto mu kamerdiner pismo preda, kaže mi, da su Njihova Ekscelencija kazali, da će im biti osobito milo, ako i sjutra u 11 sati poodim. Kad sjutra dan dođem, Gete me dočeka nasred sobe, i pošto se poslije mnogih komplimenata posadimo na kanape (sofu), na kome je stajalo Grimovo pismo razvito i prevod Dijobe Jakšića i jedna otvorena sveza novina, onda mi Gete pruživši ruku na svezu novina reče: ‚Vidite, da nijeste Vi danas prvi put u mojoj sobi; Vi ste već oдавно ovde kod mene.‘ Kad ja bacim oči na novine, a to recenzije moje prve Srpske Gramatike! Sami mislite, kakav je to triumf za mene bio!«

In v tem slogu je Vuk pripovedoval še dalje, kako sta se z Goethejem pogovarjala o Vukovih narodnih pesmih, kako je Goethe želel imeti nove prevode, kako se je Vuk srečal še z Riemerjem itd. — skratka: velik dogodek za Vuka in tudi za Kopitarja.

Kopitar se je moral tega močno razveseliti, kajti že 31. decembra 1825 je novico sporočil Dobrovskemu (kakor da gre za njegov lastni uspeh), češ: Grimm in Goethe sta se zavzela za Vuka, prvi prevaja njegovo Slovnico v nemščino, drugi pa tiska njegove pesmi v reviji *Über Kunst und Altertum*.³² Toda tudi Goethe je moral biti Kopitarjevega učenca vesel in v pismu, ki ga je pisal Jakobu Grimmu 19. oktobra 1825 o Vuku,³³ začutimo, da mu tudi Kopitarjevo ime takrat verjetno ni bilo več neznanó. Goethe je namreč sporočil Grimmu, da je z veseljem sprejel srbskega literata (Vuka), ki mu ga je poslal Grimm, in da je njegova prejšnja dela že poznal iz recenzij. Te recenzije pa so mogle biti

³⁰ Ibid., str. 227.

³¹ Ibid., str. 256.

³² Prim. B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm, von Max Vasmer, Berlin 1958, str. XX.

³³ Prim. Fahrten nach Weimar. Slawische Gäste bei Goethe, str. 154.

le Grimmove — ali pa je imel Goethe v mislih Kopitarjevo recenzijo srbskih narodnih pesmi, objavljeno leta 1816 v Wiener allgemeine Zeitung (št. 20/21). Škoda, da nam Vuk v pismu Kopitarju o sprejemu pri Goetheju ni natančneje sporočil, katere članke in revije je imel Goethe poleg sebe, ko je Vuk prišel k njemu.

Tako se je torej uresničil Kopitarjev dolgoletni sen: Goethe se je za leto ali dve ogrel za srbske in hrvaške narodne pesmi. Vendar se zdi, da je Kopitar le preveč pričakoval od starega Olimpijca, pred čemer ga je posvaril Jakob Grimm (v odgovoru na Kopitarjev predlog, naj bi Goethe vzel za eno leto Vuka k sebi in z njim skupaj prevajal njegove narodne pesmi), ko mu je pisal 31. decembra 1823,³⁴ da je Goethe zdaj že star in bolehen, da voha le še posamezne »rožice« ljudskega pesništva, ne more pa skrbeti za vse polje; med srbskimi pesmimi, pravi Grimm, mu najbolj ugajajo deklishe in ljubezenske pesmi iz prvega Vukovega zvezka, velike, epske, pa po vsej priliki manj.

Vendar to Kopitarja ni motilo: še zmeraj je mislil na to, kaj vse lahko Goethe stori za te pesmi. In ko je pisal J. Grimmu z Dunaja 20. novembra 1824,³⁵ da mu je gospodična von Jacob poslala svoj rokopis in da bi bilo dobro, ko bi predgovor za izdajo napisal on, Grimm, ali Goethe, mu je bila pred očmi z avtoritativno spremno besedo opremljena izdaja srbskega in hrvaškega narodnega blaga. Zakaj ne — vrata so bila odprta, Goetheja bi bilo treba samo pregovoriti!

Tudi stari Kopitarjevi prevodi teh pesmi so v tem času postali spei aktualni — ne samo, da je Goethe pomagal z njimi gospodični von Jacob, prevajalki, ki je leta 1824 pogumno stopila na Kopitarjevo mesto, ampak so prišli prav tudi Goetheju samemu. Zanimivo je, da so Goetheju pripisali celo — po vsej verjetnosti — Kopitarjev prevod ene srbskih narodnih pesmi, in sicer prevod z naslovom Der Tod des Kralewitsch Marko. Stjepan Tropsch³⁶ sklepa takole: Goethe je v reviji Kunst und Altertum (V, 1, str. 84—92) tiskal omenjeno pesem. Toda ker je tiskarna še pred izidom tega zvezka uvrstila prevod v 169. številko Morgenblatta (15. julija 1824), kjer je bil po pomoti naveden kot prevajalec Goethe,

³⁴ Prim. B. Kopitars Briefwechsel mit J. Grimm, von M. Vasmer, Berlin 1958, str. 14.

³⁵ Ibid.

³⁶ Prim. Dr. Stjepan Tropsch, Njemački prijevodi narodnih naših pjesama, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 166, Zagreb 1906, str. 1—74.

tudi literarni zgodovinar H. Kurz ni pomišljal, ko je ta prevod uvrstil med Goethejeva dela (III. zvezek, Hildburghausen 1869 — 70, str. 371). Vendar ta prevod ne more biti Goethejev, pravi Tropsch, ker Goethe ni poznal srbohrvaščine, pa tudi, ker je pesem prevedena preveč točno in prozaično. Dobil pa ga je (skupaj s še nekaterimi drugimi) lahko od Vuka, nadaljuje Nahtigal,³⁷ sklicujoč se na Čurčina,³⁸ od Vuka, ki ne samo takrat, ampak še dvanajst let pozneje ni toliko obvladal nemščine, da bi prevajal vanjo pesmi.³⁹ Torej je bil ta prevod lahko Kopitarjev, za kar je Nahtigalu dokaz pripomba o vilah, ki je podobna tisti v Kopitarjevi oceni II. zvezka Vukove Pěsnarice.⁴⁰

Že zgoraj smo omenili gospodično von Jacob, znano pod psevdonom Talvj. Ta je nastopila leta 1824 kot nova, pomembna zveza med srbsko in hrvaško narodno pesmijo na eni ter Vukom, Kopitarjem, Grimmom in Goethejem na drugi strani. Nadarjena, temperamentna in ambiciozna Talvj iz Halle, ki je imela zveze z več nemškimi in nenemškimi veličinami svojega časa, je prišla preko zveze z Vukom v stik tudi s Kopitarjem, ki ji je ob prevajanju pomagal. Talvj s poslušom za srbski deseterec in za slovansko čustvovanje, o kateri je sporočil Kopitar Dobrovskemu 12. decembra 1824,⁴¹ da bo pod Goethejevim vodstvom izdala srbske narodne pesmi, on pa da je prebral in pregledal njene prevode, si je pridobila naklonjenost starega Goetheja spomladi 1824 že takoj ob prvih pismenih stikih z njim. Očarala ga je s svojo svežostjo in vitalnostjo, s katero se je lotila prevajanja Goetheju že priljubljenih pesmi. Goethe ji je posodil Kopitarjeve prevode, ki so že skoraj deset let ležali pri njem, jo spodbujal in ji svetoval — in delo mlade dame je hitro napredovalo ob Kopitarjevi pomoči (kajti Talvj si marsičesa iz srbohrvaščine sama ni znala pojasniti, kar dokazujejo njena pisma Kopitar-

³⁷ Prim. Jerneja Kopitarja spisov II. del, 2. knjiga, priredil Rajko Nahtigal, Ljubljana 1945, str. 1.

³⁸ Prim. Milan Čurčin, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*, Leipzig 1905, str. 125.

³⁹ V pismu K. Romyju je pisal Kopitar še 18. okt. 1856 z Dunaja (B. Kopitars Briefwechsel I, Kopitars Briefwechsel mit K. G. Romy, München 1942, str. 20), da kompromitira Vuk celo njega (kar zadeva prevajanje srbskih narodnih pesmi), ker ne zna — kot sam pravi — dovolj dobro nemško.

⁴⁰ Prim. Barth, *Kopitars kleinere Schriften*, herausgegeben von F. Miklosich, erster Theil, Wien 1857, str. 358.

⁴¹ Prim. Istočniki I, str. 509.

ju).⁴² In spet se je moral Kopitar zadovoljiti samo z vlogo opazovalca ali kvečjemu Talvjinega svetovalca, toda tudi tukaj čutimo, da je bil zmeraj v ozadju prisoten, čeprav ni bil pri prevodih nikjer omenjen. In ko je Goethe hvalil Talvjine prevode (ob katerih so ji pomagali tudi Kopitarjevi stari prevodi in novi nasveti), spet ni bilo nikjer Kopitarjevega imena, kar pa starajočega se dunajskega učenjaka ni motilo, da ne bi v svoji obširni, navdušeni oceni z naslovom *Serbische Volkslieder*⁴³ nesebično priznal prvenstvenih zaslug za popularizacijo teh pesmi predvsem Goetheju in Taljjevi. Ocena je kopitarijansko pedantna, a polna nekega ponosa in priznanja, ki je daleč od drobnjakarstva, kakršno je Kopitar večkrat pokazal v odnosu do slovenske literature. Kopitar ni bil čisto nič užaljen, da ni on tisti, ki ga bo literarna zgodovina omenjala poleg Goetheja kot prevajalca srbskih in hrvaških narodnih pesmi v nemščino, ampak je to Talvjeva, Talvjeva in Goethe — ali: Goethe in Talvjeva. Kopitarjevo anonimno začetno delo je prišlo torej v dobre roke in doseglo svoj namen: Goethe primerja srbsko narodno pesem celo z Visoko pesmijo (ljubeča srbska Milica iz nje pa ga spominja na njegovo Gretchen) in pozna neponovljivega zbiralca in zapisovalca teh pesmi, Vuka, to pa zadostuje. Prizadevanje torej ni ostalo brez uspeha, zato ni Kopitarja nič motilo, da glavnega Vukovega spodbudnika in njegovega prvega prevajalca, namreč njega, niso opazili. Evropa ve za južno-slovanske narodne pesmi, za kar imata najvišjo zaslugo Goethejeva avtoriteta in Talvjin pesniški dar — in to je najvažnejše!

In ko se je začelo Goethejevo življenje iztekati, ne da bi se bila izpolnila Kopitarjeva velika želja, da bi se zblížal z njim, je kakor rastlina, ki je izpolnila svojo nalogo, odmrlo tudi Kopitarjevo zanimanje zanj in za srbske in hrvaške narodne pesmi. Kopitar, ta čudaški učenjak, ki je od rojakov tam spodaj v domovini trmasto ves ta čas zahteval namesto lepe književnosti »pravopisne reforme in vedno iskal novega Cirila in latinico, sam pa je ostal teoretik, ki ni izvršil nobene reforme, druge pa zavračal, ter filolog, ki se ni mogel otresti tradicije«,⁴⁴ Kopitar, ki ni imel na eni strani za tisto, kar je bilo »Goethejevega« v njegovi ožji domovini, se pravi za Goethejev svetovljanski duh, ki sta ga sprejemala

⁴² Prim. Jevto M. Milović, *Goethe, seine Zeitgenossen und die serbokroatische Volkspoesie*, Leipzig 1941, str. 10.

⁴³ Prim. Jerneja Kopitarja spisov II. del, 2. knjiga, priredil Rajko Nahtigal, Ljubljana, 1945, str. 5—127.

⁴⁴ Matija Murko, *Izbrano delo*, Ljubljana 1962, str. 280.

in vsak po svoje izvirno izžarevala v slovenski literarni svet Čop in Prešeren, skoraj nobenega posluha, se je na drugi strani, v odnosih do Weimarja in Vuka, izživel čisto drugače, tudi človeško povsem dostojno. In kakor je Kopitarjevo češčenje Goetheja na eni ter Čopovo in Prešernovo spoštovanje tega velikega nemškega kozmopolita na drugi strani šlo po dveh različnih poteh, ki nista prišli skupaj (ampak je prišlo celo do Kopitarjeve krivične sodbe o Prešernovi poeziji, kar še toliko težje razumemo ob Kopitarjevem posluhu za Goethejevo pesem, starejšo sestro Prešernove), tako je bil Kopitar na drugi strani kot propagator narodne poezije južnih Slovanov nenadomestljiv v svojem iskanju poti, kako bi stoletja neznana umetniška moč tega balkanskega bogastva našla pot v Evropo in do njenega takrat največjega svetovljana — Goetheja.

Zusammenfassung

JERNEJ KOPITAR, MITTLER ZWISCHEN SERBISCHER UND KROATISCHER
VOLKSPÖESIE UND GOETHE

Der Gelehrte Jernej Kopitar (1780—1844), Begründer der slowenischen wissenschaftlichen Sprachforschung, schätzte Goethe und dessen Kunst schon von Jugend an hoch. Das erstmal berief er sich darauf in seiner berühmten Grammatik (1808), dann aber noch oft in Briefen an J. Dobrovski, J. Zupan und K. G. Romy. Es wäre jedoch bei nur unbedeutenden Daten geblieben, hätte Kopitar nicht versucht, gerade über Goethe, den Übersetzer der Hasanaginica, dem deutschen Kulturbereich serbische und kroatische Volkslieder zu vermitteln, von denen der Freund und geniale Schüler Kopitars Vuk S. Karadžić ein erstes Buch in Wien herausgegeben hatte.

Diese Lieder übersetzte Kopitar sofort wortgetreu und sandte die Übersetzung Goethe. Bei Goethe blieben diese Übersetzungen zwar fast zehn Jahre liegen, aber anfang der zwanziger Jahre des 19. Jahrhunderts kehrte Goethe zu ihnen zurück, erwärmte sich für sie und verhalf ihnen mittels seiner Autorität, ein Fenster zur Welt zu öffnen.

Kopitar aber hielt nicht inne, auch in dem Jahrzehnt, wo seine Übersetzungen bei Goethe lagen, daran zu denken, wie er Goethe für die jugoslawische Volksliteratur gewinnen könnte. Mit dieser Absicht bewirkte er unter anderem auch über J. Grimm, daß Goethe Vuk empfing, was ein neuer Schritt zur Verwirklichung der Ideen Kopitars war.

In den zwanziger Jahren des 19. Jahrhunderts begann die junge und begabte Übersetzerin Tavlj serbische und kroatische Volkslieder zu übersetzen. Mit Hilfe der Übersetzungen Kopitars, die sie von Goethe bekommen hatte, und mittels der Hilfe und Gunst Kopitars, Vuks und Goethes hat sie ausgewählte serbische und kroatische Volkslieder ausgezeichnet übersetzt und

herausgegeben. Goethe machte diese populär und Kopitar schrieb ihr eine umfangreiche lobende Besprechung.

All das, der Einfluß des berühmten Goethe und Kopitars mehrjährige Bemühung brachte den serbischen und kroatischen Volksliedern, diesem einzigatrigen Kulturreichtum des Balkans, verdiente Anerkennung im damaligen literarischen Europa ein; Kopitar aber trug mit allem, was er für Vuk und dessen Arbeit bei den Deutschen und besonders bei Goethe getan hatte, seinen Namen auch in die serbische Literaturgeschichte ehrenvoll ein.

Miroslav Kravar (Bonn)

SLOVENSKA VARIJANTA HOMERSKOGA HEKSAMETRA

Skoro će se navršiti dva decenija otkako postoji slovenski metrički prijevod dvaju Homerovih epa, *Ilijade* i *Odiseje*, kao najvrednije djelo pok. Antona Sovreta, plodnoga prevodioca grčko-rimskih klasika na slovenski.¹ Već je prošlo nekoliko godina i od prevodiocove smrti, ali ga njegov slovenski *Homer* u novim izdanjima vidljivo preživljuje nalažeći među domaćim čitaocima sve širi krug ljubitelja. Tu i tamo posegne za njim, potaknut ovom ili onom pobudom, i kakav jezično dalji čitalac. Pa ipak o Sovretovu heksametru, koji može biti zanimljiv s više strana, nema do danas točnih podataka.

Nema sumnje da bi slovenska varijanta heksametra, u danom slučaju prijevodnoga, bila od primarna interesa sa stanovišta značenja toga klasičnog stiha u razvoju domaće versifikacije, kamo on kao više ili manje gotov rezultat usvajanja tuđih metričkih oblika u prvom redu i pripada. Bi li pak i tu, kad je riječ o razvoju slovenskoga heksametra, trebalo razlikovati — kao u Hrvata i Srba — dva tipa stiha, i to s obzirom na dva književna područja njegove upotrebe: originalno pjesništvo, gdje se heksametar javlja kao proizvod slobodne obrade u stihovnom inventaru ovoga ili onoga pjesnika, i prevođenje antičkih daktilika, gdje taj stih služi kao obavezna i unaprijed zadana shema, to je pitanje koje prelazi okvir naše teme. Ta dva tipa istoga stiha znaju stajati u dosta zamršenim uzajamnim odnosima: dok se, s jedne strane, genetički razlikuju, mogu s druge, u funkcionalnom pogledu, i utjecati jedan na drugi. To bi se, u posebnu radu, moglo istražiti i u danom slučaju. Ako je u Slovenaca, kao i u drugih naroda, i bilo lutanja između kvantiteta i akcenta kao osnove heksameterskoga ritma, osobito u razdoblju između Pohlinove *Kraynske grammatike* (1768) i Levec-Levstikove *Pravde o slo-*

¹ A. Sovrè, *Iliada i Odiseja*, Ljubljana 1950.

venskem šestomeru (1878), ipak već 70-ih godina XIX stoljeća Stritar, kao izrazito učeni pjesnik, nalazi ključ pravoga heksametra, dok će u Hrvata i Srba i poslije toga, na primjer u Kranjčevića i V. Ilića, biti u praksi dobrim dijelom njegovi »lažni« oblici. Odatle bi slijedilo da u Slovenaca, slično kao u Nijemaca i Rusa, raskorak između originalnoga i prijevodnoga heksametra i nije tako velik ni uočljiv. U vezi s time stoji onda i pitanje koliko se Sovrè u primjeni heksametra oslanja na domaću tradiciju, koja nije neznatna.²

No slovenski prijevodni heksametar može zanimati i na širem, komparativno-metričkom planu, kao jedan od oblika modernoga heksametra, pa bi mu u tome smislu bilo vrijedno odrediti mjesto u krugu isto takva stiha drugih, daljih i bližih, jezičnih sredina, na primjer njemačkoga, talijanskoga ili ruskoga heksametra, da spomenemo samo dva-tri najraširenija oblika našega stiha. Samo se po sebi razumije da se takva usporedba nameće prije svega s obzirom na najbliže jezike: hrvatski ili srpski, makedonski, bugarski itd. S te strane slovenski prijevodni heksametar nije, koliko mi je poznato, bio dosada poblizhe tretiran. Stoga smatram da bi njegova analiza sa stanovišta prakse modernoga heksametra uopće, a posebno u usporedbi s hrvatskim Maretić-Ivšićevim heksametrom, kao znatno starijim i jezično najbližim, bila sama po sebi stvar vrijedna truda.³

Jedna takva analiza, koje se podaci ovdje donose, ima pred sobom tri cilja: prvo, da istraži ritmičku ulogu glavnih elemenata slovenskoga prijevodnog heksametra, drugo, da odredi odnos toga domaćeg oblika heksametra prema originalnom, u našem slučaju homersko-grčkom obliku stiha, i, treće, da objasni razlike koje se na području istoga stiha očituju u dva njegova jezična oblika, slovenskom i hrvatskom. Tu nadovezujem na podatke što sam ih u svoje vrijeme objavio o hrvatskom

² Od 251 heksametra Stritarova ciklusa *Dunajske elegije* (1876) svi do jednoga udovoljavaju ritmičkim zahtjevima modernoga heksametra, kako se ovdje u nastavku izlažu. Tome se ne treba čuditi kad se zna da je autor u članku »Šestomer slovenski« (*Zvon* II [1876], str. 282 i d. i 363 i d.) i teoretski obradio tehniku slovenskoga heksametra; isp. A. Slodnjak, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1961, str. 18.

³ Osnovno iz teorije modernoga heksametra može se naći, iako uglavnom u primjeni na njemačku praksu, u A. Heuslera, *Deutsche Versgeschichte* III, Berlin 1956², str. 105 i d.

prijevodnom heksametru, pri čemu napose upućujem na metodološku stranu posla.⁴

Da bi pak analiza Sovretova slovenskoga heksametra sa stanovišta modernoga heksametra uopće, a posebno u usporedbi s Maretićevim hrvatskim imala pod sobom i u materijalnom pogledu zajedničku osnovu, ona se vrši na istom izboru stihova iz dvaju epa u dva prijevoda, slovenskom i hrvatskom.⁵ Što se tiče srpskoga heksametra Đurićeva, kao najmlađega, na nj se ovdje ne osvrćem uglavnom stoga što se njime bavim u posebnu radu.⁶

Ako, dakle, heksametar Sovretova *Homera* promatramo s gore izloženoga stanovišta, pred nama je stih više ili manje učena podrijetla kojega ritmičku strukturu određuju četiri osnovna elementa: daktilsko-trohejska shema, osobitosti rasporeda akcenata i odnos govornih i metričkih taktova s osobitim obzirom na cezuru i most.

U tom se smislu i naša analiza dijeli na četiri poglavlja.

*

Baveći se, kao neke vrste stranac, analizom slovenskoga heksametra, u kojem specifičan prozodijski sistem s neograničeno slobodnim i veoma pomičnim akcentom igra glavnu ulogu, moram napomenuti tri stvari: prvo, da mi slovenski akcenat kao takav nije sasvim tuđ i da ga već prilično, tako reći, »nosim u uhu«, drugo, da se u heksametru kao čistu akcenatskom stihu akcenat i inače lako nalazi bez obzira na jezik o kojem se radi, i, treće, da sam se u ovom poslu oslonio za svaku sigurnost i na domorodačku pomoć.⁷ Uza sve to, drago će mi biti ako me kakav rođeni Slovenac u ovom ili onom detalju bude mogao dopuniti ili ispraviti.

Većih teškoća ne zadaju pri skanziji ni dvije glasovne slobode koje su u slovenskom stihu odavna u praksi: neobavezna sinalefa sa *i* i *u* i dvostruka, čas konsonantska čas vokalska vrijednost sonanta *v*. Oboje se lako određuje na temelju metričke sheme.

⁴ »Naš prijevodni heksametar danas«, *Živa antika* 10 (1960), str. 277 i d.

⁵ To je ovih 300 stihova (50 puta 6): *Ilijada*: I, 1—50, VI, 440—489, XI, 284—335; *Odiseja*: I, 1—50, IX, 307—356, XXI, 359—408.

⁶ »O heksametru srpskoga *Homera*«, u štampi.

⁷ Svih 300 stihova pročitao mi je kolega Lojze Krakar, slovenski pjesnik po struci slovenist, kojem se i na ovome mjestu srdačno zahvaljujem.

Kad je već riječ o akcentu kao osnovi ritma u heksametru, treba imati na umu da i sam prevodilac odstupa tu i tamo od uobičajene norme pa ta odstupanja bilježi onda grafičkim akcentom. To su, naravno, njegove *licentiae poeticae*, o kojima se u poslu ove vrste ne može naknadno diskutirati.

1. Daktilsko-trohejska shema

Slovenski se heksametar, kao varijanta modernoga heksametra u kojem se kvantitativni ritam antičkoga originala dogovorno zamjenjuje akcenatskim, svodi na čist akcenatski stih od šest daktilsko-trohejskih taktova, pri čemu broj slogova kao element ritma ne dolazi u obzir: on varira teoretski od 12 do 17, dok ih u praksi ima obično iznad donje a ispod gornje granice. Stalan je, dakle, samo broj od šest daktilsko-trohejskih taktova i raspored akcenata na osnovi njihove trodijelno-dvodijelne sheme.⁸ Akcenat se po pravilu podudara s jakim vremenom kao nosiocem metričkoga iktusa, dok suprotnosti kvantiteta, prisutne i onako samo pod akcentom, ne igraju nikakve uloge.

Oblik mu je dakle:

— ∪ (∪) — ∪ (∪) — ∪ (∪) — ∪ (∪) — ∪ (∪) — ∪

Na primjer:

Pésem, bogínja, zapój o jézi Pelída Ahíla

Il. I. 1.

Takav se heksametar, kako vidimo, razlikuje od antičkoga originalnog stiha već samom ritmičkom osnovom, a od domaćih oblika stiha odsutnošću silabičkoga principa, koji se u ovima obično kombinira s akcenatskim. Na temelju ritmičke zamjene kvantiteta akcentom vrši se onda i zamjena daktila trohejem za razliku od originala, u kojem se daktil u smislu jednadžbe ∪ ∪ = — zamjenjuje spondejem. To su, dakle, dvije ritmički različite zamjene: dok se prva vrši protiv principa izosilabizma taktova, druga ostaje u okviru njihova izokronizma. U tome se i očituje umjetni karakter akcenatskoga heksametra.

⁸ Isp. u mene, *Ž. A.* 10, str. 282 i d. — Običaj je da se pri preuzimanju heksametra zameće raspra oko »spondeja«, iako je *a priori* jasno da u modernom heksametru mjesto daktila (— ∪ ∪) ne dolazi spondej (— —), *već trohej (— ∪); spondej može stajati samo kao »nepravi« takt, ali mjesto troheja, koji se sa svoje strane izmjenjuje s daktilom (v. niže).

Jedina sloboda na području metričke sheme jest više ili manje slobodan odnos broja daktila i troheja, iz kojega onda rezultiraju različiti oblici stiha.

Sve su to — uzgred rečeno — i osobine modernoga heksametra uopće.

Evo sada pregleda oblika Sovretova heksametra s obzirom na odnos daktila i troheja u našem izboru od 500 stihova, pri čemu se radi usporedbe daju i Maretićevi oblici:

	<i>Sovrè</i>	<i>Maretić</i>
1. DDDD DT	86	90
2. TDDD DT	17	47
3. DTDD DT	16	58
4. DDTD DT	86	16
5. DDDT DT	57	58
6. TTDD DT	0	1
7. DTTD DT	2	9
8. DDTT DT	25	5
9. TDTD DT	18	7
10. DTDT DT	2	17
11. TDDT DT	5	27
12. TTTD DT	0	0
13. DTTT DT	5	0
14. TDTT DT	5	5
15. TTDT DT	0	0
16. TTTT DT	0	0
Nepravilni	0	0
Svega	500	500

Već ovdje treba reći da Sovrè — isto kao i Maretić, ali odstupajući u tome, na primjer, od njemačkoga heksametra Vossova i ruskoga Gnjeđičeva — ne vrši zamjenu daktila trohejem u petom taktu analogno antičkom tzv. »spondejskom« stihu. Time se onda, u vezi s tom daktilskom konstantom u petom taktu i trohejskom u šestome, broj od 52 oblika, koliko ih razlikuje antički original, svodi na polovicu, tj. na 16, tako da se dobiva heksametar sastavljen od dva dijela, promjenljivoga od prva četiri takta i nepromjenljivoga od dva posljednja. Takav se stih »u dva komada« već i samim time razlikuje od svoga originala, koji je u tome obliku doduše najobičniji, ali ne i jedino moguć. Očito je da time Sovrè, isto kao i Maretić prije njega, izbjegava ditrohejsku konačnicu stiha, koja bi ga ritmički odviše približila domaćim dvodijelnim, u ovom slučaju trohejskim oblicima.

Ako se zbroje različiti oblici s istim brojem daktila odnosno troheja u prva četiri takta, dobiva se ovakav pregled:

	<i>Sovrè</i>	<i>Maretić</i>
4 D + 0 T	86	90
3 D + 1 T	156	159
2 D + 2 T	52	66
1 D + 3 T	6	5
0 D + 4 T	0	0
Neppravilni	0	0
Svega	300	300

Navedeni podaci upućuju na slijedeće osobine daktilsko-trohejske sheme Sovretova heksametra gledana sama za se, a posebno u usporedbi s Maretićevim:⁹

U okviru šesnaest teoretski mogućih oblika susreće ih se u praksi, s obzirom na prva četiri takta, svega dvanaest, dakle isto kao i u Maretića, iako se ne radi svagda o istima. Pri tome ima najviše »holodaktilskih« stihova, koji čine relativnu većinu (86 ili 28,6%), dok su oni s jednim trohejem u promjenljivom dijelu tek svi zajedno apsolutna većina (156 ili 52%); mnogo su rjeđi stihovi sa dva troheja u promjenljivom dijelu (52 ili 17,3%), a oni sa tri sasvim rijetki (6 ili 2%). Većih razlika prema Maretiću među širim skupinama oblika nema, pa su njegove brojke za odgovarajuće oblike (90 ili 30%, 159 ili 46,3%, 66 ili 22% i 5 ili 1,6%) veoma blizu Sovretovima. Na ovdje, kao ni tamo, nema stihova sa četiri troheja u promjenljivom dijelu.

No zato ima razlika u upotrebi oblikâ u okviru istoga broja daktila ili troheja. Dok među oblicima s jednim trohejem u Maretića pretežu oni s trohejem u prvom ili drugom taktu (47 ili 15,6% i 38 ili 12,6%), Sovrè daje vidljivu prednost onome s trećim trohejem (86 ili 28,6%). Broj stihova s trohejem u četvrtom taktu u obojice je gotovo jednak (37 ili 12,3% prema 38 ili 12,6%).

U istom je smislu značajna i razlika u oblicima sa dva troheja: Sovrè i ovdje uzimlje radije oblike s trećim trohejem (25 ili 8,3 i 18 ili 6%), a Maretić one s prvim ili drugim (27 ili 9% i 17 ili 5,6%), kao i inače.

⁹ Kako se statistički podaci odnose na ograničen izbor stihova, sve brojke imaju relativnu vrijednost; posebno valja imati na umu da nula ne mora značiti apsolutnu odsutnost ove ili one crte.

Osim toga, dok Maretić ima tu i tamo oblik s trohejem u prva dva takta (1 ili 0,5 %), kojega u Sovretu nema, ima u ovoga nešto oblika sa tri troheja zaredom (5 ili 1 %).

Te će razlike u praksi dvojice prevodilaca biti stvar više ili manje slobodna, a možda i slučajna izbora između mogućih oblika, pogotovu ako se ima na umu da, na primjer, u Maretića takvih razlika ima i među dvjema epima. Jedino će visoki postotak oblika s trećim trohejem u Sovreta stajati u vezi s njegovom tehnikom oblikovanja cezure, o čemu se govori dalje.

Ako se homersko-grčki, pa i uopće antički heksametar javlja, kako se zna, u 52 moguća oblika, pri čemu su stihovi s jednim ili dva troheja u prve četiri stope najčešći, onda se vidi da su slovenski, kao i hrvatski, oblici samo izbor iz originalnih, pri čemu ipak u upotrebi najčešćih oblika nema većih razlika.

Kao osobitu crtu Sovretova heksametra, u kojoj se on podudara s Maretićevim, treba istaknuti: da ni u njega nema stihova s nepravilnom shemom, tj. takvih koji bi imali kakav slog ili čak takt više ili manje.

2. Osobitosti rasporeda akcenata

Vidjeli smo da je moderni heksametar uopće, pa tako i slovenski, čist akcenatski stih, u kojem se raspored akcenata određuje daktilsko-trohejskom shemom stiha. To znači da u stihu ima po pravilu onoliko akcenata koliko i metričkih iktusa, dakle šest. U stvari, to je samo idealan oblik stiha, koji se ostvaruje u najvišem postotku. Kad bi to bio i jedino mogući oblik, onda bi velik broj akcenatskih cjelina, dakle i gotovih riječi, bio isključen iz sheme našega stiha. Da bi cjeline različite ritmičke strukture mogle ući u shemu, primjenjuju se svuda dva postupka: »jačanje« slabih ili nenaglašenih slogova i »slabljenje« jakih ili naglašenih, oboje kao neka vrsta makar i daleke analogije duljenju kratkih i kraćenju dugih slogova u originalnom stihu. Time se dobivaju tzv. »nepravi« daktilsko-trohejski taktovi, koji omogućuju da se cjeline različitih struktura svode na daktil ili trohej. Ako se dva postupka o kojima je riječ provode u skladu s navikama domaće versifikacije, onda se nepravi daktili i troheji više ili manje podnose, dok su u protivnom slučaju ritmički teški.¹⁰

¹⁰ Isp. *Ž. A.* 10, str. 292 i d.

U Sovreta se, u našem izboru stihova, susreću slijedeće zamjene:

a) mjesto daktila:

tribrah (∪ ∪ ∪), npr. *Il. VI, 443: ker bi me*

antibah (— ∪), npr. *Od. IX, 324: nič mànj de(-béla)*

kretik (— ∪ —), npr. *Il. VI, 477: pràv takó:*

b) mjesto troheja:

spondej (— —), npr. *Od. IX, 347: ná zdàj.*

Evo sada statističkih podataka o Sovretovim nepravim daktilsko-trohejskim taktovima, opet u usporedbi s Maretićevima:

	<i>Sovrè</i>	<i>Maretić</i>
Tribrah	23	49
Antibah	7	0
Kretik	19	16
Amfibrah	0	3
Anapest	0	1
Pirih	0	13
Spondej	20	2
Jamb	0	7
Od 4 sloga	0	0
Broj stihova:	300	300

Kao što se iz pregleda vidi, Sovrè je u primjeni nepravih daktila i troheja prilično štedljiv, ograničujući se u prvom slučaju na tribrah (23 ili 7,6%), antibah (7 ili 2,3%) i kretik (19 ili 6,3%), a u drugome na sam spondej (20 ili 6,6%). Ima i nešto razlike prema Maretiću, u kojega s vrijednošću daktila dolaze također amfibrah (3 ili 1%) i anapest (1 ili 0,3%), nikada antibah, a s vrijednošću troheja, pored rijetkoga spondeja (2 ili 0,6%), pirih (13 ili 4,3%) i jamb (7 ili 2,3%). Osm toga, u njega je i tribrah dvostruko češći (49 ili 16,3%), dok u upotrebi kretika (16 ili 5,3%) nema veće razlike.

Treba dodati da se ni u slovenskom stihu nepravi taktovi ne podnose svi jednako lako. S tribraham i spondejem ide kako-tako, npr.:

ker je duhovnika Hrisa sramotno ponižal Atrides

Il. I, 11

ili:

Komaj je urno in spešno končal té svoje opravke

Od. IX, 310.

Ali to ne vrijedi za antibah i kretik, koji su i u slovenskom stihu ritmički teži; npr.:

kakor je res, da nĳkdo še žĳvo nĳ ubežal namembi

Il. VI, 488

ili:

Ej, da bi tolikšne sreče deléžen bĳl stari pavluha

Od. XXI, 402.

Spomenute razlike između Sovretove i Maretićeve prakse u primjeni nepravilnih daktilsko-trohejskih taktova mogle bi se shvatiti, bar djelomično, kao rezultat utjecaja dvaju prozodijskih sistema. U tom bi smislu mogla biti značajna odsutnost anapesta i jamba u slovenskom stihu: kako akcenatska struktura takve cjeline inače dopušta, nerado se valjda uzimlju s vrijednošću daktila odnosno troheja. Teže je reći zašto uz dosta čest tribrah mjesto daktila ne dolazi i pirih mjesto troheja.

U Sovreta, kao ni u Maretića, nema ni četverosložnih taktova: prvoga peona, horijamba, većega jonika i prokeleuzmatika, ni nekih težih tro-složnih, npr. molosa, kakvih sam našao u nekih novijih hrvatskih prevodilaca.

Uopće se, dakle, može reći da je i Sovrè u primjeni nepravilnih daktilsko-trohejskih taktova dosta oprezan, što se očituje kako u njihovu broju tako i u izboru oblikâ.

3. Odnos govornih i metričkih taktova

U modernom se heksametru prozodijska struktura danoga jezika ne očituje ni u čemu tako otvoreno kao u odnosu između govornih taktova ili akcenatskih cjelina i taktova metričkih, u danom slučaju daktilsko-trohejske sheme stiha. U svoje vrijeme, istražujući elemente ritma u hrvatskom heksametru, imao sam prilike ustanoviti da se ta varijanta našega stiha — za razliku, na primjer, od njemačke ili ruske — razlikuje od antičkoga, kako grčkoga tako i latinskoga originala najviše time što se u njoj govorni taktovi pretežno pokrivaju s taktovima metričkim, uglavnom po principu: riječ = takt (ili »stopa«), dok se u originalnom stihu jedni i drugi taktovi većinom sijeku.¹¹ Ako se u tom pogledu

¹¹ *Ibid.*, str. 288 i d.; isp. također moj rad »O metričkom mostu u našem heksametru«, *Ž. A.* 15 (1966), str. 413 i d.

usporede dva heksametra, recimo prvi stih *Ilijade* u grčkom originalu i hrvatskom prijevodu, odmah se vidi o čemu se radi:

Mēnin á-eide, the-á, Pē-lēiá-deō Akhi-lēos

i

Srdžbu, boginjo, pjevaj A-hileja, Peleju sina.

Dok se u homersko-grčkom originalu, kao i uopće u antičkom heksametru, granice govornih taktova, kako vidimo, obično razilaze s granicama stopa, u hrvatskom otisku stiha jedna cjelina većinom ispunja takt. U grčkom, pa i u latinskom heksametru takvi su oblici, poznati pod imenom *hypórrhythma* »nedovoljno ritmični« ili *kakómetra* »rdavo mjereni«, bili rijetka iznimka. Naprotiv, u hrvatskom su heksametru oblici kakvi su u originalnom stihu obični, tj. takvi u kojima se jedni i drugi taktovi sijeku, razmjerno rijetki. Stvar se lako objašnjuje prozodijским osobinama jezika, u prvom redu njegovom akcenatskom strukturom: visokim postotkom dvosložnih i trosložnih cjelina i odsutnošću akcenta na posljednjem slogu, pri čemu se spomenute cjeline, kao najčešće, i javljaju većinom u daktilsko-trohejskim, a ne anapestičko-jampskim oblicima ritma.

Time se hrvatski heksameter razlikuje ujedno od njemačkoga, a pogotovu od ruskoga, koji su oba u tom pogledu bliži grčko-latinskom originalu.

Što se tiče slovenskoga heksametra, u njemu valja, s obzirom na prozodijску strukturu jezika, unaprijed očekivati da će u pogledu odnosa govornih i metričkih taktova biti također bliži antičkom originalu nego hrvatski: obilje cjelina, dakle i gotovih riječi, jampsko-anapestičke strukture omogućuje i ovdje da se jedni i drugi taktovi većinom sijeku, a ne pokrivaju. Tome u potvrdu ne treba navoditi mnoštvo primjera; dovoljan je već gore navedeni stih:

Pesem, bo-ginja, za-poj o-jezi Pe-lida A-hila.

Tu se slovenski heksameter podudara uglavnom s Gnjedičevim ruskim:

Gnev, bo-ginja, vos-poj Ahil-lesa, Pe-leeva syna

ili Vossovim njemačkim:

Singe den-Zorn, o-Göttin, des-Pelei-aden A-chilleus —,

iako se u posljednjem slučaju siječenje postiže više pomoću nenaglašenica u proklizi nego čitavih riječi, kao u ruskom i slovenskom.

(Sve što je ovdje rečeno za hrvatski heksametar vrijedi, naravno, u punoj mjeri i za srpski; isp. Đurićev stih:

Gnev-mi, bogino, pevaj A-hileja, Peleju sina —,

koji se, uostalom, jedva prvim taktom razlikuje od Maretićeva. I on je građen gotovo isključivo po principu riječ = takt.)

Odatle izlazi da u pogledu odnosâ između govornih i metričkih taktova ima, u zavisnosti od akcenatskih osobina danoga jezika, dvije vrste modernoga heksametra: isprepleteni, bliži antičkom originalu, u kojem se jedni i drugi taktovi po pravilu sijeku, i isprekidani, dalji od originalnoga stiha, u kojem se jedni i drugi taktovi većinom pokrivaju. Ta bi se stvar dala dokazati na velikom mnoštvu stihova različitih jezičnih varijanata, pri čemu bi se dobili i pouzdani brojčani podaci. Ali za našu svrhu mislim da je dovoljno i ovo što sam ovdje naveo.

4. Cezura i most

U okviru odnosâ između govornih i metričkih taktova rješava se i pitanje odmora u heksametru, bilo da se radi o cezurama pri siječenju jednih i drugih taktova ili o dijerezi pri njihovu pokrivanju. Ovamo ide također, kako ćemo odmah vidjeti, i pitanje mosta uz cezuru.

Postoji u heksametru ipak bar jedno mjesto gdje se siječenje govornih i metričkih taktova obavezno provodi. To je mjesto cezure i tzv. »mosta«, preko kojega se ona oblikuje.¹² Tako u hrvatskom stihu:

Srdžbu, boginjo, pjevaj || A-hileja, Peleju sina

imamo siječenje taktova, ako nigdje drugdje, a ono bar na mjestu cezure, gdje ono početno *a* u cjelini *Ahileja*, koja se siječe s trećim taktom, služi kao most i omogućuje cezuru. Da ni tu nema siječenja, ne bi u stihu bilo ni mosta ni cezure, nego bi se i tu dobila inače svuda moguća dijereza, pa bi stih bio defektan.

Odatle se onda vidi koliko je, na primjer, u slovenskom heksametru lakše postići cezuru nego u hrvatskome.

Što se tiče Sovretova heksametra, u njemu se susreću uobičajeni odmori, više ili manje isti kao i u originalnom heksametru i njegovim modernim varijantama. Evo pregleda njegovih odmora u okviru našega

¹² Z. A. 10, str. 290 i d.

izbora stihova, pri čemu posebno upućujem na razlike prema Maretiću:

	<i>Sovrè</i>	<i>Maretić</i>
2. muška c.	9	2
3. muška c.	166	54
3. ženska c.	90	239
4. muška c.	25	4
2 + 4. muška	6	1
Bukolska dij. er.	(8)	(48)
Ostalo	(29)	(65)
Bez cezure	4	0
Broj stihova	500	500

Što nam pokazuju navedeni podaci?

Ako ostavimo po strani rjede odmone, kao što su 2. i 4. muška cezura ili obje zajedno, koje su sve u Sovrea (9 ili 3 %, 25 ili 8,5 % i 6 ili 2 %) dosta češće nego u Maretića (2 ili 0,6 %, 4 ili 1,3 % i 1 ili 0,3 %), vidimo da je glavna razlika između dva prevodioca na području trećega takta, gdje su dvije najčešće cezure: 3. muška i 3. ženska. Dok je u Sovreta 3. muška (166 ili 55,5 %) znatno češća nego 3. ženska (90 ili 30 %), u Maretića — obratno — 3. ženska (239 ili 79,6 %) daleko preteže nad 3. muškom (54 ili 18 %). Tom se odlučnom prevagom jedne cezure nad svima ostalima oba prevodioca, iako u različitom smislu, udaljuju od homerskoga heksametra, u kojem su dvije najčešće cezure, 3. muška i 3. ženska, u drukčjem odnosu (40 % : 56 %). Ali dok je u Sovreta bar razlika između dvije cezure gotovo ista kao i u originalu (16 %), u Maretića je četiri puta veća (61,6 %).

Sve razlike u pitanju cezure u naše dvije jezične varijante heksametra zavise direktno od različitih prozodijskih struktura dvaju jezika. U slovenskom stihu, gdje su cjeline s akcentom na posljednjem slogu veoma česte, prevladaju muške cezure, a u hrvatskom, gdje takvih cjelina kao gotovih riječi nema, preteže ženska. Drugim riječima, u jednom slučaju imamo posla s jamskim, a u drugome s trohejskim ritmom cezure.

Bukolska dijereza, koja se javlja kao popratan odmor uz kakvu glavna cezuru, daleko je rjeda u Sovreta (8 ili 2,6 %) nego u Maretića (48 ili 16 %), što se objašnjuje na sličan način. Stihova u kojima bi dijereza bila sama nema ni u jednoga od dvojice prevodilaca.

Osim toga, u obojice ima i sporednih odmora, i to u Sovreta opet upola manje (29 ili 9,6 %) nego u Maretića (65 ili 21,6 %), ali obično uz kakvu drugu cezuru.

Dok u Maretića u našem izboru stihova nema nijednoga bez glavne cezure, nalazim ih u Sovreta nešto malo (4 ili 1,5 %). To su stihovi: *Il. VI, 467, XI, 514 i 515, Od. I, 28*.

Evo jednoga za primjer:

Njim spregovori le-tu je oče bogov in zemljanov

Od. I, 28.

Sva su četiri, makar i malobrojna slučaja stiha bez cezure posljedica takva namještaja enklitike pri kojem ona stoji po smislu na pôputa između dva takta, svoga i idućega.¹³

Tu se već dotičemo problema mosta uz cezuru.

Kad je u pitanju cezura kao relevantna točka ritma u heksametru, valja imati na umu da nju omogućuje tzv. »most«, tj. slabo vrijeme ili njegov dio koji metrički pripada svome taktu, a tekstovno, dakle i po smislu, idućem.¹⁴ Oblikuje se na više načina:

a) kao dio pune riječi, npr.:

Tiho odide na breg || *moč-no* šumečega morja

ili

Njemu odvrne na to || *svetlo-oka* boginja Atena

Il. I, 34.

Od. I, 44:

b) kao dio fonetičkoga skupa, npr.:

lok na tla položi, || *ob* splošnem hrupotu v dvorani

Od. XXI, 567;

c) kao dio sintaktičke veze, npr.:

Žena i mene je skrb: || *vse to* mi hodi po glavi

Il. VI, 444.

¹³ Inače se »problem enklitike« u slovenskom stihu, s obzirom na dosta slobodan položaj enklitika u rečenici, postavlja drukčije nego u hrvatskom. Tako je, na primjer, stih s enklitikom koja po smislu pripada idućem taktu pravilan, dok bi u nas i takav bio rđav, npr.:

Ni ga, da zoper usodo || *bi* pahnil me Hadesu v žrelo.

¹⁴ *Z. A.* 15, str. 418 i d.

Ti se različiti slučajevi mosta mogu, naravno, i kombinirati, npr.:
 potlej ga primem odzad, || ga su-ka-je opalim v ognju

Od. IX, 528.

Iz primjerâ se vidi da dio takta koji nosi most može biti jednosložan ili dvosložan, pa od toga onda zavisi jampski odnosno anapestički početak članka iza cezure. Kako je prvi slučaj kudikamo češći, biva to i u trećem taktu, u kojem je cezura, i to muška, najobičnija. Time se onda objašnjuje i to zašto je u danom slučaju stih s trećim trohejem tako čest.

Sada evo podataka o mostu uz cezuru u Sovreta i Maretića u odabranih 500 stihova:

	<i>Sovrè</i>	<i>Maretić</i>
Puna riječ	154	145
Fon. skup	146	144
Sint. veza	16	12
Bez mosta	4	0
Broj stihova	500	500

Udara u oči da se dva prevodioca u pogledu mosta gotovo potpuno slažu:

I Sovrè se iza cezure koristi obilno riječima s jampsko-anapestičkim početkom (u 154 slučaja ili 44,6%), dakle jedva nešto manje nego Maretić (145 ili 48,5). Gotovo u istoj mjeri služe u tu svrhu i nenaglašenice u proklizi kod obojice: u Sovreta (146 ili 48,6%) kao i u Maretića (144 ili 48%). Odatle se vidi da Sovrè i na mjestu cezure, a Maretić bar na tome mjestu provode obavezno siječenje govornih i metričkih taktova, i to na način koji maksimalno ublažuje smjenu ritma na ključnoj točki stiha, gdje on od silaznoga postaje uzlazan.

Čovjek bi ipak očekivao da će u Sovreta mosta prve vrste biti znatno više nego u Maretića. U slovenskom, gdje su riječi jampsko-anapestičke strukture veoma česte, češći su, naravno, i počeci riječi s istom ritmičkom strukturom nego u srpsko-hrvatskom, gdje bi takvih riječi moralo biti manje. Ne vidim, bar zasada, čemu valja pripisati taj podatak.¹⁵

¹⁵ Očito je da se Maretić, kojem srpsko-hrvatska prozodika nameće »isprekidani« oblik heksametra, s uspjehom trudi da bar pri cezuri dobije valjan most, dok se Sovrè u »isprepletenom« obliku, što mu ga omogućuje slovenska prozodika, ne mora oko toga posebno truditi, jer u takvu stihu mostova ima svuda. U tom smislu govore i znatno niži postoci mosta prve vrste u nekih drugih hrvatskih prevodilaca, koji se kreću od 24% do jedva 8,5% (isř. Ž. A. 15, str. 424 i. d.). I Đurić ima, kako ću iznijeti na drugome mjestu, svega 30% takva mosta. — Naknadna bilješka.

Što se tiče sintaktičkoga mosta, njega i u Sovreta ima malo (16 ili 5,5 %), jedva nešto više nego u Maretića (12 ili 4 %).

Jedina je razlika što u Maretića stihova bez mosta nema, a u Sovreta ih ima, ali neznatno (4 ili 1,3 %); to su oni isti stihovi u kojima nema ni cezure.

*

Da vidimo što bi se u zaključku naše analize moglo istaknuti kao najvažnije.

Statistički podaci pokazuju da je Sovretov slovenski heksametar, isto kao i stariji Maretić-Ivšićev hrvatski, uspio otisak homerskoga stiha, građen na osnovi dogovorne zamjene kvantitativnoga ritma originala akcenatskim, pri čemu dolaze do puna izražaja i bitne osobine slovenske prozodike s posebnim obzirom na neograničeno slobodan akcent i odsutnost nenaglašenih duljina, a također i neke crte domaćega stiha.

U svemu se osnovnom slovenski prijevodni heksametar podudara s analognim oblicima modernoga heksametra, pa i s odgovarajućim hrvatskim stihom: u daktilsko-trohejskoj shemi, primjeni nepravih daktilsko-trohejskih taktova i općem oblikovanju cezure i mosta, osim što ide u red onih u kojima se govorni i metrički taktovi većinom sijeku, kao i u originalu, za razliku od hrvatskoga, u kojem se jedni i drugi taktovi uglavnom pokrivaju. Tom je crtom slovenski heksametar ritmički osjetno bliži homerskom originalu nego hrvatski. To je očita posljedica različitih akcenatskih struktura dvaju jezika: neograničeno slobodne slovenske i ograničeno slobodne srpsko-hrvatske.

U istom su smislu značajne i upadne razlike u upotrebi cezure, napose u izboru između muške i ženske, čime oba stiha, slovenski i hrvatski, odstupaju svaki na svoj način od homerskoga oblika.

Postotak defektnih stihova sasvim je neznatan.

Bilo bi zanimljivo istražiti, svakako u posebnu radu, koliko su pojedine ritmičke crte stiha, o kojima je ovdje bilo govora uglavnom sa strukturalno-metričkoga stanovišta: izmjena daktila i troheja, upotreba nepravih taktova, odnos govornih i metričkih taktova, osobito na mjestu cezure, koliko su, dakle, te crte iskorištene na estetskom planu kao sredstva stilističko-fonetičkih postupaka u granicama stiha. Tim pitanjima, koja se tiču i semantičke strane teksta, nije ovdje bilo pravoga mjesta.

U ljetopisu Slovenske akademije za godine 1952—1953., u kratkoj biografiji Antona Sovreta, objavljenoj u povodu njegova izbora za redov-

noga člana Akademije, čitamo među ostalim: »Še nikomur od Slovencev ni bil heksameter tako pokoren kakor Sovretu.«¹⁶ U tim je riječima sadržana visoka ocjena uloge koja u razvoju slovenskoga heksametra pripada zaslužnom autoru slovenskoga *Homera*. Tu ocjenu potvrđuje i naša analiza. Sovretu je pošlo za rukom da, idući očito Stritarovim stopama, gradi u masi slovenski heksametar standardna oblika, koji će i ubuduće služiti kao norma na području metričkoga prevodenja, a možda i originalnoga pjesništva. Bitna podudaranja njegove varijante heksametra s Maretićevom nisu slučajna pojava, već nužan rezultat rada na istim principima na dvije strane, dok su razilaženja u pojedinostima razumljiva posljedica prozodijskih osobina dvaju jezika, u kojima se tekstovna grada stiha na temelju različitih akcenatskih struktura različito ritmički oblikuje.

Jedno treba ipak imati na umu: da Sovretov heksametar ima, osobito na području pjesničke tradicije, zrelije uzore nego Maretićev.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SLOVENISCHE VARIANTE DES HOMERISCHEN HEXAMETERS

Der slovenische »Homer« in der metrischen Übersetzung von A. Sovrè, dem verdienten Übersetzer der griechisch-römischen Klassiker, ist schon fast zwei Jahrzehnte alt, und sein Hexameter ist bisher noch nicht genauer untersucht worden.

Eine statistische Analyse der wichtigsten rhythmischen Elemente des slovenischen Übersetzungshexameters: des daktylisch-trochäischen Schemas, der Eigenarten der Akzentverteilung und des Verhältnisses der Sprech- und Vers-takten mit besonderer Rücksicht auf die Zäsur und Brücke, zeigt, daß es sich hier um eine gelungene Variante des modernen Hexameters handelt, in der auch einige Züge des einheimischen Verses zum Ausdruck kommen.

Ganz besonders interessant ist ein Vergleich des Sovrèschen slovenischen Hexameters mit dem beträchtlich älteren und dem slovenischen sprachlich am nächsten stehenden kroatischen Hexameter von T. Maretić. Es ergibt sich, daß die beiden Varianten, obwohl auf derselben allgemeinen Grundlage gebaut, doch einige Unterschiede aufweisen, die von den phonetischen Eigenschaften der beiden Sprachen abhängig sind. Dabei spielen die zwei prosodischen Systeme, das slovenische mit dem unbegrenzt und das serbo-kroatische mit dem begrenzt freien Akzent, eine entscheidende Rolle. *

¹⁶ »Anton Sovrè«, *Letopis SAZU* 5 (1954), str. 86 i d., a napose 87.

Dies betrifft vor allem das Verhältnis der Sprech- und Verstakte, die sich im slovenischen Vers, wie im antiken Original, am meisten miteinander schneiden, während sie sich im kroatischen Vers überwiegend decken. Davon hängt auch die auffallende Vorliebe für die 3. männliche Zäsur in dem einen und für die 3. weibliche im anderen Falle ab.

Es ist daher kein Wunder, daß der slovenische Hexameter rhythmisch dem homerisch-griechischen etwas näher als der kroatische steht.

Vilko Novak (Ljubljana)

O SLOGU PRVE PREKMURSKE KNJIGE

Medtem ko je jezik nekaterih prekmurskih pisateljev, predvsem Štefana Küzmiča, bil z vidika zgodovinske slovnice in dialektologije v glavnem že obravnavan, pa čaka njihov slog in vsebinska analiza njihovih spisov še osvetlitve in poglobitve. Med starejšimi slovenskimi pisatelji zavzemajo s tega vidika posebno mesto prekmurski — snovno zaradi protestantske vsebine, jezikovno pa zaradi madžarskih virov in vplivov ter zaradi posebnih težav pri ustvarjanju pojmovnega in posebej verskega izrazja v svojem narečju, pri čemer se niso mogli nasloniti na osrednjeslovensko prakso.

Kot poskus v tej smeri naj sledi oznaka sloga prvega prekmurskega pisatelja *Franca Temlina* v knjigi *Mali katechismus, touje tou kratki navuk vöre kerschanszke... Halle 1715*. To je prevod Luthrovega Malega katekizma iz madžarščine: *Györi Katechismus... Halle 1709*, česar M. Rupel še ni vedel.¹ Zato so pri nas od Š. Küzmiča dalje upravičeno imenovali Temlinovo knjižico »Györski katekizmus«. Ker se je samostojnost Temlinovega sloga mogla uveljaviti predvsem v predgovoru knjige, se bomo omejili nanj. Prevedel ga je sicer iz madžarskega izvirnika in ni docela Temlinovo pisanje, kot je mislil Rupel.² Vendar je Temlin uveljavil nasproti uradni hladnosti, strnjenosti in strogi literarni formulaciji izvirnika, pod katerim je podpisan »konvent luteranske cerkve« v Györu, ki je delo namenil madžarskim evangeličanskim cerkvam tostran Donave, — dokaj svoboden prevod, v katerem se sam v prvi osebi večkrat imenuje, ogovarja bralca, ki ga je mogel zlahka razumeti, saj mu je spregovoril preprosto in nazorno. Temu ustrezno se je T. tudi podpisal pod ta predgovor kot »Cultor Jurium et Philosophiae«, potem ko je skrnil svoje ime v verzificirani kriptogram na naslovnem listu. Vsebinsko je spremenil predgovor tudi glede tega, da je izpustil

¹ M. Rupel, Prva prekmurska knjiga — Temlinov Mali katekizem 1715. Razprave SAZU 2. razr. II, 1956, 105—114.

² r. t. 110.

nagovor založnikom in nadomestil omembo pomanjkanja madžarskih knjig s poudarkom, da mi najpotrebnejših knjig »vu našem slovenskom jeziki«.

Prva značilnost Temlinovega sloga je *jezik sam* glede na čistost besedišča. Ker je sledil živemu jeziku, je uporabljal precej tujk. Iz madžarščine jih je manj, npr. varašancom 3, kivánúje 9, rendeliüte 6, gínglavosti 4, profetinske 6, tolmačil 5, zmertukom 6, bánte 7, sükešina 8 itd. Več jih je iz nemščine, npr. zagvišno 3, farar 4, krajcar 4, mešter 4, talom 4, glih 5, grünt 7, dönok 8, štimau 8 itd. Po obeh jezikih je posneta raba sestavljenih glagolov, kar pozna tudi živi govor, npr.: gori zhránijo 4, gori zrásti 4, noter vcepiti 6, gori zderši 6 itd. — Delno po madžarskem posredovanju so prišle v cerkveni jezik latinske tujke, npr. znatúre 3, kaštigati 4, recitúje 5, šumno 6, fundamentom 7, regule 9 itd. — Iz kajkavskih knjig in rokopisov, ki so jih uporabljali v Prekmurju, je prevzel izraze kot: opadnúje 4, koteri 4, pak 4, Otec 4, vsegaveč 4, leprai 4,8, takáiše 5, s koulikov 4, ako 6, nahájamo 7, predkláda 7 itd.

Medtem ko moremo o madžarskih, nemških in latinskih tujkah reči, da je njih čustvena, doživljajska vrednost pristna, ker jih je pisatelj zajel iz žive govornice in se z njimi obračal k nosilcem tega narečja — pa o besedah iz kajkavskega narečja tega vsaj brez pridržka ni moč reči. Čeprav ima prekmurščina isto podlago kot hrvaška kajkavščina in z njo mnogo skupnih značilnosti, vendar se take in druge oblike niso udomačile v prekmurščini. Zato daje raba takih kajkavskih besed Temlinovem slogu — in enako tudi drugih najstarejših prekmurskih pisateljev — nedomač, nekam slovesen zven.

Ta slovenska dikcija je sicer v skladu s celotnim cerkvenim, verskim značajem teh tekstov, ki vsebujejo tudi druge, podobno učinkujoče nedomače posebnosti, prevzete iz predlog. Taka značilnost je npr. *inverzija*, ki v nasprotju z živo rabo postavlja pridevnik za samostalnik (pač že po latinskem vzgledu), npr. pri T.: žitka vekivečnoga 3, reiči Bože svéte 3, jasnosti sunčene 3, česti svoje 3, bližnjemi Tvojemi 8 itd. Kakor je — morda nezaveden — namen take nenavadne stave besed, doseči slovesen, vzvišen učinek, kakršen se zdi pisatelju o nevsakdanjih rečeh primeren in ustrezen vsebini, tako skuša doseči pisatelj enak učinek tudi z drugimi sredstvi in reči moremo, da preveva ta slovesni, privzdignjeni slog vse T. delo. Omenimo npr. le še rabo *sinonimov* v tej zvezi, kot: želej i kivánúje 3 (madž. z istim pomenom), v to veliko globokoučo

te kmice (<temice) ino temnosti 4 (avtor se ni zavedal enakega izvora in pomena obeh izrazov) itd.

Sredstva cerkvene in šolske govorniške dikcije so tudi čustveni vzkliki, npr.: Ali oh jai ino jai! 5, Oh nevolno krščanstvo vaše 4 itd. — Tem je blizu *apostrofiranje* bralca, ki poživlja abstraktno razpravljanje, npr.: drága Brátia v kristuši 6; posredno vrsta navedb iz sv. pisma, neposredno pa vsi zadnji stavki na str. 9, s katerimi »Tebi Priáteu vkristuši« daruje svoje delo in mu naroča, kako ga naj uporablja. Posebno s temi sklepnimi stavki je pokazal pisatelj zelo živ, neposreden, topel odnos tako do bralca kot do svojega dela in njegove vsebine. Če primerjamo ta razgovor z izvirnikom, kjer ga ni, spoznamo T-ovo izvornost, vzgojiteljsko in tudi narodnostno zavzetost, obenem pa slogovno spretnost. Prizadevanje za preprosto, nazorno izražanje vodi Temlina tudi h *gostobesednosti*, s katero širi bolj strnjeno besedilo izvirnika, npr. ko je vrnil med drugi in tretji stavek vzklik: »Ali oh jai ino jai!« — s čimer je smiselno in čustveno povezal naslednji stavek: »Žalosno je zagvišno tožbé v Reidna ta reič...« s prejšnjim stavkom. — Ljudsko nazorno je prikazal duševno stanje tistega, ki se v temo »vtapla«, da... »sleposti svoje ošlatati, ako je glih jako grouba (= velika) nemorejo« (4). — K taki nazornosti sodi tudi, ko namesto »brezštevilno mnogi« v izvirniku pravi: »nezračunano vnogo Düšic« (5) — kot začetek stavka, v katerem je dodal kar štiri vrste, s katerimi je povedal kratko formulacijo izvirnika: »so v zveličavni znanosti tako slabi«. V nadaljnjem delu te periode je podobno suho: »v čem naj bi bilo krščansko znanje, niti prav ne vedo« — razčlenil nazorno: »vkom pak kerščanstvo stoy, ako se opitajo, a ni edne piknice neodgovorio, niti odgovoriti nevejo« (4). Tako neznanje nekaterih vernikov imenuje »njihovo dihovno veliko slepost«, kar je izvirniku »zoprno neznanje« in medtem ko je le-temu le »delno« vzrok tega pri starših, Temlinu: »zrok... nai prvi ino nai vekši zRoditelov pohája« (4).

Zanemarjeni verski vzgoji je T. posvetil precej besed in razširil izvirnik, kjer npr. »svojega otročiča nežno vzgaja«, pri T. pa: »rái vginglavosti (= madž. nežnosti) ino vu velikoi precímbi (= precembi = razkošje) svoje drage sinke gori zhránio« (4). Odnos staršev do šole je T. (verjetno učiteljski kandidat) označil z domačo podobo: »se jim vnouža (= ne ljubi), za včenjé otrouk svojih škoulniki eden ali dvá krajcara dati« (4) za izvorno, da nočejo plačati. Posledico tega, da ostanejo otroci »kot junec brez pouka« (izv.), je T. grobo na široko obsodil takole: »rái svojim

sinoum, stimi neimimi jünci navküpe, živinskim tálom, leprai vsilnom trüpi, gori dájo zrásti govoréči: Nebode z-mojega sina Farar ani Mester (= kantor). Jáko moudro, kako dabi sám Farar Düšou meu, kaibise starau za njo, a oni pak nei« (4—5).

Kako mu je bila šola pri srcu, dokazuje naslednje prikazovanje razmer v njej: »Drügi zrok, šterie nei naiménši nahájase takáišše i vDühovnom stávi, naime pak všolai našših vkoterih, tákšo mouč ino vladanje je obderžalo svecko včénjé, da ani glása Božje svéte reiči neiga čuti, ino akose glih nigda nigda (koteroje jako reitko) vništerih meistih, gdeso naime Bogáboješčišši ino vučeneišši škoulnicje katechismus recituje, nikai záto, jako mali ali beršei nikakvi hasen stoga nevolna Deca neima, árse nahájajo stanovito Vučitelje škoulski, šteri povsem časi čésti svoje, vrouke ne vzemo nei kaibi tolmačili navuk vöre kerščanske, vnoغو včio, ar lübezen kristuševo, šteraje od vsega sveita moudrosti ino včénjá vekša... zamüdio, svecka pak vsa nikaiso nei« (5—6).

V naslednjem odstavku v nasprotju z izvornikom, kjer »zahtevamo od vseh cerkvenih oseb« ustrezen verski pouk — T. svari zavoljo »ete manjosti« (lenobe), in sicer: »nei jas, nego ta čista ino odebrána posuda Gospodnova sveti Pavel Apostol vás opomina«. Mimo izvornika se sklicuje še — »ako vam je tou nei zadosta zglednitate vProfetinske knige svétoga Ezechiela 34. Kai vam Boug ponjem oznáva.« To zavzetost, podprto s samostojnimi navedki iz sv. pisma, še živahno podkrepi v razgovoru z bralci: »I jas vás takáiše pokorno prosim, da vse vaše včénjé tak rendelüite ino ravnaite, kagdabi mogli ponizne molitve, šummo vsega kerščánstva touje katechismus, zmaterinskim mleikom navküpe, vto málo Deco noter vcepiti...« (6).

Svobodnost v naslonitvi na izvornik je pokazal v teh odstavkih še v več primerih, npr. ko je isti madžarski izraz »szép gyöngén« (= lepo nežno) prevedel prvič: »kako goder ta Doika pomali z mertükom (madž. mérték = mera, zmerno) püšča mleiko vu vüsta svojega ginglavoga Deteta...« (6), drugič pa: »lepou pomali« (7). »Doječa občutljiva mati« izvornika je tu jedrnato »dojka« (po madž. dajka) in isto besedo je uporabil nekoliko dalje namesto madž. »duševno dojništvo« z nazornim smiselnim prilastkom: »ete mile Doike nje verna slüžba« (7).

Zaradi *nazornega* izražanja si T. ne pomišlja dodajati izvornikovim formulacijam npr. pridevnik k samostalniku: »naše zaspáne očü zbrišemo« (7); soznačnico: »na práve vöre pout ino cesto« (7), še en samostalnik: k »Doctorje« v izvorniku (tako Hebr 5,12) še »ino vučitelje« (7) —

kar je zaradi pisateljevega čuta za stvarnost mnogo bliže bralcem, med katerimi so bili tudi učitelji. — Podomačil je nekatere prispodobe, npr.: »smo odrasli otroškim plenicom« — »smo že vön z otročega računa zrasli« (8); — »in postali resni ljudje« — »ino smo tá niháli otročjo šálo« (8). — Z istim namenom je dodajal besede, da je izpolnil misel stavka, npr. »ne sramujmo se učiti katekizma«, je prevedel: »neboidi nas srám stov málov Decov navküpe katechismus se včiti« (8).

Posebno se je še *osamosvojil* T. v samostojnem oblikovanju izvirnikovih stavčnih zvez z namenom, da bi bilo besedilo bolj jasno in domače. To je storil že v prvem odstavku predgovora, ki se v izvirniku pričinja tako abstraktno: »Čeprav je človekova naravna modrost zakrita s tako globoko temo...« in šele ob koncu doda: »po izreku sv. Pavla I. Kor. I. 20«. Temlin pa je vrstni red obrnil in preprostemu bralcu ustrezno razširil kratico, kot da bi govoril v pridigi: »Svéti Pavel Apoštol, vjednom Svojem listi, šterogaje, korintuš varašancom napisau, na pervom táli tak právi, kaje...«

Drug tak primer svobodnega izražanja izvirnikovih misli je v tistem delu predgovora, kjer utemeljuje potrebo verskega znanja in posredno primerja katekizem, ki ga je prevedel, z nauki sv. Pavla. Izvirnik je povedal to bolj strnjeno: »... nekateri med nami bi morali taki biti, ki so prehitveši znanje katekizma... imeli bi obilno dušne razumnosti in bi tudi kaj drugega znali učiti...« — T. pa: »... ár vnogi so znás, šterim njihovo vreimen nepernáša tou sebov, kaibise oni Katechismus včili; nego kaibi drüge vu vöri slabe na práve vöre pout ino cesto vodili...« — pri čemer prvi stavek zase ni dovolj jasen, ker je preveč preprosto in zato dvoumno povedal, da so že odrasli najnižji stopnji verskega pouka. — Toda v resnici bi se taki verniki »morali učiti začetkov božjih besed«, kar pove T. govorniško nazorno s pleonazmom (pri čemer sta obe besedi tujki, toda ljudski): »Vam... falí ešče pervi grünt ino fundamentom reiči Božje svete« (7). V nadaljevanju pravi izvirnik: »... ste postali taki, ki pogrešajo mleko in ne prave jedi« — kar je prevajalec smiselno dopolnil s prispodobo: »Záto takšim vamje potreibno biti, kako toi máloi Deci; kotera mleiko, nei kakšo vládno jeistvino potribüje« (8).

V parafrazi 1 Petr 1 je izvirnik: »in ne bodimo več otroci glede razumnosti, marveč glede hudobije bodimo otroci, glede razuma pa stari« — T. skušal razumljiveje približati: »ne nasledüimo Deco vslaboi pámeti, nego vu máloj hüdübi, vu našem pak rázumi stári ino moudri lüdje boimo« (8).

Konec svojega predgovora je Temlin docela prilagodil svojim rojakom. Bolj upravičeno kot izvirnik omenja »pomanjkanje madžarskih katekizmov«, poudarja T. »kai vu našem slovenskom jeziki, neili leprai drugi nábožni knig, nego ešče i ete mále ino nai potrebneiše knižice, velika je sükešina« (= stiska, pomanjkanje, 8). Zamolči madžarsko predlogo in pove, da je »katechismus nemški . . . stákšov paskov, zkrátšov sem naibole mogau, na čisti slovenski jezik preložo« (9). Medtem ko v izvirniku izdajatelj »menijo, da bo to pobožno delo komu v Gospodu ugajalo in ne bo brez duhovnega sadu« — T. toplo večkrat nagovori bralca in »offerüje« svoje delo »Tebi Priáteu vkristuší«, verjame, da mu bo »priétno« in da ga bo privedlo »na právo kristuševu poznanje . . . ino na vse kerščánskoga žitka regule navčí«. Ponovno ga prosi, naj vzame »ov moi máli dár za veliko ino za dobro« ter mu »želej i kivánüje zčistoga sercá«, naj bi ga uporabljal v prid bližnjemu in sebi.

Spričo tega, da je Franc Temlin priredil prvo večje besedilo v prekmurskem narečju za tisk, moramo oceniti njegov slog glede na jasnost, nazornost, živahnost in samostojnost nasproti izvirniku, kar vse ustreza namenu njegovega predgovora v Mali katechismus, kot zelo uspel in kot dokaz visoke literarnojezikovne ter splošno kulturne ravni njegovega avtorja. Gotovo je njegovo delo tudi v tem pogledu močno in dobro vplivalo na literarno delo naslednjih prekmurskih pisateljev.

SUMMARY

THE STYLE OF THE FIRST BOOK WRITTEN IN THE »PREKMURSKI« DIALECT

The Hungarian version of Luther's »Little Catechism« (Györi katechismus . . . Halle, 1709) was translated from the Hungarian into the Prekmurski dialect by Franc Temlin under the title of »Mali katechismus« . . . Halle, 1715). This is the first book printed in this dialect (only one copy is preserved in the Hauptbibliothek der Frankeschen Stiftungen at Halle) in which fairly extensive religious, didactic and fictional prose was developed. The author investigates the introduction of Temlin's work for its relative dependency upon the original and he asserts that the translator often deviates from the original to obtain greater clarity and to make it more understandable especially for the simple reader. Thus, he uses for one expression in the original two expressions, he apostrophizes the reader, enlarges sentences with new expressions and expands especially that part in which the neglected religious teaching in schools is mentioned.

Boris Paternu (Ljubljana)

TEMATSKA KONTINUITETA PRI UVAJANJU
NOVIH STILOV V SLOVENSKO PESNIŠTVO
OD BAROKA DO MODERNE*

Življenje nacionalne književnosti lahko raziskujemo z dveh vidikov: z vidika njenih nenehnih sprememb, menjav in premikov k novemu in neznanemu ali pa z vidika njene stalnosti, se pravi njenih prav tako nenehnih ponavljanj ali vračanj k nečemu podobnemu, znanemu, morda celo že večkrat obstoječemu. Proces se gibljivo prepletata in lahko bi rekli, da razvoj literature v resnici poteka na dveh ravneh: na ravni diskontinuitete, kjer imamo opraviti s čistimi inovacijami, in na ravni kontinuitete, kjer se srečujemo samo z delnimi inovacijami ali celo z neke vrste obnovami že prej danih pojavov. Razmerje obojih sestavin je včasih pregledno, drugič zapleteno, motno in vse prej kot lahko določljivo. Vendar je razmejitev kontinuitetnih in diskontinuitetnih sestavin neizogiben začetek naše literarnozgodovinske orientacije, pa tudi neizogibni del končne oznake stvari.

Več razlogov je, da smo ponavadi prizadevnejši pri odkrivanju pojavov, ki spadajo na raven diskontinuitetnih inovacij, torej tistih novosti, ki v obravnavani literaturi še nimajo svoje preteklosti ali vsaj opazne preteklosti. To početje je skoraj samoumevno, utemeljeno že z razvojnim vidikom, ki obvladuje zgodovinske vede, zraven pa podprto tudi s prevladujočim okusom časa, ki pojmu »novo« in vsemu, kar je z njim v zvezi, že vnaprej daje določeno prednost. Manj vznemirljive, manj obetajoče in zato manj privlačne so na prvi pogled raziskave trajnejših, kontinuitetnih plasti literarnega dogajanja. Saj se jih že vnaprej držijo nekateri znaki ponavljanj in obnavljanj, torej morebitne statike, vsekar pa tradicije.

In vendar se literarna znanost, dokler to je, ne more izogniti niti enemu niti drugemu raziskovalnemu pogledu. Pri proučevanju manjših

* Napisano za sedemdesetletnico nastopa slovenske »moderne«.

literatur pa je ravnovesje obeh aspektov še bolj potrebno. Posebej velja to za literature, ki so dolgo živele v okoliščinah socialne nerazvitosti, nacionalne ogroženosti in notranje nesvobodnosti. Izbor inovacij je bil tu čisto poseben in vezanost na kontinuiteto iz mnogih razlogov močnejša. Individualnega obraza take književnosti sploh ni mogoče uzreti, če jo gledamo in merimo zgolj z vidika njenih razvojnih menjav, prezremo pa trajnejše, kontinuitetne lastnosti, ki žive in delujejo pod menjavami in jih hkrati sodoločajo. Te lastnosti so njeno realno bistvo in osnova njene individualne tipologije. Nastale seveda niso samovoljno, marveč so delež stvarne in duhovne zgodovine naroda.

Pričujoča razprava želi tak kontinuitetni proces — ob hkratnih inovacijah — ujeti in opisati na enem samem, ožje zamejenem področju slovenske literature. Izhodiščno vprašanje se glasi: ali obstaja in kakšna je *tematska* kontinuiteta med začetnimi prodori vodilnih stilnih tokov, kot so si sledili v slovenski poeziji? Pri tem bi se omejil na prvo stoletje njenega posvetnega obstoja, se pravi razvoja od baroka in klasicizma prek romantike in realizma pa tja v moderno na pragu 20. stoletja. Povedano bolj enostavno: ali imajo prvi vidnejši nastopi (torej inovacijski sunki) teh zelo različnih idejno stilnih obdobj kaj takega, kar jih v tematskem pogledu povezuje in na tem področju gradi kontinuiteto? Morda celo tipološko lastnost, ki označuje najvidnejše razvojne premike naše poezije?

Seveda je to vprašanje lahko tvorno samo pod pogojem, če se obrača na znake, ki so toliko vidni, povedni in pomembni, da sodijo že k načinu in »sistemu« nastopanja razvojnih novosti.

1

Slovenska posvetna poezija se je rodila v drugi polovici 18. stoletja. In sicer v baročnem stilu. Bližina razsvetljensko klasicističnih in deloma predromantičnih idej, ki so že posegale vanjo, tega temeljnega dejstva ne more spremeniti. Prvi slovenski pesniški almanah *Pisanice od lepeh umetnost* (1779—81) res nosi že sestavine vseh treh tokov, toda večina prispevkov in tudi estetsko najbolj zmogljivih mest ima baročno stilno obeležje. To tudi takrat ne izgine, kadar se baročni stilizmi racionalizirajo in umirjajo v smer klasicističnega reda. Glavni predstavnik tega pesništva je *Feliks Dev* (1752—86), ki je med vsemi sodelavci almanaha zmogel najgloblje misli in najvišjo jezikovno kulturo. Njegov baročni

2

pesniški stil in verz kljub mnogim začetnim negotovostim pomenita novo kakovost v porajanju slovenske posvetne poezije. Pomenita tudi neposredno izrazno osnovo, iz katere je pognala Prešernova že docela razvita svetovljanska lirika. Med obema pesnikoma je cela vrsta neutajljivih metričnih, metaforičnih, gramatično figuralnih in deloma celo idejnih stičišč, ki jih naša literarna zgodovina še ni raziskala. Iz Devovega almanaha je izšla še druga, domačijsko razsvetljenska, pretežno racionalistična, veselo poučna in pokmetena varianta pesništva, ki ga predstavlja Valentin Vodnik (1758—1819). Ta smer je zaradi večje uporabnosti in nižjih zahtev postala že v svojem času popularnejša. Tudi v literarni zgodovini je vse do današnjih dni ostala znatno bolj razumljena in cenjena kot pa baročna smer, ki so jo najčešče presojali s strogo racionalističnimi merili in kot odmev tujega duha.¹ Toda pazljivejše opazovanje in primerjanje obeh tokov nam pove, da glavno »stilogeno« izhodišče, to se pravi v izraznem pogledu najbolj razvito in najbolj tvorno izhodišče slovenskega umetnega pesništva ni pri Vodniku, temveč v baročni poeziji Pisanic. Torej moramo tu poiskati tudi prvi vidnejši in odločilnejši tematski znak njene uveljavitve.

Ta pripada trem Devovim pesnitvam: *Kraynskeh modriz shalubanje zhes tu predolgu goriderfhanje svojega Bellina o'Lashkeh dufhelah, Vesele kraynskeh modriz na prihod njih Bellina* in pa *Opereta* (v literarni zgodovini imenovana *Belin*).² To so prva besedila, ki prerasejo nepomembne uvodne posvetilne verzifikacije pisaničarjev. Devove tri pesmi imajo na sebi že toliko znamenj slogovne prizadevnosti in zraven še takó izrazito literarnoprogramsko misel, da jim moramo prisoditi

¹ Že *Kopitar* v pismu Dobrowskemu 6. febr. 1809 pohvalno govori o Vodnikovih pesmih, medtem ko o Pisanicah meni, da bi bilo »bolje nič, kot kaj takega« (V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowski und Kopitar 1808—1828, Istočniki... 1888, s. 40). Prim. J. Slebinger, Pisanice, prvi slovenski pesniški almanah. Izvestja II. drž. gimn. v Ljubljani, 1909, s. 9—11; I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, v knj. Izbrani eseji in razprave, Ljubljana 1952, s. 150—51; F. Kidrič, SBL, 1. zv., 1925, s. 150—51; F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Ljubljana 1954, s. 54; A. Gspan, Razsvetljenje, v knj. Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1951, s. 365—64. Rahel premik k primernejši oceni Devovega pesništva je opazen šele v A. Slodnjakovi Geschichte der slowenischen Literatur, Berlin 1958, s. 94—96.

² *Skupspravlanje kraynskeh pissanz od lepeh umetnost*, (II), V Lublani 1780.

pomen prvega resničnega prodora posvetnega pesniškega baroka na Slovensko. Vse tri alegorične pesnitve, od katerih sta prvi dve pisani v aleksandrincih, zadnja pa v svobodnejših verzih ariozne in recitativne spevoigre, so objavljene skupaj in vsebinsko povezane. V ospredju je tema o rojstvu slovenske poezije, o njenem značaju in namenu.

V prvi pesnitvi kranjske Modrice (Muze) izpovedujejo svojo tožbo, da se njihov Belin (Apolon) predolgo zadržuje pri italijanskih sosedih. Brez njega so slovenske Muze vse nesrečne, izgubljene, notranje mrtve in neme. Svet okoli njih ostaja divji in brez glasu. Njihove citre in piščali ne pojejo več, le še jokajo in neubrano cvilijo.

Nikoli. — Ah nikol'me nismo proŕite bile
od grenke ihaloŕite. Klavorne smo plaille
po temneh worshteh se. Log nam je ŕupern bil,
noben hribzhŕek ni nas revne veselil.
Kader shkerjanzi so naqviskem' ŕhvergoleli;
kader so shinkovzi vesele pesme pejli;
smo v'eni lukni me sedele vse blede,
al' mutaŕte (navem) al' ŕhive, al' mertve.
In'zhe smo v'zhaseh lih pishâlle v'roke vŕele;
zhe smo na zitrah lih ŕtrune v'zhaseh napele,
o! koker puŕt je bil takrat obojeh glas.
Tize motile smo: motile tize nas.
Vse, kar piskâlle smo, je le ŕtrashnu tulilu;
vse, kar me godle smo, je ŕupernu zvililu;
vse, kar me pejle smo, je kisl jôk le bil,
jok, mile jok! ne jok; vek, vek! je bridke bil.
Ah jôk je tudi ŕdej she vse nashe piskanje;
jôk vse godenje je, vse pesme le vekanje.
Vse, kar smo, jôk le je, vse jok! vse vek le bo,
doklej Tebe Bellin! she k'nam naŕaj nabo.

Belin usliŕi hrepenenje obupanih slovenskih muz in v drugi pesmi ga mednje pripelje sam Pegaz. To je za Modrice pravo vstajenje. Nebo se zjasni, megle izginejo, gôre spet sonce pozlati, vsa narava zaŕivi v polni radosti. Modricam udarijo srca, zasijejo oŕi, poŕkrlate lica in na »*ŕnabileh ogn*« zagori. S sebe pomeŕejo »*peŕe tutaste*«, odvrŕejo »*ŕrna zagri-njala*« in svoja nedrja odenejo v »*nakriŕpane tanŕice*«. Na zlate citre napnejo nove strune, in tudi »*piŕve*« v njihovih belih rokah zdaj zaigrajo, da odmeva svet. Apolonu zapojejo pesem novega notranjega ognja:

O sladke ogn! Nam se bo serze itopilu!
 Od tvoje sladnosti v veselu bo vtonilu.
 V vesélu, zhe Bellin bo tudi lubil nas.
 O lube nas Bellin! is serza lubi nas.
 O lube nas Bellin! gorezhe me lubile
 te vselej bodemo. Ovide in Vergile
 me bomo dále ti. Us Kraynz bode vesel
 zel v'kratkem o Bellin! Tvojo lubein pejl.
 S'njim usa Lublana bo zhaít, hvalo Tebi pejla,
 de ilate zhase je skus Te ona prejela.
 Nje tudi bosh, kar je bil Rimu en August;
 en Ozhe teh Modriz, vsa zhaít nje, nje svitluít.
 Nje poíni uuzhezhi bodo Tebe zhaítli,
 de skus Tebe ony so jeik zhiít dobili.

Belin — bog sonca in umetnosti, naj bi torej slovenskim modricam prinesel življenje in pevsko moč, jeziku čistost, narodu pa »zlate čase«. Ideja o orfejsko odrešujočem poslanstvu poezije je docela očitna. Orfeizem ima tu totalno razsežnost: pomeni človekovo notranjo preobrazbo in narodno kulturno prebujo. Torej ima že obrise tistih dimenzij, ki bodo kasneje do kraja dozorele v Prešernovem *Sonetnem Vencu*.

Pisaniška alegorija o rojstvu slovenske poezije pa ima zraven še neki vsebinski dodatek, ki ni brez pomena in kaže k samemu jedru stvari. Dogajanje in izražanje je namreč polno erotičnih znamenj in erotičnega vzdušja. Devov Belin ni samo bog sonca in lepe umetnosti, je tudi bog ljubezni. Tisto, kar neme Modrice in kranjski omrtveli svet zbudi k življenju in k petju, je ljubezen. Njen ogenj je vir prerojenja in nove, polne umetnosti. V njej je navdih, ki bo Slovincem dal Ovide in Vergile. Skratka, prvi opaznejši besedili naše posvetne poezije kažeta globoko notranjo združitev, pravzaprav že motivno kontaminacijo dveh tém: poezije in erotike.

Podobno združitev tém najdemo tudi v tretjem besedilu, v spevoigri o Belinu. Tu nastopi Belin kot zmagoviti bog sonca, človeške dobrotljivosti in ljubezni zoper Burjo, ki je bog vetra, hudobnosti, ukazovanja in trinoštva. To Devovo delo je opomin zoper oblastniško nasilje in apoteoza človekoljubja.³ Čeprav gre tokrat za motiv ljubezni v širšem,

³ Prim. odlomek iz II. »nastopja«:

Modre Buh aldove notshe
 v k'tireh serze nagory.
 Nezh' mu ni dopadajozhe,
 kar lubein narody.

K'tiri s'silo bit' zhaítiti
 otsh'jo, so le trynogi.
 K'tiri lubleni le biti
 otsh'jo, so modri Bogi.

humanističnem smislu, se tudi ta ljubezen ponekod ujame in strne z erotiko. To velja predvsem za nimfe, ki se upro nasilnežu in mu nočejo žgati darov, medtem ko Belinu polagajo na oltar vsa znamenja svoje ljubezenske privrženosti: limbarje bele, škrlatne vrtnice, vdane vijolice in pohlevne »brkončice«. Metastasijeva spevoigra *Il trionfo d'amore* je s svojo mislijo, da mora zmagati ljubezen, pri Devu prešla v motiv, ki je dobil širše, že kar politično humanistične razsežnosti. Vendar je tudi erotični zametek ostal neutajljivo prisoten. Gradil je smiselno zvezo z isto tematiko v prejšnjih pesnitvah, tako da med Belinovimi opernimi nimfami in prejšnjimi muzami obstajajo motivna stičišča z enakim ljubezenskim obeležjem.

Opazovanje vseh drugih besedil, ki v Pisanicah slede tem trem pesmim, nas privede do nadaljnje ugotovitve: velika večina pesmi pripada poučni, zabavni in prigodniški verzifikaciji, tako da je količinska teža prispevkov na tej strani stvari; toda v kakovostnem, se pravi stilnem in estetskem pogledu najbolj izčiščena besedila, čeprav redka, pripadajo erotični tematiki. Sem sodita predvsem dve pesmi: *Amynth na ozhy svoje Elmire* (III. zv. Pisanic) in *Stanovitnost* (gradivo za IV. zv.). Kljub nekaterim neosebnim obrazcem in tópom, prevzetim iz sestava arkadijske poetike, izpričujeta opazno noto osebnega čustva in liričnega tona. Prva kaže zanimiv prehod od strahu pred ljubeznijo k svobodnemu in osrečujočemu sprejemanju njenega »ognja«, celo pripravljeno izgoriti v tem ognju in »v prah ifletiti«.

Skryte svoje íharje, skryte!
 Sagernite se ozhy!
 De is vas Amynth navjame
 kako iskro, ter navname
 se us, in 'zel naígory;
 satu skryte, varnu skryte
 svoje íarje, 'mu ozhy.

Al nekâr! — Oh tu naítrite!
 Je naumnû kar íhelim.
 Svit vash v'édnu mi miglajte:
 ogn v'serze mi smejajte,
 rad od njega jeít gorim.
 Oh! nekar mi navgasnite
 ogn vash, jeít rad gorim.

Antiteza kitic tu ni zgolj baročna artistskična igra, temveč ima poleg dekorativne tudi vsebinsko težo. V slovenski literaturi izpoveduje čisto

nov odnos do pravice človekovega osebnega čustva. Druga pesem kaže ljubezensko doživetje že na robu prvih tegob in motenj, ki pa jih še vedno prekrije spodbudna vera v smisel upanja in v moč človekove stanovitnosti.

Upej serze moje! upej!
 Ter ked sivna skala stoj.
 Zhe se lih perseglu skupej
 vse je zhes te, terdnu upej
 srezhnu bit' she fnash neznoj.
 Kir se dostikrat igody,
 kar se namogozhe idy.

Jezikovna kultura obeh anonimnih pesmi in njune slogovne sestavine pa tudi apoteoza srčnega »ognja« dovolj nazorno govore za Devovo avtorstvo, o katerem nekateri dvomijo.⁴ Posluš za ljubezensko tematiko je izpričal tudi v pesmi *Obzhutenje tega serza nad Pesmijo od Lenore* (III. zv. Pisanic). O Bürgerjevi ljubezenski baladi pravi, da mu je pretresla srce in da mu je ob njej ledenela kri. Vsa tri besedila kažejo, kako je Dev razvijal erotično tematiko, s katero je leta 1780 tako programsko zaznamoval prvo poglavje slovenske posvetne poezije. Z izpovedjo pretresenosti nad Lenoro je prispel že na prag predromantike in se v zadnji kitici celo odvrnil od svojega prejšnjega baročnega in klasicističnega pesništva.⁵

Nastane vprašanje: kje naj iščemo vzroke, da je slovenska posvetna poezija že na začetku imela tako vidne erotično programske poudarke in da se je rodila tako rekoč v znamenju erotike? Lahko bi iskali celo vrsto naključnih razlogov, vse od pesnikove biografije do tujih pesniških zgledov, ki so mu prišli v roke. Lahko bi razmišljali tudi o zakonih začetnega lirskega ustvarjanja sploh. Toda potrebno je iskati vzroke tudi v dotedanjem položaju slovenskega pesništva oziroma v duhovnem podnebjju, ki je bistveno določalo tematiko dotedanjega pesniškega snovanja. To duhovno podnebjje pa lahko merimo predvsem ob usodi domačega ljudskega pesništva, ki je bilo vse do izida Pisanic edini reprezentant svobodne slovenske poezije, obstoječe tudi zunaj cerkvenih ali poučnih namenov, katerim so sicer služila vsa slovstvena prizadevanja.

⁴ N. Omersa, Psevdonim B. E. v Pisanicah, ČZN 1927, s. 77–81; A. Gspan, n. m., s. 362.

⁵ Al oh! kar griše me,
 she vezh, oh! jeit spoīnam,
 je tu, je tu! de je
 me moj'ga petja sram.

Dovolj dokumentov je, ki pričajo, da se pritisk cerkvenih krogov zoper ljudsko pesništvo v 18. stoletju ni le nadaljeval, temveč celo znova okreplil. Ljudska posvetna pesem je bila razglašena za pohujšljivo, škodljivo in zato iztrebljanja vredno reč. *Ahacij Stržinar* (1676—1741) je leta 1729 izdal knjižico katehetičnih stihov *Catholish kershanskiga vuka peiffme* in ji v predgovoru naložil pravo misijonarsko literarno dolžnost: njegove pobožne pesmi, spremljane z napevi, naj bi pri ljudstvu nadomestile in odrinile »te druge prafne, nanúzne, folsh peiffme... slasti pak debi ta mladi folk te hude, navárne naframne peiffme opustov, katere so greshne, inu use ludy pohuishao...«⁶ Svoj leposlovno vzgojni nagovor na »leta frei ledig folk, kir se rad vefely, inu od veselia use forte peiffme poye« je pospremil v svet z baročno stiliziranim srednjeveškim svarilnim obrazcem: »de toku veliku mladih lepih fantov inu deklizhov hudizh skus nazhiftoft v'vezhnu pogublenie fapele; da toku rekozh rataio hudizhove pezhenske, inu peklenske prate.«⁷ Taka je bila in tak namen si je naredila prva slovenska pesniška zbirka 18. stoletja, za njo pa bolj ali manj podobno vse druge tja do izida *Pisanic* (Primož Lavrenčič, Filip Jakob Repež, Maksimilijan Redeskini). *Franc Miha Paglovec* je v svoji slovenski rokopisni zbirki *Cantilenae variae* (1755) Orfeja dobesedno odgnal izpred nebeškega praga, češ da je pel le »posvetne glasove« in »pozemeljske viže«.⁸ Izdajanje pobožnih in vzgojnih pesniških knjižic z očitnim namenom, da izpodrinejo ljudsko in posvetno pesništvo sploh, je postalo trdna tradicija, ki je trajala skozi celo 18. in segla še daleč v 19. stoletje. Bila je »izraz cerkvenih teženj po popolnem kulturnem monopolu nad ljudstvom«.⁹ V estetskem pogledu je bila brez vrednosti in že Matija Čop je njene dosežke opisal kot »zvečine bedno... popolnoma nepoetično, slabo rimarijo«, »surovo v pisavi, jeziku in poeziji.«¹⁰ Preganjanje ljudske poezije, ki na Slovenskem ni bilo nekaj novega, je moralo biti precej temeljito. Medtem ko Stržinar 1729. leta še toži, da je »teh nanuznih inu shleht peiffem pre-

⁶ *Catholish kershanskiga vuka peiffme*, 1729, s. 9.

⁷ N. m., s. 7.

⁸ *Paglovec-Wider, Cantilenae variae*, 1755, s. 194—95 (*Cantus alius de vanitate mundi*).

⁹ *Boris Merhar*, *Ljudska pesem*, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, s. 36.

¹⁰ *Slowenische Literatur*, v knj. *P. J. Šafařík*, *Geschichte der südslawischen Literatur*, Prag 1864, s. 79—80.

veliku, teh svetih, nuznih... (pa) premalu«, zapiše Kopitar v pismu Dobrowskemu dne 6. februarja 1809 nekaj, kar se sliši že skoraj kot nekrolog nad slovensko ljudsko pesmijo sploh. Takole pravi: »Kranjci bi težko predložili stare ljudske pesmi: spreobračevalci so pri uničevanju le teh morali biti marljivi in uspešni. Okoli krožijo le posamezne vrstice, distihi, ki jim pravimo viže — melodije, z raznovrstnim metrom, tudi rimane, po večini z ljubezensko vsebino.«¹¹ V pismu je tudi več namigov zoper še vedno trajajoče nerazumevanje ali nasilje nad tem delom domače pesniške kulture. Še bolj nazorno podoba stvari daje Matija Čop v svoji literarni zgodovini iz leta 1850. Tam zelo odkrito ugotavlja, kako nepopravljivo škodo so napravili preganjalci s tem svojim početjem, saj so ljudsko pesem odtujili najboljšemu delu ljudstva samega in ji tako odrezali dotoke lepega in plemenitega. Pravi, da se na Kranjskem zdaj poje »sploh zelo malo posvetnega« in da je »redko slišati kaj drugega kot nabožne pesmi«. Celó ob zimskih večerih in na preji pojejo dekleta največ pobožne pesmi, ki pa imajo redkokdaj kaj pesniške vrednosti. ohranjajo jih le dobri napevi. Ugotavlja, da taka besedila niso dolgo v modi, izpodrivajo jih takoj druga, če imajo prikupnejše napeve. Da bi se nove verske pesmi čim bolj utrdile, so jih njihovi avtorji včasih oblačili v stare napeve ljudskih pesmi, med njimi celo »ta gmain salublenih pesmi.«¹²

Kopitarjevi in Čopovi porazni bilanci morda lahko pripišemo nekaj pretiranih tonov zaradi njune resnične prizadetosti. Vendar ostane resnica, da je bilo širše kulturno podnebje slovenskega 18. stoletja še vedno do kraja nenaklonjeno ljudskemu in posvetnemu pesništvu. Izvzeti moramo ožji krog najbolj razsvetljenih posameznikov, o katerih vemo, da so se pod vplivom herderjanstva in postopne narodne prebuje začeli s simpatijami zanimati zanj. Kljub temu pa se je nasprotovanje ljudskemu pesništvu v drugi polovici 18. stoletja še bolj okrepilo, posebno od 70 let naprej z uveljavljanjem janzenističnega utilitarizma, ki je »zamoril v tedanji dobi tudi vsak umetnostni čut.«¹³

Skratka, če upoštevamo prevladujočo, še napol srednjeveško slovstveno miselnost, kakršna je ob začetkih umetnega posvetnega pesništva proti koncu 18. stoletja še trmasto obvladovala slovenski prostor, ne mo-

¹¹ V. Jagić, Briefwechsel..., n. m., s. 40.

¹² Filip Jakob Repež, Romarsku drugu blagu, 1770, s. 51, 89 (8. in 16. pesem).

¹³ Josip Gruden, Janzenizem v našem kulturnem življenju, Čas 1916, s. 195.

remo mimo dejstva, da je novo pesništvo moralo pomeniti hoteno ali nehoteno opozicijo zoper njo. Po logiki stvari je do najbolj opazne opozicije prišlo na tistem mestu, kjer je bila slovenska tradicija najbolj zaznavna, najbolj ukazovalna in zato tudi najbolj toga. To je bilo področje erotike, v našem slovstvu najbolj in najdlje prepovedane cone. Zato najbrž ni samo naključje, da se je slovenska poezija začela rojevati v znaku erotike in da je v njej zavedno ali nezavedno iskala prostor človekove osebne osvoboditve izpod srednjega veka. Pa tudi prostor za osvoboditev jezika iz pragmatične v poetično funkcijo. In zato ima ljubezenska tema že pri prvem opaznejšem slovenskem pesniku Damascenu Devu programski poudarek, saj seže čez meje zgolj ljubezenskega doživljanja. Erotično témo, ki je obeležila že prvo uveljavitev slovenske posvete poezije in njene prve stilne formacije — baroka, bi torej težko šteli za nekaj neopaznega. Zdi se, da na poseben način odseva duševno, kulturno in družbeno resnico slovenske zgodovine prav iz njenega jedra.

Seveda je imel ta pojav skromne, v mnogočem tudi dekorativne erotike še tako ozek in družbeno omejen odmevni prostor, da ni mogel povzročiti spopada s tradicijo. Pomenil pa je novost, ki je imela v sebi zarodke daljnosežne opozicije. Nekaj te zavesti je utegnilo biti zraven, saj se je avtor skrnil pod črki *B. E.*, ki še danes nista razrešeni.

2

V docela jasni, dozoreli in izostreni podobi se naš problem pokaže šele v obdobju romantike.

Slovenska poezija tedaj prestopi svoje začetništvo, sprejme vase in obvlada merila razvitih evropskih literatur, v domači, provincialno občutljivi javnosti pa prvič nastopi kot samostojen kulturni pojav. To se pravi, uveljavljati začne svoje avtonomne estetske in idejne odnose do sveta človeške resničnosti. Ta emancipacija poezije, ta njena nenadna javna nezvestoba konvencionalni morali in zakoreninjeni vzgoji je v zakotnih slovenskih razmerah pomenila resnično prometejsko dejanje. Dejanje, ki ga je zmogel in do kraja dotrpel izjemen človek in izjemen poet *France Prešeren*. Že njegov prvi nastop leta 1827 je bil za takratne janzenistično ozkosrčne razmere poudarjeno nekonvencionalen in za to početje si je izbral erotično témo. Javnosti se je predstavil z igrivo, v

slogu še močno baročno pesmico *Dekelcam*, ki je svarilo dekletom, toda svarilo posebne, bolj ovidovske vrste: dekliško mladost namreč spodbuja, naj bo podjetna in »ne zaspana«, naj bo odprta življenju in ljubezni, dokler je še čas, zakaj lepota hitro mine. Svoj hudomušni memento je okrasil s tremi paraboličnimi prispodobami o nagli minljivosti »rože, rose ino mane«. Uporabil je torej tudi pridigarsko oziroma biblijsko primerjo o máni, jo erotiziral in postavil celo na uvodno mesto prvega javnega nastopa.¹⁴ S tem je dovolj razločno označil smer svojega svobodnjaškega izzivanja.

Tudi v vseh drugih, resnejših Prešernovih mladostnih pesmih, nastalih okoli srede 20 let, ima ljubezen osrednje mesto, je pravzaprav edina téma njegovega peresa.¹⁵ Značilno je, da si je za prvo resnejšo pesniško nalogo izbral prevajanje Bürgerjeve *Lenore*. Literarna zgodovina je ugotovila vrsto možnih razlogov, ki so ga pritegnili k tej pesnitvi, pozabila pa je pri tem upoštevati najbolj preprostega: razmere oziroma kulturni prostor, kateremu je Prešeren prav to pesnitev izbral in namenil. Gre za balado, v kateri je našla polno potrditev protiracionalistična misel, ki jo je Bürger nekoč zapisal z besedami: »Človekovo srce je močnejše kot njegova pamet...«. Lenora je res ženska, ki vsa živi po glasu svojega srca, svojega čustva in svoje velike ljubezenske sle. Sle, ki prestopa meje razuma, odklanja pristajanje na omejeno življenjsko danost, uporno podira tudi božji red stvari in naposled ne more sprejeti niti otipljive resnice, da je njen Vilhelm mrtev. Usoda jo seveda kaznuje in ugonobi: njen ženin, ki pride ponoči ponjo, jo namesto v poročno posteljo popelje v svoj grob. Lenorino svobodno in prav zato neizmerno ljubezensko čustvo, ki obstaja zunaj ukazanih razumskih, moralnih in verskih norm, je prikazano kot nekaj neizogibno tragičnega in prav zato človeško še bolj veličastnega. Prešernov prevajalski poseg po tem delu bi bilo težko razumeti kot zgolj stilistično ambicijo ali tehnično nalogo.¹⁶

¹⁴ Padala v'pušavi mana
Izraelce je redila;
Če ni kmalu bla pobrana,
Se zastonj je raztopila.

(F. Prešeren, *Zbrano delo*, I, Ljubljana 1965, s. 224.)

¹⁵ Sem zanesljivo spadajo: prevod Bürgerjeve *Lenore*; balada *Povodni mož*; anakreontska *Zvezdogledom*; med prigodniško šaljive pa *Zarjovêna dvočica*.

¹⁶ F. Kidrič, Prešeren, Ljubljana 1958, s. LXXI; J. Kos, Prešernov pesniški razvoj, Ljubljana 1966, s. 21.

Tudi dejstvo, da je začel novo obdobje slovenskega pesništva natanko tam, do koder je prispel Dev vsaj z željami in slutnjami, se pravi ob toku evropske predromantike oziroma ob njenem Sturm und Drangu (katerega »najčistejši pesniški izraz je bila balada«, W. Kayser), nam ne pove vsega. Prenos Bürgerjeve apoteoze ljubezenskega čustva v slovenski jezik je bilo daljnosežno idejno dejanje. V slovenski janzenistično moralistični in racionalistični kulturni prostor, ki se ga je Prešeren do-dobra zavedal, je prinesel izzivalno podobo svobodnega osebnega čustva in svobodne pesniške umetnosti. Na Nemškem je izid te balade leta 1774 poleg navdušenja v krogu mlajšega rodu povzročil silovit odpor: avstrijski Musenalmanach, ki jo je priobčil, pa je bil celo konfisciran.¹⁷ V cerkvenih krogih je zavladalo zgražanje. Člani učenih družb so Lenoro razglasili za razvratno in prostaško delo. V Münchenski akademiji znanosti je bilo slišati obtožujoč govor in v njem obupan vzdih: »Zlato stoletje nemške literature je mimo, če bo šlo tako naprej...¹⁸ In kasneje je Brüggemann pesem označil kot »sunek z nožem v srce tradicionalno verujočemu človeku«.¹⁹ Kolikšen nemir, strah, odpor in obsodbo je ob izidu leta 1830 povzročila na Slovenskem, si lahko predstavljamo. Saj je cenzor, kanonik Pavšek še tri leta kasneje ob Tuškovem prevodu *Cesarja in opata* Bürgerja razglašal za voltairjansko nevarnega prevratneža in prav s tem argumentom dopolnil svoj napad na Prešernovo domnevno nemoralnost in predlog za prepoved edinega slovenskega leposlovnega glasila *Kranjske Čbelice*. Sicer je pa Prešeren sam v satiri *Nova pisarija* (1850) drastično popisal moralizatorske obsodbe in srditosti, ki so na Slovenskem dočakale njegovo Lenoro in ljubezensko poezijo sploh.²⁰

¹⁷ W. v. Wurzbach, *Bürgers sämtliche Werke*, Bd. 1, Leipzig, s. XLVI.

¹⁸ W. Kayser, *Geschichte der deutschen Ballade*, Berlin 1936, s. 94–95.

¹⁹ Der Kampf um die bürgerliche Welt- und Lebensanschauung in der dt. Lit. des 18. Jahrh., cit. po n. m., s. 311.

²⁰ *Pisar*:

Balade od čebelice zasrane,
de bi se té med nami zamorile!
tragedije ostale nam neznane!
de bi Krajnice strupa'z njih ne pile!
ljubezni sladke, ki srce zapelje,
deb'z' Romejevo Juljo ne čutile!

Balade pet' je mlatva prazne slame,
je reč pohujšljiva in zapeljiva;
Lenoro bere naj, kdor ne verjame. (ZD I, 295–96)

Prevod Lenore je bil za takratne razmere drzen korak v svobodni svet evropske predromantike. Vendar je bilo to še reproduktivno početje. Sledila mu je izvirna balada *Povodni mož*, prvo Prešernovo samostojno in hkrati pomembno pesniško dejanje. Pesnitev ima na sebi samo nekaj sledov Bürgerjeve šole in kaže že notranje uravnovešenje predromantičnega baladnega stila v strožjo, klasično urejeno zgradbo. V središču balade je zgodba lepe Urške (v prvi objavi Zalke), ki se lahkotno, uspešno in objestno igra z moškimi srci, dokler ga nazadnje ne »stakne, ki bil ji je kos«. Na zabavišče pride ponjo lepotec-povodni mož in v divjem plesu izgine z njo v vrtincih Ljubljane. Urška seveda ni Lenora. Njena ljubezen je radoživa igra in podjeten lov, pri čemer pa naposled naleti na močnejšega, ki jo pogubi z njenimi grehi vred. Vendar Prešeren ni moralist. Urškino radoživost in ljubezensko neugnanost kaže v resnici brez notranjega odpora ali obsojanja. Kruto usodo, ki pokonča to mlado, vrtavo in pristno veselje do življenja, spremlja nazadnje z baladno tesnobo in z zadržanim sočutjem. Tudi ta ženska podoba je bila v popolnem nasprotju s tesno literarno in siceršnjo moralo časa. Pošastna kazen, ki je sledila Urškinim dogodivščinam, je v resnici le še poudarila dekletov življenjski čar.

Lahko bi naštevati še naprej, toda opažanje bi ostalo podobno. Tudi v 50 letih, ko se Prešeren pomakne v območje klasične romantike, ostane ljubezen, in sicer visoka elegična ljubezen, trpeča zaradi svoje neuresničljivosti, središčna téma njegove poezije. Tolikšno pesnikovo ujetost v ljubezensko vsebino ponavadi pojasnjujemo z biografskimi razlogi ali z značilnostmi romantičnega pesništva sploh ali s tujimi zgledi in podobnim, česar seveda ni podcenjevati. Vendar ni mogoče prezreti še posebne programske misli, ki jo ima pri Prešernu ljubezenska téma vse tja do srede 30 let. Značilno je, da je še svojo prvo globljo izpoved osebne ljubezni v sedmih *Gazelah* (1835) pospremil v javnost z demonstrativnim mottom, vzetim iz »pohujšljive« zakladnice ljudskih pesmi in namenjenim domačim varuhom leposlovne brezmadežnosti:

Ljubezen je bila,
ljubezen še bo,
ko tebe in mene,
na sveti ne bo.

Viden premik, vrh in hkrati novo, nepolemično obliko doseže Prešernova programska misel v *Sonetnem vencu* (1834). Tu pripíše ljubezni orfejsko mitično moč odreševanja: osebnega, ustvarjalnega in narodnega.

Odveč bi bilo navajati množico znanih dejstev, ki pričajo, koliko grobih in nevarnih obsodb s strani uglednih in vplivnih slovenskih krogov je moral prvi pesnik ljubezni prestat v svojem času in še dolgo po smrti. Bedasto in bedno geslo, da je to pesnik, ki »se v kvantah gubi«, kot je nekje zapisal voditelj naroda dr. Janez Bleiweis, je avtorja Sonetnega venca preživelo za lep čas. Naj bo izročilo o posmrtnem požigu njegovih rokopisov zanesljivo ali ne, duha dobe in razmer ni zgrešilo.

Po vsem tem vidimo, da se je tudi osrednji tok slovenske romantike najprej uveljavil na področju erotične tematike. Čeprav upoštevamo dejstvo, da je bil ta tok že sam po sebi in tudi v drugih literaturah močnejše nagnjen k upesnjevanju ljubezni in da je ta splošna lastnost v Prešernovi osebnosti dobila še znatno oporo, ni mogoče prezreti posebne teže in programske note, ki jo je ljubezensko pesništvo dobilo v slovenski romantiki. Iz Prešernovih postopkov in iz mnogih okoliščin je razvidno, da je bila ljubezenska téma najbolj očiten prostor moralističnih zadržkov in prepovedi, zato je postala tudi najbolj vabljiv prostor ugovorov in nastopov proti njim. Prešeren je bil prvi, ki je to opozicijo stopnjeval do izzivalne mere in na tem področju javno uveljavil pravico osebnega čustva in osebne izpovedi, kar je pri njegovih močeh pomenilo tudi uresničitev svobodne poezije. S tem početjem, ki je bilo v resnici osvoboditev izpod srednjega veka, je zelo vidno zaznamoval prvo veliko poglavje slovenskega pesništva. Pojav je prešel med trajnejša, kontinuitetna jedra naše literature. Opredeljenost do ljubezenske poezije je za dolgo časa postala eno poglavitnih vprašanj slovenske literature in ob vsakem njenem občutnejšem razvojnem premiku je z novo močjo udarilo na dan. Opisana tematska struktura slovenske literarne miselnosti in spopad znotraj nje sta gotovo prispevala tudi k temu, da je prvi Prešernov generalni obračun z urejenostjo sveta in družbe nastal šele nekaj let po omenjenih ljubezenskih pesmih. To je bilo njegovo *Slovo od mladosti* (1850).²¹ Globlje razloge za tako zaporedje in razmerje tematskih sestavin našega pesništva, ki se ni pokazalo samo pri Prešernu, pa bi verjetno lahko našli v zgodovinskem in socialnem zaledju stvari.

²¹ Vrstni red prvih objav v Kranjski Čbelici I, 1850 (*Slovo od mladosti — Povodni mož — Lenora*) je iz razumljivih razlogov v popolnem nasprotju s kronologijo nastajanja teh pesmi. *Lenora* in *Povodni mož* sta bila že v rokopisni zbirki iz let 1825—26, ki jo je pesnik sam leta 1831 uničil, kot poroča v pismu Čopu dne 13. februarja 1832.

3

Tudi začetki našega realističnega ali k realizmu obrnjenega pesništva, ki se je začelo uveljavljati takoj po revolucijskem letu 1848., kažejo vrsto značilnih tematskih znamenj. Ta so najbolj razvidna v pesniških začetkih *Frana Levstika* in *Simona Jenka*, glavnih pesnikov 50 in 60 let.

Prva *Levstikova* objavljena pesem *Želje* (1849) je enakreontsko obarvana kmečka ljubezenska idila, ki hoče izpovedati polno privrženost lepotam in radostim zemeljskega življenja.²² Ljubezensko srečo, ne več romantično elegično ali privzdignjeno ali kakorkoli odmaknjeno, temveč dosegljivo, zemeljsko in uživajočo razglasi 18-letni gojenec ljubljanskega Alojzijevišča za svojo najglobljo željo, za »*Ijubšo ko slast, ki v nebesih se pije*«. Seveda imamo pred sabo spet mladostno nagajivo kretnjo, ki jo lahko dodobra razumemo in premerimo le tedaj, če imamo pred očmi nov, silovit moralistični pritisk, ki je po marčni revoluciji prihajal s cerkvene strani proti literaturi in ki je po dunajskem zborovanju avstrijskih škofov spomladi 1849 (priprave za konkordat) na Slovenskem prešel v pravo klerikalno nasilje.²³ Pri Levstikovih mladostnih pesniških nastopih so opozicijske kretnje zoper to literarno tutorstvo čisto očitne. Objavlja celo vrsto besedil, ki so polna radoživega, včasih poudarjeno nesvetniškega in nemoralističnega sprejemanja življenjskih radosti (npr. *Opomin k veselju*, *Na vseh svetnikov dan*, *Študentovska zdravica*).²⁴ V času, ko vplivni Luka Jeran preganja iz srednjih šol staro klasiko, očitajoč ji poganski okus, nespametne kvante ter senzualizem, in ko se poteguje za to, da bi mladini raje dali v roke berilo apostolov in prerokov, sedmošolec Levstik predrzno vrže v javnost pesem *Popotnik*, ki je polna sproščenega, res »poganskega« veselja do življenja.²⁵ Erotika je pri vsem tem, seveda močno hotenem početju imela najbolj vidno mesto, čeprav

²² -k, *Želje*, Slovenija, 25. maja 1849; v zbirki *Pesmi* (1854) pod naslovom *Pesem strunarja* (Fran Levstik, Zbrano delo I, Ljubljana 1948, s. 35).

²³ Podrobneje gl.: B. Paternu, Slovenska literarna kritika pred Levstikom, Ljubljana 1960, s. 90–97.

²⁴ *Opomin k veselju*, Slovenija, 4. marca 1850; *Na vseh svetnikov dan* in *Študentovska zdravica* v *Pesmi*, 1854 (ZDI, s. 48, 51).

²⁵ *Moč klasiškiga slovstva v vedo in besedo novših časov*, Zgodnja Danica, 12. febr. do 11. marca 1852; *Popotnik*, Slovenska Bčela, 23. sept. 1852. Prim. urednikovo opravičevanje v SB 18. nov. 1852.

se takoj ob njej vidno pojavlja tudi še literarna in politična satira. Med Levstikovimi mladostnimi stihii najdemo tudi zapis:

Kakor kolj sim petje vbiral,
kakor strune sim napel,
glas ljubezni 'z njih je zviral,
le od ljubíc sem zapel.²⁶

Njegova zbirka *Pesmi* (1854) je imela izrazito ljubezensko obeležje in poudarjeno črto sproščenega vitalizma. Programsko opozicijske težnje so se v glavnem dovolj naravno ujele z notranjo nujo pesnikove osebne narave. To lastnost mladega Levstika je primerno poudaril njegov dobri poznavalec Josip Stritar: »*Levstik je, ali pravzaprav: je bil v svojih mladih, fantovskih' letih, tako zdrava, krepka, vesela natura, kakor je tica, ki se peváje in igraje izpreletava od veje do veje brez premisleka, brez namena, samo zato, ker je živa, ker je drevo tako zeleno in tako sinje nebó, in ker je vse okoli nje tako živo in veselo.*«²⁷ Toda ti glasovi, prvi slišnejši glasovi resnično vedre sle po življenju so bili na Slovenskem brezobzirno posekani. Prodajo zbirke so duhovni vzgojitelji preprečili iz strahu, da imajo opraviti z brezbožnostjo in bogokletjem. Pa ne samo to, Levstik je svoje, v bistvu mladostno nedolžno dejanje moral poravnati s ceno, ki je njegovo življenje prvič resno obremenila z usodo preganjanca in to usodo pomagala naravnati v tragično smer. In kakšna je bila zadnja postaja njegove tako vedro in kljubovalno začete poti? Prešernova hči Ernestina jo je popisala takole: »*Še vedno ne morem in ne morem pozabiti boleznega vtisa, ki sem ga doživela, ko sem ga (Levstika) proti koncu njegovih dni nekoč zagledala v stolnici: odprt molitvenik v rokah, nenavadno veljka očala na nosu, redki lasje, popolnoma osiveli obraz, starčevski; samo krepka hoja, samozavestna drža sta mu še ostali — tako je korakal od enega oltarja k drugemu. Zgrabilo me je nedopovedljivo sočutje...*«²⁸ Tako nekako se je končala pot človeka, ki se je začela s tako radoživo pesniško kretnjo, kot jo je kasneje zmogel morda samo še Oton Župančič.

²⁶ ZD I, 303.

²⁷ Stritarjevo pismo Josipu Cimpermanu 15. sept. 1874 (Josip Stritar., Zbrano delo X, Ljubljana 1957, s. 65).

²⁸ Ernestina Jelovšek, *Erinnerungen an Franz Levstik* (1888), Levstikov zbornik, Ljubljana 1935, s. 320.

Simon Jenko je tematsko mnogo bolj razsežen pesnik, kar se pokaže že v obdobju njegovega mladostnega pesništva. Tudi on nastopi v javnosti najprej z ljubezensko pesmico *Bučelni pik* (1851).²⁹ Vendar imajo v njegovi hitro dozorevajoči liriki prve polovice 50ih let zelo vidno mesto tudi filozofsko razmišljajoče in politične izpovedi. Povsod uvaja izrazito nove doživljajske in slogovne sestavine, tako da inovacijski radij zavzema pri njem razmeroma široko tematsko polje. Toda pazljivejša opazovanje nam razkrije, da je težišče spet na erotiki, kar kasneje potrudi tudi njegova zbirka *Pesmi* (1864). Pri Jenku sicer lahko odkrijemo črto, ki pomeni zložno nadaljevanje Prešernovega ali Levstikovega ljubezenskega pesništva, a le na obrobju njegove mnogo bolj zapletene in nemirne osebnosti. Jenkova ljubezenska usoda, ki je samo eno znamenje, čeprav najbolj pregledno in oprijemljivo znamenje njegove biti in zavesti sploh, že zaniha med nepomirljivimi skrajnostmi: med romantično idealno in nihilistično ljubeznijo, med njenim duhovnim in senzualističnim polom. Odmevi prešernovske romantično elegične ljubezni so obdani že s humorjem, obkoljeni z ironijo ali obrnjeni celo v parodijo, pri čemer Jenko zavestno uporablja »nižji« izrazni ton in prizore iz pritlične ljubezenske vsakdanjosti.³⁰ Prve Levstikove korake k sproščnemu veselju do življenja pa zaobrbe od zdrave naivnosti k mnogo bolj ostrim in vznemirljivim čutnim pustolovščinam.³¹ Pri vsem tem so njegovi ljubezenski odzivi vedno nepredvidljivi, odvisni od trenutka, ki obrača stvari po svoje. Tako se že ob Jenkovem mladostnem delu znajdemo pred mozaikom nasprotujočih si ljubezenskih doživetij, od najčistejšega hrepenenja do globokega dvoma in cinizma.³² V tem mozaiku pa lahko spoznamo črto, ki je psihološko najbolj izrazita, stilno najbolj čista, hkrati pa tudi najbolj izvirna. Sestavljajo jo besedila, v katerih se mladi pesnik brez pridržkov predaja podobam vedrega ljubezenskega vitalizma, takega, ki je zunaj vzvišenega čustvovanja in zunaj nihilizma,

²⁹ Slovenska Bčela 1851, II, s. 135.

³⁰ *Od Janezove Neže*, Simon Jenko, Zbrano delo II, Ljubljana 1965, s. 50; *Tri soneti kmetičici*, n. m., s. 158; *Tobaku*, n. m., s. 158; *Ognjeplamtič*, n. m., s. 33.

³¹ Npr. pesmi iz let 1854–55: *Nasprotni prošnji*, ZD I, 1964, s. 137; *Pod gradom*, ZD II, s. 148; *Voznica*, n. m., s. 48; *Mlinarica*, n. m., s. 16.

³² Prim.: *Ponoči*, ZD I, s. 159; *Od Janezove Neže*, ZD II, s. 50; *Sonet*, ZD I, s. 135; III. sonet iz skupine *Tri soneti kmetičici*, ZD II, s. 159; *Deklica*, n. m., s. 11; *Cekin*, ZD I, s. 99. In iz kasnejše dobe: *Za slovo*, ZD I, s. 36 in *To se vpraša*, n. m., s. 40.

tako da zasuje romantični prepad med obema skrajnostima. Jenko je sploh prvi, ki v slovensko pesništvo uvede čutno ljubezen brez notranjih zadržkov in zunanjih ozirov. Gre za ljubezensko čustvo in čutnost, ki sta spojena, svojo moč pa uresničujeta sredi same življenjske stvarnosti in v njenem zemeljskem jeziku. Pri tem se večkrat opre na tradicijo ljudske vasovalske in plesne pesmi, ki pa jima da osebno noto.³³ Jenkov radoživi senzualizem je namreč daleč od folklorne pa tudi od Levstikove racionalistične naivnosti. Zada je že začetek moderne »filozofije trenutka«, ki se zaveda sama sebe in svojega porekla. V sedmošolski pesmi *Pod milim nebom* (1854) beremo stihe:

Kdor toži mi svet,
življenje sovraži,
pod nebes razpet
Glej svet je prelep,
iz sob se prikaži:
življenje sladko,
si gluh in si slep,
če ti je grenko.

Zatorej srce
le čutom se vdajaj,
in radosti se
ne'zmerne napajaj.
Trenutek hiti —
glej, kmalu bo preč;
če ti odbeži —
ne bode ga več.³⁴

Študij Jenkove sočasne refleksivne pesmi bi nam pokazal, da ta njegova radoživa »filozofija trenutka« v resnici izhaja iz globokega skepticizma in agnosticizma. Izhaja iz razbolele notranje stiske in tesnobe, ker pri svojih iskanjih ni našel pomiritve niti v tradicionalni veri, niti v romantični metafiziki niti v pozitivistični pameti.³⁵ Tako se je od časa do časa oprijel vedrega vitalizma kot neke možnosti znosnega bivanja.

³³ Pesmi iz dijaških let: *Vasovavec*, ZD I, s. 129; *Vabilo*, n. m., s. 59; *Narodna*, n. m., s. 94; *Opomin*, ZD II, s. 184; *Plesavca*, ZD II, s. 9.

³⁴ *Pod milim nebom* (dat. 22. II. 1854), ZD I, s. 185.

³⁵ Npr. pesmi iz dijaških let: *Tesnoba*, ZD I, s. 175; *Angel tožnih*, n. m., s. 88; *Pokaži pot*, n. m., s. 178; *Meglenica*, n. m., s. 177; *Naša moč*, n. m., s. 176; *Ptici*, n. m., s. 19; *Korak v žioljenje*, n. m., s. 80; *Meglenica*, n. m., s. 262; *Jetnik*, ZD II, s. 164.

Če pa na Jenkovo ljubezensko pesništvo te vrste pogledamo z zunanjega, družbenega zornega kota, ne moremo reči drugega, kot da je že samo po sebi, ne glede na subtilnejše razloge svojega nastajanja, pomenilo najvišjo stopnjo upora zoper vladajoča konkordatska leposlovna merila in s tem zoper uradno kulturno politiko. Humornih ali satiričnih bodic, ki štrle v to smer, je dovolj.³⁶ V parodističnem ljubezenskem epu *Ognjeplamtič* iz leta 1855, ki je lahko izšel samo v rokopisnih dijaških Vajah, je njegovo hoteno protiklerikalno izzivanje z naturalističnimi ljubezenskimi prizori doseglo svojo drastično skrajnost.

Duhovni pazniki, ki so leta 1854 opravili očiščevalno delo nad Levstikom, so nastopili tudi deset let pozneje ob rojstvu Jenkove zbirke *Pesmi*. Čeprav je avtor sam opustil mnoga spotakljiva besedila s parodističnim epom vred, so menda mislili, kot pripoveduje sodobnik Fran Levec, da »črna kuga pomori ves slovenski narod, ako mu Jenkove pesmi pridejo v roke.³⁷ Pritisnili so na ljubljanske tiskarje, da nobeden ni upal sprejeti tega dela, in knjižica je morala k tiskarju v tujino, v Gradec. Tudi javna ocena izpod peresa Luke Svetca je napravila čez Jenkovo premalo vzgojno in preveč »pohotno«³⁸ ljubezen velik križ, in prav tako čez njegovo preveč otožno in premalo spodbudno poezijo sploh. Kritiko lahko prištejemo k razlogom, ki so pripomogli k temu, da je eden največjih slovenskih lirikov pri 50. letu za vedno odložil pero.

In spet smo pri ugotovitvi: tudi najpomembnejši pesnik po Prešernu in pred moderno si je utiral pot v svet svobodne pesniške besede najbolj očitno čez področje erotike, čeprav je bil že od začetka izrazito uporniški tudi ob drugih témah, še posebej ob politiki.³⁸

Območje romantično realističnega pesništva 19. stoletja so vidneje zaznamovale še tri zbirke: *Pesmi* (1869) *Josipa Stritarja*, *Poezije* (1882) *Simona Gregorčiča* ter *Balade in romance* (1890) *Antona Aškerca*. Kljub razmeroma izrazitim osebnim črtam, ki so jih ti pesniki prinesli v slovensko književnost, in kljub nekaterim novim vsebinam in oblikam, s katerimi so jo obogatili, njihovi nastopi ne pomenijo razvojno prelomnih dejanj. V glavnem gre za nadaljevanje ali razvijanje romantičnih

³⁶ Npr.: *Vedni nasprotnik pa še naprotnik*, ZD II, s. 160; *Bogoslovec*, ZD I, s. 158; v starejši varianti VI. *Obraza* postavlja ljubezensko doživetje v samo cerkev (ZD I, s. 245).

³⁷ *Fran Levec*, Simon Jenko, Zvon 1879, s. 356.

³⁸ Njegova dijaška pesem *Na zbiranje*, objavljena v Vajah II leta 1855, je najbolj radikalna in najbolj uporniška pesem generacije.

in realističnih osnov, ki so na Slovenskem obstajale že pred njimi, ter utrjevanje teh osnov v tradicijo tako imenovanega romantičnega realizma. Erotična tematika je spričo mnogih okoliščin postopoma izgubljala tisto izpostavljenost, kot jo je imela prej. V Stritarjevi zbirki ima sicer še vodilno mesto in nekaj programskih poudarkov, ki spominjajo na Prešerna, Levstika ali Jenka. Pri Gregorčiču že zaradi njegovega duhovniškega poklica stopi zelo v ozadje, saj v zbirki zavzema komaj slabo petino besedil, in še to v precej zastrti obliki. Tudi pri Aškercu prihaja v prvi knjigi redko na dan. Avtor Balad in romanc je epsko razpoložen pesnik, ki je tedaj že skoraj docela predan objektivni tematiki: narodni, socialni in svobodoumni.

In vendar se ravno v obdobju, ko vladajo ta tri imena in ko prihaja do splošne preusmeritve v »objektivno« pesništvo, zgodi nekaj, kar bistveno pripomore k novim premikom tematike v bolj osebne in bolj intimne prostore. To je bil silovit kritični nastop goriškega teologa *Antona Mahnič*a z dolgo serijo člankov *Dvanajst večerov* v *Slovencu* konec leta 1884.³⁹ S pomočjo klasične estetike, zgrajene ob Aristotelu, Platonu in Lessingu ter prilagojene katoliški dogmatiki in katehetični moralki, je Mahnič strastno obsodil vse pojave slovenske književnosti, ki so po njegovem kazali znamenja »črne kuge«. Ta znamenja je s prestrašenim povečevanjem odkrival v pojavih subjektivizma in skepticizma, relativizma in pesimizma, amoralizma in materializma. Sklicujoč se na Platona, ki »neče nobenega drugega umetnika v svojo državo sprejeti kakor onega, kateri priprosto vpodablja to, kar je dostojno«, — dostojno pa je Mahnič samo tisto, kar služi Bogu in verski vzgoji — je obsodil tako rekoč vso vrednejšo domačo književnost od Prešerna do svojih dni, med tujimi avtorji pa se lotil celo takih, kot sta Schiller in Turgenjev. V slovenskih razmerah je imelo to dejanje resen odmev in resne posledice. Zajedlo se je globoko v miselnost katoliške literarne kritike za nekaj desetletij. Kmalu je seglo tudi daleč čez meje literature in kulture. Pomenilo je začetek skrajno ostre ideološke in strankarske delitve. Bil je to nov val klerikalizma, ki je najprej zahteval oblast na področju književnosti. Samo po sebi se razume, da je v sestavu Mahničeve literarne čistke, ki se je tedaj šele začela, ljubezensko pesništvo doživelo veliko pozor-

³⁹ *Dvanajst večerov*, *Slovenec* od 7. nov. do 12. dec. 1884 (28-krat); *Dvanajsterim večerom dodatek*, *Slovenec* 18. dec. do 31. dec. 1884 (10-krat); zadnje nadaljevanje ponovljeno v *Slovencu* 2. jan. 1885.

nost in silovit udarec. Čeprav je glavni napad meril v domnevno filozofsko zaledje takratne književnosti in to zaledje odkril predvsem v brezbožnem panteističnem pesimizmu, uvoženem z Nemškega, je poleg panteizma na zatožno klop postavil predvsem ljubezen. Začeti je bilo seveda treba pri Prešernu. In pesnik Sonetnega venca je res šele zdaj, 35 let po svoji smrti, moral prestati dokončno duhovno inkvizicijo. Dolga obtožnica nad pesnikom, ki se je po Mahničevem mnenju »valjal v blatu poltnosti in pregrešne ljubezni« se končuje takole: »Sodba ni težka. Preširen ju ljubeval pred časom, brez pravega namena, brez zakona, zatoraj je ljubezen njegova protinaravna, pregrešna. In ker je ta ljubezen v pesmih njegovih v podobljena v najlepši čarobni obliki, rečemo lahko: Preširen nam v zlati umeteljno izdelani posodi podaje strup pregrešne strasti... Mladina..., pusti Preširna, da omamljeni od njegove zapeljive lire se ti ne vname v srce ogenj strasti, ktera pred časom popari in spodje tvoje duševne in telesne moči in te spravi v zgodnji grob.«⁴⁰ Tak je bil torej obračun s Prešernom in njegovo visoko pesmijo ljubezni, zapisan v Slovincu 3. decembra 1884, natanko na jubilejni dan pesnikovega rojstva.

Po Mahničevi zaslugi je ljubezen znova postajala najbolj kočljiv, najbolj izpostavljen in najbolj nadziran predmet slovenske književnosti. Okoli te teme je nastalo posebno podnebje, ki ga je začutil sleherni Slovenec, ki je prijel za pesniško pero. Pisatelj Janko Kersnik je leta 1887 zabeležil naslednje: »In pa ta nesrečna l j u b e z e n ! ... Kdor pozna razvitek našega leposlovja, ta ve, da sta bila že od nekdaj ali, recimo, od Prešernovih časov sem do današnjega dne strogi naši duhovščini ,zaljubljena pesem, zaljubljen roman' najhujši zločin. 'Kamen okoli vratu in na dno morja ž njim!' tako so kričali tudi za Prešernom, za Levstikom, za Jurčičem, za Stritarjem... Ako spišeš povest, novelo, roman ter govoriš ali slikaš pobjo, tatvino, laž, nejevero, izdajstvo, sleparstvo, igro, pijančevanje in zapravljenost — vse, vse smeš! Odpuste ti tudi, ako opišeš plenitev in umor. Ako pa izpregovoriš dve besedi o kakem nežnem licu, o belih lakteh, o kodrastih lascih, o gorkem poljubu — anathema sis! — In ako zapoješ: ,polno nedrije, vitka rast', tedaj se ti odpira že dno žehtečega pekla.«⁴¹

⁴⁰ Deseti večer, Slovenec 3. dec. 1884.

⁴¹ B., Dvanajst večerov, LZ 1888, s. 57 sl. (tu cit. po Kersnikovem Zbranem delu V, Ljubljana 1952, s. 284).

Spričo takega položaja je bilo neizogibno, da je naslednji pesniški val najprej udaril ob zid že kar tradicionalne slovenske literarne ljubezenske prohibicije. To je bil mladi uporniški rod moderne, ki je s posebno notranjo močjo spet svobodno zadihal čez meje provincialnih ozirrov in napravil prelom k novejšim evropskim smerem: impresionizmu, dekadenci in simbolizmu. Omenjenega zidu ni mogel obiti noben pesnik, ki je imel v sebi količkaj živo potrebo po kljubovanju in spopadu z omejenimi tabuji časa. Pesniški zbirki, ki pomenita prvo zares vidno uveljavitev nove poezije, se pravi poezije nove romantike ali moderne, nam v tem pogledu povesta zelo mnogo. Obe sta izšli meseca marca leta 1899: *Ivan Cankar* je svoji dal ime *Erotika*, *Oton Župančič* pa *Čaša opojnosti*.

Cankarjeva prva knjiga je že s svojim naslovom *Erotika* pomenila kljubovalno krettnjo. Prinesla je 50 pesmi, od katerih je 44 ljubezenskih. Čeprav je zbirka obremenjena še z mnogimi znaki mladostnega sentimentalizma in z nekaterimi izrabljenimi literarnimi obrazci stare romantike, je premik ljubezenskega doživljanja pa tudi izražanja v findesièelovsko novo romantiko izrazil. Ljubezensko doživljanje se namreč vse bolj odmika od notranje enovitosti ali celo enosmernosti in se nerovno razlomi v skrajna nasprotja. Na eni strani se vzpenja v čisto hrepenenje in sanje kot posebno, osamosvajajočo se in odrešilno možnost nekega nadresničnega bivanja. Po drugi strani pa se spušča k predajanju čisto čutnim ljubezenskim zaznavam in predstavam. Gre za notranjo dvojnost, ki v svojih skrajnih legah privede do disonantnega križanja ali sovpadanja spiritualizma in senzualizma. Ta novoromantična duševna ambivalenca, ki je seveda mnogo izrazitejša, kot je bila pri Jenku, tudi v slogu povzroča nihanja med naturalističnimi in simbolističnimi postopki.

V ciklu *Helena*, ki je revialno izšel že leta 1896, pojav še ni tako opazen, čeprav je prisoten.⁴² Najbolj otipljiv je v 6. pesmi *Večerni mrak*... S tenkim posluhom za kontrast je svoje vznemirljivo ljubezensko koprnenje tokrat postavil naravnost v cerkev, v sredo pobožnega večernega obreda. Medtem ko vdana množica okoli njega »v skrivnostnem miru moli«, je on z mislimi pri dekletu in s srcem ves v svoji ljubezenski strasti, ki ji odloči svobodno pot:

⁴² *Ivan Savèljev, Helena*, LZ 1896, s. 65 sl., s. 154 sl.

Večerni mrak svoj črni plašč
 razgrinja naokoli,
 v skrivnostnem miru množica
 po temni cerkvi moli.

A v mojem srcu ni mirú, —
 kako bi mogel biti?
 Strasti mogočno morje — kdo
 bi znal upokojiti?

 Objamem in poljubim te,
 da v mehkih rokah tvojih
 ugasne ta pekoča strast,
 ta ogenj v prsih mojih...⁴³

Sledi še en obrat: svarilo k zatrtju srca, k vdani odgovedi, ki jo nena-
 doma ukaže visoki glas orgel čez ves cerkveni prostor:

In zdi se mi, kot da bi pel:
 »Klečite in molite,
 četudi srce brani se,
 molite in trpite...«

Ta glas je v bistvu enak in enako nemočen, kot je bil glas duhov nad
 Lenorinim grobom:

»Trpi, če poka ti srcé!
 Prah z Bogam kregat' se ne sme!...«

V Cankarjevi pesmi je poleg vsega drugega tudi neutajljiva opozi-
 cijska misel, ki nastopa v imenu osebnega čustva zoper ukazano zataje-
 vanje; še več, prvi je, ki si drzne nastopiti celo v imenu svobodne osebne
 strasti. Kretnja je seveda precej programska, česar tudi druge pesmi ne
 morejo skriti. Pojemovni izraz »strast« se namreč ponavlja tako pogosto-
 ma in tako poudarjeno, da mu ne moremo čisto verjeti in da ni mogoče
 prezreti polemičnega hotenja, ki je zadaj.⁴⁴

Do neizogibnega konflikta pa je Cankar prispel s ciklom *Dunajski
 večeri* (nast. 1896—97), kjer je opisane osnove ljubezenskega doživljanja
 izostril in razvil do novih razsežnosti. Za glavno témo si je izbral ljube-
 zenski »greh« v dunajskem velemestnem okolju. Cikel sestavlja vrsta

⁴³ Cankarjevo Zbrano delo I, Ljubljana 1967, s. 20.

⁴⁴ Npr.: »strasti polni ples« (2. pesem); »pesem o strasti kipeči« (4. pesem)
 »strasti mogočno morje«, »pekoča strast« (6. pesem); prim. še 7. pesem.

nočnih ljubezenskih prizorov in slik, prirejenih mestoma naturalistično, mestoma dekadentno, v obeh primerih pa s poudarjenimi senzualističnimi odtenki. Za slovensko pesništvo je bila to neznana in drzna téma, ki jo je Cankar močno obremenil že v 3. pesmi *Vzduh opójen, težak*... To je nočni portret kavarniške prostitutke in njene lepote (ki je občutena dekadentno), njene utrujene strasti in greha. Pesnik Erotike si dovoli še nekaj več, to lepoto greha in propada poveliča v posebno svetost:

Na obrazu trepeče, kot lunin žar
greha, strasti nebeška krasota,
in trpljenje, brezupa zaduhla noč
iz uvelega diha života.

In srce se mi širi, oko strmi —
kakor plašč te Madonin ovija
veličastvo pregrehe, propalosti kras,
tvoje duše temná tragedija...⁴⁵

Spet izzivalna združitev strasti in svetosti, prostitutke in Madone v istem bitju, zavrženem in zapisanem propadu.⁴⁶ Do prave molitvene ekstaze pa skuša čutno zamaknjenost prignati v predzadnji pesmi *In dviga in širi se vroče obzorje*..., kjer najdemo stihe:

In jaz vidim njó, ah njó...
Kipí in trepeče ji belo telo,
prozorna meglà je po udih razlita,
pretkana s kristali od sončnega svita;
na polne ramé
valíjo mogočno se črni lasjé,
in njeno okó, poželjívo in mokro,
blešči se kot brušen nož.

In v dušo kipečo in v srca dnò
sesá se mi njeno pohotno okó;
v bolestnem razkošju telo mi trepeče,
v objem se mi dvigajo roke drhteče...
In v prahu nesvesten klečí pred teboj
in ljubi in moli te suženj tvoj —
Venus, Venus!⁴⁷

⁴⁵ Cankarjevo ZD I, s. 59.

⁴⁶ V naslednji 4. pesmi *Ne vstajaj, ne vstajaj*... združuje spet kontrastna motiva — matere in grešnice (ZD I, s. 61).

⁴⁷ N. m., s. 67.

Za slovenski klerikalno in filistrsko ubrani malomeščanski prostor so bile te pesmi čista provokacija, ki se je sama sebe dobro zavedala in premerila, o čemer pri Cankarju ni mogoče dvomiti.

Ogorčene obsodbe, ki so sledile na straneh časopisja, so se glasile: »umazanost«, »pohotnost«, »bordelske pesmi«, »pornografija« in podobno.

Vendar nam pazljivo opazovanje besedil pokaže, da so Cankarjeve hrupno dekadentne kretnje v resnici obstale nekje na sredi zamaha. Portret prostitutke je ves obrobjen s pesnikovim sočutjem, s tenkim poslušom za dekletovo boleost in trpljenje.⁴⁸ Zanos njegovega senzualizma navedene 7. pesmi se v strmem loku nenadoma spusti k iztreznitvi, ki se glasi: »v srcu mojem strah in stud«. Tudi več drugih, navzven tako zelo svobodnih ljubezenskih doživetij spremlja glas notranjih očitkov, včasih celo z izrazi: »sramota«, »kesanje«.⁴⁹ Cankar se ni mogel resnično spojiti z dekadentnim kultom greha. Bil mu je bolj sredstvo kot namen notranje svobode, bolj program kot nuja, bolj provokacija kot resnična osebna izpoved. Izdaja ga tudi patos. Sodobnik Fran Govekar se je o njem v mnogočem motil, toda po svoje je zadel, ko je zapisal: »...fant hoče biti dekadent in sensualist.«⁵⁰ A njegovi sodniki so bili pretopi in pregluhi, da bi razbrali odtenke, ki so opozarjali na pravo ozadje Cankarjevih pohujšljivih zamahov. Z robotimi moralističnimi razlogi mu je objavo cikla najprej odklonil svobodomiselní Ljubljanski zvon. Škof Anton Jeglič, ki se je že v svojih mladih bogoslovnih letih izkazal z nenavadno odločno obsodbo »mesenosti« in »kuge«, ki ju je odkril v Stritarjevih Pesmih, je tokrat ravnal še bolj praktično in odločno.⁵¹ Pokupil je Cankarjevo Erotiko — od 1000 natisnjenih izvodov jih je zasegel še okoli 700 — in jo dal zažgati. Strah pred ljubezensko poezijo in pritisk zoper njo je torej po stoletni tradiciji ob Cankarjevem nastopu dosegel svoj vrh in skrajnost, prek katere ni več mogel.

Ivan Cankar je v epilogu k drugi izdaji Erotike leta 1902. odkril še tisto intimnejšo stran svojih mladostnih izzivanj s »pregrešnimi« ljubezenskimi pesmimi, ki so jo njegovi sodniki najbolj prezrli in ki je bila

⁴⁸ Samo del takratne kritike je slutil ali razmišljal v to smer (A. Aškerc, E. Kristan, F. Vidic, ZD I, s. 278 sl.).

⁴⁹ Prim. 5. pesem, ZD I, s. 62.

⁵⁰ Govekarjevo pismo Aškercu 11. maja 1897, ZD I, s. 326.

⁵¹ Jegličevo kritiko Stritarjevih Pesmi je v Zgodnji Danici (1871) odkril France Koblar (Stritarjevo ZD I, Ljubljana 1955, s. 459).

v bistvu celo tragična: »O veliki noči leta tisoč osemsto devetindevetdesetega so napravili velik ogenj in v njem so zgorele vse moje pesmi, vse napisane in še ne napisane... Kakšno je bilo tisto življenje, ki me je sredi njega zadelo prekletstvo iz Ljubljane!... To so bile sanje, ki sem grešil v njih. Ali tisti človek, ki je sanjal te sanje, je bil v vsem svojem nehanju najpoštenjši človek na svetu in ni zaslužil, da bi se oči velikih duhovnov in farizejev obračale nanj: ‚Glejte grešnika!‘ Nedoržen je bil in hodil je po meglenih ulicah bolan in ubožen, takó ubožen, da niti grešiti ni mogel.«⁵² Izjava potrjuje, da svobodnjaški senzualizem, kakršnega kaže Erotika, v resnici ni bil pojav, ki bi kazal ali potrjeval svoj dejanski obstoj in svojo avtonomnost. Bil je bolj negacija in premagovanje dveh čisto nasprotnih in bolj resničnih pojavov: intimne nedosegljivosti polne erotike in hkrati tudi njene javne prepovedanosti v literaturi. V obeh primerih je torej Cankarjevo ljubezensko pesništvo spremljal programski dodatek, ki je pazljivemu bralcu neutajljiv.

Tudi Župančičeva mladostna zbirka Čaša opojnosti ima izrazito ljubezensko obeležje, ki ga na poseben način poudarja še sam naslov, javno napovedujoč temu čustvu več kot polno odprtost.

V Župančičevi zgodnji novoromantični poeziji se ljubezen prav tako vznemiri in razcepi v dva zelo razmaknjena pola. Pesniku posebno v ciklu *Albertina* ni tuja ljubezen, ki je povzdignjena v »sanje« in »hrepnenje«, v »objem duš«, celo v »milost božjo«.⁵³ Dekletu se približuje z napol mistično slutnjo, ki obeta notranje razkošje duha:

Ti skrivnostni moj cvet, ti roža mogota...

O, jaz sem bogat —
pomagaj, pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad!⁵⁴

Toda med njegovimi stíhi, predvsem v drugem ciklu *Zimski žarki* (prvič izšli v LZ 1898), najdemo hkrati tudi čisto nasprotna ljubezenska doživetja. Nekoliko modne dekadentne poudarke jim daje z izrazi:

⁵² *Epilog* k Erotiki (1902), Cankarjevi Zbrani spisi I, Ljubljana 1925, s. 48, 51.

⁵³ Npr.: *Milostno nebo ti bodi*, ZD I, s. 11; *Padale so cvetne sanje*, n. m., s. 20; *Zvezde žarijo pokojno*, n. m., s. 21; *O ljubica, kadar spusti večer*, n. m., s. 23; *Moja Madonna*, n. m., s. 24.

⁵⁴ ZD I, s. 23.

»bakanal nebrzdanih strasti«, »stud v živoljenju, gnus v nasladah«, »črna groza«, »obupa pijan« in podobno.⁵⁵

Vendar Župančič to notranjo disonanco, ki seveda ni obstajala samo v območju ljubezni, razvije in razreši čisto drugače kot Cankar. Svoje spiritualistične nagibe vse bolj odmika od tradicionalne mistike, jih osvobaja sleherne dogmatične ali moralistične teže in se naposled prebije do svobodnega duha, ki hoče živeti silovito in na vse strani. Šele tedaj se mu zazdi, da je prispel do »duše«, ki je prava, prvotna, čista in sveta. Povedano z njegovimi izrazi: to ni več »trpeča«, ampak »*priskajoča duša*«, ki si svobodno voli pot v vse smeri, brez bojazni pred neznanimi pokrajinami, brez strahu pred smrtjo in brez trepeta pred sodbo.⁵⁶ Na tej skrajni točki svobodnega razvoja pa Župančičev spiritualizem začne ukinjati samega sebe. Pesnik se odpre radoživemu sprejemanju otipljivih življenjskih lepot in radosti.⁵⁷ V tem pogledu je najbolj značilna pesem *Kot bi viseli zlati sadovi*, ki se začinja takole:

Kot bi viseli zlati sadovi,
jasni sadovi z golih vej ...
Kot bi vabili in se ponujali:
trgaj in jej!

Trgal bom, trgal z rokami željnimi
jasni, zlati sad
in utešil bom svojega srca
koprneči glad ...⁵⁸

⁵⁵ *Vrt mojih sanj* ..., ZD I, s. 30; *In nikjer, nikjer tolažbe*, n. m., s. 28; *Nad belim mestom dremlje težek* ..., n. m., s. 28.

⁵⁶ *Himna*, ZD I, s. 55; *Nočna melodija*, n. m., s. 52; *Dioje polje duša moja*, n. m., s. 29.

⁵⁷ Od pokošenih trav
puhti sladkost
in vseh težav
moj duh je prost.
Tvoja ljubav
kot sočen grozd
visi z višav ...

Moj duh je gost
povabljen v raj,
entrée je prost
in to je prav! (*Verzi*, ZD I, s. 41)

⁵⁸ ZD I, s. 31.

Vzporedno s takim razvojem in koncem Župančičevih mladostnih spiritualističnih nagibov je potekal tudi razvoj nasprotnega pola njegove naravnosti v svet. »Strasti« izgubljajo svojo mračno težo, od njih odpadajo »groza«, »stud« in »obup«, postajajo lažje, gibljive in igrivo sproščene, odprte široki življenjski danosti, ki se zdaj sama ponuja. Otresejo se tudi teže »greha«, ki se spreminja v čisto radost. »Vriskajoča duša« postane »duša grešnica« na vesel, lahkoten in radoživ način, daleč od slehernega kesanja.⁵⁹ Zgodilo se je pravzaprav tole: Župančič je ukradel »greh« sivi in utrujeni evropski dekadenci in ga vsega ozdravljene in mladega prinesel na Slovensko, sebi v zadoščenje, filistrom pa v jezo in strah. V pesmi *Hi!*, ki je do roba polna veselja do življenja in ki vabi dekleta od maše k ljubezni, srečamo tele, veselo izzivajoče, čisto nove besede o grehu:

Ej, kako lepo je biti mlad,
pa peljati k maši se s tetó,
pa imeti v srcu polno nad
in grehóv vse polno, a kesanja nič!
Skozi zlato jutro žvižga bič...⁶⁰

Vidimo torej, da sta se oba pola Župančičeve duševnosti, spiritualistični in senzualistični, naposled srečala v prostoru neugnanega vitalizma. Vitalizma, ki se je zavedal svoje volje k močnemu življenju onstran »temè in bolesti«.⁶¹ V tem prostoru sta njegov spiritualizem in senzualizem premagala disonantno nasprotje in se zlila v ubrano pesem »duše« in »strasti«, duha in sveta, pesnika in življenja. Temeljna razlika med Cankarjevo disonantno in Župančičevo harmonično novo romantiko se je seela pokazala že tukaj. Župančičev opoj je čisto drugačen kot Cankarjev »opojni duh razpalih, krvavih rož«. Pesnik Čaše opojnosti je prispel do popolne notranje osvoboditve. Eksplicitno jo je izpovedal takoj na začetku osrednjega in najbolj izpostavljenega cikla *Steze brez cilja*:

Okrog in okrog prostost šumi.
Vseobsežna je, neizmerna...⁶²

⁵⁹ *Kes*, ZD I, s. 50.

⁶⁰ ZD I, s. 47.

⁶¹ *Nočna melodija*, ZD I, s. 52.

⁶² *Večer*, ZD I, s. 55.

Ta vitalizem, ki ga le mestoma prekinjajo retardacije z notranjimi zadržki, pa ni bil samo ideja. Bil je tudi prava pesnikova resnica. Če med njegovimi ljubezenskimi pesmimi poskušamo določiti tisto področje, kjer sta doživetje in jezik najbolj čista, izrazita in enkratna, ne moremo mimo besedil, ki so nabita s polnokrvno, na vse strani sproščeno in radoživno erotiko.⁶³ Zanimivo je, da je v kasnejših, zelo strogih sodbah o prvi zbirki sam cenil predvsem tisto, kar je bilo v njej življenjsko pristnega in mladostno nezadržanega. Izidorju Cankarju je izjavil: »*Kar je na Čaši dobrega, je to, da je podala periodo mladeniškega zanosa čisto odkrito.*«⁶⁴ K odkriti radoživosti spadajo tudi iskrivi zamahi proti zadržkom, ki so jih človekovemu čustvu nadele konvencije. Posebno motiv nezvestobe mladi Župančič rad osvobaja tradicionalne tragike in ga pomakne v podnebje šegave neugnanosti.⁶⁵ Nenavadno pogosten je spet kontrastno prirejen motiv ljubezenskega doživljanja v cerkvenem okolju, ob verskem obredju ali izrazju. Ta téma se prvič bolj vidno pokaže v *Velikonočnih sonetih*, ki pa že s prvo objavo v Mladosti leta 1898 izzovejo srdit napad Mahničevega učenca Aleša Ušeničnika. Ob precej nedolžnem ljubezenskem sonetu *Kako je poln kristjanov temni hram* (pesnik »ukrade« poljub, ki ga je dekle dalo v cerkvi križanemu) ga je obsodil »*frivolnega cinizma*« in mu nadel ime »*figlio della volutta*«, sin pohote.⁶⁶ Vendar je motiv spremljal pesnika še naprej, skozi vsa razpoloženja, od rahlo dekadentne ubranosti do neugnane vedrine in hotenega izzivanja mahničevsko mračnjaške tradicije.⁶⁷

Župančičeva ljubezenska poezija je bila v tolikšnem nasprotju z življenjskim in nrvstvenim okusom vladajočega kulturnega izročila, da je bila že sama po sebi ugovor. Njena kritična in polemična prvina je bila celo toliko močna, da se je začela osamosvajati in da je ponekod prehajala v neposreden spopad z moralistično presojo ljubezenskih reči in

⁶³ Npr.: *Oranža*, ZD I, s. 37; *Hi!*, n. m., s. 47; *Tu*, n. m., s. 42; *Verzi*, n. m., s. 41; *Kes*, n. m., s. 50.

⁶⁴ *Izidor Cankar*, Lepslovje — eseji — kritika, Ljubljana 1968, s. 209.

⁶⁵ Npr.: *Tu*, ZD I, s. 42; *Parček*, n. m., s. 58; izjema je *Stari Kiš*, n. m., s. 100.

⁶⁶ ZD I, s. 371.

⁶⁷ Npr.: *Pred božji grob pokleknil sem kristjan*, ZD I, s. 14; *Kako je poln kristjanov temni hram*, n. m., s. 16; *Ti gizdava devojka Julijana*, n. m., s. 18; *Zvezde žarijo pokojno*, n. m., s. 21; *O ljubica, kedar spusti večer*, n. m., s. 22; *Moja Madonna*, n. m., s. 24; *In nikjer, nikjer tolažbe*, n. m., s. 28; *Vrt mojih sanj je ležal pred menoj*, n. m., s. 30; *Kes*, n. m., s. 50; *Hi!*, n. m., s. 47.

z dogmatično trdoto v pojmovanju duhovnih razsežnosti človekovega bivanja.⁶⁸ Z generalno izpovedjo *Moje barke* pa je Župančič vsemu svojemu početu in celotni zbirki dal zelo neposredno in nedvoumno idejno znamenje. Sklepne tri kitice nam povedo vse:

Sezidáli gotsko katedralo,
pod oboke mrzel mrak zaprli
pa prižgali lučko so bolešno —
večna luč jo zovejo kristjani.
V polumraku sanjajoča bitja
drgetajo, plašno zroč krog sebe,
da ne ugasne večna luč nad njimi,
da ne zgrne tema se nad njimi.

Vseokoli plazi se po prstih
kot v puščavi lev okrog šotorov ...
Osinela ustna šepetajo:
»Dajte sonca, dajte nam življenja!«
Tiha nada zatrepče v srcih ...
»O grehota!« sikne vest pijana ...
In glavé se sklonijo v kesanju
in roké se sklenejo k molitvi ...

Jaz pa zbežal sem iz te trohnobe,
moje barke so razpele jadra,
zapustile varne so pristane,
moje barke plavajo v brezbrežnost,
k mojim ciljem ... Ah, vi moji cilji,
kak bleščite v daljni se krasoti ...⁶⁹

Boj proti načelom samozatajevanja v imenu življenja, boj v imenu srca proti ukazom dogmatične prepovedi, boj, ki se je napovedal že pri Devu, odločno pa stopil v slovensko poezijo s Prešernovim prevodom Lenore, je s Cankarjevim in Župančičevim pesniškim nastopom dosegel svoj vrh in do kraja odprto formulacijo. Ob Cankarjevem in Aškerčevem predhodništvu je mladi Župančič iz slovenske zavesti javno odvrigel pezo zatrtosti, ustrahovanosti in spokorništvu. S slovenske duše je odluščil skorjo stoletne trohnobe. Nad njo in nad svojo domovino je zapisal nove besede: »Dajte sonca, dajte nam življenja!« Prvi korak slovenske moderne je bil korak k notranji osvoboditvi.

⁶⁸ V galeriji slik, ZD I, s. 39; O svetem duhu, n. m., s. 40; Verzi, n. m., s. 41; Himna, n. m., s. 53.

⁶⁹ ZD I, s. 54, 55.

In spet ni bilo naključje, da je ta korak tudi tokrat moral najprej čez ljubezenske poljane, kjer je stala najbolj vidna trdnjava slovenske neverjetno odporne notranje konservativnosti. Toda Cankar in Župančič sta s svojim mladostnim dejanjem segla že toliko daleč, da sta ljubezensko témo tako rekoč osvobodila. Kljub posamičnim očitkom »blasfemije« in »strupa« je katoliška kritika sprejela Župančičevo zbirko že mnogo bolj strpno in umirjeno kot Cankarjevo, kot da jo je tudi Jegličeva skrajnost nekoliko poučila in streznila.⁷⁰

Skromnejše ponovitve opisanih procesov, ki smo jih postavili v kontinuitetni tok znotraj naše književnosti, so se pokazale tudi še pozneje. Vendar lahko zapišemo, da je bila ljubezenska téma odslej na Slovenskem mnogo svobodnejša. Ne le navzven, tudi navznoter. Vse bolj se je lahko otresala programskih dodatkov in služila zares sama sebi.

Prvi, ki je stopil na njena osvobojena tla in ki je tudi zavoljo tega lahko napravil zamah v nove in globlje razsežnosti ljubezenskega doživljanja, je bil *Alojz Gradnik*, pesnik naše neposredne preteklosti in polpreteklosti.

SUMMARY

THE CONTINUITY OF THEMES UNDER NEW STYLES IN SLOVENE POETRY FROM THE BAROQUE TO THE MODERN PERIOD

The present study leads us to the following conclusion: 1. Since the Baroque Period, when Slovene secular poetry is born, until the advance of the Modern Period at the end of the 19th century, this poetry has been accompanied by repeated expressive characteristic: each new period, style (Baroque with Classicism, Romanticism, Realism, the New Romanticism) is first and simultaneously most expressively established with erotic themes. Thus, all the above-mentioned transitions in development in Slovene poetry are clearly marked with erotic themes, building up among them a certain continuity.

2. A special reason for this phenomenon was the Slovene area, which because of its social underdevelopment was under strong and long lasting pressure from the clerical conservative culture and education. Eroticism was its most undesired, most sensitive and most controlled literary sphere. And just for this reason the opposition, and these were all the more significant poets, decisively and provocatively took this, so to say proscribed, theme of Slovene literature. Here they came into more or less fatal conflicts with the prescribed moral views..

⁷⁰ ZD I, s. 561—64.

5. The persucution of love poetry, of course, according to the logic of the matter, only strengthened its existence. It developed and expressed all the possibilities of the times: from the Baroque decorative through romantic elegaic to realistic sensualistic and new romantic dissonant or vitalistic eroticism.

But the pressure nevertheless left a visible mark on this poetry. To the contents of love programmed ideas were always added. These reached accorross the love themes and even subjects adapted in their own way, so that the love theme expressed with it also the poet's other relations to society, the world, and to the contemporary movement in fiction. Mainly through eroticism, the idea of free individualistic experience of the world and the idea of free poetic expression were established. Only at the end of the 19th century with the Modern Movement was pressed this protest to its end eroticism freed of its additional purposes.

Fran Petre (Zagreb)

IZ ŽUPANČIČEVE POETIKE

Slovenski simbolizem, imenovan navadno »slovenska moderna«, nastopa proti predhodnemu realizmu kot v sebi zaključena, enotna književna smer s celo vrsto zelo pomembnih razvojnih inovacij. Prav z njim se je začel proces moderne slovenske poezije, ki do danes ni končan in dobiva od ekspresionizma sem vse nove in nove poglobitve ali obrate v rabi pesniške besede. Značilno zanj je, da se je povsem vključil v evropsko presnavljanje lirskega izraza v duhu vse večje večznačnosti, čutne irealnosti in abstrakcije pesniškega jezika. Z današnjega retrospektivnega pogleda je jasno, da leže temelji tega v simbolistični poeziji na prelomu stoletja. Čeprav so se njeni tvorcι takrat zavedali daljnosežnosti zloma s tradicijo, niso izdelali načelnih postavk, na katerih je slonela njihova ustvarjalna praksa. Bolj kot to so branili splošno pravico do svobode pri umetniškem delu. Slovenski simbolizem je ostal v času svojega nastanka na ta način le pri priložnostnih izpovedih svoje pesniško teoretične utemeljitve, raztresenih po pismih in redkih člankih.

Po drugi strani je predstavljala simbolistična umetnost pojav take širine, da slovenska pesniška praksa v njenem okviru ni dobivala enotnega videza. Ker je simbolizem dvigal nad vse individualnost, je vsak pesnik lahko dajal svoboden razmah svojemu ustvarjalnemu zagonu. Med njegovimi slovenskimi predstavniki so zato zelo velike razlike. Imeli so skupno izhodišče, toda vsak je ubiral svojo pot, kar nam potrdi že najbolj splošna predstava njihovega pesniškega dela. Dragotin Kette se je čutil zelo vezanega na tradicijo in Prešerna in s tem na stalne pesniške oblike. Josip Murn-Aleksandrov je gojil predvsem drobno obliko izrazno dognane impresionistične slike. Otona Župančiča je privlačeval muzikalni sijaj pesniškega jezika, medtem ko je za Ivana Cankarja značilna široka amplituda njegovih prijemov. Med samimi pripadniki skupine niso bila razčiščena osnovna vprašanja njihove nove literarne doktrine, saj sta na primer Župančič in Cankar dvomila v Murnovo iskanje skrajno koncentriranega stiha in v njegove vzore. Smrt

je prezgodaj posegla v njihovo sredo, da bi mogli skupaj dognati svojo misel.

Še mnogo manj je znala razčlenjati novo smer sodobna književna kritika. Kolikor ni z odporom spremljala nastopa mladih, je izražala le splošno pohvalo pesniškim darovom in se v obravnavanju izraza omejevala na navedbe o opuščanju stalnih oblik, odpravi kitičnosti, uvajanju svobodnega stiha, opustitvi rime in o zvočnosti jezika. Ideal književne kritike na začetku stoletja je še vedno izhajal iz šolskih poetik, ki so v svojem bistvu temeljile na Aristotelu in Horacu.

Poetika slovenskega simbolizma tudi danes še ni določena in znanstveno raziskana. Sestaviti jo bo mogoče le na osnovi analize samega pesniškega dela te dobe in ob pomoči načelnih teoretičnih izpovedi, kolikor jih najdemo pri njegovih predstavnikih. Med njimi nudi ravno Župančičev opus, pesniški in teoretični, ob Cankarjevem največ oporišč.

1. SIMBOLISTI IN LJUDSKA PESEM

Ko je nastopala Župančičeva generacija, je vladal v slovenski književnosti na področju poetike trdno zakoreninjen formalizem. Za urednike književnih časopisov, književne kritike in publiko je bila pesem dobra, če je odgovarjala veljavnemu estetskemu kanonu: pesnik je vzel metrični kalup v troheju, jambu ali trozložni meri, se odločil za število zlogov v stihu in število stihov v kitici, izbiral rime in v tak model prenetel jezik.

Prototip take verzifikacije je npr. pesem Antona Aškercja *Javor in lipa*. Njena prva kitica se glasi:

Od blede oblít mesečine
Na lazu mi javor stojí,
Sred nočne mrtvaške tišine
Vejevje mu čudno šumi.

Pesem je bila objavljena v *Ljubljanskem zvonu* 1884 in v *Baladah in romancah*. Njen stih je sestavljen iz treh amfibrahov, ki imajo skoraj stoodstotno realizirana naglasna mesta. V kitici iz štirih vrstic sta drugi in četrti stih katalektična, tako da pride naglas pri njih na zadnji zlog. Šibke rime se menjavajo s krepkimi v zaporedju abab. Obe zadnji prvini kitice, menjava dolžine stiha in rime, očitno težita k požitvi

monotonosti glasovnega valovanja, ki ga povzroča strogi metrični vzorec v pesmi.

Metrična shema kitice je naslednja:

◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	9	a
◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	◡ ◡	8	b
◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	9	a
◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡	◡ ◡	8	b

Pesnik je namenoma izbiral take besede ali zvezo dveh besed, da je v stihu mogel res poudariti vsa tri za naglas predvidena mesta. Jasen signal tega so trizložne besede ali zveze na začetku vsakega stiha: *od bléde; na lazú; sred nóčne; vejévje*. V tretjem stihu so kar vse tri besedne enote ali zveze same po sebi v amfibrahu (*mrtoáške, tišíne, sred nóčne*). Pogosti naglas na predzadnjem zlogu v slovenskem jeziku je olajševal tehniko metrično pravičnega stiha. Kljub strogi shemi z enakopravnostjo vseh naglašanih mest pesnik ni mogel povsem zatreti prirodne valovanja jezika, ki daje s stavčno intonacijo nekaterim zlogom med naglašanimi še posebno veljavo. Ta mesta so zaznamovana z naglasom.

Taka verzifikacija je veljala okoli 1890 kot dobra in pravilna, in pesem zato ugodna za uho. Teoretiki stiha so se naslanjali na načela, ki so jih zagovarjale že antične poetike.

Proti temu formalizmu se je nova generacija uprla. Slovenska moderna ni enostavno prenesla v svojo književnost pridobitve evropske dekadence in simbolizma. Pričakovali bi sicer, da bi v takem literarnem stanju mogel priti odločilni nagib za preusmeritev od književnosti, ki je predstavljala tedaj nasprotje slovenske stagnacije, od francoske poezije z delom Baudelaira, Verlaina in Rimbauda. Elementi, s katerimi je prodirala ta lirika, so bili predvsem diferencirana moderna psihologija, harmonija zvoka in čutne senzacije. Desetletje po končanem prodoru francoskega simbolizma bi bilo prirodno, da bi se mladi slovenski pesniki ozrli po njem in z njegovim vzorom začeli obnavljati domačo poezijo. Vendar je bil razvoj drugačen.

Preden se je nova literarna mladina znašla v razgledih, ki jih je nudila tujina, je instinktivno doma iskala izhoda iz odrevenelosti pesniških vzorov svoje dobe. Pritegniti sta jih morala domača lirski ljudska pesem in Prešeren. »Nezbrane pesmi 1894—1904« v 1. knjigi Župančičevega *Zbranega dela* (Ljubljana, 1956) odkrivajo, kako silno notranjo

zvezo je čutil nastopajoči pesnik z ljudskim izročilom. Belokranjski rojak je bil z ljudsko pesmijo zraščен, predstavljala je najčistejšo doživljajsko vrednost njegovega detinstva. Skupina najstarejših pesmi prevzema motivno in stilno ljudske lirske pesmi ali pa podobo Aškerčeve epike. Tako nepodoben dvojni obraz, kakor sta ljudska lirika in Aškerčeva epska poezija na osnovi realistične poetike, se ni mogel ohraniti. Epska pesem se je naglo obletela, medtem ko je ljudski stih obdržal svojo veljavo in ostal trdno zakoreninjen v Župančičevem ustvarjanju, neglede na kasnejše umetne nadgradnje.

Potrdilo takega Župančičevega razmerja do ljudskih pesmi najdemo tudi v njegovih izjavah. Ko je leto po izidu svoje prve pesniške zbirke *Čaša opojnosti* ocenjeval Kettejeve *Poezije*, je poudaril pri prijatelju privrženost ljudskemu duhu in ljudski poeziji. Poleg naslonitve na književno tradicijo jo je smatral za pglavitno vrednost Kettejevega pesništva. Pisal je:

»Poleg starih mojstrov je študiral Kette marljivo in s pridom narodno pesništvo. Narodni duh, to je ona, rekel bi širša individualnost, na podlagi katere se šele more razviti osebna individualnost krepko in svobodno. Osnovni ton mišljenja in čustvovanja vseh velikih umetnikov se sklada z mišljenjem in čustvovanjem ljudstva, iz katerega so izšli. In vse Kettejeve poezije preveva pristen narodni duh. Odtod ta lahkotna dikičija, odtod njegov čisto domači kolorit. Z veliko ljubeznijo se oklepa rodne zemlje in sesa iz nje moč kakor Antej. Dolenjsko stran je ovil s čarom svoje poezije. Nekaj intenzivno karakterističnih črt — in pred nami stoji naša pokrajina (npr. ‚Jagnjed‘). Tu čutiš duh naše zemlje, tu se dvigajo k nebu naše gorice, in naš zrak se razpenja nad vsem. Čitaj katerosibodi njegovo pesem, narodne strune zvene iz vsake; tu je posneta oblika, tam je čustvovanje narodno, tam zopet kak lep motiv iz narodne poezije. Prepisati bi moral malone vse kazalo, ako bi hotel naštevati. Te pesmi so polne zdravega humorja in objestne šegavosti. In ta ton se razteza i čez gazele i čez sonete. Celo v teh tujih oblikah je obdeloval Kette narodne motive.«

(Misli o Kettejevih poezijah, Ljubljanski zvon, 1900)

Značilnosti, ki so izvirale po Župančičevi sodbi iz Kettejeve ljubezni do ljudskega pesništva in puščale svoj globoki odraz v njegovi liriki, veljajo prav tako lahko zanj. Sporočilo, da je »študiral Kette marljivo in s pridom narodno pesništvo« ne more pomeniti drugega, kakor da je prijateljski krog iz literarne »Zadruge« preučeval tehniko anonimnega

ustvarjanja stihov, in način, kako se je odražala življenjska resničnost v čustveni ustvarjalni preobrazbi ljudskega pevca.

Zdi se, kakor da bi bil pojav neposredno povezan z literarno ideologijo romantizma in razmerjem njegovih predstavnikov do ljudske tvorbe. Razlika med predmarčno fevdalno Avstrijo in meščansko kapitalistično Avstro-Ogrsko iz konca 19. stoletja je bila velika, vendar so imeli ljudstvo, njegov jezik, ohranjeni ljudski običaji, pesmi in ljudski duh pri pisateljih še vedno sorodno veljavo kakor v času romantizma. Vzrok je ležal v osrednjem nerešenem vprašanju obeh dob, v nacionalni odvisnosti.

Župančičeva izpoved generacije opozarja na važen pogoj za sprejemanje tujih vplivov. Do njih ni moglo priti na podlagi zanikanja domačih vrednosti, marveč le kot nadaljnja graditev občutka za čustvovanje ljudstva, ki ga je nosil umetnik v sebi. Tuje ni bilo negacija domačega, marveč potrditev. Obe prvini v tem vrednotenju nista med seboj tekmovali, nego se dopolnjevali. Mladi Župančič je smatral, da more biti moderen umetnik velik le, če izhaja njegovo delo iz pristnih korenin svojega ljudstva.

Tako pomembnega načelnega stališča do ljudskih pesmi Župančič ni izpremenil niti kasneje, ko se je poglobil v evropski simbolizem in prevzel njegovo književno ideologijo in estetiko, po izdaji zbirke *Čez plan* (1904) in *Samogovori* (1908). Moderna lirika ga ni odtujila, niti vnesla v njegovo spoznanje zavest brezdomovinstva ali internacionalizma. Po vseh izkušnjah ob pretakanju mednarodnih umetnostnih pojavov se ni omajala prava osnova njegovih stihov in tudi ne zarisala kaka ostra meja med pesmimi v ljudskem duhu in ostalimi. Njegova lirika je kljub vsem obogatitvam s protirečno psihologijo in moderno tehniko stiha ohranila v zvoku domači zven. Pesnik je čutil še nadalje potrebo, da enako nedvoumno manifestira svoje umetniške korenine.

Leta 1911. je izdal Fran Milčinski svoje pravljice, med katerimi je nekatere prelil iz ljudskih pesmi v prozo. Župančiča je izdaja nagnila, da je razložil načela, ki jih je smatral kot pravilna za objave ljudskega blaga, in vnovič opredelil svoje razmerje do ljudskih pesmi:

»Ako hočemo postaviti svojo kulturo in svojo misel na svoj, slovenski temelj, se ne bomo hodili gret k slami navdušenja, ki je tako dober kup, nego k onim silnim grmadam, ki so se razpalile ob srcu naroda, ko je bilo v največjem zanosu radosti in bolečin. Tam nam je iskati onega duševnega ozračja, ki tvori poleg jezika in mogoče celo v večji meri

nego jezik sam, narodnost, in deli narode z nečim neopredeljivim in neizrecnim, v čemer se izkristalizira narodna duša. Govorim o tistih notranjih glasovih, pojočih v tajni a mogočni govorici, ki jih je polna naša zemlja, o onem skrivnostnem fluidu, ki veže prejšnje rodove s poznejšimi, o vsem osnovnem tonu narodne individualnosti. Ta bajni ton iz davnine, ako je živ v živih dušah, zveni nezavedno v pravem našem človeku in ga brani tujih vplivov.«

(K Milčinskega pravljicam, Ljubljanski zvon, 1911)

Le v takem širokem, stvarnem okviru Župančičevega občutka za vse, kar je ljudsko in narodno, in kar je povezano z domovino, vse tja do občutja lepote narave, je mogoče razložiti razmerje med Župančičevo liriko in ljudsko pesmijo. Vprašanje je izredno pomembno, saj gre za vodilnega predstavnika moderne lirike. V mladostnih Župančičevih pesmih je sorodnost zelo velika. V *Čaši opojnosti* je ponekod prevzeta vaška snov in obdelana na način iz ljudskih pesmi. Tak je primer s *Kanglico*, pesmijo v distihih in kombinacijo deveterca z osmercem. Vse strukturne komponente so posnete po ljudski pesmi obenem z osnovnim motivom, čudežno izpremembo srebra v zlato. Drugod se kažejo le posamezne prvine, doživljaj, motiv ali posebnost v stihu. Župančič zahteva od moderne poezije navdih, prihajajoč iz globine ljudskega občutka. Zaupanje v duha ljudstva ga varuje pred skepticizmom. S tem zadirata ljudski duh in ljudska pesem v totalnost Župančičeve lirike, in s tem tudi v njen umetniški izraz.

Slovenska ljudska pesem je nastala ponajveč v dolgi dobi blokirane pisane umetne književnosti. Vrela je iz najglobljih osnov prvinskega doživljanja zatrtega fevdalnega človeka, zlasti tedanje mladine, in izoblikovala slovenski jezik do popolne izraznosti. Ko je v drugi polovici 18. stoletja končno v slovenski družbi dozorela možnost za začetek umetne književnosti, je ljudska pesem zmagala v tekmi s tujim klasicizmom in s svojim vplivom naravnala pesniško ustvarjanje v prirodni tok. Njeno silo je bilo čutiti v umetni poeziji skozi vse 19. stoletje. Kopitar je iskal v njenem jeziku resničnega ljudskega duha, Prešeren je razvil svoj izjemni dar na njeni osnovi, Jenku in Gregorčiču je pomenila vzor in merilo v njenem ustvarjanju. Ljudska pesem je bila realnost pogleda slovenskega človeka na družbo in svet, njegova zgneta formulacija duševnih procesov, osredotočenost čustvenega doživljanja in nenadkriljiva sposobnost jedrnatega izražanja. Simbolisti so odkrili v njej še novo vrednost — čutno moč pesniškega jezika, ki skriva

za svojim neposrednim besednim pomenom še nove, le rahlo nakazane, komaj slutene pomene. Čim globlje je prodiralo opazovanje, tem intenzivnejši se je zdel notranji žar izražanja neznanih anonimnih tvorcev dragocenega izročila. Prav ta stran stare ljudske lirike, izredna intenzivnost in vsestranost umetniško dognane besede, je dobivala zdaj v okoliščinah novega literarnega položaja poseben pomen.

Z izhodiščne točke vsemu odprtega in nagonsko obarvanega izraznega sloga ljudskih pesmi in njihove svobodnejše notranje povezave stihov in kitic je bilo neprimerno lažje pristopiti k poeziji evropske dekadence in simbolizma, kakor pa s položaja formalistične, toge, nevitalne realistične poetike. Seveda pri tem ni šlo le za razvoj umetniške oblike. Oblika je bila zunanji izraz novega, svobodnejšega življenjskega občutka literarne mladine devetdesetih let, njenih novih življenjskih teženj.

2. FUNKCIJA IN POMEN RITMA

Vsa četverica slovenske moderne se je zgledovala pri ljudskih pesmih in se z njimi borila proti vladajoči književni doktrini. Toda vpliv ni bil pri vseh enak. Najbližji ljudski pesmi je ostal najtišji lirik moderne Murn-Aleksandrov. Njegove pesmi so po jezikovnem gradivu, kompoziciji in tipu kitic zelo sorodne ljudskim. Če se poglobljamo v njihovo fino tkivo, se nam zazdi, da so nastali na pogled enostavni stihi s skrbno gradnjo in izpuščanjem vsega, kar ni bilo skrajno potrebno za popolno osredotočenost pesniške besede. Vtis enostavnosti je le navidezen.

Kot zgled Murnovega načina v oblikovanju stihov in pesmi vzemimo eno njegovih kratkih, dvokitičnih lirskih pesmi:

Prišla je jesenska noč

Prišla je jesenska noč,
proč je moje spanje, —
misli mrô obupujoč,
kdo se zmeni zanje?

Prišla je jesenska noč,
proč je moje spanje. —
Jaz sem topol samujoč,
ki ne seje in ne žanje!

Pesem je oblikovana v trohejih in menjavi sedmerca s šestercem. Če zapored glasno (skandirano) prečitamo Aškerčevo *Javor in lipa* in to Murnovo pesem, bomo občutili značilno razliko. Tudi Murnova pesem skrbno varuje natančno metrično strukturo naglašanih in nenaglašanih zlogov, kar daje stihu enakomerno melodijo, vendar je glasovno valovanje neprimerno manj vsiljivo kakor pri Aškercu. Murn je dosegel to na ta način, da v dvoizložni trohejski meri ni realiziral vseh naglašanih mest, marveč samo nekatere, kakor kaže shema:

$$\begin{array}{ccccccc} \acute{ } & \cup & - & \cup & \cup & - & - \\ \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } & \cup & - \\ \acute{ } & \cup & - & \cup & - & \cup & \acute{ } \\ \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } & \cup & - \\ \\ \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } & \cup & - \\ \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } & \cup & - \\ - & \cup & \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } \\ - & \cup & \acute{ } & \cup & - & \cup & \acute{ } \end{array}$$

Linija glasovnega gibanja se je pomirila, ker se je pesniški govor premaknil od sheme bliže valovanju razgovornega jezika. V gornji pesmi vlada še vedno strogi red menjave naglašanih in nenaglašanih zlogov, toda vsi naglašeni zlogi niso enakovredni, ker dobiva naglas na določenih mestih večjo fonološko veljavo. Namesto metričnega naglasa je uvedel Murn na 1. in 5. zlogu ikte, to se pravi ni realiziral vseh naglasov, da je mogel izbrane poudariti. Ikte je k temu variiral. Na mestih, ki imajo posebno miselno poanto (5. 7. in 8. stih), se je mesto ikta prilagodilo smislu teksta. Med zvočno podobo pesmi in izpovedno vsebino je zdaj mnogo več ubranosti. Stih je odvrigel trdi oklep in se sprostil.

Postopek Otona Župančiča je bil drugačen, daljnosežnejši. V ljudski pesmi ga je priklepil zakon njenega nastanka in bistva, njen ritem. Ritem je zanj gibanje v času, ki preveva vse vesolje s potjo zvezd, hitečih za neznanim ciljem in smislom po svoji določeni poti. Ritem omogoča človeku obstanek s pretakanjem krvi po njegovih žilah in delovanjem srca. Ritem predstavlja tudi temeljno, bitno prvino v pesmi. Podrejeni so mu vsi ostali elementi — izbira in medsebojni red besed, časovni vidik, metrum, intonacija in odmori, rime, vse, kar daje stihu zvočno melodijo. Čutil je, da je v ritmu ključ moderne poezije. V njegovih premišljevanjih o pesništvu nastopa ritem kot magična moč, ki

daje mrtvi besedi navdih življenja. Kadar koli govori o bistvu vprašanja poezije, vedno izstopa ritem kot odločujoči činitelj.

Ustvarjalci ljudskih pesmi niso vedeli za poetiko, pravila za tvorbo stihov, pesniške mere in umetne oblike. V svojem občutku za čustveni izraz so nosili obenem harmonijo ritmičnega valovanja besede. Nenapisani zakoni njihovega petja so se ravnali po živem ritmu kot glavni lastnosti pesniškega govora. Važno vlogo je imela pri tem melodija, saj so bile pesmi namenjene petju. Župančiča je priklepil prav občutek muzikalnosti v poetičnem izrazu ljudskih pesmi, a obenem seveda tudi svoboda njenega izražanja.

Tako prisoja Župančič ritmu neprimerno večji pomen, kakor bi ga moglo imeti kako osamljeno sredstvo iz območja pesniškega jezika. Ritem je zanj osrednje jedro umetnine in izhodišče ostalih komponent. V mnogih njegovih pesmih bi zaman iskali pravilen metrični sistem. Naglasi se mešajo in prehitevajo. Za kitico iz pesmi *Tiho prihaja mrak* je njen metrični ustroj zelo nedosleden, njen ritem pa nasprotno dognan:

Tiho prihaja mrak,	┌○○—○┌	6	a
plah je njegov korak,	┌○○—○┌	6	a
ni ga čuti.	○○┌○	4	b
Srce, zakaj drhtiš?	┌○○—○┌	6	c
Česa, povej, se bojiš	┌○○—○○┌	7	c
v tej minuti?	○○┌○	4	b

Namesto metrične pravilnosti je vključena v to igro stiha zdaj cela vrsta izraznih sredstev. Ritem jim je hrbtenica, ob njem se vrste učinki izbranega sozvočja samoglasnikov in soglasnikov, intonacija, podkrepjena z vprašalnima stavkoma, močni odmori in niz drugih efektov in senzacij. Vsaka vsebina v pesmi določa sama sebi odgovarjajoči ritem. Če sta Čop in Prešeren na osnovi romantične poetike menila, da mora izbrati vsaka snov svojo lastno pesniško obliko, je Župančič to zožil in še osredotočil s prepričanjem, da sama izpoved v pesmi že narekuje jeziku, kakšen ritmični tok si bo zanjo izbral. V procesu pesniškega ustvarjanja si na ta način doživljal in ideja instinktivno iščeta realizacijo čutne vrste preko zvoka besede. Tako vseobsegajočo moč ritma je opredelil Župančič že v svoji presoji Kettejeve poezije: »A ideje ne žrtvuje nikdar formi; vsebina mu je vedno glavna; kar pove, pove zato, ker mora povedati, a ne, ker se morda lepo glasi. Zato je njegov ritem tako mnogovrsten in elastičen; ne ustreza sicer zmerom strogim pedantskim pravilom, a prav zato je poln žive organske lepote.«

Pojem ritma je v tej formulaciji zelo širok. Če pravi Župančič, da so razne vsebine povzročale v Kettejevi poeziji mnogovrstne in elastične ritme, pri tem pač ni mislil le na ritem kakor na shemo v strukturi pesmi, marveč na vse, od njenega duha do izraza. Pesnik je tudi svaril, da bi ritem uživali z očmi. Zanj je ritem vedno zvok, akustična stvar: »Ritem in melodika ni črka, nego zvok, mi pa ga uživamo z očesom, ne z ušesom,« je poudaril v predavanju »Slovenski jezik in gledališče« (Zarja, 1912).

Svojo teorijo stiha je Župančič načelno razložil in branil v znamenitem članku *Ritem in metrum*, objavljenem v *Ljubljanskem zvonu* 1917, ko je bil sam urednik vodilnega slovenskega književnega časopisa. Pomen pojma »živi ritem« obravnava v polemiki z zagovorniki klasične metrike ob Prešernovih pesmih, prvem velikem slovenskem primeru ritmično tekočih pesmi. Tam primerja metrum in ritem: »Trhla veja ima svoj suhi metrum, z njim lahko meri, kako se poganjajo nje zeleneče sestre v sonce in zrak, a ne pojmi. Zakaj rast je ritem. Trhla veja nima lastnega ritma, zaziblje se lahko samo v ritmu odzunaj, v ritmu vetra. Kako se ga zelene veje vesele, kako se mu udajajo, žive z njim, ga pojmi; suha veja pa se ga boji, zakaj malce preveč se uviti je nji — zlomiti se«.

Načelo, ki ga je sprejel Župančič za osnovo v notranji gradnji svojih pesmi, pomeni glavno novost, s katero je na področju izraza obogatil razvojni tok slovenskega pesništva. Izvedba ritmičnega načela je prestrukturirala pesem in ji dala drugačno notranjo in zunanjo podobo. S tem se je začel proces dejanske slovenske moderne poezije. Moč Župančičeve lirike sloni v velikem delu na sami magiji pesniške besede. Ritem, ki povezuje sistem slik in glasovno orkestracijo besednega gradiva, je nosilec one »višje realnosti«, ki loči pesem od navadnega govora. Pri njem je ritmični stavek osnova vse verzifikacije. Stavek zato, ker poetsko ne oblikuje stiha ali strofe, marveč muzikalno-ritmično frazo kot v sebi zaključeno miselno in zvočno enoto.

3. RABA PODOB IN METAFOR

V razgovoru z Izidorjem Cankarjem za njegove *Obiske* je Župančič leta 1913 označil proces umetniškega dela kot »moč in žarenje na vse strani« in »slepo ustvarjanje, a bolj bistrogledo ko ves intelekt«.

Ta druga stran, preko katere »poje« umetnikova duševnost, je vezana na one posebne zakone ustvarjanja, ki niso nikjer predvideni in

nikdar točno definirani, ki pa vendarle morajo biti vedno izpolnjevani, če naj zamisel, inspiracija, dobi svojo realizacijo v umetniški podobi. To podobo ji daje način, kako pesnik oblikuje besedo in njen zvok, oziroma stavek in njegov ritem. Pri tem je in ni svoboden. Svoboden ni, ker je vezan na vso tradicijo evropske in še več, zdaj že vse bolj svetovne književne in pesniške dediščine. In svoboden je, ker more to najplemenitejše izročilo civilizacije človeškega rodu graditi dalje v govorici svojega naroda in po poteh takega načina čustvovanja, kot je pri njem v navadi.

Širina pesniške klaviature prihaja pri Župančiču do izraza na poseben način. Če izvzamemo erotiko, v njegovi poeziji skoraj ni malih, drobnih, vsakdanjih preokupacij človeka. Od samega začetka ga privlači in obseda demon umetništva. Z njim prisoja nenavadno visoko mesto pesniškemu poslanstvu.

Iz take samotne višine zaznamovanega izbranca se Župančičev pogled zadržuje nad tistim, kar občuti kot bitno v obstoju, na naravi in na veselju. Njegova pesem se stalno vrača k tema praelementoma kot k trajnosti, katere smisla človeški duh ne more odgonetiti, ker je njegova prehodnost in minljivost njihovo pravo nasprotje. Narava in kozmos sta njegova osnovna tematska kroga in šele med njima je našel mesto za človeka.

Jezik pesnika absolutne samote in tipanja v kozmična prostranstva se ni mogel zadovoljevati z navadnimi opisi. Za ekstaze svojega posebnega predstavnega sveta se je mogel posluževati samo prisposodob. Toda celo tam, kjer govori o konkretnosti in življenjskih razmerjih, so vizionarne predstave vplivale na njegov pesniški jezik.

Preobrazba predmetne resničnosti v izraz podob ima v Župančičevih zbirkah tri osnovne kategorije:

- a) podobe za človeka in njegova razmerja,
- b) podobe za nežive predmete (naravo) in
- c) podobe za kozmične pojave.

Metafora je vezana na sorodnost ali podobnost predmeta s sliko. Pri Župančiču se še najde metafora, pri kateri brez težav zasledimo analogijo, vendar je mnogo pogostejši tip moderne metafore, kjer je razmerje analogije zabrisano, saj povezuje pesnik v metafori dva predmeta, ki v naravi nimata zveze. Čim bolj se v sliki umikata realnost in realistična predstava, tem močnejši je delež umetniške ustvarjalne fantazije, ki dočarava zveze, kakršne v predmetnem svetu niso možne. Pri

Otonu Župančiču se je začel proces, ki je dovedel slovensko liriko današnjih dni na skrajni rob razumljivosti, pri celi vrsti pesnikov pa onstran te meje, kjer je semantični pomen besede že povsem izgubljen, in vpliva beseda na nas le še s svojim čutnim akustičnim afektom ali pa kot z n a k za neki novi smisel, ki ga mora bralec šele razbrati.

a) Podobe za človeka in njegova razmerja

Tak irealen značaj odpira velike možnosti za metaforično izražanje. Začetna faza Župančičeve metaforike se odvija v okviru zbirke *Časa opojnosti* okoli erotike. Ker je to razmerje osvobojeno konkretne realnosti stikov med možem in ženo, in vsega, kar v teh razmerjih lahko nastane od privlačevanja do odbijanja, od ljubezni do sovraštva, se pesnik giba na svoji posebni ravnini v popolni svobodi domišljije. Deformirana realnost ima za nas svojo posebnost v tem, da nam prikazuje elementarne človeške potrebe, nagnjenja, zveze in razmerja v heuristični svetlobi sna. Iz tega nastaja med ljubljenima človekoma nekaka nadčutna harmonija, značilna za Župančiča. Pojav je pravo nasprotje razbite realnosti pri samotarju in obupancu, kot se nam kaže Baudelaire, Njegova »opojnost srca« in irealnost v zbirki *Les Fleurs du Mal* sta šli v nasprotni smeri, k padcu in razdejanju.

Streznitev, ki je sledila dekadentnemu erotičnemu opoju prvih let, je izpremenila tudi Župančičevo metaforiko pri risanju človeka in njegovih duševnih stanj. Osnove zbirke *Cez plan* niso več izključno erotične, marveč refleksivne. Na čelu stoji ciklus *Manom Josipa Murna-Aleksandrova* z mogočno poetsko sliko človeka, katerega vzpon in polet so ubile pritlikave provincijske in malomeščanske razmere. Ves metaforični aparat, prek katerega se izraža pesnik, je vzet iz narave. Uporni, stremeči človek je primerjan z ranjenim kondorjem iz kordiljerskih gora, njegova usoda s personificiranimi grobovi:

Grobovi tulijo ...
 šume in tulijo razpokani
 kot nenasitna žrela, zevajoča
 v polnočni mrak ... kaj hočete od nas?

Vse se razvija v nasprotjih: človek *sanja nadoblačno razkošno luč*, grobovi čakajo kot *vampirji, ki iščejo z bodečimi očmi žrtve*. Nasproti tragediji modernega človeštva občuti pesnik vas in domači kraj kot idilično privlačnost:

Kaj je škrjančkov kmet po brazdah nasejal,
 da vsa prepeva mlada njiva?
 Čez goro — svetel konj — je planil zarje val,
 šumé vihra mu zlata griva.

Oba navedena primera jasno odkrivata vlogo metafor v Župančičevi liriki. Osnovna misel pesmi ni izrečena naravnost, marveč vseskozi metaforično, preko podob, ki so zdaj drzne (*grobovi* za usodo napredne mladine), zdaj domače (*škrjančki* v polju za sliko idiličnega odnosa med človekom in zemljo). Narava se pojavlja vedno personificirana tudi v zvezi s človekom, ko naj ponazori njegovo duševno stanje: *grobovi tulijo in šume*, njiva *prepeva*, prva jutranja zarja je *svetel konj* (*šumé vihra mu zlata griva*).

V celotnem metaforičnem aparatu prihaja jasno do izraza osnovna razlika med predstavnikom slovenskega simbolizma in francoskimi modernisti, zlasti Baudelairo, Verlainom in Rimbaudom. Predstavniki francoskega meščanskega sveta v literaturi so znanilci notranjega psihičnega razkroja razreda, ki je krajem 18. stoletja prevzel družbeno vodstvo in zdaj čutil v svojih najbolj občutljivih zastopnikih svojo notranjo krizo. Župančič pripada drugačni okolici. Moderna psiha se je tu lomila z mnogo svetlejšimi žarki, ker se je mlado meščanstvo komaj odtrgalo od zemlje. Zveza s kmečkim življenjem in zemljo je pri Župančiču kljub njegovemu intelektualizmu očita. Prav iz nje črpa duševne moči, iz katerih rase njegov vitalizem.

Župančičeve metafore, ki predstavljajo preobrazbo predmetne resničnosti v izraz podob v zvezi s človekom, se ravna po določenem pravilu. Zajete so namreč najbolj pogosto iz najbližjega območja, ki obdaja človeka v dotičnem ambientu oziroma stanju. Ravno ta značilna črta navezanosti na ambient je izvor nenavadnega bogastva in s tem prefinjenosti metafor. Župančič se kaže v njih kot oster in samosvoj opazovalec.

Navedel bom primere iz treh različnih območij, delavskega, vojnega in političnega.

Žebljarska je ena izmed Župančičevih socialnih pesmi. Govori o delovnem dnevu stare alpske manufakture ročnega kovanja žebljev, ki je trajal s kratko prekinitvijo od zore do noči. Župančičeva metafora za to težko delo so užarjeni žeblji, ki so se zadržali v očesno mrežno kovača. Vidi jih še na travniku, ko se po opravljenem delu vrača — domala oslepel — domov, in na večernem nebu:

Zareči žebli so nam v očeh,
do osmih zvečer žebli, žebli v očeh.

Smo jih v polje sejali?
Po polju naši žebli cvetó;
poglej v nebó:
vanj smo jih kovali
od štirih do ene, do osmih od treh,
da nam bodo tudi ponoči v očeh...

Drugi primer. Prvo svetovno vojno je bilo čutiti tudi v zaledju. Manifestirala se je z mobilizacijami, rekviriranjem živil, ovaduštvom in podobnimi nadlogami, a najbolj z lakoto civilnega prebivalstva. Župančič ne opisuje stanja, pač pa govori z jezikom metafore o *volku-gladu*. Ravno z zverjo kot podobo izziva občutek groze ob vseobčem gladu:

Volk-glad!
Izozad
dan, dva se potihoma plazi za tabo —
Kako ti je, brate? — Ni ravno preslabo! —
A tretji dan ti plane za vrat,
z nogami ti prsi in trebuh opaše,
in jaše, jaše, jaše!

V dolgi vrsti metafor se včasih najde stara znanka, ki so jo porabljale že cele generacije. V Župančičevi rabi se naenkrat zgubi njena obledelost, ker jo je znal privedi v novo zvezo. Trnje je tak star rekvizit iz ljudske in umetne pesmi, ponazarjalo je bolečino. V pesmi *Tuji mož* (s tem je mišljen pesnik) se vrača slovenski lirik k vprašanju medsebojnih razmer med jugoslovanskimi narodi. Razmerje se je zaradi poskusov hegemonije zelo zamotalo. Župančič je dal s staro metaforo vprav aforistično formulacijo bolestrnega nacionalnega vprašanja:

trnje bôde izpod rož —
bratstva bridko slast nam dal je mož.

Bratstva *bridka* slast — kakšna tragika je ujeta v te tri besede! Kar je slastno, ne more biti bridko.

Primeri nakazujejo razsežnost Župančičeve metafore. Obenem ko je realna, je poglobljena v izrazito čutno dožemanje. Njen prostor ni več

samo stvaren, marveč nas absolutna domišljija in ritmični zvok vodita izza stvarnosti v neke nove dimenzije mnogoznačnosti. To, kar nam pesem govori, je z metaforo čutno izredno intenzivirano — kar je končno tudi pravi smisel metafore in slikovitega govora nasploh.

b) Podobe za nežive predmete (naravo)

V Župančičevi liriki je določen naravi zelo razsežen prostor. V nekem pogledu zavzema v nji celo osrednje mesto. Ob naravnih pojavih se pesnikovo čustvovanje sprošča do skrajno občutenih in iznajdljivih opisov. Taki primeri so raztreseni kot drobne domislice po vsem njegovem opusu.

Še mnogo močnejša pa je ustvarjalnost, ki se ne zadovoljuje z opisnim načinom slikanja naravnih pojavov, marveč na čisto svoj način povezuje naravo s človekovim doživljanjem. Z opisom narave zna Župančič predočiti vsako človekovo razpoloženje, ne da bi direktno govoril o njem. Narava zaživi tedaj svoje lastno življenje, postaja samostojen, svoboden objekt v njegovi poeziji. Osnovna izprememba, ki se je poslužuje v ta namen pesnik, je personifikacija narave. Na primer: Polna svetlih sanj noč *sloni* nad zemljo; kjer sonce z mrakom *govori*; ni slišati *vzdihov* tople noči; grobovi *tulijo* in *šume*; Blesteča večnost *posipala* je z žarki globine teme.

Personificiranje narave pomeni istočasno depersonalizacijo lirike. Ker je pesnik prenesel del človekove aktivnosti na naravo, da bi prek njenega dogajanja odpiral poglede v človeka, je moral obogatiti naravo z novimi atributi. Na tej novi stopnji senzibilnosti so glavno sredstvo senzacija svetlobe, barv, zvoka in vonja. V personificirani naravi so realni odnosi odstranjeni. Narava je zdaj nosilec vseh onih akcij, ki karakterizirajo človeka, a tudi takih, ki presegajo vse realne, stvarne možnosti. S tem so se v prostoru in času odprle nove širine.

Najmočnejše in najbolj pogosto sredstvo metaforičnega izražanja v zvezi z naravo je pri Župančiču igra svetlobe in teme. Pojav je prodorno osvetlil že Josip Vidmar v svoji knjigi *Oton Župančič, Kritična portretna študija*, Ljubljana, 1935, 121—131. Zlasti v prvih dveh Župančičevih zbirkah skoraj ni pesmi, kjer se v kaki obliki ne bi pojavila ta dvojnost, izražena v pojmih *luč*, *zvezde*, *plamen*, *žarki*, *sonce*, *žar*, *sijaj*, *blisk*, *blestenje*, *zarja* in njihovem nasprotju *polumraku*, *mraku*, *globinah*, *gozdu*, *noči*. Po Baudelaireu imajo ključne besede za pesnika pose-

ben pomen, ker določajo njegovo bit. Župančičev duševni svet je, po njegovih metaforah, določen kot boj svetlobe s temo, to je človeške zavesti s tavanjem, izgubljanjem, topostjo, nejasnostjo in padci. Mnoge izjave v pismih govore o tem.

Bogata raba barv se v osnovni črti sklada z ločitvijo svetlobe od teme: tudi pri njih vseskozi prevladuje svetlo nad temnim. Te so, če jih navedemo po jakosti, kakor so zastopane: zlata, bela, srebrna, črna, rdeča, zelena, krvava, biserna, siva in sinja. Barvna skala v nekem oziru preseneča. Župančič pripada impresionistični dobi, a ne porablja značilne impresionistične poltone, pastelne in kombinirane barve, marveč ostre barve, značilne kasneje za ekspresionizem, zlasti nasprotje belo — črno. Zlata barva absolutno prevladuje. Njen odnos proti prvi naslednji barvi (beli) je 2:1, a proti zadnjima, ki ju je še uvedel (sivi in sinji), 19:1. Župančič porablja barve v treh funkcijah: simbolno, impresionistično in ambivalentno. Poraba barve za realistično označevanje predmeta je, vsaj v začetni dobi, povsem izjemna, npr. *zeleni holmi, zelene livade, zelene veje*. Prevladujoče barve služijo v čisto metaforične in simbolne svrhe, kar je posebno razvidno pri zlati in srebrni barvi: zlata svetloba, zlata ptičica, zlata griva, zlata zora, zlata mladost, zlata vesna, zlata semena, zlata polja, zlati sadovi, zlati cilji, zlati dnevi, zlati žarki, zlati oblaki, zlate sanje, zlato jutro — srebrna čaša, srebrna zima, srebrna krila, srebrna breza in podobno.

Že po teh navedbah je jasno, da so barve poleg svetlobnih efektov važen element Župančičeve metaforike. Prevladovanje svetlih barv (zlate, bele, srebrne in biserne) nad temnimi potrjuje sklep o pesnikovem vitalizmu, do katerega pridemo na osnovi idejne analize.

Čutno-emocionalno podlago te lirike nam še potrjuje pojav stalnih sinestezij, ki nastajajo s povezovanjem barvnega doživljanja z zvočnim. Tam, kjer sta svetloba in barva, je tudi zvok. In prav tako, kot je tam vse grajeno na kontrastih, je tudi tu. Svetlim tonom odgovarja *šelestenje lahkega zefira, šepetanje večnih skrivnosti, šumenje lesov, zvenenje zvezd, zdihovanje tople noči, prostost, ki vriska*, temnim *rjoveči ocean, viharja črna groza, sikajoča pijana vest, tuleči grobovi*.

Najbolj redka je sinestezija vonja. Celó v *Čaši opojnosti* jo zasledimo samo na nekaterih mestih, navadno v zvezi z glagolom duhteti: *in rože vele spet bi zaduhtele; v duhtečih majih*.

Iz takih elementov sestavljene pesniške figure transformirajo naravo iz predmetnosti v poduhovljenost. V svoji poduhovljeni obliki služijo

metafore z neživimi predmeti za risanje skale duševnih stanj: *Moje srce je polje široko. V njem so cveteli krasni cvetovi... — Okrog mene je puščoba, v mojem srcu pa vijo se kvišku hrepeneči cveti. — Nad teboj oblak iz samih rožic in dišav opojnih... — Ne boj se smrti, ne boj se sčdbe, ne boj se pokrajin neznanih, temotnih, brez poti nazaj!...*

c) Podobe za kozmične pojave

Že v zbirki erotičnega zanosa, *Čaši opojnosti*, najdemo pesmi, kjer metafore zapuščajo predmetno stvarnost. Poduhovljenost je toliko večja, kolikor bolj se je podoba oddaljila od realnosti in dvignila v abstraktnost. V *Nočni melodiji* zmaguje pesnik lastno bolečino in dvome z odpiranjem novih razsežnosti iščočemu duhu v smeri veselja:

Glej, in ceste se križajo
vseposod, vseposod —
voli — svobodna je pot —
zvezde nebeške se bližajo,
čuvajo potnika zmot...

V sonetu *O ljubica, kadar spusti večer* se ljubezenska omama stopnjuje do nebeške melodije in trganja rajskih sadov. V pesnikovi predstavi se čustvena in čutna ekstaza približuje absolutnemu.

Težnja, da se na kakršen koli način razširijo razsežnosti prostora in duha, spremlja Župančičevo poezijo od začetka. Pot vodi preko njegovega visokega mišljenja o pesniškem poslanstvu. V zbirki *Samogovori* je dobila vid vizionarne kozmične lirike.

V absolutni samoti, v katero se je umaknil, išče pesnik odgovore na zadnja vprašanja. Njegova domišljija in intelekt tipata preko vsakdanjega in zemskega v svetovni prostor. Našla sta se pred prasilo, pred bitkom, ki se zdi, da je večni, mogočen, neomejen, neskončen, v večnem gibanju in vendar nepremičen. Misel udarja vanj, da bi dognala njegov smisel, in ne dobiva odgovora. Kakšen je smisel človeka in življenja v odnosu nanj? Zakaj tam navidezni mir, večno kroženje, a tu vse en sam nemir, boj, prerivanje, padanje, dviganje, vse samo mrtvo, brez nadno iskanje?

Nedoumna vprašanja se kristalizirajo ob funkciji pesniškega poslanstva, njegovi lastni uporni težnji, da prodre do globine zavesti človeka o sebi.

Vprašanja niso bila metafizična. Ali ničnost sveta in nesmisel naših del, ali boj za svetlobo, jasnost in upravičenost večnega človekovega hotenja za dobrim in napredkom?

Kot iz velike daljave prihajajo misli in motivi teh stihov. Med njimi ni vedno povezave, ki bi bila vidna na prvi pogled. Tok misli je zdaj samo nakazan, zdaj pretrgan. Osnovno intencijo pesnika se mora šele odkriti, ali bolje čutiti. Skriva se za gosto mrežo metafor, pri katerih je težišče zdaj na iznenadnem domisleku, ki kar zablesti iz stihov, zdaj na zapeljivi muzikalni frazi zelo ritmiziranega jezika. Čeprav so mesta zelo emocionalne, imajo pesmi izrazito intelektualne osnove.

Jezik metafor ni mogoče prevajati na navaden predmetni jezik. Zanje je mogoče določiti le nekatere uporne točke, in še to je zelo negotovo. Te točke so v jeziku in v pojmi. Pesmi teh skupin, kot so *Metamorfoze*, *Prebujenje*, *Nočni psalm*, *Visoki hip*, *Težka ura*, *V noč* in *Vizija*, imajo specifičen besedni zaklad. Najpogostejše besede so *sanje*, *klic*, *duša*, *žioljenje*, *mrak*, *vesolje*, *nebo*, *zemlja*, *luč*, *noč*, *večnost*, *hrepenenje*.

Vendar iz samih besed ni mogoče sklepati na stvarno vsebino metafor in verzov, ki zdaj »v plamenih prozornih gore«, zdaj so »le tiha, tajna melodija, in hrepenenje preko zemljé«. Pesem je zdaj »obupajoči, blodni duh«, zdaj »dih skrivnosti — ni radosti ni bolečine, a polno je snòv«. V tem »mrtvem žarenju mrtvih sonc« se tudi slovenski pesnik včasih približuje oni kritični točki, ki jo sam imenuje *temen nič*, tistemu dvomu v smisel eksistence, ki je tako značilen za poezijo in filozofijo od Mallarméja do Sartra. Vendar Župančič ni dvomljivec. Ne spušča se v ugibanja o ničevnosti kot o domnevno edini čvrstosti. Smisel poslanstva pesnika vidi v aksiomu, ki ga je zase formuliral s stih:

*Sredi vsegà razprostri peroti kot dve zarji, in v viharji harpa boš,
ki jo prebira Gospod.*

ZUSAMMENFASSUNG

AUS DER POETIK ŽUPANČIČS

Die Abhandlung erörtert drei Komplexe in der Poetik Oton Župančičs (1878—1949): die Rolle, die das Volkslied in seiner Lyrik spielte, die Funktion des 'Rhythmus' in der Struktur des Verses und die Klassifizierung seiner Metaphern.

In der Genesis des slowenischen Symbolismus, gewöhnlich »slowenische Moderne« genannt, gibt es eine bezeichnende Besonderheit. Die Bewegung entstand in ästhetischer Hinsicht aus einer Auflehnung gegen den Formalismus in der Poesie der realistischen Richtung. Aber der erste Anstoß kam nicht von der französischen Dekadenz oder dem Symbolismus. Bevor sich die junge Dichtergeneration den Ausblick auf die westliche Literatur erschloß, zieht sie an der Ausdruck der heimischen lyrischen Volksliedern. In ihnen wurde ein besonderer Wert entdeckt, die sinnliche Kraft poetischer Sprache, die hinter ihrer unmittelbaren Bedeutung einen neuen, kaum angedeuteten Sinn verbirgt. An diesen Elementen fehlte es in der Poesie des Realismus. Laut Župančič ist der eigentliche Volksgeist jene breitere Individualität, auf der sich erst die persönliche Individualität frei entwickeln kann. Die Struktur der Verse lyrischer Volkslieder drückt sich auf unterschiedliche Weise tief in der Arbeit Župančičs aus. Besonders stark war der Einfluß auf den Rhythmus. Der Rhythmus stellt für ihn das grundlegende, wesentliche Element des Gedichtes dar. In vielen seiner Gedichte würde man vergeblich ein regelrechtes metrisches System suchen. Sie sind durchweg nach dem Prinzip des lebendigen Rhythmus gebaut. Damit begann der Prozeß der modernen slowenischen Poesie. Laut Župančič verbindet der Rhythmus das System der Bilder mit der lautlichen Orchestrierung des Wortmaterials. Er ist der Träger jener »höheren Realität«, die das Gedicht von der gewöhnlichen Rede scheidet. Auf diesem Grund formt Župančič nicht nur Vers oder Strophe, sondern eine musikalisch-rhythmische Phrase als eine in sich geschlossene, emotionale, gedankliche und klangliche Einheit. In der Lyrik Župančičs gibt es kaum geringfügige, alltägliche Präokupationen. Der Dämon des Künstlertums führt ihn zu den wesentlichen Fragen nach dem Sinn des Lebens, der Natur und des Kosmos; das ist der Gegenpol zu seinen gesellschaftlich engagierten Gedichten. Für eine solche Vorstellungswelt konnte er sich nur einer metaphorischen Ausdrucksweise bedienen. Selten gibt es Metaphern, bei denen zwischen Gegenstand und Bild eine empirische Verwandtschaft besteht. Viel häufiger ist der Typ der modernen Metapher, in der Dichter Gegenstände verbindet, die keinen logischen Zusammenhang haben. Die meisten solcher Metaphern sind der Natur entnommen. Die Hauptmittel in ihnen sind Sensationen von Hell und Dunkel, Farbe, Klang und Duft. Solche Metaphern in gewöhnliche Sprache zu übersetzen wäre unmöglich. Es ist nur möglich, statt dessen einige Anhaltspunkte zu bestimmen, die in Begriffen wie Traum, Ruf, Seele, Leben, Dämmerung, Freude, Himmel, Erde, Licht, Nacht, Ewigkeit, Sehnsucht umfaßt sind. Im Kampf zwischen der Nichtigkeit der Welt — dem »dunklen Nichts« — und dem Licht, von dem die Metaphern sprechen, entscheidet sich Župančič für die Lebensvitalität.

Haralampie Polenaković' (Skopje)

DVA PRILOGA ZA ZAPOZNAVANJETO
SO PREPEVITE NA K. D. PETKOVIĆ
OD ČEŠKI NA MAKEDONSKI JAZIK

Za nedovolno proučeniot makedonski poet i prv makedonski slavist, bašinoselecot Konstantin D. Petkovik' (1835—1897), odvaj nešto novi soznanija dobivme po završuvanjeto na poslednava svetovna vojna, blagodarejk' i mu na nekolokute prilozu, što se objaveni kaj nas¹ i vo SSSR².

So ovie dva priloga sakam da go proširam našeto poznavanje na preveduvačkata rabota na K. D. Petkovik'. Materijalite — prepevite, što ovdeka gi objavuvam, imav prilika da gi proučam vo »Literarniot arhiv na Narodniot muzej vo Praga«. ³

¹ H. Polenaković. Akcija Konstantina Petkovića na spasavanju starih srpskih rukopisa iz manastira Dobrilovine (u Hercegovini), Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XX, 3—4, 305—309, 1954; Istiot, Prvot naučen trud vo makedonskata slavistika, »Razgledi«, Skopje, 1966, br. 10, 1001—1005; Istiot, »Son sultana«, zaboravena makedonska stihotvorba od 1861, »Razgledi«, 1966, br. 10, 1006—1014; A. Spasov, Konstantin i Andreja Petkovik, »Razgledi«, br. 14 (40), Skopje, 10. juni 1955; Aleksandar Spasov, Prestojot na Konstantin Petkovik' vo Hrvatsko i Slovenija vo 1852 g., »Mlada literatura«, Skopje, 1957, br. 7, 35—50.

² N. I. Tolstoj, Stranički iz istorii makedonskogo literaturnogo jazyka, Istoriya slavjanskih literaturnyh jazykov, Akademija nauk SSSR, Institut slavjano-vedenija, Kratkie sobščeniya t. 43, Moskva, 1965, 17—34.

³ František Batha, Bulgarica v literárním archivu Národního musea, Praha, 1958, 8, br. 47. Vo opisot e propuštena (pečatna) greška vo naslovot na pesnata Kukavica, dadena kako Kukarica.

1

VARIJANTA OD »LIBUŠIN SUD« na V. Hanka
VO PREPEV NA K. D. PETKOVİK

Prvot makedonski prepev na »Libušin sud«, del od mistifikacijata na V. Hanka »Zelenogorskiot rakopis«, beše go objavil, vo 1852 godina, vo izdanie na Ruskata akademija na naukite, poznatiot ruski slavist I. I. Sreznevski, profesor i rakovoditel vo slavističkite studii na makedonskiot student K. D. Petkovik', koj tokmu vo 1852 g diplomiral slavistika na univerzitetot vo Petrograd.

2

So namera da im pruži možnost na slavistite za komparativni jazični slavistički studii, I. I. Sreznevski, zaedno so makedonskiot prepev na »Libušin sud« od K. D. Petkovik', objavi ušte: eden anonimen bugarski prepev, go dade češkiot originalen tekst i donese i prevod na »Libušin sud« na staroslovenski jazik.

Vakvoto komparativno izdanie na »Libušin sud«, duri vo naševo vreme mu posluži na ruskiot slavist N. I. Tolstoj⁴ da dade mnogu solidna studija za značenjeto na ovoj prepev od Konstantin D. Petkovik', koja: javljaetsja odnim iz ranih opytov soznanija makedonskogo literaturno-poetičeskogo jazyka na čisto narodnoj osnove.⁵ Za ova svoja studija N. I. Tolstoj go koristel i prepevot na »Libušin sud« na makedonski jazik, što go dade našiot poet Rajko Žinzifof deset godini podocna od prevodot na K. D. Petkovik'.⁶

Od varijantata na prevodot na »Libušin sud«, što ovdeka go objavuvam, se gleda deka K. D. Petkovik', pokraj napečateniot prepev od 1852,

⁴ Inaku, i damno pred toa, mistifikacijata na Hanka bila objavuvana vo prevod na povek'e (13) jazici. Sporedi POLYGLOTTA KRALODVORSKÉHO RUKOPISU, V Praze 1852, 1876.

Tekstovite od pesnite što gi analiziram vo vtoriot prilog, objaveni se vo ova izdanie so ispravkite što se izvršeni (od Hanka)? nad avtografot na K. D. Petkovik'.

⁵ Spomn. delo, 17.

⁶ Novoblgarska sbirka, Moskva, 1863.

dal barem ušte eden — najverojatno vo približno istoto vreme —, koj, kako k'e se vidi, nosi vo sebe znatni razliki od pečateniot tekst. Za žal od ovoj prepev na K. D. Petkovik', datiran so 1 januari 1852, mene mi e poznat samo onoj fragment od vkupno *osum* stihovi, zapišani na eden od dvata lista, što se čuvaat vo »Literaturniot arhiv na Narodniot muzej vo Praga«. Dali vo ostavštinata na V. Hanka se naoga i nekoj drug del od ovoj prepev, k'e treba doprva da se istražuva. Interesen e faktot deka fragmentot, za koj stanuva zbor, ne pretstavuva ni početok, nitu kraj od »Libušin sud«, tuku se toa stihovi izvlečeni nekade od poslednata četvrtina na spevot: točno toa se stihovite 100—107 od numeracijata što ja dava vo svoeto izdanie kon studijata N. I. Tolstoj.⁷ Megutoa i samiot ovoj fragment korisno može da posluži za zapoznavanje so preveduvačkata postapka na K. D. Petkovik'.

Za da se vidi poredljivo razlikata meѓu dvata prepeva, gi davam paralelno obata prevoda, od leva strana donesuvajki go nenapečateniot fragment, i podvlekuvajk'i gi razlikite vo odnos na pečateniot tekst:

Stana Hrudoš iz Otava kriva,
 Žlčka mu se *po utroba razli*
 Opljutina snaga *mu se tres*e
 Mahna s raka i *grozno povikna*:
 Gore pilcam što gi *zmija najde*,
 Gore mažem što im žena vlada!
 Maž nad maži priliča da vlada
 Na *prvenca je taktika stoka*.

Stana Hrudoš_b ot_b Otva kriva,
 Ž_blčka mu se razli po utroba,
 ot ljutina snaga se tres_eše.
 Mahna s_b raka, kako ljut bik_b revna:
 Gorki pilci, što gi zmija najde,
 Gorki maži, što gi žena vlada!
 Maž_b nad maži priliča do vlada.
 I prvencu stoka da se dade!

Opšti zabeleški za obete varijanti od prevodot na »Libušiniot sud« možat da se sogledaat, koga k'e se sporedat so češkiot original. Od primerot podvlečen vo vtoriot stih, se gleda deka pečateniot tekst odi bukvalno spored originalot: »Žleč se iemu rozli po utrobie«, dodeka fragmentot e poblizok do obrtot voobičeen vo narodnoto tvoreštvo. I vo tretiot stih, podvlečeniot tekst od fragmentot e poslobodno daden otkolku što e toa slučaj so odnosniot pečaten tekst: »trasechu se lutostia vši udi«, iako e posledniot vo duhot na narodniot makedonski jazik; i podvlečeniot tekst od četvrtiot stih od fragmentot poblizok e vo svojata sloboda do narodniot izraz, dodeka pečateniot tekst e sosema veren na originalot: »machnu rukú, zarve iarým turem«. Petiot i šestiot stih od

⁷ Pri toa sakam da spomenam deka i vo prevodot na K. D. Petkovik' i vo toj na Rajko Zinzifov, kako i vo anonimniot bugarski prevod, pred »Libušiniot sud« objavena e i odlomka od »Snjem« od Hanka.

fragmentot se oddalečuvaat od originalot, taka što napečateniot tekst e podobar. Posledniot, osmiot stih potočno e prepean vo fragmentarnata varijanta, otkolku vo pečatenata, vo koja značenjeto od originalot e izmeneno: »prwencu diedinu dáti prawda«.

Vo fragmentarnata varijanta preveduvačot upotrebuva fonetski pravopis, što se gleda od ispuštanjeto na tvrdiot znak *i* od precrtuvanjeto na istiот vo slučai kade mahinalno go zapišal (отъ, pilcamъ, imъ i dr.). Pretpolagam deka vo pogled na pravopisot na pečateniot tekst se ogleduva intervencijata na I. I. Sreznevski. Vo stih petiot i šestiot vo obata prevodi, preovladuva duhot na ruskiот jazik, osobeno vo slučajot koga originalniот zbor »gore« go preveduva so »gore«, odnosno »gor-ki«, mesto so »teško«.

Obata prevoda od K. D. Petkovik' nosat vo sebe ne mali dostoinstva na svesni pojavi za sozdavanje kniževen makedonski jazik na narodna baza, kako toa go zabeleža N. I. Tolstoj. So objavuvanjeto na novootkrieniот fragment na prevodot, se z bogatuva našeto poznavanje na preveduvačkata postapka na K. D. Petkovik', prviot makedonski preveduvač od češki jazik.

I ušte nešto, na krajot. Od najnovite studii na profesorot Julius Dolanski, posveteni na izvorite na mistifikacijata na Hanka,⁸ se gleda deka odzvuk od »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« od popularniот Andrija Kačik' Miošik' do makedonskiот čitatel, možel, preku prepevot na K. D. Petkovik', da dojde nekolku decenii porano od konstatiranata »makedonizacija« na del od Kačik'eviot »Razgovor...«.⁹

2

TRI LIRSKI PESNI OD »KRALEDVORSKIOT RAKOPIS«

na V. Hanka VO PREPEV NA K. D. PETKOVIK'

Zaedno so fragmentot od prevodot na »Libušin sud« od K. D. Petkovik', za kojšto stana zbor vo prviot prilog, vo materijalot od »Literar-

⁸ Julius Dolanský, »Libušin soud« z Rukopisu zelenohorského a Kačičův »Razgovor«, Slavica Pragensia, IX. Praha, 1967, 45—88; Istiот, Neznámý jihoslovanský pramen Rukopisu královédvorského a zelenohorského, Academia, Praha, 1968.

⁹ H. Polenaković, Kačičeve pesme u Makedoniji, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovjena JAZU, 1954, 261—273.

Стана Хрѣсто из Отава крава,
Долгока, му се попузда ражен
Отъ мотана екара му се турсе
Махна е рака и грозно побихна,
* Голе пишунѣ му ги димѣ найде
Голе имамѣ дѣло му е дѣло вѣда
Маши код машин прама да вѣда
На прѣвѣнѣ се таркѣма стѣма.

Корѣвѣца.

На ширѣко тѣме дад стѣма,
А на кѣро куковѣца
И си кука и си тѣре
Зауо прѣвѣтѣ вѣсѣда нѣре.
Ако дѣлѣме дѣлѣно вѣсѣде,
Вѣсѣда да нѣмѣваѣтѣ бѣма,
Да дѣлѣме хѣлѣко вѣдѣма,
Вѣсѣда да и кѣто бѣма.

Как да класи шѣрѣди вѣкѣма,
Ако вѣсѣда кѣсѣно дѣма!

niot arhiv na Narodniot muzej vo Praga se naog'aat i tri pesni od »Kraldvorskiot rakopis« vo makedonski prepev napraven od K. D. Petkovik' toa se slednive pesni:

Kukavica (Zezhulice), str. 1—2 od rakopisot, *Sirota* (Opuštiená), str. 2 od rakopisot i *Kitka* (Kytice), str. 5—4 od rakopisot.

Eve go makedonskiot prepev na spomnatite češki pesni:

Kukavica

Na široko pole dab stoi,
A na nego kukavica
I si kuka i si plače
Zašto proletb, svegda nije
Ako zrěše žito v pole,
Vsegda by proletb byla;
Da zrěše jablko v bahča,
Vsegda by lěto bylo.
Kak by klasi mřzli v kopi,
Ako vsegda jesen běše!
Kak by momč težko bylo
Ako vsegda sama běše!

Sporeduvan so originalot, prepevot na *Kukavica*, pokraj neкои uspeli stihovi, od koi neкои se pouspeli i od originalot (na primer vtoriot stih od prvata strofa), pokažuva i slabosti, koi se odnesuvat pred sé do toa dali prepevuvačot dobro go razbral originalot. Ovaa zabeležška se odnesuva na celata vtora strofa, koja bi trebalo da glasi približno vaka:

Koga bi zrealo žitoto v pole,
ako e postojana prolet?
Koga bi zreale jabolkata v bavča,
ako e postojano leto?

Sirota

Dodeka vo tekstot na prvata pesna se storeni neкои sitni pravopisni ispravki, nad tekstot na vtorata pesna ima golemi intervencii: se dodava tvrdiot znak, kade prvotno ne bil napišan: vo neкои primeri kade prvotno e napišano *a* -nad nego e запиšan nazalot »on«; vo stihovite 9 i 11 nad početnata bukva *k*, vo zborot *kdě* napišana e bukvata »g«; vo site primeri zborot »šuma« e znamenet so »goro«. Eve ja pesnata:

Ah ty šuma, temna šuma,
 Šuma Miletinska!
 Zaščo ty se zelenėješ,
 Zime, lětě jedno?
 Rada byh az da ne plačam,
 Srđce da ne kršam;
 Ал речете ljudi dobri
 Koj by tuk ne plakal,
 Kdě moj tatko-tatko mili,
 Zakopan je v zemlja.
 Kdě nad majka-mila majka,
 Sitna trava raste.
 Němam brata niti sestra
 Milo momče zeha.

Prevodot na pesnata a veren na originalot, zadržuvajku ja i melodi-
 jata na originalot, kako i dikcijata. Treba da se zabeleži deka prevedu-
 vačot ja upotrebuva i bukvaťa »j«.

Kitka

Větrence věje
 Iz knežinska šuma,
 Milenka trbči
 Kaj potokъ bistri.
 Naliva voda
 V kovani vedra,
 Po voda k moma
 Kitica pliva.
 Kitica vonna
 S fioľ i ruža.
 I fana moma
 Kitka da lovi;
 Padna, ah padna
 V hladna vodica;
 »Ako byh znala,
 Kitko hubava,
 Koj te v dubrena
 Zemlja posadi;
 Tomu byh dala
 Prstence zlatno.
 »Ako byh znala,
 Kitko hubava,
 Koj tebe sos lyk
 Megki izvrbza,

Tomu byh dala
 Iglica z kosi.
 »Ako byh znala,
 Kitko hubava,
 Koj te po hladna
 Vodica pusti
 Tomu byh dala
 Věnc iz glava.«¹⁰

Kako i prethodniot prepev, i vo ovoj preveduvačot ja zapazil vernosta na originalot, od isti ot prenesuvajk'i ja vo svojot prepev svežesta, naivnosta i melodičnosta.

Treba da se odbeleži deka vo ovoj prepev — a donekade i vo ostanatite — se čustvuva duhot na srpskiot jazik, so koj K. D. Petkovik' odlično se služel, pišuvajk'i na nego naučni priloz i vodejk'i korespondencija. Toa osobeno se gleda od upotrebata na celi izrazi, kako što se: »ako bih znala«, »Tomu bih dala«, potoa od upotrebata na »iz«, mesto »od« vo posledniot stih, od upotrebata na bukvata »đ« od srpskata azbuka i dr. Od češkiot jazik preveduvačot go zadržal zborot »fiol« (mesto »viol«), koj zbor go nema vo makedonskite govori, što ne znači deka na vremeto i ne se upotrebuval osobeno od strana na inteligencijata.

Iako malu na broj — senase 66 — ovie stihovi ja abogatuvaat makedonskata poezija od prvite godini na vtorata polovina na XIX vek, inaku dosta oskudna.

Pri pišuvanje to na ovoj svoj trud sum se koristel so edno od postarite izdanija na »Kralodvorski rakopis«: KRALODWORSKY RUKOPIS... Nalezen a wydan od Waclawa Hanky, w Praze, 1829.

Na ova mesto sakam da i ja iskažem svojata blagodarnost na Alenka Georgieva, knižničar vo Bibliotekata na Makedonskata akademija na naukite i umetnostite, koja ljubezno mi pomagaše pri sporeduvanje to na makedonskiot prevod so češkiot original.

¹⁰ Pod poslednata pesma ima zabeleška vo rakopisot so označuvanje na datata i potpis na preveduvačot:

»S. P.

1. Janv. 1852 K. P.

Ostal'nago soobščit' těper' ne mogu potomu, čto přédvaritel'no hoču (?) peredelat'.

K. Petkovič

RÉSUMÉ

DVA PŘÍNOSY K POZNÁNÍ PŘEKLADŮ K. D. PETKOVIČE
Z ČESKÉHO DO MAKEDONSKÉHO JAZYKA

Autor studie, akademik Haralampie Polenakovič, profesor makedonské literatury na Filosofické fakultě ve Skopji, uveřejňuje nové materiály z překladů známého padělku V. Hanky, Rukopisu královédvorského, do makedonštiny. Tyto překlady pořídil v r. 1852 K. D. Petkovič z Bašina Sela u Velesu.

Z analýsy překladů, které jsou majetkem Literárního archivu Národního muzea v Praze, je vidět, že jejich autor v zásadě úspěšně překládá Hankův text, i když místy je jasné, že plně nepochopil originál.

Tyto překlady K. D. Petkoviče představují cenný materiál k poznávání snahy makedonské inteligence z počátku druhé poloviny XIX. století o vytvoření makedonského literárního jazyka, a to na základě lidovém, jak to nedávno vyjádřil ruský slavista N. I. Tolstoj ve své studii *»Stranički iz istorii Makedonskogo literaturnogo jazyka«*, Moskva, 1965 když analysoval jeden překlad Hankových padělků do makedonštiny.

Janez Rotar (Maribor)

RAZPUST IN OBNOVA SLOVENSKE MATICE MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Leta med prvo svetovno vojno in usoda Slovenske matice, ustanovljene 1864 in do ustanovitve Slovenske akademije znanosti in umetnosti najpomembnejše slovenske kulturne in znanstvene ustanove, so do danes ostala slabo osvetljena. Pričakovati je bilo, da bo Matičina usoda medvojnih let obravnavana v jubilejnem zborniku razprav ob stoletnici Slovenske matice,¹ vendar se to ni zgodilo, čeprav sta pravzaprav dva avtorja obravnavala življenjsko pot in delovanje Matice. Njeno medvojno usodo sta le sintetično označila, navajajoč kot glavni vzrok razpusta Matičino izdajo jugoslovansko politično tendenčnega romana Gospodin Franjo, ki ga je napisal tedanji član Matičinega knjižnega odseka Fran Maselj Podlimbarski. Nekaj podrobnosti v zvezi z vlogo tega romana pri razpustu Slovenske matice je navedenih tudi v Masljevih zbranih spisih, ki jih je za Tiskovno zadrugo pripravil in s komentarji pospremil dr. Janko Šlebinger.² Kar je še drugega napisanega v zvezi z Matico in njenim razpustom med prvo veliko vojno, je bolj sprotnega značaja, ponavadi kot dopolnilo ali pojasnilo ob raznih avtorjih in njihovem prizadevanju. Tako je npr. precej gradiva zbranega v opombah Tavčarjevega zbranega dela, ki ga ureja Marja Boršnik, in sicer v osmi knjigi.³

Ali je vprašanje, ki je zastavljeno v naslovu, tako nepomembno, da nanj ni treba iskati širšega odgovora, ali pa so morda dosedanje ugotovitve pravilne in zadostne? Predvsem je treba pokazati, da so bili vzroki za razpust slovenskega učenega društva precej širši, kot pa jih večinoma najdemo v literarnozgodovinskih opombah in gradivu. Ti vzroki segajo v predvojni čas. Posebno vprašanje je tudi, kako da je Matica obnov-

¹ Slovenska matica 1864—1964. Uredil dr. France Bernik, Ljubljana 1964.

² Fr. Maslja-Podlimbarskega Zbrani spisi I, II, IV/1, 2. Uredil dr. Janko Šlebinger. Ljubljana 1925—1931.

³ Ivan Tavčar, Zbrano delo. 8. knjiga. Uredila Marja Boršnik. Ljubljana 1959, 525—526.

ljena že med vojno in komu gredo zasluge za njeno obnovo. Zanimivo pa bi bilo tudi odgovoriti na vprašanje, če je bil pisatelj tendenčnega romana, ki ga navajajo kot tistega, ki je dal povod za razpust, deležen enake skrbi pri razbremenitvi obdolžitve — v pisateljevem primeru konfinacije — kot Matica. Zadnje vprašanje že ne spada več v okvir gornjega naslova in je obravnavano drugje,⁴ treba pa je pojasniti tista vprašanja, ki so postavljena pred tem.

Za obravnavo teh vprašanj pa na žalost ni na razpolago veliko gradiva in menda bo prav tu glavni vzrok ali pa vsaj eden poglavitnih, da vprašanje v novejšem času ni bilo dovolj obravnavano. Večji del zanesljivega gradiva predstavljajo maloštevilni uradni akti, potem zapiski v zvezi z obravnavo in sprejetjem Masljevega romana v knjižni program Slovenske matice, dalje Masljevi in drugi dnevniški zapiski (Ilešičevi, predsednika Slovenske matice) ter pisma, nanašajoča se na Matico, naslovljena večinoma tistim, ki so si prizadevali za njeno obnovitev. Končno je treba v gradivo vključiti tudi časopisna poročila o prizadevanjih za obnovitev najpomembnejšega tedanjega slovenskega učenega društva. Žal pa ni nikakih časopisnih poročil o prepovedi Matičinega delovanja, ker slovenski časniki tedaj o tem niso smeli nič pisati.

Na splošno se torej trdi, da je bil vzrok za suspenzijo Slovenske matice Masljev roman *Gospodin Franjo*. V resnici pa je bil ta roman le povod, in sicer še celo precej kesen povod. Roman je bil zaplenjen dne 5. septembra 1914,⁵ Matici pa je bilo prepovedano delovanje pravzaprav že prej, kakor bo pokazano, torej sta obe akciji potekali nekako istočasno. Člankar v Slovenskem narodu piše leta 1917 takole: »Izbruhnila pa je svetovna vojna, prišel je absolutni režim grofa Stürgkha. Po celi državi, posebno pa tudi pri nas na Kranjskem, se je sumilo in vohalo veleizdajništvo v najbrezpomembnejših izrekih in dejanjih in so se vršili veleizdajniški procesi na vseh koncih in krajih. Tudi v popolnoma nedolžni vsebini knjige *Gospodin Franjo* so našli naenkrat veleizdajniške tendence. Danes, ko vladajo zopet ustavne razmere v državi, bi se nad vsebino nikdo več ne izpodtikal. Šlo se je pač izvestnim krogom na Kranjskem za to, da se ugotovi kar največ veleizdajstev.«⁶

⁴ Janez Rotar, *Socialna in politična misel Podlimbarskega*. Slovenska matica 1969, 225—235.

⁵ Šlebinger, *Podlimbarskega Zbrani spisi IV*, str. XV.

⁶ Pritožbe Slovenske Matice. SN 24. 7. 1917.

Odgovoriti je torej na vprašanje, kateri so bili tisti »izvestni krogi na Kranjskem«, ki so bremenili Slovensko matico in Maslja oziroma njegov roman?

Predvsem je treba upoštevati dejstvo, da strankarska razdeljenost slovenskega javnega in političnega življenja in njegovih vidnejših nosilcev z začetkom vojne še zdaleč ni popustila, čeprav so politične stranke z vojno prenehale delovati. Medstrankarske razprtije so bile enako hude oziroma zaradi pravkaršnjega začetka vojne celo še hujše in tudi bolj sovražne. Razloga sta bila vsaj dva: Neposredno pred začetkom vojne so se strankarska nasprotja izza volitev leta 1911 še stopnjevala in se je postopoma razbijalo nadstrankarsko sodelovanje celo pri takšni kulturni in znanstveni ustanovi, kot je bila Slovenska matica — kar bo kmalu podrobneje pojasnjeno — drugi vzrok pa se je kotil ob različnem gledanju na slovensko politično bodočnost, torej na povezovanje slovenske narodne prihodnosti z avstrijsko ali z jugoslovansko. To vprašanje je vojna sedaj zaostrila, zaostrila tako, da so se v neenakem položaju znašli tisti, ki so videli slovensko politično prihodnost v avstrijskem trializmu, predvsem politično misleči ljudje okoli slovenske ljudske stranke, in tisti, ki so iskali ali slutili slovensko narodno prihodnost v jugoslovanski politični skupnosti. Ta smer pred vojno ni pripadala le eni stranki, vendar so se med meščanstvom zanjo zavzemali predvsem mlajši pripadniki narodno napredne stranke ter tisti v njeni bližini, omladini. V tej smeri so iskali preporodovci ter nekateri posamezniki, leta 1915 npr. Ivan Cankar, in nekateri pripadniki socialnodemokratske stranke, npr. dr. Henrik Tuma, Albin Prepeluh. Vse te pa je združevala pravzaprav samo ta okoliščina, da niso pripadali slovenski ljudski stranki, temveč drugim strankam in smerem, kake bistvene druge skupne lastnosti razen osnovne jugoslovanske usmerjenosti pa ni bilo. Toda ravno njo so prav različno zastopali in razumeli, nekateri bolj avstrijsko, drugi docela nasprotno.⁷ In še nekaj je bilo vsem skupno: Konkretno oblike politične rešitve si niso predstavljali morda z eno samo izjemo: to bi bil Ivan Cankar, ki je leta 1915 v svojem predavanju napovedoval rešitev. Vendar bi politično misleči ljudje tedaj mogli ugotoviti, kot ugotavljamo danes, da je pri tem šlo bolj za idealno vizijo, ki naj bi se uresničila, in ne za nekaj takšnega, kar bi se moglo uresničiti v skorajšnji

⁷ Dušan Biber, *Jugoslovanska ideja in slovensko narodno vprašanje v slovenski publicistiki med balkanskimi vojnami v letih 1912—1915. Istorija XX veka. Zbornik radova. Beograd 1959, 294 in sl.*

prihodnosti. Proces uresničevanja takšne zamisli, ki smo mu priče že dobri dve desetletji, to trditev prepričljivo potrjuje.

Ob začetku vojne pa je takšno različno politično gledanje deloma prerastlo v strasti, deloma se je spreobrnilo in postalo državno lojalno, deloma in pri ne tako zelo maloštevilnih posameznikih pa se je pritajilo. To je razumljivo, kajti slovenska zvestoba oziroma zživetost z Avstrijo je bila tako tradicionalna, tako trdno in globoko vcepljena, da se je mogla le počasi razkrajati. Glede možnosti drugačnih političnih oblik in okvirov v prihodnosti pa je bila pogojena tudi s tradicionalnim avstrijskim katolištvom, katolištvom avstrijske države, kar so avstrijski Slovani v sosedstvu z neavstrijskimi pravoslavni Slovani skoraj že vse preteklo stoletje po svoje čutili in doživljali, menda Poljaki intenzivneje kot Slovenci ali celo Hrvatje. In ko je bilo treba spričo povoda in začetka svetovne vojne dokazati ne le politično lojalnost, marveč tudi zvestobo, so tu in tam mogla zavestneje soodločati in vplivati na mišljenje in na odločitve še vedno živa strankarska nasprotja v slovenskem meščanskem političnem življenju.

Seveda ni nobenega pisanega dokaza, ki bi mogel biti osnova trditvi, da je bila Slovenska matica razpuščena iz prav takih okoliščin. Če pa pobliže pogledamo razmere, ki so vladale v njej zadnji leti in ki so oblikovale njen »nadstrankarski«⁸ položaj ter delovanje, bo vendarle mogoče jasneje osvetliti vzroke, ki so privedli do prepovedi njenega delovanja. V Matičnih odborih — upravnem, knjižnem, gospodarskem — so delovali pripadniki obeh meščanskih strank, predsednik pa je že od leta 1907 bil dr. Fran Ilešič, znan tudi po svoji novoilirski kulturni usmerjenosti, sicer pa vidnejši pripadnik slovenske narodno napredne stranke. Njegovo vodenje je bilo kulturnopolitično jasno usmerjeno, spočetka izraziteje novoilirsko in ne jugoslovansko, z leti pa se je ta smer oblikovala jasneje jugoslovansko. Njegov osebni nastop je bil deloma avtoritativen, deloma pa tudi avtoritaren,⁸ kot kažejo nekatere okoliščine, npr. vzroki za odstop večletnega tajnika Frana Podkrajška leta 1910, čigar mesto je potem začasno prevzel Fran Maselj. Podkrajšek je odstopil prav zaradi tega, ker se s predsednikom Ilešičem »nekako nista mogla«,⁹ torej je moral odstopiti kot šibkejši. Razpoloženje v Slovenski matici, različno

⁸ Tako je tedanjega predsednika Slovenske matice v izjavi avtorju marca 1958 označil takratni odbornik dr. Ivan Grafenauer, ki je izstopil iz odbora.

⁹ Masljev dnevniški zapisek 16. 2. 1910. NUK ms 1052; prim. Rotar, nav. delo, 165, 286.

zastopanje ilirske in jugoslovanske misli kakor tudi slovenske politične in kulturne težnje izredno dobro ilustrira Finžgarjevo pismo predsedniku Ilesiču, napisano že po seji, na kateri so izbrali ocenjevalce Masljevega romana, ki ga je pisatelj predložil poleti 1913 Matičnemu knjižnemu odseku. Pismo se glasi:

Veledenjeni gospod predsednik! Hvala za pismo in izvolite sprejeti še moje mnenje! Jaz še danes vztrajam pri tem, da bi bilo veliko bolj prav, ko bi se onemu spisu, ki utegne biti zelo zanimiv, dal slovenski naslov, v njem samem pa naj živi gospodin Franjo. Za moja slovenska ušesa je to nekaj takega, da me zazebe. Tega nazora so vsi tedanji beletristi, ki kaj štejejo. Prav zato se nekateri namenoma odtezajo Matici, kar Vam gotovo ni neznano. In vsekakor je odločno nasprotje ilirizma, ako prinaša Slovan prevod iz hrvaščine. Toda to (moje) nasprotstvo je treba prav razumeti. Naša ljubezen do Hrvatov je v prvi vrsti utemeljena v Vašem tudi trdem izreku izza neke matične seje: »Če se Hrvatje za nas ne menijo dovolj, se moramo mi zanje.« (Replika svetniku Deteli.) To izjavo podpišem. Zgodovina mi kaže, ko sem zelo mnogo občeval s Hrvati, da se do novejših dobe niso za nas čisto nič brigali, razen par banкетов in donečih fraz. Malokdo je v Zagrebu razumel, če si govoril čisto slovenski govor. Zato je potreba, da jih s svojo kulturo prisilimo, da nas upoštevajo in zato se nam ni čisto nič treba vsiljevati in si izposojati besede, ki imamo sami pristno svoje. Tiste pa, ki jih morda potrebujemo in so po korenu občujugoslovanske, utemeljene v staroslovenščini, tiste naj se pač rabijo, a naj done slovensko.

Glede kulture imava midva različne pojme. Hrvatska nam je tip, kako se kultura ne sme širiti, bolje vtisnjevati. Tam je Zagreb, potem prepad in daleč nekje narod. Slovenci smo to že premostili in premostili smo z izobraževalno in kulturno organizacijo ter z zadrudništvom. Tu pri gnoju recimo, je začetek kulture. Nositelji in buditelji bodo itak samo nekaterniki, ali kaj mi to koristi, če so pa ti rari nantes tako visoko, da ne more ljudstvo za njimi, ne ker so previsoko ali preveč predaj, ampak zato, ker mase nihče ne dviga in se zanjo ne meni. Saj je to jasno, da bo štel v kulturi samo tisti, ki ni *modern*, to se pravi, ki sodobnike prekosi, ki je revolucionar. Vsi drugi so potrebni, korenito potrebni delavci, ki zastave ne bodo nosili. Zato se je meni večkrat zdelo o Vas nerazumljivo, kako morete direktno prezreti vse to veliko evlucijsko gibanje, ki ga je vodila ljudska stranka in ga poklicala v življenje na polji izobrazbe in zadrudništva. Da ima vsak tak pokret tudi odsev politike na sebi, to je znana reč in je ne moremo odpraviti. Ali dejanj se ne da zanihati. Če pogledate najbolj delavne akademike v Zagrebu, ki imajo najmočnejšo družbo in razpredene niti organizacije po vseh koncih domovine, so vam to Domagojci, ki so že kar Kranjci, da tako rečem. Beg pred frazo, veselje do dela. Ti skoro brez izjeme govore slovenski, ali vsaj gladko razumejo in brigajo /se/ za našo literaturo ter imajo — po njihovem glasilu sodeč — velike umetniške ambicije. To je kultura in politika. Vsaka politika brez kulture — zanič, vsaka

kultura brez politike — isto. Če doživimo trializem, potem smo v nekaj letih tako naglo edini, da se nam niti ne sanja ne in ne bomo niti trohice svojega individualizma prodali in zatajili.

To je moj ilirizem: Ljubimo Hrvate in vse Jugoslovane, pa jih z dejanji prisilimo, da nas upoštevajo in spoznajo, da nismo več otroci, ampak da jih smemo že peljati v šolo! Bili so pred nami, danes gredo vštric, če ne sega naš korak že pred njihove stopinje.

Naj končam: Upam, da sem Vam pojasnil svoj ilirizem, ki ima korenine v srcu, in niti malo ne dvomim, da bo rodil. Dosti bi se dalo o tem in o stotero drugih rečeh govoriti, žal, pismo je neokretna reč. Morda se kdaj osebno kaj pomeniva in bodite prepričani, da bom odkritosrčen do mozga, kar pa žal današnji svet ni.

Lepim pozdravom Finžgar.¹⁰

To Finžgarjevo pismo s Sore 19. junija 1913 je v sklopu naše obravnave dvostransko zanimivo. Najprej nam pojasnjuje, da predstavniki ljudske stranke v Matici niti malo niso bili brezbrizni glede tega, kakšen naslov naj ima Podlimbarskega roman, slovenskega ali srbohrvaškega. V nadaljnji vsebini pa sta soočeni dve kulturnopolitični in narodnopolitični smeri. V Slovenski matici in njenih vidnejših članih sta si stali ostreje in bolj nenehno nasproti kot pa v siceršnjem slovenskem nacionalnopolitičnem življenju. Ni neznačilno, da se je prav v Slovenski matici, učenem društvu, izoblikovala nekaka akademska oblika političnega in kulturnega dela, čigar zastopniki so bili iz naprednjaške stranke, predsednik Ilešič pa je temu delovanju dajal še specifično narodno-idejno označbo. Tej smeri nasproti pa je stala bolj med ljudstvo usmerjena dejavnost Matičinih pripadnikov slovenske ljudske stranke, ki jo je politično označevalo sicer trialistično avstrijanstvo, ki pa je v nacionalnoidejnem pogledu stala na stališču slovenske narodne samobitnosti, kolikor ni na tistem tu in tam tlel celo obrnjeni novoilirizem, kakor se vsaj malo čuti iz zadnjega dela Finžgarjevega pisma. Ta misel pa seveda ni nova in je bila navzoča v slovenski strani slovensko hrvaškega političnega povezovanja konec prejšnjega stoletja. Živela je vzporedno ob razvijanju jugoslovanske politične misli v prvem desetletju tega stoletja, močnejše pa se je manifestirala na slovensko hrvaškem katoliškem shodu leta 1913 v Ljubljani.

Prav ta shod je pripomogel, da so se že tako napeti odnosi med člani ene in druge stranke v Slovenski matici še zaostрил. Razdor se je napo-

¹⁰ Prepis pisma mi je iz ljubeznivosti posredovala M. Boršnikova.

vedoval že na seji knjižnega odseka 5. julija 1913, tedaj torej, ko so obravnavali knjižni program za naslednje leto in so dokončno sklepali o Masljevem romanu.¹¹ Seje se odborniki slovenske ljudske stranke niso udeležili (Breznik, Pestotnik, Detela). Na njej je bila prebrana Breznikova ocena Drechslerjevega izbora jugoslovanskih narodnih pesmi, za katerega so nato odborniki odklonili rabo cirilice, in sklepati je mogoče, da je kaj takega svetoval Breznik v svoji oceni.¹² Če je tako, so vsaj tu nekako upoštevali Finžgarjevo pismo Ilešiču. Predsednik Slovenske matice je bil na seji namreč navzoč. Ocenjevalca Masljevega romana pa sta bila liberalca Janko Šlebinger in Fran Milčinski. Odborniki so na seji dokončno sklenili, naj bo naslov romana *Gospodin Franjo*, torej neslovenski: »Naslov romana bodi: *Gospodin Franjo, roman, spisal...*»¹³ Drugače torej, kot so predlagali Finžgar in pristaši slovenske ljudske stranke v Matičinem odboru. Z drugimi besedami: mišljenje predstavnikov slovenske ljudske stranke sploh ni bilo upoštevano, s čimer je bilo prilitega nekaj olja na tleče medstrankarsko nasprotje v nadstrankarski kulturni družbi.

Že omenjeni veliki slovensko hrvaški katoliški shod v Ljubljani poleti 1913 pa je omogočil, da se je Matica lahko ponovno izkazala, koliko nadstrankarsko lahko deluje, pri čemer je bil težki preizkušnji izpostavljen najbolj predsednik Ilešič. Shod je bil med 25. in 27. avgustom, liberalna stranka in njeno časopisje pa sta že prej pisala in agitirala proti shodu, ga omalovaževala in pozivala k bojkotu. Prednjačila sta Slovenski narod in Lahov Dan, pa tudi Plutovo Jutro ni stalo ob strani. Slovenska matica se je odtegnila slehernim zunanjim znakom shodu na čast in gostom v pozdrav. To pa je pomenilo, da se je nadstrankarska kulturna in znanstvena ustanova podredila stališču in navodilom narodno napredne stranke in njenega časopisja. Glasilo slovenske ljudske stranke je na ravnanje Slovenske matice hitro reagiralo in ga takole označilo:

»Netaktnost dr. Ilešičeva. Ljubljansko prebivalstvo po veliki večini ni sledilo navodilu liberalnega časopisja, ki je razglasilo geslo preziranja slovensko-hrvaškega katoliškega shoda in prepovedalo krasiti hiše v čast tujim gostom. Med onimi redkimi, ki so se vdinjali nestrpni liberalni klikki in pred svetom pokazali svojo netaktnost, je tudi znani »Ilir«, predsednik Slovenske Matice

¹¹ Govekarjev zapisniški koncept seje. NUK ms 1011 VIII, 8; Rotar, o. d. 216.

¹² Prav tam: »Breznikova kritika — soglašamo!«

¹³ Prav tam.

dr. Ilešič. Nemško filharmonično društvo je imelo toliko takta, da je vsaj za nekaj trenutkov na »Tonhalle« izvesilo cesarsko zastavo. »Slovenska Matica« je odklonila ta pozdrav našim gostom. To ne pomeni nič drugega, kakor preziranje vseh onih udeležencev katoliškega shoda, ki so člani Slovenske Matice ali celo njeni odborniki. Nasproti Hrvatom in drugim slovenskim gostom pa pomeni tako ravnanje skrajno breztaktost. Pred kratkim časom je pokazal zagrebški nadškof — koadjutor dr. Bauer svojo naklonjenost do Slovenske Matice s tem, da ji je poslal ustanovnico. Predsedniku Ilešiču pa se ni zdelo primerno, izvesti zastavo, ko je isti nadškof na bližnjem Kongresnem trgu imel slovesno sveto mašo. Pristnost »hrvatstva« dr. Ilešičevega se je tako pokazala v pravi luči! Naše razmerje do Slovenske Matice bode treba temeljito pojasniti: Ali hoče predsedništvo proti vsem odbornikom in članom enako objektivno postopati in pokazati nepristranskost ali pa ne. Od tega bodo odvisni naši daljnji koraki. Hrvatski javnosti pa sporočamo breztaktno ravnanje dr. Ilešičevo v primeren preudarek, da bode vedela prav ceniti tega moža.¹⁴

Seveda je tem grožnjam in obračunavanjem odgovoril energični Ilešič z enako mero, pri čemer pa je čutil še to ohrabrujočo prednost, da je tako rekoč v celoti razpolagal s Slovensko matico:

»Slovenska Matica ni razobesila zastave za katoliški shod in zato jo Slovence napada. Klerikalno glasilo stoji na stališču, da bi bila morala »Matica« iz ozirov do svojih klerikalnih članov razobesiti zastavo. Lej, lej, kake predprave zahtevajo klerikalci zase. Kdor pogleda imenik Slovenske Matice, spozna na prvi pogled, da so klerikalci v veliki manjšini... Matica je politično nevtralna in bo tudi ostala. Če pa klerikalcem morda ni všeč, da je Matica tako nevtralna in da jemlje vedno najnežnejše ozire na klerikalce, si pa naj pomagajo, kakor se jim zdi.«¹⁶

Tako so ostali tisti, ki so jim te skoraj posmehljive Ilešičeve besede bile namenjene, nekako osramočeni in brez besed, zato so pa bili toliko bolj pripravljene uresničiti grožnje člankarja v Slovincu glede »daljnih ukrepov«, na kar je moralo računati tudi Ilešičevo vodstvo Slovenske matice, ki se je temeljito pripravilo na bližnje volitve v vodstvene odbore te kulturne organizacije. Notica v Slovincu je za kasnejši čas opisala naslednji zmagoviti obračun vodstva s tistimi, ki so se kujali in mu nasprotovali:

»Občni zbor Slovenske Matice se je vršil včeraj v dvorani mestnega magistrata. Iz sporeda, ki se je vršil po navadni šabloni, nas letos zanima le izid volitev v odbor »Matice«. Predsedništvo in ž njim združena liberalna stranka se je maščevala za nezaupnico, ki so jo dobili za svoje netaktno postopanje ob zadnjem katoliškem shodu. Črtali so iz predlagane liste vse tiste odbornike, ki

¹⁴ S 50. 8. 1915.

¹⁶ SN 1. 9. 1915.

so količkaj za stvarno literarno in znanstveno delo. Umakniti so se morali dr. Debevec, dr. Gruden, dr. Mantuani, dr. Tomišek. Mesto njih pa so izvoljeni 'literati' kakor: dr. Vladimir Ravnihar, dr. Demeter pl. Bleiweis — Trsteniški, urednik »Dneva« dr. Ivan Lah in dr. Pavel Grošelj. Agitacija je bila zahrbtna, ker naši somišljeniki glasovnic ali niso dobili ali pa so jih jim dostavili šele v zadnjem trenutku. Liberalci so s tem glasovanjem sami pokazali, da jim za skupni kulturni zavod ni briga. Posledice so za Slovensko Matico na dlani.«¹⁶

Slovencu in pristašem slovenske ljudske stranke, ki so se zanimali za Slovensko matico, po izstopu preostalih katoliških odbornikov ni preostajalo drugo kot bojkot ali pa ostro ocenjevanje Matičinega dela. Slovenec je dotlej vedno poročal o Matičinih prizadevanjih in knjižnih izdajah, leta 1914 pa je vse to čisto prezrl. V Domu in svetu pa je bila objavljena kritika Masljevega romana *Gospodin Franjo*.¹⁷ Kritik je na svojevrsten in na videz nekoliko provokativen način, dejansko pa le v stilu pravkar potekajočega dvoboja in časopisnih polemik med vodstvom Slovenske matice in katoliško frakcijo označil literarno estetski kriterij Matičinega knjižnega odseka zaradi uvrstitve Masljevega romana v knjižni program: »Ko bralec prebere ta roman do konca in presodi, kaj je pisatelj hotel, se vesel prepriča, da se sme pri nas vendarle marsikaj natisniti, ko pa presodi, kako je izpeljal, kar je hotel, se žalosten vpraša, zakaj nima Matica bolj stroge umeetniške cenzure, nego ima država politično.«¹⁸

Torej je tudi ta literarno kritična ocena — česar ji kot celoti ni mogoče odrekati — postala sredstvo strankarskega obračunavanja, kar je očitno toliko bolj, ker kritik političnega jedra romana ni naravnost zavrnil, čeprav je izhajal iz tistega političnega stališča, ki je bilo značilno za vso slovensko ljudsko stranko, torej iz avstrijskega. Politično ravno tako gledano, le da naravnost in brezkompromisno, je zavrnil jugoslovansko politično tendenco Masljevega romana koroški katoliški politik Valentin Podgorc v celovškem *Miru*,¹⁹ pa mu zadelj tega ni mogoče očitati političnega izpada ali celo česa hujšega.

Žal pa je prišla vojna in v novih političnih razmerah so pravkaršnja strankarska obračunavanja mogla zadobiti še eno razsežnost, nepričako-

¹⁶ S 16. 3. 1914.

¹⁷ Iz. Cankar, *Gospodin Franjo*. Roman. Spisal Podlimbarski. Zab. knj. MS XXV. DiS 1914, 126—127.

¹⁸ Prav tam, 126.

¹⁹ V. Podgorc, *Gospodin Franjo*. *Mir* 7. 3. 1914.

vano, a najnevarnejšo. Posledica te nove razsežnosti je bila tudi zaplemba Masljevega romana, ki jo je državno pravdnništvo predložilo ljubljanskemu deželnemu sodišču in je bila takoj tudi izvršena. Povezovati to usodo Masljeve knjige samo z oceno v Domu in svetu in cenzorjevim reagiranjem nanjo — drugo se da le ugibati ali kvečjemu sklepati — je premalo osnovano. Kajti takšno usodo Masljeve knjige je napovedoval že tedaj, ko se o vojni nikomur še sanjalo ni, ocenjevalec rokopisa pravnik Fran Milčinski, čigar bojazen je Govekar takole zapisal na seji knjižnega odseka: »Milčinski se boji konfiskacije in navaja iz rokopisa več mest, ki se mu zde nevarna. Misli, da izgubimo (namreč Slovenska matica) 1.000 K državne podpore, nam zaplenijo knjigo in morda razženó celó društvo.«²⁰ In prav vse to se je tudi zgodilo, kakor je tudi res, da se po vsej verjetnosti ne bi bilo — kljub kritiki v Domu in svetu — da ni nastopila vojna. Že avgusta 1914 je prišel v preiskavo predsednik Slovenske matice Ilešič; proti Maslju se je začel postopek na vojaškem častnem sodišču 25. oktobra 1914 in za krivega je bil spoznan 18. marca 1915 ter obsojen na degradacijo, ker je omadeževal stanovsko čast s tem, ko v romanu razširja Avstriji sovražne politične tendence, okupacijsko upravo pa da dolži korupcije. Po več kot enem letu pa je bil 5. junija 1916 z obtožbo veleizdajstva konfiniran v Ober-Hollabrunn, a zaradi prenapolnjenosti tega konfinacijskega kraja blizu Dunaja je moral oditi v oddaljeno Pulkavo blizu moravske meje, kjer je v konfinaciji umrl 19. septembra 1917.

Slovenska matica je z delom prenehala jeseni 1914, kmalu potem, ko je bil roman konfisciran. »Nekaj dni nato je bila zadnja seja stare Slovenske matice in par dni nato je počil glas: Matica je razpuščena.«²¹ Govekarjevo zapisovanje je le približno. Konfiskacija Gospodina Franja in suspenz Slovenske matice sta potekala približno istočasno. Roman je bil zaplenjen 5. septembra 1914, deželno sodišče za Kranjsko pa je z odlokom 16. avgusta 1914, št. 1150/pol. zaradi prekoračenja statutarnega delokroga prepovedalo delovanje Slovenske matice, 21. septembra istega leta pa je bil odlok poslan notranjemu ministrstvu na Dunaj zaradi potrditve.²²

²⁰ Prim. op. 11.

²¹ Fr. Govekar — Dr. Jesen, Naša Matica, SN 12. 10. 1919.

²² Izvirnik je do nedavnega hranila gospa M. dr. Andrejkova in ga je odstopila Slovenski matici v Ljubljani. Prepis mi je ljubezno posredoval prof. dr. Svetozar Ilešič.

Tega odloka pa dunajsko ministrstvo ni nikoli potrdilo, zakaj vmes so posegli posamezniki, ki so se že tedaj zavzeli za umik odloka. O tem nam nekaj pove pismo pravnega zastopnika Slovenske matice dr. Ivana Tavčarja dne 17. novembra dr. Matiju Murku na Dunaj: »Odnosno na Vaše pismo z dne 12. oktobra 1914, za katero Vas v imenu Slovenske matice toplo zahvaljujem, Vam naznanjam, da smo zadnje sredo (11. IX.) vložili priziv proti razpustilnemu dekretu deželnega predsedstva in poslali prepise našega priziva vsem trem nasvetovanim dunajskim gospodom s prošnjo, naj z besedo podpro priziv in napno vse sile, da se odvrne obsodba k smrti od uboge Slovenske Matice. Za Vašo informacijo prilagam tudi tem vrsticam prepis odloka I. instance o razpustu in prepis našega rekurza ter prosim, da izkoristite tudi Vi Svoje zveze z vplivnimi osebami v visokih krogih za rešitev najimenoitnejšega našega kulturnega društva /.../ Vaše pismo mi priča, da je tudi Vas, velececenjeni gospod profesor, v živo zadelo skrajno strogo postopanje proti naši Matici, zategadelj se nadejam, da boste storili za nje ohranitev, kar je v Vaših močeh, in ponavljam svojo prošnjo /.../«²³

Tisti trije gospodje, ki so se na Dunaju posebej zavzemali za umik suspenzijskega odloka, so bili dr. Rudolf Andrejka, dr. Leonid Pitamica in dr. Ivan Žolger, ki so kot politiki oziroma višji uradniki imeli lažji dostop do odločujočih, predvsem pa so se iz lastnega nagiba zavzemali za Slovensko matico kot najvišjo narodno kulturno ustanovo.²⁴ (To dejstvo potrjuje tudi okoliščina, da je prav dr. Andrejka hranil dopis deželnega prezidija notranjemu ministru in ta dopis je sedaj v posesti Slovenske matice; prim. op. 22. Vse drugo spominsko gradivo pa je žal že skoraj obsojeno na pozabo, deloma tudi zaradi tega, ker se je večina kasneje izogibala načenjati vprašanja v zvezi z razpustom in obnovo Slovenske matice, kar lahko sklepamo tudi po ravnanju Janka Šlebinerja, urednika Masljevih zbranih spisov, ki je vendar sam bil v Matičnem vodstvu in je iz avtopsije marsikaj dobro poznal.²⁵) Vendar pa vsa prizadevanja za umik suspenza niso rodila drugega kot to, da ni bil potrjen, Slovenska matica pa je ostala pod prepovedjo vse do poletja 1917. Šele po smrti notranjega ministra grofa Stürgkha, ki ga je v atentatu ubil sin avstrijskega socialnodemokratskega voditelja dr. Viktorja

²³ Tavčar, ZD 8, 218—219.

²⁴ Izjava dr. Frana Koblarja, sklicujočega se na pripovedovanje dr. Leonida Pitamica, avtorju decembra 1968.

²⁵ Prim. Šlebiner, Podlimbarskega ZS IV, str. XII.

Adlerja, so se razmere jele hitreje spreminjati na bolje. Vendar pa k temu ni pripomogla samo personalna sprememba na notranjeministrskem stolcu, marveč predvsem porazi na bojiščih in pa oživljeno slovensko politično delovanje v Avstriji, nedvomno tudi njegov najvišji izraz, kar zadeva Slovence — majniška deklaracija. 2. julija je stopila v veljavo cesarjeva splošna amnestija za vse, ki so bili zaprti ali v preiskavi zaradi obtožbe veleizdajstva. Dr. Anton Korošec je v poslanski razpravi na Dunaju poudaril, da so »nagibi za denunciacije bili osebno sovražstvo in narodnostna nasprotstva«,²⁶ predstavniki jugoslovanskega kluba Benkovič, Pogačnik, Rybář in Dalmatinec Biankini so se zavzeli za povračilo škode po nedolžnem obsojenim in protizakonito preganjanim in konfiniranim,²⁷ Korošec je predložil posebno interpelacijo zaradi preganjanja Slovencev na Koroškem,²⁸ oproščena sta bila pisatelj Meško in poslanec Grafenauer, skratka: politično ozračje je postalo manj utegnjeno in v sklop tega procesa je bila zajeta tudi Slovenska matica ter kmalu nato tudi oživljena. To se je zgodilo sredi julija 1917 in o tem je največ zanesljivega zapisano v treh člankih, ki jih M. Boršnikova pripisuje Ivanu Tavčarju,²⁹ in ne brez razloga. Tavčar se je kot pravni zastopnik Matičin že leta 1914 začel zavzemati za društvo — kot smo zgoraj videli — leta 1917 pa s podvojeno vnemo, vendar predvsem za gmotno in imovinsko stran društva, ki je bila zaradi vojnega posojila močno prizadeta. Hkrati pa je povezoval Matičino usodo s krivdo Podlimbarskega, ki je v procesu popuščanja in amnestije leta 1917 v Pulka vi prav koprnel po oprostitvi, a se zanj nihče ni res zavzemal, pač pa so ga še po oživitvi Matice navajali kot tistega, ki je bil vzrok njene razpustitve.³⁰

Zavedajoč se vseh različnih okoliščin, ki so privedle do razpustitve Slovenske matice, pa je Tavčar takole sklenil prvi članek o obnovitvi učenega društva: »Vest o oživljenju naše Matice bo gotovo vsa slovenska javnost pozdravila z največjim veseljem in zadoščanjem. Hvaležno se pri tem spominjamo onih mož, ki so s svojim ugledom in s svojo vnemo pre-

²⁶ SN 9. 7. 1917.

²⁷ SN 10. 7. 1917.

²⁸ SN 9. 7. 1917.

²⁹ Tavčar, ZD 8, 524—526. Ti članki so: »Slovenska Matica« — oživljena. SN 7. 7. 1917; Pritožbe »Slovenske Matice«. SN 24. 7. 1917; »Slovenska Matica«. SN 18. 9. 1917. Zadnji ima označbo R.

³⁰ Prim. Rotar. o. d. 505—508.

prečili, da se vlada iz napačnega sramu ni odtegnila dolžnosti po pravilu storjene krivice. Prišel bo še čas, ko bo treba podrobneje razpravljati o aferi, katere predmet je bila Slovenska Matica; gotovo je tudi, da odločitev vlade ne popravi vsega, kar se je zagrešilo, saj je bila društvu vsled ustavitve prizadejana ogromna materijalna škoda. Pustimo danes rekriminacije!³¹

Čas za obračunavanje pa je mogel nastopiti šele po končani vojni in medstrankarska nasprotja, ki so se v tretjem letu vojne vendarle skoraj popolnoma unesla, so se tu s klicem po obračunu že znova napovedovala. Kaže pa, da so se eni in drugi po vojni temu izogibali; zakaj — to bi bilo težko povedati. Najbrž so se oboji zavedali, da nosijo oziroma morajo prevzeti del krivde. Tako je ostalo popolnoma osamljeno tisto, kar je F. S. Finžgar napisal leta 1920, verjetno zaradi tega, ker so skušali vleči na dan kak »atrocité«³¹ minulih let: »Slovenska Matica in dr. Krek. (V pojasnilo prof. dr. Ilešiču.) Med vojno sem obiskal dr. Kreka, ki je tedaj brezplačno vodil Gospodarsko zvezo. Med drugim sem ga vprašal: ‚Kako boste rešili premoženje Slovenske Matice, da ga ne pogoltné fiskus?‘ On mi je zatrdil, da se za to ni bati in da bo Matica delovala naprej, — če ne drugače, pa se ji spremeni ime. Dodal je: ‚Ali nisi slišal, da nam je Stürgkh ponudil premoženje Matice za Leonovo družbo? In veš kaj je odgovoril naš zastopnik: ‚Ekscelenca, Matičino premoženje je last celokupnega slovenskega naroda in bi bila tatvina, če bi si ga drznilo lastiti kako strankarsko društvo. Zato ponudbo odločno odklanjamo.‘ Nato je dvignil prst in mi rekel: ‚Fantič, ali smo pošteni ali nismo? Če bi bile vloge drugače razdeljene, bi bil utegnil dobiti Stürgkh drugačen odgovor.‘ — Fr. S. Finžgar.«³²

To pa je bil menda zadnji polemični prispevek v zvezi z usodo Slovenske matice med prvo svetovno vojno. Nedvomno je moral biti tudi prepričljiv. Vsako nadaljnje razpravljanje bi postalo tudi sila delikatno, saj bi morali klicati za pričo, ga braniti ali potrjevati človeka, ki je bil že nekaj let v grobu in ki je zapustil za sabo s svojim delovanjem leta 1917 zelo pozitivno dediščino. To je bil dr. Janez Evangelist Krek, ki se mu vsaj glede Slovenske matice ni moglo nič očitati. Zato tudi tako kategoričen odgovor Saleškega Finžgarja dr. Ilešiču, ki je znova načeljal to vprašanje. Glede Krekovega delovanja s tem v zvezi bodi ome-

³¹ »Slovenska Matica« — oživljena. SN 7. 7. 1917.

³² S 15. 12. 1920.

njeno, da se je Maselj obrnil za pomoč tudi nanj, in Krek mu je sporočil, »... naj se obrnem na dr. Majarona, ki bo gotovo odpri pot v Ljubljano.«³³ Torej je Maselj to storil potem, ko je vse drugo ostalo brezuspešno, ko mu ni mogel pomagati ne dr. Ravnihar ne kdo drug, ki se je nanj obrnil za pomoč. Razen tega je solidarnost mimo strankarskih nasprotij izpričana tudi v Ilešičevem primeru, ko je šlo za njegovo oprostitev. Ilešičev dnevniški zapisek o zavzemanju člana deželnega šolskega sveta in Matičinega odbornika dr. Ravniharja za Ilešičevo oprostitev, zaradi katere je bil Ravnihar pri Dermastiji, pove tole: »Ravnihar se je šel informirat k Dermastiji, kako mislijo klerikalci; Dermastiji se zde gravamina težka; držali se bodo baje pasivno.«³⁴

Zanimivo je tudi to, da se obtožbe zoper Ilešiča sploh niso nanašale na njegove zveze z izdajo Masljevega romana. Ilešič sam je v svojem dnevniku 14. marca 1917 takole zapisal, katera so omenjena »gravamina«: »V deželnem šolskem svetu je moja stvar na dnevnem redu. 6 obtožnih točk: 1. Novaković-Skender, 2. Pavičević in »Njoj«, 3. suplenti za Srbijo in Črno goro, 4. članek »Bog in Bolgari«, 5. dijaški sestanki v Mariboru, 6. Vidovdan v Ljubljani.«³⁵ Tudi Ivan Tavčar v zgoraj omenjenem pismu Matiju Murku 17. novembra 1917 piše: »Eden od argumentov deželnega predsedstva /za prepoved delovanja Slovenske matice/ je k sreči odpadel, ker so dr. Ilešiča izpustili iz zapora.«³⁶ V istem pismu pa malo niže piše o vzrokih za suspenz Slovenske matice: »Odgovorna sta bila zgolj bivši društveni predsednik dr. Ilešič in pisatelj.«³⁷ Ilešiča torej Gospodin Franjo ni več bremenil.

Na osnovi vsega tega je mogoče trditi, da Masljev roman ni bil niti edini niti najvažnejši oziroma odločilni povod za razpustitev Slovenske matice. Matičina medvojna usoda se je pripravljala pravzaprav in v resnici z medstrankarskimi in političnoidejnimi nasprotji med odborniki in članstvom ter po njihovih strankarskih vzvodih, po časopisju. To potrjuje tudi hkratna in med sabo šibko ali pa sploh nepovezana akcija zoper društvo, njenega predsednika in pisatelja inkriminiranega romana. Deželno predsedstvo za Kranjsko je z odlokom dne 16. avgusta 1914 prepovedalo delovanje Slovenski matici, Masljev roman pa je bil zaple-

³³ Masljev dnevnik 14. 8. 1917. NUK ms 1052.

³⁴ Po pismu prof. dr. Svetozarja Ilešiča avtorju 21. 12. 1968.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Tavčar, ZD 8, 218.

³⁷ Prav tam, 219.

njen po sklepu deželnega sodišča z dne 5. septembra 1914, torej kasneje, kot je bila razpuščena Matica. Ilešič je prišel v preiskavo sredi avgusta, po Tavčarjevem pismu z dne 17. novembra 1914 pa je bil tedaj že na prostosti. Masljeva usoda pa se je krojila ločeno, ker je pripadal vojaštvu. Vojaško sodišče ga je obsodilo in degradiralo 18. aprila 1915, civilne oblasti pa so ga zaradi politične osumljenosti pregnale v konfinacijo 3. junija 1916. Matičina oživitev ni pomenila in ni prinesla Masljeve oprostitev in nihče, ki si je prizadeval za Matičino obnovo, si za to niti prizadeval ni. Primera sta v tem smislu ostala docela ločena, le ob domačih in tujih časopisnih vesteh o obnovitvi Slovenske matice so Maslja navajali kot vzrok za njeno razpustitev...³⁸

ZUSAMMENFASSUNG

AUFLÖSUNG UND WIEDERERSTELLUNG DER SLOVENSKA MATICA WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGS

Aus verschiedenen Gründen ist das Schicksal der Slovenska matica (bis zur Gründung der Slowenischen Akademie der Wissenschaft und Kunst die bedeutendste nationale kulturelle und wissenschaftliche Institution) während des ersten Weltkriegs bis jetzt noch nicht erforscht worden. Die Forscher haben bei verschiedenen Gelegenheiten die Tatsache, daß die Slovenska matica 1915 den antiösterreichischen und jugoslawischen Roman Gospodin Franjo von Masselj herausgegeben hat, als Grund für die Suspendierung angeführt. Zu Beginn des Krieges begann nämlich unter den veränderten politischen Verhältnissen ein Kesseltreiben gegen alle, die politisch kritisch oder gar antiösterreichisch ausgerichtet waren, und dieses Kesseltreiben erfaßte auch die Slovenska matica, die Herausgeberin des Romans. Der Roman wurde konfisziert, der Schriftsteller als pensionierter Offizier vor Gericht gestellt, für schuldig befunden, degradiert und später nach Pulkau in Niederösterreich strafversetzt.

Die Untersuchung stellt fest, die Parteigegensätze in den Ausschüssen der zwar überparteilich gedachten Slovenska matica seien ein Jahr vor Beginn des Weltkriegs sehr scharf gewesen. Der wahre Grund für die Abrechnung mit der Slovenska matica waren gerade die aufgeflamten Parteigegensätze, die sich steigerten unter dem Vorsitz Dr. Fran Ilešičs, der zwar Angehöriger der nationalen Fortschrittspartei, politisch aber neuillyrisch bzw. später jugoslawisch ausgerichtet war. Dieser Orientierung widersetzten sich die Ausschußangehörigen, Mitglieder der slowenischen Volkspartei, die eher österreichisch, auf jeden Fall aber antiillyrisch ausgerichtet waren. Bei den letzten Wahlen

³⁸ Prim. Lavoratore 15. 7. 1917, Deutsche Volkszeitung 15. 7. 1917 in SN 24. 7. 1917.

vor dem Kriege gelang es den Fortschrittlern die Gegner gänzlich aus dem Ausschuß zu verdrängen, und diese traten aus der Slovenska matica aus. In solcher Atmosphäre und als eine Folge der inneren Gegensätze apostrophierte die Kritik des Gospodin Franjo die ästhetischen Kriterien der Matica als weniger streng als jene der politischen Zensur. Die Kritik war schon vor Kriegsbeginn erschienen, gewann aber im Krieg und in dem politischen Kesseltreiben Dimensionen, wie sie sie vorher nicht hatte ahnen können. Das Landesgericht verordnete die Suspendierung der Slovenska matica, die Verfügung sandte es zur Bestätigung an das Wiener Innenministerium. Der Suspens wurde aber niemals vom Ministerium bestätigt, weil einige slowenische Politiker und Beamte in Wien eingriffen. Die haben dann 1917, als der politische Druck der wankenden militärischen Lage wegen nachließ, den Rückzug der Suspendierung und das Wiedereinsetzen der Tätigkeit der Slovenska matica erreicht.

Der Slovenska matica wurde mit dem Suspens sehr geschadet. Die ganze Kriegszeit über arbeitete sie nicht, und der vom Gericht bestimmte Kurator überschrieb ihr Kapital der Kriegsanleihe (über 220.00 K Bargeld) und das Gebäude belastete er mit 40.000 K.

Während einzelne sich lebhaft und erfolgreich für den Rückzug der Suspendierung und die Entlastung der Slovenska matica einsetzten, vergaßen sie den Schriftsteller aber nicht nur, sondern führten ihn wieder und wieder — auch nach der Wiedererstellung — als den an, der den Anlaß zu Suspendierung und Verfolgung der Slovenska matica gegeben hatte. Maselj erhielt nicht einmal am 2. Juli 1917 die kaiserliche Amnestie. Noch immer wartete er auf Begnadigung und beim Lesen der Zeitungsberichte über die Wiedererstellung der Slovenska matica und darüber, daß er den Anlaß zu ihrer Verfolgung gegeben habe, steigerte sich seine psychische Not. Den enttäuschten und hoffnungslosen Schriftsteller traf der Schlad und er starb in der Strafversetzung im Herbst 1917.

Aus dem Material läßt sich auch herauslesen, daß Dr. Janez Ev. Krek dafür eintrat, daß das Vermögen der Slovenska matica nicht der Katholischen Leo-Gesellschaft zufiel, wie der Innenminister Graf Stürgkh vorgeschlagen hatte.

Viktor Smolej (Ljubljana)

BARBKA HÖCHTLOVA

Ime Barbke Höchtlove je v slovenski slovstveni zgodovini in publicistiki omenjeno tu in tam, vendar so vse te omembe na moč skope in malo povedne. Njeno delo pa je toliko zanimivo, zlasti ker se je vezalo z delom Frana Levstika, da se je vredno ustaviti ob njej. Tudi pojav ženske v našem slovstvu pred sto leti ni bil tako pogost, da ne bi tudi po tej strani vzbujal zanimanja.

Ko je Minka Govekarjeva uredila svoj zbornik o ženski v slovenskem nacionalnem življenju, je omenila Höchtlovo kot marljivo sodelavko mladinskega lista Vrtec, vendar ni o njej oziroma njenem delu povedala nič več kot samo to.¹

Drugi zbornik, ki je skušal prikazati slovensko žensko predvsem kot pesniško in pisateljsko ustvarjalko, sta sestavila Fr. Erjavec in Pavle Flere pod naslovom Starejše pesnice in pisateljice. Tu sta omenila Höchtlovo spet kot sodelavko Vrtea, a dodala, da je bila tudi pisateljica mladinske igre. Ob igri sta posebej omenila, da jo je »opilil Fr. Levstik, ki je stalno pomagal Tomšiču pri Vrtecu.«²

Oba omenjena zbornika sta se pri svoji omembi naslanjala na to, kar je bilo najti v starejših zapiskih. Dr. Karel Glaser navaja v bibliografiji prevodov knjižno izdajo njene igrice in pristavlja: »Sodeloval je Fr. Levstik.«³

Igrica Barbke Höchtlove stoji pred Glaserjem v seznamu prevedenih gledaliških iger v Trstenjakovi knjigi o slovenskem gledališču. Trstenjak je v svoji knjigi, pač iz neposrednega poznavanja, mogel zapisati, da je bil oče B. Höchtlove c. k. notar v Ljutomeru, in zapisati informacijo, ki so jo potem posneli vsi gori omenjeni: »Jezik v tej igri je popravil Fran Levstik.«⁴

¹ Slovenska žena, 1926, 85.

² Starejše pesnice in pisateljice, 1926, CXXVII—CXXVIII, 276.

³ Dr. Karel Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva, IV., 1898, 405.

⁴ Anton Trstenjak: Slovensko gledališče, 1892, 95.

Igrica *Star vojak* in njegova rejenka je seveda bila najprej zapisana v seznamu iger, ki so na razpolago odrom, čitalnicam in društvom, v 1. zv. Slovenske Talije. V tem seznamu je predstavljala edino odrsko besedilo, ki je bilo namenjeno naravnost otroškemu odru. Otroška igrica Barbke Höchtlove spada med prve naše tekste, ki pričajo o skrbi za mladinski oder. Če sta prvemu takemu tekstu botrovala Valentin Vodnik in Jernej Kopitar, ki sta pripravila v slovenščini Kotzebujevega Tinčka Petelinčka, prvi sklepne verze, drugi pa besedilo v prozi, ugotavljamo, da je tekstu v priredbi Barbke Höchtlove botroval Fran Levstik ter s tem izpričal, da je ob snovanju Dramatičnega društva in ob načrtovanju slovenskega čitalniškega odrskega repertoarja mislil posebej tudi na mladinski oder, vključujoč tako tudi gledališče za mladino v narodnoprebudni in literarni program.⁵

Na pozabljeno oziroma neopaženo delo Barbke Höchtlove sem mogel v nekaj stavkih pokazati v Slovenskem dramskem leksikonu,⁶ vendar tam ni bilo mesto, da bi povedal o življenju in delu B. H. kaj več.

Prijetno mi je, da morem ta drobní prispevek priobčiti prav v številki SR, ki je posvečena jubilejema našega najodličnejšega raziskovalca slovenske dramatike oziroma našega najodličnejšega raziskovalca življenja in dela Frana Levstika.

Oče Barbke Höchtlove je bil tedaj, ko se mu je rodila hči, c. k. notar v Idriji. Priimek je sicer nemški, vendar ni povsem gotovo, da ne bi bil mogel biti tudi slovenskega rodu, dasi se mi to zdi manj verjetno. Notar Höchtl se je namreč 1830 rodil v koroški Vrbi, po nemško Velden, ki je bila tiste čase na povsem slovenskem ozemlju.⁷ Kdaj je prišla družina v Idrijo, nisem ugotovil. Žena, ki je bila sedem let mlajša, je bila doma iz Klosterneuburga na Nižjem Avstrijskem. Prvi njun v Idriji rojeni otrok je bila Barbara Clara Rosalie Georgine, ki se je rodila 2. IX. 1859, vendar je ta — prva — Barbara že naslednje leto 5. V. umrla in tako je njeno ime dobila druga hči, naša Barbara, ki je prišla na svet 25. X. 1860. Stara mati po materini strani se je pisala Balter, Beller, Belter ali

⁵ Josef Mikulaš Boleslavský: *Priročna knjiga za glediške diletante...*, 1868, XX.

⁶ Slovenski dramski leksikon, I., 1961.

⁷ Glej zemljevid o narodnostnem stanju 1846 na Koroškem v Koroškem zborniku, 1946, zemljevid VII, za stranjo 152. — Podatke o očetu črpam deloma iz gradiva, ki sta mi ga posredovala Ludvik Bezeg in Janko Trošt iz Muzeja v Idriji, pismo 15. III. 1953.

Bollar. Prvi Barbari je kot boter zapisal Johann Igel, »k. u. k. Hauptmann«. Naši Barbari je botrovala teta Betti, vdova po polkovniku; poleg nje je za botra vpisan mestni fizik dr. Ludvik Gerber. Te drobnosti je vredno omeniti zato, ker kažejo, da je imela Barbarina mati najtesnejše sorodstvene zveze s častniškim stanom, torej je bil Barbarin rod po eni strani oficirski, to je cesarsko zvest in konservativno monarhističen.⁸ Barbkin oče Karel je bil pristaš nemške liberalne stranke in je tudi v Idriji zastopal nemško napadalen program. Vendar je iskal stikov tudi s slovenskim političnim mladoliberalnim svetom in skušal — menda — v tej politični smeri videti svojega političnega zaveznika. O tem bo vredno razpravljati kje drugje in poiskati, ali se do neke mere ne odkriva tudi pri Höchtlu »Dežmanov problem«. Höchtl je bil župan v Idriji od 1861 do 1870, ko je v začetku leta bil premeščen v Ljutomer.⁹ V Ljutomeru, ki je bil nacionalno tedaj mnogo bolj prebujen kakor Idrija, se je izkazal kot absoluten zagovornik in bojevnik nestrpne nemške smeri. Tu je služboval do svoje suspenzije 1878.

Ob podatkih, ki jih imamo o Barbkinem očetu in njenem sorodstvu, bi mogli pričakovati, da Barbka ne bo našla poti v slovenski krog. Vendar je mlado slovenstvo bilo tedaj na takem pohodu, da je osvajalo tudi na videz neosvojljive položaje. Tak primer imamo pri Barbki, otroku nemške družine z napadalno nemško miselnostjo.

Barbara je začela hoditi v osnovno šolo v Idriji 1867/68 in je do odhoda družine z očetom v Ljutomer¹⁰ pač opravila še drugi in začela tretji razred. V Idriji je bila tedaj štirirazredna slovenska osnovna šola s tremi dekliškimi vzporednicami. Nemščina je bila le učni predmet in ne učni jezik. Barbara je torej hodila v slovensko šolo.¹¹ Na idrijski rudniški šoli je začel učiti 1869 Ivan Lapajne, učitelj, ki ga je Barbara ponovno srečala na šoli v Ljutomeru, kamor je prestopila z idrijske. Lapajne je po 50 letih sodil o nacionalni zavednosti tedanjega učiteljstva: »Da smo bili zavedni učitelji tudi zavedni Slovenci v tisti dobi 1870/71, to ni bilo nič posebnega.« Tedaj je bilo na Dunaju »slovansko ministr-

⁸ Skofijski arhiv v Ljubljani: rojstne in mrliške knjige župnije Idrije.

⁹ Mihael Arko: Zgodovina Idrije, 1951, 216. Tu je na str. 215 tudi Höchtlova slika. — Dr. Franc Kovačič: Ljutomer, 1926, 50, 229.

¹⁰ Drugi razred je dokončala z odliko. V šol. dokumentih je za leto 1870 ni več v Idriji. (Podatki iz Slovenskega šol. muzeja.)

¹¹ Ivan Lapajne: Kako je bilo pred 50 leti, UT 1922, št. 17—19.

stvo.¹² Avgusta 1871 je postal Lapajne učitelj, febr. 1872 pa nadučitelj in šolski vodja v Ljutomeru.¹³ Ljutomerska šola¹⁴ je imela od ustanovitve 1869 štiri razrede in je bila slovenska; nemška osnovna šola se je ustanovila šele 1894. S slovenske šole v Idriji je tako prešla Barbara na slovensko osnovno šolo v Ljutomeru in tu šolanje nadaljevala. Najprej je pač dokončala v Idriji začetni III. razred in ga napravila 1870, nato pa v celoti IV. razred v šol. letu 1870/71. Kakšne šole je delala Barbara po končani osnovni šoli, nismo mogli ugotoviti. Nedvomno se je pripravljala za študij učiteljskega, kar je mogla opravljati v bližnjem Gradcu, kjer je najverjetneje končala učiteljske.¹⁵ Mogoče je tudi po končani osnovni šoli ostala daljši čas doma pri starših in se pripravljala na naslednje nemške šole, saj je nastopila svoje prvo učiteljsko mesto šele leta 1885 v Braslovčah, ko je tam šola postala trirazredna. V razdobje 1871 do 1885 moremo torej postaviti njeno bivanje doma in zasebno pripravljane za sprejemni izpit na učiteljske iz snovi za nižjo gimnazijo ali realko, ali njen študij na kateri nižji srednji šoli v Gradcu, ter študij učiteljskega v Gradcu.

V ljutomerskih letih je Barbara našla stik z mladinskim listom *Vrtcem*, ki ga je začel izdajati Ivan Tomšič 1871. Najprej ga je pač prebirala, nato pa je začela misliti tudi, kako bi v njem sodelovala. Mislim, da moremo tu vsekakor predpostavljati tudi pobude, ki jih je sprejemala od ljutomerskega nacionalno vzgojno in literarno iniciativnega Ivana Lapajneteta, ki je služboval v Ljutomeru do 1878.

Barbka Höchtlova je sodelovala v *Vrtcu* v letnikih 1873, 1874 in 1875. Njeni prispevki v večini niso izvirni, ampak so »poslovenjeni«, kakor pravijo podnaslovi, najverjetneje pač iz nemščine. Sestavke za prevajanje ji je pač dajal Lapajne, saj urednik iz oddaljene Ljubljane ni mogel odkriti v Ljutomeru 13- do 15-letne učenke nemškega priimka. Vendar smemo misliti, da je mlada učenka v domačem nemškem domu

¹² L. c., št. 19.

¹³ SBL s. v. Lapajne Ivan.

¹⁴ Franc Kovačič: *Ljutomer*, 1926, 100—101.

¹⁵ Dr. Vlado Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III., 1966: »Po 1869. letu so nastala pri nas ženska učiteljska v Celovcu, Ljubljani, Trstu in Gorici. Za Štajersko je bilo žensko učiteljske v Gradcu« (243). Učiteljska so bila štiriletna in so letnike odpirala postopno. Učno snov nižje gimnazije ali realke so morale ženske pokazati na sprejemnem izpitu. Država je učiteljske »radodarno štipendirala« (l. c., 245). Ženska učiteljska so bila dobro obiskana.

gotovo dobivala kak nemški mladinski list, kar jo je tudi navajalo na misel, da bi kaj pisala ali prevajala za slovenski mesečnik.

V isti številki, kjer je B. H. priobčila črtico »Pirhi«, za katero piše, da jo je »poslovenila Barbika Höchtelnova« (73), je vpisana med reševalci rebusa »Barbara Höchtel, uč/enica/ v Gradcu« (76).

Njeno sodelovanje predstavljajo največ prevodi ali priredbe iz nemščine, vendar se je vzporedno prizadevala, da bi kaj oblikovala tudi samostojno. Tako smemo soditi iz zapiskov v Listnici uredništva, kjer ji urednik večkrat piše. V letniku 1873 jo naslavlja »Gospodična B. H. v Ljutomeru« in pravi: »Prav žal nam je, da ne moremo Vaše računske naloge priobčiti, ker je že nekaj enakega bilo v prejšnjih letnikih ‚Vertca‘. Prosimo tedaj, da nam pošljete kakih drugih drobtin, radi je bomo priobčili. Serčen pozdrav verlej domorodkinji« (160). Isto leto imamo še dva zapiska: »B. H. v Lj/utomeru/. Le pridno se urite v slovenskem jeziku, zmirom bode boljše. De ste nam zdrava!« (176). »Perve dve povesti nijsta za natisk. Serčen pozdrav!« Tu je sporočilo naslovljeno na: »B. H. v Ljut/omeru/« (192).

V letniku 1874 je dvojce sporočil. Prvo je naslovljeno naravnost na »B. H. v Ljutomeru« in pravi: »Le večkrat kaj; zgodovinske stvari bile bi nam jako po godi« (36). Drugo uporablja kratice: »B. H. v Lj.« in govori, da se je Barbka že poskušala tudi v verzificiranju: »Vaše pesmi še nijso ugodne za natisk; a le pridno delajte in se učite, posreči se tudi Vam« (116).

Končno imamo v letniku 1875 urednikovo sporočilo mladi, sedaj komaj petnajstletni Barbki: »Z vašo gledališčino igro pričnemo v prihodnjem listu. Da ste nam zdrava!« (48).

Prispevki Barbke Höchtlove v Vrtnu vsekakor niso izvirni, ampak so prevedeni in prirejani iz nemščine. To je pri sestavkih deloma izrečno zapisano, a tudi kjer to ni, smemo soditi, da imajo po vsej verjetnosti podlago v nemškem izvirniku. V črtici Pirhi (1873, 73), ki jo je »poslovenila Barbika Höchtelnova«, je izražena misel, kako naj bogati podpirajo revne. Anekdotična črtica V šoli (isti letnik, 169) vsebuje idejo: Ne prepisuj šolskih nalog! Pod sestavčič je podpisana »Barbika Höchtelnova« in ni nemogoče, da bi bil izviren. Že naslov sam naslednjega sestavka Ne lučaj kamenja! pove vsebino in tendenco te vzgojne anekdote (185). V letniku 1874 sta dva Barbkina prispevka. Postrežljiva Katinka vsebuje dvojce anekdot, ki ju je »poslovenila Barbika Höchtel-nova«. Ob koncu naravnost podaja nauk v duhu vzgojne literature tistega časa:

»Otroci, bodite tudi vi drug z drugim tako dobri, prijazni in postrežljivi, kakor vam kaže zgled dveh prijateljic« (29). Drugi prispevek pod naslovom *Boječi otrok* je enako kakor vse Barbkino gradivo v Vrtecu vzgojna anekdota z naukom proti praznim strahovom.

Prispevkov Barbke Höchtlove seveda ni mogoče meriti s kakšnimi leposlovnimi merili, niso pa nič slabši od drugih podobnih sestavkov, ki so vsi usmerjeni v neposreden pouk in neposredno vzgojo. Na njihovo obliko sta seveda vplivala Lapajne v Ljutomeru in Tomšič v Ljubljani, a še bolj Tomšičev sodelavec pri urejanju Vrtea Fran Levstik. O tem govorim pozneje posebej.

Najdaljši spis, ki ga je Höchtlova priobčila v Vrtecu, je igra v dveh dejanjih *Star vojak* in njegova rejenka. Izšla je 1875 v štirih nadaljevanjih (59—65, 76—80, 94—97, 108—112). Pri tej objavi in v ponatisu, ki je izšel isto leto, je zapisano, da je igro »poslovenila Barbka Höchtlova«. Ponatis obsega 48 strani in predstavlja prvi zvezek zasnovane serije mladinskih iger pod naslovom *Gledališke igre za slovensko mladino*. Zbirko je zamislil in prvi zveščič založil urednik Vrtea Ivan Tomšič. Vendar za tem prvim zvezkom ni izšel noben nadaljnji, vsekakor zato, ker se je prvi zvezek preslabo in prepočasi prodajal. Od kod bi bila igrice prevedena, nisem mogel ugotoviti, gotovo pač iz nemščine, ki jo je prevajalka najbolje poznala, pa tudi zato, ker je urednik Vrtea — če je on nalogo osebno zaupal Höchtlovi — imel največ na razpolago takega gradiva v nemščini.

Igrica je v celoti kar uspela. Prizori so neprisiljeni, njihovo menjavaње dovolj naravno. Jezik je lep, govorica prav presenetljivo odrska. Te poteze izrazito govore za to, da je dal besedilu jezikovno in gledališko podobo Fran Levstik, saj tega ni mogla dati petnajstletna deklica nemškega rodu.

Iz igrice kajpada veje duh onodobne vzgoje. Poudarjena je misel pietističnih, »slomškovskih« idealov vzgoje: to je pokorščine do staršev, cesarja in Boga, ponižnosti, dobrotnosti in družbene sloge. Vendar ob vsem tem igrice ne deluje solzavo in ne suženjsko ponižno. Zdi se, da je mogla imeti igra uspeh, če je bila igrana, o čemer ni pričevanj.

Dejanje se razvija v obeh dejanjih sredi vasi pod milim nebom. V prvem dejanju je v središču dosluženi vojak Miško, okoli njega pa vaški otroci, ki so pod njegovo vzgojno roko. Njegovemu vplivu se podredi tudi k slabemu nagnjeni Radovanček. Miško dobi obvestilo, da mu je cesar priznal »mirovino«, tako da bo mogel odslej mirno živeti. Zato tudi

lahko pohčeri polsiroto Tinico. Otroci pripravijo Mišku slovesno godovanje. V drugem dejanju, ki se odvija tri leta pozneje, se v vas vrne Tinica, ki je po Miškovi smrti odšla v mesto, vendar je mestni svet ni pokvaril, ampak jo še tesneje povezal s svetom njenih otroških let. Otroci odidejo na pokopališče, da tam obišejo Miškov grob, v znamenju »ljubezni in sloge«, h katerima jih je navajal Miško.

Igra se je slabo prodajala, dasi je bilo zanjo precej reklame v Vrteu samem, pa tudi drugod.¹⁶ Urednik Tomšič je mogel tolažiti spraševalce, kdaj bo izšel naslednji zvezek Gledaliških iger, z besedami: »Drugi zvezek Gledaliških iger pride na svetlo, kadar se prvega zvezka toliko razproda, da moremo vse tiskarske stroške poravnati.«¹⁷

Poročila iz let kmalu po Levstikovi smrti govorijo o njegovem sodelovanju pri igrici Stari vojak in njegova rejenka.¹⁸ V uvodu k samostojni izdaji igrice — uvod je podpisan »V Ljubljani meseca julija 1875« — piše urednik Tomšič, da izdaja odrsko besedilo na željo in prošnjo mnogih prijateljev. »... mladina /se/ najhitreje uči slovenskega jezika s predstavljanjem kratkih, v čistem in pravilnem jeziku pisanih gledaliških iger... S predstavljanjem gledaliških iger se najbolj krči pot k zavesti slovenske mladine ter se s tem mnogo več doseže nego s samim čitanjem.« Igranja se otrokom niti ni treba učiti, saj otrok nihče ne bo kritiziral. Tudi ni treba za uprizarjanje posebnih in dragocenih priprav. »Šolska ali kaka druga izba, prostor pod milim nebom, dovolj so pripravni za predstavljanje kratkih, v otroškem duhu pisanih iger.«

Če zadnje tri navedene stavke mogoče prisodimo Tomšiču, pa v predhodnih stavkih moremo čutiti Frana Levstika. Tu jasno govorita njegova misel in njegovo prepričanje o posebnem pomenu dramatike in odrske besede za širjenje čistega slovenskega jezika, za njegovo uveljavljenje v slovenski družbi oziroma v slovenski javnosti in za pobujanje in krepitev slovenske narodne zavesti med mladino. Pobuda ali kar zamisel o priobčevanju iger v Vrteu in zamisel posebne zbirke mladinskih iger utegne biti prav Levstikova, saj se ujema z njegovimi mislimi in pobudami za ustvaritev slovenske dramatike in slovenskega gledališkega repertoarja ob ustanavljanju Dramatičnega društva in v prvih letih njegovega delovanja.

¹⁶ Npr. tudi v SGp 1875, 273.

¹⁷ Tako v Listnici uredništva, Vrtec 1876, 48.

¹⁸ Gl. tu opombi 4 in 5.

O nespornem Levstikovem deležu pri oblikovni in zlasti jezikovni podobi črtic pričajo npr. naslednji izrazi, ki jih gotovo ni zapisala Barbka Höchtlova, a jih ni zapisal tudi ne Tomšič: preplet 29 (verjetno v pomenu mreže, plotú, po katerem se prepleta bršljan), poglêdi 128, gvozd 128 (v pomenu žebelj), na sosêku 128 (v pomenu: na omari), propuh 128 (v pomenu prepilh), vse iz leta 1874; nego (ponovno), ideti 73 (v pomenu fem. du.: gresta), žalost jih je v srce dirnula 73, jako lena 169, »prevara (goljufija)« 169, drugipot 169 itn.

Še bolj kakor besedni zaklad govori o Levstikovem deležu ves slog govorice v igri, kar sem že omenil.

O Levstikovem pomembnem, celo odločilnem deležu pri jezikovni podobi Vrta imamo več pričevanj iz Levstikovih let in neposredno po njih.

Ljudevit Tomšič je pisal 14. VIII. 1874 iz Zagreba bratu Ivanu, uredniku Vrta: »Rad bi ti nekatere stvari predstavil /= prevedel/, ali je za Te in za Tvoj ‚Vrtec‘ res strašansko težko pisati. Praviš, da se približuješ s svojo pisavo hrvaščini. Nič manj kot to, ker približevanje jezika k jeziku ne obstoji le v tem, ako se vzame katera besedica, kakor baš, nego itd. v jezik, treba se je približevati tudi z gramatičskimi in ortografičskimi obliki. Hrvat ‚Vrtec‘ jako težko razumi, ‚Novice‘, ‚Slov. Narod‘ itd. pa prav lahko. Kako je neki to? Povprašaj Levstika! Ne verjamem, da bi Tvoja pisava imela med Slovenci dosti privržencev. — Dokler bo tedaj Levstik nad mojo pisavo ‚klel‘, težko se bom odločil pisati slovenski. Čakal bom, dokler najdem list, ki bo bolj razumljiv Hrvatom.«¹⁸

Nekaj pozneje, 17. II. 1875, je pisal iz Žabnic Lambert Ferčnik Luizi Pesjakovi v Ljubljano: »Zastran pisave Vertčeve pa omenim le to, da se je meni in g. Rupn/iku, prej kaplanu v Beljaku in Celovcu/ zadnji čas preolikana zdela in to na kvar razumljivosti. Slutila sva, ne vem, ali po pravici, ali ne, Levstikovo popravljavno roko.«¹⁹

O Levstikovem jezikovnem deležu pri Vrtčevem jeziku je pisal urednik Tomšič sam 1880. Ko v listu poroča o Levstikovi knjigi Nauk slovenskim županom in posebej poudarja jezikovno stran obravnavane knjige, pravi: To je zasluga Frana Levstika, »katerega klasična slovenščina je

¹⁸ Slovenski šolski muzej, mapa o Ivanu Tomšiču.

¹⁹ NUK, rkp. odd., Ms 484, št. VIII., 44.

našim mladim čitateljem uže znana iz prejšnjih ‚Vrtčevih‘ letnikov, osebno iz 1874 in 1875.²⁰

Slodnjak v II. knjigi Levstikovega ZD navaja Levčevo obvestilo in sodbo o Levstikovem sodelovanju pri Vrteu: »Od 1. julija 1874. l. dalje je bil več mesecev ves list Levstikov, pozneje mu je pomagal — in kako je znal pomagati! — v daljših presledkih.«²¹ Svojo sodbo o Levstikovem deležu pri gradivu v Vrteu je Slodnjak strnil v oznako v IV. knjigi Levstikovega ZD (482). V isti knjigi je tudi uvrstil v Levstikovo ZD veliko gradiva, ki je bilo priobčeno v Vrteu, mnogo sestavkov, »pri katerih je Levstikov jezikovno-stilistični delež tolik, da jih je bilo treba uvrstiti v Zbrano delo, in sicer ne glede na to, ali so prevedeni ali izvorni ali je njihov prevajalec ali avtor Levstik ali kdo drug« (l. c., 549). Nekaj tega gradiva pa v ZD ni uvrstil, čeprav je takih spisov zlasti 1874 in 1875 »precèj« — zato navaja te izpuščene spise iz let 1874 in 1875 vsaj bibliografsko (l. c., 550). V tej bibliografiji ni nobenega prispevka Barbke Höchtlove, dasi je — zlasti pri Starem vojaku in njegovi rejenki — imel Levstik pri njenih prispevkih nedvomno prav odločilen delež, kar je pri njeni mladosti in pri njeni šoli bilo razumljivo. Zdi se mi, da je posebno pri igri čutiti Levstikovo prizadevanje, da bi bila dikeija čimbolj govorljiva in čimbolj naravna.

Ko je Barbka Höchtlova pisala svoje prispevke za Vrtec, je bila, kakor smo videli iz urednikove pošte v Listnici uredništva, »učenica« v Ljutomeru in Gradcu. Obžalovati moremo, da v poznejših letih ni imela nobenega človeka, ki bi jo bil vodil in ji pomagal ali ji vsaj dajal pobud za slovensko pisanje. Njeno pisanje je zanimivo pričevanje o prvih delavcih za slovensko mladinsko slovstvo v drugi polovici preteklega stoletja. Še posebej je zanimivo njeno delo kot dokument, kako močno je bilo slovensko nacionalno gibanje, da je trgalo iz strupeno nemške družine mlado slovensko kulturno delavko.

Barbka Höchtlova, ki je končala učiteljšče, gotovo v Gradcu, okoli 1880—85, je nastopila, kakor že omenjeno, svoje prvo službeno mesto na Slov. Štajerskem v Braslovčah 1885 in ostala tu do aprila 1885. Nato je prišla v svoj drugi »rojstni« kraj, v Ljutomer.²² Tu je bila na slovenski osnovni šoli podučiteljica od 1. IV. 1885 do 31. VII. 1891. Kaj se je medtem zgodilo z očetom, ne vem: službo notarja je opravljal do 15. IV. 1878,

²⁰ Vrtec 1880, 48.

²¹ ZD, II., 340.

²² Dr. Franc Kovačič: Ljutomer, 1926, 110.

ko je bil suspendiran.²³ Verjetno se je z družino izselil. Hči Barbka pa je s svojim delom na slovenski šoli v Ljutomeru pač pričala proti svojemu očetu. Mogoče je tudi, da jo je očetova usoda zlomila. Srečamo jo namreč ponovno v učiteljski službi v Vetrinju na Koroškem — ugotoviti mi je bilo mogoče, da je tja prišla 1912. Vsaj 1917 je bila tam še živa, poznejših podatkov nimam. Barbka se je tako vrnila na Koroško, odkoder je prišel njen oče, in je poučevala na nemški šoli.²⁴ Tako je končala, moremo reči, Levstikova učenka, ki je napravila zgolj prve plahе otroške korake v slovenski literarni svet.

Summary

BARBKA HOCHTL

Barbka Höchtl was born in 1860 at Idrija and she died sometime after 1917 in Carinthia. It is most likely that her father was of German origin and there is no doubt that her mother was German. But mationally conscious Slovene teachers fostered her co-operation with the Vrtec, a magazine for children, between 1875—1875. She contributed mainly short short stories translated and adapted from German. Her contributions were stylistically corrected by Fran Levstik. The longest text she prepared was a play for children, »Star vojak in njegova rejenka« [An Old Soldier and His Foster Girl], also adapted after some unknown German original (1875; it was reprinted in the first issue of the series »Gledališke igre za slovensko mladino« [Theatre Plays for the Slovene Youth]). Because Fran Levstik actively co-operated with the Dramatic Society, one may judge that he stimulated Barbka Höchtl's work and her interest for the children's theatre.

²³ Dr. Franc Kovačič: Ljutomer, 1926, 229.

²⁴ Za leta in kraje službovanja so bili na razpolagoma nepopolni učiteljski šematizmi in koledarčki v Sloven. šolskem muzeju.

Mate Simundić (Maribor)

NEKE GLASOVNO-NAGLASNE OSOBINE
DANAŠNJEGA GOVORA IMOTSKE KRAJINE
I BEKIJE

I. Današnji imotsko-bekijski govor spada među novoštokavske ikavske govore jugozapadnog tipa. Kako je Bekija najzapadniji dio Hercegovine, razumije se da je utjecaj hercegovačkih govora na Imotsku krajinu bio i ostao vrlo jak, te se s pravom može reći za imotsko-bekijski govor kao cjelinu da se ubraja među »hercegovačke« govore. Naravno, mjestimično se (pretežno na zapadnom dijelu) osjećaju elementi čakavskog narječja. Najvjerojatnije su to ostaci toga narječja koji su se mogli održati, zahvaljujući gotovo neposrednom susjedstvu s jugoistočnim područjem čak, narječja koje se u predmigraciono vrijeme moglo protezati i preko lijeve obale rijeke Cetine. Kako su te osobine najizrazitije u selima uz Biokovo, na krševitu kraju, njihov je govor sačuvao najviše starine. Ovdje je gotovo najstarije stanovništvo. Na žalost, naučno nije utvrđeno da igdje u Imotskoj krajini i Bekiji žive starinici pa je teško vjerovati da su i u tom priplaninskom kraju (Grabovac, Rastovac, Zagvozd), ali nije isključena ni pretpostavka da među njima ima starijačkih ostataka s obzirom na njihov život koji je bio vezan za Biokovo, gdje su se najmanje odražavale političke promjene i gdje se gotovo nije osjećala vlast.

Glavne su oznake imotsko-bekijskoga govora ove:

a) Izuzev nekoliko izoliranih leksema, refleks glasa *ě* dao je *i*. I, prema tome, čitav kraj je potpuno ikavski. Gledan u sklopu okolnih govora (hercegovačkih, bosanskih i dalmatinskih), samo je dio jedne široke areje što se manje ili više proteže od mora do Save (ili pak Drave) i od Neretve na zapad, izuzimajući Poljica i obalni pojas, sve do Zadra.

b) Skupovi **stj* i **skj* dali su svagdje *šč*. Budući da je *šč*, karakterističan i važan u nauci, bio je odlučan kao graničnik na istočnoj strani. Prateći ovaj refleks od zapada prema istoku, utvrđena je njegova granica koja je na najvećoj duljini relativna i apsolutna na kraćem pro-

stranstvu. U pogledu refleksa tih suglasnika Bekija nije jedinstvena, time je podijeljena. U ovaj rad ušao je govor njezina većeg dijela, izuzet je jugoistok gdje su refleksi **stj*, **skj* > *št*. Granica između tih refleksa, tj. između šćakavaca i štakavaca na istoku ide istočno od Cerovih Dolaca, izbija na brdo Vranić, obuhvatajući Gradac, Mamiće i Grude skreće prema jugozapadu između Drinovaca i Ružića, zatim, obilazeći Poteševicu, izbija na brdo Milinu Zasiđu i spušta se na podnožje Biokova među Raščanima i Kozicom. Apsolutnu granicu čini samo gorska kosa Milina Zasiđa koja je odvojila selo Kozička Poljica iako pripada vrgorskoj općini. U određivanju ostale granice služio je kriterij veće ili manje upotrebe. Tako u graničnim selima kao što su Cerovi, Doci, Gradac, Mamići i Grude čuje se i *št* gdje bi se očekivalo *šć*, ali su sigurno u 65—70 % šćakavačka. Isto tako u selima na šćakavačkoj strani govori se u stanovitom postotku riječi *šć* umjesto *št*. Konačno: apsolutna je granica među govorima rijetka i moguća je tamo ako postoji kakva prirodna zapreka koja brani lak dodir s ljudima.

Govori susjednih bosanskih i hercegovačkih sela, na krajnem sjeveroistoku i uzduž granice na zapad, potpuno su šćakavački. Međutim, dalje prema Livnu i Duvnu ima nekih izuzetaka, ali i tamo osjetno prevladava *šć* umjesto *št*, pa u tom pogledu nema razlike između imotsko-bekijskoga govora i graničnih bosansko-hercegovačkih.

Slijedi, dakle, da su Imotska krajina i najveći dio Bekije potpuno šćakavački. To ih, među ostalim, dovodi u bližu vezu s čakavskim narječjem.

c) Ostaci čak. narječja ili pak utjecaj (premda ne strogo čakavski) je zamjena *lj* > *j* na jugozapadnom dijelu Imotske krajine. Ova se osobina pokazala dosta neotpornom i osjetno je podlegla utjecaju knjiž. jezika, pogotovo od završetka drugoga svjetskog rata. U mlađega se sviprorijedeni. Ovaj se refleks odražuje zapadno od crte Župa — Raščane Gornje, zahvaća Slivno, osjeća se u zapadnom dijelu Poljica, zatim izbija zapadno od Krivodola, presijeca Imotsko polje izbijajući na Postranje, koje ostaje izvan i ravno na Zavelim na zapadnoj strani Ričica. Dakle unutar ove crte jedva ako je 8 % stanovništva zamjenjuje *lj* > *j*, u ostalih je uvijek *lj* na pravome mjestu. I ovdje se uočuje jača i slabija zona. U slabiju spada Dobranje, Aržano i Studenci, u jaču Lovreć, Medov Dolac, Grabovac, Rastovac, Krstatiće i Slivno.

Po svemu izgleda da će jakanje (zamjena *j* < *lj*) potpuno nestati u skorij budućnosti.

d) Zamjena $\check{c} > \acute{c}$ i $d\check{z} > d$ gotovo je cjelovita u Grabovcu, Rastovcu i Zagvozdu. Međutim, sjeverni zaseoci u Zagvozdu manje vrše tu zamjenu ili je uopće nema, ali je u pribiovskim zaseocima gotovo potpuna kao i naselju Zagvozdu.

e) najčešće je prelaženje $m > n$ na kraju riječi (*kolinin, Markon, volon, jesan, mećen, volin*) na većem prostranstvu Imotske krajine.

f) Među ostatke starine spada svakako čuvanje kratke množine u im. m. roda, kao: *duvi, ključ, kruvi, puti, davl* i dr. Kratka množina može biti i ostatak, odnosno veza s čakavskim narječjem.

1. Dat., lok. i instr. množine zadržavaju varijantu starog oblika npr.: *drugovin, rastin i drvećin, govedin* (gdje je $n < m$), zatim *goram, vodam, ženam* i dr. pored *goron, vodon, ženon*.

2. Bez nastavka je nekoliko izraza u gen. mn. koji označavaju mjere, kao *godin, kil, litar, nedilj*, ali je njihova upotreba svedena na najmanju čestoću.

g) U konzervativne morfološke osobine dolaze i oblici pokaznih zamjenica: *ovi, oni, oti* i *ti, ta* u znač. »ovaj«. Još nisu razvijeni noviji oblici *ovaj, taj, onaj*.

Dalje stoji dat., lok. i instr. mn. *nami, vami*.

h) Pojedine sintaktičke pojave svjedoče o ostacima starine. Neki se glagoli, npr., slažu s gen. mjesto s akuz. kao što je *čut, gledat, susrist* i *vidit*, pa je: *ču ćeš moga čaće; jesi l' gleda ovaca; bija li susrijo dice; vidili smo ljudi* itd. Zatim se čuju ovakvi akuz. vremena: *u mladost nije radijo pa u starost gladije*.

Struktura imotsko-bekijskoga govora

II. a) U prethodnom su članu navedene arhaičnije crte imotsko-bekijskoga govora, bilo da imaju dodira sa čakavskim narječjem ili su ostatak starije štokavštine. I u većini se odnose na glasovnomorfološku stranu, što nije primarno za ocjenu jednoga govora. Najvažnije je u tome njegovo akcenatsko stanje koje pruža pravu sliku ovoga govora u kojemu se javile i neke individualne crte pa ga ponegdje čine melodioz-nijim od knjiž. jezika.

b) Duljina. U imotsko-bekijskom govoru duljina je jedna od bitnih karakteristika u njegovoj strukturi. Ne samo da je cjelovito sačuvana u određenim oblicima imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva i glagola, već pokazuje tendenciju otpornosti i daljeg širenja. Gubi se u veoma malom broju leksema. Naravno sve ovo vrijedi za normalno govorno tempo, u brzem govoru ili uzbuđenju dolazi do skraćivanja ili uklanjanja duljih slogova, u afektiranju se produljuju, kako je to u skladu sa psiho-fiziološkim stanjem govornog lica.

Duljina je stalna u slijedećim kategorijama:

1. Uvijek je dug slog u gen. i instr. jd. imenica ž. roda a-osnova, npr. *dalečine* (*kuće, planine, visine*), i *dalečinon* (*kućon, planinon, visinon*), zatim u gen. mn. svih imenica: *curića* (*diverova, korita, kupusa, masti, slasti, svića, uža* itd.), potom u dat. i instr. mn. imenica m. i s. roda i im. ž. roda i-osnova, kao: *kablīn* (*kolinin, mašklinin, radostin, stapin, vratilin, žalostin* i dr.). S njima se slažu određeni padeži pridjeva i većine zamjenica.

2. Isto su dugi zadnji slogovi u prid. odred. oblika, npr.: *crnī — crnō crnā* (*debeli — debelo — debela*), komparativu *crnjī — crnjē — crnjā* (*deblji — deblje — deblja* itd.). U pridjevina na *-ći* izvedenih od glag. osnova duga su uvijek zadnja dva sloga, kao: *brījāći* (*cureći, drečeći, grijaći, (j)idaći, kopaći, kupaći, oraći, peraći, plivajući, primaći, spavaći, šišaći, trkaći, radeći, živući*).

Obavezno je dug zadnji slog u glag. priložima sadašnjim: *bācajūc* (*čuvajuć, daduć, gnječēc, koljuć, ležēc, livajuć, noseć, parajuć, pekuć, ružēc, žeguć* i *žežuć, ženjuć* i dr.).

3. Također pos. pridjevi na *-ōv -ēv -īn* imaju uvijek duge te nastavke: *brātōv* (*rtov, svakov, Zelenkov, maljev, stričev, ujčev, čaćin, Ivankin, sestrin, Šarkin, ticin, Tomin, zmajev, ženin*).

Analogijom prema njima duljinu su primili u m. rodu neki pridjevi gradivnoga i opisnog značenja što se tvore s pomoću nastavka *-ov* *bōbōv — bōbovo — bōbova*, jednako *borov, bristov, dubov, grabov, jelov, kokuruzov, kljenov, lozov, murvov, sirkov, smokov*, i dr. te *gotov, jalov, sirov, surov*.

4. Ženska mena na *-ana*, primljena ovdje odnedavna, osjećaju se kao odred. pridjevi i pretežno se izgovaraju s dugim zadnjim slogom. To su: *Andrijanā, jednako Dragana, Ivana, Marijana, Marjana, Mirjana, Smiljana, Vedrana, Zorana, Željana* i dr.

5. Zbog stezanja $ao > a$ to je a uvijek dugo u prid. radnim m. roda, kao *čítā* (*nosa, pogleda, zavitlava*) i imenicama *kàbā* (*kota, misa, pogiba, posa* itd.).

6. Prema knjiž. *magàrčić* ovdje je *màgàrčić* (*narančić, obojčić, tovarčić, ulončić*).

b) U korist diferencijacije značenja otpada duljina s deminutivnog nast. *-ić*. Govori se, npr.: *bùtić* (*crvić, cvitić, davlić, gradić, mravić, nožić, pasić, rojić*), itd. i *bùtić* (*crvić, cvitić*) idr. Oblici s duljinom stvaraju pojačanu deminuciju, upravo kao da ispred njih stoji »mali«.

1. U pogledu duljine dvojstvene su imenice kao *divēr* u kojih se djelomično gubi u kosim padežima pa je gen. *divēra* i *divera*, dat. *divēru* i *diveru* i dr., zatim im. tipa *cesār* : *cesar*, onda *bunīšće* : *bunišće*, *dupanišće* : *dupanišće*, konačno or. *Bijākova* : *Bijakova*.

Duljina oscilira u prid. radnom: *počējo* i *počejo* (*proklejo, uzejo, zavijo*), ipak se sve manje čuje.

c) Međutim, duljina je posve izgubljena u prezentu nekih glagola V vrste. Uzrok pojavi bijaše prijelaz glasa $m > n$ na kraju 1. prez. jednine, što je dovelo do izjednačenja s glag. pridjevom trpnim: prez. *pēčen* : prid. rad. *pēčēn*. I da bi se uklonila njihova neutralizacija, prezent je izgubio duljinu pa je: *pēčen*, *lēžen* (*jaja*), *tēčen*, *vūčen*, *žēžen*. Za njima se poveli ostali: *sīčen*, *strīžen*, *vršēn*, pa *bōden*, *grīzen*, *krāden*, *līzen*, *plēten*, *prēden*, *trāsēn*, *vēzen*, *zēben* i *dāden*, *iznēsen*, *plōven*, *znāden*, *živen* i dr.

d) Nedvojben je uzajamni odnos duljine i uzlaznog naglasaka. Naime s pojavom težnje uzlaznog duljenja kvantiteta srednjih slogova nekih kategorija prelazi u uzlazni naglasak. Tako npr., imenice kao *bàrilce*, *ditīnjstvo*, *klònūće*, *svànūće* govore se i *barilce*, *ditīnjstvo*, *klonūće*, *svanūće* i više glag. im. tipa *kršćēnje* : *kršćénje*, *mòljēnje* : *moljénje*. Takve su i imenice kao *òbrāslōst* : *obrásłōst*. U svih je češća mlada varijanta, tj. uzlazni oblik.

III. a) N a g l a s a k. U imotsko-bekijskome govoru, dakle cijelom području oba ova kraja, čuju se sva četiri novoštokavska naglasaka, tj. književna. Jedino se primjećuje da je dugi uzlazni nešto dulji od književnoga, dugi silazni također, ali manje, svega za jednu nijansu. Druga je stvar u afektiranome ili naglašenom govoru: tada se svi naglasaci dulje, a dva duga znaju katkada prijeći u pjevanje. Naravno, suprotno je u brzu govoru i jačem uzbuđenju kada se opet svi krata. Prema tome

dva su kratka naglasaka (brzi i spori) identični s »hercegovačkim«, drugi su malo dulji. Iako je tako, nije bilo potrebno stvarati nove znake za ovo jer bi to samo kompliciralo tehničku stranu naglašivanja.

1. U akcenatskoj strukturi treba imati u vidu rečnični ritam, intonaciju, intenzitet i ostale govorne vrednote da bi se dobila prava slika dotične akcentuacije. Premda je imotsko-bekijska akcentuacija novoštokavska, razlikuje se od drugih novoštokavskih govora, ima svoje unutrašnje kretanje. U intonacionom smislu to je kretanje u smjeru uzlaznog duljenja i na osnovu svega, moguće je postaviti slijedeće pravilo: brzi > spori, zatim spori > dugi uzlazni. Događa se, što nije rijetko, i drugačijih zamjena tako da brzi prelazi izravno u izlazni ili se međusobno zamjenjuju silazni i uzlazni, ali na štetu silaznoga. Za obrnut proces, tj. kraćenje drugih slogova ima veoma malo primjera.

b) U principu se silazni naglasci nalaze uvijek na prvome slogu, zadnji slog ne može imati naglasak. Izuzetak čini emfatička intonacija u manjem broju primjera, smanjivanje triju kvantiteta u gen. mn. nekih imenica m. roda koja dovodi dugi silazni nagl. u sredinu i neke tuđice koje brzi ili d. silazni zadržavaju na zadnjem slogu. Najobičajniji primjer emfatičke intonacije je pril. *tāmān* koji se čuje s brzim ili silaznim na zadnjem slogu: *tāmān ću doć*. U uzvikivanju se govori brzi na zadnjem slogu u *etđ, nosi, pokđj*. U ovu kategoriju ide i sraslica *dobār dān*, potom stegnuti izraz *kolikđš* ili *kolkđš* od *koliko oćeš*.

1. Gen. mn. ovih imenica m. i s. roda u kojih se javljaju za redom tri duljine češće zadržavaju silazni nagl. u sredini kao *Dalmafinācā* (*domaćinstava, gospodarstava, jedinaca, klubašaca, Makaranaca*) pored *Dalmātinācā* (*domaćinstava*) itd. Očita je, dakle, ovisnost kvantitete i naglasaka.

2. Izvan emfaze nalaze se svega dvije riječi u kojih u pretposljednem slogu stoji brzi, odnosno silazni naglasak. To je u tuđici *barekīnčād* i primljenici iz knjiž. jezika *gospodičnā* koja je ovdje kontaminacijski shvaćena kao *gospa dična*, odatle onda *gospodičnā*.

3. U nom. jed. novije primljenice najčešće zadržavaju nagl. na kraju riječi, ali su se prijelazom brzog u silazni razvili dvojni obrasci pa se jednako upotrebljavaju, npr. *kaladōnt : kaladōnt* (*koma(n)dānt : koma(n)dānt*, *liverānt : liverānt*) i domaći izrazi nastali prema ovima (*privarānt* i *privarānt*, *zavrkānt* i *zavrkānt*). U ostalim je padežima uvijek uzlazni naglasak, što ujedno svjedoči o tendenciji uzlaznog du-

ljenja. Jedina tudica *vàšist* (z brzim na zadnjem slogu) biva i *vàšist* zbog jačeg utjecaja knjiž. jezika.

c) Na jednosložnim riječima stoji samo brzi (ili silazni) naglasak te je, npr., *bak, mre, mrk, štrk, top, (mru, tvoj, vo, znan)* i dr. Međutim, na riječima kojima se vabe ili, rjede, otjeruju životinje pored brzog čuje se i spori te je: *mùjs, pùjs, trš, vit*. Jednako je u 2. jd. imperativa: *bàc, te drž, gon, nos, pec, rec, vod*. Razlog svakako leži u uzvičenosti zapovijedanja. Narav ovoga sporoga naglasaka slaže se sa standardnim sporim: obično je nešto kraći u imperativu i naginje prema brzomu, u riječcama vabljenja uzdiže se prema uzlaznomu.

d) I odviše je primjera u kojima se vidi duljenje kratkih naglasaka. Bit će navedeni tipičniji, inače se cjelina najbolje ogleda u III glavi ovog rada. Evo tih:

1. Umjesto brzog stoji uzlazni u imenicama: *náglednik (nametnik, pakosnik, priglednik, priležnik, pripadnik, raspusnik, suležnik)* i ne čuje se varijanta sporog naglasaka kakvu još dozvoljuje knjiž. jezik. Drugdje u imenicama m. i ž. roda potpuno je prešao u silazni pa je samo: *cêdula (< tal. cedola), (crkvica, klinčić, mlinčina, palčić, priprava, priprema, pristava, rasvita, razmina, slančica, ulica)*.

2. U brojnim imenicama, pridjevima, glagolima i prilozima proces prijelaza nije dovršen iako je mjestimice pri kraju. Tako imaju bilo brzi bilo spori, npr. *grijač, jadnik, kaćun, kotar; azna, čoja, daća, dreka, gripa, pojata, rpa, soja, svada, pa britkost, plodnost, sitost, sklonost, spretnost, trošnost*. Ovakva razlika ostaje u svim padežima i na cijelom području Imetske krajine i Bekije. Pridjevi su u tome otišli nešto dalje. Govori se s brzim: *bakren, brašnav, čitav, čudan, davlen, glotan, iskren, jadan, kamen, kripau, krotak, lagan, lakom, pitom, prten, prostren, ridast, sirčen, smolav, suknen, vatren, zmijast*, i sa sporim *bakren, brašnav, čitav, čudan, davlen* itd. U primjerima s brzim kao *gadan, gibak, gladak, krtak, modar, mokat* promjena je došla u ostalim padežima te je gen. jd. i sa sporim *gàdna*, jednako dat., lok. *gàdnu* itd. Potpuno je jednako s prez. glagola *bròdit, pròstit, sèlit, slòmit, smòčit* jer se čuje *brodin, prostin* s brzim i sporim. U drugih je ova podijeljenost iz prezenta zavučena u infinitiv. Takvi su: *gužvat, klanjat, maćat, pasat, trajat, trškat, uzdat se* (pored sa sporim). Istom su pojavom zahvaćeni veznici, prilozima i prijedlozi: *ali, ili, ispod, kadli, kakono, nego, niti, pokraj, povr, sada, samo, tada, tadli* i dr.

Zanimljivo je navesti da je ova pojava jača u zapadnom dijelu negoli u istočnom premda bi se, možda, očekivalo obrnuto s obzirom na Hercegovinu. I svakako težnja zamjenjivanja brzog naglasaka sporim nalazi se u osrednjoj ekspanziji, šireći se ujedno prema istoku (Bekiji) koja je njome otprije zahvaćena, ali se ovo područje pokazalo donekle otpornijim.

e) U smislu realiziranja težnje za potpunim uzlaznim duljenjem spori naglasak prelazi u uzlazni, a ovaj se potpuno učvrstio na svome mjestu. Prijelaz je, dakle, davno završen, izuzevši neke imenice m. roda. Govori se: *dóčić, kóčić, kŕnčić i kŕnčić, lánčić, óvnić, šárčić, váljčić, zvónčić*. Varijanta uzlaznog naglasaka osjetnije je frekventnija u im. *prítisak, záglavak, zákupac, zálazak, ználac i zločinac* prema *prítisak, zálazak* itd. Brojnije su imenice s. i ž. roda: *bilánce, cakálce, diténce, junáštvo, klubášce, mistánce, pisánce, povŕslo, propéce, rebárce, sunášce*. Većini je uzrok deminucija u kojoj je izražena jača osjećajnost. Prema naglasku infinitiva dotičnih glagola izvedene su imenice *brísaljka (gonjaljka, kajdanka, klizaljka, ljuljajka, pisaljka, šetaljka, turaljka, vozaljka)*, zatim augm. *kónčina (krčina, lančina, šarčina, telčina, zalčina)* i posebno *ljúbāonica, píjavica, záručnica*.

Bez razlike u semantici akcenatski su razdvojeni neki glag. V vrste kao npr.: *bàcat i búcat (bližat, mašat se, glavinjat, kapucat)*.

Prema kvantiteti drugog sloga u infinitivu javila se varijanta uzlaznog naglasaka. Izgovaraju se: *nalíšmo, počéšmo, savíšmo, umrišmo, zadrišmo* kao i *nalíšmo, počéšmo* itd. Za njima se povele složenice glag. *brat — pobrášmo, ubrášmo, zabrášmo* i dr.

f) Brzi naglasak izravno prelazi u uzlazni u glagolima *bócat te laćat, rskat, sklanjat, splosnit, spracat, spravljat, turit, vriskat* (v. gornji član).

Najčešće se prilozi *dokle* i *dotle* govore *dóklē(n)* i *dótlē(n)* pored oblika sa silaznim.

1. Zbog emotivnih razloga, koji su inače vidni u deminuciji, nastao je oblik uzlaznog naglasaka u im. s. roda na -ešce: *briméšce, janjéšce, jaréšce, kaméšce, plaméšce, timéšce, viméšce* uz *briméšce, janjéšce* itd. Oblici uzlazne intonacije odražavaju bliskost govornog lica prema značenju dotičnih imenica u sklopu govornog konteksta.

2. Prijelaz brzoga u uzlazni potpuno je izvršen u imenicama *bojáz-nōst (druževnost, duševnost, nabranost)* i *nabújalōst* pod utjecajem ž. roda prid. radnog. Jednaki su i pridjevi kao: *buróvna, jednáka, krvána*,

malúšna, sícúšna, žegárna prema varijanti s brzim na prvom i duljinom na drugom slogu.

g) U nekim primjerima brzi prelazi u silazni zadržavši i prvotnu varijantu; tako je u prid. kao *brīžan, grīšan, kužan, posan, suzan, vītak* u kojih su zavisni padeži dvojestveni u smislu da brzi prelazi u spori, npr.: gen. jd. *brīžna, dat., lok. brīžnu*, i dr.

1. Isti je prijelaz u jednosložnim glagolima s brzim *dīt*, jednako *drit, gnjit, krit, lit, list, mrit, plit, rit, vit* i *orit* prema nešto češćim sa silaznim *dīt, te drit, gnjit, krit, lit, list, mrit, plit, rit, orit*. Jednaka je razlika gotovo u svim oblicima.

2. U prez. glag. s brzim *bīt, grijat, pit, sijat* i *šit* češći su oblici sa silaznim *bījēn, grijen, pijen, sijen, šijen* negoli s brzim *bljēn, grijen* itd.

h) Odnos dvaju dugih naglasaka (silaznog i uzlaznog) nije u cjelini stabilan, već se i ovdje javila težnja za uzlaznošću. U silazno naglašenim im. *blāgo, cviće, inje, more, ruvo, sunce, ulje, zelje, zlato* pored jednako naglašene množine *blāga, cvića,inja* i dr. česta je *blāga, cvića,inja, móra, rúva, súnca, úlja, zélja, zláta*.

i) U odnosu prema knjiž. jeziku stoji brzi nagl. umjesto silaznog u im. *bđr, čvor, grm, stog* i *tor*, ali se može pretpostaviti da ovdje nije bilo *bōr, čvōr* itd.

IV. a) Skakanje naglasaka. Među najvažnije osobine imotsko-bekijske akcentuacije spada skakanje silaznih naglasaka na proklitiku. U normalnom govoru ovo se provodi skoro u cjelini. Uzrok odstupanja od toga leži u rečeničnoj intonaciji, odnosno posebnom naglašivanju određene riječi. Kada se uzmu u obzir razlozi koji sprečavaju skakanje naglasaka, onda su oni i odviše maleni prema onima koji uvjetuju to akcenatsko prelaženje. Gledano statistički, u 90% slučajeva naglasak skače na proklitiku.

Ima dosta riječi, bliskih svakodnevnom životu, s kojih uvijek naglasak skače bez obzira na rečeničnu intonaciju. U svakoj je rečenici npr. *ù kuću, krāj vrtla, ù šaku, podà tebōn, medù braćōn*; s brzim: *nīs kosti, pōd nogu, pōd(t) cestu, zà vrāt, nà brdo, ù grlu* itd.

1. Kako stoji, naglasak skače neoslabljeno ili oslabljeno, tj. na proklitici je brzi ili spori naglasak. Normalno je da namjesto sporoga dolazi uzlazni pred enklitičkim zamjениčkim oblicima kao: *nà nju pó nju, ú te, zá te, zá nju*, u čemu se slaže s knjiž. jezikom, zatim *sví troje, sví petero, sví šestero, sví četvero*. Ovdje se u ovome otišlo još dalje:

s mjernih jedinica naglasak prelazi na brojeve, kao: *dvá kila, trí kvárta, pé nedílĵá, sedán godĭnā, stó godĭnā, šéz dinārā*, onda *pó litra, pó kila, pónoć(i)* i dr. Analogno ovomu, rijetko skače i s nekih imenica što označuju predmete i bića: *dvá kamena, trí golúba, dví krave, dví kuće, trí brata, dví loze* i dr. U upitno-uskličnim rečenicama koje počinju veznikom da bude katkad uzlazni nagl. na *da*, kao što je: *dá šta će čòban!* (Lo) (*da di je bijo?* (Md); *dá si ga vidijo, bijo je mršav* (St).

I ovo se tumači posljedicom opće težnje za uzlaznim duljenjem.

2. U usporedbi s knjiž. jezikom naglasak češće skače oslabljeno negoli neoslabljeno ili pak opstojе oba preskakivanja. Za dvojako skakanje izrazit je primjer aorist nekih glagola kao što su: *dat, past, smit, smrknut, stat, turnut, trġnut, vrgnut, znat* i njihove složenice, zatim sve složenice glag. íc. Jednako se čuje s brzim i sporim, npr. *ne dado, ne pade, ne smide, ne smrknū se*, i dr., ali je u množini skoro prevladao spori nagl. pa je češće *nè dadošmo, nè padošte, nè smidoše* uz rjede s brzim. Slično je i sa mnogima složenim priložima koji se svagdje govore dvojtveno. Tako je: *dònedāvno, dòpola, dòundā, pòkasno, sūvišē, ùjedno, ùjutro, ùkriž, ùkrūpno, ùmalo, ùmisto, ùnatoč, ùpola, ùpapriko, ùprāv, ùsitno, zāvoga, zāmalo, zāradi, zārana* i dr. pored s brzim. Isto je: *dò jutros, dò sinōc, dò sutra* pored rjedeg s brzim.

Većina pridjeva složenih s prijedlogom *pri* ne osjeća se još kao jedna riječ ili ako jest, nagl. na *pri* skače oslabljeno i neoslabljeno. Kaže se, npr.: *prĭdrāg*, pa i sa silaznim na zadnjem slogu, zavisno o rečeničnoj intonaciji, afektiranju i naglašivanju dotičnog pridjeva. Ovako se vlada *mek, lak, oštar, sladak* i dr.

V. Tonski registar. U ostvarenju tonskog registra sudjeluju suglasnici i samoglasnici.

Suglasnici imotsko-bekijskoga govora izgovaraju se srednjim intenzitetom koji veoma malo vodi prema jačem. Prema tomu je i rezonantni prostor širi. Rijetko zvučni suglasnici postaju bezvučni na kraju sloga te se stoga zatvorenost i napetost, a s njima i visina malo kad javljaju. Inače se redovito vrši suglasnička asimilacija i disimilacija. Jedino izostaje asimilacija ako se složene riječi izgovaraju sa stankom ili pak zasebno, tako da svaka ima svoj naglasak. No, to već pripada afektaciji ili isticanju dotičnih riječi u rečenici.

U nekim imeničkim kategorijama nastupila je depalatalizacija velara *k, g* pa se izgovara, npr.: *baki, biki, skoki, stogi, ortlogi*, dat. jd.

brigi od briga, skiki, žuki i dr., što utječe na realiziranje napetijih i ton-ski viših suglasnika.

Ostvarena je potpuna delabijalizacija $m > n$ na kraju 1. prez. jed-nine i u većine drugih leksema uglavnom na nastavcima. Tako je stal-nom n umjesto m u instr. jd. svih imenskih riječi: *dubon, klinon, žigon, kolinon, koriton, užon, aljinon, njivon, žabicon; dobrin, garavin, ševastin* — *dobron, gabaron, ševaston; mojin, nikakvin, tvojin* — *mojon, nikakvon, tvojon; drugin, jednin, stotin* — *drugon, jednon, stoton*, zatim u dat., lok i instr. množine: *dubljin, klinin, koritin, žabicon, dobrin, tvojin, jed-nin* itd. Ovomu se može dodati i $\check{c} > \acute{c}$, $d\check{z} > d$ i $lj > nj$ (jugozapadni predjel). Sve to skupa utječe na jačanje i podizanje tona.

Gledano u cijelosti, podizanje tonaliteta suglasnika svodi se na ne-koliko njih, odnosno samo na neke vrste, pa ne mogu biti odlučni u od-mjerivanju tonskog registra (barem što se tiče suglasnika), je se velika većina rezonatorski ne suzuje, niži podiže.

Visinsku govornu skalu čini uzlazna intonacija u imotsko-bekijskom govoru (v. prethodna dva člana), zašto ima vrlo mnogo primjera. Ta je tendencija jako izražena i čitavoj intonaciji u osjetnoj mjeri daje pjevnu vrijednost. Izrazito je ekspanzivna težnja za uzlaznim podizanjem.

VI. Vrijednost glasova. Premda se neki suglasnici u ma-njem broju primjera stvaraju na zatvorenim artikulacionim prostorima, što u cjelovitosti nije toliko značajno, stvorena je ravnoteža između suglasnika i samoglasnika. Uz suglasnike svi su samoglasnici srednje otvorenosti. Nema nekakva variranja samoglasnika s obzirom na prom-jenu naglaska. Izuzevši nazalizaciju, u zoni pojedinog samoglasnika nikad se ne nalazi ni jedan tip. Isto tako gubljenje, eventualno kraćenje ili stvaranje kvantitete nema nikakvih posljedica na promjenu samo-glasnika.

VII. Rečenična intonacija. Svaka rečenična intonacija ovisi o općoj akcentuaciji nekoga govora, o psiho-fizičkome momentu i o onome pojmu koji se želi istaknuti. U svemu je moguće uočiti uzlaznu tendenciju rečenične intonacije, njezino pomicanje prema sredini ili kraju rečenice, kako je, uostalom, u skladu s težnjom naglasne uzlaz-nosti. U normalnom govoru rečenična intonacija manje utječe na prom-jenu naglaska one riječi koja se želi naglasiti. U afektiranju, isticanju ili uzbudenju, napokon u čuđenju i ironiji kraći se naglasci dulje gotovo do potpunog pjevanja, npr.: *môj bráte, štà se dogódilo! vêlikî mōnci,*

vêlikî; tûdâ kôst nêmâ smîlovânja. Stvarno su ovi dugi naglasci duži nekoliko puta nego su dugi u svome običnu izgovoru.

Kako su refleksom *ě > i* izjednačeni *neko* i *niko*, *nekad* i *nikad*, među njima ipak ostaje razlika zahvaljujući rečeničnom naglasku: *niko* i *nikad* (u značenju »neko« i »nekad«) na početku rečenice nemaju naglasaka, rijetko ga kad imaju ako su u sredini ili na kraju, pa se stapaju s naglašenom riječi iza sebe. Na primjer: *nikad je bila dōbra* što se izgovara kao: *nikadjebila dōbra*. Kada su spomenute riječi naglašene, znače »nikad« i »nitko«.

Težnju za premještanjem rečenične intonacije prema sredini ili kraju očituje prid. *kolik* koji također srasta s riječi iza sebe, npr.: *evo brašna velik oćeš; velik oćete uzmite; velik ima vas tamo?* Skupa su izgovorene: *kolikōćeš, velikōćete, velikīmā* (s brzim na pretposljednem slogu).

Češće se npr. čuju ovakve rečenice: *donesvîna pa ćemo se nâpit; ajdûkuću i vići*. Okrnjeni se imperativ naslanja na susjednu naglašenu riječ.

Osim spomenutih standardnih naslonjenica osjeća se pomicanje i intonacije prema sredini i kraju rečenice u većini ostalih slučajeva. Dakako, lako su zamjetljivi i obratni primjeri, ali se tada najčešće radi o naglašivanju neke riječi i takav je naglasak pomičan, tj. zavisi o mjestu koji zauzima ta riječ u rečenici.

Zusammenfassung

EINIGE LAUTLICH-AKZENTUIERENDE CHARAKTERISTIKEN DER REDE IM IMOTSKO-GEBIET UND BEKİJA

Die Rede von Imotsko-Bekija gehört zu den neuštokavischen ikavischen Reden des herzegovinischen Typus und steht der zeitgenössischen serbokroatischen Schriftsprache ziemlich nahe. Sie hat auch ihre spezifischen Merkmale, besonders im Lautsystem und in der Betonung. Alte Konsonantengruppen *stj und *skj werden überall zu šc reflektiert, man sagt: *dvorišće, igrališće, ulišće, šćipat*. Im südwestlichen Gebiet das konsonantische lj > j: *jubav, gundevaj; ě > é und dž > d: ćuvat, rić, đep, svidodba*, aber fast am weitesten verbreitet geht m zu n über am Ende des Suffixes, so ergibt sich: *kolinin, Markon, mećen*. Diese Merkmale sind wahrscheinlich ein Überbleibsel des čakavischen Dialektes, welcher sich vor den türkischen Eroberungen bis zur Neretva erstreckte.

In der imotsko-bekijschen Rede bestehen vier Akzente (š, i, ê, i), sie stimmen mit den Akzenten der Schriftsprache überein, die Quantität des Akzentes (-)

aber ist eine der hervorragenden Charakteristiken dieser Rede und ist häufiger als in der Schriftsprache. Eine deutliche Tendenz der Akzentbewegung in der Richtung zur steigenden Intonation ist feststellbar und dann schematisch so dargestellt werden: $\grave{\text{v}} > \acute{\text{i}}$, $\acute{\text{i}} > \acute{\text{i}}$. Die Satzbetonung befindet sich gewöhnlich am Satzende.

Zwischen den Konsonanten und den Vokalen besteht Gleichgewicht: die Vokale und die Konsonanten sind mittelmässig offen.

Emil Štampar (Ljubljana)

KUMIČIĆEVE DILEME I NJIHOV SLOVENSKI ODJEK

I

Pitanje orijentacije hrvatske književnosti rješavala je svaka generacija na svoj način. Šenoa, iako je cijenio njemačku klasiku a napadao je površne njemačke pisce, osjećao je negativan politički korelat takvih veza te je nastojao usmjeriti hrvatske pisce prema slavenskim književnostima i prema francuskoj literaturi smatrajući da su one srodnije duhu hrvatske književnosti nego njemačka književnost.

Kumičićevo frankofilstvo imalo je više izvora, a jedan od njih je bio svakako Šenoina sugestija, premda je Šenoa, kao najsnažnija književna ličnost štrosmajerovske generacije, bio meta napadaja nekih pravaša, ali inače je bio uglavnom za sve grupe osobnosti velikog poštovanja pa tako i za Kumičića. Kao istarskog Hrvata (Berseč 1850) privlačile su ga romanske literature te je poznao talijansku književnost, a zavolio francusku. Na taj ga je put usmjerila i pripadnost pravaškoj stranci koja je u političkoj borbi protiv mađarskoga i njemačkog tlačenja tražila pomoći u Francuskoj i Rusiji.

K tome su pridošle i neke osobne ugodne mogućnosti da se približi francuskoj književnosti. Upoznavši Francuza Aristida Vigneauxa probudio je svoje poznavanje francuskoga jezika, a dvogodišnji boravak u Parizu (1875—1877) dao mu je priliku da se upozna s najaktualnijim pitanjima francuske književnosti i naročito sa Zolinim naturalizmom za koji se očito zagrijavao.

Zato je razumljivo da taj »književni emigrant« nije ostao samo bezbrižni književni turist koji uživa u susretu s novim pa ga naskoro zaboravlja u podsvijesti, nego je bio uvjeren da bi realizam i naturalizam koristili hrvatskoj književnosti te se je za afirmaciju tih bratskih struja veoma angažirao. Svoj zanos htio je ilustrirati praksom i teoretskim razlaganjem. Tako su nakon početničke i bezbojne pripovijesti

Slučaj (1879) izašli romani *Olga i Lina* (1881) i *Gospoda Sabina* (1885) koji su trebali reprezentirati naturalizam u hrvatskoj književnosti pa je jedan dio književne kritike tako shvatio te romane i napao Kumičića zbog naturalizma.

Na tu uzbunu tradicionalne kritike odgovorio je Zolin poštovaalac temperamentnim člankom *O romanu* koji je izašao u pravaškoj *Hrvatskoj vili*.¹ U tom teoretskom sastavku zalagao se za realizam i naturalizam te je naveo niz evropskih autora, pripadnika tih pravaca, a osim toga je naročito branio Zolu na onim područjima problematike na kojima je bio francuski teoretik naturalizma najviše napadan.

Međutim iznenadno će djelovati Kumičićeve misli o romanu *Olga i Lina* koje je iznio u pismu uredniku celovačkoga časopisa *Kres* Janku Sketu² iste godine kad je objavljen i članak *O romanu*.³ Na to me je pismo upozorio prof. Anton Slodnjak te mu se za to toplo zahvaljujem, a jer je i inače zanimljivo za odnose Kumičićeve sa slovenskom književnošću, bit će objavljeno u cjelini i bez pravopisnih popravaka:

Veleučeni Gospodine Professore,

Danas sam primio Vaše cijenjeno pismo, te sam Vam vrlo zahvalan na iskrenom bodrenju za dalnji rad.

Knjige, koje želite imati, poslati ću Vam sutra. *U ostalom, moram Vam reći istinu, da žalim, što sam napisao »Olgu i Linu«. Valja znati, da sam se onda bio povratio iz Pariza, gdje sam bio pod uplivom najnovije naturalističke škole. Naš narod treba zdravih knjiga. Ja držim, da je roman »Primorci« najbolje moje djelo do sada. »Jelkin Bosiljak« i »Zač... Svatovi« izlievi su moga srca. U njih bavim se sa svojim zavičajem. Ja sam Primorac, Istranin.*

Sad ću pisati za hrvatsku Maticu oveći roman. Vaš cijenjeni list »Kres« čitam vrlo rado. Slovenski razumijem posve, nu pisati ne mogu u tom nježnom bratskom jeziku.

Mnoge novine pišu o »Zač... Svatovi« po mene vrlo laskavo, a da Vam istinu kažem veseli me, kad mi vele ljudi, da napredujem.

Zadnje pismo, koje ste od mene primili, pisala je moja žena. Imam mnogo posla.

Od Boga zdravlja, a od mene pozdravlja

Zagreb 10/7 85.

Vam odani

Eugen Kumičić

¹ *Hrvatska vila* 1885, br. 8, 145—148.

² Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, sign. MS 1049 (Kurz. u objavljenom pismu od E. Š.)

³ Pismo je datirano 10. VII 1885, a Kumičićev članak je izašao u *Hrvatskoj vili* 1885, u augustu.

Iz kurzivnih dijelova pisma očito izbija paradoks: Kumičić se na neki način odriče *Olge i Line*, a pokazuje i stanovitu rezervu prema naturalizmu te svoja spontana ostvarenja vidi u istarskim romanima. Te proturječnosti i ta kolebanja imala su svakako svoje uzroke koji bar djelomičnu mogu objasniti te nedosljednosti. Ta njegova unutrašnja raspinjanja uvjetovana su pritiscima s različitih pozicija. S te strane treba istaći osim djelovanja tradicionalne kritike još i odnos čitalačke publike prema njegovim djelima i uopće komunikacione sredine koja ga je pritiskala svojom problematikom, a onda će dalja objašnjenja otkriti pitanja: kakav je teoretski stav Kumičićev o naturalizmu i koliko je naturalističkih elemenata unio u strukturu svojih »ozloglašanih« romana.

Što se tiče njegova stvarnog odnosa prema naturalizmu, može se reći da je Kumičić relativno najviše naturalist u svom teoretskom članku *O romanu*. U njemu je govorio o »zdravim očima« pisca koje treba da prenose u svoja djela prirodu i istinu, udario je po imaginaciji u književnom stvaranju, upozoravao na eksperimentalnu metodu i Clauda Bernarda, zagovarao pozitivne intencije Zolina morala i njegovu oštru analizu društvenih rana, prikazao je praktičnim primjerom metodu sakupljanja grade iz stvarnosti, ali sve je to iznio nekako pojednostavljeno mjesto produbljeno. Nije dovoljno istakao objektivnost naturalizma ni njegove znanstvene osnove (Comte, Taine, Lucas), a nije potegao ni granice između naturalizma i realizma. Također ne bi se moglo prihvatiti da su svi navedeni pisci realisti ili naturalisti; među njima ima i romantika. Ipak je zaslužan za vrlo ažurno upozorenje na Zolin naturalizam u Hrvatskoj. Kumičićev članak je izazvao brojne polemike (Pasarić, Galac, Šrepel) s obzirom na usmjerenje hrvatske književnosti u pravcu realizma ili naturalizma te je u takvoj borbenoj atmosferi konačno Emil Podolski⁴ iscrpno izložio ideje naturalizma hrvatskoj publici.

Književna praksa je pokazala znatno manje elemenata naturalizma nego je to došlo do izražaja u teoretskom članku. Dapače i u romanima *Olga i Lina* i *Gospoda Sabina* kojima je jedan dio kritike pridavao epitet naturalizma mogu se naći tek neki sporedni elementi: u prvom

⁴ *Hrvatska* 1886, br. 65—114.

redu iznošenje ružnih strana života. Tu bi trebalo još istaći poticaje⁵ koje je Kumičić dobio od Zole dajući hrabro za ukus tadašnje hrvatske sredine glavnu ulogu u romanu prostitutki Lini prema Zolinoj *Nani*, a prema Zolinu djelu *Pot-Bouille* je izgradio lik rasipne i nemoralne gospođe Sabine iz krugova visoke birokracije i plemstva. U vezi s tim razmicanjem građe moralno-seksualnog područja je razumljivo da je Kumičić omogućio tiskanje Kozarčevoj *Teni* kad su je druge ustanove odbile. Osim toga je, nasuprot Šenoi koji je dapače i *Seljačku bunu* nakon poraza kmetova optimistički završio, ostavio da je zlo ostalo nekažnjeno.

Tim se udaljio od šenoinske tradicije koja je poljepšala prirodu i otvarala perspektivne vidike, a razlikuje se i od istarskih romana. Na taj bi se način moglo reći da je Kumičić rano intonirao hrvatsku varijantu naturalizma koja je, razumljivo, bila u toj početnoj fazi skromna i anemična pa je opsegala samo neke, većinom, sporedne elemente naturalizma.

Inače u ta dva romana, kao i u ostalim istarskim i historijskim prozama, imao je Kumičić pred očima, za razliku od Zoline slobodne Francuske, potlačenu hrvatsku domovinu i naročito mučenicu Istru te nije mogao ostati objektivan, nepristran pripovjedač, kakav bi morao biti naturalist. Unosio je aktualne političke i socijalne tendencije i očito pokazivao gdje mu je simpatija, crtajući likove prema romantičkoj crno-bijeloj tehnici. Zato je Hrvatica Olga vrlo dobra djevojka, a nezavidna pozicija prostitutke dana je Austrijanki Lini. Kumičićeva je osnovna pažnja na fabuli s neobičnim zapletima i intrigama, a opis njemu ne služi kao Zoli za pobliže određenje likova, nego ima više funkciju lirizi-

⁵ U članku *Zolin udeo u srpsko-hrvatskom realizmu* prikazao je Miloš Savković književni odnos Kumičića prema Zoli na taj način: »Kumičić je svojim prvim romanom *Olga i Lina*, još 1881, kopirao Zolinu *Nanu* od korica do korica.« (*Srp. knj. glasnik* 1927, XXII, br. 6, 425).

Mišljenje prof. Antuna Barca je drugačije: »Želeći da pošto poto dokaže zavisnost Kumičića od Zole, Miloš je Savković ustvrdio, da je *Olga i Lina* od korice do korice preuzeta iz Zoline *Nane*. No baš usporedba između ova dva djela pokazuje razliku između ova dva pisca. Zolina je *Nana* lijepa, no glupa, a u duši dobra. Ona je organski izdanak pariškoga društvenog života; dijete eksploatirane klase, ona se svojom ljepotom osvećuje eksploatatorima šireći među njima veneričku zarazu. Kumičićeva je *Lina* naprotiv inteligentna i pokvarena žena, koja iz tuđine dolazi u Hrvatsku te svijesno uništava naivnog i glupog hrvatskog aristokratu.« (Eugen Kumičić: *Djela* I, Zora, Zagreb 1950, 19)

ranja atmosfere. Dok je naturalizam zahtijevao egzaktnost kazivanja, Kumičić se često služi metodom aludiranja i naslućivanja.⁶ Da Kumičić, koji je toliko prijeto imaginaciji, nije u svojoj unutrašnjosti bio tip naturalističkoga pisca, svedoče i karakteristike koje su mu davali njegovi dobri poznavачi i prijatelji, naročito Vjekoslav Klaić: »Već tada pokazivao je Jenio nada sve živu maštu i osobit dar za ugodno, zanimljivo pričanje« i: »A pričajući znao se zanijeti te bi koji put i tako kičeno govorio da mu nijesmo pravo ni vjerovali.«⁷

U biti svojoj osjećao je to i sam Kumičić. Imajući pred očima publiku koja je čitala uglavnom feljton-romane i nije mogla slijediti ni Šenou u realističkoj pripovijesti *Mladi gospodin*, sam je paralelno sa spomenutim romanima objavljivao istarske romane *Jelkin bosiljak* (1881), *Začudeni svatovi* (1885), *Sirota* (1885), *Preko mora* (1889), a kasnije i historijske romane s istaknutom rodoljubnom tendencijom i romantičkom tehnikom da bi patriotski djelovao na publiku koja je uz to bila navikla na stanovite didaktično-moralističke sheme, na »realizam« koji je optimistički uljepšavao stvarnost.

Kumičić je u strukturi tzv. naturalističkih romana unio nešto sporednih naturalističkih crta, a uglavnom je upotrebio stilske elemente romantike. Međutim u pismu Janku Sketu otvorio je pisac svoju dušu i izjavio: pravi, iskreni Kumičić je u istarskim romanima! Tu je prozu kao i historijske romane publika zaista vrlo voljela.

Tako je pri nastajanju Kumičićevih književnih djela djelovalo više sila: i sugestija modernog naturalizma svojom novošću na kulturnog provincijalca, i lična romantična duševnost, i društveno-politički zahtjevi potlačene zemlje, i pravaštvo koje je forsiralo angažiranu književnost, i romantički ukus književne publike koja nije mogla slijediti Kumičićeve skokove do naturalizma, i kritike koja je tendirala uglavnom k blagom realizmu te je isticala kao uzor ne Zolu nego Turgenjeva o kojemu je napisao topao članak i Kumičić (1885). Zato je možda duhovita Savkovićeve⁸ misao o Kumičićevu »patriotskom naturalizmu« kao i Hergešićeva⁹ izjava da i u drugoj prozi osim *Olge i Line* i *Gospode Sabine*

⁶ Stanko Lasić: *Roman Senoina doba. Umjetnost riječi* 1964, br. 4, 264.

⁷ Vjekoslav Klaić: *Mile uspomene. Hrvatsko kolo* 1905, 184—185.

⁸ Miloš Savković: *Zolin udeo u srpsko-hrvatskom realizmu. Srp. knj. glasnik* 1927, XXII, br. 6, 423.

⁹ Ivo Hergešić: *Kumičić i Zola. Obzor* 1937, br. 272.

ima naturalističkih elemenata misleći pri tom na dokumentiranost Kumičićevih historijskih romana. Na kraju možda ne bi bio preveliki paradoks kad bi se za takav splet stilskih faktora upotrebio izraz romantički naturalizam!

Pismo Janku Sketu je plastično objasnilo Kumičićeve dileme i u biti potvrdilo dovtjlive izvode prof. Antuna Barca o književnom opusu pisca. On je živo uhvatio pravu književnu dušu Eugena Kumičića korigirajući preuveličavanje naturalističkih utjecaja u kojih je zamke upao u zanosu frankofilstva Miloš Savković. Prema analizama Antuna Barca¹⁰ zaista »Kumičić je jedan od najjasnijih primjera ove borbe pisca koji ima pred očima strane literarne uzore, a njegova je intimna narav drugačija i koji nije znao da svoje opravdane literarne težnje dovede u sklad sa svojim ličnim, a i nacionalnim osobinama«.

II

U Hrvatskoj je Kumičić nailazio na otpor kritike i publike kad je nastupio s djelima u kojima je obrađivao motive o ružnim stranama života, a — kako je već rečeno — općenito su prihvaćeni njegovi istarski i historijski romani. Zanimljivo je da je njegov književni rad dosta glasno odjeknuo i u Sloveniji. Da je do toga došlo, pobrinuli su se pažljivi slovenski referenti o hrvatskoj književnosti u slovenskim revijama, a pripomogao je tome i sam Kumičić.

Već se iz prvoga pisma Janku Sketu vidjelo da je Kumičić pokazac pasivno znanje slovenskog jezika i da mu je stalo do toga kako prima njegova djela slovenska čitalačka publika. To je direktno izrekao u drugom pismu¹¹ Janku Sketu na koje me je također upozorio prof. Anton Slodnjak te mu se zato zahvaljujem:

Velecienjeni Gospodine Uredniče!

Čast mi je priposlati Vam ovime moj roman »Začudjeni Svatovi« s molbom da ga zvolite u Vašem cienjenom listu oglasiti.

¹⁰ Antun Barac: *Sto godina novije hrvatske književnosti i »Obzor«*. Obzora *Spomen-knjiga* 1955, 255.

¹¹ Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, sign. Ms 1049.

Ja sam uložio u ovo djelo sve svoje sile, te sciениm da već toga radi zaslužujem, da mi ocjena kaže golu istinu, pa oko je djelo vredno preporuke, da mu se je ne uskrati.

S odličnim štovanjem

Zagreb 29./6 885

Jenio Sisolski
(Eugen Kumičič)
Ilica 29. III kat

Razumljivo je da je taj istarski roman celovački *Kres*¹² vrlo toplo preporučio svojim čitaocima. Razumljivo je da ga hvali i Josip Stare u *Ljubljanskom zvonu*¹³ i da su istarske romane povoljno primali i ostali kritičari kako je to pokazao prof. Anton Ocvirk¹⁴ koji je uopće sabrao niz pozitivnih i negativnih kritika o odjeku Kumičičevih djela u slovenskim revijama i kritički ih osvjetlio. Ta zanimljiva novost nije na žalost dosad registrirana u nauci o hrvatskoj književnosti. Izrazito negativne prikaze Kumičičevih radova koji su iznosili crne strane života (*Teodora*, *Sestre*) napisali su kritičari iz idejnog kruga Mahničeva, a žestok polemički napadaj uputio je Ignacij Kralj protiv Kumičičeva članka *O romanu*.

Inače je za odnos slovenskih referenata o hrvatskoj književnosti prema Kumičiču vrlo karakteristična uljudna ocjena J. Steklase¹⁵ o *Gospodi Sabini*: »Predmete svojim romanom jemlje Sisolski iz dveh virov. Mestno življenje je skušal opisati v svojih romanih: Olga i Lina, Primorci in Gospodja Sabina, a idilično in priprosto življenje istrijskih Primorcev v pripovestih Jelkin bosiljak in Začudjeni svatovi. Po tej temeljnej razliki ločijo se znatno dela Sisolskega. Pripovesti iz primorskega življenja spominjajo nas na romantiko in prikazujejo simpatična in plemenita lica ter jih hrvatsko občinstvo prav rado prebira, ali romani, ki črtajo mestno življenje, prikazujejo malo da ne samo sramoto, breznačajnost in gnilobo odličnega svetá. Tukaj posnema pisatelj E. Zolo, in ta dela so mu natrošena pesimizmom, obupanjem in fatalizmom. Zató tudi ni Jenijo Sisolski s tem svojim romanom uspel, kajti značaji niso, kakor bi morali biti, nego so večjidel karikature, kakoršne si težko predstavljamo. Vendar pa je jezik v tem proizvodu lep in neki

¹² *Kres* 1885, 8, 452.

¹³ *Ljubljanski zvon* 1885, 540.

¹⁴ *Slovenska moderna in evropski simbolizem. Naša sodobnost* 1955, 197, 211.

¹⁵ J. Steklasa: *Poročilo o hrvatske književnosti*. *Kres* 1884, št. 12, 654.

opisi izvrstni, ter se bode gotovo rad čital kakor vsi poprejšnji njegovi romani.«

Dakle obzirno odbijanje ozloglašena romana i simpatija za istarske idile koje katkad i nisu bile bez tamnih oblaka.

Osim toga zanimljivo je istaći da slovenski naturalist Fran Govekar u svom nekrologu Kumičiću niti ne spominje direktno naturalizma u vezi s tim piscem: »Kot pisatelj je bil Kumičić pozitiven realist, modernist francoske šole; njegovi spisi imajo vedno socialnokritično ali patriot-sko tendenco. Njegov elegantni slog je kazal, da se je učil pri Francozih in Italijanah, njegov silni temperament in plameneče rodoljubje pa je izdajalo za Primorca.«¹⁶

Pri svem tom treba još istaći da je Kumičić, zbog polemičnog potencijala njegovih djela, naišao na veći interes kritičara, a manje prevodilaca.¹⁷

Tako je uglavnom primljen Kumičić u slovenskoj kritici i publici slično kao i u hrvatskoj književnosti. Osim toga on je, uz neke slovenske kritičare bio indirektni »krivac« da se u osamdesetim godinama 19. stoljeća dosta govorilo i polemiziralo o naturalizmu u slovenskoj književnosti, dok nije u devedesetim godinama došla grupa naturalističkih privrženika koje je prof. Anton Slodnjak prikazao u knjizi *Slovensko slovstvo* (1968) pod naslovom: »Nova struja« ali slovenska inačica naturalizma 1895—1900.

Résumé

LES DILEMMES DE KUMIČIĆ ET LEUR ÉCHO EN SLOVÉNIE

Kumičić, l'écrivain croate de l'Istrie (né à Berseč en 1850 — mort à Zagreb en 1904), était un francophil et un propagateur du naturalisme dans la littérature croate. Quand la critique traditionnelle aussi bien que le public ont refusé ses deux romans *Olga in Lina* (Olga et Lina — 1881) et *Gospa Sabina* (Madame Sabina — 1885) comme deux oeuvres naturalistes, cet admirateur de Zola a défendu le naturalisme et l'écrivain mentionné dans l'article *O romanu* (Du roman — paru dans *Hrvatska vila* en 1885). Mais il est surprenant que dans une lettre de 1885 à Janko Sket, le rédacteur du journal de Klagenfurt *Kres*, Kumičić a exprimé le regret pour avoir écrit *Olga in Lina* et s'est montré

¹⁶ G.(ovekar): + *Edgen Kumičić. Slovan* 1904, 221.

¹⁷ Prevedena su dva romana: *Preko morja*. Poslovenil A. Z. Lovanski. V Gorici 1896 i *Jelkin nageljček*. Prevel Anton Kacin, Gorica 1926.

réservé envers le naturalisme et a déclaré que son expression authentique était dans ses romans istriens avec la tendance patriotique.

L'auteur de l'article *Les dilemmes de Kumičič et leur écho en Slovénie* a expliqué ce contredit avec le fait que Kumičič a subi l'influence de plusieurs facteurs: les suggestions du naturalisme et toutes ses nouveautés à un provincial culturel, sa nature romantique, les demandes sociales et politiques de la patrie opprimée, le parti de «pravaši» qui était le promoteur de la littérature engagée, le goût romantique des lecteurs qui ne pouvait pas suivre Kumičič dans ses passages au naturalisme et finalement la critique avec la tendance vers un réalisme modéré sur l'exemple de Tourguéniev. Tous ces facteurs ont donné naissance aux dilemmes de Kumičič et l'auteur de l'article a constaté que Kumičič pourrait être appelé, paradoxalement, le naturaliste romantique.

Les dilemmes littéraires de Kumičič ont eu un grand retentissement aussi en Slovénie ce qui était ignoré jusqu'au présent dans les connaissances sur la littérature croate. Le professeur Ocvirk a démontré que les rapporteurs slovènes ont refusé les romans désignés comme naturalistes et ont écrit des éloges des romans istriens idéalisés. De cette manière Kumičič a été «le coupable» pour le fait que, à l'exception de quelques critiques, on discutait et polemiquait sur le naturalisme dans la littérature slovène de bonne heure, dans la huitième décennie du siècle passé.

Jože Toporišič

OBLIKOSLOVNA SEGMENTACIJA,
PREDVIDLJIVOST SPOLA IN VKLJUČENOST
TUJK V JEZIKOVNI SISTEM
SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Nedavno je Milka Ivić v posebni razpravi¹ na zanimiv način spregovorila o nekaterih problemih, ki jih nakazuje naslov teh vrstic in ki jih slovenske slovnice in jezikoslovne razprave večinoma ne obravnavajo s tako veliko željo po sistematizaciji, kompletizaciji in posploševanju.

Njeno razpravljanje gre za tem, da bi pokazalo enoumno razmerje med imenovalniškim členom sklanjatvenega vzorca in slovničnim spolom. Natančneje povedano: imenovalniška oblika slovenskega samostalnika naj bi na splošno vsebovala zadostno količino obvestila tako glede spola samostalnika kakor glede njegovega sklanjatvenega vzorca.²

Avtoričini pogledi na to problematiko so v presenetljivem soglasju z minimalno definicijo I. in IV. slovenske sklanjatve v tradicionalni slovenski slovnici: po njej gredo v

I. sklanjatev samostalniki z obrazilom *-a*, v

IV. sklanjatev pa samostalniki z obrazilom *-o*, *-e*, medtem ko se pri definiranju II. in III. slovenske sklanjatve kot

sklanjatev ž. sp. brez obrazila oz. kot

sklanjatev m. sp. brez obrazila

¹ Obeležavanje imeničkovg roda u (standardnom) slovenačkom jeziku upoređeno s odgovarajućom srpskohrvatskom situacijom. Zbornik za filologiju i lingvistiku, XI 1968 (Novi Sad), str. 49—55.

² N. m.: »Pravila distribucije [pokazatelja K (= kongruence) i P (= paradigme)] uz različite imeničke lekseme u njihovom osnovnom, leksičkom (tj. nominativnom), obliku ukazuju, pre svega, na relevantnost P indikatora oličćenog u konkretnoj formi nominativnog nastavka date imenice« (str. 49); malo drugače v povzetku: »The author starts with the assumption that the gender of a Slavic substantive in general is established already in nom. sg. by the combination of two morphological devices: the form of the agreement (K) and the form of the paradigm (P).«

že v tradicionalni slovnici kaže nezadostnost formalne informacije edninskega imenovalnika za predvidljivost sklanjatvenega vzorca in je prav zato dodan kvalifikator spola.³

Glede splošne predvidljivosti moškega in ženskega spola torej slovenska tradicionalna slovnica poleg naravnih spolnih parov (*ženska — sluga*) upošteva oblikoslovne morfeme *d v e h* sklonov, tj. imenovalnika in rodilnika ednine: samostalniki m. spola imajo v teh dveh sklonih končnice *-ø : -a, -u*, ženskega pa *-a, -ø : -e, -i*. Srednji spol je (kot pri sklanjatvi) definiran s samo imenovalniško končnico *-o/-e*.

³ Prim. Slovenska slovnica, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, Ljubljana 1964 (dalje Ss 1964) str. 135: »Sklanjatve določamo po spolu in po obrazilu v edninskem imenovalniku«; str. 132: »V slovenščini so samostalniki po slovnični delitvi v splošnem:

a) moškega spola, če se v imenovalniku ednine končujejo na soglasnik in imajo v drugem sklonu obrazilo *-a* ali *-u*;

b) ženskega spola, če se v imenovalniku ednine končujejo na obrazilo *-a* ali pa na soglasnik in imajo v rodilniku obrazilo *-e, -i*;

c) srednjega spola, če se v imenovalniku ednine končujejo na obrazilo *-o* ali *e*.«

Ta pravila veljajo seveda le »v splošnem«, zato je gotovo narobe, če se pozneje za I. sklanjatev trdi kar, da so to »/s/amostalniki z obrazilom *-a*« (str. 136) (torej izpadejo iz nje samostalniki prav tako ženskega spola z obrazili *-o, -e, -ø, -is* itd.), ali če se za II. sklanjatev trdi, da so »/s/amostalniki ž. spola brez obrazila« (str. 139), ker se s tem vanjo uvrščajo tudi primeri kot *Ceres* ipd., ki pa gredo v I. sklanjatev. Podobno je tudi z definicijama III. sklanjatve (na str. 141 oz. 147), saj definicija »/s/amostalniki m. sp. brez obrazila« izključuje iz III. sklanjatve primere kot *sinko, Marko, finale, tropus, Latium* ipd., definicija za IV. sklanjatev, češ da so to »samostalniki z obrazilom *-o, -e*«, pa uvršča vanjo tako samostalnike moškega kot ženskega spola s tema obraziloma (tj. sam. tipa *sinko, finale, Klio* ipd.).

Zaradi vsega tega sem sam sklanjatve določil drugače (prim. Slovenski knjižni jezik I, Maribor 1965, str. 152): »v prvo sklanjatev ali deklinacijo gredo samostalniki ženskega spola, ki imajo v edninskem imenovalniku večinoma končnico *-a*, v rodilniku pa dosledno *-e*; v drugo gredo prav tako samostalniki ženskega spola, ki pa imajo v edninskem imenovalniku končnico *-ø*, v rod. pa *-i*; v tretjo sklanjatvi so samostalniki moškega, v četrto pa srednjega spola. Nekaj samostalnikov, večinoma tujega izvora, redko tudi domačega, se ne sklanja. Pač pa pri njih še vedno ločimo spol in število. Nekaj občnih imen se sklanja mešano po drugi ali po prvi sklanjatvi.«

Po mojem mnenju iz edninske imenovalniške oblike same sploh ni razviden ne sklanjatveni vzorec ne spol samostalnika. To načeloma velja za vse samostalnike s soglasnikom na koncu osnove in s končnico *-o* (*most — kost*), velja pa tudi za vse samostalnike, katerih osnova se končuje na samoglasnik. Če hočem napovedovati spol ali sklanjatveni vzorec, moram pri zadnjih upoštevati semantični in provenienčni vidik. Spodnja preglednica kaže, da so samostalniki ob isti imenovalniški končnici lahko različnega spola in gredo tudi v različne sklanjatvene vzorce:

<i>lip-a</i>	—	<i>slug-a</i>	(ž — m)	<i>lip-e -o</i>	—	<i>slug-e/i</i>	<i>-o/-ov</i>
<i>mest-o</i>	—	<i>sink-o</i>	(s — m)	<i>mest-a -o</i>	—	<i>sink-i</i>	<i>-ov</i>
<i>polj-e</i>	—	<i>final-e</i>	(s — m)	<i>polj-a -o</i>	—	<i>final-i</i>	<i>-ov</i>
<i>pot-o</i>	—	<i>pot-o</i>	(ž — m)	<i>pot-i -i</i>	—	<i>pot-i</i>	<i>-ov</i>
<i>tele-o</i>	—	<i>fante-o</i>	(s — m)	<i>telet-a -o</i>	—	<i>fantet-i</i>	<i>-ov</i>
<i>slovo-o</i>	—	<i>rolo-o</i>	(s — m)	<i>sloves-a -o</i>	—	<i>roloj-i</i>	<i>-ev</i>

To se da potrditi tudi z lastnoimenskim gradivom:

<i>Saph-o</i>	—	<i>Mark-o</i>	(ž — m)	<i>Saph-e -o</i>	—	<i>Mark-i</i>	<i>-ov</i>
<i>Selc-e</i>	—	<i>Niob-e</i>	(s — ž)	<i>Selc-a -o</i>	—	<i>Niob-e</i>	<i>-o</i>
<i>Niob-e</i>	—	<i>Giusepp-e</i>	(ž — m)	<i>Niob-e -o</i>	—	<i>Giusepp-i</i>	<i>-ov</i>
<i>Kobilic-a</i>	—	<i>Skaz-a</i>	(ž — m)	<i>Kobilic-e -o</i>	—	<i>Skaz-e/i</i>	<i>-o/-ov</i>

Že od nekdaj naša slovnica določa na podlagi naravnega spola poimenovanih oseb moški slovnični spol in s tem dvojni sklanjatveni vzorec vsem tistim samostalnikom s končnico *-a*, ki poimenujejo osebe moškega spola.⁴ M. Ivić pa na podlagi neoblikoslovnih meril poskuša določiti spol tudi tistih samostalnikov, ki se v edninskem imenovalniku končujejo na kak drug samoglasnik, pa naj bo tak samoglasnik končnica ali ne. Tako pri samostalnikih s končnico *-o* ali *-e*, ki so ji načeloma srednjega spola, določa nesrednji spol na podlagi naravnega spola poimenovanj oseb (*sinko, Marko, Jože, Tasso — dekle, Klio, Nike*), pri enakih poimenovanjih neoseb pa ji je za merilo mlajši tuji izvor poimenovanja, s katerim je avtomatično povezana moška spolna slovnična

⁴ Prim. Ss 1964, str. 132: »Nekatera imena za moške osebe se končujejo na *-a*, pa je naravni čut močnejši kakor slovnični, zato so samo moškega spola.«

določenost (*kino, Togo, finale*).⁵ Samostalnikom, ki se jim na *-o* in *-e* (ali tudi na *-a, -i, -u*) končuje osnova (seveda spet v imenovalniku ednine), sicer pa imajo v tem sklonu končnico *-o*, pa je — kolikor ne zaznamujejo ženske osebe⁶ — s tem določen tudi moški slovnični spol (*taksi, Zola — Juno*).

Te poglede je mogoče v marsičem dopolniti, marsikaj pa je bolje ne sprejeti. Tako npr. slovenski knjižni jezik pozna tudi kombinacijo $K_f - P_\emptyset$, za katero M. Ivić trdi, da »izostaje«;⁷ primer zanjo je npr. *species* ali *Juno* ali *Karmen* in sploh vsi slovenski in drugi priimki s prvotno karakteristiko K_m : *nova species, rimska Juno, naša Karmen, Rožanc je šla*. Pri $K_m - P_\emptyset$ manjka primer kot *Kato -ona*, ki je zanimiv zaradi tega, ker se mu osnova podaljšuje, četudi je končni *-o* nenaglašen.⁸ Bolj kot te pomanjkljivosti, ki jih je ob popolnem pregledu nad gradivom mogoče odpraviti, pa motijo nekatere druge stvari.

Prva taka zadeva je mnenje, da je pri samostalnikih srednjega in nekaterih samostalnikih moškega spola enako upravičena segmentacija *drev-o dreves-a, tel-e telet-a, Jož-e Jožet-a* (in pač tudi *im-e imen-a*) kot segmentacija *drevo-o dreves-a, Jože-o Jožet-a, tele-o telet-a, ime-o imen-a*. Prvo segmentacijo ima M. I. celo za boljše iz dveh razlogov: ker pri drugi segmentaciji v primerih kot *drevo* alternira samoglasnik podaljška osnove (*-o- : -es-*) in ker se vsi samostalniki srednjega spola, ki podaljšujejo osnovo, končujejo prav na *-o* in *-e*, ki sta edini končnici za imenovalnik ednine srednjega spola (pač pri samostalnikih, ki osnove ne podaljšujejo).⁹

⁵ N. m., str. 50: »Autohtone imenice (kojima se ovde priključuju stare pozajmljenice več davno asimilirane po autohtonom modelu obrazovanja) imaju u ovom pogledu drukčije i raznovrsnije morfološke mogućnosti od onih imenica, koje su relativno nedavno pozajmljene iz stranog izvora (u daljem izlaganju za njih ćemo rezervirati odredbu *neautohtone*).« — Kategorija neavtohtonosti je za enojezičnega uporabnika jezika seveda skoraj brez vrednosti, ker je skoraj sploh ne more ugotoviti (izjeme bi bile nekatere besede pisane ali pa take, ki povzročajo težave pri izpeljevanju).

⁶ Resnici na ljubo je treba pripomniti, da tip *Juno* pri M. I. sploh ni v evidenci.

⁷ N. m., str. 55.

⁸ Nenaglašeni končni *-o* pri samostalnikih m. spola se namreč razen pri latinskih imenih avtomatično tretira kot končnica: *Togo Toga*.

⁹ N. m., str. 50.

Prvi razlog je nebitven, drugi pa naključen. Po logiki prvega načela bi primeri kot *oje ojesa* ali *ulje uljesa* govorili ravno za segmentacijo, ki jo Ivićeva zametuje (ker samoglasnik podaljška osnove ne alternira, kakor ne alternira v obeh drugih tipih, namreč v *tele teleta* in *vrema vremena*). Splošno vzeto so v tem smislu nealternirajoči primeri številnejši od alternirajočih, zato je nealterniranje pravilo, alterniranje pa izjema. Če bi veljal kriterij alternacije ali nealternacije končnega samoglasnika v osnovi, bi bila smiselna tudi segmentacija *mat-i*, *hč-i* (in seveda tudi *kr-i*), česar pa seveda tudi M. Ivić ne sprejema, pač iz razloga, ker drugi samostalniki ženskega spola nimajo kot edine končnice edninskega samostalnika prav tega samoglasnika.

Če segmentiramo *drevo-*, *ime-*, *fante-*, *Jože-* (in kar sprejema tudi M. Ivić — *hči-*, *kri-*, *Merku-*, *Kosi-* itd.), je mogoče postaviti splošno pravilo, ki se glasi: samostalniki, katerih osnova se končuje na samoglasnik in imajo v im. ed. končnico *o*, zmeraj podaljšujejo osnovo: *dreves-a*, *imen-a*, *fantet-a*, *hčer-e*, *Tonet-a*, *Kosij-a*¹⁰ (alternacija *krov-i* dela v obeh interpretacijah enake težave).

Za segmentacijo *ime-* in *tele-* govori razen tega dejstvo, da je *-e* kot končnica za srednji spol ednine za trdimi soglasniki (trdimi sedaj v slovenščini seveda samo funkcionalno) sploh nemogoč. Zato segmentacija *im-e* ali *tel-e* implicira preureditev pravila o alternaciji končnic *-o/-e* (prva za funkcionalno trdimi, druga za funkcionalno mehкими soglasniki). Potreba po spremembi tega pravila odpade, če se segmentira *ime-oz*, *tele-*. Tip *telo telesa* tu ni ovira, ker za nekončniške alternacije ni uveljavljeno pravilo, da *e* ne sme stati za trdimi soglasniki, pač pa *o* ne sme za *c j č ž š* (kolikor seveda gre za nekdanji etimološki *o*).

¹⁰ To velja seveda tudi za grško-latinska imena tipa *Menelaos* in sploh za imena, ki se jim osnova končuje na samoglasnik, imajo pa v im. ed. še samoglasniško končnico (ali začetek končnice), npr. *Tea*, *boa*. Slov. pravopis 1962 je v nasprotju z izročilom v prvem primeru predpisal rodilnik v hiatični obliki (torej *Menelaa*) namesto običajnega in sistemskega *Menelaja* (kako čudna bi bila analogna oblika *Zolaa*!). Protest proti hiatični obliki je bilo slišati tudi s strani uglednega klasičnega filologa (prim. *JiS* 1964, str. 527–529); dokaz za podaljšavo z *j* pri samostalnikih tipa *Tea*, *boa* pa mi je rod. mn., tj. *Tej*, *boj*, ne pa morda *Te* ali *bo*. V resnici je *boja* sprejeto tudi že v im. ednine, (po)govorno pa je tudi *Teja*.

Pri podaljšavah moških samostalnikov s koncem osnove na *-e* se res izvzemajo domače besede na *-e* (prim. Slov. knj. j. I, str. 165: »Domači samostalniki na *-e* podaljšujejo razen v imenovalniku ednine osnovo s *t*: *oče očét-a*, *Francé Francét-a*«).

Segmentacija *im-e tel-e* in *slov-o* je manj primerna tudi s stališča generativne ali rodilne slovnice, saj od dveh možnosti za imenovalnik favorizira tisto z manjšo količino informacije. S tega stališča se zdi seveda optimalna rešitev nastavek *imen-*, *telet-* in *sloves-* (s posebnim pravilom se potem v *im./tož.* ednine odpravlja končni soglasnik, *e* pred *s* pa zamenja z *o*, kolikor to dopušča predhodni soglasnik), a je generiranje mogoče tudi iz morfemske variante *ime- tele-* in *drevo-*: pri tipu z *-o-* na koncu osnove se *-o-* zmeraj zamenja z *-es-*, pri tipu z *-e-* na koncu pa se *le-ta* zamenjuje z *-en-*, če je pred njim *m* in gre za občno ali enako konvertirano lastno ime, sicer pa z *-et-*, medtem ko je treba *ojesa* in *uljesa* listirati.

Tudi z besedotvornega stališča se mi zdi segmentacija *tel-e* neupravičena: v besedi *tele* ima zadnji *e* natančno tako vlogo besednega priponskega obrazila kot pripona *-ic-* v besedi *telica*: v besedi *tele* sledi priponi *-e-* končnica *-ø*, v besedi *telica* pa priponi *-ic-* končnica (tj. sklanjatveno obrazilo) *-a*. Prav enako razmerje imamo tudi v parih *dekl-e-ø* : *dekl-ic-a* in *fant-e-ø* : *fant-ič-ø* ali *fant-ək-ø*. V zadnjem primeru se še jasno čuti, da obrazilo *-e-* spreminja nevtralno oznako *fant-*, kakor jo spreminjata tudi obrazili *-ič-* in *-ək-*; in podobno je tudi v primeru *dekle* in *oče*.¹¹

Nekončniškost končnega *-e* v tipu *tele* dokazuje razen tega tudi alternativna množina, kot jo imamo v nekaterih slovenskih narečjih, kjer se za ednino uporablja priponsko obrazilo *-e/-et-*, v množini pa *-ič-*: *tel-e-/tel-et-* + končnica v ednini, proti *tel-ič-* + končnica v množini. V narečjih potrjuje pravilnost segmentacije *ime-* tudi tako imenovana maskulinizacija z obliko *imen-* oz. *vremen-*; segmentacija *vrem-e* pa ima za posledico paradigmo *vrem-a*, kar je tudi izkazano v slovenskih narečjih, ne velja pa za knjižni jezik.¹² Zanimiva je knjižna »maskulinizacija« besed *nébes* in *slôves*; ta je gotovo nastala iz osnove, kateri je pripadal tudi končni samoglasnik, medtem ko je iz segmentacije *neb-ó* nastala običajna paradigma *neb-á* prav tako v knjižnem jeziku.

V zvezi z željo M. Ivić, da bi končnica *-o* (in *-e*) pri avtohtonih slovenskih besedah veljala samo za samostalnike srednjega spola, je tudi njeno prizadevanje, da vse nasprotno domače primere, kolikor so ven-

¹¹ Posebnost je pri *dekle* in *oče* ta, da sta priponi *-e-* zaradi neobstajanja brezpriponske vzporednice stilsko nezaznamovani, zaznamovani pō priponi *-ic-a* in *-k-a* (deklica, očka).

¹² Na oblike *vremen -a* in *vreme -a* me je opozoril T. Logar, zapisane pa so že v slov. dialektoloških delih.

darle evidentirani, nekako diskvalificira ali pa jih ne upošteva. Za *-o* prim.: »Autohtone imenice tipa P_o (kao *leto*) stupaju po pravilu u kombinaciju sa K_n formama. Indikator K_m dobijaju izuzetno, ako se njima označava muški stvor (up. *naš Márko* ili *naš déčko*)¹³«, pri čemer v opombi pod 13 beremo: »Oblik *dečko* je proširen najviše u istočnim oblastima slovenačke jezičke teritorije koja je u neposrednom kontaktu sa srpskohrvatskim jezičnim područjima. U centralnim oblastima prevladava oblik *deček* (po usmenom saopštenju prof. dr. Rudolfa Kolariča).¹³ To seveda komaj velja za besede, kot so *sinke*, *fičko*, *debelinko*, pa seveda tudi *Janko*. Zdi se, da so prav take besede omogočile tretiranje besed, kot sta *tango* ali *Tasso*, v smislu moškega spola.

Drug tak primer je končnica *-e* pri samostalnikih moškega spola. Spet beremo: »I autohtone imenice tipa P_o (kao *polje*) stupaju po pravilu u kombinaciju sa formama K_n ¹⁴«, kjer pod 14 beremo: »Jože Toporišič (/Slovenski knjižni jezik 1/ na str. 166), uz napomenu da „Samostalnikov s končnico *-e* ni veliko...“, navodi oblik *Sonce* kao primer za lično muško ime koje se pojavljuje u kombinaciji sa K_m . Ali primer je kontroverzan. Po usmenim informacijama prof. dr. Rudolfa Kolariča, oblik o kojem je reč i nije lično ime već prezime (poznatog junaka iz literature — *Janez Sonce*); ono se u govoru često uopšte ne deklinira.« Tudi v pripombi 15 se še dvomi o avtentičnosti segmentacije *Sonc-e -a*.¹⁴

Tudi če pustimo ob strani dejstvo, da jaz sploh ne trdim, da je to nemara krstno ime, temveč pravim le, da je »lastno«, moram pripomniti, da primer ni čisto nič kontroverzen, in sicer niti glede na to, ko bi bilo lastno ime *Sonce* znano samo iz Tavčarjevega romana, ne pa npr. tudi iz Ljubljanskega Zvona iz listnice uredništva, in niti ne v primeru, ko se tako ime tudi drugod ne bi našlo. Znano dovolj pa je npr. tudi lastno ime (priimek) *Zdravje*. Tudi če se kje ali kdaj ne sklanja, to ne spreminja dejstva, da se lahko tudi sklanja. (Glede nesklonljivosti priimkov naj opozorim na opozorila slovničarjev še v ne tako davni preteklosti, da je treba vse priimke (torej ne samo take na *-e*) sklanjati, kar se (pač po vplivu nemščine) zlasti v pisavi ni delalo dosledno.¹⁵)

¹³ N. m., str. 51. Oblika *dečko* je pogostna tudi v slov. centralnih govorih (Loška dolina, zah. dolenjsko narečje); informacija F. Jakopina

¹⁴ N. m., str. 52.

¹⁵ Prim. Slovenski pravopis 1962 (dalje SP 1962), str. 47: »Pri moških imenih sklanjamo oba dela: *potrdilo* za *Janeza Kovača* (^oza *Janeza Kovač*, ^o za *Kovač Janeza*).«

Seveda pa v zvezi s takimi imeni komaj lahko govorimo o P_0 kot enotnem tipu, če nam je P res celotna paradigma, ne pa samo znamenje za imenovalniško obliko ednine. Vsi taki samostalniki se namreč že v množini obnašajo docela v skladu s III. slovensko sklanjatvijo, in v bistvu enako že v tožilniku ednine (prim. *dečki dečke dečka* (= P_0^1) — *mesta mesta mesto* (= P_0^2)). Isto velja za na videz enotni P_e : $P_e^1 = srce$, $P_e^2 = tele$, $P_e^3 = Dovje$.

V zvezi z rezerviranostjo M. Ivić do moških lastnih imen, ki so po izvoru občna imena srednjega spola, naj opozorim še na lastno ime *Seme Semena*, ki ga je najti v Finžgarjevem romanu *Iz modernega sveta*. Priimek *Seme -na* je znan tudi iz Laškega pri Celju. Take oblikoslovne lastnosti te vrste imen nas smejo prav tako malo begati kot imena *Sonce* ali *Zdravje* (z rod. *Sonca*, *Zdravja*). Velja pač pravilo, da se občnoimenska karakteristika imena najdalj drži v imenovalniku, nova spolna določenost lastnega imena pa mu paradigmo spremeni v vseh drugih sklonih (torej videl sem *Sonca*, *Zdravja*, *Semena*). To se dogaja tudi z imeni, ki so prvotno občna imena žen. spola na soglasnik, npr. *Podjed*, *Zver*, *Noč*, ki imajo že od rod. dalje normalno paradigmo moškega spola (torej *Podjeda*, *Zvera*, *Noča*).¹⁶ Seveda se — čeprav dovolj redko — pojavlja tendenca, da bi se tudi v imenovalniku ednine uveljavil običajni morfem moškega spola, tj. $-\emptyset$ namesto $-e$ ali $-a$: tako si je razlagati oblike kot *Sonc* (ker pač tu ne gre za maskulinizacijo in redkucijo) ali *Žun* (kjer maskulinizacija v tem smislu kot pri *Sonce* sploh ni mogoča) namesto *Sonce* in *Žuna*.

V zvezi s samostalniki s končnico $-a$, ki označujejo lahko tudi moške osebe (*trapa*, *mevža*, *prismoda*, *neroda*, *repa*, *baraba*) in za katere trdi avtorica, da je zanje značilen indikator K_f , če pomenijo kaj zaničljivega,¹⁷ bi opozoril na primer *dobričina*, ki ga SP 1962 določa kot samostalnik moškega ali ženskega spola (čisto navadno je namreč reči, da je kdo *velika dobričina*), pa gotovo ne razodeva pejorativnosti. Mislim tudi, da takim samostalnikom lastnosti K_f ne daje njih pejorativ-

¹⁶ Prim. tudi SP 1962, str. 47 lastna imena *Sonce*, *Noč*, *Miš*, *Misel*. V prilogi 5 na isti strani se navajajo še *Zdravje* in *Seme* (z rod. *Semena*).

¹⁷ N. m., str. 51: »Ukoliko je $-a$ u pitanju, imenice dobijaju redovno indikator K_f pod sledećim uslovima: a) da nije muška osoba u pitanju (npr. *lipa* ili *boa*) ili b) da se radi o pejorativnom označavanju muške osobe (npr. *trápa*, *prismóda*, *mévža*, i sl.). Ako se, međutim, imenicom referiše o muškom licu a pri tom ne dolazi do izražaja elemenat potcenjivanja, prisustvo K_m indikatora postaje obavezno (up. np. *naš vójpoda*, *naš starešina* i sl.).

nost, temveč so to enostavno samostalniki ženskega spola za pomen 'trapasto, mevžasto, prismojeno, nerodno, revno ali barabsko človeško bitje, ki je seveda lahko m. ali ž. naravnega spola. Pripomnil bi tudi, da je pretirano mnenje: »Označevanje odrasle osebe uz upotrebu kongruencijskog pokazatelja srednjeg roda obično je uslovljeno težnjom za naročitom ekspresivnosšću (kao u slučaju *naše deklè, tóle fantè*, umesto iakođe mogućeg: *naša deklè, ta fante*)⁹«, pri čemer v opombi 9 beremo: »Up. eksplicitnu konstataciju povodom određivanja roda imenicama *deklè* i *fantè*: »Rabijo se taki samostalniki v obeh spolih, v srednjem večkrat z zaničljivim pomenom« — Slovenska slovnica, na str. 86.¹⁸ Zveza *naše dekle* ni prav nič ekspresivna, prej *naša dekle*, po drugi strani pa je *naš fante* prav tako ekspresiven kot *naše fante*, le da z opozitivnim predznakom: prvič nekako hipokoristično, drugič pa pejorativno.

Odgovorimo si še na vprašanje, koliko so neavtohtoni samostalniki in lastna imena sploh v slovenskem knjižnem jeziku kategorija zase. Za to, da so, nekako govori dejstvo, da v tradicionalni slovenski slovnici oblikoslovno niso obravnavani hkrati z avtohtonimi občnimi imeni, temveč ali v poglavju o pravopisu (večina neavtohtonega gradiva in lastnih imen) ali pa v posebnem dodatku na koncu vsake sklanjatve (lastna imena).¹⁹

Po mojem mnenju taka ločitev ni upravičena. Prav zato sem v svojem Slovenskem knjižnem jeziku I vse samostalnike obravnaval na enem mestu in po istih kriterijih. Na neavtohtonost je treba kazati le v primerih, kadar gre za nasprotujoče si obravnavanje enakih kategorij. Takega pa je sorazmerno malo: prvič so to latinsko-grške alternacije osnov (*Salamis Salamine, Juno Junone*), drugič pa neobičajne končnice v imenovalniku ednine (oz. tudi v tožilniku), kakršne so *-us, -os, -es, -is, -um* itd. ali *-e* pri samostalnikih moškega ali ženskega spola (pri zadnjih tudi končnica *-o*). Redoma se tudi res opozarja na razliko samostalnikov moškega spola, katerih osnova se končuje na *-e* (domači samostalniki se potem podaljšujejo s *-t-*, nedomači pa z *-j-*). Vsakršno poudarjanje neavtohtonosti slov. samost. zunaj tega okvira pa je nepotrebno.

¹⁸ N. m., str. 51.

¹⁹ Prim. Ss 1964, poglavje o lastnih imenih v pravopisnem delu na str. 47—90, potem pa o lastnih imenih na str. 158—159 za I. sklanjatev, 146—147 za III. in 150—151 za IV.

V slovenskem knjižnem jeziku se namreč sploh uveljavlja težnja po absolutnem oblikoslovnem sprejetju vseh samostalnikov tujega izvora v sistem slovenskih sklanjatev (I., III., v množini tudi IV.). To velja tudi za imenovalnik, čeprav je SP 1962 šel po nepotrebnem proti tej težnji. Edini problem v zvezi s popolnim sprejetjem samostalnikov tujega izvora je le nekaj imen ženskega spola (npr. *Kitty*, *Karmen*) in moških lastnoimenskih poimenovanj, ko zaznamujejo žensko osebo (npr. *Tomšič*). To pa se rešuje tako, da se slovenska lastna imena (in pač tudi moderna tuja), kolikor gre za priimke, oblikovno adjektivizirajo (*Tomšič* — *Tomšičeva*) — v starejših obdobjih pa so se femininizirala samostalniško (*Tomšič* — *Tomšička*), krstna imena pa rada dobivajo pripono še sedaj (*Gitty* — *Gitica*, *Malči* — *Malčika*). Kadar to ne gre, pa bi se lahko še danes držali načela, ki ga je uveljavil že Dalmatin, ko je imena tipa *Ruth* od roditelja naprej sklanjal čisto navadno po I. sklanjatvi (torej *Ruthe*). Seveda tu ni izključena popolna ponašitev v obliki *Rutha*.

Za konec ne bo odveč preglednica slovenskih samostalnikov po spolu, končnicah in sklanjativah:

	Končnica je	Spol:	Ženski	Moški	Srednji	
Osnova se končuje na soglasnik	-ø	nit-ø ¹ bukev-ø ² Ceres-ø ³ Salamis-ø ³ Tetis-ø ³	-i -kve -re -ne -de	gost-ø ¹ Prežihov-ø ²	-a -ega	
	-a	lip-a ¹ hišn-a ²	-e -e	slug-a	-e/-a	
	-o	Kli-o	-e	sink-o	-a	mest-o ¹ -a hud-o ² -ega
	-e	Nik-e	-e	final-e	-a	polj-e ¹ -a sinj-e ² -ega
	-i			dežurn-i	-ega	
	-as			Leonid-as	-a	
	-os			obol-os	-a	
	-es			Ahil-es	-a	
	-is	Akropol-is		Martial-is	-a	
	-us			cikl-us	-a	
	-um			Lati-um	-a	
	=	species		tour de France		

Osnova se končuje na samoglasnik	Končnica je	Spol:	Ženski	Moški	Srednji
	-ø	Juno-ø	-ne	angažma-ø -ja rolo-ø -ja oče-ø -ta Seme-ø -na Goethe-ø -ja taksi-ø -ja Smrdu-ø -ja	kolo-ø -esa tele-ø -ta ime-ø -na oje-ø -sa
=	mati-ø kri-ø Malči	-ere krvi			

Iz preglednice se lepo vidi, da gredo samostalniki ženskega spola vsi v I. sklanjatev, če le nimajo končnice -ø¹ (tip s končnico -ø² pa gre v ednini v glavnem po II. sklanjatvi); samostalniki moškega spola se sklanjajo vsi po III. sklanjatvi, le tisti s končnico -a lahko tudi po I.; samostalniki srednjega spola se sklanjajo vsi po IV. sklanjatvi; samostalniki brez končnice pa se ne sklanjajo, oziroma imajo v vseh sklonih končnico -ø.

Iz končnic se da sklepati na ženski spol na podlagi morfema -a (kolikor ne gre za moško poimenovanje), na podlagi poimenovanja ženske osebe (tu so izjema samostalniki kot *Akropolis*) ter na podlagi nekaterih pripon (npr. -ost). Veliko besed pa s tem ni zajetih. Na srednji spol se da sklepati le iz končaja osnove (tip na -me, kolikor seveda ne gre za poimenovanje moške osebe) ter iz pripone -e, kolikor označuje mlado ali ničvredno, pri končnicah -o in -e pa v smislu pravila M. Ivić (kadar ne gre za poimenovanje moških oseb in ne za neavtohtone samostalnike). Moški slovnični spol se da napovedati na podlagi poimenovanja moške osebe in neavtohtonosti samostalnikov, veliko primerov pa je nenapovedljivih. Popolna napovedljivost spola iz imenovalniškega edninskega morfema pa je seveda pri invertivnih poimenovanjih iz pridevniške podstave.

Zusammenfassung

MORPHOLOGISCHE SEGMENTIERUNG, VORAUSBESTIMMBARKEIT DES GESCHLECHTS
UND EINGLIEDERUNG DER FREMDWÖRTER IN DAS SPRACHSYSTEM
DER SLOWENISCHEN SCHRIFTSPRACHE

Der Aufsatz handelt über die morphologische Segmentierung, über die Vorausbestimmbarkeit des grammatischen Geschlechtes und über die Eingliederung der Fremdwörter und der fremden Namen in das System der slowenischen Schriftsprache.

— Aus der Abhandlung geht hervor, dass die Gliederung *dekle-ø deklet-a*, *Tone-ø Tonet-a*, *seme-ø semen-a*, *slovo-ø sloves-a* gegenüber der Gliederung *dekl-e deklet-a* usw. (wofür sich M. Ivić einsetzt) mehrere Vorteile hat (rein morphologisch und vom Standpunkt der Wortbildung). Bei der Prädikabilität des grammatischen Geschlechtes werden M. Ivić's betreffenden Kategorien präzisiert und eingeschränkt. Am Ende wird gezeigt, wie die Opposition autochtones : nichtautochtones Lexikalelement im Slowenischen von sehr geringer Elemente der slowenischen Sprachstruktur voll anzupassen und so die erwähnte Opposition anheimisch : fremd aufzuheben.

Milorad Živančević (Novi Sad)

VRAZ KAO POLONOFIL

Indeks pojava koje su zaokupljale Vrazovu aktivnost više je nego imponozantan. Pesnik i književni kritičar, poliglota, prevodilac i naučnik, sabiralac narodnih pesama i animator kulturnog života, on je stvaralac koji i danas pobuđuje pažnju. Kao pesnik ostavio je traga u slovenačkoj lirici i obogatio novim izrazom preporodnu poeziju u Hrvatskoj, dok je kao književni arbitar ilirske epohe prvi glasno rekao da treba prekinuti sa diletantizmom u literaturi. Znalac i tragač osetljiva nerva i istančana sluha, uspeo je on da se bitno približi onovremenoj evropskoj umetnosti, otvarajući prema njoj horizonte na Slovenskom jugu.

Budnim okom Vraz je pratio savremenu rusku, poljsku, češku, srpsku, ali i francusku, englesku i nemačku literaturu. Budući da mu je sveslovenstvo bilo glavni program,¹ a slovenstvo kriterij, on je sve »bratske« narode posmatrao sa stanovišta uzajamnosti (Wechselseitigkeit). Iz takve orijentacije proisteklo je i njegovo polonofilstvo, koje će, međutim, u pesnikovom životu imati posebno mesto.

Mladi Jakob Fras došao je u doticaj sa poljskom knjigom i kulturom verovatno vrlo rano. Još dok je kao poletarac učio u Gracu filozofiju i pravo (1850—1858), bio je neprestano u najužem krugu oduševljenih slovenofila, deklarirajući se i sam kao »sloveno-polit«.² U Gracu je došao u dodir i sa internircima Poljacima, koji su na rano formiranje njegove slovenske svesti takođe izvršili određeni uticaj. Svedoči o tome njegov bliski prijatelj Franjo Miklošič, evocirajući studentske dane:

»V Gradcu se ta ljubezen za slavensčino neje zgubila; kovali smo velikanske osnove; Vraz imel bi spisati primerjajoč slovar, jaz pa pri-

¹ Podrobnije o tome: M. Živančević, *Kollárov ilirski krug*, u zborniku *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov* (Slovenská Akadémia Vied, Bratislava 1968, str. 158—182).

² U pismu svome prijatelju J. Muršcu, dat. u Gracu 29. VI 1855 (*Děla S. Vraza*, Zagreb 1877, knj. V, str. 152—153). U svome radu *Stanko Vraz u škola* Fran Ilešić dokazuje da je to panslavensko društvo bilo organizirano (*Gradnja za povijest književnosti hrvatske* Zagreb 1907, knj. V, str. 100—116).

merjajočo slovnico slavenskih jezikov. Obćenje s Poljaki v Gradcu interniranimi podpomagalo je delovanje.³

Recepcija polonica ogleda se u mnogim Vrazovim interesovanjima, lektiri, uticajima, simpatijama, preokupacijama. U ovom smislu veoma je zanimljivo tumačenje koje sam autor daje u pismu svome intimusu, poznatom ruskom slavisti Izmailu Sreznjevskom; iz njega se jasno vidi zašto je Vraz pridavao izuzetan značaj poljskom jeziku, a vidi se i to, da je taj jezik izvrsno znao već g. 1842 (kad je pisano ovo pismo), pošto je mogao davati iz njega privatne kondicije:

»Dolazi svaki dan na večer od 5—7 sati diaci iz različitih stranah domovine naše mladići, s kojima čitam naše narodne pisme, Kačića i gdješto iz Dubrovčanah. Počeo sam takoder njima poljski čitati i nastavljati jih u gramatici. Ti pitaš, zašto baš poljski? Opet s dvojega uzroka. Prvo: što je poljsko najoddaljenije narččje slavensko; tako da učeći to narččje će ključe dobiti od ostalih narččjah, koja izmedju ovoga i našega stoje. Drugo će jim se izgovaranje ruskih reči tim više olakotiti. Eto ti uzroka! Mladići dobro napreduju; a izmedju ovih opet najbolji su poljskom moji zemljaci Štajerski Slovenci, od kojih dolazi šestorica... To meni nije muka, nego ugodna zabava. — Dositejska zabava. — Žalibože (ili hvala bogu?), obavestio sam te da naši mladići malo znadu, da je skrajnje vreme starati se za nasljednike.⁴

Ovaj pasionirani sakupljač i proučevalac folkloru veoma se rano upoznao i zbližio sa poljskom nacionalnom lirikom. Naročito su ga privukli i osvojili živi, jednostavni i melodični kupleti krakovjaka. Njihov zvonki ritam dugo će mu odzvanjati u svesti, ponajviše u ono vreme dok je radio na svojim znamenitim *Djulabijama* (1836—1840). Liričar pre svega, koji nije mogao da peva agitke i budnice uprkos prebacivanju savremenika, ispredao je stihove o ljubavi dok su drugi pozivali na oružje. Njegova zbirka pesničkih ispovesti, najbolja njegova zbirka, nosi u zaglavlju kao moto strofe krakovjaka u originalu, koje intoniraju pojedina poglavlja. Čitav ritmus i duh *Djulabija* određuju ovi

³ U pismu prof. I. Macunu, g. 1881 (Ivan Macun, *Književna zgodovina slovenskega Stajerja*, str. 114). Ilešić takoder spominje ove poljske internirce u vezi s Vrazom (op. cit. 110, 116).

⁴ Ovo pismo, dat. 28. I 1842, pronašao sam u ostavštini Sreznjevskog u Moskvi (Centralnyj Gosudarstvennyj Arhiv Literatury i Iskusstva); biće u celosti objavljeno zajedno sa ostalim materijalima u Radu JAZU.

raspevani, ponašeni, pohrvaćeni krakovjaci, koji se mestimično utkivaju u tekst kao gotovo doslovan prepev:

I (1836)

Dolina, dolina,
w dolinie potoczek —
Nie mogą zapomnieć
dziewki czarnych oczek.

U dolu, u dolu
do tri hladna vrela:
Ah, ne mogu zabit
njena lica bijela ...

II (1837)

Plynie woda, plynie,
Po kamikach huczy, —
Kto nieumie wzdychać,
miłość go nauczy.

Plije voda, plije,
po kamenju buči,
Tko uzdisat ne zna
ljubav ga nauči.

III (1838 i 1839)

Już się jesień kończy
liście z drzewa leci: —
gdzie się dwoje kocha,
niepotrzebny trzeci.

Jesen se naklanja,
lišće s grana lijeće: —
Gdje se dvoje ljubi,
nij' potrebno treće.

Ima u ovom Vrazovom kanconijeru i nešto od atmosfere Mickiewiczeve prve ljubavi; idealizovana pesnikova Ljubica ista je onakva sentimentalna gospođica kao Maryla, a igrom koincidencije u oba slučaja protagonistkinje se u stvarnosti realno udaju za bolje partije, ostavivši svoje adoratore da uzdišu i pate.

Adam Mickiewicz nije ovde slučajno spomenut: on spada u prve pesnikove književne ljubavi. Još dok je pisao isključivo slovenački, preveo je Mickiewiczzevu pesmu *Powrót taty* (Oče domo pride), koju je

kasnije preveo i na hrvatski (*Povratak Ačev*), a zatim i niz dela:⁵ *Razgovor* (Do D. D.), *Djevojka* (Panicz i dziewczyna), *Andjeliji* (Rozmowa), *Sanak* (Sen), *Lijepa gospoda* (Pani Twardowska), *Najbjedniji* (Rezygnacja), *Trebine* (Dziady, II deo), *Romantičnost* (Romantyczność). Vidi se da je pesnik prevodio pomnjivo i s velikom ljubavlju, ako i ne uvek srećno, kako je sam primetio, »koliko se igda moglo vjernije i po mjerilu i po riječima originala poljskog« (Uvod u *Trebine*)⁶. Koliko mu je to pošlo za rukom, ilustruje ovaj slučajno izabrani odlomak:

Chór

Ciemno wszędzie, glucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

Guślarz

Czyscowe duszeczki!
W jakiegokolwiek świata stronie
Czyli która w smole płonie,
Czyli marznie na dnie rzeczki,
Czyli dla dotkliwszej kary
W surowem szczepiona drewnie,
Gdy ją w piecu gryzą żary,
I piszczy i płacze rzewnie;
Każda śpieszcie do gromady!
Gromada niech się tu zbierze!
Oto obchodzimy Dziady!
Zstępujcie w święty przybytek;
Jest jałmużna, są pacierze,
I jedzenie i napitek.

⁵ U najboljoj dosad Vrazovoj bibliografiji, koju je sastavio Fr. Kidrič (*Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor 1910, sv. VII, str. 322–384), a zatim onoj koju je u naše vreme priredila Višnja Barac (Vraz-Preradović, *Djela*, Zagreb 1954, str. 33–53), nema većine ovih pozicija, ili se ne zna autor originala. Isp. medjutim Đ. Živanovića *Bibliografija prevoda dela Adama Mickjeviča u srpskohrvatskoj književnosti* (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1957, sv. 1–2, str. 176), a zatim članak *Mickiewicz w literaturze serbochorwackiej* u zborniku *Adam Mickiewicz 1855–1955*, Wrocław-Warszawa 1958.

⁶ *Trebine. Nar. svetkovina. Pjesan Adama Mickiewicza*, Prev. St. Vr. — Kolo 1850, knj. VII, str. 3–50. Pjesmi je pridodat i zanimljiv komentar, *Uvod prevoditelja* (str. 3–8). Vraz je tu nastojao da protumači duh dela, objašnjavajući smisao naslova i značenje obreda. Učinio je to veoma spretno i sigurno, kao rutinirani poznavalac folkloru, ne upuštajući se, na žalost, u književno-estetsku analizu.

Zbor

Sve zamrknu, sve ušuti,
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar

Čiste duše jadne!
Gdje god bile, s koje li boli,
Ma gorela koja u smoli,
Mrzla na dnu rijeke hladne,
Il stisnuta s kazni strože
Med sirovo dreva granje,
Čijem pod njome vatru lože,
Svoje plakala tužno stanje;
Oj, spješite brže amo,
Da se skupi skup do zbora!
Mi Trebine proslavljamo!
Svaka da u kram doletjela!
Ima darka, zagovora,
Ima pila, ima jela!

Vrazovi prevodi Mickiewicza u stvari često i nisu prevodi, već slobodne prerade ili varijacije,⁷ a i u vlastitom opusu pesnik se ugledao na velikog poljskog romantičara. Dovoljno je samo uporediti sonete *Sanak i istina* i dr. sa čuvenim Mickiewiczovim ciklusom Krimskih soneta (Sonety Krymskie).

Izbor poljskog materijala za prevod i prezentovanje hrvatskoj čitačkoj publici uvetovan je specifičnim Vrazovim pogledima na književnost. Po shvatanjima blizak velikim slovenskim romantičarima, nužno se našao u istom frontu sa Mickiewiczem, Puškinom, Kollárom, Erbenom i Čelakovským. Govoreći o domaćoj literaturi g. 1846, napisao je u svome *Kolu*: »Drugo ima gledište, s kojeg valja da smatra slavjanski na književne proizvode naroda svog; a to gledište jest *moгуći duh slavjanstva*, kako se izjavljuje u književnosti slavjanskoj sa svom svojom živom prirođenom silom; kako on vlada u naše vrijeme, koji li mu daje oblik sadašnjost, koji li on udara pečat na isto vrijeme. Taj kriterion

⁷ Jan Wierzbicki: *Vrazovi soneti i Mickiewicz*, Umjetnost riječi, XI/1967, br. 4, str. 325—342, a zatim od istog autora: *Romantyzm chormacki a literatura polska*, Z polskich studiów slawistycznych, Seria 3, Warszawa 1968, s. 21—32. O nekim Vrazovim preradama i prevodima Mickiewicza pisao je nedavno opširnije Stojan Subotin u knjizi *Iz poljsko-jugoslovenskih književnih veza*, Beograd 1969, str. 19—41.

treba da si uzme na um naš kritik, i vazda pred očima da drži kao zrcalo jedno.«⁸ Kao uzore naveo je izrikom: Puškinove pripovesti u vezanom slogu, *Konrada Wallenroda*, *Grażynu* i *Pana Tadeusza*. Promišljeno, obavješteno i nimalo slučajno. Tako je po svoj prilici došlo i do izbora gore navedene Mickiewiczzeve pesme *Romantičnost*, »možda zato što je tek pred kraj života Vraz počeo shvatati da u Hrvatskoj još nema prave romantične literature, da nema čak ni romantičarskog pesničkog manifesta i da u nedostatku svog, domaćeg, treba prevesti najbliži, slovenski.«⁹

Poljska interesovanja Vrazova otkrivaju nam ne samo njegove literarne simpatije, nego i njegov književni ukus. Pored Mickiewicza čitao je on i odlično poznao još i Fredra, Krasinskog, Reja, Slovackog i još mnoge savremene poljske pisce; neke od njih je i prevodio.¹⁰ O poljskoj književnosti naročito se mnogo pisalo u *Kolu*, koje je na relativno skućenom prostoru predstavilo hrvatskom publikumu niz dotad nepoznatih autora, kao što su Malczewski, Goszczyński, Grabowski, Olizarowski, Mochnacki i drugi, izveštavajući paralelno o modernim tokovima i klasičnoj baštini. A to je prvenstveno bila urednikova zasluga.¹¹

Vraz je i sam na više mesta u *Kolu* fragmentarno pisao o poljskoj književnosti, najčešće u beleškama ispod tekstova, komentarišući pojedine priloge kao redaktor. Ispoljio je pritom veliko poznavanje poljske

⁸ *Knjižanstvo Južnih Slavjanah god. 1846*, Kolo 1847, sv. VI, str. 91—92.

⁹ Subotin, op. cit. 38.

¹⁰ Konstantin A. Puškarevič: *Russkie i polskie poety v perevode Stanko Vraza*, Leningrad 1927 (Sveslavenski zbornik 1930, str. 120—126 + 406—407). O Vrazu kao prevodiocu s poljskog pišu uzgred i J. Pogonowski (*Ilirizm i Słowiańszczyzna*, Lwów 1924, s. 70—57), te Đ. Živanović (*Srbi i poljska književnost*, Beograd 1941, a zatim u gore navedenim radovima). U najnovije vreme pisao je nešto o tome i Włodzimierz Kot u svojoj disertaciji *Dramat polski na scenach chormackich i serbskich* (Kraków 1962). Ostalo je kod nas nezapaženo, na primer, da je Vraz autor prevoda Fredrove šaljive igre Pierwsza lepsza, koji je pod naslovom *Bila koja god* štampan u knjizi *Igrokazi družtva dobrovoljacah zagrebačkih* (Zagreb 1850, br. 2, str. 30). To je prozna prerada pesničkog teksta, sa umecima prevodioca (premijera je održana u Zagrebu 20. XII 1849), a da je autor prevoda doista Vraz, vidi se iz spiska dramskih dela zagrebačke kazališne biblioteke, publikovanog u *Pozorištu* 1874, br. 8 (isp. takodje J. Benešić, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948, str. 209).

¹¹ O tome sam ranije podrobno pisao u radu *Geneza polonikóm w zagrzebskim »Kole« (1842—1851)*, *Pamiętnik Słowiański*, Warszawa 1964, t. XIV, s. 184—194.

literature, koje je išlo do u tančine, a takođe i svoj osvedočeni opservatorski talenat. Evo nekoliko karakterističnih primera:

»Magnušeovski (Dominik Magnuszewicz, op. M. Ž.), umro je g. 1845 u Galiciji — kao što smo razumjeli — u velikoj bijedi. Pjesme njegove doista imaju više cijene, nego stekoše pohvale. Diše iz njih divna nekakva čaroba, koju čovjek čuti bez da znade razlog tog ćutenja. A što se tiče forme i zvučnosti mjerila, M. do Zaleskoga prvi stoji« (*Kolo* V, 75).¹²

O poznanjskom piscu, estetičaru i filozofu Karolu Libeltu našao je za shodno da dometne sledeću informaciju:

»I izvrsni časopis *Rok* donosio bi prekrasnih članakah pera Libeltova. Medjutim, pr(ošaste) g(odine) promijenila se radost na žalost... Libelt pane u tamnicu, u kojoj još i danas čami« (*Kolo* VI, 76).¹³

Uz knjigu Mauricy Mochnackog *O literaturze polskiej w wieku XIX* (Varšava, 1850), opaža da je »slavna«, tj. značajna (*Kolo* VI, 78), a za A. Wojcowskog setno primećuje: »Taj najveći mecenat književnosti poljske naše doba, naskočen od velike tuge, ubio se svojom rukom g. 1845« (*Kolo* VI, 81).

Povodom pojave dela *Początkowe dzieje Polski* A. Bielowskog (Osso-lineum, 1842), napisao je: »G. Belovski jedan je između onih rijetkih učenih glavah, koje se istraživanjem svojim osvjedočiše da se koljevka i pradomovina Slavjanah ima tražiti na onome orijskome prostoru koji se proteže s jedne strane od Crnog pa do Sinjeg mora, a s druge od Karpatah i gornjeg Dunaja pa dole do starodavne Grčke. Zato on u ovome svome djelu govori da su Poljaci (kao god i Česi) došli izza Karpatah iz Panonije i Ilirije (u najširjem smislu ove riječi)« (*Kolo* VI, 83).

Itđ. itd. Na žalost, u ovim beleškama on je po pravilu ostajao u kroki skici.

O tekućoj poljskoj književnoj produkciji Vraz je bio dobro informisan zahvaljujući ličnim vezama i obaveštenjima sa izvora, iz prve ruke. Danas je već podrobno osvetljena njegova saradnja sa P. Dubrov-

¹² U Vrazovoj ostavštini nadeni su i prevodi djevu pesama ovoga pisca: *Svojijem sestram* i *Dvije pestinjice* (Děla IV, 1868, str. 165—172).

¹³ *Kolo* je u više nastavaka (knj. VI, str. 38—69; knj. VII, str. 31—51; knj. VIII, str. 19—38) donelo obimnu povest »od dra L.« — očevidno Libelta, sa mottom: *Święta miłości kochanej ojczyzny*. Povest je preuzeta iz *Orla Tatranskog*, a prevodilac je verovatno sam Vraz.

skim, urednikom varšavskog časopisa *Dennica-Jutrzenka*, i galicijskim književnikom K. Zapom.¹⁴ Obojica su pisala dopise o poljskoj literaturi u *Kolu*, opskrbljujući uzgred urednika knjigama i štampom.

Činjenica je da je Vraz u čitavom svome delovanju nalazio za Poljake mnogo više simpatija i razumevanja od većine svojih savremenika jednomišljenika. Uprkos osvedočenim sveslovenskim nazorima, kao pesnik i slobodar on se nije mirio sa hegemonističkom ulogom jedne velike slovenske nacije kojoj bi srodni mali narodi bili slepo podređeni, na šta se zapravo svodila službena koncepcija panslavenskog carstva. Nije zato čudo da se Vraz četrdesetosme našao u redovima napredne hrvatske demokratske levice, koja se, kao što je poznato, solidarizala sa poljskim oslobodilačkim pokretom.

Vrazovo interesovanje za poljski jezik, književnost i kulturu nije ostalo nezapaženo ni u Poljskoj, gde su ga prevodili, znali, i štedro pisali o njemu. No to je već predmet nove rasprave. Ovaj napis skroman je doprinos osvetljenju polonofilске komponente u pesnikovu biću, kojim, verujem, dobija na težini ranije izrečeno mišljenje »da je Vraz od svih ilirskih pisaca najbolje znao poljsku književnost i najbolje shvatio njen značaj za stvaranje ilirskog romantičnog pesničkog modela«. Fiat applicatio!

РЕЗЮМЕ

СТАНКО ВРАЗ КАК ПОЛОНОФИЛ

Круг интересов Вразы, что касается всего польского, был необычайно широким; это видно в круге его чтения и в степени влияния на него польского языка и литературы; и в его симпатиях; и в моментах обращения его к польской тематике. В этом отношении заслуживает внимания высказывание Вразы о польском языке, которое дает в письме к своему личному другу, известному русскому славяноведе, Измаилу Срезневскому; отсюда ясно видно, почему Враз придавал исключительное значение польскому языку, который сохранил в себе исконные черты славянского языка, и кроме того становится ясным, что Враз был замечательным знатоком польского языка уже в 1842 году.

По своим взглядам Враз был близок славянским романтикам и отсюда вполне естественно, что он оказался в одном ряду с Мицкевичем, Пушкиным,

¹⁴ О tome sam pisao u posebnim raspravama: *Vraz i Dubrovski* (Zbornik MS za književnost i jezik, N. Sad 1964, knj. XII/2, str. 244—250) i *Stanko Vraz i K. V. Zap* (Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1968, knj. XI/1, str. 261—277).

Колларом, Эрбеном и Челаковским. Говоря об отечественной литературе в 1846 году, он пишет в своем журнале **Коло**: «Существует еще одно воззрение, через которое славянин должен оценивать литературные произведения народа своего; это воззрение есть могучий дух славянства.» В этом отношении он предлагает взять за образец повести Пушкина, «Конрада Валенрода», «Гражину» и «Пана Тадеуша» Мицкевича. Интересы Вряза открывают нам не только сторону его литературных симпатий, но и характеризуют его самого как литератора. Вместе с Мицкевичем он читал и прекрасно знал Фредра, Красинского, Рея, Словацкого и многих других современников — польских писателей; некоторых из них он даже переводил. О польской литературе он особенно много писал в **Коле**, где буквально в нескольких строках представил хорватскому читателю целый ряд доселе неизвестных авторов, как например Мальчевского, Гошчинского, Грабовского, Олизаровского, Мохнацкого и других, указывая одновременно на современные направления и классическое наследие. И в этом в первую очередь его заслуга как редактора.

В Польше не оставили без внимания интерес Вряза к польскому языку, литературе и культуре; о нем знали, переводили его и писали о нем. Однако это уже другая сторона вопроса. Данное сообщение служит скромным вкладом в освещение полонфильского профиля писателя. Отсюда становится более авторитетным высказанное ранее в науке мнение о нем: Враз лучше всех из илирийских писателей знал польскую литературу и глубже всех понял ее значение в создании илирийского романтико-поэтического образца.

PREGLEDI IN GRADIVO

DELO IVANA CANKARJA V ČESKIH PREVODIH IN V LUČI ČEŠKE PUBLICISTIKE DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Praška uprizoritev drame *Za narodov blagor* sicer ni prinesla slovenskemu pisatelju bogve kakšnih koristi, ker so jo igrali samo enkrat, pripomogla pa je vsekakor, da je postalo njegovo ime na Češkem še bolj znano. Poleg češke gledališke kritike je leta 1905, pa tudi v naslednjih letih, največ pisal o Cankarju že omenjeni Fran Vidic. V pregledih slovenske literature za posamezna leta, ki jih je vsako leto pošiljal z Dunaja Slovanskemu prehledu, je posvečal največ pozornosti Cankarjevim delom in vedno poudarjal, da sta Cankar in Zupančič vodilna slovenska pisatelja. Že kmalu po praški uprizoritvi drame *Za narodov blagor* je izšel Vidičev pregled slovenske književnosti za leto 1904⁴⁶, v katerem poroča o Cankarjevih spisih *Zivljenje in smrt Petra Novljana*, *Hiša Marije Pomočnice* in *Gospa Judit*. Bralce revije seznanja predvsem z vsebino del in se omejuje samo na kratke karakteristike. Petra Novljana ima »za pravi cankarjevski tip«, medtem ko o Hiši Marije Pomočnice sodi, da je to »svoje vrste edinstven pojav v slovenski literaturi. S francosko tehniko in s pravo francosko rafiniranostjo nam je Cankar podal grozotno sliko — umiranja... To je pretresljiva slika, ki ostavlja v bralcu bolesten utis. Toda očitati pisatelju frivolnost je nepravilno in neupravičeno. In vendar je kritika očitala pisatelju frivolnost in bog si ga vedi kaj še vse. Ta pa je primerno odgovoril — s knjigo *Gospa Judit*. Z Juditinimi usti se smeje naši družbi, ki obrača oči nad nemoralnostjo, sama pa leži v blatu... Tako slabo mnenje ima Cankar o naši družbi — ima pa žalibog prav, vsaj deloma. V *Gospoj Juditi* je povedal marsikatero bridko resnico, to in ono stran ošvrknil z bičem in vedno nekoga zadel; o naši mladi umetnosti pa je vpletel v knjigo poglavje, za katerega mu morajo biti umetniki hvaležni.«

Na *Gospo Judit* je opozoril le nekaj dni po premieri drame *Za narodov blagor* tudi praški dnevnik *Národní listy*⁴⁷ s kratko beležko o polemiki v ljubljanskem časopisju: »Iv. Cankar je izdal knjigo, ki je vzbudila živo diskusijo. Cankar udriha v romanu po današnji generaciji in povzdiguje ljudi osemdesetih let preteklega stoletja. Ti so takrat živeli za literaturo, imeli so razumevanje za Prešerna. Slovenski tisk pa trdi nasprotno.«

⁴⁶ Slovinská literatura roku 1904. — Slovanský přehled, 7/1904—05, str. 355—366.

⁴⁷ 45/1905, št. 63 (4. III.), pril. str. 9.

Tudi odlično urejevana moravska katoliška revija Hlídko⁴⁸ je objavila poročilo o oceni Gospe Judit, ki jo je objavil Lampe,⁴⁹ v kateri »tako karakterizira drugega (za Aškercem) ‚največjega‘ od sodobnih slovenskih pesnikov: ‚Cankar ni liberalce, kakor Aškerc, ampak nihilist. Je skrajni modernist in kot tak v neprestanem tihem boju proti dvema idejama, ki jih izraža današnja slovenska kultura: proti krščanskim nravnostnim nazorem in proti rodoljubnemu delu. Sleherni njegov spis je bolj ali manj ostra satira na ti dve gibalni sili slovenskega življenja. Cankarjev gladki in pikantni slog, združen z ošabnim nietzscheanstvom, je začel močno vplivati na nekatere mlajše pisatelje. Tudi Gospa Judit je prepolna obrambe nazorov, da umetnik in nadčlovek sploh ne potrebuje morale, ki jo morata naravnost sovražiti. ‚Nrauno‘ je samo ljudstvo, zato zasluži vse sovraštvu tistih, ki so se dvignili više...«

Primerjal sem to poročilo z Lampetovim člankom in dognal, da je češki katoliški publicist citiral iz Lampeta samo nekaj besed, vse drugo pa si je enostavno izmislil in pripisal Lampetu tudi stavka »Je skrajni modernist«... do »življenja«, ki sta najbolj nepravilna. Vsekakor značilno.

Tudi v pregledu slovenske literature za leto 1905⁵⁰ posveča Fran Vidic največjo pozornost Cankarju, »ki je še vedno na čelu slovenskih prozaikov. Razen krajših in daljših črtic in novel v časopisih je napisal krasno ‚ljubezensko zgodbo‘ Križ na gori. Cankar zna kakor nihče drug dati svojim delom, ki so v bistvu stalno ista, vedno novo podobo in nas s svojim bleščečim jezikom omamiti, da jih radi beremo v novi obliki, čeprav se nam zde znana.« Nato seznanja Vidic bralce revije z vsebino romana in ga tako-le karakterizira: »Cankar je postavil Hanke orisal z veliko ljubeznijo, vsa zgodba pa je napisana s tako opojno razkošnim jezikom, kakršnega ovlada pri nas edinole Cankar. Cloveka kar zgrabi in ga začara v drug svet, dokler ga realno življenje z močnim udarcem zopet ne prebudi.«

Vidičev članek in že omenjeno poročilo M. Sísove o ljubljanski uprizoritvi drame Za narodov blagor je vse, kar je leta 1906 izšlo o Ivanu Cankarju v češkem periodičnem tisku. Kljub temu je to leto vsaj na videz važen mejnik v zanimanju Čehov za delo našega največjega pisatelja, ker je izšel prvi češki knjižni prevod Cankarja — roman Na klancu⁵¹. Ni pa to bil prvi prevod te knjige na Češkem, ker je že leta 1903 izšel nemški prevod Zofke Kvedrove, ki je izhajal najprej kot podlistek v večerni izdaji praškega dnevnika Politik.⁵² Prav tako kot že omenjena drama Pro blaho národa, je izšel tudi ta prevod po zaslugi Češkoslovaške socialnodemokratske delavske stranke. Njena založba je izdajala razen dveh revij Rudé květy a Zář tudi zbirko Lidová knihovna

⁴⁸ 22/1905, št. 3, str. 265.

⁴⁹ Ivan Cankar: Gospa Judit. DS 18/1905, str. 112—114.

⁵⁰ SPř 7/1906, str. 456—457.

⁵¹ Na příkrých cestách. Ze slovinštiny přel. Josef Tmčj. V Praze (1906) Tisk. výbor Československé soc. dem. strany dělnické (:Časopis »Zář«:) 252 str. 8°. Lidová knihovna, III. zv. 1—2.

⁵² Am Steilweg. Slowenisch vom —. Übersetzt Z. K. — Politik. Abendblatt, Jg. 12/1905, Nr 262—350.

(Ljudska knjižnica), ki jo je takrat urejeval pisatelj, novinar in politik František Modráček ((1871—1960). Za svojo knjižnico je izbral dela največjih svetovnih in čeških pisateljev, npr. Korolenka, Gorkega, Zolaja, G. de Maupassanta, Pálssona, Hamsuna, Tetmajera, Kische, M. Majerove idr. Že pred Cankarjem so izšle v tej zbirki pripovedke Zofke Kvedrove⁵³ in pozneje še nekaj knjig njenih pripovedk in romanov Nada (1907) in Iz življenja zagrebške služkinje (1908), torej več kot katerega koli svetovnega pisatelja.⁵⁴

Prevod Cankarjevega romana Na klancu je oskrbel neki Josef Tměj. V vseh večjih čeških priročnikih, pa tudi v arhivih in knjižnicah, nisem našel nobenih podatkov o njem. Ni izključno, da gre za psevdonim. Naj bo prevajalec kdor koli že, našemu pisatelju je storil slabo uslugo. Njegov prevod spada ne samo med najslabše prevode Cankarjeve proze v češčino, ampak tudi — brez pretiravanja — med najslabše prevode, kar sem jih kdaj bral. Prevajalčevo znanje slovenščine je minimalno, njegova češčina je zastarela, okorna in pogostoma smešna, zlasti dialogi pa so izmaličeni, pisani v jeziku, v kakršnem ni najbrž nikoli noben Čeh govoril. Človek se po pravici sprašuje, kako je mogel urednik zbirke izdati delo, prevedeno v tako slabem jeziku. In kako, da ni dal prevoda v presojo Kvedrovi. Sicer pa ga je mogoče dal, toda Zofka ni znala toliko češki, da bi bila prav presodila in preprečila izdajo te knjige. Če bi hotel navesti dokaze za svoje trditve, bi potreboval več prostora, zato se bom omejil le na nekaj tipičnih napak, ki izvirajo iz neznanja slovenščine.

Že naslov Na příkrých cestách tj. Na strmih poteh je slabo preveden in je dokaz, da prevajalec sploh ni poznal Cankarjevega življenja in da ni vedel o vrhniški »četrti« Na klancu.

Med najbolj pogoste napake spadajo izrazi, ki so podobni slovenskim, pomenijo pa povsem nekaj drugega npr. zmerom (str. 1)⁵⁵ — mirno (zmerom — z mirom!); in je šla lahko (str. 3) — z lahkoto je odšla; zazdihnla je (str. 4) — zadihala se je; v zadelhi sobi (str. 11) — v zadihani izbi; županova hiša (str. 6) — županova koč (češki chýše = koč)⁵⁶; precej (str. 10) — vendar (češki přece!); pod zavrtimi kolesi (str. 12) — pod vrtečimi se kolesi; iz cerkve se je slišal zvonek glas (str. 14) — iz cerkve je bilo slišati glas zvončka (č. zvonek = zvonček!); molke (str. 15) — molitve (ali mašne knjižice); dišečega dima (str. 15) — smrdečega dima; so se ji zasmilili (str. 16) — so se je usmilili; studenec (str. 17) — gladina vodnjaka (č. studně = vodnjak); šele v dolini (str. 17) — samo v dolini (zamenjal je šele z le!); vas je bila majhna, komaj deset hiš, ali najbolj gosposka daleč naokoli (str. 19) — vas je bila majcena, komaj deset hišic, toda najboljše je bilo gosposko poslopje dalje v okolici (!); peščene drage (str. 19) — peščene poti (č. dráha = pot!); čemerna (str. 20) — strupena; vsako leto (str. 21) — vsako poletje (č. léto = poletje); daleč (str. 21) — dalje; rumenih obrazov (str. 21) — rdeča obraza; zasmeh (str. 22) — nasmeh; lokavo

⁵³ Povídky. (Přel. Zdenka Hásková) Praha 1904, Lidová knihovna I. zv. 6.

⁵⁴ Vsa njena dela je prevedla v češčino Zdenka Hásková.

⁵⁵ Navajam po 1. izdaji (Lj. 1902, SM), po kateri je Tměj prevajal.

⁵⁶ Ta napaka je pogosta.

(str. 22) — trmasto (srepa); obrvi so se strnile (str. 23) — obrvi so ji otrpnile (č. ztrnouti!); pohištvo (str. 23) — domače orodje; srce je bilo žalostno (str. 24) — in ona je obžalovala; počasi (str. 24) — včasih; moje srce je bilo bolno in potrto (str. 25) — moje srce mi je bilo (tolklo) bolno in zlomljeno; kako da nimaš na glavi širokega belega klobuka (str. 25) — kakor da bi imela na glavi širok, bel klobuk; poljubujeva (str. 26) — ljubiva; sramežljiv berač (str. 27) — osramočen berač; lica so plabnela (str. 62) — lica so žarela; kjer je dišalo po špiritu (str. 63) — kjer je dihala po špiritu; dobil je od nekod delavcev (str. 64) — dobil je tu pa tam delo; če bi bogataše in druge take ljudi »malo pomorili in poobesili« (str. 64) — če bi bogataši in drugi ljudje »malo izumrli in se obesili«; naravnost (str. 65) — ravno; zavedal se je ves čas (str. 65) — spomnil se je na njih vsak trenutek; škornje (str. 67) — čevljičke; sama glej (str. 68) — sama to vidiš; zvonik (str. 69) — zvonček; goldinar (str. 70) — cekin; vbogajme (str. 71) — v božjem imenu; obraz je bil še zmerom resen in teman (str. 71) — obraz je bil zmerom bolj resničen in teman; nerodno (str. 72) — vseeno; ker ni nikoli poznal ljubezni in ker ni bilo nikogar ki bi ga kdaj pobožal. In senca tega sovraštva se je zgrnila čez vse življenje njeno in zato je bila njena pot... (str. 72) — in ki ni nikoli pognal ljubezni in ki ni imel nikogar, ki bi ga pobožal. In vso to njeno sovraštvo se je zgrnilo vse življenje na glavo tega otroka in zato je bila njegova pot...; stradati (str. 74) — trpeti; sključen (str. 75) — potr (č. sklíčen!); do pet desetice (str. 75) — do pet desetín (mera!); hlače (str. 75) — gate; da mu ni Francka odgovarjala (str. 75) — če mu je Francka odgovarjala; in da si je zategadelj nakopal to prekleto življenje (str. 77) — in da si je zato izkopal to prokleto življenje; nikar me ne glej (str. 78) — nikoli me tako ne glej; izba je bila prijetno zakurjena (str. 79) — je bila prijetno zakajena (č. zakouřena!); o dogodkih v trgu, pri gospodi in pri ljudeh, ki so imeli vsak dan hleb kruha na mizi (str. 79) — o dogodkih, ki so se zgodili v trgu med gospodo in med ljudmi, pri katerih so imeli vsakdanji kruh; stran pojdem (str. 80) — v tujino pojdem; in tako se bo zgubil (str. 81) — in tako se bo nekje pogubil; in ga bodo suvali (str. 81) — vlekli ga bodo sem pa tja; nevoščljivost (str. 82) — nenaklonjenost; hlapec (str. 83) — služabnik; predolgočasni ljudje so (str. 83) — to so tečni ljudje; resno (str. 83) zares; da se ni šalil (str. 83) — da se ni motil; mudilo se mu je (str. 84) — bil mu je dolg čas; slovesna ura (str. 87) — dan ločitve (slovo, slovesa!); ali ti je hudo, Tone (str. 88) — ali ti je slabo, Tone; lakota (str. 90) — lakomnost; je bilo vendar še nekaj zadaj (str. 90) — je bilo vendarle malo oddaljeno; in so ga ljubili (str. 92) — in jim je bil všeč (č. líbiti se!); kadar je šivala ponoči (str. 94) — kadar je šivala do noči; saj (str. 95) — zdaj; Ampak tudi oni naj ne nadlegujejo nas siromakov. Zakaj pa so bogati? Zato ker nas nadlegujejo! (str. 96) — Mar oni ne nadlegujejo nas revežev? Za kaj pa so bogatini? Za to, da nas nadlegujejo; za kratek čas (str. 96) — na kratko; To se pravi (str. 96) — baje, pravijo; nevoščljivost (str. 96) — nenaklonjenost; prišel je v vas (= na obisk) (str. 97) — v vas (= naselje);⁵⁷ zbegano uboštvo (str. 97) — nesmeli reveži; si ni

⁵⁷ Ni razumel stavka.

upala več dalje (str. 98) — in je hotela dalje; lične (str. 98) — številne; slovesno (str. 99) — sijajno; če je človek trdo stopal (str. 99) — da je človek stopal nesigurno; ko se je vrnil domov (str. 100) — in rad bi se bil vrnil domov; čemeran fant (str. 101) — scrkljan fant; leto dni (str. 105) — vse poletje; če nas niste povabili (str. 105) — zakaj bi nas vabili; koruzni močnik (str. 106) — koruzna močnata; fant se bo izgubil (str. 106) — deček se bo uničil; ohranite zase (str. 107) — skrbite zase; razmišljen (str. 107) — zamišljen; v lemenatu (str. 107) — v svojem življu; med nje (str. 109) — medlo; zaškripala vrata (str. 109) — niso niti vrat zaprli; ne bodite sitni (str. 110) — ne bodite preveč občutljivi; župan se je razjezil (str. 111) — se je razvnel; razžalil (str. 111) — užalostil; daleč (str. 113) — dalje; zlodej (str. 115) — divjak; po kosilu (str. 116) — po zajtrku; izprehod (str. 116) — pohod; proti gori (str. 117) — zgoraj; gospodinja (str. 117) — gospa; nekaj nezaupljivega (str. 119) — nekaj brezupnega; zbeganega (str. 119) — zasledovanega; neodkritosrčnost (str. 119) — neprostodušnost; na kanton (= kamen) (str. 122) — na okraj; potuhnjen (str. 126) — trmast; je bil šel na potovanje (str. 129) — je bil že na preizkušnji; se je zdrznil (str. 134) — se je zavedel; drug za drugim (str. 135) — drug (= tovariš) za drugom; dolgočasen (str. 134) — dolgo trajajoč; se nič ne mudi (str. 135) — le ne skrbi; in toliko ga ne bova spila, da bi vrat ne našla (str. 135) — in toliko ga ne bova spila, da ne bi moglo v vrat (č. krk = vrat!); porinil ga je (str. 135) — pognal ga je; nerazumljiva rana (str. 139) — nejasna rana; život (= telo) str. 139 — življenje; mestni šum (str. 143) — mestni gozd (zapeljala ga je srblr. šuma!); snežnica (str. 149) — sneg; upanje (str. 135) — prizadevanje; soper (str. 158) — smrči; srka nemoč (str. 159) — srka bolezen (č. nemoc!); vdanost v hlapčevstvu, nemoč za življenje (str. 159) — podložništvo za sužnja, oslabelost za živahnost (?); čudovito (str. 159) — čudno itd.

Poleg teh in številnih drugih napak je prevajalec tudi izpustil nekaj stavkov ali celo odstavkov. Tudi naslove posameznih poglavij je izpustil. Cankarjevi stavki dobivajo v prevodu pogosto popolnoma drug pomen, važna mesta so ponekod tako spakedrana, da vzbujajo smeh. Ker prevajalec ni znal dobro jezika in ker ni imel posluha niti za ritem Cankarjevega stavka, niti za njegovo stavbo, zvenijo Cankarjeve besede v češčini včasih puhlo in prazno. Primerjajte samo prevod zadnjih strani izvirnika, kjer niti ni posebnih jezikovnih napak, pa boste videli, kako je bil Cankar Čehom predstavljen z eno od svojih najlepših knjig, s katero je postavil spomenik svoji materi, kakršnega ni imela človeška mati, kakor je pisal o njej A. Lušinski.⁵⁸

O knjigi nisem našel v čeških časnikih in revijah niti enega poročila. Ni bilo kritika, ki bi bil, če že ni znal slovenski, obsodil vsaj slab jezik in podvomil, da so v izvirniku taki nesmisli kot v prevodu. Zakaj se ni že takrat oglasila Růžena Nosková, ki je pet let pozneje pisala Cankarju o prevodih, ki »pačijo podobo njegovega dela«.⁵⁹

⁵⁸ CP I, str. 512 in CP III, str. 365.

⁵⁹ Prim. Moravec, op. c. str. 35.

Prevajalci niso po navadi Cankarja niti vprašali za dovoljenje, niti ga niso obveščali o prevodu in mu pošiljali vsaj izvod knjige odnosno revije, kjer je prevod izšel. Da pa bi moral dobiti avtor za svoje delo tudi kak honorar, se običajno še spomnili niso. Sam Cankar piše o tem z Dunaja decembra 1907 prijatelju Francu Kobalu v Ljubljano: »Ampak nekaj drugega ti moram povedati. Prevajali so moje stvari že na vse možne jezike, in večji del me niti vprašali niso. Tako so lani izšle v češčini kar tri moje knjige zapored.⁶⁰ Prevajalka mojega romana »Na klancu« me je sicer vprašala, toda šele ko je izšlo v feljtonu nemške »Politik« že kakih petdeset nadaljevanj. Prevod je bil naravnost strahovit. Kakí so češki, srbski in poljski prevodi, ne vém... Zdaj pa še nekaj. Skoro vsi moji prevajalci so prejeli za prevod večji honorar nego jaz za original. Tega ne maram več...⁶¹ Torej ga tudi Tměj ni prosil za dovoljenje in mu ni poslal prevoda. Pritožuje se pa tudi na Kvedrovo, ki je vedela, kako Cankar živi, pa mu kljub temu (ali pa mogoče prav zato?!) ni ničesar poslala. O njenem prevodu pravi, da je strahovit. Kaj bi bil šele rekel, ko bi bil bral Tmějevega!

Če bi bili češki čitatelji sodili slovenskega pisatelja samo po prevodu povesti Na klancu, ga najbrž ne bi bili nikoli več brali. Na srečo pa so Cankarjeva dela prevajali tudi kolikor toliko dobri poznavalci slovenščine s poslušom za Cankarjev jezik, med njimi zlasti že omenjena Růžena Nosková, ki je prevedla iz Knjige za lahkomišelné ljudi črtice Pred ciljem, ki je izšla leta 1906 kar v treh soc. dem. časnikih (Právo lidu, Praha, št. 91, 1. IV. in št. 98, 8. IV. pril. Dělnická besídka; Rovnost, Brno, št. 196, 29. VII. in št. 197, 30. VIII.; Svoboda, Kladno, št. 70, 2. IX. in št. 71, 5. IX.), dalje Nezasovoljstvo (Národní obzor, št. 50, 30. XI. in št. 51, 7. XII.) in Hudodelec (Dělnický kalendář Československé strany soc. dem. v Rakousku na rok 1908); iz Krpanove kobile je prevedla takoj po izidu knjige črtico Spomladi (Rudé květy, 7/1907, št. 5, 1. X.), iz romana Hiša Marije Pomočnice pa odlomek (Právo lidu, 16/1907, št. 206, 28. VII., pril. Dělnická besídka). Dobro je prevajal tudi Karel Vondrášek, ki je objavil bodisi pod svojim imenom ali pod pseudonimom Joža Vltavský v enem letu (1907) kar šest prevodov, in sicer štiri črtice iz Knjige za lahkomišelné ljudi v dnevniku České slovo: Iz predmestja (št. 81, 9. VI., pril.), Iz življenja odličnega rodoljuba (št. 122, 28. VII., pril.), Prof. Kosirnik (št. 159, 18. VIII., pril.), Križev pot (št. 198, 27. X., pril.) in dve črtici iz Vinjet v tedniku Český svět: Tisti lepi večeri (3/1906—07, št. 48) in Mož pri oknu (4/1907—08, št. 1). Med prevajalce Cankarja so se uvrstili tudi Josef Karásek, ki je objavil pod šifro -ará- v moravskem dnevniku Moravská Orlice (45/1907, št. 28, 2. II.) črtico Brez doma, dalje neki Karel Zmagoslav, ki je v dnevniku Právo lidu (16/1907, št. 123, 5. V., pril. Dělnická Besídka) objavil prevod črtice Hudodelec, ki jo je, kot smo videli, istočasno prevedla tudi Nosková in prevajalec -ka, ki je v soc.

⁶⁰ Pisatelj se moti. L. 1906 je izšel samo prevod povesti Na klancu, v začetku l. 1907 pa prevod drame Za narodov blagor.

⁶¹ Prim. CP III, str. 24.

dem, pardubickem tedniku Východočeský obzor (1/1906, št. 50—52) objavil že tretji prevod Križevega pota.

Tméjev slabi prevod na srečo torej ni imel vpliva vsaj na češke prevajalce, ki so brali Cankarja v izvirniku in samo tekom enega leta prevedli kar trinajst Cankarjevih proz. O prevodih Noskove smo že govorili in se bomo pozneje k njim še vrnili, zdaj si oglejmo pobliže prvi prevod Karla Vondráška, ki je spadal v letih 1907—1915 med najbolj aktivne prevajalce Cankarjevih del. Vondrášek se je rodil 21. XI. 1889 v Pragi, kjer je 5. XI. 1945 tudi umrl. Srednjo šolo je obiskoval v Pragi v letih 1900—1908, nato je študiral na pravniški fakulteti, kjer je l. 1918 doktoriral. Od l. 1915—1919 je bil v državni finančni službi, pozneje pa je bil ravnatelj Osrednje zveze gospodarskih zadrug in ravnatelj elektrarniškega oddelka Zveze poljedelskih zadrug. Bil je znan strokovnjak na področju elektrifikacije CSR. Za slovenščino se je začel zanimati že kot srednješolec. Kakor sem že omenil, ga je učil našega jezika V. M. Zalar. Pozneje, ko se je zblížal z dr. Mih. Rostoharjem, katerega je učil češki in pri katerem je preživel počitnice, je svoje znanje slovenščine še izpopolnil. Rostoharju je preložil v češčino habilitacijsko delo Teorija hipotetske sodbe, ki je izšlo l. 1910, poleg tega pa je prevedel tudi roman Iva Šorlija Nadčlovek (1912) in pod pseudonimom Quidam razne slovenske protiklerikalne brošure. Največ je prevajal Cankarja. Svoje prve prevode je objavljajl že kot sedmošolec, pozneje pa je izdal, kot bomo videli, poleg številnih krajših proz tudi dve knjigi: Cizinci (1915) in »Král Malchus a jiné povídky« (1918). Na njegovem prvem prevodu iz Cankarja (Iz predmestja), se vidi, da je imel dobrega učitelja, ki mu je najbrž tudi prevod pregledal. V njem ni namreč niti ene napake. Češčina zveni lepo in čisto, za osemnajstletnega fanta je kar neverjetno gladka. Ta Vondráškov prevod sem primerjal z že omenjenim prevodom R. Popelákove in ugotovil, da ga ni poznal in da je vsestransko boljši od njenega.

Leta 1907 začenjajo izhajati tudi prvi prevodi Cankarja izpod peresa Čehov, živečih na Dunaju. Glavno mesto monarhije je že od začetka preteklega stoletja, zlasti pa po l. 1848, nudilo veliko možnosti za kulturne in politične stike med Čehi in Slovenci. To sodelovanje med predstavniki obeh narodov se je sklepalo predvsem v slovanskih organizacijah in društvih, zlasti v Slovanski Besedi in v društvih slovanskih visokošolcev. Koncem preteklega stoletja in v začetku tega stoletja je bilo eno takih žarišč slovensko-čeških kulturnih stikov v seminarju, pa tudi v družini Vatroslava Jagića, pozneje, zlasti pa v letih 1908—1911 pa v družini češkega slavista dr. Josefa Karáska (1868—1916). Dr. Karásek je bil tedaj že znana osebnost ne le v češkem znanstvenem svetu, marveč v slavističnih krogih sploh⁶² zlasti po razpravah o lošinjskem narečju (1892), o cetinjskem oktoihu (1894), po knjigah Češka literatura u novije doba (Novi Sad 1902), Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1894 (1905) idr., najbolj pa po svoji pregledni Slavische Literaturgeschichte, ki je izšla v dveh knjigah v znani založbi G. J. Göschen v Lipsku (1906) in bila kmalu

⁶² Prim. Jaromír K. Doležal: Dr. J. Karásek, Vídeň 1926, Lid. knihtiskárna Ant. Machat, str. 114—115.

nato prevedena v ruščino in poljščino. H Karaskovim so zahajali večinoma Jagićevi učenci. Od Slovencev so bili pogosto pri češkem slavistu gostje Ivan Prijatelj, France Kidrič, Rajko Nahtigal, Fran Vidic, Ante Dolar, Ljud. Pivko, Ivan Pregelj idr. Od Čehov, ki so obiskovali Karáskove, pa moramo omeniti predvsem dr. Jaromíra Doležala, ki je znan v literarnem svetu zlasti kot K. J. Pojezdny, in Bohuša Vybírala, ki sta prav tu pri Karáskovih navezala z imenovanimi Slovenci prijateljske stike, ki so bili v naslednjih desetletjih velikega pomena za češko-slovenske literarne odnose. Prevedla sta v češčino veliko število slovenskih, pa tudi hrvatskih in srbskih književnih del in napisala o naših pisateljih stotine člankov in razprav. Ker je bil dr. Karásek pogosto bolan, so se v l. 1908—1910 shajali dunajski slovenski slavisti in pisatelji tudi pri dr. Jar. Doležalu. Ta je l. 1909 prevzel v znani reviji Moravsko-slezská revue, ki sta jo urejevala znamenita češka pisatelja Vilém in Alois Mrštík, uredništvo slovanske rubrike in pridobil za sodelovanje vrsto svojih gostov iz vseh slovanskih dežel, od Slovencev pa Ivana Preglja, Ante Dolarja in Ljudevita Pivka.⁶³ O njihovih prispevkih, v katerih pišejo tudi o Cankarju, bo govora pozneje.

Karásek je napisal med drugim tudi obsežno razpravo o Prešernu,⁶⁴ pozneje o Havlíčku in Slovencih⁶⁵ in o Majarjevem sodelovanju z Boženo Nemcovo.⁶⁶ Da je v svojem delu Slavische Literaturgeschichte tako lepo in skrbno prikazal tudi razvoj slovenske literature od začetka pa vse do Moderne, je v veliki meri zasluga tudi njegovih gostov R. Nahtigala in zlasti Ivana Prijatelja, ki sta prebrala rokopis in vnesla vanj dopolnila in popravke.⁶⁷ Za dobro razumevanje Karáskovega topllega odnosa do Slovencev in njihovega slovstva, zlasti do Prešerna, pa je, mislim, potrebno omeniti, da je Karásek obiskoval srednjo šolo v Jičínu (1880—1888), kjer sta izšla že l. 1882 Penížkova prevoda izbora Prešernovih poezij (Básně) in Jurčičevega Tugomera.

Nad vse zanimivo bi bilo seveda odgovoriti na vprašanje, ali so Karásek in njegova prijatelja Vybíral in Doležal Cankarja osebno poznali in kakor koli z njim sodelovali. Kolikor se spominjam, sem nekoč od dr. Vybírala in dr. Doležala dobil na to vprašanje negativen odgovor.

Da pa je Karásek odlično poznal Cankarjeva dela, izpričujejo predvsem njegovi članki, o katerih homo še govorili, pa tudi njegov prevod črtice iz življenja moravskih delavcev na Dunaju Brez doma, ki je izšla koncem leta 1906 v Ilustrovanem narodnem koledarju pod naslovom Domovina. Karáška je moral na to črtico vsekakor nekdo opozoriti (najbrž dr. Prijatelj), ker je malo verjetno, da bi bil prebiral tudi slovenske koledarje in ker jo je prevedel takorekoč takoj po izidu. Objavil jo je v moravskem dnevniku Moravska Orlice pod naslovom Na zeleno Moravo (45/1907, št. 28, 2. II.), ki ga je izdajala staro-

⁶³ Ibid. str. 124.

⁶⁴ Českú revue (Praha), 4/1900, str. 395—401, 546—554.

⁶⁵ Naše doba (Praha) 13/1906, str. 729—734, 823—831, 893—898.

⁶⁶ Počátky literárních styků česko-slovinských. Osvěta (Praha) 45/1905, str. 799—807.

⁶⁷ Prim. Doležal, op. c. str. 115.

češka stranka in čigar urednik je postal Karásek koncem leta 1906.⁶⁸ Težko je presoditi na podlagi kratke črtice Karáskovo znanje slovenščine, zlasti še ker ne vemo, če mu ni pomagal kdo od njegovih slovenskih gostov. Treba pa je priznati, da je njegov prevod gladek in čitljiv in da njegova češčina zveni ponekod kot izvornik. Kljub vsemu je v prevodu le nekaj manjših napak (blazina je pernica, drenovača — šiba iz tisa, tepka — hruška ipd.), ki sicer nekoliko motijo, niso pa za tekst pomembne.

Tudi prevod drame Za narodov blagor, ki ga je oskrbela Zdenka Hásková in o katerem smo že govorili, je izšel l. 1907, pa ni vzbudil nič kaj posebnega odmeva. Največ prostora mu je posvetilo soc. dem. Právo lidu (16/1907, št. 254, 14. IX.) pač zato, ker je izšel v strankini založbi. V članku, ki ga je listu dala na razpolago založba, se pravi, da ta »izborna igra biča naduto rodoljubarstvo, za katerim se skriva samo dobičkaželjnost in moralni razvrat. Avtor prikazuje sicer razmere v svoji domovini, toda delo je aktualno tudi pri nas, kajti kdo ne bi prepoznal v dveh doktorjih — Grozdu in Grudnu — tipe rodoljubarskih prvakov, ki so povsod enaki.« Nato prinaša članek vsebino igre, ki jo priporoča prav posebej diletantskim soc. dem. odrom. Ta članek je ponatisnil v Pardubicah izhajajoči soc. dem. tednik Východočeský obzor (5/1907, št. 47, 3. X.), odlomke pa je objavil tudi soc. dem. tednik na južnem Moravskem Solidarita (12/1907, št. 59, 26. IX.). Drugače se ni zmenila za knjigo nobena revija in noben časnik, tudi Slovanský přehled ne, ki je sicer prinašal kratke ocene skoro o vsaki knjigi, prevedeni iz slovanskih literatur. Še bolj čudno pa je, da ni drame vse do leta 1945 uprizoril noben oder, niti v mestih, niti na deželi (vsaj sledu ni o tem).

Takrat so lahko zvedeli češki (in sploh slovanski bralci) o Cankarju še največ iz Vidičevih in drugih člankov in poročil v Slovanskem přehledu. V pregledu slovenske literature za leto 1906 (SPř 1/1907, str. 295—297) poroča Vidic, da se »v poeziji vsi ženejo za Župančičem in v prozi za Cankarjem — da pa žalibog zaostajajo za obema«. Nato že koj v začetku članka prehaja na Cankarja: »Ivan Cankar, o katerem v nezadovoljstvo nekaterih slovenskih pisateljev poročam skoro vsako leto na prvem mestu med slovenskimi prozaisti, zavzema res prvo mesto ne samo po plodnosti, temveč glavno po pogumnosti duha in po višini svoje umetnosti. Škoda je le, da je Cankar vedno enak, in nedvomno bi se ponavljal ter postal dolgočasen, ko ne bi znal svojih večno destruktivnih misli vedno podajati v navidez novih in zanimivih podobah. — Njegov večni vagabund, ki smo ga že spremljali na raznih poteh, z gorskih skal na skalovje v dolini, po soteskah in po hribih, da, ob čigar grobu smo že stali — zopet in zopet vstaja od mrtvih in ponovno blodi v slovenski literaturi. Sam Cankar je že obljubljal, da ga bo pustil mirno spati in da si bo izbral novega junaka, toda ne more se posloviti od njega, vedno znova ga obuja in prikazuje v novi podobi.«

⁶⁸ Podpisal se je s šifro — ará —, o kateri pa vemo iz Doležalove knjige (str. 123), da je bila njegova.

Nato pravi, da ga je tokrat utelesil v osebi potepuha Marka v povesti Potepuh Marko in kralj Matjaž, podaja njeno vsebino ter nadaljuje: »Cankarjeva povest se konča v narodnem tonu. Cankarju je Marko slovenski narod, ki se sam ni mogel odločiti in čigar sreča je, da verjame v osvoboditelja — kralja Matjaža.« Vidie omenja tudi povest o žalostnem koncu Ali-paše, nato pa opozarja na »zgodbo iz doline šentflorjanske' V mesečini. Podaja tudi njeno vsebino in pravi, da je to »ostra satira« na psevdomorálnost, na tiste, ki na zunaj pridigajo moralo in prezir do greha in pohujšanja.« Za »pravo kabinetno delo« pa ima Vidie novelo Nino: »Cankar je v njej prikazal čustva in hrepenjenja velikega umetnika, ki jih je prepolna njegova duša«, pravi in pripominja, da »del slovenske kritike ni ocenil Cankarjevega dela — zdi se mi pa, da je to s čisto umetniškega gledišča najboljšje Cankarjevo delo, seveda samo za izvoljence, tako kot slike impresionistov niso za običajne oči.«

V istem letniku te češke revije je izšlo še nekaj prispevkov o Cankarju. V. J. Tichý je seznanil bralce z Nino (str. 190) in svojo oceno zaključil z besedami: »Knjiga je težka po svojem pesimizmu, ljudska po svojih junakih in mila po sijajnem jeziku, dviga se in pada z valom filozofskega razmišljanja, ki je pogosto zagrnjeno v skoraj neprodarno meglo.« — Anton Dermota je poročal najprej (str. 191) o polemiki med Cankarjem in Govekarjem v NZ in v S, nato pa na isti strani o ljubljanski premieri drame Za narodov blagor. Med drugim piše: »Uspeh je bil zelo časten. Zdi se, da je s tem dejstvom izpodbit predsodek, da ljubljansko gledališko občinstvo nima smisla za resna dramatska dela. Politični listi so poročali o demonstracijah, ki so bile pri premieri baje v korist splošne volilne pravice. Te vesti so bile neresnične; neki novinar si jih je dovolil — »za narodov blagor«. Pozneje (na str. 334) pa poroča Dermota o Cankarjevi kandidaturi za poslanca v državni zbor. Ljubljansko premiero drame Za narodov blagor je koncem aprila zabeležila tudi praška revija Zvon (7/1907, str. 511).

Tudi naslednje leto je Dermota v Slovanskem prehledu (str. 240) omenil »ogromni uspeh« Cankarjeve drame Pohujšanje v dolini šentflorjanski in sporočil, da »pripravlja gledališče tudi uprizoritev Cankarjeve drame Nioba, ki vsebuje največje zanimanje.«

Nekoliko podrobneje poroča o ljubljanski uprizoritvi Pohujšanja Fr. Vidie v svojem članku Slovenska literatura za l. 1907 (SPř, 10/1908, str. 377—380): »Kotično je Ivan Cankar nastopil s tridejansko farso Pohujšanje v dolini šentflorjanski. To je svobodna dramatizacija njegove črtice V mesečini, o kateri sem poročal lani; farsa je ostra satira na ljudi, ki stalno prežijo na pohujšanje, čeprav sploh ne razumejo umetnosti. Na odru najbrž ne bo imela življenjske moči, ker je v njej premalo dejanja. Pravo področje Cankarjevega delovanja je vendarle pripovedna proza, v kateri je neobičajno ploden.« Nato omenja, da je izšla pri Schwentnerju v krasni jubilejni opremi deseta Cankarjeva knjiga Krpanova kobilica in navaja njeno vsebino kakor tudi vsebino Cankarjevih del, ki so izšla l. 1907. O Hlapcu Jerneju z nerazumevanjem pripominja, da je »Jernej tip kmečke naivnosti in omejenosti, dvomim pa, da bi se Cankar isto-

vetil z Jernejevimi idejami.« O Alešu iz Razora pravi, da v njem pisatelj »ostro biča hinavsko pobožnost, pod katero se skrivajo nečiste namere. Samo konec bi moral biti brez tiste navadne Cankarjeve nejasnosti, v katero zagrinja svoje junake kot v meglo. — Iz vseh Cankarjevih del je jasno, da so res zrasla na bogato oplojenih tleh zlobe in prezira.«

Veliko bolj zanimiv kot Vidičev je anonimni članek Iz kulturnega življenja Slovencev (Večerní Lidové noviny, Brno, 16/1908, str. 260, 22. IX., str. 1—2), ki ga je — sodeč po vsebini in jeziku — spisal najbrž Slovenec. Datiran je: Iz Ljubljane, 21. septembra. Izšel je prav v dneh, ko so skoro vsi češki listi podrobno poročali o pogrebu žrtev ljubljanskih demonstracij. Čeprav ni članek Cankarju nič kaj naklonjen, je pri češki mladini brez dvoma vzbudil za našega pisatelja veliko zanimanje. V članku se namreč med dr. pravi: »Slovenska literatura je danes v znamenju dvozvezdja — novelistica in satirika Ivana Cankarja in liričnega pesnika Otona Zupančiča. Oba sta enako slavljena in enako posnemana. Toda vpliv Zupančičevih spisov se ne da niti primerjati z učinkom, ki ga imajo knjige Cankarjeve. Cankar ima danes za seboj vso generacijo, ves narod, ki gre slepo za njim in vidi v njem najbolj dovršeno prikazen sveta. Cankarjevi spisi, posebno polemični, so res tako ostri in duhoviti, da kaj lahko potegnejo mladino za sabo. Tako kot poznamo v Rusiji tolstojance, tako so nastali pri Slovencih cankarjanci. Ko ta mladina doraste, bomo imeli vso novo generacijo polno notranjega nihilizma, ki se je naučila imeti za svoj najvišji cilj uničenje dosedanjih življenjskih oblik, ker ovirajo razvoj, in za najvišji ideal potepuštvost... Cankar nikoli ne sprašuje, kam? marveč samo kriči: z zaletom naprej, pa se naj zgodi karkoli in najsi gre kamorkoli.«⁶⁹ Še nikdo ni bičal lene slovenske buržoazije tako kakor on. Toda pri Cankarju lahko doženemo tudi marsikaj pozitivnega, samo da publikum, ki obtiči na površju, na robu in pri tistem, kar je zanimivega — teh pozitivnih strani ne opazi. Zupančič ima svoje učence samo med mlado pesniško generacijo. Široke ljudske množice še niso za aristokratstvo njegove poezije zrele. Njegov rod mora šele dorasti.«⁷⁰

Iz Cankarjevega dela je bilo leta 1908 prevedenih devet črtic. Od že omenjenih prevajalcev sta objavila iz Vinjet K. Vondrášek črtico Matilda in Ada (České slovo, 2/1908, št. 51. 1. III., pril.) in R. Nosková črtici Original (Den, 2/1908, št. 144, 24. V., pril.) in Mrtvi nočejo (Den, 2/1908, št. 249, 8. II., str. 1).

⁶⁹ Besede kam, karkoli in kamorkoli navaja v narekovajih in oklepajih slovenski!

⁷⁰ Češki prevod članka je zelo slab in dalo je veliko truda prevesti članek nazaj v slovenščino. Mogoče bo dobremu poznavalcu naših literarnih razmer omogočilo dognati avtorja članka tisto, kar je napisal o Govekarju in Aškercu. O prvem pravi: »Za pisatelja se ima tudi Fran Govekar, ki je sicer v boju med starimi in mladimi odigral odlično in zaslužno vlogo. Ni pa to pravi pesnik, prej pisar kot umetnik.« O Aškercu pa piše: »Ždaj izdaja skoraj vsako leto zbirko povsem brezvrednih in banalnih pesmi, ki se ne dajo primerjati z njegovim delom pred dvema desetletjima. Ne more se pa sprijazniti z mislijo, da je njegov čas že davno minul in besni na kritike, ki mu že vsa leta svetujejo, naj izda svoje pesmi v samozaložbi, za svoje lastno veselje, in naj ne hodi z njimi pred javnost.«

V istem dnevniku (št. 231, 232, 235, 237 in 242) je izšel od iste prevajalke prevod črtice iz Knjige za lahkomišelné ljudi Iz predmestja, ki jo je, kakor smo videli, že pred tem prevedel K. Vondrášek in pred njim pa slabo R. Popeláková. Nosková teh prevodov ni poznala, vsaj zdi se tako, in je njen prevod boljši od njih.

Od novih prevajalcev Cankarjeve proze pa je izšel prevod črtice Materina slika od Ahasvera v časopisu Eva (Prostějov, 5/1908, št. 2) in nekega S. H. v Vídeňském denníku (2/1908, št. 93, 8. IV.) in črtica Křižev pot, ki jo je iz Knjige za lahkomišelné ljudi preložila Růžena Kristanová v časopisu Svoboda (Kladno, 18/1908, št. 103—104, 23. XI.).

Pod psevdonomim Ahasver se skriva Rudolf Linhart (3. XII. 1883 — 11. VII. 1915), katoliški duhovnik, ki je sodeloval z religiozno liriko in priložnostnimi pesmimi, zlasti pa s prevodi iz slovenske literature (Meško, Gregorčič, Golar, Gradnik idr.) in s članki o njej v številnih čeških, zlasti na Moravskem izhajajočih revijah in časnikih. Najbolj znan je njegov prevod Finžgarjevega romana Pod svobodnim soncem. Njegov prvi prevod iz Cankarja je, če ga primerjamo z večino takratnih prevodov, lep in gladek ter vsebuje razmeroma malo napak. Skoro povsod, kjer je napačno prevajal, ga je zapeljala podobnost slovenskih in čeških besed, ki pa imajo različen pomen (npr. rebro — lestev, č. řebřík, stradanje — trpljenje, č. strádání, rumen — rdeč, č. ruměný) ali pa dvojni pomen besede (npr. da mi ni prej prišlo na misel — da mi ni raje prišlo na misel, č. spíš). Nekaj manjših napak je pa zakrivilo nezadostno znanje jezika (npr. sítěn — pdrzen, č. drzý).

Po vrsti že četrta prevod črtice Křižev pot (J. Linek, R. Nosková, K. Vondrášek) je od Růžene Kristanove, tj. Růžene Popelákové, o kateri smo že govorili in ki se je okrog leta 1904 poročila z znanim slovenskim soc. dem. politikom in združnikom Antonom Kristanom (1881—1930). Kakor je znano, je Kristan na prelomu stoletja študiral nekaj časa v Pragi, kjer se je najbrž že tedaj seznanil s simpatično napredno učiteljico Popeláková⁷¹ in se pozneje z njo poročil. Křižev pot je zadnji prevod Popelákové-Kristanove iz slovenske literature v češčino.⁷² Pozneje ni objavila v čeških listih ničesar več. Tudi na tem prevodu lahko takoj ugotovimo, da je izpod peresa Čehinje, ki ne ovlada dobro ne slovenščine, ne češkega literarnega jezika. Jezikovnih napak (str. 92 izvřek — pohabljenec; str. 96 še trpelo — trajalo, č. trpělo!; str. 98 ga je streslo — se mu je posvetilo; str. 101 in dr. korec vode — troha vode) pa ni veliko, ker ji je gotovo pomagal pri prevajanju mož ali kak drug Slovenec. Zamerimo prevajalki predvsem to, da je izpustila štiri stavke in vrsto besed, to, in da je prevajala preveč svobodno. Gotovo je bila prepričana, da je boljša stilistka kot Cankar in da bo s svojimi posegi črtico izboljšala. Zdi se, da prejšnjih prevodov Křiževega pota, ki smo jih omenili, ni poznala.

⁷¹ Podatke o njej mi je sporočil prof. France Dobrovoljc, ki jo je dobro poznal.

⁷² Razen omenjenih treh Cankarjevih črtic je prevedla menda še samo povestico Jos. Regalija Opekar (Cihláři), Svoboda (Kladno), 16/1906, št. 88—90.

Leta 1909 in 1910 je zanimanje za Cankarjeva dela na Češkem naglo naraslo. Naš pisatelj je postal tako znan in priljubljen, da sta bili prevedeni kar dve njegovi knjigi in da je poleg tega izšlo še skoro petdeset prevodov njegovih črtic v revijah in časopisih. Največje zasluge za popularnost našega pisatelja med Čehi imajo zdaj dr. Bohuš Vybíral, Růžena Nosková, Karel Vondrášek in Rudolf Linhart, zlasti pa prva dva, ki spadata med najboljše tolmače Cankarjevih del.

Růžena Nosková je koncem leta 1909 izdala v največji češki založbi J. Otto v Pragi izbor Cankarjevih proz,⁷³ in to v zbirki Knihovna Zlaté Prahy, kjer so izhajali najbolj priljubljeni avtorji tistega časa (Andrejev, Balzac, Čehov, Flaubert, Anatol France, Hamsun, Maupassant, Potapenko, Žeromski idr.). Zato so knjige v tej zbirki izhajale v visoki nakladi in lepo opremljene. Od jugoslovanskih pisateljev sta pred Cankarjem izšli v njej Dve povesti Živka Bertiča in Propali dvori Janka Leskovarja. Nosková je od približno desetih Cankarjevih proz, ki jih je objavila do tistega časa, izbrala za to knjigo samo šest (Križev pot,⁷⁴ Spomladi,⁷⁵ Nezadovoljnost,⁷⁶ Iz predmestja,⁷⁷ Gospodična,⁷⁸ Jakobov zločin⁷⁹ in Polikarp,⁸⁰ ki je objavljen prvič). Zanimivo je, da ni sprejela v izbor črtic Krona, Pred ciljem in Zločinec, ki so bile večkrat prevedene v češčino. To, kar smo rekli o prvih prevodih Noskove, velja tudi za to knjigo. Prevajalka dobro ovlada slovenščino, le malokdaj zagreši kako napako, tu pa tam črta kako besedo, del stavka ali celo stavek, toda priznati ji moramo, da ti njeni posegi niso tekstu v škodo. Če pa primerjamo prevode Noskove s prevodi nekaterih drugih prevajalcev, takoj opazimo, da jih prekaša zlasti z lepim jezikom. Njeni prevodi se berejo skoro kot izvirnik, medtem ko nekateri drugi, kakor smo videli, zelo zaostajajo za izvirnikom in dobremu glasu našega pisatelja naravnost škodujejo.

Kričec primer takega neodgovornega prevajalskega dela je prevod ene najlepših Cankarjevih knjig Križ nad gorami, ki ga je oskrbela Joža Mettlerova.⁸¹ Vse tisto, kar smo povedali o njenem prvem prevodu iz Cankarja (O čebelnjaku), velja tudi za ta prevod, samo da je tokrat zagrešila še več napak, njen jezik pa tudi ni veliko boljši. Kdorkoli bo bral njene prevode Cankarjevih del, se bo upravičeno spraševal, kako jih je mogla založba sprejeti. Kdor pa pozna delo Vilímkove založbe, ki je bila usmerjena predvsem na dobiček in kateri je bil vsak prevajalec, ki se je dal izrabljati, dobrodošel, se ne bo ničemur

⁷³ Výbor povídek. V Praze (1909), J. Otto. 168 str.

⁷⁴ Objavljena v Dělnický kalendár na rok 1906.

⁷⁵ Objavljena v Rudé květy 7/1907—08.

⁷⁶ Objavljena Národní obzor 1/1906—07.

⁷⁷ Objavljena v Den 2/1908.

⁷⁸ Objavljena v Den 3/1909, št. 120—121, 1. V.

⁷⁹ Objavljena v Právo lidu 18/1909, št. 134, 16. V.

⁸⁰ V vsebini (Obsah) na zadnji strani knjige je pomotoma izpadla črtica Gospodična, zato ocenjevalci navajajo šest proz, namesto sedem.

⁸¹ Križ nad horami. Milostná příhoda. V Praze (1910), Jos. R. Vilímek. 152 str.

čudil. Saj že ovitki Vilimkovih knjig zgovorno pričajo, komu so bile izdaje te založbe predvsem namenjene.

Ce bi hoteli navesti vse grehe prevajalke, bi potrebovali veliko prostora. Številni od njih pa so taki, da branje ne bi bilo dolgočasno. Kdor zna oba jezika, bi se moral najprej smejeti, potem pa v ogorčenju spraševati, kako si upajo nekateri ljudje tako mrcvariti dela, ki so bila napisana takorekoč s srčno krvjo. Primerjal sem z izvirnikom približno tretjino knjige in izbral vsaj značilne napake. Na str. 1: oglasilo se je veselo potrkavanje — naznanilo se je klepanje kos; str. 2: na vegasto, leseno stopnico — na preperelo, leseno stopnico; mlačno solnce — mlečno solnce; sedela pod kozolcem — sedela pod stogom; str. 3: lina — razpoka; na široki krtini — na širokem prostoru; vegastih križev — zgnilih križev; str. 5: neprijazne sence — trdoglave sence; str. 6: v mraku — v težki megli; v nerazumljivi grozi — v nespametni grozi; str. 7: je kljuvala bojazen v njenem srcu — je že klil strah v njenem srcu; cerkovniki — duhovniki; škrapete — šolnčke; str. 8: škornje — šolnčke; Roka pa je bila trudna in lena — Toda delati se ji ni hotelo; str. 9: onkraj hriba — kraj vrha; sitno prošnjo — odporno prošnjo; str. 10: Hanka je sklonila glavo do mize in zaihtela — H. je položila glavo na mizo in zavzdihnila; str. 12: svetnik — sveta slika; večernice (pobožnost, — večernica (zvezda); precej — vendar (č. přece!); str. 13: iztrgalo se je željnemu srcu — in bežalo iz žalostne duše; str. 14: že daleč in skoro pozabljeno — in bolje je na to pozabiti; str. 15: od vseh strani — od pobočij (č. strán = pobočje); mahoma — počasi; malomarno — malodušno; str. 17: v potrtem srcu — v ubitem srcu; različno — nerazložno; str. 18: zelo resno — zelo resnično; str. 20: šolske zvezke — šolske akte; str. 23: ves zrak ga je poln, kakor bela reka lije dol — oko ga je polno (č. zrak = oči, vid) kakor bi to svetlobo nekakšna bela roka razlivala...; str. 26: šel je sključen — šel je potrť (č. sklíčený!); Hanco je bolela ta svetloba — Hanca je bila otožna od tega sijaja, bolešno otožna; str. 27: so bili že visoko na hribu — so bili šele na hribih; še bi ga morda dosegel njen glas — če bi doletel k njemu njen glas; str. 29: Pogledal je malo na ono stran hriba — Tam na hribu se je nekoliko ogrel; da te bo pogledal — da te bo poiskal (č. vyhledal!); str. 30: ne more — ne sme (ne mora!); str. 31: nocoj — proti večeru; str. 33: Mudi se mi domov — domov moram, toži se mi; str. 35: ter vas zasnobim... kaj bi pač dejali, Hanca? — in da se vas polastim... Kaj bi delali, Hanka?; str. 36: pa je bil vesel, če se je kam obesil — Mate je bil popolnoma vesel, če se je komu na škrice obesil; str. 39: Stisnil ji je obedve roki, v njegovem glasu in pogledu se je zgenilo prešerno veselje — potrepljal jo je z obema rokama in v glasu ter pogledu se je razodevalo odkritosrčno veselje; skelelo jo je v očeh — oči so se ji zakalile; str. 40: Zdrznil se je — namrgodil se je; izpregovorila je bila besede, ki so bile v njegovem srcu kakor neprijetna slutnja — čutil je, da je izpregovorila tisto, kar je sam čutil na dnu duše in kar je odganjal od sebe kot hudobno pošast; narahlo — hitro (č. rychle!); str. 41: tuje življenje, glasno in prešerno, se je bilo zarisalo vanj — bujno, veselo življenje je izžarevalo iz teh lic; umaknil je roko — zamahnil je z roko;

belo bluzo — lepo moderno obleko; str. 67—68: Nebo je še vse žarelo, solnca pa se je svetil samo še rumeni rob in je tonil za hribom — Nebo je bilo še vse zagorelo, čeprav je že sonce zahajalo za hrib. Samo njegov krvavi rob (konček) se je še rdel na nebu; str. 68: Že sem skoro obupaval nad Vami! V tej beznici ostanete? Tudi prav, tam je tako vse polno — Že sem dvomil o vas! Tu ostanete v tem zaboju? je kazal na voz. Tudi prav, v krčmi je vse polno...; str. 71: rejeni župnikov obraz — zaskrbljen župnikov obraz; v preohlapni, povaljani obleki — v tesni, zmečkani obleki; str. 72: Do tilnika si je napravil prečo in pomastil si je lase — Vrat ima kot v zanki (č. oprat!) in pomaščene lase itd. itd.

Stotine besed, ki jih prevajalka ni razumela, je bodisi prevedla napačno ali pa kar izpustila. Izpuščala pa ni samo besed, marveč tudi stavke, dodajala pa nepotrebne pridevnike, razna »epiteta ornantia«⁸² itd. V njenem prevodu dobivajo Cankarjevi stavki in odstavki drugačen, včasih smešen pomen. Ljudje govorijo v izumetničenem, ponarejenem jeziku, zato so dialogi naravnost obupni.

Med najbolj aktivne prevajalce Cankarjevih črtic, ki so izhajale v periodičnem tisku, spada že omenjeni Karel Vondrášek. V dnevniku České slovo je leta 1909 objavil proze Domovina, ti si kakor zdravje (št. 101, 2. V.), Materina slika (št. 242, 17. X.) in Jakobov zločin (št. 259, 7. XI), leta 1910 pa prevoda črtice Pismo (št. 41, 20. II.) in Zdeněk Petrsilka (št. 161, 17. VII.); v časopisu Besedy lidu je izšel njegov prevod črtice A jaz pojdem (št. 6, str. 83—86). Od neznanega prevajalca pa je izšla v časopisu Besedy lidu l. 1909 črtica Nasmeh (št. 16—17, str. 242—245, 259—262), v Českém slovu l. 1909 pa Marta in Magdalena (št. 83, 11. IV.) v prevodu nekega Lad. K., V pozni jeseni (št. 277, 28. XI.) prevajalca pr. ter leta 1910 črtica Krona (št. 1, 1. I.) v prevodu — m. Tudi Rudolf Linhart je objavil l. 1909—1910 kar šest prevodov Cankarjevih črtic: v časopisu Eva (Prostějov, 6/1909), Jakobov zločin (str. 270—277), Kovač Damjan (str. 335—336),⁸² in O, domovina, ti si kakor zdravje (str. 362—364), v katoliškem časniku Našinec (Olomouc, 45/1909, št. 179—182) črtico Pavličkova krona in v brnskem časopisu Obzor (33/1910, str. 194—197) črtico Sveti Janez v Biljkah.

Od ostalih prevajalcev tistega časa naj omenimo še Otakarja Boleško (1880—1917), ki je bil sedem let igralec ljubljanskega deželnega gledališča (1900/01—1906/07) in prvi Ščuka v drami Za narodov blagor ter Maks v Kralju na Betajnovi. S Cankarjem sta bila dobra znanca, kar dokazuje tudi Cankarjevo lastnoročno posvetilo v lepo vezanem izvodu Kralja na Betajnovi, ki ga hrani Gledališki oddelek Narodnega muzeja v Pragi: »Otonu Boleški v dobrem spominu na imenitnega Maksa Ivan Cankar. Dunaj 30. 5. 905.« Boleška je bil vsekakor boljši igralec kot pa prevajalec. Najbrž se je tudi sam prepričal o tem, zato je objavil samo eden prevod iz Cankarjeve proze. Njegovo znanje slovenščine je sicer kar zadovoljivo, kljub temu pa se le čudimo, kako je mogel po tako dolgem bivanju v Ljubljani osemkrat prevesti besedo »prešeren«⁸² s »samovoljen«⁸² (svévolný). Napačno je prevedel tudi: hudomušen — zlomisel

⁸² Drugič izšlo v brnskem dnevniku Hlas (62/1910, št. 234, str. 236—238).

(str. 193), ničvreden — malopriden (str. 195), nezaupen — brezupen (str. 198), žganjar — pijanec (str. 199), oči so se mu urile — oči so hitele (str. 199), okužena — zasidrana (str. 201) idr. Češčina sicer ni tako okorna in slog ni tako prisiljen kot pri nekaterih drugih prevajalcih, izvirnika pa ne dosega.

Hrvat Andrija Ivan Bortulin, rojak iz otoka Cresa (umrl v Pragi maja 1917)⁸³ je prevedel črtici Groba nehvaležnost (Besedy Času, 15/1910, str. 187 do 188) in Sveto obhajilo (Den 4/1910, št. 128, 1. VI.) in neki J. Prachař črtico O domovina, ti si kakor zdravje! (Naše snahy, Plzen, 15/1910, št. 33, 26. IV.), ki jo je, kakor smo videli, nekaj mesecev pred njim prevedel Rudolf Linhart.

Koncem leta 1909 je objavil svoj prvi prevod iz Cankarjevega dela, črtico V gaju (Methodej. Kalendář na rok 1910. Olomouc 1909, str. 47—48)⁸⁴ pozneje eden od najboljših in najbolj marljivih čeških tolmačev našega pisatelja in slovenske literature sploh dr. Bohuš Vybíral.⁸⁵ Rojen je bil 14. I. 1887 v Hranicích na severnem Moravskem, kjer je tudi obiskoval srednjo šolo, od leta 1907—1911 pa je študiral slavistiko in germanistiko na dunajski univerzi. Kmalu po vstopu na univerzo je bil izvoljen za tajnika češkega akademskega društva, leta 1908 pa celo za predsednika in kot tak je sodeloval s slovanskimi akademskimi društvi, med njimi tudi s slovenskimi. Spoznal se je s slovenskimi visokošolci, s katerimi se je družil tudi v Jagičevem in Rešetarjevem seminarju. Prijateljsko se je zblížal zlasti z Jožefom Napotnikom, Ljudevitom Pivkom, Antonom Dolarjem, Franom Albrehtom idr., pri dr. Jos. Karásku pa se je spoznal tudi s Kidričem, Prijateljem, Vidicem in drugimi Slovenci. Slovenščine se je učil predvsem od Napotnika, ki mu je tudi pomagal pri prvih prevodih iz slovenščine; pri nekaterih prevodih je celo podpisan kot soprevajalec. Promoviral je l. 1911 na podlagi disertacije Jaroslav Vrchlický kot kritik in literarni zgodovinar, ki pa je ni nikoli izdal. L. 1912—1913 je bil leto dni urednik kulturne priloge dunajskega češkega časnika Vídeňský denník, od 1. IX. 1913 do smrti pa je bil najprej knjižničar, pozneje pa ravnatelj Študijske knjižnice v Olomucu. Med prvo svetovno vojno je bil pri vojaki. Po l. 1918 je sodeloval v vrsti čeških, zlasti pa moravskih časnikov in revij, bil soustanovitelj številnih društev in eden najbolj agilnih delavcev v predvojni Češko-slovaško-jugoslovanski ligi. Bil je nekaj časa tudi dramaturg češkega gledališča v Olomucu. Iz slovenske literature je prevedel okrog trideset knjig, od tega pet Cankarjevih, o katerih bomo še govorili. Razen tega je predaval na olomuški in pozneje nekaj časa tudi na brnski univerzi slovenščino in slovensko

⁸³ Prim. Hrvatski list (Pulj) 3/1917, br. 688 (31. V.), str. 3.

⁸⁴ Ta Vybíralov prevod je izšel nekaj pozneje tudi v dunajskem dnevniku Dělnické listy (21/1910, št. 253, 5. XI.) ter v plzenjskem dnevniku Nová doba (15/1910, št. 135, 11. XI.), za časa vojne l. 1917. pa v Kladenski Svobodi (št. 43, 30. V.) in v Rakovnickem Obzoru (št. 22, 2. VI.). Po vojni pa je izšel v moravskih koledarjih Malý zábavný kalendář na rok 1920 (str. 95—96), Malý moravský kalendář na rok 1920 (str. 95—96), Velký zábavný kalendář na rok 1920 (str. 271—272), Velký moravský kalendář na rok 1920 (str. 271—272) in Vyšehrad. Kalendář na rok 1920 (str. 47—48). Objavljen je bil torej vsega skupaj desetkrat. Črtica pa je bila po vojni kakor bomo videli, prevedena še dvakrat.

⁸⁵ O Bohušu Vybíralu prim.: Dr. B. V. padesátníkem. Olomouc 1937, 15 str.

literaturo. Vsako leto pa je imel na Moravskem povprečno okrog petdeset predavanj o Jugoslaviji, zlasti o Slovencih. Umril je 25. IV. 1951.

Če primerjamo z izvirnikom prve Vybíralove prevode, ki so izšli l. 1910 večinoma v literarnih prilogah Dělnických listov Sveto obhajilo (št. 75. 2. IV.),⁸⁶ Majska veselje (št. 166, 25. VII.), V gaju (št. 253, 5. XI.), Češnje in prstan (št. 259, 12. XI.) in Vídeňského denníka Spomladi (št. 1, 1. I.), Marko, Luka in Dioniz (pril. Besedy, št. 11, 20. III.), Marta in Magdalena (Besedy, št. 15, 17. IV.), Ponesrečeni feljton (Besedy, št. 23, 12. VI.), Don Alfonso (Besedy, št. 27, 10. VII.), Zgodovinska seja (Besedy, št. 40, 9. X.), Njena podoba (Besedy, št. 42, 23. X.) in Cigarette (Besedy, št. 45, 13. XI.), lahko na njih kaj kmalu doženemo ne le odlike njegovih poznejših prevodov, temveč tudi pomanjkljivosti. Med njimi sta predvsem dve: nezadostno znanje jezika in to, da se je pretesno oklepal izvirnika. Premalo je soustvarjal. Če pa prevajalec ne soustvarja, njegov prevod ne more biti dober, umetniški. No, k temu se bomo še vrnili, ko bomo ocenjevali Vybíralov prvi knjižni prevod.

Tudi odmevi Cankarjevega dela v češkem tisku so bili v letih 1909—1910 bogati in zanimivi. Poglejmo najprej, kako je sprejela kritika Cankarjevi knjigi Výbor povídek in Kříž na hoře.

V praškem konzervativnem dnevniku Hlas národa (25/1909, št. 353, 25. XII.) sodi o Cankarjevih prozah neki — r: »Tako kot skoro vsi beletristi, prevajani v zadnjem času iz novih jugoslovanskih literatur v češčino, se nam kaže tudi slovenski Cankar deloma kot opisni realist, deloma pa kot pripovednik zgodb iz vsakdanjega življenja. Navadno so to žalostne in tragične zgodbe, ljudje, katere prikazuje pa so bitja nesrečna in trpeča. Bolj veselo ubranih ali celo jasnih humorističnih tonov v tem Cankarjevem knjižnem izboru ne najdete, prav tako kakor jih niste že prej našli v zbirkah pripovedk Elina Pelina, Meška ali Matavulja. To kar zdaj prihaja v našo prevodno književnost iz novih literatur, slovenske, srbske in bolgarske, je mračnega in otožnega značaja... Prevajalec je uvrstil v češko izdajo Cankarja pet drobnih črtic in eno obsežnejšo romanovo študijo. V vseh pa nastopajo ubogi trpini in ljudje, ki jih preganja usoda ali družba, in socialni razdedinjenci. Vsebinsko najbolj obsežen in po psihološki strani najbolj izdelan je romanček Polikarp... Pisatelj se pri pripovedovanju te nekam čudne zgodbe izogiblje kakršne koli družbene tendence in nikjer ne namiguje na socialno stanovske zadeve.«

Znani češki literarni kritik in zgodovinar ter prevajalec romanskih literatur Otokar Šimek (1876—1950) pa piše v literarnem časopisu Novina (5/1909, str. 251), ki so ga ustanovili Machar, Šalda in Vodák: »Ivan Cankar je prej lirik v prozi kot epik. Beda je edina tema njegovih povesti... Cankarjeva lirika bede je lirika pohlepa in sebičnost revežev, njihovega sovraštva in nezadovoljstva. Sovraštvo, kljubovanje, zavist — to je evangelij, ki ga Cankarjev Satan oznanja revežem in tudi revnim narodom, ki jim krščanska skromnost in pokora kopljeta grob. — Taki narodi so gnusni črvi, ki jih vsak pohodi; kveč-

⁸⁶ To črtico sta ponatisnila tednika Vychodočeský obzor (Pardubice), 6/1910, št. 15, 7. IV. in Pochodeň (Hořice), 5/1910, št. 18, 6. V.

jemu se pritožujejo, kvečjemu beračijo, jočejo in prosijo, toda nikoli ne kričijo in nikoli ne udarijo... Cankarjeva lirika bede, pohlepa, nostalgije, čudno mistična, deluje ponekod temno in težko.«

V dnevniku agrarne stranke Venkov, ki je imel pred prvo svetovno vojno eno najboljših kulturnih rubrik in je tiste čase tudi drugače spadal med najboljše praške dnevnike, je ocenil izbor Cankarjevih proz J. R. (5/1910, št. 65, 17. III.). Za to šifro se skriva znani kritik in romanist Jean Rowalski, s pravim imenom Alexander Bačkovský. V svojem članku piše med dr.: »Cankarjeva knjiga je močno poetična, ponekod skoro lirična in po svoji miselni vsebini izrazito socialna. Pisatelj je ognjevit altruist, ki ga globoko boli človeška beda, na katero nenehoma misli, radi katere trpi in o kateri vedno piše. Njegova knjiga — to so, dejal bi, zapiski človeške bede; ampak tudi zapiski sočutja razlitega preko te bede...« Potem kritik navaja kratko vsebino posameznih proz in končuje: »Cankarjeva knjiga, ki vsebuje tako globok in ganljiv, skoro subjektiven izraz ljubezni do bližnjega in izraz sočutja, je obenem krik razbolelosti in ogorčenosti ter obupen klic po socialni pravičnosti.«

V znani tedenski literarni reviji Zvon (10/1910, št. 14) je napisal oceno kritik, podpisan s šifro o.⁸⁷ Glavne misli njegovega članka so te-le: »To je moralist, ki izbira motive naravnost iz življenja, v katerem rastejo boleti, ko topo in brezobzirno stopa preko njih vsakdanjost. Šest povesti, ki jih je ustvarila zagrenjena, dovezetna in sočutna duša. Subjektivni talent slovenskega avtorja je s spojitvijo notranjosti in zunanosti predmeta, o katerem pripoveduje, dosegel, da diha iz povesti umetnost kljub temu, da so njegove eksplikacije preveč osebne in opazne in ponekod deluje kot retor ‚moteče‘, toda na splošno dovolj spretno spaja svoje krike, ironijo in svoje sodbe z vsebino pripovedi...« Prevod hvali, da je skrben in čitljiv, očita pa mu nekaj pomenških in stilističnih napak.

V najbolj razširjenem praškem ilustriranem tedniku Zlata Praha (27/1909—10, št. 15, 31. XII.), ki ga je izdajal založnik te Cankarjeve knjige J. Otto, je ocenil Izbor pripovedk s šifro R. podpisani Vincenc Červinka (1877—1942), novinar in publicist, urednik dnevnika Národní listy, odličen poznavalec slovenskih literatur, zlasti ruske, iz katere je veliko prevajal. V članku piše med dr.: »Ivan Cankar, najboljši med sodobnimi slovenskimi pisatelji, je čudovito močan in pravzaprav popolnoma izjemen talent v mladi, neprekvašeni in slabi slovenski literarni potenci. Je to zelo individualen in originalen realist, ki se je očitno učil od najboljših zapadnih novelistov. Če pa s svojimi motivi kljub temu ostaja čisto na domačih tleh in če posveča svojo umetnost popisu domače sredine, imata od tega dobiček obe strani: avtor in domače slovstvo. Izbor pripovedk je zelo skrben in primeren. Prinaša šest od najboljših avtorjevih novelističnih del, ki imajo ne samo to prednost, da so človeški dokumenti slovenskega življenja, ampak tudi tisti posebni živec nemirne risbe, ki najbolj in najsrečneje odlikuje tega pesnika z vrojenim socialnim čustvovanjem in realista z močno prizadetostjo ter z jasno, markantno sliko.«

⁸⁷ To šifro je uporabljal tudi Jaroslav Vrchlický.

Izborni poznavalec svetovnih literatur, prevajalec francoske literature, popularni kritik in urednik kulturne rubrike neodvisnega dnevnika Národní politika František Sekanina (1875—1958) je objavil pod naslovom Jugoslovanski naturalist obsežno poročilo o obeh Cankarjevih knjigah hkrati (Národní politika, 28/1910, št. 51, 20. II.). O Cankarju pravi, da »spada danes med najbolj sijajne pojave bratskega slovstva. Je tovariš lirika Otona Župančiča, F. Ks. Meška in Tavčarja ter stoji zdaj poleg humorista Murnika in poleg omenjenih literatov najvišje. Je globok, žalostno zasanjan pesimist, ki si izbira motive najrajši med ubogimi in teptanimi ljudmi, ki si ne znajo pomagati in ki se opotekajo po solzni dolini med skopimi jugoslovanskimi gorami ali pa se pogreza v blato družbe in greha med pokvarjene poedince, zgubljene ekzistence in abnormalne ljudi, s katerimi ga družji vroče, iz srca izvirajoče sočutje.« O izboru pa pravi, da je »značilen in krasno preveden... V njem je C. predstavljen kot pesimist in pesnik bolečine... Novele so napisane dojemljivo preprosto z veliko sugestivnostjo besede, ki je odlika predvsem prekrasne ljubezenske zgodbe Križ na gori, ki je prvo obsežnejše Cankarjevo delo prevedeno v češčino. Tukaj kajpada ni niti sledu pesimizma. To je radostno hrepenenje mladih src... Toda tudi v tem delu je vse polno otožne melanholije in plapolajočega koprnenja dekleta in dobrega mladeniča Amerikanca... Zdi se, da je ta, tako krasno in plastično ter z ljubeznijo opisana dolina, pravzaprav inkarnacija teh mladih, razburkanih, nemirnih, zdaj veselih, zdaj otožnih sanj. S tem svojim preprostim, skoro primitivnim načinom pisanja zna Cankar res spregovoriti do duše; zna tako ljubko zasnovati dejanje in ga razpredati v prirodni potek, poln organsko začenjenih epizod. Ne, tukaj res ni pokazal močnega naturalističnega nagiba, zaveden, naravnost in neomajno svojo pot korakajoč realist je pa le tudi tu. Po obdelavi snovi, psihološki analizi čustev se Cankar naravnost razhaja s kolegom in rojakom Tavčarjem, ima pa njegov napol romantičen, napol mističen pogled na pokrajino, ki je čudovito lep, nadvse mikaven in na nas tako rekoč ekzotično delujoč okvir tiste velike slike, polne plastike in zdravega, dojemljivega realizma.«

Od kritik v izvenpraških listih je gotovo najbolj zanimiva tista v ostravski Moravsko-slezská revue (6/1910, str. 506), ki jo je napisal bržčas že omenjeni slavist in literarni kritik dr. Jaromír Doležal ali pa kak njegov sotrudnik, vsekakor pa nekdo, kdor je dobro poznal ne le Cankarjevo delo, marveč slovenske razmere sploh, in kdor je bil v osebnem stiku s Slovenci. V precej obširni oceni knjige Výbor povídek pravi namreč med drugim: »Cankar spada še vedno med najmočnejše talente; pri nas ga poznamo predvsem iz delavskih časopisov kot enega najbolj srditih, najbolj brezobzirnih in revolucionarnih zaščitnikov bohemov in delavcev; po tem mu je najbližji Gorkij, v marsičem mu je bil podoben Uher,^{87a} le da je bil ta vedno umetnik in se ni nikoli ponižal

^{87a} Josef Uher (1880—1908), danes že malo znan pisatelj, avtor štirih knjig pripovedk, črtic in pesmi. Sin proletarca, trpin in prijatelj trpečih. Z našim C. imata po vsebini in slogu res marsikaj skupnega, le da stoji C. umetniško višje od njega.

k propagandi razrednih gesel. — Cankar je tudi propadli socialistični kandidat, med drugim tudi dramatik, čigar »Krupanova kobila« je povzročila veliko hudega. Zna biti tudi oseben, kar njegovim številnim delom samo škoduje, prav tako kot namerna socialistična tendenca, zlasti v simboličnih pripovedkah. Kljub temu ga uvrščamo med najpomembnejše slovanske pisatelje. Rad ima reveža, lačnega delavca, sajasto tovarniško četrto, ljudi hrepeneče po čisti deviški prirodi, prav posebno pa je naklonjen otrokom in ljudem z Moravskega. Formalno je Cankar popolnoma svojstven. Slog — kakor odsekane ali grobo odlomljene veje, veja pada na vejo, toda njihovi udarci ne ženejo v obup, marveč stopnjujejo dramatičnost dejanja. Beseda se prilaga k sliki, vse si predstavlja jasno. Nima rad čvekavih popisov in nepotrebnih ovinkov, niti tam ne, kjer je žejen ljubezni. Samo v socialističnih motivih po nepotrebnem razlaga, kako mrzi filistre in uradniške mandarine in povzdiguje boheme, ki imajo bedo v krvi. Med najboljše stvari v knjigi spadata Križev pot in Polikarp. To povest poznam v izvirniku. Zdi se mi, da je bila že prevedena, in v tem slučaju bi bilo treba to označiti. Polikarp je hoffmansko strašilna in strašna povest... Ponekod je skoro maupassantski rafinirana. Spominja na slike Cankarjevega rojaka Tratnika, ki z dopadenjem slika Smrt.«

V »Ostravskem denniku« (10/1910, št. 11, 15. I.) je v rubriki Iz literature pod šifro m kratko, toda lepo ocenil Cankarjevo knjigo znani pisatelj, esejist in literarni kritik, dr. Vojtěch Martínek (1887—1960), ki ga Slovenci poznamo predvsem po njegovi uvodni besedi k slovenskemu prevodu Bezručevih Slezkih pesmi (1920). O Cankarjevih prozah sodi, da »nudijo zelo lepo in nazorno sliko novih, modernih tokov na Slovenskem. S posrečenim izborom je predstavljen najboljši moderni slovenski pisatelj Ivan Cankar, pesnik, romanopisec in dramatik, čigar drama Kralj na Betajnovi je bila nedavno uprizorjena v smíchovskem gledališču. Skoro v sleherni od šestih povesti... pripoveduje o zgubljenih in zapuščenih, trpečih in nesrečnih ljudeh, katerih gorje zna podati v bogatem in jedrnatem jeziku. Najbolj učinkovita je zaključna najdaljša pripovedka Polikarp, kjer se s čisto realističnimi toni spajajo tudi strani posebnih fantastičnih otenkov, ki dajejo temu delu učinkovito in izvirno čarobnost. Prevod je gladek in čist.«

Krajša ocena Izbor povesti je izšla tudi v mesečniku čeških knjigarnarjev in založnikov Literární rozhledy (3/1909—10, št. 3), kjer recenzent piše med drugim: »Moderna slovenska beletrija se je razcvetela v nekaj blestečih literarnih imen, med katerimi Cankar že zdavnaj privlači pažnjo bralcev tudi izven meja njegove ožje domovine. Naši bralci imajo sedaj v lepem izboru njegovo krajšo leposlovno prozo, v kateri se družijo močan talent in pripovedniška svežina ter bistroumnost z izvirnimi snovmi v razkošno celoto... Zadnja povest Polikarp napravi na bralce globok utis.«

Naj navedemo tudi nekaj stavkov iz ocene danes skoro neznanega pesnika, literarnega zgodovinarja in novinarja, urednika mesečnika Z literárních luhů (Třebenice, 1/1910, št. 1) F. S. Frabšēja (roj. 1887), ki je najbrž kar dobro poznal dotedanje prevode Cankarja, ker piše: »Četudi ne bi poznali pisate-

ljevega imena, bi že po nekaj straneh vedeli, da berete slovanskega avtorja, kdor pa je že kaj več bral Cankarja, bi pa tudi njega prepoznal. Naši delavski časopisi so prinašali prve prevode tega nam dragega slovenskega pisatelja in to povsem upravičeno. Saj se menda ne bi v okvirju drugega časopisa kot je proletarski niti dobro ujemali, marsikje drugje pa bi tiste slike, ki prikazujejo človeško bedo, kar kričale. Saj se v vsaki Cankarjevi vrstici leskečejo solze in sliši jok tistih zapuščenih, malih, pozabljenih in pozabljanih ljudi, tistih, ki toliko trpijo pod tlakom današnjega družbenega reda. Vsaka Cankarjeva beseda je globoko občutena, vsaka beseda je šla skozi njegovo plemenito dušo in vsaka beseda je posvečena s krvjo njegovega srca... Nima rad bleščečih opisov, ne razmetava besed tam, kjer gre za kos kruha, za najbolj življenjski boj človeka. Naslov prve pripovedke v tem izboru Križev pot bi bil lahko naslov skoro za vse njegovo literarno delo, ki pripoveduje o 'križevi poti' človeka skozi življenje. Cankarjevi stavki so torej preprosti, toda režejo v dušo.« Na koncu je pohvalil prevod Noskove.

Tudi povest Križ na gori je češka kritika kljub slabemu prevodu lepo sprejela in nekaj recenzentov je tudi tokrat objavilo zanimiva mnenja o Cankarjevem delu, ki jih je vredno prevesti. V popularni reviji Zlatá Praha (27/1909—10, št. 48, 12. VII.) je tudi to knjigo ocenil že omenjeni Vincenc Červinka, ki med dr. piše: »Ljubezenski romanek Križ na gori je komponiran zelo toplo in zbrano, z nekoliko naglo pripovedjo, toda s temperamentno prožnostjo kot večina del tega modernega slovenskega avtorja. Cankar je brez dvoma največji umetnik današnje slovenske literature. Ljubezenski odnos med Matetom... in Hanco... je podan tako prirodno in globoko kot ga je zmožen podati samo rojen psiholog, ki zna svoje realne zgodbe prežeti s tako vsečloveško resnico in razumevanjem, ki jim zna dati tako globok in trajen smisel, da mu snov, črpana iz življenja, narašča v simbole nespremenljivih umetniških odnosov do življenja. Pisatelj je ustvaril v tem romančku postavo Hance krasno in mehko kot junakinjo močne vere in močnega vzpodbudnega razumevanja za odnos do ljubljenega moškega. Tako postavo težko najdemo.«

Ocena malo znanega pisatelja, prevajalca iz ruščine in publicista Karla V. Havránka (1853—1918) v Zvonu (10/1910, št. 21, str. 334) sicer ni tako pohvalna kot druge prinaša pa zanimivo dognanje, da Križ na gori »s svojo osnovo spominja na Blodnega sina Grigorija Aleks. Mačteta.⁸⁸ 'Ven iz doline' zveni pri Cankarju tako kot 'ven iz domovine v tujino' pri Mačtetu. Tu kakor tam je zagrenjena in sanjava duša in ljubezenska zgodba, tu kakor tam je na dnu duše ljubezen do tistega, kar je povzročilo odklon. Samo zaključki se razlikujejo: Cankarjev junak odhaja, da se ne bi več vrnil, Mačtetov pa, da bi se

⁸⁸ Grigorij Aleksandrovič Mačtet (1851—1901) danes že skoro pozabljen ruski pisatelj — narodnik. Živel je v ZDA, bil nato dolga leta zaprt in izgnan v Sibirijo. Napisal je več knjig pripovedk o ameriških proletarcih in sibirskih izgnancih (Po belem svetu, Povesti in pripovedke, Silhuete in dr.), novele (Dve resnici, Svetovna zadeva) in romane (Žid, Kronika enega dne in dr.). Pisal je pod vplivom L. N. Tolstoja.

vrnil k svojemu ljudstvu in se mu postavil na čelo. Na Mačteta je vplival Tolstojev nauk, na Cankarja marksizem. V Križu na gori je nekaj lepih psiholoških momentov, toda v drobnih prozah je avtor bolj umetniški, je literaren, medtem ko bo 'ljubezenska zgodba' ostala samo kot dokument razvoja slovenskega pisatelja, kar ima za slovstvo njegovega naroda pomen, ampak za nas ni delce važno in tudi ne novo. Prevod je še kar dober.« Primerjanje z Mačtetovim junakom je resda precej prisiljeno in za lase privlečeno: Cankar verjetno Mačtetovih del sploh ni niti bral. Zanimivo pa ni nič manj od drugih (Uher, Gogolj, Ibsen, Maupassant itd.), o katerih smo doslej brali.

Oceno Križa na gori je napisal tudi znameniti češki filozof, profesor Karlove univerze in pred vojno tudi aktiven češkoslovaški politik František Krejčí⁸⁹ (1858—1934) v reviji Naše doba (17/1909-10, št. 10, 20. VII. 1910), ki jo je sprva urejeval T. G. Masaryk in po njem Frant. Drtina. V njej piše med drugim: »Smisel Cankarjeve ljubezenske zgodbe Križ na gori ima svoj višek v spoznanju, da je treba imeti umetnost srčno rad. Ljubezen do nje dodaja človeku junaštva in vztrajnosti ter nauči oči dojemati tudi to, kar iz tesne bližine spregledujemo in podcenjujemo... To ni samo romantika, temveč preprosta življenjska zgodba, ki dobiva, kakor se zdi, simboličen pomen tam, kjer stoji osamljena dolina nasproti hribu, ozarjenem s sovraštvom tistih, ki so izobčili iz svoje sredine človeka, ki je imel pogum povzpeti se nad njihovo omejeno obzorje, nasproti edinemu razumevanju in zaupanja polni veri v njegovo zmago, ki pa seveda ni brez trpljenja. Umetniška vrednost povesti je v Hančini osebi: v tem, kako si nenehno predočuje Matetove usode, v njenih slutnjah, ki ne razočarajo, v požrtvovalni stanovitnosti, ki se niti trenutek ne pregreši proti sami sebi in se dočaka, da se izpolni tisto, v kar so se upirali njeni upi. Vso to zgodbo preživljamo na ta način, da lahko beremo njene misli.«

Že omenjeni Vojtěch Martínek je v svoji rubriki v Ostravskem denníku (10/1910, št. 153, 9. VII.) pod šifro M na kratko ocenil tudi Križ na gori. O Cankarju pravi, da je najbolj izrazit obraz v novi slovenski literaturi in da je po pravici deležen zanimanja čeških prevajalcev. »Prinaša nam marsikaj novega: ne samo svojevrstno ozračje, ki ga gotovo premalo poznamo, ampak tudi svojstveno in značilno noto globokega sočutja do ubogih in zatiranih. Zato slika najrajši tiste bedne parije človeške družbe in očevidno mu je njihovo življenje blizu in je tesno povezano z njegovim miselnim svetom. V knjigi Križ na gori se oglašajo jasnejši in mehkejši toni... Prežeta je s toplim, čistim in sončnim razpoloženjem iskrene ljubezni... Je to knjižica redke blažilne moči in nežnosti.« Krajša poročila o knjigi je objavilo še več podeželskih listov, med njimi Sociální Rovnost (Beroun, 6/1910, št. 8, 17. II.), Šumavské proudy (Prachatice, 7/1910, št. 8, 19. II.), Učitel'ský přehled (Kutná Hora, 6/1910, št. 7, str. 228), Z literárních luhů (Třebenice, 1/1910, št. 3, str. 25). Vzdělání lidu (Moravany, 8/1910—11, št. 5, 15. X.) idr. Ko beremo oceno prevoda od nekega Edvarda Navrátila v Vzdělání lidu, se moramo bridko na-

⁸⁹ Objavil jo je pod šifro — ejč —.

smehniti: »V Cankarjevem delu je nek poseben čar, ki zapusti na bralca neizbrisen vtis. Tista posebna tišina med gorami, njene tožbe in bolesti ter vse tisto, o čemur pisatelj tako čudovito pripoveduje, njegovo ljudstvo pa je opisano še posebej mikavno. Prevajalki Joži Mettlerovi se je posrečilo to Cankarjevo krhko delo prevesti vestno, ne da bi kjerkoli stresla z njega pelod očarljivosti(!). Upamo, da prevajalka ne bo ostala pri prvem, toliko obetajočem poizkusu.« Treba je primerjati samo nekaj strani prevoda z izvirkom, pa se bomo prepričali o nečem popolnoma nasprotnem.

Večjega pomena kot večina navedenih ocen pa so bili za poznavanje našega pisatelja na Češkem članki profesorja Karlove univerze in znanega slavista in narodopisca Jana Máchala (1855–1939),⁹⁰ Franceta Kidriča, tedaj uradnika v dunajski dvorni knjižnici, Antona Dolarja, ki je bil takrat srednješolski profesor v Celju, in že omenjenega katoliškega pisatelja Rudolfa Linharta.

Máchalov članek Ivan Cankar je izšel v že omenjenem odličnem praškem dnevniku *Čas* (24/1910, št. 185, 17. VII., pril. Hlídka Času), ki mu je bil nekak duhovni voditelj T. G. Masaryk. Izbornemu poznavalcu slovanskih književnosti se zdi Cankar svojstvena in komplicirana individualnost, idealist in realist, romantik in simbolist, ironik in sentimentalni melanholik. »Navzel se je vseh modernih tokov, pri tem pa ostal popolnoma svoj... Posebnost njegove umetniške tvorbe je globoka analiza, nenavadnost nazorov in logike, ki često na kak poseben način spaja, kar drugi ločujejo, in ločuje, kar drugi spajajo, dalje neizprosna satira in simbolnost, ki prehaja ponekod v nejasnost. Radi teh lastnosti ga eni povzdigujejo, drugi pa pikro odklanjajo.« Máchal lepo prikazuje čas in razmere, v katerih je Cankar ustvarjal, označuje in vrednoti njegova posamezna dela od *Erotike* in *Vinjet* do *Zgodb iz doline Šentflorjanske* in *Hlapca Jerneja*, njegove brivke črtice, pripovedke, novele in drame. Poudarja, da ni Cankarju »kot bridkemu satiriku med sodobnimi pisatelji enakega. Gnev njegove satire preganja vse. Kljub temu se Cankarjevo umetniško ustvarjanje ni utapljalo v kritiki in v boju s filistri. Poleg satiričnih in tendenčnih del je napisal vrsto povesti, v katerih je upodabljal življenje brez kakršnekoli tendence, posebno njegove senčne strani«. Svoj članek sklepa Máchal takole: »Svet je hotel spremeniti po svojem idealnem pojmovanju, toda iz življenjskega boja se je vrnil utrujen in resigniran. Sivo in težko življenje, polno muke, grenkobe, boja in trpljenja, brez radosti in sreče, je šlo mimo njega kot velika senca, iz katere sta vela hlad in groza. Utrujenost in gnus nad življenjem sta mejnik na poti, kjer se je medtem odpočil, da bi se lahko zopet podal na pot bodisi še v tišjo temo, ali pa v globljo in hladnejšo resignacijo.«

Zaenkrat mi ni znano, zakaj se je uredništvo Slovanskega prehleda razšlo s Franom Vidicem,⁹¹ odnosno, zakaj je pregled slovenske literature za l. 1909 na-

⁹⁰ Članek je pravzaprav odlomek iz Máchalovega *Obzora literatur slovanskih*, ki je izšel v zborniku *Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti*. Praha 1912, Laichter, str. 450–546. O Cankarju na str. 520–522.

⁹¹ Arhiv SPř in korespondenca njegovega dolgoletnega urednika Adolfa Černega doslej še nista pristopna.

mesto njega napisal Fr. Kidrič (12/1909-10, št. 7—9, str. 326—356). Vsekakor je zamenjava sotrudnikov slovenski književnosti zelo koristila, saj je Kidričev članek spisan z veliko akribijo, skoro iz vsake vrstice se vidi, kako dobro pozna slovenske razmere in vso slovensko literarno produkcijo. Slovanski bralci revije so pravzaprav prvič dobili točno sliko kulturnega in posebno literarnega življenja na Slovenskem. V članku se govori precj tudi o odnosu posameznih pisateljev do Cankarja, v odstavku, posvečenem Cankarju, pa so navedena vsa njegova najnovejša dela, tudi črtice in pripovedke v revijah, časopisih, koledarjih in dr., njihova vsebina in karakteristika. Pogrešamo pa v njem vrednotenja Cankarjeve umetnosti, tistega razumevanja za nastanek in lepoto umetniških del, kakršnega bi moral imeti ne samo literarni kritik in estetik, ampak tudi literarni zgodovinar. Kidrič je res samo kronist, zato je njegov članek samo informativnega (v dobrem pomenu besede) značaja. Kljub temu naj navedemo vsaj sklepne besede odstavka o Cankarju: »Oblikovno se Cankar ni spremenil; ostal je najboljši slovenski pripovednik, ki vidi samo dušo in trenutek, okoliščin in preteklosti pa se dotika samo priložnostno in v kolikor se mu to zdi neobhodno potrebno. Strah pred šablono ga velikokrat zapelje tako daleč, da bralec ne ve, kako si je pisatelj pravzaprav stvar v resnici predstavljal. Fascinirajoča privlačnost Cankarjevega jezika je v muzikalčnosti, ne v bogastvu in besedotvorni moči.«

Naj v tej zvezi omenimo tudi beležko Ant. Dermote, ki je v istem letniku revije pod naslovom Slovensko gledališče v Ljubljani (str. 287) sporočil, da je Cankar oddal gledališču rokopis svoje nove drame Hlapci, ki pa ga je Deželna vlada predala cenzurnemu svetu. »Vlada torej ne ve, ali naj uprizoritev dovoli ali ne,« zaključuje svoje sporočilo.

Dolarjev članek Slovenska literatura v letu 1908 je izšel v že omenjeni Moravsko-slezki revui (5/1909, st. 9—10, str. 361—365) po zaslugi urednika njene slovanske rubrike in Dolarjevega prijatelja Jaromíra Doležala. Dolar je v svojem članku posvetil Cankarju kar precej prostora, zlasti Pohujšanju v dolini šentflorjanski in zbirkam črtic, Zgodbam iz doline šentflorjanske ter knjigam Novo življenje in Za križem. Med dr. piše: »Najpomembnejši pisatelj sodobne slovenske literature je Iv. Cankar. Že dolgo trga filistre, tip za tipom, lani pa je na oder postavil celo tip hinavščine in lažnega rodoljubja. Pohujšanje v dolini šentflorjanski se imenuje farsa, ki je kot že dolgo nobeno delo razburila slovensko gledališče in gledališke kritike. Eni so jo povsem odklonili, drugi jo pa povzdigujejo do nebes, je to najbolj bridka satira na literarno-umetniške razmere na Slovenskem. Zabubljen v meglo simbolizma, včasi neprozirno, pripoveduje, kako se umetnik vrne s svojo umetnostjo v domovino . . ., toda rodoljubi se boje, da jih bo pohujšal, tisti rodoljubi, ki tako visoko dvigajo zastavo vseh rodoljubnih vrlin, pri čemer pa se na vsaki njihovi besedi in kretnji pozna krinka, pod katero tako bujno cvete duševna podlost in umazanija . . . Jezik drame je sijajen in ker v igri ne primanjkuje niti pikantnosti, bo delo deležno pohvale in navdušenja tudi tistih, ki niso razumeli njegovega jedra . . .« V članku še pripominja, da Cankar »če že ne s svojimi idejami, pa vsaj s svojim slo-

gom« usmerja slovensko prozo in da mu je po duhu najbolj soroden Vladimir Levstik.

Tudi Ivan Pregelj, ki je pod šifro — j — objavljal v istem letniku revije v rubriki Slovenski razgledi literarna pisma, krajše članke in beležke o slovenski književnosti, omenja v 6. številki (str. 224) zbirko črtic Za križem, o kateri sodi, »da je to reprezentativna zbirka Cankarjevih novel, s tistim njegovim posebnim značajem in slogom, v katerem se skoro popolnoma zgublja ta najbolj nadarjeni simbolist mlade slovenske literature.«

Obširni članek že omenjenega prevajalca Cankarjevih del Ahasvera — Rudolfa Linharta Z literatury slovinské v katoliški reviji za literaturo, umetnost in filozofijo Meditace (3/1910, str. 618—626), ki jo je urejeval znani katoliški pesnik, literarni zgodovinar in kritik dr. Vilém Bitnar, je skoro ves posvečen Cankarjevima knjigama Kurent in Hlapci. Linhart kot katoliški duhovnik kajpada ni mogel v vodilni katoliški reviji hvaliti vsebine, zato se je v poročilu o Kurentu omejil skoro izključno na citiranje najlepših in najbolj značilnih mest, ki že sama po sebi zgovorno pričajo o umetniških lepotah dela. Sprašuje pa se, kaj je hotel Cankar s Kurentom povedati. Na vrsto vprašanj ne najde odgovora, na konec pa prihaja do zaključka, da je pisatelj hotel najbrž upodobiti »grenko trpljenje preganjane in upehane slovenske duše in njen obupen krik po radosti, potolažiti jo, da ni že daleč čas rešitve...« Na koncu poročila pa le knjigo obsodi kot nevarno, ker njene ideje vodijo »v jamo materializma in v prepad nihilizma.« Opozarja pa na pisateljev slog in na nekatere njegove misli, ki »presenečajo s svojo izvirnostjo in ki se nas naravnost polaščajo ter so na videz zapeljivo prepričljive; če bi jih pa projicirali v življenje, bi bile popolnoma nemoralne in bi pomenile propast za posameznika in za človeštvo.« Kot duhovniku je bila Linhartu veliko bližje od Kurenta drama Hlapci. To se vidi iz podrobne vsebine, pa tudi iz sodbe o njej, ki je sicer negativna, toda za nas kljub temu zanimiva: »Hlapci so posrečena satira, pa tudi karikatura podložništva, niso pa drama. K temu jim veliko manjka. Predvsem dramatično dejanje, dramatsko izdelani značaj in dramatska celotnost. Osebe... govorijo veliko in lepo, toda redko kaj počno; najprej so jasno in ostro karakterizirane, na konec pa se zgubljujejo v megli, nihče ne ve kam (Minka, Geni, župan, Hana). Zato mislim, da se bodo Hlapci težko dočakali uspeha na odru in da bodo ostali samo knjižno delo.« Potem se vrača k Cankarjevemu slogu in pravi, da sicer ne moremo vedno soglašati z vsebino njegovih spisov, toda enega pisatelju ne more nihče oporekati: »neobičajnega mojstrstva in krasote sloga.« Nato citira iz slovenske revije Čas (1909, str. 350—351), da je Cankar »v jeziku in slogu nedosegljiv umetnik«.

Na koncu naj omenimo še kratko Vybíralovo kurzivko »Cankar svojim recenzentom, ki jo je v zvezi z Belo krizantemo objavil v Videňském denníku (6/1910, št. 260, 15. XI.) in v kateri med dr. piše: »Cankar je umetnik in bojevnik... ki se dobro zaveda svojega poslanstva, svoje poti in svoje moči... Živi za današnji dan, za jutrišnjega se bori. Za tisti dan, ko bo njegov prerajeni narod dvignil iz blata pohojeni, ubogi cvet umetnosti — belo krizantemo — in

si jo hvaležno spravil za spomin na grenko krasno preteklost.« Na koncu svojih vrstic pripominja, da vse to, kar Cankar piše o slovenskih razmerah, velja — mutatis mutandis — še v veliko večji meri o literarnih razmerah na Češkem in sporoča, da bo v dnevniku sčasoma objavil kako Cankarjevo prozo.

Oton Berkopec

IZBOR ROKOPISNIH PREŠERNIAN V NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIZNICI

Iz znatne zbirke rokopisnih prešernian, ki so last Narodne in univerzitetne knjižnice, bi bilo zanimivo zvedeti samo za tiste rokopise, ki so Prešernovi, in one, ki se nanašajo nanj in so nastali v času njegovega življenja. A naslednji pregled skuša biti res tak. Vneseni niso le izvorniki, ampak tudi fotokopije, ki jih je Narodna in univerzitetna knjižnica pridobila v zadnjem času v nadomestilo tistih izvornikov, ki jih hranijo druge ustanove ali nekateri zasebniki v Sloveniji in izven nje. Tako je seznam močno izpopolnjen.

V prvem oddelku navajam rokopisne skupine po signaturah z dodanimi arhivskimi oznakami, opozarjam na fotokopije in nahajališča njenih izvornikov, česar v ostalih oddelkih več ne ponavljam. Naslednji oddelki so nastali iz izčrpane vsebine rokopisnih skupin.

Pesmi so razvrščene po naslovih in prvem verzu tako, kot jih pišemo danes (po Kidričevem kazalu v knjigi Prešeren I/1936) in ne glede na različne variante. Le rokopisi v bohoričici so dobili pripombo boh. V oddelku Korespondenca velja abeceda imen, v biografskem gradivu pa kronologija.

ROKOPISNE SKUPINE

- Ms 453 Korytko Emil: Slovenske pesmi kranjskega naroda. Duplikat cenzurnega rokopisa Korytkove zbirke v petih zvezkih.
- Ms 455 Korytkov zbornik I, II.
- Ms 456 Prešerniana. Levčeva Prešernova mapa.
- Ms 463 Čelakovský F. L.: Recenzija o Kranjski čbelici I—III.
- Ms 469 Naznanilo smrti dr. Fr. Prešerna. Izdalo Slovensko društvo v Ljubljani 8. 2. 1849.
- Ms 470 Kastelčeva zbirka iz rok Frana Levstika in Emila Gutmana.
- Ms 471 Prešernova zapuščina.
- Ms 472 Kastelčeva zapuščina.
- Ms 475 Prešernove uradne listine, originalni akti in koncepti ljubljanske Komorne prokurature in gubernija o službovanju Prešerna pri njih.
- Ms 474 Akti Komorne prokurature pisani s Prešernovo roko.
- Ms 478 Korytko Emil: Piesni ludu kranjskego zbrane przemnie 1838 w Krajnie.
- Ms 479 Korytko Emil: Zbirka slovenskih narodnih pesmi.

- Ms 480 Korytko Emil: Slovenske pesmi krajskiga naroda. Cenzurni rokopis, 5 zvezkov.
- Ms 481 Vrazova ostalina. Slovenske narodne pesmi.
- Ms 486 Levstikovo gradivo za Prešerna.
- Ms 489 Čopova korespondenca iz njegove zapuščine.
- Ms 492 Levstikova zapuščina.
- Ms 495 Prešerniana. Pisma, osebni dokumenti in akti, zapuščinski akti.
- Ms 582 Prešeren France: Nebeška procesija s posvetilom gospodu Svetoimenu Ulrihu 1845.
- Ms 654 Album Academicorum Lycei Labacensis. Immatriculationsverzeichniss der Hörer der Philosophie.
- Ms 662 Izpisek iz ljubljanskih gimnazijskih katalogov od 1813/14 do 1818/19. Ljubljana 26. 8. 1832.
- Ms 700 Prešerniana v fotografskih posnetkih. Izvirniki v knjižnici Narodnega muzeja.
- Ms 787 Prešernova pisma Stanku Vrazu. Fotografski posnetki. Izvirniki v Sveučilišni biblioteki v Zagrebu.
- Ms 788 Prešeren France: Poezije. Tiskarski cenzurni rokopis. Izvirnik.
- Ms 799 Prešeren France: 3 dopisi F. L. Čelakovskemu. Fotografski posnetki. Izvirniki v Pragi.
- Ms 871 Zlate bukve ribniške šole.
- Ms 872 Prešeren France: An bösser Wunde leidend.
- Ms 875 Prešeren France: 1 dopis Janezu Bleiweisu 21. 1. 1847.
- Ms 874 Prešerniana v reprodukcijah. 2 izvirnika zasebna last, 1 SAZU
- Ms 976 Prešeren France: Prijat'lu Lashanu.
- Ms 980 Prešernova zapuščina. II. del. Iz zapuščine Janeza Bleiweisa.
- Ms 981 Pöbotnica Uršule Pauer 8. 1. 1842.
- Ms 987 Prešeren France: 1 dopis neznancu (Urbančiču?) 1848—49.
- Ms 988 Prešernovo gimnazijsko spričevalo za III. razred 1. semester. 1816.
- Ms 1017 Prešernovi akti v fotografskih posnetkih. Izvirniki v DAS.
- Ms 1034 Dagarin Jožef: Gimnazijski katalog, fotografski posnetek. Izvirnik v škofijskem arhivu v Ljubljani.
- Inv. št. 39/53 Prešeren France: Krst pri Savici s posvetilom p. Bernardu Smolnikarju. Fotokopija. Izvirnik v Harvard College Library.
- Inv. št. 4/54 Dva Prešernova sodna akta iz 1848 in 1849.
- Inv. št. 16/57 Fotografski posnetki šestih Prešernovih pesmi. Izvirniki last Draga Šijanca.
- Inv. št. 21/57 Prešerniana. Fotografski posnetki izvirnikov v DAS, knjižnici Narodnega muzeja in škofijskem arhivu v Ljubljani.
- Inv. št. 42/59 Zapisnik o Prešernovem sodnem in odvetniškem izpitu v Celovcu leta 1832. Fotokopija. Izvirnik v: Steiermärkisches Landesarchiv, Graz.
- Inv. št. 40/61 Prešernovi odvetniški spisi.
- Inv. št. 41/61 Urbanc Anton: Zapuščina.

- Inv. št. 5/62 Prešeren France: Odprlo bo nebo. Fotokopija. Izvirnik last Mire Hubad, Ljubljana.
- Inv. št. 1/63 Prešeren France: 1 dopis Lovrencu Pokljukarju? 1854.
- Inv. št. 4/66 Pet Prešernovih pesmi.
- Inv. št. 6/66 Prešernovi odvetniški spisi v zvezi s fužinarjem, prijateljem in klientom Viktorjem Ruardom. Fotokopije. Izvirniki v Prešernovem spominskem muzeju v Kranju.
- Inv. št. 4/67 Prešeren France: Zdravljica in podpis.
- Sign. 57641 Prešeren France: Krst pri Savici s posvetilom gospodu Smuku 1856.
- Sign. 159607 Kranjska čbelica II s Prešernovimi glosami v Novi pisariji.

PESMI

- Abecedarju. — Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.
- Ahacelnovim pesmam. — Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.
- »Al bo kal pognalo seme.« — Ms 700/I str. 129; Ms 700/IV št. 26—27; Ms 788 str. 131.
- »Al prav se piše.« — Ms 700/I str. 164; Ms 788 str. 166.
- »An böser Wunde leidend.« — Ms 455/II str. 27; Ms 471 št. 15; Ms 872.
- »An die Slowenen, die in deutscher Sprache dichten.« — Ms 455/II str. 31; Ms 700/I str. 177.
- An eine junge Dichterin. — Ms 700/I str. 197.
- Apel in čevljar. — Ms 700/I str. 166; Ms 788 str. 168.
- »Auftun wird sich.« — Ms 471 št. 16; Ms 700/I str. 195.
- Bahači čvetero bolj množnih Slave rodov. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 121; Ms 788 str. 123.
- »Bilo je, Mojzes, tebi naročeno.« — Ms 700/I str. 157; Ms 788 str. 159.
- »Bog v farnih cerkvah v Ljubljani.« — Ms 980 št. 1.
- Čebelarju. — Ms 700/I str. 118; Ms 788 str. 120.
- Čbelice pesmam brez s in c. — Ms 700/I str. 118; Ms 788 str. 120.
- Čbelice pevcam letnih časov. — Ms 470 št. 5/18 boh.; Ms 700/I str. 118; Ms 788 str. 120.
- Čbelice pravljicarjam — Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
- Čbelice pušicarjam. »Ko vsaka ni žival lesica.« Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
- Čbelice šestomerjovcam. — Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
- »Čez tebe več ne bo, sovražna sreča.« — Ms 700/I str. 172; Ms 700/IV št. 54 boh.; Ms 788 str. 174.
- Daničarjam. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 120; Ms 788 str. 122.
- Dekletam. — Ms 700/I str. 7; Ms 788 str. 7; inv. št. 4/66 boh.
- Dem Andenken des Matthias Čop. — Ms 456 št. 44, odlomek; Ms 700/I str. 185—189.
- Dem wohlgebornen Fräulein Aloisia Crobath. — Ms 488/I št. 1.
- »Der Frühling kommt.« — Ms 700/I str. 191; R inv. št. 16/57.

- »Der Mensch muss untergehen.« — R inv. št. 22/63.
 Der Seemann. — Ms 700/I str. 178—179.
 Der verlor'ne Glaube. — Ms 700/I str. 182—185.
 Die Macht der Erinnerung. — Ms 700/I str. 180—181.
 Die Wiederbestattung. — Ms 700/I str. 184—185.
 Dohtar. — Ms 700/I str. 47—48; Ms 700/IV št. 15—17 boh.; Ms 788 str. 49—50.
 »Draga! vem kako pri tebi me opravljajo ženice.« — Ms 700/I str. 127; Ms 700/IV št. 22—24 boh.; Ms 788 str. 129.
 »Dve sestri videle so zmoti vdane.« — Ms 700/I str. 136; Ms 788 str. 138.
 Elegija svojim rojakom. — Ms 700/IV št. 3—6.
 Gazele. — Ms 700/I str. 122—150; 700/IV št. 20—27 boh.; Ms 788 str. 126—152.
 Glosa. — Ms 472 a tergo št. 38, dve kitici, boh.; Ms 700/I str. 115—116; Ms 700/II ovoj IV list 1—3 boh.; Ms 788 str. 117—118.
 Hčere svet. — Ms 470 št. 2 boh.; Ms 471 št. 1 boh.; Ms 700/I str. 43—44; Ms 788 str. 45—46.
 »Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne.« — Ms 700/I str. 169; Ms 700/IV št. 31; Ms 788 str. 171.
 »Ihr hörtet von der Zwerge argem Sinnen.« — Ms 470 št. 7; Ms 471 št. 20; Ms 876/I št. 1.
 Izdajavcu Volkmera fabul in pesem. Distih. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 120.
 »Je od vesel'ga časa teklo leto.« — Ms 700/I str. 138; Ms 788 str. 140.
 »Jezike vse Evrope je učene.« — Ms 455/II str. 49 boh.
 Judovsko dekle. — Ms 471 št. 2 boh.; Ms 700/I str. 55—57; Ms 788 str. 56—58.
 K slovesu. — Ms 700/I str. 15—16; Ms 788 str. 15—16.
 »Kadar previdi učenost zdravnika.« — Ms 700/I str. 162; Ms 700/II list 22; Ms 788 str. 164; R inv. št. 3/62 boh.
 Kam? — Ms 700/I str. 15; Ms 788 str. 12; R inv. št. 4/66.
 »Kdor jih bere.« — Ms 700/I str. 150; 700/IV št. 25—26 boh.; Ms 788 str. 152.
 »Kdor ne zna napisa brati.« — Ms 470 št. 4 boh.
 »Komur je sreče dar bila klofuta.« — Ms 700/I str. 170; Ms 700/IV št. 32 boh.; Ms 788 str. 172.
 Kopitar. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 120; Ms 788 str. 122.
 Krempeljnu. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.
 Krst pri Savici. — Ms 700/I str. 206—208, popravki in dostavki; Ms 700/V št. 5—36 boh.
 Kupido. — Ms 700/I str. 157; Ms 788 str. 159.
 Lenora. — Ms 700/I str. 65—74; Ms 788 str. 64—75.
 Lesničnjeku in Levičnjeku. — Ms 700/I str. 118; Ms 788 str. 120; Ms 470 št. 5 boh.
 Liebesgleichnisse. — Ms 700/I str. 191—195.
 Literärische Scherze. — Ms 700/VII.
 »Mars'kteri romar gre v Rim, v Kompostelje.« — Ms 700/I str. 159; Ms 788 str. 161.
 Matiju Čopu. Sonet. — Ms 700/V št. 3; R inv. št. 21/57 list 7/235, boh.

- »Med otroci si igrala, draga! lani.« — Ms 700/I str. 128; 700/IV št. 24—25 boh.; Ms 788 str. 150.
- Memento mori. — Ms 700/I str. 173; Ms 788. str. 175.
- Mornar. — Ms 700/I str. 21—22; Ms 788. str. 21—22; R inv. št. 4/66.
- »Na jasnem nebi mila luna sveti.« — Ms 700/I str. 158; Ms 788 str. 160.
- Narobe Katon. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 121; Ms 788 str. 125.
- »Ne bod' mo šalobarde!« — Ms 700/I str. 165; Ms 788 str. 167.
- Nebeška procesija. — Ms 582; R inv. št. 16/57.
- Neiztrohnjeno srce. — Ms 700/I str. 81—85; Ms 788 str. 85—85.
- Nekim pevcam duhovnih pesem. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.
- Nezakonita mati. — Ms 700/I str. 38; Ms 788 str. 39—40.
- »Ni znal molitve.« — Ms 470 št. 6 boh.; Ms 700/I str. 154; Ms 788 str. 156.
- »Nichts trägt an ihm des Dichtergeists Gepräge.« — Ms 700/I str. 196; R inv. št. 16/57.
- Nova pisarija. — Ms 470 št. 3, odlomek, boh.; Ms 700/I str. 103—110; Ms 700/II list 1—7 boh.; Ms 788 str. 105—112; 159607 glose.
- Novi Pegazus. — Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
- Novičarjam. — Ms 471 št. 6; Ms 700/I str. 120.
- »O Vrba!« — Ms 700/I str. 167; Ms 700/IV št. 29 boh.; Ms 788 str. 169.
- »Obschon die Lieder aus dem Vaterlande.« — Ms 700/I str. 176.
- »Očetov naših imenitne dela.« — Ms 700/I str. 133; Ms 788 str. 135.
- »Oči bile pri nji v deklet so sredi.« — Ms 700/I str. 161; Ms 788 str. 163.
- »Oči sem večkrat vprašal.« — Ms 700/I str. 125; Ms 700/IV št. 20—21 boh.; Ms 788 str. 127.
- Od železne ceste. — Ms 700/I str. 33—36; Ms 788 str. 33—36.
- »Odrplo bo nebo po sodnem dnevi.« — Ms 700/I str. 163; Ms 788 str. 165; R inv. št. 3/62 boh.
- Orglar. — Ms 700/I str. 95—96; Ms 788 str. 97—98.
- »Pesem moja je posoda tvojeja imena.« — Ms 700/I str. 124; Ms 700/IV št. 20 boh.; Ms 788 str. 126.
- Pevcu. — Ms 455/II str. 41 boh.; Ms 471 št. 7; Ms 700/I str. 39; Ms 788 str. 41; R inv. št. 4/66 boh.
- Pod oknam. — Ms 700/I str. 8—10; Ms 788 str. 8—9.
- Ponočnjak. — Ms 700/IV št. 6—10 boh.
- »Popotnik pride v Afrike puščavo.« — Ms 700/I str. 168; Ms 700/IV št. 50 boh.; Ms 788 str. 170.
- »Pov'do let starih čudne izročila.« — Ms 700/IV št. 28 boh.
- Povodnji mož. — Ms 700/I str. 75—78; Ms 788 str. 76—80.
- Pred pevcu, potlej homeopatu. — Ms 700/I str. 118; Ms 788 str. 120.
- Predgovor in zagovor. — Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
- Prekop. — Ms 700/I str. 79—80; Ms 788 str. 81—82.
- Pričujoče poezije. — Ms 700/I str. 121; Ms 788 str. 125.
- Prijat'lju Lašanu. — Ms 976 list 1.

- Prošnja. — Ms 471 št. 10; Ms 700/I str. 11—12; Ms 788 str. 10—11.
- Prva ljubezen. — Ms 700/I str. 111—112; Ms 788 str. 114.
- Ravnikarju. — Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.
- Relata refero. — Ms 700/VII.
- Resignation. — Ms 471 št. 17, 18; Ms 700/I str. 198.
- Ribič. — Ms 700/I str. 84—85; Ms 788 str. 86—87.
- Romanca od Strmega grada. — Ms 700/IV št. 11—15 boh.
- Rotarjovima dekletoma. — Ms 700/II št. 5.
- »Sanjalo se mi je.« — Ms 470 št. 6 boh.; Ms 700/I str. 155; Ms 788 str. 157.
- »Sem dolgo upal in se bal.« — Ms 700/I str. 2; Ms 788 str. 2.
- Sila spomina. — Ms 700/I str. 17—18; Ms 788 str. 17—18.
- Slovenske ljudske pesmi. Zapisi, priredbe, popravki. — Ms 455; Ms 455/I; Ms 456 št. 53 (Od Rošlina in Verjankota); Ms 472, 478, 479, 480, 481, 700/II list 9—19 (Pesem od lepe Vide), 700/II list 15—16 (Od kralja Matjaža).
- Slovo od mladosti. — Ms 470 št. 1 boh.; Ms 700/I str. 115—114; Ms 788 str. 115—116.
- Soldaška. — Ms 700/I str. 23—24; Ms 788 str. 23—24.
- Sonetni venec. — Ms 700/I str. 159—155; Ms 788 str. 141—155; Ms 700/II list 21, »Poet tvoj«, oba kvarteta, boh.; Ms 700/II list 24, »Poet tvoj«, oba kvarteta, boh.; Ms 700/II list 24, »Poet tvoj« celi sonet, boh.
- Sonett zum Abschiede vom Herrn k. k. Appellationsrath Anton Tschopp. — Ms 471 št. 19.
- Strunam. — Ms 700/I str. 5—6; Ms 700/IV št. 19 boh.; Ms 788 str. 5—b.
- Sveti Senanus. — Ms 456 št. 48 in 49 s Prešernovo opombo: *Legenda. Acta Sanctorum Hibernie* pag. 610; R inv. št. 16/57.
- Šmarna gora. — Ms 980 št. 2.
- »Tak, kakor hrepeni oko čolnarja.« Ms 700/I str. 135; Ms 788 str. 137.
- Tempora mutantur. — Ms 471 št. 11.
- Tri želje Anastazija Zelenca. — Ms 700/VI boh.; Ms 980 št. 5.
- Turjaška Rozamunda. — Ms 700/I str. 49—54; Ms 788 str. 51—55.
- Učenec. — Ms 700/I str. 45—46; Ms 700/IV št. 17—18 boh.; Ms 788 str. 47—48.
- Ukazi. — Ms 700/I str. 14; Ms 788 str. 15—14.
- »Un dan si začela.« — Ms 455/II str. 43—44 boh.
- V spomin Andreja Smoleta. — Ms 700/I str. 30—32; Ms 700/II št. 17—19 boh.; Ms 788 str. 30—31; Ms 980 št. 2, odlomek; R inv. št. 4/66.
- V spomin Matija Čopa. — Ms 471 št. 8; Ms 471 št. 9 odlomek; Ms 700/I str. 101—102; Ms 788 str. 103—104.
- V spomin Valentina Vodnika. — Ms 700/I str. 28—29; Ms 788 str. 28—29.
- »Velika, Togenburg, bila je mera.« — Ms 470 št. 6 boh.; Ms 700/I str. 156; Ms 788 str. 158.
- »Vi, ki vam je ljubezni tiranija.« — Ms 470 št. 6 boh.
- »Viel kratzfüsselnder Bücklinge macht Freund Čop dem Kopitar.« — Ms 700/VIII Bb.
- Vodnik. — Ms 700/I str. 119; Ms 788 str. 121.

- »Vso srečo ti želim.« — Ms 471 št. 10.
 »Vrh sonca sije soncov celo čeda.« — Ms 700/I str. 154; Ms 700/II list 8 boh.; Ms 788 str. 136.
 Vzrok nezlatega veka. — Ms 700/I str. 117; Ms 788 str. 119.
 »Warum sie wert.« — Ms 700/I str. 190; R inv. št. 16/57.
 »Wie brünstig sehnt sich.« — Ms 700/I str. 193.
 »Wie der, dem alles, was er mitgenommen.« — Ms 700/I str. 192; R inv. št. 16/57.
 »Wohl gross war, Toggenburg.« — Ms 471 št. 16; Ms 700/I str. 194.
 »Wohl ihm, dem fremd gelieben das Erkennen.« — Ms 471 št. 17; Ms 700/I str. 199.
 Zabavljivi napisi. — Ms 700/I str. 117—121; Ms 788 str. 119—123; Ms 471 str. 6.
 Zapušena. — Ms 471 št. 7; Ms 700/I str. 37; Ms 700/II list 23 boh.; Ms 788 str. 37—38.
 Zdravilo ljubezni. — Ms 700/I str. 58—61; Ms 788 str. 59—62.
 Zdravljica. — Ms 471 št. 3 boh.; Ms 471 št. 4 boh.; Ms 471 št. 12, zadnji dve kitici; Ms 700/I str. 25—27; Ms 788 str. 25—27; R inv. št. 4/67, prvih šest kitic.
 »Zgodi se včasih.« Ms 700/I str. 160; Ms 788 str. 162.
 Zgubljena vera. — Ms 700/I str. 19—20; Ms 788 str. 19—20.
 Zvezdogledam. — Ms 700/I str. 99—100; Ms 788 str. 101—102.
 »Žalostna, komu neznana je resnica.« — Ms 700/I str. 126; Ms 700/IV št. 21—22 boh.; Ms 788 str. 128.
 Ženska zvestoba. — Ms 700/I str. 86—94; Ms 788 str. 88—96.
 »Življenje je ječa.« — Ms 700/I str. 171; Ms 700/IV št. 33 boh.; Ms 788 str. 173.

POSVETILA

- Pillerju Jožefu. — Ms 874 št. 3 (Krst).
 Smolnikarju Bernardu. — R inv. št. 39/53 (Krst).
 Smuku Frančišku. — R 57641 (Krst).
 Ulrihu Svetoimenu. — Ms 582 (Nebeška procesija).

KORESPONDENCA

Prešernova pisma:

- Blazniku Jožefu. 1 dopis iz leta 1847. — Ms 700/VIII C.
 Bleiweisu Janezu. 1 dopis iz leta 1847. — Ms 875.
 Čelakovskemu Františku Ladislavu. 3 dopise iz let 1833—1836. — Ms 799 št. 1—3.
 Čopu Matiji. 5 dopisov iz leta 1832. — Ms 700/VIII Ba-d.
 Kasteleu Mihi. 1 dopis iz leta 1832. — Ms 700/VIII D.
 Merku Albertu. 1 dopis iz leta 1848. — Ms 700/VIII Č.
 Poklukarju Lovrencu? 1 dopis iz leta 1834. — R inv. št. 1/65; Ms 874 št. 1, 2.
 Staršem. 1 dopis iz leta 1824. — Ms 700/VIII A.
 Urbančiču? 1 dopis iz let 1846—49. — Ms 987.
 Vrazu Stanku. 8 dopisov iz let 1837—1847. — Ms 787 št. 1—8.

Pisma Prešernu:

- Arko Jernej. 1 dopis iz leta 1858. — Ms 471 št. 31.
 Auersperg Anton — Anastasius Grün. 3 dopisi iz let 1858—1845. — Ms 471 št. 27—29.
 Bleiweis Janez. 2 dopisa iz leta 1845. — Ms 471 št. 48, nemški izvornik, št. 49 in 50 (poznejši slovenski priredbi).
 Čelakovský František Ladislav. 4 dopisi iz let 1852—1841. — Ms 455/I str. 355—356; Ms 471 št. 58—40.
 Česnik Anton. 1 dopis iz let 1850—51. — Ms 471 št. 35.
 Čop Janez. 1 dopis iz leta 1859. — Ms 471 št. 56.
 Čop Matija. 2 dopisa iz leta 1852. — Ms 455/II str. 55—58; Ms 471 št. 55.
 Kastelic Miha. 1 dopis iz leta 1848. — Ms 471 št. 47.
 Kočvar Štefan. 1 dopis iz leta 1859. — Ms 471 št. 52.
 Lašan Anton. 1 dopis iz leta 1856. — Ms 471 št. 50.
 Levičnik Jernej. 1 dopis iz leta 1840. — Ms 471 št. 57.
 Melzer Karl, 1 dopis iz leta 1847. — Ms 471 št. 54.
 Vraz Stanko, 7 dopisov iz let 1857—1840. — Ms 455/I str. 337—340, 388—394; Ms 471 št. 41, 43—46.

BIOGRAFSKO GRADIVO

- Krstni zapisek fare Rodine 1800. — R inv. št. 21/57.
 Zlate bukve ribniške šole 1810/11—1811/12. — Ms 871.
 Gimnazijsko spričevalo za III. razred 1. semester. 9. 4. 1816. — Ms 988.
 Rodovnik. Radovljica 10. 10. 1816. — Ms 456 št. 87.
 Tabela kompetentov za štipendijo Prešernove ustanove. Ljubljana 7. 1. 1820. — R inv. št. 21/57.
 Album Academicorum Lÿcei Labacensis. Immatriculationsverzeichniss der Hörer der Philosophie. Za leta 1805—1809, 1815—1848. Str. 67 št. 53: 1820 France Prešeren.
 Priznanje štipendije Prešernove ustanove. Ljubljana 2. 3. 1821. — Ms 1017 št. 1; R inv. št. 21/57.
 Gollmayer Matija. Dopis Matiji Čopu. Dunaj 15. 1. 1824. — Ms 489 št. 4.
 Benedičič Marjeta. Dopis Matiji Čopu. Ljubljana 15. 11. 1826. — Ms 489 št. 24.
 Auszug aus dem Rigorosenprotokoll der juridischen Fakultät Wien. Za leta 1827 in 1828. — R inv. št. 41/61.
 Doktorska diploma. Dunaj 27. 5. 1828. — R inv. št. 21/57.
 Prešernov prepis doktorske diplome 28. 5. 1828. — Ms 495 št. 4.
 Prešrens Dissertationsschrift. — Ms 456 št. 70.
 Perko Friderik. Dopis Matiji Čopu. Dunaj 30. 5. 1828. — Ms 489 št. 16.
 Prešernovo službovanje pri Komorni prokuraturi v Ljubljani od 27. 4. 1829 do 17. 12. 1831. — Ms 475 št. 1—20.
 Holzapflove pesmi za Kranjsko čbelico I s Prešernovimi popravki. — Ms 472 list 147—152.

- Levičnikove pesmi za Kranjsko čbelico II s Prešernovimi popravki. — Ms 472 list 89—90.
- Spričevalo dr. Leopolda Baumgartna o Prešernovem službovanju pri njem. Ljubljana 15. 5. 1850. — Ms 495/II št. 7.
- Čelakovský F. L.: Recenzija Kranjske čbelice I—III. — Ms 465.
- Uradni spisi v zvezi z natisom Kranjske čbelice I—IV. 1830—1834. — R inv. št. 21/57.
- Akti Komorne prokurature pisani s Prešernovo roko. 1829—1831. — Ms 474 št. 1—22.
- Amtsvertrag »über die mit Dr. Franz Preshern für das Civil-Criminal-Richteramt und die Advocatur aufgenommene mündliche und schriftliche Prüfung.« Klagenfurt 1. 5. 1852. — R inv. št. 42/59.
- Odlok o odvetniškem izpitu in prisežni formular. Celovec 1. 6. 1832. — Ms 495/I št. 8.
- Čop Janez. 1 dopis Matiji Čopu. Milano 15. 7. 1852. — Ms 489 št. 13.
- Čop Janez. 3 dopisi Matiji Čopu. Dunaj 1834. — Ms 489 št. 34, 37, 41.
- Čelakovský F. L. 1 dopis Matiji Čopu. Praga 1835. — Ms 489.
- Prešeren varuh Lovšinovih otrok od 14. 3. 1835 do 24. 10. 1838. — Ms 1017 št. 2.
- Jakob Prešeren pooblašča dr. Franceta Prešerna, da dvigne zanj pokojnino po duhovniku Jožefu Prešernu. Ljubljana 3. 7. 1835. — Ms 1017 št. 3.
- Anton Laschan: An Freund Dr. Preshern. 13. 8. 1835. — Ms 471 št. 53.
- Prešernova prošnja za tisk Krsta pri Savici. Ljubljana 10. 1. 1836. — R inv. št. 21/57.
- Prešernov zapis pod Vodnikovim portretom iz leta 1838. »Drava čigava je.« — Ms 700/IX.
- Vodnikove pesmi s Prešernovimi popravki. — Ms 472 list 93—134.
- Pobotnica Uršule Pauer. Ljubljana 8. 12. 1842. — Ms 981.
- Kastelic Miha: Za vezilo dr. Francetu Prešernu 3. grudna 1845. — R. inv. št. 5/67.
- Tabela kompetentov za štiri odvetniška mesta na Kranjskem s Prešernovo oceno. Ljubljana 14. 2. 1846. — Ms 495/II št. 10; R inv. št. 21/57.
- Račun Jožefa Kattauerja. Ljubljana 30. 3. 1846. — Ms 495 št. 25.
- Šesta Prešernova prošnja za advokaturu. Ljubljana 26. 4. 1846. — Ms 495/II št. 9.
- Prešernova prošnja za tisk Poezij. Ljubljana 14. 5. 1846. — R inv. št. 21/57.
- Odobritev natisa Poezij. Dunaj 7. 7. 1846. — R inv. št. 21/57.
- Suchanekovo in Juričevo priporočilo Prešerna. Ljubljana 15. 8. 1846. — R inv. št. 21/57.
- Obvestilo mestnega in deželnega sodišča v Ljubljani o imenovanju Prešerna za odvetnika na Kranjskem. Celovec 27. 8. 1846. — Ms 495/II št. 11.
- Prešernova prisega. Ljubljana 5. 9. 1846. — Ms 495/II št. 12.
- Prešeren dodeljen za odvetnika v Kranj in je že prisegel. Ljubljana 12. 9. 1846. — R inv. št. 21/57.

- Spisi iz Prešernove odvetniške pisarne v Kranju v zvezi s prijateljem in klijentom Viktorjem Ruardom, fužinarjem na Jesenicah od 4. 11. 1846 do 17. 11. 1848. — R inv. št. 6/66.
- Zadeva Konrad Pleiweis contra Jakob Heinrich Höffler. Kranj 26. 2. 1847. — R inv. št. 40/61.
- Prešernova pobotnica Jakobu Urancu. Kranj 3. 4. 1847. — R inv. št. 21/57.
- Ekspenزار za Valentina Pleiweisa. Kranj 7. 5. 1847. — Ms 495/II št. 13.
- Prešernov odvetniški dopis Matiji Mavcu. Kranj 17. 4. 1848. — R inv. št. 41/61.
- Aleks Drachsler pooblašča Prešerna za svojega zastopnika. Kranj 13. 9. 1848. — R inv. št. 21/57.
- Zadeva Mihael Skubic in konzorcij contra Jožef Hafner. — R inv. št. 4/54.
- Tožba Aleksa Drachslerja. Kranj 25. 10. 1848. — R inv. št. 21/57.
- Prešernova pobotnica Jakobu Urancu. Kranj 1. 12. 1848. — R inv. št. 21/57.
- Naznanilo smrti dr. Franceta Prešerna. Slovensko društvo. Ljubljana 8. 2. 1849. — Ms 469.
- Prešernov zapuščinski akt. Spisi od 8. 2. 1849 do 25. 1. 1850. — R inv. št. 21/57.
- Protokol o Prešernovem testamentu. Kranj 15. 2. 1849. — Ms 495 št. 15.
- Okrožno sodišče v Kranju pošlje prepis Prešernovega testamenta dr. Antonu Rudolphu, varuhu Prešernovih otrok. Kranj 15. 2. 1849. — Ms 495 št. 26.
- Imenovanje dr. Antona Rudolpha za varuha Prešernovih otrok. Ljubljana 3. 3. 1849. — Ms 495 št. 16.
- Seznam spisov iz Prešernove zapuščine. — Ms 980 št. 7.
- Izjava dr. Antona Rudolpha o pogojnih dednih pravicah. Ljubljana 13. 3. 1849. Ms 495 št. 18.
- Račun Joh. Giontinija Prešernovim dedičem. Ljubljana 20. 3. 1849. — Ms 495 št. 27.
- Račun tiskarja Jožefa Blaznika za 1200 izvodov Prešernovih Poezij. Brez datuma in podpisa. — Ms 495 št. 20.
- Protokol o dolgovi, ki jih je Prešeren zapustil. Kranj 22. 3. 1849. — Ms 495 št. 19, 28; R inv. št. 21/57.
- Okrožno sodišče v Kranju izroči Prešernovo premoženje dr. Antonu Rudolphu. Kranj 12. 9. 1849. — Ms 495 št. 22.
- Poziv dr. Antonu Rudolphu, da priseže kot varuh Jelovškovih. — Ms 495 št. 29.
- Dr. Anton Rudolp vloži na okrajno sodišče v Kranju račun zapuščinskega kuratorja Aug. Queiserja. 9. 4. 1850. — Ms 495 št. 31.

Štefka Bulovec

NEPOZNATA PISMA FRANCA KSAVERA MEŠKA

Između slovenskog književnika Franca Ksavera Meška (1874—1964) i hrvatskog književnog kritika i historika Ante Petravića (1874—1941), autora pet književnopovijesnih »Studija i portreta«, postojale su prisne i prijateljske veze. O tome svjedoči njihova korespondencija i Petravićeve studija »Ksaver Meško, slovenski pripovjedač«, publicirana u knjizi »Četvrte studije i portreti« (Split,

1923) na str. 151—182. To je prva studija o Mešku uopće. Petravić proglašava autora »Ob tihih večerih« psihologom prvog reda, najvećim seoskim pripovjedačem i najznačajnijim realinom u Slovenaca, uz Cankara najvećim slovenskim novelistom i sl. Studija je napisana znalački, toplo, sa simpatijom prema piscu. U njoj ima mnogo citata, prepričavanja sadržaja, ponavljanja.

Da parafraziram neke Petravićeve misli!

Meško je pravi lirska pjesnik bez rime i ritma, onako kako to pjeva Giovanni Papini. U subjektivnim djelima (koje piše do kraja 1904) prikazao je u svećeniku u prvom redu čovjeka, s nedostacima i bez aureola. U tim djelima je očit autobiografski moment. Remek-djelo mu je »Ob tihih večerih«. U objektivnim djelima iznosi život i probleme (kao npr. alkoholizam) sela. Dok je u subjektivnim djelima okupiran erotikom, u objektivnim nje naprosto nema. Pesimizam Meška, prisutan u skoro svim djelima, nije tipa Leopardijevog već Jobovog. Ostali su mu nedostaci: razvučenost, očita tendencija u nekim djelima, jednostranost u izboru građe i u izboru likova.

U ostavštini Ante Petravića našao sam neka, dosad neobjavljena, pisma i dopisnice Meška kao i neka djela Meška sa svojeručnom posvetom Petraviću.

Šimun Jurišić

Sele p. Slovenjgradec, Štajersko, 11/II 1922¹

Prečastiti gospod profesor!

G. prof. dr. Stojković mi piše, naj Vam pošaljem »Na Poljani«. Na sreću še imam 1 izvod, ki sem ga kupil antikvarično. Z veseljem bi Vam ga daroval, a kaj, ko ga za drag denar ni nikjer dobiti. Pač pa prilagam »Slike« in prosim, blagovolite sprejeti. Če že imate, pa izvolite 1 izvod komu darovati. — Veselilo bi me, ako bi mi blagovolili študijo ko izide, doposlati.

Z najodličnejšim spoštovanjem in srčnimi pozdravi sem Vaš vdani

Meško

Prečastiti gospod profesor!²

Izvolite sprejeti za ljubeznivo pošiljatev mojo najodanejšo zahvalo! — Kadar izide 4. zvezek, prosim za 1 izvod (tudi proti plačilu). Morda pošljete tudi našim listom »Dom in Svet«, »Zvonu« kak izvod v recenzijo. Gotovo bo knjiga spet prav lepa! Dal Bog!

Najlepše pozdravlja

vedno z najvećjim spoštovanjem
vdani

Meško

Slovenjgradec, Štajersko, 22/3 1922

¹ Tekst je napisan na poledini razglednice.

² Tekst je ispisan na poledini dopisne karte.

Prečastiti gospod profesor!³

Najlepša hvala! G. Silvin Sardenko⁴ gotovo ve za Vaše študije (III.), ker je bila knjiga svoječasno v ljubljanskih listih omenjena in sicer prav pohvalno.

»Na Poljani« je deloma selski roman, obenem pa alegorija: vsa naša slovenska domovina je Poljana. Za Neslovenca je delo menda malo težje umljivo. »Ob tihih večerih« je gotovo eno najboljših mojih del. Sem imel vso korekturo in vse sam v rokah in mi ni nihče kaj »popravljal« v rokopis in v korekture kakor pri drugih knjigah, ki so izšle v kaki drugi zalogi ne pri Bambergu. — Veselim se Vaše knjige! O »Tihih večerih« piše prevajateljica mojih del v nemščino, baronica Conrad-Eybesfeld: »Lese eben »Ob tihih večerih« und bin begeistert.«

S posebnim spoštovanjem Vas, preč. g. profesor,
pozdravlja vdani

Meško

Slovenjgradec, 30/6 1922

Prečastiti, dragi gospod profesor!⁵

Sele zdaj sem dobil obvestilo o gč. Kolaričevi. Pisal sem g. župn. Planincu ter čakal nad mesec dni odgovora, ki pa ga ni bilo in ni. Tako sem pisal g. nadučitelju Košarju, ki mi je kmalu odgovoril, in pismo pošiljam.

Kako je s knjigo? Izide kmalu? Se je veselim. Koliko bo stala? Morda kak izvod tudi kupim.

Najlepše pozdravlja
vedno Vam iskreno vdani

Meško

Sele — Slovenjgradec, Staj.
8/10 1922

Prečastiti, dragi gospod profesor!⁶

Krasna knjiga! Naredili ste mi res veliko veselje z njo. Občudujem Vašo verziranost v vseh slovstvih! Saj že iz te knjige dobi človek pregled čez vse jugoslovansko pesništvo in čez dober kos laškega, francoskega in še nemškega pesništva!

Za malo protiuslugo Vam bom o Božiču poslal »Naše življenje«. Tudi »Ob tihih večerih« izide za Božič v II. izdaji. A bo seveda le jezik nekoliko opiljen, vse drugo ostane.

Ali ima Vaša knjižara v zalogi Andrićevo »Ex ponto«? Prosim lepo, bi naročili, naj mi pošalje in priloži položnico. Če bi pa Vi kupili in mi poslali,

³ Tekst je napisan na poledini razglednice.

⁴ Silvin Sardenko — pseudonim dr Alojzija Merhara. O Sardenku je pisao Ante Petravić u knjizi »Treće studije i portreti« (Split, 1917) na strani 159—175.

⁵ Tekst je napisan u pismu.

⁶ Tekst je napisan u pismu.

Vam denar potem takoj pošljem. Že dolgo sem si to knjigo želel, po Vaši knjigi sem sklenil, da jo moram imeti. Ali veste za naslov g. Andrića?

Prav blagoslovljene praznike Vam želi vedno odani

Vaš

Meško

Sele — Slovenjgradec, Štajersko, 5/12 1922

Veleučeni gospod profesor!?

Blagovolite sprejeti za prijazne vrstice najlepšo zahvalo!

Upam, da ste med tem dobili »Volka spokornika« in »Katol. Obzornik«. Več spet, kadar izide »Naše življenje«.

Prilagam Vam kartečo g. dr. Pate. Kadar kaj dobim od njega, Vam pošljem. Tudi, če v kakem drugem listu kaj zasledim. Nekateri vsaj bodo gotovo prinesli.

»Dom in Sv.« bo prihodnje leto precej drag: 400 k. Naslov bi bil — za slučaj, da naročite, sicer bi Vam lahko jaz pošiljal po par številk skupaj, in bi mi svoječasno spet vrnil — Upravništvo »Dom in Sveta«, Ljubljana, Jugoslovenska tiskarna, Kopitarjeva ul. 6.

Kaj pišete zdaj?

Blagoslovljene Vam praznike in srečno leto 1923!

Najlepše pozdravlja
vedno odani

Meško

Sele — Slovenjgradec, 23/12 1922

Dragi gospod profesor!*

Dovoljujem si Vam poslati simpatično pisani referat g. dr. Fr. Plešiča⁹ iz »Jutra« za slučaj, da niste še dobili. Če zasledim še v kakem drugem listu kaj, Vam seveda pošljem. V »Slovcu« bo pač težko, saj še mojega »Volka spokornika«, ki sem ga kupil in poslal, ker je g. urednik trdil, da recenzijskega eksemplara ni dobil, ni omenil z besedico. Nisem v milosti pri klerikalcih — vsaj pri nekaterih ne — kar pa nič ne de. Obesil se zaradi tega resnično ne bom! Ako bi ne bil imel svoječasno nemškega škofa, dr. Kahna, ki naših omejenih strankarskih bojov niti umeval ni in je bil mož velike kulture, bi bil že v prvih letih pisateljevanja ob kruh, ker so me vedno tožarili. A ta blagi mož mi je bil zelo naklonjen; zelo se je za me potegoval tudi proš v Celovcu g. Lambert Einspieler. Tema možema sem dolžan veliko

* Tekst je napisan u pismu.

⁸ Tekst je napisan u pismu.

⁹ Plešič, Fran. Nova jugoslovenska knjiga (Ante Petravić: Četvrte studije i portreti). Jutro, 5/1922, 309, 10. Članak je potpisan: F. I.

hvale! Teško pa je moje delo šestokrat bilo, ker sem vendar moral paziti, da ne bi dajal s kakim spisom spet povoda za nove pritožbe.

Za »Novo Dobo« prosim o priliki. Vam jo rad vrnem, če želite.

Ali imate 17. t. m. god? Tedej: vse najbolje! Bog Vas živi!

Iskreno pozdravlja
vedno odani

Meško

Sele — Slovenjgradec, 4/I 1925

OKOLU PREPISKATA MEGU FRAN LEVSTIK I FRANJA KOŠIR

(Od zaostavština na Vida Baltič, k'erkata na Franja Košir)

Vo Istoriskiot arhiv na T. Veles se čuvaat dva dokumenta koi se odnesuvaat na prepiskata meĝu Fran Levstik i Franja Košir. Tie se dobieni i vključeni vo fondot na ovoj arhiv po smrtta na Vida Baltič, k'erkata na Levstikovata sakana, Franja Košir.

Vida Baltič¹ pominala golem del od svojot život vo Bistrenci,² malo selo meĝu Negotino i Demir Kapija, kade što i umrela vo početokot na 1959 godina.

Po smrtta na majka i vo 1927 godina, Vida Baltič se grižela za nejzinata zaostavština. Franja Košir³ raspolagala so pismata što i gi prak'al Fran Levstik.⁴ Osven toa, vo Franjinata zaostavština, pokraj drugoto, se naoĝale i spo-

¹ Vida Baltič, rodena Gulič, e supruga na d-r Vilko Baltič (1878—1959). Pravnik po struka, d-r V. Baltič vo periodot meĝu dvete svetski vojni zazemal visoki dolžnosti vo državната uprava na stara Jugoslavija. Toj se zanimaval, najverojatno kon 1950—51 g., i so kolonizacija na Slovenci, begalci od Slove-nečkoto Primorje, vo Bistrenci. Po sè izgleda deka Baltičevi toknu togaš se zdbile so imot vo ova makedonsko selo i deka vo toa vreme paĝa i početokot na prestopot na Vida Baltič vo nego (Beleškava se zasnovuva vrz podatocite na Božo Otoperec, viš arhivist vo Mestni arhiv na Ljubljana, koišto mu gi dostavil na 50. I. 1965 g. na Istoriskiot arhiv na T. Veles).

² Seloto Bistrenci vo 1953 g. broelo 530, a vo 1961 g. 467 žiteli (Vidi: Nase-lenie po narodnost i naselbi vo SR Makedonija, Zavod za statistika na SRM. Skopje 1964, str. 89).

³ Franja Malenšek-Košir (1852—1927) e k'erka na Jože Malenšek, po prekar Košir, golemoposednik, trgovec so vino i gostilničar od Brod vo Tacen pod Šmarna Gora (Vidi: Fran Levstik, Zbrano delo, Uredil in z opombami opremil Anton Slodnjak, zv. I, s. 452, Ljubljana 1948). Kako omažena Franja go nosela prezimeto Gulič.

⁴ Fran Levstik prvpat ja videl Franja Košir vo 1868. g., a vek'e vo slednata 1869 g. vospostavil so nea i pobliski vrski. Od Levstikovata ljubov kon Franja se inspirirani brojni negovi pesmi (Franjine pesmi). Osobeno vo tekot na 1886 i 1887 g., vo godinata na Levstikovata smrt, potočno, vo noemvri i dekemvri 1886, pa sè do krajot na april 1887 g., meĝu nego i v Franja se razvila mošne intenzivna i obemna prepiska za pričinite na nivnata razdelba, koja stanala skoro decenija i pol pred toa. Za odnosite na F. Levstik so F. Košir, za prepiskata meĝu niv i za Levstikovite pesni, posveteni na Franja, vidi: Fran Levstik, Zbrano delo, Uredil in z opombami opremil Anton Slodnjak, zv. I, s. 452—539, Ljubljana 1948.

menite što taa gi napišala za svoje vrski so Fran Levstik.⁵ Svoevremeno, vo Levstikovite pisma i spomenite na Franja imal uvid literaturniot istoričar d-r Avgust Žigon.⁶ Na 29 april 1936 godina (vidi go prilogot br. 1) d-r Avgust Žigon mu ja vratil Franjinata zaostavština na d-r Vilko Baltič, zaedno so svoje prepisi na oddelni dokumenti od nea. Kuso vreme potoa, na 4 maj 1936 godina (vidi go prilogot br. 2), celata ova zaostavština Vida Baltič mu je doverila na čuvanje na trstjanskiot advokat, d-r Ivan Marija Čok. I pokraj obidite na Vida Baltič, po završuvanjeto na Vtorata svetska vojna, da si ja povrati zaostavštinata na svojata majka, vo toa taa, sè duri bila živa, ne uspeala. Vo taa smisla vršel intervencii i prof. d-r Anton Slodnjak. Za žal, slovenečkata literaturna istorija i do ovoj moment ne go poseduva ova značajno arhivsko bogatstvo.

Veruvame deka dvava dokumenta što gi prilagame kon ovoj napis k'e pridonosat, makar i delumno, za rasvetlivanjeto na sudbinata na Franjinata

⁵ Spomenite na Franja Košir za nejinite odnosi so Fran Levstik se napišani doprva vo XX vek, otkoga ta se počuvstvuvala nevredena od nekoj interpretaciji i tolkuvanja na tie odnosi. Spored Franjinoto misljenje, literaturniot istoričar Ivan Grafenauer, nepravedno i zabeležil deka go napuštala Levstik i se omažila za drug: »Ona (Franja, zab. A. S.) je pa spisala svoje Spomine, ker jo je žalilo, da so pisali »razni slovenski pisatelji in še celo pisatel »Zgodovine slovenskega slovstva« (dr. Ivan Grafenauer) njuno ljubezensko vez tako nepreiskano, vsak po svojem naziranju ter vsled tega povsem neresnično, da čuti v sebi dolžnost... podati tej ljubezni isti obraz in ga postaviti v isto luč, kakor je v resnici bilo.« (Vidi: Fran Levstik, Zbrano delo, Uredil in z opombami opremil Anton Slodnjak, zv. I. s. 458, Ljubljana 1948). Ivan Grafenauer vo svojata Istorija na slovenečkata literatura, zboruvajki za Levstikovite pesni, rodeni od ljubovta kon Franja i voošto za negovite vrski so nea, megu drugoto, go veli i slednoto: »Kmalu pa, že o pustu l. 1870., je moral pesnik (F. Levstik, zab. A. S.) izprevideti, da je bil Franji le igrača, prijetna duhovita zabava, da se mu je delala prijazno, ker se ji je dobro zdelo imeti takega moža in pesnika za častiveca. To je videl, ko je šla na — ogledi... Ta ljubezen (ljubovta na Levstik so Franja, zab. A. S.) pa je tudi morala biti prav brezupna, posebno l. 1869., z oziroma na tedanje Levstikovo socijalno stališče. Levstik je izgubil to leto še tisti zaslužek, ki ga je imel, izgubil je tisto delo, ki ga je toliko ljubil, vzeli so mu uredništvo »Slovarja«, pehnili so ga takorekoč izpod varnega podstrešja pri dr. Jan Zlatoustu Pogačarju na cesto.« (Vidi: (Spisal) Ivan Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva. II. del. Doba narodnega prebujenja. (1848—1868), Ljubljana, 1911, s. 548, 549).

⁶ Zaostavštinata na Franja Košir trebalo da ja uredi i objavi d-r Avgust Žigon. Toj ja izvršil potrebnata redaktorska rabota, megutao, po izvesno vreme potoa, mu bilo pobarano od strana na Vida Baltič da i ja vrati nazad zaostavštinata na nejinata majka, bez da se ostvari prvobitnata zamisla za pečatenje na toa arhivsko blago.

Svoevremeno, nitu urednikot na epistolarnata zbirka Levstikova pisma, Avgust Pirjevec, koj vo golem del ja sobral Levstikovata korespondencija, ne mozel da ja dobie na raspolaganje Franjinata zaostavština. Toj toa i go istaknuva vo uvodot kon voprosnata zbirka: »V privatnih rokah sem ugotovil tri in trideset kosov, razen onih devetdeset pisem, ki jih je pisal Levstik Košir-jev i Franji in ki jih njih lastnici Slovenski Matici niso dali na raspolago.« (Vidi: Levstikova pisma. Uredil Avgust Pirjevec. Izdala in založila Slovenska Matica, v Ljubljani MCMXXXI, s. IX.).

zaostavština. Bi bila mošne sreĝna okolnost ako voprosnive dokumenti i stanat koneĝno dostapni na slovenĝkاتا literaturna istorija za koja, nesomneno, se osobeno vaĝni i interesni pismata na F. Levstik do F. Košir, iako i Franjinite spomeni, isto taka, se dragoceni za prouĝvanjeto na ŝivotot i deloto na ovoj golem slovenĝki pisatel.

Da go zabeleŝime i toa deka doprva preku potvrdata na d-r Ivan Marija Ćok, dadena na Vida Baltiĝ za primenite od nea na ĝvanje dokumenti, se dobiva napolno toĝen i jasen pregled na sodrŝinata i obemot na celokupnata zaostavština na Franja Košir.⁷

Aleksandar Spasov

PRILOG br. 1:

Pismo na d-r Avgust Ŝigon ŝto go priloiŝ pri vrankanjeto na originalite i preĝukanite prepisi na dokumentite od zaostavština na Franja Košir. Pismoto e adresirano do soprugot na Vida Baltiĝ, d-r Vilko Baltiĝ.

V sredo, 29./4. 36 izroĝil g. predsedniku drju. V. Baltiĝu:

1. Levstikova pisma, vsa od 1 do vŝteviŝi 87 (v dveh mapah: I. > 1—56, II. > 57—87). V tipkanih prepisih, za tisk prirejenih po originalih. Zadnja 3 pisma niso bila nikoli pretipkana, ker izloĝena za natisek.

2. Franjini spomini I. (moj prepis, do »nesem se ganila z mesta je odhajal«: 17/4. 28,30); pretipkani ti rokopisni spomini niso bili.

3. Franjini spomini II. (a) original, in b) pretipkani prepis); Original: 3 rokopisni listi velike pole.

4. Franjina korespondenca (14 kosov): pretipkani prepis, po izvirknih kolacioniran za natisek. (Originali so ŝe oddani, so pri Levstikovih pismih.)

5. Franjine pesmi (originali; brez prepisa, ki ga ŝe ni; 8 rokopisnih listov).

6. »Rdeĝi Kriŝ«: a) nemŝki referat (koncept): 5 listov originala; b) slovenski referat (koncept): 5 listov originala.

7. Levstik, Pesmi o Franji. Iz let 1869, 1870 (dve), 1871 (ena), in 1872. — Pretipkani prepis.

8. 23 kuvert k Levstikovim pismom (23 kosov).

9. Koncepti (originali) Franjinih pisem Levstiku (s prepisi milostive); a) 1—32, b) 33—58, c) 59 do 60: (dva ŝe ne prepisana, kasneje najdena koncepta).

Vsega 60 kosov.

⁷ Od potvrdata na d-r Ivan Marija Ćok se gleda deka ovaa zaostavština gi so drŝela ne samo Levstikovite pisma do Franja i obratno, kako i neŝinite spomeni, tuku i drugi epistolarni i peĝateni materijali, koi se odnesuvaat ili na F. Levstik i na negovoto tvoreŝtvo ili pak na samata Franja Košir. Interesno e da se odbeleŝi deka meĝu Franjinite korespondenti se naoĝaat i nekoi liĝnosti, koi, isto taka, se dopiŝuvala i so Fran Levstik, na primer: Dragotin Ŝagar, Josip Cimperman (Vidi: Levstikova pisma, Uredil Avgust Pirjevec, Izdala in zaloŝila Slovenska Matica, v Ljubljani MCMXXXI).

10. 22 pisem (originalov) gospé Franje Dukičevi (22 kosov). In 1 spremno pismo.*

To je vse, kar je bilo pri meni.

Originali

- a) Franjinih spominov I.,
- b) vseh Levstikovih pisem Franji,
- c) korespondence Franjine —

so bili vsi že prej v rokah g. predsednika drja Baltiča, ne pri meni osebno.

V Lj. 29./4. 36

Dr. Avg. Žigon
Tržaška cesta 14/I.

PRILOG br. 2:

Potvrda od d-r Ivan Marija Čok, dadena na Vida Baltič, deka gi dobil na čuvanje od nea dokumentite od zaostavštinata na Franja Košir. Vo potvrdata podrobno se navedeni site dokumenti.

Velecenjena gospa

Vida Dr. Baltičeva

Bistrenica

Danes ste mi izročili v varstvo in jaz sem od Vas sprejel sledeče spise, dokumenta, i td., ki se tičejo literarne zapuščine Vaše pok. gospe mame Franje Guličeve, in sicer:

I. 90 (devedeset) originalnih pisem pisatelja pok. Frana Levstika Franji Guličevi vsako v modri kuverti in numerirano s števkami od 1—90; in to:

št. 1 — strani 4	št. 16 — strani 2
št. 2 — strani 4	št. 17 — strani 10
št. 3 — strani 1	št. 18 — strani 8
št. 4 — strani 6	št. 19 — strani 5
št. 5 — strani 7	št. 20 — strani 7
št. 6 — strani 2	št. 21 — strani 4
št. 7 — strani 2	št. 22 — strani 4
št. 8 — strani 4	št. 23 — strani 9
št. 9 — strani 4	št. 24 — strani 9
št. 10 — strani 3	št. 25 — strani 8
št. 11 — strani 5	št. 26 — strani 2
št. 12 — strani 6	št. 27 — strani 2
št. 13 — strani 8	št. 28 — strani 2
št. 14 — strani 12	št. 29 — strani 8
št. 15 — strani 4	št. 30 — strani 8

* Ovie dva reda se vrameni i vo originalot na dokumentov.

št. 31 — strani 8	št. 61 — strani 6
št. 32 — strani 8	št. 62 — strani 4
št. 33 — strani 4	št. 63 — strani 7
št. 34 — strani 10	št. 64 — strani 9
št. 35 — strani 10	št. 65 — strani 2
št. 36 — strani 8	št. 66 — strani 6
št. 37 — strani 8	št. 67 — strani 6
št. 38 — strani 8	št. 68 — strani 4
št. 39 — strani 5	št. 69 — strani 9
št. 40 — strani 8	št. 70 — strani 4
št. 41 — strani 8	št. 71 — strani 6
št. 42 — strani 1	št. 72 — strani 3
št. 43 — strani 12	št. 73 — strani 6
št. 44 — strani 6	št. 74 — strani 4
št. 45 — strani 8	št. 75 — strani 4
št. 46 — strani 4	št. 76 — strani 4
št. 47 — strani 10	št. 77 — strani 3
št. 48 — strani 12	št. 78 — strani 8
št. 49 — strani 8	št. 79 — strani 6
št. 50 — strani 10	št. 80 — strani 9
št. 51 — strani 4	št. 81 — strani 7
št. 52 — strani 5	št. 82 — strani 6
št. 53 — strani 6	št. 83 — strani 5
št. 54 — strani 8	št. 84 — strani 5
št. 55 — strani 4	št. 85 — strani 7
št. 56 — strani 4	št. 86 — strani 1
št. 57 — strani 10	št. 87 — strani 4
št. 58 — strani 3	št. 88 — strani 2
št. 59 — strani 6	št. 89 — strani 1
št. 60 — strani 4	št. 90 — strani 2

II. (Moji spomini I. del.) Rokopis Franje Guličeve: »Mojim potomcem«, 52 strani (prve dve strani z naslovom »Mojim potomcem« niso numerirane), s prilogami:

- »Pripomnja k pismu z dne 29. prosinca in 1. sečna. Manjka mu prva pola« ... 11 strani.
- »Pripomnje k listoma 1. in 2. sečna« ... 1 stran.
- »Pripomnje k pismu z dne 6. aprila« ... 4 strani.
- »Pripomnje k pismu 29. sečna« ... 1 stran.

III. a) 6 (šest) pisem Franje Guličeve Vatroslavu Holzu dd. 29. X., 3. XI., 10. XI., 15. XI., 17. XI. in 19. XI. 1887.

b) Pismo Frana Levstika Franji Košir-Malinškovi (koncept) dd. Dunaj 21. 8. 1870.

c) nemško pismo iz samostana očetu za god 16. 3. 1863.

- d) pismo Leopoldine Hoppe 31. 1. 1872.
- e) Cimpermanova pesem »Gospici Franji Malinškovi pri prejemu nje za-ročne karte 28. 1. 1876.«
- f) Pismo Franjino Levstiku 2. 9. 1872.
- g) Anton Klein Levstiku na Dunaj, pismo 10. 9. 1872;
- h) V. Holz, 6 pisem Franji Guličevi.
- i) P.* Medić pismo 10. XI. 1887.
- j) Pismo Franjino Luttmannu (koncept) 3. XII. 1887.
- k) Pismo Luttmannov odgovor 18. I. 1888.
- l) Koncept Franjinega pisma Luttmannu 8. III. 1888.
- m) Pismo Dragot. Žagarja Franji od 23. V. 1888.
- n) Pismo Marije Luksbauer, 16. 7. 1888.
- o) Pismo Ane Dr Zarnikove 12. VI. 1898.
- p) Pismo Ane Dr Zarnikove 16. XI. 1898.
- r) Sokolski pozdrav v Tacnu 1868 l. (n i original).
- s) Taborski govor v Št. Vidu Sokolom 1869. l. (original in Franjin prepis).
- š) Prepisi (Franjini) Levstikovih pesem na njo (32 strani, pismo s svinč-nikom).
- t) Dve pismi Dr. Slodnjaka Vidi dr. Baltičevi eno od 4. 9. (brez letnice), drugo brez datuma.

IV. Tri knjige in sicer:

- a) »Zvon« letnik 1870, zeleno platno, zlata obreza;
- b) »Pesmi«, Fr. Levstik, Ljubljana 1854. Rudečo usnje, zlata obreza, s po-svetilnim listkom.
- c) »Spomini na znamenite može slovenske«, V. Holz, Trst 1892; broširana knjižica.

V. »Levstikova pisma.« Pretipkani prepisi od Dr Žigona, urejeni, in sicer: prva mapa vsebuje pisma od št. 1 do 56, druga mapa od št. 57 do 87.

VI. Franjini »Spomini II.«

1. Franjin original (9 strani).
2. Pretipkani prepis.

Prepis: Franja Koširjeva, Spomini I, nedovršen, urejen od Dr Žigona.

VII.

- a) 23 kuvert k Levstikovim pismom;
- b) Franjina korespondenca, pretipkana, 14 kosov.
- c) Franjine pesmi (8 rokopisnih listov).
- d) Rdeči križ, slovenski in nemški referat v konceptu.
- e) Levstik: pretipkane pesmi Franji.
- f) Slovenski Narod od 16. XI. 1887.
- g) Slovenski narod od 19. XI. 1887.

* Sledniot zbor ne se čita.

- h) »Slovenski Narod« od 4. 7. 1868.
- i) »Triglav« od 4. 7. 1868.
- j) »Slovenski Narod« od 27. 5. 1869.
- k) »Slovenski Narod« od 18. XI. 1887.
- l) »Pavliha« řt. 1, 2, 3, 4, 6, 7.
- m) pismo Franje Guliĉeve Rudeĉemu Križu 15. 6. 1916.
- n) pismo Rudeĉega Križa Franji Guliĉevi 3. 7. 1916.

VIII. Koncepti Franjinih pisem Levstiku, 60 (řesdeset) izvodov s prepisi njene hĉerke gospe Vide Dr Baltiĉeve.

Vse te spisi, dokumenti itd. bom hranil pri sebi na Vašo raspolago s tem da za sluĉaj Vaše smrti ima pravico s tem razpolagati Vař sin g. inŝ. Franjo Baltiĉ, sedaj na Jesenicah pri Kranjski Industrijski Druŝbi, seveda ako bi Vi v tem ĉasu drugaĉe ne razpolagali.

Obveŝem se, da teh spisov in dokumentov brez Vařega izrecnega dovoljenja nihĉe ne bo ĉital niti sicer imel v nje vpogled.

V Bistrenici na Vardarju, 4. maja 1936.

Vdani

Dr Ivan Marija Ćok

P. S. Izroĉili ste mi tudi zapeĉateni paket dokumentov z nadpisom: »Raĉuni bistreniřkega gospodarstva Vide Baltiĉeve«, ki ga bom ĉuval zapeĉatenega na izkljuĉno Vašo raspolago.

Bistrenica, 5. maja 1936.

Dr Ivan Marija Ćok

OCENI

RASPRAVE INSTITUTA ZA JEZIK JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI u Zagrebu, knjiga 1, Zagreb 1968

Dne 21. januarja 1968 je akademik Mate Hraste slavil svojo sedemdesetletnico. Jubileju pomembnega hrvaškega lingvистa je Institut za jezik pri zagrebški akademiji posvetil zbornik razprav, od katerih najtehtnejše posegajo na področje, kjer se je ravno slavljeneec najmočneje uveljavil v znanstvenem delu, namreč na področje čakavske dialektologije in onomastike. Iz dialektologije so prispevali Božidar Finka in Slavko Pavešić (Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici, str. 5—44) ter Božidar Finka in Antun Šojat (Govor otoka Žirja, str. 121—220), iz onomastike pa Valentin Putanac (Pavao Vitezović /1650—1713/ kao onomastičar, I Antroponomija u »Lexicon latino-illyricum« /17.—18. st./, str. 45—88) ter Petar Šimunović (Sumartinska onomastika, str. 89—119). Naslednji dve razpravi govorita o zgodovini knjižnega jezika, o dveh avtorjih, ki sta si vsak na svoj način prizadevala prispevati k izgraditvi hrvaškega knjižnega jezika (Zlatko Vince, Značenje Frana Kurelca kao jezikoslovca, str. 221—369; Slavko Pavešić, Jezik Stjepana Matijevića, str. 371—484). Zborniku je dodana slavljenceva bibliografija, tehtnejša tiskana dela od 1926—1967, s krajšimi članki in pedagoškimi deli nad sto enot.

Kot je že zgoraj rečeno, posegajo vse študije zbornika na čakavsko dialektično področje, saj se je s problemi čakavske dialektologije in onomastike, predvsem za srednjo Dalmacijo, z velikim uspehom ukvarjal ravno akademik M. Hraste. S svojimi ugotovitvami je samo dopolnil podobo tega arhaičnega in zato za slovansko lingvistiko silno zanimivega narečja.

Prvi je na lingvistično pomembnost čakavskega narečja opozoril A. Mažuranić. V Slovnici hrvatski (1859) je ugotovil, da se padajoče intonirani akcenti v čakavščini in štokavščini ujemajo, štokavski rastoče intonirani akcenti pa so za en zlog pred čakavskim akcentskim mestom. V razpravi O važnosti akcenta hrvatskoga za historiju Slavjana (Program zagrebske gimnazije, 1860) je nadalje dognal, da je mesto čakavskega in ruskega akcenta načelno isto in da je čakavska akcentuacija torej historična predstavnica praslovanske akcentuacije, kar je slavistična lingvistika pozneje potrdila. S temi odkritji je Mažuranić zbudil živo zanimanje za to najzahodnejšo slovansko govornico, za slovanski jezik na meji z romanstvom. Mažuraniću so nato sledili Milčetić, Nemanić, Kušar, Strohal, Rešetar, Mikuličić in drugi, tudi Slovenec V. Oblak in Nemeč A. Leskien, prvo obširno študijo o čakavščini pa nam je podal A. Belić (Zamêtki po čakavskim govoram, Izvestija, 1909). Belića so pozneje dopolnjevali

ugledni domači in tuji dialektologi. Med najnovejše prispevke k čakavski dialektologiji sodijo razprave v Zborniku Instituta za jezik.

Razprava o brinjskem govoru nas poleg podatkov, ki so tipični za vrsto čakavskih govorov, seznanja tudi z zanimivimi pojavi v fonetiki brinjskega govora. Avtorja nadalje ugotavljata, da se brinjski akcent močno približuje akcentu štokavskega knjižnega jezika. Unifikacija akcenta in postopno izgubljanje dialektov na račun knjižnega jezika je spričo modernih komunikacijskih sredstev pojav, ki je karakterističen za ves hrvaškosrbski jezik. Za slovenskega bralca je zanimivo, da zveza predlog *za* in *nedoločnik* živi tudi v brinjskem govoru. S tem je močno omajano naše tradicionalno prepričanje, da je ta zveza germanizem.

Študija o govoricu otoka Žirje se odlikuje po temeljitosti in sistematičnosti. Avtorja sta zbrala gradivo od ljudi, ki se močno razločujejo po starosti in poklicu. Svojih informatorjev nista anketirala po izbranih testih, temveč sta prisluhnila njihovi govoricu pri poklicnem udejstvovanju. Tudi v tej razpravi se mi najpomembnejše zdijo ugotovitve o akcentu.

O morfoloških spremembah tega govora pravi avtorja: »Od vseh dialektičnih karakteristikonov je največ sprememb doživela ravno morfologija. Razvijale so se v dveh smereh: v smeri izenačevanja že obstoječih oblik in v smeri sprejemanja novih skupnih oblik. S tem se je žirjanska morfologija tesno približala štokavski, knjižni. Številne starejše oblike pa vendar kažejo, da je žirjanska morfologija v svojem bistvu čakavska in da so inovacije nastale zaradi posebnih zemljepisnih razmer ter neposrednega stika žirjanskega govora s sosednimi štokavskimi govori.« (Zborn. str. 162)

Morfološki razločki določenega dialekta se pod vplivom knjižnega jezika veliko lažje zabrisujejo kakor na primer akcentski ali fonetični. Zato je razumljivo, da je ravno morfološka zgradba celotne čakavščine danes močno omajana in tako tudi žirjanskega govora.

Razmeroma dokaj obsežen slovar tega govora prinaša leksično blago in sicer »manj navadne besede, nadalje specifične lokalne besede za posamezne stroke, za poljedelstvo, živinorejo, ribištvo, gospodinjstvo, živalstvo in rastlinstvo, za družbeno in duševno življenje ter vremenske razmere.« (184)

Če primerjamo ta slovar z onim ob razpravi o brinjskem govoru, na prvi pogled ugotovimo, da je delež romanskega besedja na otoku Žirje precēj večji od deleža v Brinju. Koliko gre tu za dalmatsko in koliko za beneško leksiko, je brez podrobnejših študij težko reči. O tem tudi avtorja ne razpravljata. Lahko pa precej ugotovimo, da je veliko žirjanskih romanizmov identičnih z romanizmi v naših slovenskih najzahodnejših govori, posebno na tržaškem ozemlju.

Razpravo zaključuje pregled toponomastike (okoli 250 toponimov) in antroponomije (okoli 30 priimkov, med temi Crnobori, Šižgorić, Kalin itd.)

Ostale tri razprave zbornika govore o zanimivih osebnostih, ki so v prejšnjih časih reševale onomastične in knjižnojezikovne probleme s pritegnitvijo čakavskih elementov. Valentin Putanac nam je osvetlil onomastično delo Pavla

Rittera Vitezovića. Ta neutrudni hrvaški polihistor nemškega rodu, je, kot kaže njegov seznam antroponimov, prvi popularizator »slovanske« antroponimije, ki je poznejšim južnoslovanskim generacijam, zlasti slovenskim in hrvaškim, veliko pomenila. Da so se »ponašena« osebna imena v času nacionalnega preroda tako utrdila (Stanko Vraz — Jakob Fras, Dragutin Rakovac — Karel Rakovec, Ljudevit Vukotinović — Ludvik Farkaš, Djuro Daničić — Djordje Popović, Branko Radičević — Aleksije Radičević, Vjekoslav — Alojzij itd.), je v veliki meri zasluga našega onomasta na meji med 17. in 18. st., ki je sam iz nemškega Rittera postal Vitezović.

V svoji antroponimiji je Vitezović zapisal toliko bogastvo takratnih poimevanj, osebnih imen, priimkov, hipokoristikov od osebnih imen, deminutivov, avgmentativov, patronimikov, matronimikov, ženskih priimkov ter pridevnikov od teh imen, da je upravičena Putančeva trditev, da »iz vsega tega lahko vidimo bogastvo antroponimnih denominacijskih tipov, ki jih je Vitezović opazil kot resnično bistroumen in predirljiv lingvist. Lahko se reče, da se mu ni izmuznila prav nobena pomembnejša kategorija, o kateri pogosto zastoj išče mo podatkov pri lingvistih našega časa. To dejstvo je senjskemu rojaku Vitezoviću v čast in v tem se lahko kosa z lingvisti 20. st.« (49)

Poleg pravih, bistrih interpretacij iz slovanske onomastike pa je Vitezović zagrešil tudi nekaj takih, ki kažejo čas, v katerem je živel. Ime moravskega kneza Svetopolka, zapisano s časovno patino v Kroniki duhovna iz Duklje kot Svetopelek, je v Vitezovićevi razlagi postalo Svetopile, Sanctus infans, »sveto pile«, »sveto ditešce«.

Prepričljivo napisana razprava o Franu Kurelcu kot jezikoslovcu, ki je obenem najobsežnejša v zborniku, je prav gotovo dokončno razčistila zadnje nejasnosti o tem fanatičnem ljubitelju hrvatstva in slovanstva, ki je prav s to fanatično ljubeznijo grozil zadušiti hrvatstvo in hrvaški jezik. Sodobniki so o Kurelcu sodili diametralno nasprotno. Nekateri so ga imeli za genialnega filologa, drugi za zmešanega fantasta, že naslednja generacija pa je v svoji zavesti ohranila zgolj Kurelčevo ime, o njegovem delu ni vedela veliko. V temeljiti študiji Zlatka Vinceja je lik velikega in bolešno vdanega hrvaškega domoljuba 19. stoletja brez ne dovolj kritičnega negiranja Kurelčevega dela, ki ga je zagrešila »zagrebška jezikoslovna šola«, in brez popolnoma nekritičnega precejševanja Kurelčevih jezikoslovnih zaslug med privrženci »reške jezikoslovne šole«, katere duševni oče je bil Kurelac. Danes je vprašanje jasno. Kurelčev filološko-lingvistični prispevek je neznaten, ker je bila smer neutrudnega raziskovalca zgrešena, kajti v svoji sanjarski ljubezni je raziskoval jezik, ki so ga »i ptičice izučile, a naviklo mu drvlje i kamenje« (Fluminensia, 152—5). Njegove zasluge so bolj posrednega značaja, v določeni meri je bil tudi drugim svarilo, kako naj ne delajo.

Najbolj pač cenimo njegovo silno ljubezen do hrvatstva in slovanstva. Zgled požrtvovalnega učitelja je predramil dijaško mladino v Primorju, na Reki, v Istri. Da se je hrvaški živelj v Primorju rešil tujih duhovnih okovov in da se je ta pokrajina po dolgem trpljenju vendarle vključila v hrvaško

nacionalno in politično skupnost, je v veliki meri Kurelčeva zasluga. Kurelčev neposredni prispevek k izgraditvi hrvaškega knjižnega jezika pa je kljub titanskemu naporu in pravljici marljivosti ostal neznan, kajti delal je prepočasi. Zato ga je ekspeditivni Daničić opomnil: »Ja se vrlo radujem Vašemu Tumaču. Ali Vam nevalja što toliko kuckate i krešete. Tako radeći imao bi čovek do smrti šta raditi i ne bi svojega veka ništa svršio. Valja se zadovoljiti onijem što čovek ima da kaže u onaj par kad pregnu da kaže. I toliko smo baš dužni prema narodu kazati, jer nije pravo da štogod ostaje narodu nepoznato što znamo, samo zato što bismo mi čekali da mu još više možemo kazati: nije pravo da on dotle nezna ni ono makar malo što već znamo i možemo kazati.« (Str. 360.)

Se večja ovira kot počasnost je bil zgrešen aspekt na knjižni jezik. Kurelčev je bil eden od tistih zanesenjakov, kakor so bili na Slovenskem M. Majar, O. Caf., R. Razlag, B. Raič in v poznejših letih Levstik, vsaj deloma.

Kurelčev koncept knjižnega jezika je bil vseskozi nerealen in nedemokratičen. Knjižni jezik bi naj bila spojitev starega cerkvenoslovanskega (Cirilovega) jezika z živim ljudskim jezikom hrvaške štokavske narečne skupine, kar je po Kurelču tudi s srbskim, z Vukovim jezikom. Tej mešanici bi nato dodajali izbrane elemente čakavskega in kajkavskega narečja ter slovenskega jezika. Na ta način bi dobili knjižni jezik, ki bi združeval Hrvate, Srbe in Slovence, ker bi se starinski jezik zrasel z ljudsko sodobnostjo. In končno bi se »naš« knjižni jezik približal zahodnoslovanskim jezikom. V zadnji fazi takega »razvoja« bi dobili idealen »slovinski« (slovanski) jezik. Svojo nedemokratično in praktično neizvedljivo umetno tvorbo je fanatično zagovarjal. Na opomin, naj piše tako, da bo pisanje razumljivo slehernemu, tudi neizobraženemu človeku, je odločno odgovoril: »Ne pristaju. Zato ne, er mi se nije pamet zanesla za onimi, koji izgledaju i kod nas orača uz plug s novinama u ruci.« (Recimo koju, 148)

Nazadnje bi pripomnil, da je čakavščina kot jezikovni pojav zanimiva tudi za slovensko lingvistiko. Čakavščino in slovenske zahodne dialekte družijo ne le geografsko sosedstvo, temveč tudi skupne poteze v akcentu, v fonetiki (diftongizacija, cakavizem) morfologiji (arhaična samostalniška sklanjatev, izguba glagolskih časov), zlasti pa v leksiki in sintaksi. Čakavska in zahodnoslovenska leksika ter sintaksa imata veliko skupnega zaradi svoje arhaične narave, veliko skupnega pa sta sprejeli od romanskega substrata. Da je čakavščina zanimiva tudi za slovenskega lingvisti, je pokazal že V. Oblak s svojo študijo *Der Dialect von Lastovo*, AfsPh, 1894.

Janko Jurančič

STAROČESKÝ SLOVNÍK, ÚVODNÍ STATI, SOUPIS PRAMENŮ A ZKRATEK.
Praha, Academia 1968, 152 strani.

S publikacijo pod tem naslovom se začenja uresničevati eno največjih podjetij Inštituta za češki jezik (Ústav pro jazyk český) pri Českoslovaški akademiji znanosti. V javnost je bila poslana neposredno pred samim začetkom izhajanja staročeskega slovarja (medtem je prvi snopič že izšel), ki bo predstavljal prvo etapo velikega zgodovinskega slovarja češkega jezika.

Tako visok cilj si je moglo postaviti češko jezikoslovje šele potem, ko je opravilo vrsto drugih nalog, začenši z Gebauerjevo bogato dokumentirano zgodovinsko slovnico češkega jezika v štirih zajetnih knjigah (1894—1909 in 1929) in njegovim nedokončanim staročeskim slovarjem (1903—1916), pa vse do semazioloških študij, onomastičnih monografij in etimoloških slovarjev ter serije novih izdaj staročeskikh tekstov. S tem so bili ustvarjeni več kot solidni temelji za sam razvoj češke zgodovinske leksikologije. Ta je postala v drugi polovici 50-ih let že precej neodvisna od etimologije in onomastike in se je metodološko in programsko toliko osamosvojila, da je poslej že mogoče govoriti o nji predvsem kot o vedi o razvoju leksikalnega sistema.* Tej usmerjenosti se je nato prilagodila tudi koncepcija staročeskega slovarja, za katerega se je gradivo že dalj časa zbiralo. Po eni strani se je moral znatno povečati staročeski leksikalni arhiv, da bi slovar mogel čimbolj polno prikazati leksiko v njenem razvoju, po drugi strani pa je bilo treba rešiti številna teoretična vprašanja leksikalnega razvoja in leksikografske obdelave materiala. To vse je bilo opravljeno v 60-ih letih, ko je delo za slovar, ki ga pripravlja avtorski kolektiv pod vodstvom akademika B. Havránka, prešlo v zaključno fazo. Hkrati z večkratnim povečanjem arhivskega gradiva in izboljšanjem celotne strukture leksikalnih zbirk so bili v tem času v vrsti leksikoloških študij razčiščeni mnogi teoretični problemi. Posebno omembo zasluži monografija Igorja Němca *Vývojové postupy české slovní zásoby* (Praha, Academia 1968, 194 str.), ki je plod avtorjevih izkušenj in proučevanja materiala ob delu za ta slovar. Němec je tu obdelal glavne tipe leksikalnih sprememb, kakor izhajajo iz sistema češkega jezika v njegovi zgodovinski kontinuiteti in jih povzročajo jezikovni, psihični in kulturnozgodovinski činitelji.

Knjižica o staročeskem slovarju prinaša v Havránkovem predgovoru in Tylovem članku (str. 7—15) informacije o nastajanju in dozorevanju zamisli tega podjetja ter o poteku dela samega, Igor Němec je obdelal principe staročeskega slovarja (str. 16—49), sledi podroben seznam virov in kratic, ki ga je sestavil Z. Tyl (str. 50—122), in nazadnje razložitev in konkretni primeri obdelave gesel, kar sta v pregledni obliki napravila J. Daňhelka in M. Nedvěďová (str. 123—130).

Po navedbah, ki jih prinaša publikacija, bo slovar obsegal staročeski besedni zaklad od prvih zapisov do konca 15. stoletja. To je obdobje, v katerem se je

* Prim. Emanuel Michálek-Igor Němec: Padesát let české historické lexicologie. Slovo a slovesnost XXIX (1968), str. 276 sl.

knjižna češčina ne samo formirala in v precejšnji meri ustalila, ampak je bila v nji pisana tudi že bogata literatura s pestro tematiko, ki je zahtevala primerno stilno diferenciranost. Sliko tega jezika bistveno dopolnjuje množica tekstov pravne in administrativne vsebine, tako da je imelo jezikoslovje na razpolago dovolj virov za znanstveno obravnavanje stare češčine in seveda tudi njenega besedišča.

Gebauerjev staročeški slovar se je nehal pri črki N. Potreba po slovarju je zato ostala, to tembolj, ker so se čedalje očitneje kazale tudi šibke strani tega slovarskega torza. Nalogo, da se dela znova loti, je l. 1948 prevzel oddelek za zgodovino češkega jezika v okviru Inštituta za češki jezik pri Češkoslovaški akademiji znanosti. Ker pa se je kmalu pokazalo, da je treba ekscerpiranje nanovo organizirati, moči pa je bilo malo, je delo sprva le počasi napredovalo. Pri posvetovanjih o smernicah za avtorski rokopis slovarja so sodelovali številni domači strokovnjaki, pa tudi predstavniki kolektivov, zaposlenih s staropoljskim in staroruskim slovarjem.

Tako je leta 1965 sprejeta dokončna koncepcija slovarja in izdelane definitivne smernice zanj. Po tej koncepciji bo to veliki razlagalni slovar stare češčine in obenem prvi od treh historičnih slovarjev, ki bodo skupaj tvorili »thesaurus češkega jezika«; drugi bo slovar srednje češčine (od začetka 16. stoletja do prerodne dobe), tretji pa slovar nove češčine (od konca 18. stoletja do današnjega časa).

Ker bo staročeški slovar predvidoma dolgo izhajal, je bilo že prej sklenjeno, da se ne bo začel s črko A, temveč z N, da bi bile javnosti čimprej dostopne tiste črke, ki jih Gebauerjev slovar ni več zajel.

Jedro publikacije je poglavje o principih staročeškega slovarja, ki so se izoblikovali na podlagi izkušenj, pridobljenih ob soočenju leksikološke teorije z leksikografsko prakso, kakor jo je narekoval konkretni predvideni tip slovarja. Podrobno so obdelani faktorji, ki so vplivali na reševanje leksikografskih problemov, na točno opredelitev geselne besede in leksikalnega pomena, na kriterije, ki so odločali o sprejemu ali izločitvi besed in pomenov kot samostojnih leksikalno pomenskih enot, na načine obdelave posameznih enot, na zgradbo geselnega članka ter na grafično in grafematično ureditev dokumentacije.

Slovar ne obravnava besed v družinah, ampak v samostojnih enotah, z novočeškimi ekvivalenti, po potrebi s primerno razlago in vedno dokumentirane s citati ali iztržki. Ker je to historični slovar večjega obdobja, so leksikalne enote obdelane tako, da je razviden njihov formalni in pomenski razvoj v tem času. Dosledno se navaja najstarejši ugotovljeni primer vsakega pomena in nato še vsaj po en primer iz največ petih kronoloških plasti, ki so razdeljene takole: A — do l. 1300, B — do 1350, C — do 1380, D — do 1410, E — do 1450, F — do 1500. Primeri so izbrani tako, da ilustrirajo razvoj danega pomena glede na spremembe njegovih pomenotvornih faktorjev, tj. spremembe njegove forme, njegovega odnosa do sinonimov in antonimov, njegove valence (kako se leksém veže z drugimi enotami v kontekstu) in njegove stilne uvrstitve.

Problem, v kakšni glasovni podobi naj bo zapisano geslo, ki je v toliko stoletjih lahko doživljalo precej sprememb, je rešen tako, da je poenoten zapis po stanju, kakršno se predpostavlja ok. 1500, npr. *lud* in ne *lid*. To pravilo velja tudi za besede, ki so nastale kasneje, npr. v 15. stoletju, in zato morda nikoli niso eksistirale v glasovni podobi, ki je navedena v geslu.

Pri samostalnikih in glagolih so zabeležene glavne oblike (in dublete), slovnična kategorija in spol ali vid (pri tem tudi oblika njegovega nasprotja).

Za ponazoritev etimoloških in strukturnih zvez z drugimi besedami so dodane, če je treba, genetično najbližje besede: pri besedah tujega izvora najbližji znani tuji jeziki, pri domačih pa pomensko najbližje sorodne besede.

Grafematična prireditev dokumentacije se drži načela, da se je treba s transkripcijo staročeských citatov približati današnjemu pravopisnemu sistemu, vendar tako, da bo popolnoma ohranjena glasovna podoba stare češčine, geselna beseda pa naj ima v dokumentaciji paleografsko (transliterirano) podobo z značilnostmi staročeskega pravopisa in njegovih sprememb.

Tu seveda ni bilo mogoče podati kaj več kakor nekaj skopih informacij o historiatu in principih staročeskega slovarja. Ogromno teoretično in praktično delo, ki je bilo opravljeno zanj, pa ne dopušča dvoma, da bo slovar ne samo dobro služil svojemu namenu, ampak da bo pomenil tudi veliko pridobitev za sodobno leksikografijo.

Boris Urbančič

BIBLIOGRAFIJI JUBILANTOV

Ana Koblar-Horetzky (Ljubljana)

BIBLIOGRAFIJA FRANCETA KOBLARJA

Pričujoča bibliografija skuša podati pregled celotnega pisateljevega dela v letih od 1907 do 1969. Njen namen je zbrati celotno gradivo, ga kronološko urediti, predvsem pa z vsebinsko razdelitvijo shematično prikazati področja avtorjeve ustvarjalnosti. To razdelitev narekuje tudi obsežnost in raznolikost zbranega gradiva.

Gradivo je razdeljeno na naslednja poglavja:

A. *Leposlovje*. 1. Poezija. 2. Proza.

B. *Prevodi*.

C. *Kulturnopolitična publicistika*.

D. *Literarna zgodovina in kritika*. 1. Članki, razprave in eseji. 2. Članki za SBL. 5. Knjižna kritika.

E. *Uredniško delo*. 1. Časopisi. 2. Knjige.

F. *Gledališče*. 1. Zgodovina gledališča in dramaturgija. 2. Članki za SBL. 5. Gledališka kritika.

Vsako poglavje je zaokrožena celota, urejena po časovnem zaporedju. Pri delih, objavljenih v istem letu, odloča abecedni vrstni red časopisov. Pri člankih ali razpravah, ki vsebinsko segajo na več področij, je uvrstitev določala pretežna vsebina, predvsem pa namen dela. Po potrebi vsebinsko opredelitev pojasnjuje bibliografska opomba. Gledališka kritika se nanaša na uprizoritev v ljubljanski Drami; ostale uprizoritve so označene z bibliografsko opombo.

Popis je običajen in zaradi preglednosti poenostavljen. Podatki, ki niso vzeti z naslovne strani, niso posebno označeni z oklepajem. Ponatis je priložen privotisku. Psevdonimi in kratice so postavljeni na konec bibliografske enote. Polni podpis je izpuščen, kolikor ni sestavni del naslovnega besedila. Kolikor je mogoče, dopolnjuje posamezna dela odgovarjajoča literatura z oznako *Ref.*, ki vsebuje ime avtorja in osnovne podatke objave. Uporabljene so kratice v SBL in Slovenski bibliografiji.

Bibliografija je sestavljena na podlagi po možnosti preverjenih podatkov v Slovenski bibliografiji 1945—1964, Bibliografiji članaka, rasprava i književnih radova knj. I—XI, Bibliografiji Jugoslavije 1950—1968, rokopisnem gradivu bibliografskega oddelka NUK v Ljubljani, in leksikografskega zavoda v Zagrebu, dopolnjena z lastnimi dognanji. V veliko pomoč so mi bili dragoceni strokovni nasveti osebja bibliografskega oddelka NUK.

Bibliografija je zaključena 5. septembra 1969.

A. LEPOSLOVJE

1. POEZIJA

- Oj, z bogom maj.* — Naš vzor 1907 str. 169. Podpis: Zorin. (rkp)
- Moj mir.* — Naš vzor 1907 str. 185—188. Podpis: Zorin. (rkp)
- Cilji.* — Naš vzor 1907 str. 251—253; 250. Podpis: Zorin. (rkp)
- Zdramite se, bratje!* — Naš vzor 1907 str. 329—351. Podpis: Zorin. (rkp)
- Ovele cvetke.* — Domače vaje 1908/09 str. 27—28. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Umira dan ...* — Domače vaje 1908/09 str. 45. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Utrinki.* (Sestri). — Domače vaje 1908/09 str. 58—60. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Življenje.* — Domače vaje 1908/09 str. 81—82. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Sklepi in upi.* — Domače vaje 1908/09 str. 92. Podpis: Ksenij. (rkp). = ... DS 1911 str. 252. Podpis: Ksaver.
- Življenje.* — Domače vaje 1908/09 str. 102—105; 119—120. Podpis: Ksenij. (rkp)
Objavljeni 3 soneti
- Piju X k zlatemu novomašnemu godu.* — Domače vaje 1908/09 str. 145—149.
Podpis: Ksenij. (rkp)
- Pesem mojega hrepenenja.* — Domače vaje 1908/09 str. 197—198. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Gazela.* — Domače vaje 1908/09 str. 209. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Vladarju narodov.* — Domače vaje 1908/09 str. 215—216. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Šimeon.* Slika iz l. 1885. — Domače vaje 1908/09 str. 228—252. Podpis: Zorin.
- Jesenske noči.* — Domače vaje 1908/09 str. 243—244. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Naš vrt.* — Domače vaje 1908/09 str. 245. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Božična romanca.* — Domače vaje 1908/09 str. 250. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Moja sveta noč.* — Domače vaje 1908/09 str. 261—265. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Jesenske noči.* — Domače vaje 1908/09 str. 273—275. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Slutnja.* — Domače vaje 1908/09 str. 327—328. Podpis: Ksenij. (rkp)
- V album.* — Domače vaje 1908/09 str. 348. Podpis: Ksenij. (rkp) = ... Plamen 1910/11 str. 129—150. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Cvet.* — Domače vaje 1908/09 str. 361—362. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Naša pesem.* — Domače vaje 1908/09 str. 386—388. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Želje.* — Domače vaje 1908/09 str. 406—408. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Spoznanje.* — Domače vaje 1908/09 str. 421—425. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Odkrito.* — Domače vaje 1908/09 str. 445—446. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Velikonočni odmev.* — Domače vaje 1908/09 str. 473. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Pomlad.* (*Sonetni venec*). — Domače vaje 1908/09 str. 474—488. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Med večnimi lilijami.* — Domače vaje 1908/09 str. 549—551. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Vir življenja.* — Domače vaje 1908/09 str. 585. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Pri kapeli.* — Domače vaje 1908/09 str. 633—634. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Izpoved.* — Domače vaje 1908/09 str. 716—717. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Po zmagi.* — Domače vaje 1908/09 str. 818—819. Podpis: Ksenij. (rkp)
- Tožna misel.* — DS 1910 str. 489. Podpis: Ksaver.
- Sodba.* — DS 1910 str. 498. Podpis: Ksaver.

- Materi-vodnici v slovo.* — Ob sklepu Alojzijevišča, 2. julija 1910. — S 1910 št. 147, str. 1. Podpis: Ks.
- Pogum.* — Plamen 1910/11 str. 5. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Razstaneek.* — Plamen 1910/11 str. 17—18. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Georgine.* — Plamen 1910/11 str. 22—25. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- V gozdu.* — Plamen 1910/11 str. 53—54. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Trenotki.* — Plamen 1910/11 str. 46—47. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- A. Medvedu.* — Plamen 1910/11 str. 49—51. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- V senci.* — Plamen 1910/11 str. 58. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Samota.* — Plamen 1910/11 str. 70—71. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Dalnji up.* — Plamen 1910/11 str. 79. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Prečastitemu gospodu vodji v god!* — Plamen 1910/11 str. 81—82. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Meje duha.* — Plamen 1910/11 str. 87. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Nedolžnosti.* — Plamen 1910/11 str. 106—107. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Moja ljubav.* — Plamen 1910/11 str. 120. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Planinska.* — Plamen 1910/11 str. 155—156. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Objavljeni dve pesmi
- Na pragu dneva.* — Plamen 1910/11 str. 176—179. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Padla zvezda.* — Plamen 1910/11 str. 195—194. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Materi.* — Plamen 1910/11 str. 212—213. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Klic.* — Plamen 1910/11 str. 219. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- V narodni noši.* — Plamen 1910/11 str. 255—256. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Umrlemu drugu.* — Plamen 1910/11 str. 250—255. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Pomladanska.* — Plamen 1910/11 str. 272—273. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Le Ti!* — Plamen 1910/11 str. 310—311. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Svidenje.* — Plamen 1910/11 str. 319. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Tercina.* — Plamen 1910/11 str. 335—334. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Izgubljeni maj.* — Plamen 1910/11 str. 392—398. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Težka noč.* — Plamen 1910/11 str. 415—416. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Spokornik.* — Plamen 1910/11 str. 450—451. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Pod oknom.* — Plamen 1910/11 str. 457—458. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Božični soneti.* — DS 1911 str. 27. Podpis: Ksaver.
- Objavljeni 3 soneti
- Molitev.* — DS 1911 str. 132. Podpis: Ksaver.
- Morska zvezda.* — Bg 1912 str. 26.
- Marija: Moja grenkost. Vladarica morja.* — Bg 1912 str. 61.
- Ko se poslaavlja mladost: Pomlad-Poletje. Nepomlad. Mož.* — Dm Društvenik 1912 str. 50—51. Podpis: Ks. K.

2. PROZA

- Pod avstrijskim in francoskim orlom.* — Domače vaje 1905/06 str. 6—20. Podpis: Sorodolski. (rkp)
- Povest o rokovnjačih.

- Brez matere.* Črtica. — Domače vaje 1905/06 str. 16—17. Podpis: Podratitovčan (rkp)
- Prva služba.* Idilica. — Domače vaje 1905/06 str. 23—25; 27—31. Podpis: Podratitovčan. (rkp)
- Prijateljja.* Črtica. — Domače vaje 1905/06 str. 30—31. Podpis: Podratitovčan. (rkp)
- Spoboden.* — Domače vaje 1905/06 str. 31—32. Podpis: Podratitovčan. (rkp)
- Ubežnik.* — Domače vaje 1905/06 str. 32—34. Podpis: Podratitovčan. (rkp)
- Vstal je!* ... Domače vaje 1905/06 str. 417—421. Podpis: Sorodolski. (rkp)
- Per aspera ad astra.* Roman iz zgodovine škofjeloškega gradu. — Domače vaje 1906/07; 1907/08. (rkp)
Podatek po avtorjevem spominu.
- Moj maj.* — Naš vzor 1907 str. 6—11. Podpis: Nekrasov. (rkp)
- Majevo slovo.* — Naš vzor 1907 str. 197—202. Podpis: Nekrasov. (rkp)
- Ahasver v sneti noči.* Bajna slika. — Domače vaje 1908/09 str. 251—261. Podpis: Nemirovič. (rkp)
- Med trpini.* Roman. — Domače vaje 1908/09 str. 415—421; 433—442; 453—456; 489—497; 509—518; 529—539; 565—570; 605—612; 645—654; 685—696; 705—710; 725—731; 749—755; 779—786; 793—809; 834—850; 857—867; 885—892; 909—915. Podpis: Ksaver Koblar. (rkp)
- Ločitev.* — Plamen 1910/11 str. 6—11. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Grobodi živih.* — Plamen 1910/11 str. 65—70. Podpis: Ks. Koblar. (rkp)
- Sveta noč dveh zapuščenih.* — S 1911 št. 294 priloga str. 1. Podpis: Ks. Koblar.
- Delavčeva družina.* — Dm Društvenik 1912 str. 3—5. Podpis: Ks. K.
- Imenitni ljudje.* — Dm Društvenik 1912 str. 10—11; 18—20; 27—28; 34—36; 42—44; 51—53; 58—60. Podpis: Fr. Cvet.
- Visoki in nizki.* Slika. — Dm Društvenik 1912 str. 67—69; 75—76. Podpis: Ks. K.
- Roža na grobu gospoda Janeza.* — Dm Društvenik 1912 str. 83—84. Podpis: Ks. Koblar.
- Zgodba.* — Dm Društvenik 1912 str. 90—91. Podpis: Ks. K.
- Dominik.* Životopis slavnega patriota. — S 1912 št. 235 str. 1—2. Podpis: Ks. Koblar.
- Klavir.* — S 1912 št. 228 str. 1—2. Podpis: Ks. Koblar. = ... Narodni vestnik 1913 str. 172. Podpis: Ks. Koblar.
- Očetov sen.* — SIT 1913 št. 19 str. 3—4. Podpis: F. K.
- Francu Uršiču.* — Zora 1913/14 str. 276—277.
Nekrolog.
- Željarji.* Rojaku ob šestdesetletnici spisal Franc Koblar. — G 1914 št. 24 str. 1. Antonu Koblarju.
- Spomin.* — G 1915 št. 1 str. 2. = ... IG 1915 str. 152—154.
- Sv. Trije kralji.* Božična zgodba. — IG 1915 str. 162—164.
- Bratom.* — S 1915 št. 249 str. 1.
- 4. septembra.* Iz dnevnika. Pavletu Rupniku v spomin. — S 1915 št. 249 str. 2.
- Berač.* — IG 1916 str. 29.
- Zgodba o revščini.* — IG 1916 str. 481.

B. PREVODI

- Fr. Grillparzer: Ljubezni in morja valovi.* (Des Meeres und der Liebe Wellen.) — ok. l. 1910. (rkp)
Uprizorjeno v Zeleznikih 1. jan. 1911.
Ref.: S 1912 št. 60; 1926 št. 250.
- Friedr. Hebbel: Klara.* (Maria Magdalena.) — ok. l. 1910/11. (rkp)
Uprizorjeno v Zeleznikih l. 1922.
- K. Schönherr: Cigani.* (Karnerleut.) — ok. l. 1910/11. (rkp)
- E. Tomić: Pastorek.* (Pastorak.) — ok. l. 1910/11. (rkp)
- Fr. Grillparzer: Prababica* (Die Ahnfrau), — ok. l. 1911.
Uprizorjeno v Zeleznikih l. 1911 in v Kranju 1915.
- Willhardt: Bele rože.* — ok. l. 1911. (rkp)
Uprizoritev na Ljudskem odru v Lj. 4. januarja 1912.
Ref. S 1912 št. 5; 4; 5.
- J. Jørgensen: Naša ljuba Gospa Danska.* (Vor Frue af Danmark.)
Naša moč 1912 št. 2 str. 1; 3 str. 1—2; 4 str. 1—2; 5 str. 1; 6 str. 1; 7 str. 1;
8 str. 1; 9 str. 1; 10 str. 1; 11 str. 1; 12 str. 1; 13 str. 1—2; 14 str. 1; 15 str. 1;
16 str. 1; 17 str. 1; 18 str. 1; 19 str. 1; 20 str. 1; 21 str. 1—2; 22 str. 1; 24 str. 1;
25 str. 1; 26 str. 1; 27 str. 1; 28 str. 1; 29 str. 1—2; 30 str. 1; 31 str. 1; 32 str.
1—2; 33 str. 1—2; 34 str. 1—2. Podpis: Iv.[!] Koblar.
Prevod iz nemščine: Unsere liebe Frau von Dänemark.
- O. Ludwig: Stari gozdar.* (Erbförster). — ok. l. 1912. (rkp)
Podatek po prevajalčevem spominu.
- I. Vojnović: Ekvinokcij.* — ok. l. 1912. (rkp)
Uprizorjeno v Zeleznikih 20. okt. 1912.
- Rumena vrtnica.* Cvetličja pravljica v enem dejanju. Po C. Crome-Schweriag
Fr. Ks. Koblar. — V 1915 str. 91—95.
- B. Prus: Iz starih egiptovskih legend.* — Slovenska družina 1918/19 str. 351—354.
Brez podpisa.
- In rešili so se.* Poljsko spisal Wlad. St. Reymont. — S 1919 št. 139 str. 1—2.
Brez podpisa.
- Antek.* Poljsko napisal Boleslav Prus. — S 1919 št. 148 str. 1—2; 149 str. 1; 150
str. 2; 151 str. 1; 152 str. 1—2; 154 str. 1—2; 155 str. 1. Brez podpisa.
- Kapitan Dodero.* Italijanski napisal A. G. Barilli. — Večerni list 1919 št. 97
str. 8; 98 str. 8; 99 str. 8; 100 str. 8; 101 str. 8; 102 str. 8; 103 str. 8; 104 str. 8;
105 str. 8; 106 str. 7—8. Brez podpisa.
- Mladi kralj.* (Oscar Wilde. Poslovenil F. K.) — S 1920 št. 11 str. 1—2; 12 str. 1;
13 str. 1—2.
Prevod iz nemščine.
- »Karkoli se zgodi — naj udari vame...« (Sofoklej; Kralj Edip.) Štefan Že-
romski. Iz poljščine preložil Fr. Koblar. — S 1920 št. 15 str. 1—2.
- Mrak.* Štefan Žeromski. Iz poljščine prevedel Fr. Koblar. — S 1920 št. 19 str.
1—2; 20 str. 1—2.
- Brata.* Spisala Eliza Orzeszkowa. Iz poljščine prevedel Fr. Koblar. — S 1920
št. 166 str. 1—2; 167 str. 2; 170 str. 1; 171 str. 1; 173 str. 1; 175 str. 2; 176

- str. 1; 177 str. 1—2; 178 str. 1—2; 179 str. 1; 180 str. 1; 181 str. 1; 182 str. 1; 183 str. 1; 184 str. 1—2; 186 str. 1; 187 str. 1; 188 str. 1—2; 189 str. 1; 190 str. 1—2; 191 str. 1—2; 192 str. 1.
- Sebični orjak*. Pravljica. Spisal Oscar Wilde. Poslovenil Fr. K. — S 1920 št. 294 božična priloga str. 2.
Prevod iz nemščine.
- H. Schottenbach: Po dvanajstih letih*. Ljudska igra v 4 dejanjih... priredil Fr. Koblar. V Lj. 1925. 82 str. 80. (Ljudski oder 5.)
Ref.: J[ože] D[ebevec], M 1924 str. 471.
- Fr. Schiller: Kovarstvo in ljubezen*. Meščanska žaloigra. — ok. l. 1924. (rkp)
Uprizoritev v Lj. Drami 1. dec. 1926.
- Leonid Leonov: Iz romana Jazbeci. Tretja noč na straži*. (Tretjega dela 6. poglavje.) — DS 1927 str. 175—176. Brez podpisa.
- Boleslav Prus: Faraon. I—III. del*. Iz poljščine prevedel France Koblar. — Lj. Jugoslovanska knjigarna 1932—35. (Ljudska knjižnica 48—50.)
Na str. 7—15 razprava o avtorju in delu. Podpis: F. K.
Ref.: Tine Debeljak, DS 1935 str. 545—547. — France Vodnik, S 1935 št. 96 str. 5 — M 1935 str. 195—194. — J. A. Glonar, Sdb 1935 str. 230—232.
- G. E. Lessing: Hamburška dramaturgija*. (Hamburgische Dramaturgie 1769—1867.) Prevedel, uvod in komentar napisal France Koblar. — V Lj. CZ 1956. 481 + (II) str. 8°.
Na str. 5—42: *Lessing in Hamburška dramaturgija*.
Na str. 401—486: *Opombe*.
Ref.: Vladimir Kralj, NRazgl 1957 str. 154. — [Dušan Pirjevec] -n-c, LdP 1957 št. 68 str. 6. — Branko Rudolf, NSd 1957 str. 645—649.
- Boleslav Prus: Faraon. Zgodovinski roman*. Prevedel France Koblar. Lj. Mladinska knjiga 1967. 644 str. 80.
Predelan prevod iz l. 1932—35.
Na str. 611—645: *Boleslav Prus in njegov Faraon*.
Ref.: Sl(avko) Ru(pel), PDK 1967 št. 249.

C. KULTURNOPOLITIČNA PUBLICISTIKA

- Nekaj misli ob zibelki »Našega vzora«*. — Naš vzor 1907 str. 1—14. Podpis: Urednik.
- Kritikom*. — Zora 1912/15 zv. 9 platnice. Podpis: Carniolus II.
Proti kritikom razmer v katoliških visokošolskih društvih v Gorenju.
- Se en kritik*. — Zora 1912/15 zv. 9 platnice. Brez podpisa.
Kult-polit. polemika z I. Pregljem ob uprizoritvi Grillparzerjeve »Prababice« v Ljudskem domu v Kranju pod režijo Fr. Koblarja.
Ref.: [Ivan Pregelj] L. J. G 1915 št. 14.
- Zborovanje slovenskega dijaštva na Dunaju*. — S 1915 št. 270 str. 2—5.
- Katolicizem in literatura*. Referat na dijaškem zborovanju ob priliki katoliškega shoda v Ljubljani. — Zora 1915/14 str. 36—40; 82—85.
- K »Prababici« drugič*. — Zora 1915/14 zv. 2 platnice.
Replika na Pregljevo kritiko uprizoritve Grillparzerjeve »Prababice«.
Ref.: [Ivan Pregelj] dr. P., G 1915 št. 48.

- O vsedijski podporni akciji na Dunaju.* — Zora 1915/14 str. 98—99.
- K »Prababici« zadnjič.* — Zora 1915/14 zv. 5—4 platnice.
- Dr. Fr. Foerster.* — Zora 1915/14 str. 188—192.
- Dunajska podporniška akcija in »Omladina«.* — Zora 1915/14 str. 196—197.
- Masaryk na Dunaju.* — Zora 1915/14 str. 206. Podpis: Fr. K.
- Iz naše dneve kulture.* — DS 1925 št. 1 platnice. Brez podpisa.
4 glose: 1. o Fr. Govekarju; 2. o I. C. Oblaku; 3. o anonimnem kritiku A. Vodnika Zalostne roke v DS 1922; 4. o Govekarjevi in Zarnikovi gledališki kritiki.
- Iz naše dneve kulture. Balada o baladi v prozi.* — DS 1925 št. 5 platnice. Brez podpisa.
Glosa o Preglju, Govekarju in Finžgarju.
- Iz naše dneve kulture.* — DS 1924 št. 1 platnice. Brez podpisa.
3 glose: 1. o E. Ganglu; 2. o J. Jutru; 3. o Fr. Govekarju in M. Zarniku.
- Iz naše dneve kulture: [1.] Iz univerzalnega besednjaka »Ijubljanskega« gledališkega kritika. [2.] O znanstveni in stilistični antitezi.* — DS 1924 št. 2. platnice. Brez podpisa.
1. O Milutinu Zarniku; 2. O Metodu Dolencu.
- Iz naše dneve kulture ali o posebnostih slovenske žurnalistike. Dvoje kulturnih ugotovitev.* — DS 1925 št. 1 platnice. Brez podpisa.
- Iz naše dneve kulture. Kaj ni pragmatična zgodovina.* — DS 1925 št. 8 platnice. Brez podpisa.
- »Dom in svet« v letošnjem letu.* — S 1925 št. 45 str. 4. Podpis: France Koblar in Francè Stelè.
- Iz naše dneve kulture. Odgovor in pojasnilo.* — DS 1926 št. 5 platnice.
Odgovor na članek: Jerneja Stanteta: Gospodu Francetu Koblarju, uredniku Doma in sveta. Mladina 1926/27 str. 24.
- Stiridesletnica.* — DS 1927 str. 1—5.
Ob 40-letnici Doma in sveta.
- Iz naše dneve kulture. [1.] Pravica kladiva. Podpis: F. K. [2.] Prešeren. Brez podpisa.* — DS 1927 št. 1.
1. proti VI. Levstiku; 2. proti Smrekarjevi karikaturi prešernoslovcev.
- Iz naše dneve kulture. [1.] Kulturnik. [2.] Publicist. [3.] Nov klasik. [4.] Točno. [5.] Zahvala in izjava.* — DS 1927 št. 5 platnice.
1. in 2.: epigrami Franu Erjavcu ml.; 3. o E. Ganglu. 4. o zagreškem »Vijencu«. 5. o Franu Erjavcu ml.
- Iz naše dneve kulture. Fran Erjavec ml.* — DS 1927 št. 4 platnice.
- Pišimo o bridkosti današnje knjige.* — S 1927 št. 245 str. 4
- Slovo od zaščitnika slovenske kulture.* — S 1928 št. 128 str. 3.
Govor ob smrti prelata A. Kalana.
- Anton Koblar.* — S 1928 št. 181 str. 3. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Naša informaciona služba.* — DS 1929 št. 5 platnice. Podpis: F. K.
Odgovor na trditve J. Sedivyja v Mladiki 1929 str. 189 o reviji Slavische Rundschau.
- Anton Koblar.* — KMD 1929 str. 99. Brez podpisa.
- Stjepan Radić.* — KMD 1929 str. 100—101. Brez podpisa.
- Za kulturno vzajemnost.* — S 1929 št. 107 str. 1.
Ob sestanku jugosl. PEN kluba.

- Naša skrivnost.* — DS 1950 str. 1—5.
O usodi slovenstva.
- Vrednost javnega dela.* — DS 1950 str. 195—196.
- O slovenskih kulturnih razmerah in »črnem kruhu«.* — S 1951 št. 4 str. 7.
Ob polemiki z Jos. Vidmarjem.
- Na prelomu.* — DS 1955 str. 1—5.
Popravek k članku: ovitek št. 5.
- Andrej Kalan.* — DS 1955 str. 225. Brez podpisa.
Nekrolog.
- Naovkrižja in nasprotja.* — DS 1956 str. 557—547.
Ref.: [Jože Debevec] -c, S 1957 št. 54. — Straža v viharju 1957 str. 114; str. 118.
- Petdeset let.* — DS 1957/58 str. 1—6.
Ob 50-letnici Doma in sveta.
- Metode.* — Dejanje 1958 str. 508.
Odgovor na »Kritikoc« v DS 1958, št. 7.
- Naš radio in naše kulturno žioljenje.* (S sliko). — Naš val 1958 str. 45.
- Razstava slovenske knjige ... Govor prof. Koblarja.* — PonS 1958 št. 40 str. 2.
- O slovenski znanstveni knjigi.* — V knjigi: Slovenska knjiga 1918—1958. Lj. — 1958 str. 6—8.
- Radio.* — Spominski zbornik Slovenije. Lj. 1959 str. 519—522.
O delu Radia Ljubljane do l. 1958.
- Oseba in kultura.* Bohinjski teden. Zbornik predavanj SKAD Zarje v letu 1959. Lj. 1940 str. 25—32.
Ref.: J[ez]a [Maks], Dejanje 1959 str. 287—288.
- Dolazak slovenskih književnika. Izjava predsednika Društva slovenskih književnika prof. Franca Koblara o kulturnim vezama Slovenaca i Hrvata.* — Jutarnji list [Zgb] 1940 št. 10.125 str. 15.
- Program v radiu 1940—41.* Iz govora vodje programskega oddelka prof. Fr. Koblarja. — Radio Ljubljana 1940 št. 41 str. 1—5.
- Bodimo domovine vredni.* — SPor 1945 št. 1.
Ob osvoboditvi Ljubljane.
- Devetdeset let.* — GSM 1954 št. 1 str. 1—6.
Ob 90-letnici Slovenske matice.
- Slovenska matica praznuje svojo 90-letnico.* Besede podpredsednika dr. Franceta Koblarja na jubilejni seji. — SPor 1954 št. 260 str. 4.
- Praznik Slovenske matice.* — NRazgl 1964 št. 24 str. 1.
Govor na proslavi 100-letnice Slovenske matice.
- Ustoarjalne dileme.* Govorijo letošnji Prešernovi nagrajenci... France Koblar. NRazgl 1969 str. 74.

D. LITERARNA ZGODOVINA IN KRITIKA

1. ČLANKI, RAZPRAVE IN ESEJI

- Andrej Čebokli.* — DS 1925 str. 245. Podpis: Uredništvo.
Nekrolog.
- Josip Stritar.* — S 1925 št. 269 str. 1.
Nekrolog.

- Ivan Pregelj.* — DS 1924 str. 36—41.
- Ksaver Meško.* Misli ob jubileju. — DS 1924 str. 142—145.
- Pravda o Veroniki Deseniški.* Odgovor Franu Albrechtu. — DS 1925 str. 65—64.
Odgovor na članek: Fran Albrecht, Slovenska kritika, LZ 1924 str. 759—760.
- Pravda o Veroniki Deseniški.* Drugi odgovor Franu Albrechtu. — DS 1925 str. 189—192.
Odgovor na članek: Fran Albrecht, Epilog »Veroniki Deseniški«, LZ 1925 str. 245—249; 311—314.
- 1800—1925.* — DS 1925, str. 257.
Reminiscence ob 125-letnici Prešernovega rojstva.
- Dooje recitacijskih večerov.* — S 1925 št. 253 str. 3. Podpis: Fr. K.
Ocena literarnih del Srečka Kosovela, Silvestra Škerla, Iva Grahorja, Vinka Košaka, Janeza Zagarja.
- Univ. prof. dr. Ivan Prijatelj, petdesetletnik.* — S 1925 št. 290 str. 2.
- 1876—1926.* — DS 1926 str. 161. Brez podpisa.
Ob 50-letnici rojstva Ivana Cankarja.
- Dr. Fran Detela.* — DS 1926 str. 221. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Recitacijski večer.* — S 1926 št. 108 str. 6. Podpis: Fr. K.
Recitacijski večer del Frana Oniča, Vladimirja Premruja in Jerneja Stanteta.
Prim.: Odgovor in pojasnilo. — DS 1926 št. 5 platnice.
- Leopold Turšič.* — DS 1927 str. 185. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Leonid Leonov: Jazbeci.* — DS 1927 str. 187—188. Podpis: F. K.
Esej o delu: Leonid M. Leonov, Baruski.
- Franz Werfel: Paulus unter den Juden.* Dramatična legenda v šestih slikah. — DS 1928 str. 91—95. Podpis: F. K.
- Brand, Peer Gynt, Cesar in Galilejec.* Ob stoletnici Henrika Ibsena. — DS 1928 str. 125—124. Podpis: F. K.
- Ob stoletnici Leva Nikolajeviča Tolstega.* — DS 1928 str. 218—220.
- Grazia Delledda: Beg v Egipet.* — DS 1928 str. 278—280. Podpis: F. K.
- Dve petdesetletnici.* — KMD 1928 str. 65—67. Podpis F. K.
Otona Župančiča in Silvina Sardenka.
- Ze slovanské poesie. Oton Župančič.* (Z rukopisu prel. A. Č). — Slovanský přehled 1928 str. 161—164.
Ref.: Fran Albrecht, LZ 1928 str. 446.
- Ob petdesetletnici Otona Župančiča.* — S 1928 št. 18 str. 1. Brez podpisa.
- Župančičeva pesniška osebnina.* — S 1928 št. 18 str. 3. Podpis: F. K.
- Adolf Robida.* — S 1928 št. 52 str. 4. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Henrik Ibsen.* — S 1928 št. 64 str. 6.
- Ivana Preglja Izbrani spisi.* — S 1928 št. 82 str. 17. Podpis: F. K.
Načrt zbirke.
- Velikemu geniju Rusije, slovanstva, človeštva.* Ob stoletnici Leva Nikolajeviča Tolstega. — S 1928 št. 196 str. 5. Podpis: F. K.
- Slovenska književnost v zadnjih desetih letih.* — V zborniku: Slovenci v desetletju 1918—1928. Lj. 1928 str. 642—659.
Ref.: [France Stele] Frst, DS 1929 str. 126. — Josip Vidmar, LZ 1929 str. 181—184.

- Fjodor Gladkov: Cement.* — DS 1929 str. 47—49. Podpis: F. K.
- O kritični metodi Jos. Vidmarja in še nekaj pripomb.* — DS 1929 št. 4 platnice.
Replika na Vidmarjevo kritiko v LZ 1929 str. 181—184.
- Wl. St. Reymont: Kmetje.* (Ob izd. Slovenske matice.) — DS 1929 str. 213—214.
Podpis: F. K.
- Anton P. Čehov.* — DS 1929 str. 225. Podpis: F. K.
- Ivo Vojnovič. 9. oktobra 1857 do 30. avgusta 1929.* — DS 1929 str. 225. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Hugo von Hofmannsthal.* — DS 1929 str. 224. Podpis: F. K.
- Knut Hamsun.* — DS 1929, str. 224. Podpis: F. K.
- Anton Leskovec.* — DS 1930, str. 43. Brez podpisa.
Nekrolog.
- Anton Leskovec. Spominska študija.* — DS 1930 str. 92—96.
- Zapisek o Leskovčevem »Juriju Plebarnarju«.* — DS 1930 str. 122. Podpis: F. K.
- Stoletnica Kranjske čbelice.* — DS 1930 str. 288—289.
- Anton Leskovec.* — GL Drama 1930/31 št. 4 str. 1—3.
Nekrolog.
- Pisatelj Anton Leskovec.* — S 1930 št. 20 str. 6. Podpis: F. K.
- F. S. Finžgar.* — DS 1931 str. 1—6; 119—159.
- Leostik pisatelj in kulturni delavec.* — S 1931 št. 166 str. 3.
- Boleslav Prus.* — V knjigi: B. Prus, Faraon. I. del. Lj. 1932 str. 7—13.
- Slovenska književnost.* — KMD 1932 str. 50—53.
Razvojni pregled slovenske književnosti.
- France Bevk.* — DS 1933 str. 183—190; popravek št. 5 platnice.
- Prelat Andrej Kalan.* — Sja 1933 št. 23 str. 1. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Slovenski in katoliški roman.* (s sliko). — S 1933 št. 293 str. 16.
- Domovina v delu Ksaverija Meška.* Podoba časa in zemlje. Za pisateljevo šestdesetletnico. — DS 1934 str. 394—412.
- Repičeva Tonica je res Meškova ne Murnova.* — DS 1935 str. 112. Podpis: F. K.
O črtici »Repičeva Tonica« v SN 1897 št. 31—33.
- Pisma Josipa Stritarja bratu Andreju.* — DS 1936 str. 291—308.
- Cankarjevo delo.* Iz govora prof. dr. Franceta Koblarja ob priliki 60-letnice Ivana Cankarja dne 30. oktobra t.l. — S 1936 št. 46 str. 2.
Odlomki govora.
- Dr. Jože Puntar.* — Sja 1937 št. 31 str. 3. Podpis: F. K.
Nekrolog.
- F. S. Finžgar.* Odlomek iz jubilejnega članka. — GL Drama 1938/39 št. 2 str. 11—14.
- Karel Čapek.* — Sja 1938 št. 52 str. 3. = ... Slovenski list 1939 št. 107 str. 6.
Podpis: F. K.
Nekrolog.
- Oton Zupančič.* Govor ob proslavi njegove 60-letnice v Narodnem gledališču. — SJ 1938 str. 5—7.
- Ivan Cankar.* Govor na spominski akademiji ob 20-letnici njegove smrti. — Dejanje 1939 str. 49—52.

- Zapuščina Jožeta Coelbarja.* — M 1939 str. 25.
- Anton Leskovec.* — M 1939 str. 588—589.
- Delo Ivana Cankarja v Zadruzi.* — SJ 1939 str. 170—175; 1941 str. 58—86.
- Slovensko leposlovje od l. 1918—1938.* — Spominski zbornik Slovenije, Lj. 1939 str. 264—274.
- Novija slovenska drama.* (Perveo Joza Živković.) — Savremenik [Zgb] Knj. I, 1940 str. 228—230.
- Jernej Levičnik in njegova pesnitev »Katoliška cerkev«.* Slovstveno-zgodovinski prispevek. — Č 1941 str. 225—242; 297—342. — Ref.: [Tine Debeljak], S 1942 št. 72.
- Prešeren.* Odlomki iz dveh predavanj. — Dejanje 1941 str. 1—8.
- Prešeren.* Misli ob Prešernovem tednu in stoletnici Poezije. — KMD 1947 str. 148—152.
- Dragotin Kette.* Ob 50-letnici smrti. — SPor 1949 št. 98 str. 5. Podpis: F. K.
- Ljubljanska dijaška »Zadruga«.* — SR 1949 str. 75—110; 184—230. — Povzetek v francoščini.
- France Bevk.* Ob šestdesetletnici. Odlomki za monografijo. — NS 1950 str. 865—879; 969—985; 1078—1093. — Str. 1095—1096: *Bibliografija Bevkovih del.* — Kot avtor je pomotoma naveden France Kidrič.
- Člani ljubljanske dijaške Zadruge.* — SR 1950 str. 156—166.
- Franc S. Finžgar.* — KMD 1951 str. 75—81.
- Gregorčičev »Planinski raj«.* Ob jutrišnjih slovesnostih na Gregorčičevem rojstnem domu in njegovem grobu, (s sliko). — LD 1951 št. 24 str. 4.
- Simona Gregorčiča rojstni dom.* — SPor 1951 št. 172 str. 4.
- O Jurčičevih dramatskih načrtih.* — SR 1951 št. 197—222. Popravek in dopolnilo: SR 1954 str. 355—356. — Povzetek v francoščini.
- Mohorjeva povest.* — KMD 1953 str. 91—94. — Z avtorjevo sliko in biografskimi podatki.
- Shakespeare v slovenskih prevodih.* — GMS 1954 str. 39—41. Podpis: F. K.
- Slovenačka proza za posljednih pedeset godina.* Sa slovenačkog rukopisa preveo T[one] P[otokar]. — V knjigi: Odabrane slovenačke novele 1900—1950. Sarajevo 1954 str. 5—27.
- Josip Klemenčič.* — SR 1954, str. 281—289.
- Govor ob odkritju nagrobnika Otonu Župančiču.* — NRazgl 1955 str. 296.
- Ivan Gornik.* Prispevek k Stritarjevi dobi. — SR 1956 str. 118—147. — Povzetek v francoščini.
- Spominu Ferda Kozaka.* Besede ob krsti 11. decembra 1957. — NRazgl 1957 str. 607—608.
- Matevž Raonikar-Požencan.* Ob dvestoletnici Vodnikovega rojstva. Obz 1958 str. 190—192. Podpis: F. K.
- Slovo od pisatelja Ivana Preglja.* — Književni glasnik MD 1960 str. 8—9.
- Simon Gregorčič.* Njegov čas, življenje in delo. (Opremila Miša Bernik.) — Lj.

- SM 1962. 455 + (I) str. s slikami. 4°.
 Ref.: Jože Pogačnik, NRazgl 1965 str. 164. — Jože Siferer, Sdb 1965 str. 355—359. — Jože Gregorič, Nova pot 1965 str. 532—534. — Bogo Teply, NO 1964 str. 138—140.
- Slovstvena zgodovina*. — V knjigi: Zbornik razprav in člankov »Slovenska Matrica 1864—1964«. Lj. 1964 str. 71—107.
- France Bevč*: *Kaplan Martin Čedermac*. (Opombe: France Koblar.) — Lj. DZS 1966. Klasje 41.
 Str. 201—221: *Opombe*.
- Boleslav Prus in njegov Faraon*. V knjigi: B. Prus: Faraon. Lj. 1967 str. 611—645.
Prvi zvezek Gregorčičevih Poezij, njih nastanek in zgodba rokopisa. — V knjigi: Simon Gregorčič, Poezije 1882. Faksimile rokopisa iz NUK. V Lj. 1967 str. III—XIX.
- Spremna beseda*. V knjigi: H. von Kleist, Princ Homburški.
Michael Kohlhaas. Lj. 1969 str. 160—165; 176—185.

2. ČLANKI ZA SLOV. BIOGR. LEKSIKON

Podpis: Kr.

- Kette Dragotin*. — I (zv. 5, 1928) str. 452.
Kmet Marija. — I (zv. 5, 1928) str. 469.
Koblar France. — I (zv. 5, 1928) str. 479. Brez podpisa.
Kosovel Srečko. — I (zv. 4, 1952) str. 532—555.
Kozak Juš. — I (zv. 4, 1952) str. 541.
Kraigher Alojz. — I (zv. 4, 1952) str. 546—547.
Krek Frančišek. — I (zv. 4, 1952) str. 557.
Kremžar M. Elizabeta. — I (zv. 4, 1952) str. 570.
Kristan Etbin. — I (zv. 4, 1952) str. 572—573. Podpis Kr. in /Avgust/ Pir/jevec.
Lah Ivan. — I (zv. 4, 1952) str. 604—605.
Leben Stanko. — I (zv. 4, 1952) str. 651.
Leskovec Anton. — I (zv. 4, 1952) str. 638—659.
Levec Anton. — I (zv. 4, 1952) str. 640. Podpis: Kr. in /Janko/ P/ole/c.
Levičnik Jernej. — I (zv. 4, 1952) str. 648—650.
Levičnik Jožef. — I (zv. 4, 1952) str. 650—651. Podpis: Kr. in /Stanko/ Pr/emrl/.
Levstik Vladimir. — I (zv. 4, 1952) str. 659—661.
Linhart Anton Tomaž. — I (zv. 4, 1952) str. 664—672.
Lovrenčič Joža. — I (zv. 4, 1952) str. 682—685.
Maister Rudolf. — II (zv. 5, 1955) str. 14—15.
Majcen Stanko. — II (zv. 5, 1955) str. 24.
Malešič Matija. — II (zv. 5, 1955) str. 36.
Mandele Valentin. — II (zv. 5, 1955) str. 40—42.
Maselj Fran Podlimbarski. — II (zv. 5, 1955) str. 66—68.
Mazovec Ivan. — II (zv. 5, 1955) str. 77.
Medved Anton. — II (zv. 5, 1955) str. 79—84.
Merhar Alojzij (Silvin Sardenko). — II (zv. 5, 1955) str. 96—97.
Mesar Ivan. — II (zv. 5, 1955) str. 101.

- Meško Ksaver.* — II (zv. 5, 1935) str. 103—105.
Milčinski Fran. — II (zv. 5, 1935) str. 124—125.
Mrzel Ludvik. — II (zv. 6, 1935) str. 161.
Murnik Rado. — II (zv. 6, 1935) str. 178.
Neubauer Franjo. — II (zv. 6, 1935) str. 200.
Novačan Anton. II (zv. 6, 1935) str. 205—206.
Novy Lili. — II (zv. 6, 1935) str. 209.
Ogrinec Josip. — II (zv. 6, 1935) str. 221—222.
Okorn Janez. — II (zv. 6, 1935) str. 224.
Opeka Mihael. — II (zv. 6, 1935) str. 226—227. Podpis: Kr. in /Franc Ks./
L/u/k/m/a/n.
Pagliaruzzi Josip. — II (zv. 6, 1935) str. 245—245.
Pahor Josip. — II (zv. 6, 1935) str. 249—250.
Pajk Janko. — II (zv. 6, 1935) str. 251—256.
Pajk Peter. — II (zv. 6, 1935) str. 256—257.
Pajkova Paulina. — II (zv. 6, 1935) str. 257—259.
Perko Pabel. — II (zv. 6, 1935) str. 308.
Pesjakova Luiza. — II (zv. 6, 1935) str. 316—318.
Peterlin Alojzij. — II (zv. 7, 1949) str. 321.
Peterlin-Petruška Radivoj (Franc). — II (zv. 7, 1949) str. 322—323.
Piber Jože. — II (zv. 7, 1949) str. 356.
Pirc Alojzij. — II (zv. 7, 1949) str. 359.
Pirec Alfonz. — II (zv. 7, 1949) str. 358—359.
Plestenjak Jan. — II (zv. 7, 1949) str. 380—381.
Podbevošek Anton. — II (zv. 7, 1949) str. 359.
Podkrajšek Fran-Harambaša. — II (zv. 7, 1949) str. 399—400.
Podmilščak Josip (Andrejčkov Jože). — II (zv. 7, 1949) str. 401—402.
Pogačnik Ferdinand. — II (zv. 7, 1949) str. 407—408.
Pogačnik Jože. — II (zv. 7, 1949) str. 409.
Poljanec Ljudmila. — II (zv. 7, 1949) str. 437.
Potočnik Blaž. — II (zv. 7, 1949) str. 458—460.
Potrč Ivan. — II (zv. 7, 1949) str. 464—465.
Poznik Radivoj. — II (zv. 7, 1949) str. 468—469.
Pregelj Ivan. — II (zv. 8, 1952) str. 481—486.
Prelesnik Matija. — II (zv. 8, 1952) str. 486—487.
Premk Josip. — II (zv. 8, 1952) str. 489—490.
Premru Vladimir. — II (zv. 8, 1952) str. 494.
Prijatelj Ivan. — II (zv. 8, 1952) str. 571—578.
Prunk Ljudmila-Utoa. — II (zv. 8, 1952) str. 587.
Pucelj Ivan. — II (zv. 8, 1952) str. 590.
Podpis: S/ilvo K/ranjec/ in Kr.
Pucelj Janez. — II (zv. 8, 1952) str. 591.
Pugelj Milan (Emil). — II (zv. 8, 1952) str. 595.
Puntar Josip. — II (zv. 8, 1952) str. 599—600.

- Ravnikar-Požencan Matevž.* — III (zv. 9, 1960) str. 48—52.
Regali Josip. — III (zv. 9, 1960) str. 64.
Remec Alojzij. — III (zv. 9, 1960) str. 78—79.
Remec Franc Jos. — III (zv. 9, 1960) str. 80.
Remec France. — III (zv. 9, 1960) str. 80.
Res Alojzij. — III (zv. 9, 1960) str. 86.
Resman Ivan. — III (zv. 9, 1960) str. 86—87.
Ribičič Josip. — III (zv. 9, 1960) str. 95.
Rob Ivan. — III (zv. 4, 1960) str. 111.
Robida Adolf. — III (zv. 9, 1960) str. 115—116.
Robida Ivan. — III (zv. 9, 1960) str. 116—117.
Rojec Franc. — III (zv. 9, 1960) str. 126.
Rozman Ivan. — III (zv. 9, 1960) str. 148.
Sadar Ivan. — III (zv. 9, 1960) str. 180—181.
Samec Janko. — III (zv. 9, 1960) str. 193.
Sambaher Edvard. — III (zv. 9, 1960) str. 196.
Samotorčan Josip. — III (zv. 9, 1960) str. 197—198.
Savišek Slavko (Jakob). — III (zv. 9, 1960) str. 208.
Sebenikar Matilda, r. Tomšič. — III (zv. 10, 1967) str. 258.
Sekovanič Franc (p. Krizostom). — III (zv. 10, 1967) str. 277—278.
Seliškar Anton. — III (zv. 10, 1967) str. 280—281.
Seliškar Tone. — III (zv. 10, 1967) str. 281—282.
Semrajc Martin. — III (zv. 10, 1967) str. 285—286.
Sever Ivo. — III (zv. 10, 1967) str. 298.
Sever Sonja r. Kamplet. — III (zv. 10, 1967) str. 300—301.
Silvester Radoslav (Franc). — III (zv. 10, 1967) str. 308—309.
Simandl Dragotin. — III (zv. 10, 1967) str. 309.
Sivec Franc. — III (zv. 10, 1967) str. 321.
Skalický Zdenko. — III (zv. 10, 1967) str. 325.
Sket Jakob. — III (zv. 10, 1967) str. 330—332.
Skofič (Škofič) Franc. — III (zv. 10, 1967) str. 333.
Skrinjar Marija r. Manfreda. — III (zv. 10, 1967) str. 338—339.
Skvarča M. Stanislava (Marija). — III (zv. 10, 1967) str. 343.
Smolej Matija. — III (zv. 10, 1967) str. 389—390.
Smolnikar Bernard. — III (zv. 10, 1967) str. 392—396.
 Podpis: Kr. in S/lodnjak/ in G/span/.
Smrekar Andrej. — III (zv. 10, 1967) str. 396.
Stanič Katinka por. Kokalj. — III (zv. 10, 1967) str. 438—439.
Stanič (Stanig) Valentin. — III (zv. 10, 1967) str. 439—442.
Stare Josip. — III (zv. 10, 1967) str. 449—451.

3. KNJIŽNA KRITIKA

Poročilo o hrvaško-slovenskem kat. shodu v Ljubljani. Izdal pripravljalni odbor. — Zora 1913/14 str. 184.

- Stanko Majcen: Kasija*. Drama v treh dejanjih. Lj. 1919. Izdala in založila Nova založba. — DS 1919 str. 292—293.
- Ivan Cankar: Moje življenje*. Narodna knjižnica snop. 15—15. Natisnila in založila Zvezna tiskarna. V Lj. 1920. — DS 1920 str. 139.
- Izidor Cankar: Obiski*. Nova knjižnica 5. Založila in izdala Nova založba. V Lj. 1920. — DS 1921 str. 56—58.
- Fran Albrecht: Pesmi življenja*. Umetniška propaganda v Lj. 1920. — DS 1921 str. 119.
- Ivan Cankar: Mimo življenja*. Lj. 1920. Založila Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg. — DS 1921 str. 218—219.
- Đuro Dimović: Kraljevič Marko*. Drama u četiri čina. Zagreb 1919. Izdanje Matice Hrvatske. — LZ 1921 str. 57—59.
- Mirko Korolija: Zidanje Skadra*. Dramski poem u tri čina s epilogom. Zagreb, Izdanje knjižare Z. i V. Vasića. 1920. — LZ 1921 str. 59—60.
- France Bevk: Pesmi*. Opremil France Kralj. Gorica 1921. Samozaložba. — S 1921 št. 293 str. 2—5.
- France Bevk: Pastirčki pri plesu in kresu*. Izdala in založila »Slomškova zveza«. Mladinska knjižnica I. zv. Lj. 1920. — DS 1922 str. 39.
- Ivan Cankar: Grešnik Lenart*. Življenjepis otroka. V Lj. 1921. Založila »Tiskovna zadruga«. — DS 1922 str. 88—89.
- Veleja*. Drama v treh dejanjih. Spisal Anton Novačan. V Lj. 1921. Založila »Tiskovna zadruga«. — DS 1922 str. 187—188.
- Ivan Lah: Noč na Hmeljniku*. Oder Zbirka gledaliških iger. Lj. 1921. Izdala »Zveza kulturnih društev«. — DS 1922 str. 236.
- Anton Medved: Stari in mladi*. Ljudska igra v štirih dejanjih. Ljudski oder II. zv. Lj. 1921. Izdaja in zalaga »Slovenska krščansko-socialna zveza«. — DS 1922 str. 236—237.
- Kosor Josip: Nepobediva lada*. Tragedija ljudske svjesti u pet činova. Zagreb 1921. *Zena*. Drama u tri čina. Zagreb 1921. Tisak i naklada St. Kugli. — LZ 1922 str. 55—58.
- Tomislav Prpić: Madona Bistrica*. Regijonalističko-tradicionalistički misterij. Zagreb 1921. Samozaložba. — LZ 1922 str. 507—508.
- Shakespeare — Župančič: Julij Cezar*. Izd. Nova založba. Lj. 1922. — S 1922 št. 145 str. 4—6.
- F. S. Finžgar: Iz modernega sveta*. Zbrani spisi III. zv. v Lj. 1922. Založila Jugoslovanska knjigarna. — DS 1923 str. 28—29.
- Stanko Majcen: Za novi rod*. Tri enodejanke. Trst 1922. Izdala in založila Naša založba. — DS 1923 str. 126—127.
- France Bevk: Faraon*. Trst 1922. Izdala in založila Naša založba. Tiskarna Miroslava Jasperja na Dunaju. Opremil Tone Kralj. — DS 1923 str. 154—155.
- Jadranski almanah za l. 1925*. — DS 1923 str. 249—250.
- Vladimir Levstik: Gadje gnezdo*. 2. izd. V Lj. 1925. Založila Kleinmayr & Fed. Bamberg. — DS 1924 str. 45—46.

Naša dramatična literatura. — DS 1924. str. 94—96.

Ocena del: Ivan Rozman, Testament. Lj. 1925. — Ivan Cankar, Hlapec Jernej in njegova pravica. Gorica 1925. — A. Remec, Užitarji. Prevalje 1925. — J. Jalen, Dan Lj. 1925. — P. Golia, Peterčkove poslednje sanje. Lj. 1925. — Fr. Milčinski, Mogočni prstan. Lj. 1925. — A. T. Linhart, Zupanova Micka. Veseli dan ali Matiček se ženi. Lj. 1925.

F. S. Finžgar: Dekla Ančka in Srečala sta se. Zbranih spisov 4. zv. Založila Nova založba v Lj. 1924. — DS 1924 str. 220.

Pavel Perko: Z naših gora. Zbirka novel, slik in črtic I. zv. Natisnila in založila A. Slatnar v Kamniku 1924. — DS 1924 str. 220—221.

Župančič: Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih. — DS 1924 str. 253—256.

Ref.: Fran Albrecht, LZ 1925 str. 245—249; 511—14.

France Bevk: I. Rablji. Izdala in založila Narodna knjigarna. Gorica 1925. — II. *Tatič.* Izdala in založila Naša založba. Trst 1925. — DS 1924 str. 256—257.

Andersenove pripovedke za slovensko mladino. Priredila Utva. Splošna knjižnica 7. zv. V Lj. 1925. — DS 1924 str. 257—258.

J. Jalen: Dom. — S 1924 št. 87 str. 5.

Troje knjig Cvetka Golarja. — DS 1925 str. 92—94.

Ocena del: Poletno klasje. Lj. 1925. — Pastirjeva nevesta. Lj. 1925. — Kmečke povesti. Lj. 1924.

Anton Novačan: Samosilnik. Deset povesti. Lj. 1925. Založila Tiskovna zadruga. — DS 1925 str. 126—127.

Ksaver Meško: Listki. Splošne knjižnice 56. zv. V Lj. 1924. — DS 1925 str. 127. Podpis: Fr. K.

Ivan Robida: Rože ob poti. Dramska pesnitev v petih slikah. V Lj. 1924. Založila Narodna knjigarna. — DS 1925 str. 127—128. Podpis: Fr. K.

Slovenski biografski leksikon. Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča, Janka Šlebingerja. I. zv. V Lj. 1925. — DS 1925 str. 220—221.

Zoonimir Kosem: Morje. Drama v štirih dejanjih. V Lj. 1924. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. — DS 1925 str. 221—222. Podpis: Fr. K.

France Prešeren, poet in umetnik. Kot komentar k izdaji iz leta 1847 v pročevanje umetnosti in poetovega dela priredil dr. Avgust Žigon. V Celovcu 1914. Tiskala in založila Družba sv. Mohorja. — DS 1925 str. 285—288.

Ref.: Fr. Kidrič, LZ 1928 str. 576-579.

Josipa Jurčiča Zbrani spisi. 2. izd. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Lj. 1925. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. — DS 1926 str. 58—59.

Drja Ivana Tavčarja Zbrani spisi. V. zv. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Lj. 1924. Izdala in založila Tiskovna zadruga. — DS 1926 str. 59.

Fr. Maslja-Podlimbarskega zbrani spisi I. zv. Uredil Janko Šlebinger. V Lj. 1925. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. — DS 1926 str. 60.

Fr. Zbašnjik: Žrtve. Povest. Iz Ljublj. zvona XXI., 1901. V Lj. 1925. Izdala Zveza kulturnih društev. Zbirka Prosveti in zabavi 10. zv. Založila Tiskovna zadruga — DS 1926 str. 60.

- France Bevk: Smrt pred hišo.* Roman. Gorica 1925. Izdala in založila »Goriška matica«. — DS 1926 str. 127.
- Cvetko Golar: Bratje in sestre v Gospodu. Sanje poletnega jutra.* V Lj. 1925. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna. Splošna knjižnica 61. zv. — DS 1926 str. 128.
- Franjo Suklje: Iz mojih spominov I. del.* V Lj. 1926. Založilo Katoliško tisk. društvo. — DS 1926 str. 159—160.
- Ivan Cankar: Zbrani spisi.* Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Lj. — DS 1926 str. 189—191.
Ocena Zbranih spisov I, 1925. — II. 1925. — III. 1926.
- Silvin Sardenko. Sveti Alojzij.* Študije in pesmi. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Lj. — DS 1926 str. 255. Podpis: F. K.
- Monografija o slovenski drami.* — S 1926 št. 69 str. 6. Podpis: Fr. K.
Ocena knjige: Frank Wollman, Slovenské dramá.
- Ivan Cankar: Zbrani spisi 4. zv.* Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Lj. 1926. Založila Nova založba. — DS 1927 str. 50—51. Podpis: F. K.
- Dr. Ivana Tavčarja Zbrani spisi IV. zv.* Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Lj. 1926. Izdala in založila Tiskovna zadruga. — DS 1927 str. 51—52. Podpis: F. K.
- Juš Kozak: Beli mecesen.* Izdala in založila Vodnikova družba v Lj. 1920. — DS 1927 št. 52. Podpis: F. K.
- Ivan Lah: Pepeluh.* Narodna pravljica v 6 dejanjih. V Lj. 1926. Izdala Zveza kulturnih društev. Založila Tiskovna zadruga. Oder 14. zv. — DS 1927 str. 54. Podpis: F. K.
- Fr. Jaklič: Peklena svoboda.* Povest o ljubljanski in izanski revoluciji leta 1848. Slovenskih večernic 79. zv. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. Prevalje 1926. — DS 1927 str. 55. Podpis: F. K.
- Vladimir Levstik: Pravica kladiva.* Povest. Izdala in založila Vodnikova družba v Lj. — DS 1927 str. 55; ovitek št. 1. Podpis: F. K.
- Slovenski biografski leksikon. 2. zv.* Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča, Janka Šlebingerja. V Lj. 1926. Založila Zadrúžna gospodarska banka. — DS 1927 str. 160. Podpis: F. K.
- Ivan Cankar: Zbrani spisi. V. zvezek.* Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Lj. 1927. — DS 1927 str. 158—159. Podpis: F. K.
- Tri knjige o sv. Frančišku. 1. Marija Kmetova: Sveti Frančišek Asiški.* Založila Družba sv. Mohorja, 1926. Mohorjeva knjižnica 15. — 2. *France Bevk: Brat Frančišek.* Izdala in založila Književna zadruga »Goriška Matica«, Gorica 1926. — 3. *Ksaver Meško: Legende o sv. Frančišku.* Izdala Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1927. — DS 1927 str. 159—160. Podpis: F. K.
- France Bevk: Kresna noč.* Trst, Književna družina »Luč«. — DS 1927 str. 185—186. Podpis: F. K.
- Literaturwissenschaftliches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft I.* In Verbindung mit Josef Nadler und Leo Wiese, hrsg. von Günther Müller. Freiburg in Br. 1926. — DS 1927 str. 224. Podpis: F. K.
- Ivana Cankarja Zbrani spisi.* Ob izdaji V. zvezka. — S 1927 št. 86 str. 5. — Podpis: r.

- Leposlovje v naših književnih založbah.* — DS 1928 str. 62—65. Podpis: F. K.
 Poročilo o knjigah Mohorjeve in Vodnikove družbe, Goriške matice in Goriške Mohorjeve družbe: Fr. Detela, Vest in zakon; F. S. Finžgar, Strici. (Prevalje 1927). — Fr. Bevk, Hiša v Strugi; Z. Kvedrova, Vladka in Mitka. (Lj. 1927). — Fr. Bevk, Krvavi jezdec; A. Budal, Zupan Zagar. (Gorica 1927). — Fr. Jaklič, Ob srebrnem studentu. (Gorica 1927).
- Ivana Cankarja Zbrani spisi VI. zv.* Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Nova založba v Lj. — DS 1928 str. 93—94. Podpis: F. K.
- F. S. Finžgar: Zbrani spisi. VI. zv.* Nova založba v Lj. — DS 1928 str. 94. Podpis: F. K.
- Josipa Jurčiča Zbrani spisi. V. zv.* Uredil dr. Ivan Prijatelj. Tiskovna zadruga v Lj. — DS 1928 str. 94. Podpis: F. K.
- Tri knjige o Otonu Župančiču. 1. Jubilejni zbornik za peldesetletnico Otona Župančiča.* Uredil Fran Albrecht. Lj. 1928. Izdaja »Ljubljanskega zvona«. Založila Tiskovna zadruga. — 2. *Ivo Sever: Oton Župančič.* Knjižnica »Naša gruda« št. 1. 1928. — 3. *Arturo Cronia: Ottone Župančič.* Roma MCMXXVIII. — DS 1928 str. 157—159. Podpis: F. K.
- Anton Novačan: Celjska kronika.* Dramatski mozaik v treh delih. Prvi del: Herman Celjski, drama v petih dejanjih. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Lj. 1928. — DS 1928 str. 186. Podpis: F. K.
- Troje knjig Ivana Preglja: Otroci solnca.* Ljudska knjižnica zv. 27. Jugoslov. knjigarna. Lj. 1927. *Tolminci.* Zgodovinski roman. Katoliška knjigarna. Gorica 1927. *Izbrani spisi, I. zvezek.* Jugoslov. knjigarna. Lj. 1928. — DS 1928 str. 221—222. Podpis: F. K.
- Ljubljansko narodno gledališče v letu 1928.* Izdal Pavel Debevec. Založila uprava »Razgleda« v Lj. — DS 1928 str. 225. Podpis: F. K.
- Ivan Nevistič: Ksaver Šandor Gjalski.* Studija. Izdanje »Vijenca«. Zagreb, 1928. — DS 1928 str. 225—224. Podpis: F. K.
- France Bevk: Vihar.* Ribiška zgodba. Trst, 1928. Književna družina »Luč«, — DS 1928 str. 280. Podpis: F. K.
- F. S. Finžgarjevi Zbrani spisi VI. zvezek.* — S 1928 št. 2 str. 7. Podpis: F. K.
- Ivan Pregelj: Izbrani spisi II. zv.* (Bogovec Jernej. — Balade v prozi.) — S 1928 št. 287 str. 9. Podpis: F. K.
- Slovenska religiozna pesem.* — S 1928 št. 291 str. 7.
 Ocena zbirke: Vital Vodušek, Pesmi. Lj. 1928.
- Ivan Pregelj: Izbrani spisi. Drugi zvezek:* Bogovec Jernej. Balade v prozi. V Lj. 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. — DS 1929 str. 49—50. Podpis: F. K.
- Dóktorja Francéta Prešerna zbrano delo.* Uredila A. Pirjevec in Joža Glonar. Založila Jugoslovanska knjigarna v Lj. Natisnila Jugoslovanska tiskarna, 1929. — DS 1929 str. 50—51. Podpis: F. K.
- Narte Velikonja: Višarska polena.* Izdala in založila Družba sv. Mohorja, Celje 1928. (Slovenskih večernic 81. zv.) — DS 1929 str. 51—52. Podpis: F. K.
- Aleksander Blok: Dvanajst.* Prevedel Mile Klopčič. »Proletarska knjižnica« v Lj. 1928. — DS 1929 str. 55. Podpis: F. K.

- Francè Beok: Znamenja na nebu.* Roman iz XIV. stoletja v treh knjigah: I. Krvavi jezdeci; II. Skorpioni zemlje; III. Crni bratje in sestre. Izdala in založila Goriška Matica v Gorici, 1928 in 1929. — DS 1929 str. 123—124. Podpis: F. K.
- Tapčarjevih Zbranih spisov III. zvezek.* Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Lj. 1929. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. — DS 1929 str. 124. Podpis: F. K.
- Ivan Pregelj: Izbrani spisi. Tretji zvezek:* Odisej iz Komende. Zapiski gospoda lanspreškega. Založila Jugoslovanska knjigarna. Lj. 1929. — DS 1929 str. 187—188. Podpis: F. K.
- Ivan Cankar: Zbrani spisi, VII—IX. zvezek.* Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba. V Lj. 1928 in 1929. — DS 1929 str. 214—215. Podpis: F. K.
- France Beok: V zablodah.* Roman. Knezove knjižnice XXIII. zvezek. — DS 1929 str. 215—216. Podpis: F. K.
- Wl. St. Reymont: Kmetje. 1. Jesen.* Poslovenil Joža Glonar. Prevodov iz svetovne književnosti X. zvezek. Str. 257 in Opombe prevajavca. — DS 1929 str. 218. Podpis: F. K.
- France Beok: Krivda.* Povest. Muka gospe Vere. Založba književne družine »Luč« v Trstu, 1929. Tuje dete. Sestra. Dve noveli v Biblioteki za pouk in zabavo. Tiskarna »Edinost« v Trstu, 1929. — DS 1929 str. 515—517. Podpis: F. K.
- Silvin Sardenko: Zlati godovi.* Pesmi, prilike in prizori. Založila kongregacija Marije Morske zvezde. V Lj. 1929. — S 1929 št. 85 str. 5. Podpis: K.
- Knjige Goriške Matice.* — DS 1950 str. 117—118. Podpis: F. K.
 Oцена knjig iz l. 1950: Koledar Goriške Matice. — Slavko Slavec [Andrej Budal], Cigava si? — France Beok, Umirajoči bog Triglav. — Nande Vrbnjakov [Ferdo Kleinmayr], Slike iz prirode. — Ciril Drekonja, Pod domačim krovom.
- Ivan Pregelj: Izbrani spisi. Četrti zvezek.* Zgodbe zdravnika Muznika (I. in II. del). Založila Jugoslovanska knjigarna v Lj. 1929. Peter Markovič. Zgodovinska povest. Mohorjeva knjižnica 27. Družba sv. Mohorja 1929. — DS 1950 str. 170—171. Podpis: F. K.
- France Beok: Julijan Sever.* Trst, 1950. Književna družina »Luč«. — DS 1950 str. 171. Podpis: F. K.
- Franjo Suklje: Iz mojih spominov.* I.—III. del. Založila Jugoslovanska knjigarna v Lj. 1926 in 1929. — *Ivan Hribar: Moji spomini*, I. del od l. 1853 do l. 1910; II. del: Osvobojevalna doba. Samozaložba. Lj. 1928. — DS 1950 str. 215—218. Podpis: F. K.
- Lojz Kraigher: Na fronti sestre Zive.* Drama v treh dejanjih. V Lj. 1929. Založila Tiskovna zadruga. — DS 1950 str. 322—323. Podpis: F. K.
- Tapčarjevih zbranih spisov II. zvezek.* Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Lj. 1929. Izdala in založila Tiskovna zadruga. — DS 1950 str. 324—325. Podpis: F. K.
- Frana Levstika Zbrano delo.* Uredil dr. Anton Slodnjak, založba Jugoslovanske knjigarne v Lj. III. zvezek: Pripovedni spisi, 1951; IV. zvezek: Dramatični spisi, 1952. — DS 1955 str. 162—164. Podpis: F. K.

- Ivana Tavčarja Zbrani spisi I. zvezek.* Uredil dr. Ivan Prijatelj. Založila Tiskovna zadruga v Lj. 1952. — DS 1955 str. 555—555. Podpis: F. K.
- Fran Suklje: Sodobniki, mali in veliki.* Založba »Saturn«, Lj. 1955. — DS 1955 str. 541—545. Podpis: F. K.
- Marija Kmetova: Moja pot.* Groblje 1955. Tisk in založba Misijonske tiskarne, Domžale. — DS 1954 str. 572—574. Podpis: F. K.
- Ksaver Meško: Henrik, gobavi vitez.* Božičen misterij v štirih dejanjih. Mohorjeva knjižnica 68. Celje 1954. — DS 1954 str. 529—531. Podpis: F. K.
- Anton Oven: Ksaver Meško.* Njegov razvoj v življenju in literarnem udejstvanju. Založila Tiskovna založba, Maribor 1954. — DS 1954 str. 551—555.
- Ob pesmih Edvarda Kocbeka.* — S 1954 št. 290 str. 4. Podpis: F. K.
Ocena zbirke: Edvard Kocbek, Zemlja, Lj. 1954.
- Nekaj knjig Franceta Bevka.* — DS 1955 str. 97—99. Podpis: F. K.
Ocena knjig: Ljudje pod Osojnikom, Krivda, Lj. 1954. — Dedič, Gorica 1955. — Gmajna, Trst 1955. — Kozorog, Gorica 1955.
- Miško Kranjec: Pesem ceste.* Roman. Leposlovna knjižnica 17. Založba Jugoslovanske knjigarne v Lj. 1954. — DS 1955 str. 157—161. Podpis: F. K. = France Koblar: Miško Kranjec, Pesem ceste. — V knjigi: Razgledi v književnosti 1918—1941. Eseji in kritike. Lj. MK 1965. Str. 202—204.
- Juš Kozak: Za prekmurskimi kolniki.* Slovenske poti XV. Tiskovna zadruga v Lj. 1954. — DS 1955 str. 161—165. Podpis: F. K.
- Der Grosse Herder.* Nachschlagewerk für Wissen und Leben. Vierte völlig neubearb. Aufl. Freiburg in Br., Herder & Co. — DS 1955 št. 5 platnice. Podpis: F. K.
- Edvard Gregorin: V času obiskanja, osem postaj o Jezusovem poslanstvu.* Jugoslovanska knjigarna, Lj. 1955. — DS 1955 str. 216—217. Podpis: F. K.
- Slehernik.* Po Hofmannsthalovem »Jedermannu« priredil Oton Župančič. Uvod napisal Jakob Šolar. Mohorjeva knjižnica 70. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1954. — DS 1955 str. 217—218. Podpis: F. K.
- France Bevk: Izbrani spisi 2. zvezek: Kresna noč.* Vihar. — Vestnik Jugoslovanske knjigarne 1955 št. 2/4 str. 25—24.
- France Bevk: Huda ura.* Mohorjeva knjižnica 74. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1955; *Samote.* Izdanje Kmetijske matice 1955; *Pastirci.* Izdala Mladinska matica v Lj. 1955; *Srebrniki.* Izdala Vodnikova družba v Lj. 1956; *V mestu gorijo luči.* Založba »Evalit«, Lj. 1956. — DS 1957/58 str. 107—109. Podpis: F. K.
- Stanko Cajncar: Potopljeni svet.* Drama v štirih dejanjih. Založila Nova založba v Lj. 1958. — Dejanje 1958 str. 145—144. Podpis: F. K.
- Dela Otona Župančiča.* Uredil Josip Vidmar. Založila Akademsko založba v Lj. I.—III. zvezek 1956; IV. zvezek 1958. — Dejanje 1959 str. 450.
- Juš Kozak: Maske.* Založila Tiskovna zadruga v Lj. 1940. — Dejanje 1940 str. 524—526. = ... V knjigi: Antologija slovenačkog književnog eseja. Beograd, Nolit 1964. Str. 158—142.
- F. S. Finžgar: »Makalonca«.* Izdala Nova založba v Lj. 1944. — S 1944 št. 228 str. 3. Brez podpisa.

E. UREDNIŠKO DELO

1. ČASOPISI

Naš vzor. [Dijaški rokopisni list] Lj. 1907.

Dom in svet. List za slovstvo in umetnost. Lj. KTD. Uredili: France Koblar in France Stelè (1923—1929). — France Koblar, France Stelè, Anton Vodnik (1930—1932). — Francè Koblar, France Vodnik, France Stelè (1933—1937/38, št. 1—2.)

Ref.: [Jože Debevec] J. Db., S 1925 št. 58. — S 1937 št. 91.

2. KNJIGE

Leopold Turšič: Tiho veselje. Zbirko uredil in opombe o Turšiču in njegovem delu napisal France Koblar. Celje MD 1928.

Str. 107—108: *Opombe.*

Ref.: France Vodnik, DS 1929 str. 219. — Dr. J[akob] Š[ile], S 1928 št. 297.

Ivan Cankar: Zbrani spisi XX. zv. Uvod in opombe napisal France Koblar. Lj. Nova založba 1936.

Str. V—XVI: *Uvod.* Str. 276—292: *Opombe.* Vsebina: Podobe iz sanj. Dostavki. Romantične duše. Črtice 1897—1918. Politični, satirični in polemični spisi.

Ref.: [Božidar Borko] -o, J. 1937 št. 50. — Ivo Brnčič, LZ 1937 str. 250—240; 344—352; 434—442; — [Tine Debeljak] id, S 1937 št. 2. — Lino Legiša, Sd 1937 str. 190.

Josip Jurčič: Deseti brat. Priredil France Koblar. Celje MD 1936.

Str. 5—40: *Uvod.* Str. 266—278: *Opombe.* Str. 279—285: *Dodatek.*

Ref.: Jaroslav Dolar, ČZN 1936 str. 94. — Janez Logar, DS 1936 str. 441—442. — Jakob Solar, Književni glasnik MD 1936 str. 32—34. — France Kidrič, LZ 1936 str. 590—597. — Vjktor] Sjmolej], M 1936 str. 273—274. — [Tine Debeljak], S 1936 št. 111.

Dom in svet v letu 1937. Lj. Samozaložba 1938.

Ref.: Jože Debevec, DS 1938 str. 204—208, 391—392. — Drago Šega, Sd 1938 str. 380—382. — J. Vidmar, Sd 1938 str. 382—383. — Straža v viharju 1938 str. 8.

Jože Cvelbar: Izbrano delo. Uredil France Koblar. Celje MD 1938.

Str. 5—24: *Uvod.* Str. 227—250: *Opombe.* Vsebina: Zapuščina Jožeta Cvelbarja. Uvod. Romanca o študentu. Pesmi. Slike in črtice. Dnevnik.

Ref.: R[ajko] L[ožar], Č 1938/39 str. 285—287. — France Vodnik, Dejanje 1939 str. 390. — Književni glasnik MD 1939 str. 35—36. — [Radivoj Rehar] -r, MV 1939 št. 2 str. 4. — Mentor 1938/39 str. 227—228. — Janez Logar, M 1939 str. 73—74.

Slovenska knjiga 1918—1938. Izdalo Društvo slovenskih književnikov za razstavo slovenske knjige 1918—1938, ki jo je priredilo v dneh 2.—12. oktobra ob dvajsetletnici Jugoslavije. [Uredil France Koblar.] Lj. 1938.

Dragotin Kette: Zbrano delo. Uredil France Koblar. V Lj. Nova založba, 1940. Str. VII—LVI: *Uvod.* Str. 309—352: *Opombe.*

Ref.: Lino Legiša, Dejanje 1941 str. 73—74. — Dušan Ludvik, DS 1941 str. 156—161. — [Božidar Borko] -o, J 1940 št. 279. — Alfonz Gspan, LZ 1941 str. 84—92.

Josip Stritar: Izbor mladinskih spisov. Priredil France Koblar. Lj. MD 1941. (Cvetje iz domačih in tujih logov 16.)

Str. 5—24: *Uvod.* Str. 159—175: *Opombe.*

Ref.: [Tine Debeljak], S 1942 št. 50.

- Dragotin Kette: Pesmi.* Skrb za izdajo besedila je imel France Koblar. Lj. SKZ 1946; 1967.² (Miniaturna izdaja.)
Ref.: France Bernik MIR 1949/50 str. 364—366.
- Stritarjevi pripovedni spisi.* Priredil, spisal uvod in opombe France Koblar. Celje MD 1946. (Združna knjižna izdaja 8.)
Str. 7—72: *Uvod*. Str. 221—254: *Opombe*. Vsebina: Svetinova Metka, Gospod Mirodolski, Rosana, Sodnikovi. Str. 255: Vprašanja in naloge za šolo.
Ref.: [Dušan Moravec] dm, SPor 1947 št. 37.
- Simon Gregorčič: Zbrano delo. Prva knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1947. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 371—472: *Opombe*. Vsebina: Pripombe k izdaji. Obseg in značaj izdaje (Poezije I., Poezije II., Nezbrane pesmi 1864—1888).
Ref.: [Dušan Moravec] dm, SPor 1947 št. 281.
- Tone Siferer: Kmet in stvari.* Izbor pesmi in proze. [Uredil France Koblar.] Lj. SM, 1947.
str. 174—175: [France Koblar]: *Bibliografija Toneta Sifererja*.
Ref.: SPor št. 134.
- Simon Gregorčič: Zbrano delo. Druga knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1948. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 335—442: *Opombe*. Vsebina: Pripombe k izdaji. Obseg in gradivo. Pripombe k pesmim. Pesnikov molk. Poezije III. Nezbrane pesmi 1889—1906.
Ref.: LdTd 1948 št. 145. — Ivan Dornik, NO 1949 str. 247—249. — SPor 1948 št. 290.
- Milan Pugelj: Izbrane novele.* Uredil in spremno besedo napisal France Koblar. Lj. SKZ 1948.
Str. 329—345: *Ob Milanu Puglju*.
Ref.: Jaroslav Dolar, NO 1948 str. 179—182. — [France Jeza] fj, SPor 1948 št. 127. — Obz. 1948 str. 364—365. — V. G., Razgledi 1948 str. 205—206.
- Josip Stritar: Kritični spisi.* Priredil [in komentiral] France Koblar. Lj. DZS 1948. (Klasje 11—12.)
Str. 121—160: *Opombe*. Vsebina: Prešernove poezije. Kritična pisma. Iz »Pogovorov«. Iz Dunajskih pisem.
Ref.: S[lavko] R[upel], LdTd 1948 št. 130. — Janko Glazer, NO 1949 str. 150—151.
- Dragotin Kette: Zbrano delo. Prva knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1949. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 267—347: *Opombe*. Vsebina: Pripombe k izdaji. Opombe k Pesmim. Pesmi in proza za otroke.
Ref.: M[ilena] V[odopivec], LdP 1950 št. 216.
- Dragotin Kette: Zbrano delo. Druga knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1949. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 291—345: *Opombe*. Vsebina: Črtice. Pisma. Dostavki.
Ref.: O[skar] H[udales], MbV 1950 št. 91. Stefan Barbarič, NO 1950 str. 324—326.
- Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol. VI.* Sestavili Marja Boršnik... s sodelovanjem Janka Glazerja, Franceta Koblarja, Antona Slodnjaka idr. Lj. DZS 1949; 1951².

- Stritarjeve izbrane pesmi.* Priredil in pojasnil France Koblar. Celje MD 1949. (Leposlovna knjižnica 15.)
Str. 5—44: *Uvod.* *Stritar pesnik.* Str. 197—252: *Opombe.*
Ref.: Ivan Dornik, NO 1950 str. 294—296.
- Dragotin Kette: Otroške pesmi in povestice.* Uredil France Koblar. Lj. MK 1950.
Ref.: MbV 1950 št. 244.
- France Bevk: Izbrani spisi. Prva knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Uvod in opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1951.
Str. 5—64: *Uvod.* Str. 418—442: *Opombe.* Vsebina: Pesmi. Pripombe k posameznim pesmim. Proza. Pripombe k posameznim črticam.
Ref.: Pavle Vozlič, Beseda 1951/52 str. 512—514. — Janko Traven, LD 1952 št. 88. — I[van] S[kušek], NO 1952 str. 263—265. — [Oskar Hudales] -per-, VMB 1952 št. 175.
- Simon Gregorčič: Zbrano delo. Tretja knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1951. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 421—484: *Opombe.* Vsebina: Pripombe k izdaji. Opombe k prepisnitvam »Job« in psalm 118. Proza. Dostavek prepisnitev in proze. Pisma. Opombe k pismom.
Ref.: P[avle] Vozlič, Beseda 1951/52 str. 178—179. — Janko Glazer, NO 1955 str. 75—76. — Lino Legiša, NS 1951 str. 1039—1948. — [Stanko Janež] Sž, SPor 1951 št. 281.
- Simon Gregorčič: Zbrano delo. Četrta knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1951. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 405—504: *Opombe.* Vsebina: Obseg in značaj knjige. Opombe k pismom. Popravki in dopolnila. Pregled pisem. Imensko kazalo čez celotno zbrano delo.
Ref.: P[avle] Vozlič, Beseda 1951/52 str. 575—574. — Karel Bačar, LD 1952 št. 40. — Janko Glazer, NO 1955 str. 75—76.
- France Bevk: Izbrani spisi. Druga knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1952.
Str. 407—419: *Opombe.* Vsebina: Označba knjige. Muka gospe Vere. Julijan Sever. Hiša v Strugi. Bridka ljubezen.
Ref.: Andrej Budal, Razgledi 1952 str. 421—425. — V[ital] K[labus], Tribuna 1955 št. 5.
- France Bevk: Izbrani spisi. Tretja knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1953.
Str. 471—495: *Opombe.* Vsebina: Označba knjige. Kresna noč. Vihar. Jadra z beneškim levom. Soha svetega Boštjana. Zapeljivec. Tuje dete. Nič.
Ref.: A[ndrej] Budal, PDK 1954 št. 109. — F[ranč] Š[trimpf], Večer 1955 št. 255.
- Josip Stritar: Zbrano delo. Prva knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1953. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 405—544: *Opombe.* Vsebina: Načrt zbranega dela. Dosedanje izdaje. Opombe k prvi knjigi (Pesmi 1869. Satire. Pesmi 1870—1880. Dostavki).
Ref.: D[ušan] Z[eljeznov], Knjiga 1953 str. 102—106. [Vital Klabus] Vs, NRazgl 1954 št. 9. — SPor 1955 št. 126.
- Josip Stritar: Zbrano delo. Druga knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1953. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 355—415: *Opombe.* Vsebina: Obseg in značaj knjige. Gradivo za drugo knjigo (Pesmi 1881—1890. Pozne pesmi. Iz groze dni. Dostavki). Dopolnila in

popravki v I. knjigi. Abecedno kazalo naslovov in zvezkov pesmi v I. in II. knjigi.

Josip Stritar: Zbrano delo. Tretja knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1954. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)

Str. 401—495: *Opombe*. Vsebina: Obseg in značaj knjige. Pripombe posameznim tekstom (Svetinova Metka, Zorin, Gospod Mirodolski, Rosana). Sodobna kritika, Odmevi Zorina in Gospoda Mirodolskega v Stritarjevem celotnem delu.

Ref.: [Ciril Zlobec] -ir, LdP B 1954 št. 192. — D[ušan] M[oravec], NRazgl 1954 št. 18. — B[ožidar] B[orko], SPor 1954 št. 196.

Josip Stritar: Zbrano delo. Četrta knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1954. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)

Str. 421—469: *Opombe*. Vsebina: Obseg in značaj knjige. Pripombe k posameznim tekstom (Sodnikovi, Krajše povesti in črtice, Satirični spisi in govori, Spomini, Levstik).

Ref.: [Peter] B[ožič], LIP 1955 št. 5. — Jože Pogačnik, NO 1955 str. 274—280. [Vital Klabus] Vs, NRazgl 1954 št. 9. — S[lavko] R[upel] PDK 1955 št. 90.

France Bevk: Izbrani spisi. Četrta knjiga. Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1955.

Str. 447—470: *Opombe*. Vsebina: Označba knjige. Ljudje pod Osojnikom. Krivda. Srebrniki.

Ref.: M[ilan] D[olgan], NRazgl. 1956 str. 22. — Božidar Borko, NSd 1955 str. 1085—1087. — Večer 1955 št. 181.

Josip Stritar: Zbrano delo. Peta knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1955. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)

Str. 451—502: *Opombe*. Vsebina: Obseg knjige in značaj Stritarjeve dramatike. Opombe k posameznim tekstom (Podobe iz življenja, Satire, Zivalske podobe, Logarjevi), Dostavek (Stritarjeva nemška dramatika).

Ref.: Jože Pogačnik, NO 1955 str. 759—745. — [Vital Klabus] Vs, NRazgl 1955 str. 305. — S[lavko] R[upel] PDK 1955 št. 90.

Josip Stritar: Zbrano delo. Šesta knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1955. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)

Str. 421—556: *Opombe*. Vsebina: Obseg in značaj knjige. Opombe k posameznim tekstom (Prešeren, Kritična pisma I—IV, Pogovori 1870—79, Zona, Polemika, Popotna pisma).

France Bevk: Izbrani spisi. Peta knjiga. Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1956.

Str. 569—595: *Opombe*. Vsebina: Nastanek trilogije in njena označba. Pripombe k posameznim knjigam (I. Krvavi jezdec, II. Škorpijoni zemlje, III. Crni bratje in sestre).

Ref.: Marjan Breceelj, SlovJ 1957 št. 55.

Josip Stritar: Zbrano delo. Sedma knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1956. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)

Str. 421—508 *Opombe*. Vsebina: Obseg in značaj knjige. Opombe k posameznim tekstom (Pogovori 1882—85, Dunajska pisma, Krajši spisi, Dostavki).

Ref.: M[ilan] Dolgan, NRazgl 1957 str. 89.

- Josip Stritar: Zbrano delo. Osmo knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1957. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 459—484: *Opombe.* Vsebina: Nastanek spisov za mladino. Opombe k posameznim besedilom (Pod lipo. Jagode. Zimski večeri).
Ref.: Sl[avko] Ru[pe], PDK 1957 št. 184.
- Josip Stritar: Zbrano delo. Deveta knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1957. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 359—395: *Opombe.* Vsebina: Obseg in značaj knjige. Pripombe k besedilu (Lešniki. Pisma 1850—1871).
Ref.: France Koblar, *Knjiga* 1958 str. 129—133. — Jože Pogačnik, *NRazgl* 1958 str. 253—254. — Dušan Moravec, *NSd* 1958 str. 548—552.
- Josip Stritar: Zbrano delo. Deseta knjiga.* Uredil in z opombami opremil France Koblar. Lj. DZS 1957. (Zbrana dela slov. pesnikov in pisateljev.)
Str. 415—582: *Opombe.* Vsebina: Značaj knjige. Pripombe k besedilu (Pisma 1872—1925). Popravki. Pregled pisem po imenu naslovljencev in po številu posameznih pisem. Imensko kazalo za celotno zbrano delo.
Ref.: Sl[avko] Ru[pe], PDK 1958 št. 89.
- France Bevk: Izbrani spisi. Šesta knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1958.
Str. 381—409. *Opombe.* Vsebina: Nadaljevanje trilogije in pregled Bevkove zgodovinske povesti. Pripombe k besedilu (Človek proti človeku).
- France Bevk: Izbrani spisi. Sedma knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1959.
Str. 499—527: *Opombe.* Vsebina: Značaj knjige. Gospodična Irma. Mrtvi se vračajo. Mati. Na prelomu. Domotožje. Živi mrlič. Predporočna noč. Dan se je nagibal. Obračun. Modesta. Slabič.
- Franc Saleški Finžgar. Izbrana dela. Prva knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1959.
Str. 395—425: *Opombe.* Vsebina: Uvodna beseda. Pripombe k prvi knjigi (Njiva. Stara in nova hiša. Življenje in smrt mohorske knjige. Dekla Ančka. Konjička bom kupil. Beli ženin. Strici. Naš vsakdanji kruh. Boltežar. Prekvata ovca. Za prazen nič. Triglav. Divji lovec).
Ref.: J[oz]e D[olenc], *Književni glasnik* MD 1959 št. 2. — Jože Gregorič, *Nova pot* 1960 str. 203—205. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1960 št. 51.
- France Bevk: Izbrani spisi. Osmo knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1960.
Str. 457—485: *Opombe.* Vsebina: Označba knjige. Vedomec. Opombe k besedilu (Jagoda. Prežutkar. Gmajna. Krvaveče rane. Mrtvaška nevesta. Kriva prisega. Nedolžni otročiči).
Ref.: Stanka Godnič, *Delo* 1960 št. 160.
- Franc Saleški Finžgar: Izbrana dela. Druga knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1960; 1965².
Str. 381—420: *Opombe.* Vsebina: Značaj druge knjige. Pripombe k posameznim spisom (Iz modernega sveta. Svetonočna vizija. Zakaj? Oče je oče. Sre-

čala sta se. Peregrin. Kakor pelikan. Silvester. Pomlad pod oknom. Služkinja. Desetnica. Kamnar. Sibirija. Selskega župnika velika noč. Naša kri.)
 Ref.: Sl[avko] Ru[pe], PDK 1960 št. 206. — Jože Gregorič, Nova pot 1961 str. 55—57.

Franc Saleški Finžgar: Izbrana dela. Tretja knjiga. Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1960; 1965.²

Str. 389—425: *Opombe*. Vsebina: Značaj tretje knjige. Opombe k posameznim spisom (Sama. Prerokovana. Veriga).

Ref.: Književni glasnik MD 1960 št. 1/2. — Jože Gregorič, Nova pot 1961 str. 215—215. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1961 št. 51.

France Bevk: Izbrani spisi. Deveta knjiga. Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1961.

Str. 465—499: *Opombe*. Vsebina: Značaj knjige. Kamnarjev Jurij. Pripombe k besedilu (Kamnarjev Jurij). Žerjavi. Dedič. Greh pogoniča Zidorja. Medaljon in druge novele (Pismo. Nevihta. Križem po ulicah). Kozorog.

Ref.: PDK 1961 št. 293.

Franc Saleški Finžgar: Izbrana dela. Četrta knjiga. Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1961; 1965.²

Str. 421—445: *Opombe*. Vsebina: Označba četrte knjige. Pripombe k posameznim spisom (Smrti otet. Ob njegovi gomili. Video meliora proboque. Matija Prelesnik. Pesem o izgubljenem raju. Govôri aloa. Na petelina. Ecce homo. Biser. »Fant, ti tega ne razumeš«. Gospod. Študent naj bo. Kvišku. Selskega župnika sveti večer. Odlomki iz življenjepisnega romana. Pisarna. Gospod Hudournik. Razvalina življenja).

Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1961 str. 439—441. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1961 št. 180.

Franc Saleški Finžgar. Izbrana dela. Peta knjiga. Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1961.

Str. 405—461: *Opombe*. Vsebina: Nastanek povesti (Pod svobodnim soncem) in njen značaj. Zgodovina in povest. Ideja in umetnina. Pripombe k besedilu.

Ref.: [Jože Dolenc], Književni glasnik MD 1961 št. 2. — Jože Gregorič, Nova pot 1961 str. 546—547. — PDK 1961 št. 235.

Franc Saleški Finžgar: Izbrana dela. Šesta knjiga. Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1961.

Str. 377—407: *Opombe*. Vsebina: Značaj šeste knjige. Pripombe k posameznim spisom (Makalonca. Mirna pota. Povest o dekletu. Gostač Matevž. Na dopustu. Iveri). Zaključki.

Simon Gregorčič: Izbrane pesmi. Izbral in uredil France Koblar. Lj. »Ljudska pravica« & CZ 1961; 1965.² (Miniaturna izdaja.)

Simon Gregorčič: Izbrane poezije. Priredil (in komentiral) France Koblar. Celje MD 1961.

Str. 5—24. Uvod. Str. 297—306: *Pripombe*.

Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1962 str. 420—422. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1962 št. 160. [Jože Dolenc] -ne, Književni glasnik MD 1963 št. 1.

- France Bevk: Izbrani spisi. Deseta knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1962.
Str. 419—439: *Opombe.* Vsebina: Značaj knjige. Veliki Tomaž. Opombe k besedilu (Železna kača).
Ref.: Sl[avko] Ru[pe], Pdk 1963 št. 113.
- Franc Saleški Finžgar: Izbrana dela. Sedma knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1962.
Str. 365—427: *Opombe.* Vsebina: Nastanek in značaj knjige. Pripombe k besedilu (Leta mojega popotovanja). Imensko kazalo.
Ref.: [Jože Dolenc], Književni glasnik MD 1963 št. 1.
- Ivan Pregelj: Izbrana dela. Prva knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1962.
Str. 365—392: *Opombe.* Vsebina: Uvodna beseda. Značaj nove izdaje. Tolminci. Štefan Golja in njegovi. Matkova Tina. Opombe k besedilu.
Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1962 str. 365—367. — Sl[avko] Ru[pe], Pdk 1962 št. 236. — [Jože Dolenc], Književni glasnik MD 1963 št. 1.
- Ivan Pregelj: Izbrana dela. Druga knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1965.
Str. 349—397: *Opombe.* Vsebina: Značaj knjige in čas njenega nastanka. Ožep. Ograjnica. Dom gospe matere Serafine. Otroci sonca. Stara Tolminka in njeni vnuki. Opombe k besedilu. Sodobna kritika.
Ref.: [Jože Dolenc] -ne, Književni glasnik MD 1965 št. 2. — Jože Gregorič, Nova pot 1965 str. 433—435. — Sl[avko] Ru[pe], Pdk 1965 št. 219.
- France Bevk: Izbrani spisi. Enajsta knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1964 (1965).
Str. 467—489: *Opombe.* Vsebina: Značaj knjige. Težak kamen na njeni duši. V mestu gorijo luči. Huda ura. Revček. Sodobna kritika. Zaključki.
Ref.: Janez Svajncer, Večer 1965 št. 98.
- Ivan Pregelj: Izbrana dela. Tretja knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1964.
Str. 389—467: *Opombe.* Vsebina: Nastanek in značaj knjige. Idila. Plebanus Joannes. Azazel. Bogovec Jernej. Sin pogubljenja. »Rutarius Christianus«. Glejte, človek. Tolminski Tit Manlij Torkvat. Gospoda Matije zadnji gost. Pripombe k besedilu. Zaključki.
Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1964 str. 482—483. Sl[avko] Ru[pe], Pdk 1964, št. 70.
- Ivan Pregelj: Izbrana dela. Četrta knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1964.
Str. 365—428: *Opombe.* Vsebina: Nastanek in značaj knjige. Odisej iz Komende. Zapiski gospoda lantspreškega. Zgodbe zdravnika Muznika. Runje. Štiri vigilije zdravnika Muznika. Opombe k besedilu. Sodobna kritika. Zaključek.
Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1964 str. 639—640. — Sl[avko] Ru[pe], Pdk 1964, št. 245. — Jože Snoj, Delo 1965 št. 46. — [Jože Dolenc] -ne, Knjižni glasnik MD 1965 št. 1. 15—19.

- France Bevk: Izbrani spisi. Dvanajsta knjiga.* Uredila France Bevk in France Koblar. Opombe napisal France Koblar. Lj. DZS 1965.
Str. 481—517: *Opombe*. Vsebina: Značaj dvanajste knjige. Opombe k posameznim delom (Kaplan Martin Čedernac. Bajtar Mihale. Granata. Menčec. Cene Zonta. Smeh. Legende. Začudene oči). Kritika. Zaključki ob izbranem delu.
Ref.: [Brecelj Marjan] m. b., Goriška srečanja 1 1966 št. 1. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1966 št. 52.
- Dragotin Kette: Pesmi.* Izbral in uredil France Koblar. Lj. MK 1965 (Knjižnica Kondor 71).
Str. 97—112: *Spremna beseda*.
- Shakespeare pri Slovincih.* Zbornik razprav in esejev. Uredil France Koblar. Lj. SM 1965.
Ref.: [Vasja Predan] -n., LD 1965 št. 271. — Rapa Šuklje, TT 1965 št. 271. — Lojze Smasek, Večer 1965 št. 278. — [Jože] Gregorič, Nova pot 1966 str. 122—125.
- Izidor Cankar: Leposlovje — eseji — kritika. Prva knjiga.* Uredil in pojasnil France Koblar. Lj. SM 1968.
Str. 317—361: *Spremna beseda*.
Ref.: Rado Vovk, Delo 1969 št. 37.
- Ivan Pregelj: Izbrana dela. Šesta knjiga.* Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje MD 1968.
Str. 427—502: *Opombe*. Vsebina: Značaj in nastanek šeste knjige. Magister Anton. Salve Virgo Catharina. Peter Markovič. Usahli vrelci. Opombe k besedilu. Kritika.
Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1968 str. 388—390. — Sl[avko] Ru[pe], PDK 1968 št. 171.
- Izidor Cankar: Leposlovje — eseji — kritika. Druga knjiga.* Uredil in pojasnil France Koblar. Lj. SM 1969.
Str. 373—428: *Spremna beseda*.

F. GLEDALIŠČE

1. ZGODOVINA GLEDALIŠČA IN DRAMATURGIJA

- Ljudski oder.* — S 1911 št. 207 str. 1—2. Brez podpisa.
- Ljudski oder. Za spomin Francetu Bevku, ki odhaja na Goriško.* — S 1920 št. 294. Božična priloga. Podpis: Fr. K.
- F. S. Finžgar in njegova drama.* — S 1921 št. 50 str. 1—2.
O drami Razvalina življenja.
- O drami, gledališču in igralcu.* Naj velja tudi kot poročilo o letošnji drami. — DS 1922 str. 338—343.
- Za uvod nekaj o bistvu.* — DS 1924 št. 73—75.
O bistvu gledališča.
- Stara in nova Naša kri.* — S 1926 št. 24. str. 6.
- Gledališka razstava.* — DS 1928 str. 188—189. Podpis: F. K.

- Narodno gledališče.* — V zborniku: Slovenci v desetletju 1918—1928. Lj. 1928 str. 675—681.
Ref.: Josip Vidmar, LZ 1929, str. 184.
- Henri Ghéon: »Igravec in milost« in sodobno gledališče.* — DS 1954 str. 390—392.
Podpis: F. K.
- Shakespeare.* — GL Drama 1950/51 št. 1 str. 1—4.
- Finžgarjeve drame.* — GL Drama 1950/51 št. 11 str. 1—2. Podpis: F. K.
- Pomemben praznik slovenskega dram[skega] gledališča.* Slavnostni govor prof. Koblarja. — S 1954 št. 42 str. 7.
Petnajstletnica samostojnega dramskega gledališča.
- Naše izvirno in poslovenjeno dramatično sloovstvo.* — DS 1955 str. 282—286; 352—358. Podpis: F. K.
O originalni in prevodni dramski književnosti s posebnim ozirom na dela: Slovenski pasijom iz 1721 l. — A. Drabosnjak-Schuster, Igra o izgubljenem sinu. — Jože Abram, Zlatorog. — Joža Vombegar, Zlato tele. — Angelo Cerkevnik, Kdo je kriv. — Tone Čufar, Polom. — Ernest Toller, Hinkemann (prev. Ante Novak). — A. Strindberg, Velika noč (prev. Ciril Debevec).
- Uprizoritev Ipavčevega »Tinčka«.* — Radio Ljubljana 1957 št. 25 str. 221.
O uprizoritvi l. 1866.
- Stanko Cajnar: Potopljeni svet.* — GL Drama 1958/59 št. 5 str. 33—35.
Gledališče. — Spominski zbornik Slovenije. Lj. 1959 str. 308—314.
- William Shakespeare: Vihar.* Spremnne besede napisal France Koblar. Lj. SM 1942. (Vezana beseda 5.)
Str. 89—115: *Spremnna beseda.*
Ref.: LdTd 1946 št. 42. — [Dušan Moravec] -dm, SPor 1946 št. 216. — F[rance] F[i]lipič], MbV 1947 št. 4. — Jože Kastelic NS 1948 str. 295—296. — Herbert Grün, NS 1949 str. 326—327.
- Karel Čapek: Mati.* — GL Drama 1945/46 št. 4 str. 29—35.
- F. S. Finžgar: Razvalina življenja.* Uvod in režijske opombe napisal France Koblar. Lj. SKZ 1946. (Knjižnica slov. gledališča 4.)
Ref.: [St. Javor] Obz 1946 str. 280. — [Dušan Moravec] -dm, SPor 1946, št. 153.
- Fran Leostik — Bratko Krefc: Tugomer.* Uvod napisal France Koblar. Lj. SKZ 1946. (Knjižnica slov. gledališča 5.)
Str. 1—16: *Uvod.*
Ref.: [Dušan Moravec] -dm, LdTd 1946 št. 42. — SPor 1946 št. 216. — F[rance] F[i]lipič], VMb 1947 št. 4. — VMb 1948 št. 22.
- William Shakespeare: Koriolan.* Spremnne besede in opazke napisal France Koblar. Lj. SM 1946. (Vezana beseda 4.)
Str. 158—168: *Spremnne besede in opombe.*
Ref.: [Dušan Moravec] -dm, SPor 1946 št. 105.
- Ljudski igravec.* GL Drama 1946/47 str. 108—109.
Ob 25-letnici umetniškega delovanja Janeza Cesarja.
- Nekoliko zgodovine in dramaturgije h komediji »Mnogo hrupa za nič«.* — GL IAU 1947 št. 1 str. 26—36.
- Prova slovenska tragedija.* — GL Drama 1947/48 št. 1—12.
O drami Tugomer.
- Kreftova predelava in prepesnitev »Tugomera«.* — GL Drama 1947/48 št. 1 str. 17—21.

- O Polonci Juvanovi.* — GL Drama 1947/48 št. 6 str. 115—125.
- Linhartova »Županova Micka« in Smoletov »Varh«.* L. »Županova Micka« v slovstvu in na odru. II. Garrick-Smole: Varh. III. Kritika ob predstavah »Županove Micke«. — GL AIU 1948 št. 3 str. 8—26; GL Drama 1967/68 str. 107—125 (Skrajšano besedilo).
- William Shakespeare: Zbrano delo II. knjiga.* Lj DZS 1948.
Str. 267—272: *Pripombe* (k Juliju Cezarju).
- Primer iz dramske zgodovine in dramaturgije.* (Wedekind — Andrejev — Trenjov.) — GL AIU 1949 št. 4 str. 16—27.
- Kompozicija v Treh sestrah.* — GL AIU 1950 št. 5 str. 25—32.
- J. W. Goethe: Ifigenija na Tavridi.* Uvodne besede in opombe napisal France Koblar. Lj. SM 1950. (Vezana beseda 6.)
Str. 5—46: *Uvodne besede.* Str. 120—138: *Opombe.*
Ref.: H[erbert] G[rün], NO 1951 str. 680—682. — B[ožidar] B[orko], SPor 1951 št. 129.
- Spomenu Ivana Levarja. ... Slovo profesorja Igr. akad. tov. Fr. Koblarja.* — GL Drama 1950/51 str. 197—198.
Govor ob pogrebu na Zalah.
- Starejša slovenska drama.* Priredil France Koblar. Lj DZS 1951. (Klasje 25.)
Str. 149—201: *Starejša slovenska drama.*
Ref.: [France Pibernik] Movč F., LD 1951 št. 113. — Pavle Vozlič, LdP 1951 št. 160.
- V spomin Frana Lipaha.* — GL Drama 1951/52 str. 198—205.
- Oscar Wilde. Nekaj pripomb ob Idealnem soprogu.* — GL AIU 1952 št. 7 str. 5—8.
- Strindbergov uvod h »Gospodični Juliji«.* — GL AIU 1953 št. 8 str. 1—6.
- Jaona predstava Akademije za igralsko umetnost.* — SPor 1953 št. 146 str. 5.
- Pogovor z mladim igralcem.* — GL AIU 1954 št. 9 str. 1—4. Podpis: F. K.
- Komemoracija za pok. Marijo Vero... Na Zalah: Slovo rektorja AIU dr. Fr. Koblarja.* — GL Drama 1954, št. 6 str. 131—132.
- Erlangen 1954.* Šesti mednarodni študijski gledališki teden. — NRazgl 1954 št. 19 str. 13—15.
- Nekaj besed k diplomskim predstavam Akademije za igralsko umetnost.* — SPor 1954 št. 131 str. 4.
- Novejša slovenska drama I. Naturalizem — simbolizem.* Priredil France Koblar. Lj. DZS 1954. (Klasje 33—34.)
Str. 231—347: I. *Razvoj in motivika*; II. *Opombe k besedilu.*
Ref.: [Miklavž Prosenec] Marjan Jerše, SPor 1954 št. 292 — LD 1955 št. 5. — V[ital] Kl[abus], NRazgl 1955 str. 16.
- William Shakespeare: Kakor vam drago.* Spremne besede in opazke napisal France Koblar. Lj. SM 1954. (Vezana beseda 8.)
Str. 117—155: *Spreme besede in opombe.*
Ref.: B[ožidar] [Borko], LD 1954 št. 136. — [Ciril Zlobec] -or-, LdP-B 1954 št. 187.
- Komična vzporedja in nasprotja.* — GL AIU 1955 št. 10 str. 9—15.
Ob Molièrovi komediji Sganarel ali Namišljeni rogonosec.
- Shakespeareovo življenje in delo.* — GL Celje 1955 str. 270—275.
- O Kreftovih Celjskih grofih.* — GL Ptuj 1955 št. 1 str. 7—8.
- Evropska gledališka razstava 1955.* (S sliko.) — NRazgl 1955 str. 497

- Deset let.* — GL AIU 1956 št. 11 str. 1—4.
Akademija za igralsko umetnost.
- Pastorala o Shakespearovi komediji »Kakor vam drago«.* — GL AIU 1956 št. 11 str. 20—21.
- O Zgodovini drame in dramaturgije.* — GL AIU 1956 št. 11 str. 21—22.
- L'art dramatique slovène et le théâtre slovène.* — Théâtre Dramatique National Slovène de Ljubljana. Lj. 1956 str. 5—6.
- Umetnost danes organsko živi z našim žioljenjem.* Pogovor z rektorjem Igralske akademije dr. Francetom Koblarjem. (S sliko.) — Tribuna 1956 št. 6. str. 1.
- Lessing in Hamburška dramaturgija.* V knjigi: E. G. Lessing: Hamburška dramaturgija. Lj. 1956. Str. 5—42.
- Neljuba variacija o istem predmetu.* — GL AIU 1957 št. 13 str. 8—12.
O Akademiji za igralsko umetnost.
- Žioljenje in delo Williama Shakespeara.* — GL Celje 1957 št. 6 str. 28—34.
- Slovenska dramatika — izročilo Antona Tomaža Linharta.* — Linhartovo izročilo. Lj. 1957 str. 11—29; prevod dopoljenega teksta: Scena (Novi Sad) 1967.
- Ajšhil in O'Neil.* — GL AIU 1958 št. 14 str. 5—12.
O drami Elektra.
- Slovenačka dramatika i slovenačko pozorište.* — Pozorišni život IV, (Beograd) 1958 br. 7—8 str. 35—36. (S sliko).
- William Shakespeare: Dva gospoda iz Verone.* Spremne besede in opombe napisal France Koblar. Lj. SM 1959. (Vezana beseda 15.)
Str. 97—126: *Spemna beseda in opombe.*
Ref.: [Veno Taufer] vet, Delo 1960 št. 286. — H[erbert Grün], NRazgl. 1960 str. 501
- Nekaj o Shakespearu in njegovem delu.* — V knjigi: Charles in Mary Lamb: Pripovedke iz Shakespeara. Lj. 1953; 1959² str. 351—354; 1964³, str. 321 do 351; 1967,⁴ str. 205—215.
Ref.: [Ada Škerlj] -r, LdP-B 1954 št. 77. — Jože Hočevar, SlovJ 1959 št. 49. — I[gor] G[edrih], PD 1960 št. 3.
- Lukrecija.* — GL AIU 1960 št. 16 str. 5—7.
- Finžgarjeva Razbalina žioljenja.* — GL Drama 1960/61 st. 5/c [4 str.]. Podpis: F. K.
- Trojni Oresl.* Od antike do eksistencializma. — GL AIU 1961 št. 17 str. 5—14.
- Iz take smo snovi kot sanje.* — GL AIU 1962 št. 19.
Ob uprizoritvi Jožeta Javorška priredbe Shakespearovih del.
- William Shakespeare: Milo za drago.* Spremne besede in opombe napisal France Koblar. Lj. SM 1962. (Vezana beseda 17.)
Str. 117—155: *Spemne besede in opombe k besedilu.*
- Zgodovina drame.* Povzetki iz predavanj. I. Stara klasika. Lj. (1962; 1969²).
62 str. 40. (ciklost.)
- Slavko Grum — Trudni zastori.* — List AGRFT 1962/65 št. 1 str. 5—10.
- Molière: Zdravnik po sili.* — List AGRFT 1963 str. 1—3.
- Cervantes in Štiri medigre.* — List AGRFT 1963/64 št. 2 str. 51—55.

- Dvajset let slovenske drame I.* 1919—1950. Lj. SM 1964. 400 + (III) str. 80. (Razprave in eseji 6.)
 Ref.: Trekman Borut, Delo 1964 št. 353. — France Vodnik, GL Drama 1964/65 str. 341—345. — [Vasja Predan] -n, LD 1964 št. 545. — AN, PD 1965 št. 1. — Dušan Moravec, Sd 1965 str. 384—388.
- Zimska pravljica.* Odstavki iz zgodovinske in dramaturške razčlembе. — List AGRFT 1964/65 str. 67—75.
- Shakespeareov dramski in pesniški slog.* — V knjigi: Shakespeare pri Slovencih. Lj. 1965. Str. 121—174.
- Dvajset let slovenske drame II.* 1950—1959. Lj. SM 1965. Str. 465 + (II) str. 8°. (Razprave in eseji 11.)
 Ref.: [Vasja Predan] -n, LD 1966 št. 114. — Jože Gregorič, Nova pot 1966 str. 119—122. — [Borut Trekman], NRazgl 1966 str. 139. — PD 1966 št. 3. — Dušan Moravec, Sd 1966 str. 309—312.
- Zgodovina drame.* Povzetki iz predavanj. II. Srednji vek in italijanska renesansa. Lj. [1965] 66: str. 40. (ciklost.)
- Zgodovina drame.* Povzetki iz predavanj. III. Renesansa zapadne Evrope. [Lj. 1966, 92 str. 4°. (ciklost.)
- Zgodovinski oris vzgoje za slovensko gledališko umetnost.* — Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 1967 št. 10 str. 50—91.
- Fran Levstik — Bratko Krefl:* Tugomer. Spremnό besedo napisal France Koblar. Lj. DZS 1967.
 Str. 201—226: *Spremna beseda.*
- Slovenačka dramaturgija — poruka Antona Tomaža Linharta.* (Pregledani dopunjeni tekst iz zbornika Linhartovo izročilo, Lj. 1957.) Sa slovenačkog prevela Diva Pilković-Maksimović. — Scena (Novi Sad) 1967, br. 6 str. 257—273.
- Linhartova »Županova Micka« in Smoletov »Varh«.* — GL Drama 1967/68 št. 2 str. 107—125.
 Povzeto po GL AIU 1948 št. 5 str. 8—26.
- J. W. Goethe: Torquato Tasso.* Spremnό besedo in opombe napisal France Koblar. Lj. SM 1968. (Vezana beseda 25.)
 Str. 151—175: *Spremna beseda in opombe k besedilu.*
- Zgodovina drame.* Povzetki iz predavanj. IV. Barok in rokoko v Italiji, na Francoskem in Angleškem. Racionalizem in klasika v Nemčiji. Evropska romantika in prvi pojavi realizma. Lj. 1968. 92 str. 4°. (ciklost.)
- William Shakespeare: Dober konec vse povrne.* Spremnό besede napisal France Koblar. Lj. SM 1968. (Vezana beseda 22.)
 Str. 121—161: *Spremna beseda.*
- H. v. Kleist: Princ Homburški.* Spremnό besedo je napisal France Koblar. Lj. MK 1969.
 Str. 160—176: (*Spremna beseda.*)

2. ČLANKI ZA SLOV. BIOGR. LEKSIKON

Podpis: Kr.

- Kralj Emil*. — I (zv. 4, 1952) str. 552.
Levar Ivan. — I (zv. 4, 1952) str. 639—640.
Lipah Franc. — I (zv. 4, 1952) str. 675.
Nigrinova Vela (Augusta). — II (zv. 6, 1955) str. 201.
Nučič Hinko. — II (zv. 6, 1955) str. 209—210.
Osten-Sacken Marija Vera. — II (zv. 6, 1955) str. 256.
Podgorska — Hedvika Čus, omožena Nučič. — II (zv. 7, 1949) str. 594.
Pregarc Rado. — II (zv. 7, 1949) str. 479.
Putjata Boris Vladimirovič. — II (zv. 8, 1952) str. 608.
Rasberger Pavel. — III (zv. 9, 1960) str. 29—30.
Reisner Marija (Marica Ogrinčeva). — III (zv. 9, 1960) str. 74.
Rogoz Zoonimir. — III (zv. 9, 1960) str. 125.
Rückova Kristina. — III (zv. 9, 1960) str. 155.
Salmič Rafael. — III (zv. 9, 1960) str. 188.
Sancin Modest. — III (zv. 9, 1960) str. 200—201.
Schmidt (Šmid) Fran. — III (zv. 10, 1967) str. 227.
Sever Sava. — III (zv. 10, 1967) str. 500.
Sever Stane. — III (zv. 10, 1967) str. 501—502.
Sila Marij. — III (zv. 10, 1967) str. 508.
Sila Valerija r. Železnik. — III (zv. 10, 1967) str. 508.
Skrbinšek Milan. — III (zv. 10, 1967) str. 555—557.
Skrbinšek Vladimir. — III (zv. 10, 1967) str. 557—558.
Slavec (Nachtigall) Marica. — III (zv. 10, 1967) str. 557—558.
Slavec Maša. — III (zv. 10, 1967) str. 558.

3. GLEDALIŠKA KRITIKA

- Danilova štiridesetletnica*. — Večerni list 1919 št. 109 str. 5. Brez podpisa.
 Poročilo o proslavi.
Drama. — DS 1920, str. 144—145.
 Poročilo o drugi polovici gledališke sezone.
Drama. — DS 1920 str. 201—202.
 Kritični pregled ob sklepu sezone.
Shakespeare: Beneški trgovec. Poslovenil Oton Župančič. Druga izpremenjena izdaja. (Po uprizoritvi 1. marca t. l.) — S 1920 št. 54 str. 5.
 [H. Ibsen]: *Nora*. — S 1920 št. 62 str. 7.
 Ref.: Zofija Borštnikova, SN 1920 št. 64.
K Nori. — S 1920 št. 65 str. 4.
 Pojasnilo k repliki Zofije Borštnikove v SN 1920 št. 64.
Mrak. Drama v treh dejanjih. Spisal Peter Petrovič. Preložil Milan Skrbinšek.
 — S 1920 št. 65 str. 5. Podpis: F. K.
 Ocena uprizoritve na Ljudskem odru v Lj.
Golgota. Drama v treh dejanjih. Spisal Srgjan Tucić. — S 1920 št. 85 str. 5.

- Slepci — Saloma.* — S 1920 št. 87 str. 5.
Poročilo o: M. Maeterlinck, *Slepci.* — O. Wilde, *Saloma.*
- [A. Strindberg]: *Smrtni ples.* — S 1920 št. 99 str. 5.
- Vsiljenka — Saloma.* — S 1920 št. 104 str. 5. Podpis: Fr. K.
Poročilo o: M. Maeterlinck, *Vsiljenka.* — O. Wilde, *Saloma.*
- [St. Przybyszewski]: *Sneg.* Drama v štirih dejanjih. — S 1920 št. 107 str. 5.
- Pohujšanje v dolini šentflorjanski.* Farsa v treh dejanjih. Spisal Ivan Cankar. — S 1920 št. 119 str. 3—4.
- Pritožne bukve.* Ljudska igra v treh dejanjih. Spisal Karl Ettinger. Slovensko priredil Fran Kopal. — S 1920 št. 124 str. 5.
- Dvoboj.* Igrokaz v treh dejanjih. Francoski spisal Henri Lavendan. Prevel Miran Jarc. — S 1920 št. 129 str. 5.
- Veleja.* Prizori z vasi v treh dejanjih. Spisal Anton Novačan. — S 1920 št. 134 str. 5.
- Ljubosumje.* Drama v petih dejanjih. Spisal M. Arcibašev. Prevel O. Šest.
- Za narodov blagor.* Komedija v štirih dejanjih. Spisal Ivan Cankar. — S 1920 št. 219 str. 4.
- Anfisa.* Drama v štirih dejanjih. Spisal Leonid Andrejev. — S 1920 št. 223 str. 4.
- Hasanaginica.* Drama v treh dejanjih. Spisal Milan Ogrizovič. — S 1920 št. 223 str. 4. Podpis: Fr. K.
- [Ivan Cankar]: *Pohujšanje v dolini šentflorjanski.* — S 1920 št. 243 str. 4—5. Podpis: Fr. K.
- Ljubimkanje.* Igrokaz v treh dejanjih. Spisal Arthur Schnitzler. S 1920 št. 247 str. 4—5. Podpis: Fr. K.
- Figaro se ženi.* Komedija v petih dejanjih. Spisal Beaumarchais. — S 1920 št. 249 str. 1.
- Sen kresne noči.* Komedija v petih dejanjih. Spisal William Shakespeare. — S 1920 št. 254 str. 4—5.
- Zlata jesen.* (Papa.) Komedija v treh dejanjih. Spisal [Robert] Flers in [C. A. de] Caillavet. — S 1920 št. 266 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Bobrov kožuh.* Tatinska komedija v štirih dejanjih. Spisal Gerhard Hauptmann. — S 1920 št. 278 str. 4.
- »Velika noč«. Praznična igra v treh dejanjih. Spisal Avgust Strindberg. — S 1920 št. 282 str. 4. Podpis: -r.
Uprizoritev na Ljudskem odru v Lj.
- Smrtni ples* (I. in II. del). Spisal Avgust Strindberg. — S 1920 št. 289 str. 4.
- Drama I. 1920/21.* — DS 1921 str. 62—64; 126—127; 175—174.
Kritično poročilo o dramskih predstavah.
- Hudožestveni teater.* Prvi večer. [A. P. Čehov, Striček Vanja]. — S 1921 št. 9 str. 4.
- Moskovski Hudožestveni teater.* Drugi večer. J. D. Surgurčeva »Jesenske gosli«. — S 1921 št. 10 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Moskovski Hudožestveni teater.* Literarno umetniški večer.* — S 1921 št. 11 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Školjka.* Drama v teh dejanjih. Spisal Alojzij Kraigher. — S 1921 št. 19 str. 5.

- Gostovanje Hudožestvenega teatra.* A. P. Čehov: Črešnjev vrt. — S 1921 št. 30 str. 3. Podpis: Fr. K.
- Gostovanje Hudožestvenega teatra.* Bratje Karamazovi. — S 1921 št. 32 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Gostovanje Hudožestvenega teatra.* Knut Hamsun: Pred vrati slave. Drama v štirih dejanjih. — S 1921 št. 33 str. 3. Podpis: Fr. K.
- Gostovanje Hudožestvenega teatra.* [H. Berger, Potop, A. P. Čehov, Tri sestre.] — S 1921 št. 36 str. 3.
- Finžgarjeva petdesletnica.* — S 1921 št. 48 str. 3. Podpis: Fr. K.
Ob uprizoritvi Razvaline življenja.
- Zadnje gostovanje Hudožestvenega teatra.* — S 1921 št. 52 str. 4. Podpis: Fr. K.
O literarnem večeru in predstavi Gorkega drame Na dnu.
- Mrakovi.* Igra v treh dejanjih. Spisal Franc Kosec. — S 1921 št. 80 str. 3. Podpis: Fr. K.
- Borba.* Drama v treh dejanjih (štirih slikah). Spisal John Galsworthy. — S 1921 št. 91 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Hamlet.* Utrinki ob premieri v narodnem gledališču. — S 1922 št. 25 str. 2.
- Drama.* 1. *Ivan Cankar* (Hlapci, Romantične duše, Kralj na Betajnovi). — 2. *Tolstoj in Dostojevskij* (Živi mrtvec, Idiot). — 3. *Büchner* (Woyzcek). — 4. *Ibsen* (Hedda Gabler). — 5. *Čehov* (Češnjev vrt). — *Shakespeare* (Othello, Kar hočete). — DS 1925 str. 32; 94—96; 159—160; 255—256.
- Razbojniki.* (Otvoritvena predstava.) — S 1924 št. 251 str. 4—5. Podpis: Fr. K.
O predstavi Schillerjeve drame na Ljudskem odru.
- Drama.* — DS 1925 str. 94—96; 224.
Poročilo o predstavah: Rostand, Cyrano de Bergerac. — Tolstoj, Moč teme. — Župančič, Veronika Deseniška. — Ibsen, Rosmersholm. — Golar, Vdova Rošlinka. — Nušič, Narodni poslanec. — Cankar, Pohujšanje v dolini šentflorjanski.
- K otvoritveni predstavi v dramskem gledališču.* Goethejeva Ifigenija. — S 1925 št. 223 str. 2.
- Ifigenija na Taoridi.* — S 1925 št. 224 str. 6.
- [František Langer:] »*Periferija*«. — S 1925 št. 227 str. 4. Podpis: F. K.
- Shakespeare: Zimska pravljica.* — S 1925 št. 250 str. 5. Podpis: Fr. K.
- Fran Milčinski: »Krpán Mlajši«.* Vesela historija v 4 dejanjih. — S 1925 št. 253 str. 5. Podpis: Fr. K.
- Drugi recitacijski večer.* — S 1925 št. 257 str. 3—4. Podpis: Fr. K.
Ocena nastopa mladih gledaliških igralcev na Šentjakobskem odru v Lj.
- Io. Cankar: Za narodov blagor.* — S 1925 št. 258 str. 4. Podpis: Fr. K.
- [M. Grošljeva]: *Kraljične Vidke kresni večer.* — S 1925 št. 261 str. 4.
Ocena prireditve v Mladiki v Ljubljani.
- [C. Golar]: *Zapeljivka.* — S 1925 št. 262 str. 4. Podpis: F. K.
Ob 25-letnem jubileju Polonice Juvanove.
- Druga mladost.* Veseloigra v treh dejanjih s predigro. Češko jo je napisal [Karel] Scheinplflug. — S 1925 št. 286 str. 4. Podpis: Fr. K.
- Drama.* — DS 1926 str. 64; 95—96; 255—56.
Kritični pregled predstav v Drami v sezoni 1925/26.

- Profesor Storicin*. Drama v štirih dejanjih. Spisal Leonid Andrejev. — S 1926 št. 9 str. 5. Podpis: Fr. K.
- Pirandello: Henrik IV.* — S 1926 št. 16 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Bernard Shaw: Obrt gospe Warrenove*. (Drama v 4 dejanjih. — S 1926 št. 18 str. 5. Podpis: Fr. K.
- Naša kri*. Igra v štirih dejanjih. Spisal F. S. Finžgar. — S 1926 št. 26 str. 4–5. Podpis: F. K.
- Stara in nova Naša kri*. K današnji premieri. — S 1926 št. 24 str. 6. Podpis: F. K.
Ocena predstave Finžgarjeve igre.
- Danilo*. — S 1926 št. 42 str. 6. Podpis: F. K.
- Deseti brat*. 16 slik iz Jurčičevega romana. Za oder priredil Pavel Golia. — S 1926 št. 45 str. 6. Podpis: F. K.
- Ana Christi*. Drama v treh dejanjih. Spisal Eugen O'Neil. — S 1926 št. 66 str. 7. Podpis: Fr. K.
- Pygmalion*. Komedijska v petih dejanjih. Spisal Bernard Shaw. — S 1926 št. 67 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Scampolo*. Komedijska v treh dejanjih. Spisal G. Nicodemi. — S 1926 št. 83 str. 6. Podpis: Fr. K.
- John Gabriel Borkman*. Drama v štirih dejanjih. Spisal Henrik Ibsen. — S 1926 št. 85 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Idiot*. — S 1926 št. 99 str. 6. Podpis: K.
Ocena predstave v spomin Borisa Putjate, ki je delo dramatisiral.
- Borbas*. Drama v treh dejanjih. Spisal John Galsworthy. — S 1926 št. 106 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Ivan Cankar: Jakob Ruda*. Predstava v počaščenje 50-letnice rojstva Ivana Cankarja. — S 1926 št. 109 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Ivan Cankar: Jakob Ruda*. Drama v treh dejanjih. — S 1926 št. 115 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Charles Vildraec: Ladja Tenacity*. Komedijska v treh dejanjih (štirih slikah). — S 1926 št. 118 str. 6. Podpis: Fr. K.
- Bernard Shaw: Obrt gospe Warrenove*. Gostovanje gdč. D. Debeljakove. — S 1926 št. 150 str. 5. Podpis: Fr. K.
- Ivan Cankar: Hlapci*. Drama v treh dejanjih. — S 1926 št. 228 str. 5. Podpis: F. K.
- Doktor Knock ali triumf medicine*. Komedijska v treh dejanjih. Spisal Jules Romains. — S 1926 št. 250 str. 5. Podpis: F. K.
- Drugi breg*. Drama v treh dejanjih. Spisal Jaroslav Hilbert. — S 1926 št. 257 št. 6. Podpis: F. K.
- Skopuh*. Komedijska v petih dejanjih. Spisal Molière. — S 1926 št. 257 str. 6. Podpis: F. K.
- Yoy*. Igra v treh dejanjih. Spisal John Galsworthy. — S 1926 št. 241 str. 5. Podpis: F. K.
- Macbeth*. Tragedijska v petih dejanjih. Spisal W. Shakespeare. — S 1926 št. 241 str. 5. Podpis: F. K.

- »Hamlet«. — S 1926 št. 254 str. 6. Podpis: F. K.
- »Slaba vest«. Kmetiška komedija v treh dejanjih. Spisal L. Anzengruber. — S 1926 št. 254 str. 6. Podpis: F. K.
- Stalni gost*. Burka v enem dejanju. Spisal G. Courteline. — *Bourboroché*, igra v dveh dejanjih. Spisal G. Courteline. — S 1926 št. 271 str. 5. Podpis: F. K.
- Kovarstvo in ljubezen*. Meščanska žaloigra v petih dejanjih. Spisal Friedrich Schiller. Poslovenil France Koblar. — S 1926 št. 279 str. 5.
- Triglavska bajka*. Pravljična igra v petih slikah. Spisal Pavel Golia. — S 1926 št. 284 str. 7. Podpis: F. K.
- Nekaj novih zasedb v Drami*. — S 1926 št. 289 str. 7. Podpis: F. K.
Vida Juvanova in Mira Danilova v *Kovarstvo in ljubezen*, A. Danilova v *Triglavski bajki*.
- Drama*. — DS 1927 str. 189—192. Podpis: F. K.
Kritičen pregled predstav v sezoni 1962/27.
- Pahljača Lady Windermere*. Igra o dobri ženski v štirih dejanjih. Spisal Oskar Wilde. — S 1927 št. 12 str. 7. Podpis: F. K.
- Pri lepi krčmarici* (*La Locandiera*). Komedija v treh dejanjih. Spisal Carlo Goldoni. — S 1927 št. 22 str. 7. Podpis: F. K.
- Gobsek*. Drama v petih dejanjih. Spisal Walter Hasenclever. — S 1927 št. 52 str. 5. Brez podpisa.
- M. Begović: Božji človek*. Drama v treh dejanjih. — S 1927 št. 47 str. 7. Podpis: F. K.
- Ti in jaz*. Komedija v treh dejanjih. Spisal Filip Barry. — S 1927 št. 71 str. 5. Brez podpisa.
- Sophokles: Kralj Oidipus*. Tragedija. Uprizorili dijaki I. drž. gimnazije v Ljubljani. — S 1927 št. 75 str. 4. Podpis: F. K.
- Lumpacij Vagabund*. Čarobna burka s petjem v treh dejanjih. Spisal Nestroy. — S 1927 št. 81 str. 6. Podpis: F. K.
- Mrak*. Drama v treh dejanjih. Spisal P. Petrovič. — S 1927 št. 109 str. 10. Podpis: F. K.
- Gostovanje berlinskih igralcev*. G. Hauptmann: Bobrov kožuh. — S 1927 št. 115 str. 5. Podpis: F. K.
- Mnogo hrupa za nič*. Veseloigra v petih dejanjih. Spisal W. Shakespeare. — S 1927 št. 125 str. 6. Podpis: F. K.
- Shakespeare: Ukročena trmoglavka*. Komedija v 5 dejanjih z uvodom. — S 1927 št. 230 str. 6. Podpis: F. K.
- Idealni soprog*. Igra v štirih dejanjih. Spisal Oscar Wilde. — S 1927 št. 253 str. 6. Podpis: F. K.
- Hlapec Jernej in njegova pravica*. Povest, spisal Ivan Cankar. V 9 slikah z oder priredil M. Skrbinšek. — S 1927 št. 235 str. 6. Podpis: F. K.
- Polnoč*. Tri dejanja iz tretjega nadstropja. Spisal Josip Kulundžič. — S 1927 št. 241 str. 9. Podpis: F. K.
- Predstava na vse svete*. — S 1927 št. 249 str. 6. Podpis: F. K.
Uprizoritev Hamleta.
- Dva bregova*. Drama iz življenja beračev. Spisal Anton Leskovec. — S 1927 št. 255 str. 6. Podpis: F. K.

- Euripides: Medeja*. Tragedija v petih dejanjih. — S 1927 št. 263 str. 6. Podpis: F. K.
- »*Boljši gospod*«. komedija v dveh delih. Spisal W. Hasenclever. — S 1927 št. 282 str. 6. Podpis: F. K.
- [K. A. Görner]: *Snegulčica*. Mladinska predstava. — S 1927 št. 284 str. 6. Podpis: F. K.
- Vrt Eden*. Komedija v štirih dejanjih. Spisala Rudolf Bernauer in Rudolf Oesterreicher. Nastop gdč. Slavčeve. — S 1927 št. 260 str. 6. Podpis: F. K.
- Pregled drame v letu 1927/28*. — DS 1928 str. 189—191. Podpis: F. K.
- Calderon: Sodnik Zalamejski*. Igra v treh dejanjih. — S 1928 št. 4 str. 7. Podpis: F. K.
- Ibsen: Divja rasa*. Drama v petih dejanjih. — S 1928 št. 15 str. 7. Podpis: F. K.
- Bernard Sham: Kandida*. Misterij ljubezni v 3 dejanjih. — 1928 št. 52 str. 6. Podpis: F. K.
- Nedeljski oddih*. Burleska v treh dejanjih. [Spisal] Noel Coward. — S 1928 št. 40 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje Eduarda Kohouta iz Prage*. — S 1928 št. 47 str. 7. Podpis: F. K.
O uprizoritvi Hamleta.
- Cyrano de Bergerac*. Heroična komedija v 5 dejanjih. Spisal E. Rostand. — S 1928 št. 67 str. 6. Podpis: F. K.
- Mladost*. Drama v treh dejanjih. Spisal Max Halbe. — S 1928 št. 70 str. 7. Podpis: F. K.
- Shakespeare: Julij Cezar*. — S 1928 št. 74 str. 7. Podpis: F. K.
Ocena predstave dijakov Klasične gimnazije v ljubljanski Operi.
- I.N.R.I.* (Jeruzalemski dogodki v velikonočnih dneh v treh delih — 14 slikah. Za oder priredila E. Gregorin in dr. R. Tominec. — S 1928 št. 78 str. 6. Podpis: F. K.
- Angelo Cerkevnik: Roka pravice*. Tragikomedija v 8 slikah. — S 1928 št. 94 str. 6. Podpis: F. K.
- Anton Novačan: Herman Celjski*. Drama v petih dejanjih. — S 1928 št. 105 str. 7. Podpis: F. K.
- Kriza*. Socialna drama v šestih slikah. Spisal Rudolf Golouh. — S 1928 št. 111 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje zagrebske drame*. Miroslav Krleža: V agoniji. — S 1928 št. 115 str. 8. Podpis: F. K.
- Stilmondski župan*. Drama v treh dejanjih. Spisal M. Maeterlinck. — S 1928 št. 116 str. 7. Podpis: F. K.
- Dobri vojak Švejk*. Dramatizacija po Haškovem romanu. — S 1928 št. 137 str. 9. Podpis: F. K.
- Romeo in Julija*. Shakespearova tragedija v 5 dejanjih. Prevod Iv. Cankarja. — S 1928 št. 219 str. 7. Podpis: F. K.
- Cankarjevo Pohujšanje v dolini šentflorjanski*. Farsa v treh dejanjih. — S 1928 št. 222 str. 7. Podpis: F. K.
- Krog s kredo*. Igra v petih dejanjih. Po kitajskem spisal Klabund. — S 1928 št. 227 str. 6. Podpis: F. K.

- Kukuli, Veseloigra v treh dejanjih.* Spisal V. A. Jager-Schmidt. — S 1928 št. 251 str. 7. Podpis: F. K.
- Augusta Danilova nad 40 let na odru.* (Kos razgovora.) — S 1928 št. 240 str. 5
- Noblova nagrada.* Komedija v štirih dejanjih. Spisal Kjalmar Bergmann. — S 1928 št. 241 str. 7. Podpis: F. K.
- Stvar Makropulos.* Komedija v štirih slikah. Spisal K. Čapek. — S 1928 št. 245 str. 9. Podpis: F. K.
- Troje novih zasedb.* — S 1928 št. 252 str. 7. Podpis: F. K.
Ocena igre Marije Vere, Nade Gabrijelčičeve in Vide Juvanove.
- Ljubljanska drama.* — S 1928 št. 255 str. 7. Podpis: F. K.
Ocena predstav Dobri vojak Svejk in Oslíček Miško.
- Živi mrtvec.* Drama v petih dejanjih. Spisal L. N. Tolstoj. — S 1928 št. 275 str. 7. Podpis: F. K.
- Lepa Vida.* Proslava desetletnice smrti Ivana Cankarja. — S 1928 št. 284 str. 7
- P. Golia: Betlehemska legenda.* — S 1928 št. 294 str. 5. Podpis: F. K.
- Ljubljanska drama v letu 1928/29.* — DS 1929 št. 221—222; 255—256. Podpis: F. K.
Kritični pregled predstav.
- Krojaček junaček.* Mladinska igra. Po Drinklerju poslov. O. Župančič. — S 1929 št. 15 str. 7. Podpis: F. K.
- Volpone.* Neblaga komedija. Spisal Ben Jonson. Priredil Stefan Zweig. — S 1929 št. 18 str. 7. Podpis: F. K.
- Utopljenca.* Veseloigra v 3. dej. [Napisal] I. Nestroy. — S 1929 št. 29 str. 9. Podpis: F. K.
- Dvoje ponovitev: Cyrano in Vdova Rošlinka.* — S 1929 št. 47 str. 9. Podpis: F. K.
- [G. Bücher]: *Dantonova smrt.* — S 1929 št. 57 str. 7; št. 58 str. 7. Podpis F. K.
- Pravkar izšlo.* Komedija v štirih dejanjih. [Napisal] E. Bourdet. — S 1929 št. 69 str. 7. Podpis: F. K.
- Bitka.* Igra v treh dejanjih. Po romanu Claudea Tarrère-a spisal Pierre Fondaie. — S 1929 št. 98 str. 7. Podpis: F. K.
- Poslovilni večer Zb. Rogoza.* — S 1929 št. 98 str. 7. Podpis: F. K.
Uprizoritev Tolstojevskega živega mrtveca.
- Igra ljubezni in smrti.* Igra v enem dejanju, dveh slikah. Spisal Romain Rolland. — S 1929 št. 111 str. 7. Podpis: F. K.
- Angelo Cerkvonik: Greh.* Vsakdanja tragedija v šestih slikah z epilgom. — S 1929 št. 115 str. 7. Podpis: F. K.
- Piskač se smeje.* Drama v 10 prizorih. Spisal Hermon Ould. — S 1929 št. 130 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje gdč. Ante Kovačičeve.* Mauners: Pegica mojega srca. — S 1929 št. 130 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje mariborskega gledališča.* — S 1929 št. 135 str. 11. Podpis: F. K.
Uprizoritev Romea in Julije.
- Faust.* Otvoritvena predstava. — S 1929 št. 217 str. 7; št. 229 str. 7. Podpis: F. K.

- [M. Pagnol]: *Abeceda dobrega uspeha*. (Monsieur Topaze.) — S 1929 št. 218 str. 7. Podpis: F. K.
- Ibsen: Strahovi*. — S 1929 št. 220 str. 7. Podpis: F. K.
- Strindberg: Nevesta s krono*. — S 1929 št. 226 str. 7. Podpis: F. K.
- Goethejev »Faust«* (Ponovitev.) — S 1929 št. 228 str. 9. Podpis: F. K.
- [C. Vautel]: *Naš gospod župnik*. — S 1929 št. 229 str. 7. Podpis: F. K.
- [Pavel Reynol]: *Grob neznanega junaka*. — S 1929 št. 241 str. 7. Podpis: F. K.
- (M. Achard): *Življenje je lepo*. — S 1929 št. 250 str. 9. Podpis: F. K.
- [Burggraf-Albrecht]: *Janezek Nosanček*. (Prva mladinska predstava.) — S 1929 št. 258 str. 7. Podpis: F. K.
- VI. Velmar Jankovič: Brez ljubezni*. — S 1929 št. 271 str. 7. Podpis: F. K.
- Don Karlos*. — S 1929 št. 293 str. 17. Podpis: F. K.
- »Peterčkove sanje«*. Božična igra v štirih slikah. Spisal Pavel Golia. — S 1929 št. 295 str. 7. Podpis: F. K.
- [Ch. Dickens]: *Cvrček za pečjo*. — S 1930 št. 10 str. 7; št. 21 str. 6. Podpis: F. K.
- Gostovanje Hudožestvenikov v Ljubljani*. — S 1930 št. 17 str. 7. Podpis: F. K.
Dostojevski: Zločin in kazen.
- Drugi večer gostovanja Hudožestvenikov*. — S 1930 št. 18 str. 7. Podpis: F. K.
Ostrovski: Siromaštvo ni sramota.
- Nestroy: Za ljubezen so zdravila*. — S 1930 št. 22 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje Comédie Française v Ljubljani*. — S 1930 št. 25 str. 7.
Uprizoritev komedije H. Duvernois; Beg.
- Pogumni Tonček*. Pravljica v petih dejanjih. [Napisal] J. Spicar. — S 1930 št. 28 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje pariške La petite scène*. — S 1930 št. 38 str. 7. Podpis: F. K.
Predstave: Marivaux: Drugo presenečenje v ljubezni. Molière: Prisiljena ženitev. Anatol France: Komedije tistega, ki se poroči z nemo ženo.
- Fr. Lipah: Glavni dobitek*. — S 1930 št. 58 str. 7. Podpis: F. K.
- Shakespeareov »Vihar«* in *Šestov jubilej*. — S 1930 št. 62 str. 7. Podpis: F. K.
- Shakespeare: Vihar*. — S 1930 št. 77 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje praškega Narodnega divadla*. — S 1930 št. 79 str. 7. Podpis: F. K.
Predstave: Strindberg: Smrtni ples I. del. Scheinplugova: Ljubezen ni vse.
- Ljubimec svoje žene*. Komedija v 3 dejanjih. Spisal Mita Dimitrijevič. — S 1930 št. 85 str. 6. Podpis: F. K.
- Konec poti*. Drama v 5 dejanjih, spisal R. C. Cherrif. — S 1930 št. 88 str. 7. Podpis: F. K.
- M. Begovič: Pustolovec pred vrati*. Tragikomedija v desetih slikah. — S 1930 št. 106 str. 7. Podpis: F. K.
- Sveti plamen*. Igra v treh dejanjih. Spisal W. Somerset Maugham. — S 1930 št. 118 str. 7. Podpis: F. K.
- [C. Golar]: *Vdova Rošlinka*. — S 1930 št. 126 str. 7. Podpis: F. K.
- A. Medved: Za pravdo in srce*. Slavnostna predstava »Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov« v Ljubljani. — S 1930 št. 157 str. 9. Podpis: F. K.
- Shakespeare: Sen kresne noči v Ljubljanski drami*. — S 1930 št. 226 str. 7. Podpis: F. K.

- Pravljičica o rajski ptici.* Drama v treh dejanjih. Spisal M[akso] Šnuderl. — S 1950 št. 227 str. 7. Podpis: F. K.
- Mladoletje.* Igra v štirih dejanjih. Spisal Leonid Andrejev. — S 1950 št. 232 str. 7. Podpis: F. K.
- Kraljična Haris.* Drama v treh dejanjih. Spisal A. Leskovec. — S 1950 št. 235 str. 7. Podpis: F. K.
- Razbojniki.* [Napisal] Friedrich Schiller. — S 1950 št. 242 str. 5. Podpis: F. K.
- Gospa ministrica.* Sala v 4 dejanjih. [Napisal] Branislav Nušić. — S 1950 št. 252 str. 7. Podpis: F. K.
- Al. Tolstoj: Serija A-000001.* — S 1950 št. 268 str. 6. — Podpis: F. K.
- Mercadet.* Komedija v treh dejanjih. Spisal Honoré de Balzac. Odrska priredba in režija dr. B. Gavella. — S 1950 št. 296 str. 7. Podpis: F. K.
- Princeska in pastirček.* Vesela pravljica v 5 dejanjih. Spisal Pavel Golia. — S 1951 št. 5 str. 5. Podpis: F. K.
- Trije vaški svetniki.* Kmetška šala v 3 dejanjih. Spisala M. Real in M. Ferken. — S 1951 št. 18 str. 6. Podpis: F. K.
- O gostovanju »Tegernseerjevc«.* — S 1951 št. 55 str. 6. Podpis: F. K.
- [F. S. Finžgar]: *Divji lovec.* — S 1951 št. 42 str. 6. Podpis: F. K.
- Gospoda Glembajevi.* Drama v treh dejanjih. Spisal Miroslav Krleža. — S 1951 št. 48 str. 6. Podpis: F. K.
- Zofija Nalkomska: Dom osamelih žena.* — S 1951 št. 52 str. 6. Podpis: F. K.
- Gostovanje japonskega gledališča.* — S 1951 št. 63 str. 6. Podpis: F. K.
- Ga Marija Hübner kot gost v naši drami.* — S 1951 št. 66 str. 8. Podpis: F. K.
Ob uprizoritvi drame Sveti plamen.
- Angleški »Hamlet«.* — S 1951 št. 90 str. 5. Podpis: F. K.
- Slehernik.* Misterij o življenju in smrti bogatina Slehernika. Spisal Hugo Hofmannsthal. Za slovenski oder priredil O. Župančič. — S 1951 št. 96 str. 4. Podpis: F. K.
- Klabund: XYZ.* — S 1951 št. 101 str. 4. Podpis: F. K.
- Schnitzler: Zeleni kakaduj.* — S 1951 št. 111 str. 4. Podpis: F. K.
- Vzrok.* Drama v štirih dejanjih. Spisal Leonhard Frank. — S 1951 št. 129 str. 4; števil. 150 str. 5. Podpis: F. K.
- Prva letošnja predstava v drami. Slabko Grum: Dogodek v mestu Gogi.* — S 1951 št. 217 str. 4—5. Podpis: F. K.
- Nestroy: Pritličje in I. nadstropje.* — S 1951 št. 218 str. 4. Podpis: F. K.
- [I. Cankar]: *»Kralj na Betajnovi«* — S 1951 št. 222 str. 4. Podpis: F. K.
- [Hirschfeld]: *Taka je prava.* — S 1951 št. 226 str. 4. Podpis: F. K.
- Vest.* Igra v treh dejanjih s prologom. Spisal Maurice Rostand. — S 1951 št. 235 str. 4. Podpis: F. K.
- [M. Begovič]: *Brez tretjega.* — S 1951 št. 249 str. 5—6. Podpis: F. K.
- [C. Golar]: *Dve nevesti.* — S 1951 št. 253 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje belgrajske drame v Ljubljani.* — S 1951 št. 266 str. 4. Podpis: F. K.
Uprizoritev dela S. Popović: Kir Janja.
- [F. Raimund]: *Zapravljiavec.* — S 1951 št. 280 str. 4. Podpis: F. K.

Gledališki večer »Obraznikov« v ljubljanski operi. — S 1951 št. 291 str. 4. Podpis: F. K.

Uprizoritev Raynalove igre *Grob neznanega junaka*. V režiji B. Stupice.

[P. Golia]: *Jurček*. — S 1952 št. 9 str. 4. Podpis: F. K.

[V. Fodor]: *Revna kot cerkvena miš*. — S 1952 št. 11 str. 7. Podpis: F. K.

Dijaška predstava »Hlapcev« v dramskem gledališču. — S 1952 št. 38 str. 4. Podpis: F. K.

Shaw: Zdravnik na razpotju. — S 1952 št. 42 str. 4. Podpis: F. K.

Molnar: Nekdo. — S 1952 št. 45 str. 4. Podpis: F. K.

[W. Shakespeare]: *Kar hočete.* — S 1952 št. 72 str. 4. Podpis: F. K.

[V. Kataev]: *Kvadratura kroga.* — S 1952 št. 86 str. 4. Podpis: F. K.

Gostovanje angl. potujoče gledališke družine »English Players«. — S 1952 št. 91 str. 4. Podpis: F. K.

Poročilo o uprizoritvi H. Daviesove komedije *»The Mollusc«.*

M. Krleža: Leda. — S 1952 št. 98 str. 4. Podpis: F. K.

[Sofoklej]: *Kralj Oidipus.* — S 1952 št. 118 str. 4. Podpis: F. K.

[Marcel Pagnol]: *Marij.* — S 1952 št. 125 str. 4. Podpis: F. K.

Bratko Krefc: Celjski grofje. — S 1952 št. 215 str. 4; 216 str. 4. Podpis: Fr. K.

[B. Connors]: *Roksi.* — S 1952 št. 217 str. 4. — Podpis: Fr. K.

Zločin in kazen. — S 1952 št. 219 str. 4; št. 227 str. 4. Podpis: F. K.

Ocena uprizoritve Hudožestvenikov.

[Vl. Bartol]: *Lopez.* — S 1952 št. 222 str. 4. Podpis: F. K.

O'Neil: Strast pod bresti. — S 1952 št. 257 str. 2. Podpis: F. K.

[H. Ibsen]: *Gospa Inger na Oestrotu.* — S 1952 št. 245 str. 4. Podpis: F. K.

O »Veselem vinogradu«. — S 1952 št. 256 str. 4. Podpis: F. K. *Moja izjava:* št. 267 str. 2.

Poročilo o delu Karla Zuckmayerja in ocenah ob uprizoritvi v ljubljanski drami.

[P. Golia]: *Srce igračk.* — S 1952 št. 265 str. 5. Podpis: F. K.

[S. D. Merežkovski]: *Carjevič Aleksej.* — S 1952 št. 279 str. 4; št. 286 str. 4. Podpis: F. K.

[J. Vombegar]: *Voda.* — S 1952 št. 289 str. 5. Podpis: F. K.

[V. Kataev]: *Milijon težav.* — S 1953 št. 10 str. 4. Podpis: F. K.

[Berkeley]: *Dopust na Francoskem.* S 1953 št. 26. str. 4. Podpis: F. K.

»Zadoščenje« in »Gospa Cathleena«. — S 1953 št. 33 str. 4. Podpis: F. K.

Ocena uprizoritve del M. Maeterlincka in W. B. Yeatsa.

[M. Pagnol]: *Slava in njeni mešetarji.* — S 1953 št. 4. Podpis: F. K.

[G. in A. Acremont]: *Dame z zelenimi klobuki.* — S 1953 št. 73 str. 4. Podpis: F. K.

Ivan Cankar: Za narodov blagor. Prireditev dijaškega društva *»Žar«.* — S 1953 št. 73 str. 4. Podpis: F. K.

Hamlet. — S 1953 št. 76 str. 4; št. 87 str. 4—5. Podpis: F. K.

[Fr. Langer]: *Izpreobrnitev Ferdiša Pištore.* S 1953 št. 100 str. 4. Podpis: F. K.

L. Frank: Karel in Ana. — S 1953 št. 113 str. 7. Podpis: F. K. *

[O. Scheinpflugoval] *Okence.* — S 1953 št. 134 str. 4—5.

[Molière]: *Tartuffe.* — S 1953 št. 138 str. 5—4. Podpis: F. K.

- Otooritvena predstava*. — S 1955 št. 211 str. 4. Podpis: F. K.
Shakespeare; Komedija zmešnjav.
- [M. Krleža]: *V agoniji*. — S 1955 št. 214 str. 4. Podpis: F. K.
- [I. Cankar]: *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*. — S 1955 št. 214 str. 4. Podpis: F. K.
- [A. Strindberg]: *Sonata strahov*. — S 1955 št. 219 str. 5. Podpis: F. K.
- [B. Shaw]: *Sveta Ivana*. — S 1955 št. 227 str. 4–5. Podpis: F. K.
Ocena po prvi in drugi uprizoritvi.
- [M. Feldmann]: *Zajec*. — S 1955 št. 239 str. 7. Podpis: F. K.
- [V. Werner]: *Pravica do greha*. — S 1955 št. 240 str. 4. Podpis: F. K.
- [E. Raupach]: *Mlinar in njegova hči*. — S 1955 št. 249 str. 5. Podpis: F. K.
- [M. Ferner in A. Real]: *Turške kumare*. — S 1955 št. 254 str. 7. Podpis: F. K.
- [Klabund]: *Praznik cvetočih čeešnj*. (Po prvi in drugi uprizoritvi.) — S 1955 št. 266 str. 7; št. 272 str. 7; št. 273 str. 4. Podpis: F. K.
- [Fr. Forster]: *Robinson ne sme umreti*. — S 1955 št. 277 str. 7. Podpis: F. K.
- [S. Jušković]: *Gospod Sonjkin in njegova sreča*. — S 1954 št. 6 str. 7. Podpis: F. K.
- [Engel in Horst]: *Raj potepuhov*. — S 1954 št. 3 str. 7. Podpis: F. K.
- [W. Lichtenberg]: *»Kariera kanclista Winziga«*. — S 1954 št. 22 str. 5. Podpis: F. K.
- »Gospodična« v drami*. — S 1954 št. 25 str. 4. Podpis: F. K.
Ocena komedije Jacquesa Devala.
- Finžgarjev »Dinji lovec«*. — S 1954 št. 42 str. 7. Podpis: F. K.
- Marija Vera — umetnica*. — S 1954 št. 52 str. 3. Podpis: F. K.
Ob 25-letnici njenega ustvarjanja.
- »Visoška kronika« v ljubljanski drami*. 12 slik. Po romanu dr. Iv. Tavčarja za oder priredila Marija Vera. — S 1954 št. 60 str. 7. Podpis: F. K.
- [B. Nušič]: *Beograd nekdanj in sedaj*. — S 1954 št. 68 str. 4. Podpis: F. K.
- »Konec poti« v Ljubljani*. Gostovanje Vladimira Skrbinška iz Maribora. — S 1954 št. 78 str. 4. Podpis: F. K.
- Bratje Karamazovi*. 8 slik romana F. M. Dostojevskega. Po prevodu Vl. Levstika za oder priredil C. Debevec. — S 1954 št. 81 str. 7; št. 82 str. 4. Podpis: F. K.
- [H. H. Ortner]: *Magister Anton Hit*. — S 1954 št. 105 str. 4. Podpis: F. K.
- [G. Galsworthy]: *Družba*. — S 1954 št. 118 str. 4. Podpis: F. K.
- Otvoritev poletnega gledališča v Tivoliju*. Ljubljanska drama: *Kulturna prireditve v Črni mlaki*. — S 1954 št. 125 str. 7. Podpis: F. K.
Ob uprizoritvi komedije P. Golie.
- Gostovanje ge. Save Severjeve v Glembajevih*. — *Slehernik*. — *Bratje Karamazovi*. — S 1954 št. 116 str., 7. Podpis: F. K.
- [St. L. Kostov]: *Goljemanov*. — S 1954 št. 129 str. 5. — Podpis: F. K.
- Pričetek v Drami*. — *Orlič*. — *Gugalnica*. — S 1954 št. 224 str. 4; št. 230 str. 4. Podpis: F. K.
Uprizoritve del E. Rostanda in O. Scheinpflugove.
- [M. Achard]: *Migo* [dekle z Montparnasa]. — S 1954 št. 227 str. 5. Podpis: F. K.
- Orlič*. Historična drama v 6 dejanjih. Spisal Edmond Rostand. — S 1954 št. 230 str. 4–5. Podpis: F. K.

- [I. Cankar]: *Hlapci*. — S 1954 št. 248 str. 4–5. Podpis: F. K.
- [A. Strindberg]: *Velika noč*. — S 1954 št. 252 str. 4–5. Podpis: F. K.
- [W. Roart]: *Waterloo*. — S 1954 št. 270 str. 5. Podpis: F. K.
- [B. Nušič]: *Zalujoči ostali*. — S 1954 št. 275 str. 4; št. 275 str. 4–5. Podpis: F. K.
- [A. T. Linhart]: *Matiček se ženi*. — S 1954 št. 286 str. 4. Podpis: F. K.
- [B. Frank]: *Vihar v kozarcu*. — S 1955 št. 12 str. 5. Podpis: F. K.
- [St. Zweig]: *Siromakovo jagnje*. — S 1955 št. 18 str. 4. Podpis: F. K.
- [I. Šorli]: *Blodnji ognji*. — S 1955 št. 41 str. 4. Podpis: F. K.
- [C. Goldoni]: *Sluga dveh gospodov*. — S 1955 št. 44 str. 4. Podpis: F. K.
- Milan Skrbinišek*. — S 1955 št. 61 str. 4–5. Podpis: F. K.
- Ob 25-letnici gledališkega dela.
- [O. Wilde]: *Bunbery*. — S 1955 št. 79 str. 4. Podpis: F. K.
- Naša beseda*. Prireditel Državne klasične gimnazije v Ljubljani. — S 1955 št. 88 str. 4. Podpis: F. K.
- Kreft: Malomeščani*. (Po prvi in drugi ponovitvi.) — S 1955 št. 91 str. 4. Podpis: F. K.
- [W. Shakespeare]: *Beneški trgovec*. — S 1955 št. 105 str. 4; št. 106 str. 4. Podpis: F. K.
- [E. Gregorin]: *V času obiskanja*. — S 1955 št. 112 str. 4. Podpis: F. K.
- [J. Vombergar]: *Zlato tele*. — S 1955 št. 121 str. 4. Podpis: F. K.
- Se enkrat: »Siromakovo jagnje«*. Nastop ge. Silve Lojkove. — S 1955 št. 127 str. 4. Podpis: F. K.
- Poročilo o uprizoritvi Zweigove drame.
- Cezar V. Arx: »Izdaja pri Novari«*. Prvi režijski nastop P[etra] Malca. — S 1955 št. 159 str. 7. Podpis: F. K.
- »Kralj Edip«* na letnem gledališču v Tivoliju. — S 1955 št. 207 str. 4. Podpis: F. K.
- Ljubljanska drama — otvoritvena predstava. Sophokles: Kralj Edip. Puškin: Kameniti gost*. — S 1955 št. 227 str. 4. Podpis: F. K.
- Direktor Campa*. Spisal Jože Kranjc. — S 1955 št. 228 str. 4. Podpis: F. K.
- Med včeraj in jutri*. Igra v treh dejanjih, spisala Božena Begovičeva. — S 1955 št. 229 str. 4. Podpis: F. K.
- Tuje dete*. Komedija v treh dejanjih, spisal V. Švarkin. — S 1955 št. 251 str. 4. Podpis: F. K.
- B. Shaw: Kako zabogatiš?* — S 1955 št. 260 str. 5. Podpis: F. K.
- Hermann Bahr: Otroci*. — S 1955 št. 266 str. 5. Podpis: F. K.
- Bratomor na Metavi*. Ljudska igra v šestih slikah. Spisal Pavel Golia. — S 1955 št. 274 str. 7.
- Vesela božja pot*. — S 1955 št. 276 str. 5. Podpis: F. K.
- Dramatizacija novele P. Rosegerja.
- [P. Golia]: *Uboga Ančka*. — S 1955 št. 284 str. 5. Podpis: F. K.
- [M. Bulgakov]: *Molière*. — S 1956 št. 4 str. 8. Podpis: F. K.
- Jubilej g. Jos. Daneša. Pesem s ceste*. — S 1956 št. 16 str. 7. Podpis: F. K.
- Uprizoritev Schurekove drame.
- [A. Wildgans]: *Dies irae*. — S 1956 št. 51 str. 7. Podpis: F. K.

- [R. M. Vesnić]: *Gospodski dom*. — S 1956 št. 44 str. 7. Podpis: F. K.
- [J. Galsworthy]: *Družinski oče*. — S 1956 št. 50 str. 7. Podpis: F. K.
- [B. Nušič]: *Pot okoli sveta*. — S 1956 št. 60 str. 9. Podpis: F. K.
- [Fr. Werfel]: *Juarez in Maksimilijan*. — S 1956 št. 81 str. 7. Podpis: F. K.
- [N. Ostrovski]: *Gozd*. — S 1956 št. 102 str. 4. — Podpis: F. K.
- [E. Lavry]: *Prva legija*. Po premieri in drugi ponovitvi. — S 1956 št. 105 str. 7. Podpis: F. K.
- Dve novi igri v ljubljanski drami*. R. Besier; Tiran. W. Lichtenberg: *Mladi gospod šef*. — S 1956 št. 119 str. 7. Podpis: F. K.
- [I. Cankar]: *Za narodov blagor*. — S 1956 št. 221 str. 7. Podpis: F. K.
- [W. Shakespeare]: *Kralj Lear*. — S 1956 št. 226 str. 4. Podpis: F. K.
- [E. Labiche]: *Florentinski slammik*. — S 1956 št. 232 str. 7. Podpis: F. K.
- [E. Langer]: *Konjeniška patrola*. — S 1956 št. 241 str. 7. Podpis: F. K.
- [M. Begovič]: *Tudi Leda bo nosila klubuk*. — S 1956 št. 242 str. 7. Podpis: F. K.
- [V. Kataev]: *Kvadratura kroga*. — S 1956 št. 255 str. 7. Podpis: F. K.
- [Z. Werner]: *Na ledeni plošči*. — S 1956 št. 263 str. 7. Podpis: F. K.
- [J. Žigon]: *Kadar se utrga oblak*. [H. Zerkaulen]: *Korajža velja*. [W. O. Sonin]: *Atentat*. — *Repoštev*. [E. Gergorin]: *Kralj z neba*. — S 1956 št. 297 str. 7. Podpis: F. K.
- [M. Hodge]: *Dež in vihar*. — S 1957 št. 15. str. 7. Podpis: F. K.
- G. Kaufmann in E. Ferber]: *Simfonija 1937*. — S 1957 št. 44 str. 7. Podpis: F. K.
- [B. Nušič]: *»Dr«*. — S 1957 št. 31 str. 7. Podpis: F. K.
- [G. Fraser]: *Zadnji signal*. — S 1957 št. 60 str. 7. Podpis: F. K.
- [I. Brnčič]: *Med štirimi stenami*. — S 1957 št. 74 str. 4; št. 97 str. 7. Podpis: F. K.
- [L. Fodor]: *Matura*. — S 1957 št. 80 str. 7. Podpis: F. K.
- Gostovanje Alb[erta] Bassermanna in njegove skupine*. — S 1957 št. 98 str. 7. Podpis: F. K.
- Uprizoritev dela: Lessing, Modri Nathan.
- Rivala*. Drama Maxvella Andersona. — S 1957 št. 99 str. 8. Podpis: F. K.
- Petindvajsetletnica Ivana Levarja*. — S 1957 št. 125 str. 7. Podpis: F. K.
- Otvoritvena predstava: »Julij Cezar«*. — S 1957 št. 225 str. 7. Podpis: F. K.
- [J. Pahor]: *Viničarji*. — S 1957 št. 224 str. 7. Podpis: F. K.
- [B. Brecht]: *»Beraška opera«*. — S 1957 št. 250 str. 7. Podpis: F. K.
- [A. Suhovo-Kobylin]: *Tarelkinova smrt*. — S 1957 št. 234 str. 7. Podpis: F. K.
- [P. Petrovič]: *»Fozel«*. — S 1957 št. 248 str. 7. Podpis: F. K.
- [M. Hemar]: *Firma*. — S 1957 št. 255 str. 7. Podpis: F. K.
- [K. Capek]: *Bela bolezen*. — S 1957 št. 287 str. 7. Podpis: F. K.
- Svedrovc* — *Gospodična Julija* — *Snubač*. — S 1958 št. 9 str. 7.
- Uprizoritev del E. Bourdeta, A. Strindberga in A. P. Čehova.
- [P. Golia]: *Snegulčica*. — S 1958 št. 14 str. 7. Podpis: F. K.
- [A. de Benedetti]: *Rdeče rože*. — S 1958 št. 38 str. 7. Podpis: F. K.
- (O. Župančič): *Veronika Deseniška*. — S 1958 št. 41 str. 7. Podpis: F. K.
- [B. Nušič]: *Pokojnik*. — S 1958 št. 70 str. 5. Podpis: F. K.
- Ob petindvajsetletnici O. Sesta*. — S 1958 št. 75 str. 5. Podpis: F. K.

- [E. Synek]: »*Nočna služba*«. — S 1958 št. 91 str. 7. Podpis: F. K.
- [V. Švarkin]: »*Izpit za žioljenje*«. — S 1958 št. 98 str. 7. Podpis: F. K.
- Proslava V[ala] Bratine*. — S 1958 št. 115 str. 5. Podpis: F. K.
Ob 25-letnici gledališkega dela, uprizoritev M. Snuderla »Lopovščine«.
- [N. V. Gogolj]: *Ženitev*. — S 1958 št. 124 str. 5. Podpis: F. K.
- [A. K. Tolstoj]: *Car Fjodor*. — S 1958 št. 220 str. 7. Podpis: F. K.
- F. S. Finžgar: *Veriga*. — S 1958 št. 224 str. 4. Podpis: F. K.
- [H. Wuolijoki]: *Žene iz Niskaavuorija*. — S 1958 št. 251 str. 5—4. Podpis: F. K.
- Dve Molièrovi komediji*. — S 1958 št. 252 str. 4. Podpis: F. K.
Uprizoritev enodejank: »Izsiljena ženitev« in »Ljubezen zdravnik«.
- S. Cajnkar: *Potopljeni svet*. — S 1958 št. 254 str. 4. Podpis: F. K.
- [A. de Benedetti]: *Trideset sekund ljubezni*. — S 1958 št. 256 str. 18. Podpis: F. K.
- [J. Priestley]: *Brezov gaj*. — S 1958 št. 266 str. 3—4. Podpis: F. K.
- [A. Strindberg]: *Labodka*. — S 1958 št. 273 str. 7. Podpis: F. K.
- [E. Kästner]: *Pikica in Tonček*. — S 1958 št. 297 str. 7. Podpis: F. K.
- [R. Nicwiarowicz]: *Hollywood*. — S 1959 št. 9 str. 7. Podpis: F. K.
- Upniki na plan!* — S 1959 št. 19 str. 8. Podpis: F. K.
Uprizoritev veseloigre Karla Piskoña »Praznik upnikov« v prevodu Osipa Sesta.
- Cankarjevi »*Hlapci*«. — S 1959 št. 51 str. 8. Podpis: F. K.
- Gostovanje mariborskega gledališča v Ljubljani*. — S 1959 št. 54 str. 8. Podpis: F. K.
Uprizoritev: I. Cankar, Kralj na Betajnovi.
- [L. Verneulle in G. Berra]: *Potovanje v Benetke*. — S 1959 št. 40 str. 8. Podpis: F. K.
- [L. Standeker]: »*Prevara*«. S 1959 št. 58 str. 8. Podpis: F. K.
- Gostovanje gledališča Teatro di Venezia*. — S 1959 št. 64 str. 8. Podpis: F. K.
Uprizoritev: C. Goldoni, Zdrahe v Chioggi.
- Gdč. Ema Starčeva v »Prevari«*. — S 1959 št. 68 str. 8. Podpis: F. K.
- (L. Pirandello): »*Kaj je resnica*«. — S 1959 št. 68 str. 8. Podpis: F. K.
- Igralska 25-letnica Emila Kralja*. (Tolstoj: Živi mrtvec). — S 1959 št. 85 str. 8. Podpis: F. K.
- Ponovitev Živega mrtveca*. — S 1959 št. 85 str. 8. Podpis: F. K.
- Gostovanje Dublin Gate Theatra*. — S 1959 št. 84 str. 8. Podpis: F. K.
Uprizoritev Hamleta.
- Piskoř: Velika skušnjava*. — S 1959 št. 118 str. 8. Podpis: F. K.
- Shakespearjev Othello v Narodnem gledališču*. — S 1959 št. 120 str. 8. Podpis: F. K.
- [Š. Bekeffi]: »*Neopravičena ura*«. S 1959 št. 154 str. 8. Podpis: F. K.
- Henrik Ibsen: Nora*. — SPor 1946 št. 256 str. 5.
Ob gostovanju Leninskega komsomola.
- O gostih in o našem gledališču*. (Milanski Piccolo teatro, Kitajsko klasično gledališče in moskovski MHAT v Ljubljani.) [Izjave]: Fran Albreht...
France Koblar... Drago Šega. — NRazgl 1956 str. 297—298.

Jože Pogačnik (Novi Sad)

BIBLIOGRAFIJA ANTONA SLODNJAKA

Bibliografski pregled je glede na vrsto avtorjeve dejavnosti razdeljen na štiri poglavja: literarnozgodovinsko in literarnokritično delo (A), leposlovno delo (B), prevajalsko delo (C) in uredniško delo (Č). Vsako poglavje je zgrajeno na časovni (letni) zaporednosti objav. V okviru nekega leta so navedene najprej samostojne publikacije, za tem po abecednem redu slede objave v časnikih in časopisih. Ako je na enem mestu v istem letu več objav, so le-te prikazane kronološko.

V bibliografski opis so prišli le tisti podatki, ki so v tem smislu nujno potrebni. Naslovu avtorjevega dela je dodano mesto objave, pri časnikih datum in številka, pri časopisih le stran v ustreznem letniku. Samostojne publikacije so opisane na način, ki je v stroki navaden. Če jih je v enem letu več, so razporejene po abecednem redu.

Bibliografija obsega čas od avtorjeve prve objave do konca 1969. leta.

A. LITERARNOZGODOVINSKI IN LITERARNOKRITIČNI SPISI

1927

Stanisław Przybyszewski (Ob priliki njegove smrti)

Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani 1927/1928, str. 86—90

Črtice iz poljskega gledališkega življenja

Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani 1927/1928, str. 115—22

Iz gospodarskega življenja poljske republike (Ob priliki desetletnice obnovitve poljske državne samostalnosti)

Trgovski tovariš, str. 241—45

1928

Misli o slovenski kulturi

Svobodna mladina, str. 54—7 (Napovedano nadaljevanje ni izšlo)

Iz gospodarskega življenja Sovjetske Rusije

Trgovski tovariš, str. 210—15

Nettunske konvencije v luči jugoslovanskega narodnega gospodarstva

Trgovski tovariš, str. 235—38, 276—79

1930

Jan Kochanowski

Ljubljanski zvon, str. 555—61, 623—28

1951

Pomen Levstikovega dela za narodno vzgojo

Pedagoški zbornik, str. 5—19

Levstikovo zbrano delo

Vestnik Jugoslovanske knjigarne (priloga Slovenca, 17. maja 1951), str. 6—9

(Prim. dalje Ilustrirani Slovenec 1951, 31. maja)

Popotovanje iz Litije do Čateža

Slovenec, 26. julija (št. 166)

Ali je Tugomer res Jurčičev?

Življenje in svet, knjiga 10, št. 15 (27. septembra), str. 344—49

1952

Pisma o slovenski književni zgodovini

Slovenec, 31. julija (št. 173), 7. avgusta (št. 180), 28. avgusta (št. 196), 4. septembra (št. 202), 11. septembra (št. 208), 18. septembra (št. 214), 25. septembra (št. 220), 30. oktobra (št. 250), 15. novembra (št. 261), 27. novembra (št. 275), 11. decembra (št. 283)

Slovenstvo in Zupančič

Slovenija, 30. septembra (št. 11), str. 1—2

Levstik Fran

Slovenski biografski leksikon I, str. 651—59

Levstik in »Vrtec«

Vrtec (1951/1952), str. 155—59

1953

Slovenski biografski leksikon. 4. zvezek

Dom in svet, str. 164—67

France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, 3. snopič

Dom in svet, str. 264—66

Levstikov duševni obraz. Inauguralna disertacija. Spisal Anton Ocvirk

Dom in svet, str. 426—31

Slovenski biografski leksikon. 5. zvezek

Dom in svet, str. 538—41

Pisma o slovenski književni zgodovini

Slovenec, 1. januarja (št. 1), 15. januarja (št. 12), 31. januarja (št. 25), 12. marca (št. 60), 19. marca (št. 66), 25. marca (št. 71)

Meško Jakob

Slovenski biografski leksikon II, str. 105—06

Dolenjska v literaturi

Slovenski narod, 21. januarja (št. 17)

1954

PREGLED SLOVENSKEGA SLOVSTVA. Akademska založba, Ljubljana 1954.

545 str. 8°. Akademska biblioteka I. (Dodano: Letopis slovenskega slovstva, Stvarno kazalo, Opomnja, Kazalo)

Josipa Murna-Aleksandrova Izbrani spisi

Dom in svet, str. 217—20.

Leostikov zbornik

Dom in svet, str. 220—24

1935

Življenje in delo Ivana Prijatelja

Ivan Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, Ljubljana 1935, str. V—XVI

Slovenski protestantski pisci

Sodobnost, str. 86—7

Nekaj misli o Kocbekovi pesniški zbirki Zemlja

Sodobnost, str. 190—92

France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do marčne revolucije. 4. snopič

Sodobnost, str. 439—44

Profesorju dr. Prijatelju ob šestdesetletnici

Sodobnost, str. 500—02

1936

Stritar als Mensch und Dichter

Mariborer Zeitung, 3. aprila (št. 79)

Trubarjeva duhovna podoba

Slovenija, 26. junija (št. 26), str. 2

Ob osemdesetletnici Aškerčevega rojstva

Sodobnost, str. 50—1

Ob Stritarjevi stoletnici

Sodobnost, str. 103—08

Ali je vrazovstvo psihološki ali sociološki problem?

Sodobnost, str. 239—42

Glosa h Kranjčevi knjigi »Os življenja«

Sodobnost, str. 285—87

Prešeren. I. Pesnitve, pisma

Sodobnost, str. 479—83

Pojasnilo

Sodobnost, str. 576—78

1937

(Uvod v pesniško zbirko)

Gustav Strniša, Zvoki in žarki. »Sidro«, Ljubljana (Stožice) 1937, str. 5—8

Dr. Ivan Prijatelj

Pedagoški zbornik, str. 36—55

Nekaj spominov na profesorja doktorja Ivana Prijatelja

Slovenija, 28. maja (št. 22), str. 3

V spomin Ivana Prijatelja
Sodobnost, str. 243—45

1938

Oton Župančič je osrednja postava naše sodobne literature

Jutro, 24. januarja (št. 19 a), str. 2. (Referat o Slodnjakovem predavanju s posnetki glavnih misli)

Ivan Cankar (Ob dvajsetletnici njegove smrti)

Obzorja, str. 454—45

(Izjava)

Gustav Strniša, Satire. Ljubljana 1938, (zadnja stran ščitnega ovitka)

Oton Župančič — šestdesetletnik

Slovenija, 28. januarja (št. 4), str. 2

Samó Prešeren!

Slovenija, 4. februarja (št. 5), str. 1

Spominu Ivana Prijatelja

Slovenski jezik, str. 3—4

Ob Župančičevi šestdesetletnici

Sodobnost, str. 6—16

Anton Ingolič, Lukarji

Sodobnost, str. 474—76

1939

O neminljivem Cankarjevem delu

Dejanje, str. 23—5

Prežihov Voranc, Požganica

Dejanje, str. 258—59

Ob devetdeseti obletnici Prešernove smrti

Obzorja, str. 188—96

Nekaj misli ob zlomu poljske države

Obzorja, str. 429—35

Prešernova slavnost v Vrbi

Slovenija, 26. maja (št. 21), str. 1

Nekaj vodilnih idej in tipov Cankarjeve umetnosti

Slovenski jezik, str. 39—48

Miško Kranjec, Prostor na soncu

Sodobnost, str. 35—8

1940

France Bevk, Legende

Dejanje, str. 161—63

Prežihov Voranc, Samorastniki

Dejanje, str. 275—77

Duhovnik — pripovednik

Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani (Drama) 1940—1941, str. 28—9 (Odlomek iz dela: Pregled slovenskega slovstva, 1934)

Marja Boršnik-Skerlak, Aškerc. Življenje in delo

Obzorja, str. 41—5.

Ob petdesetletnici Franceta Bevka

Obzorja, str. 446—49

1941

Hrvatska enciklopedija (Zagreb): I. (A — Autom): *Aškerc Anton* (692—93). — II. (Autonomaši — Boito): Članki *Bartol Marica* (257—58), *Bartol Vladimir* (258), *Bevk France* (462), *Bohorič Adam* (723), *Bohoričica* (725)

1942

Hrvatska enciklopedija (Zagreb): III. (Boja — Cleveland): Članki: *Borko Božidar* (85—6), *Breznik Anton* (294—95), *Brižinski spomeniki* (314), *Cankar Ivan* (594—95). IV. (Cliachit — Diktis): Članek: *Dajničica* (427—28)

1946

Prešeren, Levstik in Cankar — glasniki naše narodne osvoboditve in družbene napredka (Pogled literarnega zgodovinarja na pričetek zasedanja Ustavodajne skupščine Ljudske republike Slovenije)

Ljudska pravica, 18. septembra (št. 271)

France Prešeren

Primorski dnevnik, 30. novembra (št. 460)

S slovenskimi pesniki in pisatelji na Vipavskem in na Krasu

Slovenski poročevalec, 3. maja (št. 102)

Ob 70-letnici Ivana Cankarja

Slovenski poročevalec, 9. maja (št. 107)

Prežihov Voranc, Jamnica

Slovenski poročevalec, 25. maja (št. 118)

Matej Bor, Pesmi

Slovenski poročevalec, 20. julija (št. 167)

Prežihov Voranc, Od Kotelj do Belih vod

Slovenski poročevalec, 30. julija (št. 175)

France Bevk, Med dvema vojnama

Slovenski poročevalec, 13. avgusta (št. 189)

Miško Kranjec, Pesem gora

Slovenski poročevalec, 8. septembra (št. 210)

Veliki slovenski pesnik dr. France Prešeren (Njegovo delo in življenje)

Slovenski vestnik, 6. decembra (št. 26), 13. decembra (št. 27), 20. decembra (št. 28) (Skrajšano besedilo uvoda iz Poezij; prim. poglavje Č)

1947

- Koželj V(enče) in A(nton) Slodnjak, Kotiček elektrotehniškega izrazoslovja*
Elektrotehniški vestnik, str. 24, 48, 72 in 96
- Janko Kersnik, prvi slovenski umetniški oblikovalec resničnega življenja*
Ljudski tednik, 11. septembra (št. 84)
- Ob šestdeseti obletnici smrti Frana Levstika (1851. — 1887. l.)*
(Odlomki iz predavanja v Narodnem gledališču v Ljubljani)
Obzornik, str. 455—45
- Prešernova bibliografija*
Primorski dnevnik, 19. februarja (št. 521)
- Etbin Kristan (Ob njegovi osemdesetletnici)*
Slovenski poročevalec, 18. aprila (št. 91)
- Jan Plestenjak*
Slovenski poročevalec, 14. maja (št. 112)
- Veliki slovenski pesnik dr. France Prešeren (Njegovo delo in življenje)*
Slovenski vestnik, 5. januarja (št. 1), 10. januarja (št. 2), 17. januarja (št. 3)
(Skrajšano besedilo uvoda iz Poezij; prim. poglavje Č)

1948

- Oton Zupančič*
Hrvatsko kolo, str. 14—26
- Prešeren in ženstvo*
Naša žena, str. 50
- Ob tridesetletnici Cankarjeve smrti (11. decembra 1918)*
Nova obzorja, str. 257—65
- Fran Petreč. Rod in mladost Ivana Cankarja*
Slavistična revija, str. 291—97
- Odgovor na oceno poljudne izdaje Prešernovih poezij*
Slavistična revija, str. 297—305
- Nekoliko pripomb o Fukovem vplivu na slovensko slovstvo*
Vuk Karadžić in njegova doba. Zbornik člankov, 1948, str. 107—16

1949

- FRAN LEVSTIK. Prosveta, Beograd 1949, 18 + (I) str. 16° (Prevajalec ni naveden)
- Ogledi iz književnosti 9, Kolo I (Cir.) (Skrajšan prevod iz Obzornika 1947, str. 455—45)
- Prešeren*
Izvor, str. 145—52
- Prežihov Voranc — Lovro Kuhar.*
Letopis Matice Srpske, knjiga 564, str. 505—12, 556—69
- »Prekop« — »Krst pri Savici« — »Neiztrohnjeno srce«
Novi svet, I. knjiga, str. 192—207

- Osmrtnice za Otonom Župančičem: Anton Slodnjak*
 Novi svet, II. knjiga, str. 650—51
- Nekaj o Prešernovem Krstu pri Savici*
 Primorski dnevnik, 8. februarja (št. 52)
- V spomin Otonu Župančiču*
 Slovenski poročevalec, 14. junija (št. 157)
- Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. I. Slavinja in Prešeren*
 Slavistična revija, str. 1—16 (Dokumenti, str. 17—29)
- Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. II. O Sonetnem vencu*
 Slavistična revija, str. 251—49

1950

- O naši knjigi in njenem pisatelju*
 Józef Morton, Hudobčeva dota, Ljubljana 1950, str. 515—18
- Slovo od Prežihovega Voranca*
 Ljudska pravica, 20. februarja (št. 43)
- France Prešeren (Ob stopetdesetletnici rojstva)*
 Nova obzorja, str. 609—20
- Ob pisateljski štiridesetletnici Prežihovega Voranca — Lovra Kuharja*
 Obzornik, str. 5—20
- Dr. France Prešeren (5. decembra 1800, — 8. februarja 1849)*
 Obzornik, str. 417—25, 515—25
- O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku*
 Slavistična revija, str. 65—90
- Dodatek k članku o »Sonetnem vencu«*
 Slavistična revija, str. 187—88

1951

- O narodnem in občem pomenu slovenske protestantske književnosti*
 Cvetnik naše reformacijske književnosti, 1951, str. 5—8
- Ob osemdesetletnici F. S. Finžgarja*
 Gledališki list SNG (Drama) 1950—1951, str. 279—85
- Predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, oseučiliški profesor dr. France Kidrič*
 Koledar Prešernove knjižnice 1951, str. 59—61
- Ob osemdesetletnici F. S. Finžgarja*
 Ljudska pravica, 11. februarja (št. 55)
- Nekaj o lirski pesmi sploh in o najnovejši pesniški zbirki Vide Tauferjeve (Izbrani listi, Ljubljana 1950)*
 Naša žena, str. 100—01
- Ilirizem in Slovenci (Ob stoletnici Vrazove smrti)*
 Nova obzorja, str. 289—94
- Minljivi in večni Prešeren (Govor na akademiji ob stopetdesetletnici pesnikovega rojstva)*
 Novi svet, knjiga II, str. 97—105

Po Finžgarjevi osemdesetletnici

Novi svet, str. 292—98

Slovenska književnost med obema vojnama (1918—1941)

Primorski dnevnik, 1. julija (št. 154), 8. julija (št. 160), 15. julija (št. 166), 22. julija (št. 172), 29. julija (št. 178), 5. avgusta (št. 184), 12. avgusta (št. 190), 19. avgusta (št. 195), 26. avgusta (št. 201)

Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe: III. Problem Gazel

Slavistična revija, str. 10—21

Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. IV. Sonetje nesreče

Slavistična revija, str. 162—75

1952

FRAN LEVSTIK. (Prevedel Srbo Ivanovski), Skopje 1952, 17 + (III) str. 16°.
Ogledi od književnosti 4. (Cir.)*Fran Levstik (28. septembra 1851 — 16. novembra 1887)*

Delavska enotnost, 26. septembra (št. 40).

Materina in očetova podoba v Cankarjevih spisih

Glas Vrhniko, 10. maja (št. 10)

Nekaj »spominov« na Avgusta Šenoa in nekaj pogledov na njegovo pričujočo »dijaško zgodnico«

Avgust Šenoa, Nagelj s pesnikovega groba. Mala knjižnica 47, str. 5—15.

Prešeren France

Slovenski biografski leksikon II, str. 517—64

Prežihov Voranc — Lovro Kuhar

Zaninović Vice, Čitanka iz jugoslavenske književnosti za VIII. razred srednjih škola, (Zagreb) 1952, str. 417—25.

1953

Cassel's Encyclopaedia of Literature. Članki: *Cankar Ivan* (št. 1374); *Gradnik Alojz* (št. 1751); *Prešeren France* (št. 1807); *Župančič Oton* (št. 2086)*Fran Milčinski in Milan Pugelj*

Gledališki list Mestnega gledališča v Ljubljani, str. 154—59, 162

Ljubimo Prešerna! (Iz govora univ. prof. dr. Antona Slodnjaka ob odkritju Prešernovega spomenika v Kranju)

Slovenski Jadran, 6. februarja (št. 6)

Prežihov Voranc — Lovro Kuhar

Zaninović Vice, Čitanka iz jugoslavenske književnosti za VIII. razred srednjih škola, (Zagreb) 1953, str. 436—45

1954

A la mémoire de Fran Ramovš

Annales de l'Institut français de Zagreb 1953—54, str. 37—40

Ein Kapitel aus der Geschichte der slowenischen erzählenden Prosa

Festschrift für Dmytro Čyževskij zum 60. Geburtstag. Berlin 1954, str. 275—81

Spoznanje ob preurejanju Prijateljjevih esejev

Glasnik Slovenske Matice I, str. 6—7

*Slomenische Literatur (= Frauenliteratur)*Lexikon der Frau in zwei Bänden. Zürich 1954. II. knjiga, str. 134—38
(V študiji obravnavane pesnice in pisateljice so kratko prikazane tudi posebej na ustreznih mestih)*Delež Stajerske v slovenski književnosti (Predavanje na slavističnem zborovanju v Mariboru konec junija 1954)*

Nova obzorja, str. 569—77

Francè Prešeren (1800—1849)

Selection of Poems by Francè Prešeren, Translated from the Slovene. Edited by Professor W. K. Matthews (London University) and Professor A. Slodnjak (Ljubljana University). Basil Blackwell, Oxford 1954, str. 5—21

In memoriam (Govor ob krsti Frana Ramoša na ljubljanskih žalah dne 18. septembra 1952)

Slavistična revija, str. 1—2

Matija Murko (1861—1952)

Slavistična revija, str. 41—75

Nov pogled na vznik slovenske in hrvaške reformacijske književnosti 16. stoletja

Slavistična revija, str. 109—20

Delež severovzhodne Slovenije v slovenski književnosti (Iz predavanja na zborovanju slavistov v Mariboru)

Večer, 29. junija (št. 151)

Slavisti o svojem zborovanju: Anton Slodnjak

Večer, 1. julija (št. 153)

1955

Enciklopedija Jugoslavije 1 (A — Bosk), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1955. Članki: *Ahacel Matija* (22), *Almanasi kod Slovenaca* (78—9), *Antologije kod Slovenaca* (127—28), *Aškerc Anton* (227—28), *Autobiografije, memoari i uspomene kod Slovenaca* (242), *Bartol Marica* (381), *Bezenšek Anton* (492), *Biografije kod Slovenaca* (573—74), *Bohinjec Peter* (646)*O Slavističnem društvu*

Jezik in slovstvo (1955/1956), str. 5—5

France Prešeren

Literaturen zbor (Skopje), str. 80—95 (Cir.)

Ob šestdesetletnici moderne (Govor ob odkritju spominske plošče na ljubljanski cukrarni 12. VI. 1955)

Nova obzorja, str. 435—38

Delež Stajerske v slovenski književnosti

Pogovori o jeziku in slovstvu, Maribor 1955, str. 5—12

Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. V. Dvojje neznanih metrik iz dobe naše romantike

Slavistična revija, str. 24—38

Miodrag Ibrovac, Kopitar i Francuzi

Slavistična revija, str. 128—52

Koncepcija kritike v literarnih zgodovinah jugoslovanskih narodov

Slavistična revija, str. 145—65

O začetkih naše in svetovne moderne

Socialistična misel (1955/1956), str. 156—45

1956

Enciklopedija Jugoslavije 2 (Bosna — Dio), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1956. Članki: *Byron kod Slovenaca* (517), *Cankar Ivan* (520—22), *Cegnar France* (536), *Celestin Fran* (542), *Cigler Janez* (577), *Cimperman Franc* (578), *Čop Matija* (610), *Dante kod Slovenaca* (666), *Debevec Jože* (675), *Detela Fran* (695)

Nahm wirklich die romantische Dichtung bei den Slovenen F. Schlegels Gespräch über die Poesie als Programm an?

Festschrift für M. Vasmer zum 70. Geburtstag am 28. Februar 1956, Berlin 1956, str. 514—20

O Prešernovem »Slovesu od mladosti« in o literarnozgodovinski rehabilitaciji Antona von Scheuchenstuela starejšega

Slavistična revija, str. 10—29

Fran Levstik (1851—1887), the First Representative of Realism in Slovene Literature

The Slavonic and East European Review. Volume XXXV, Number 84, December 1956, str. 24—39 (Translated from the Croatian by Vera Javarek)

Iskre in iveri (Iz razgovora s prof. Slodnjakom, Napisal Jože Snaj)

Tribuna, 10. aprila (št. 6)

Prežihov Voranc — Lovro Kuhar

Zaninovič Vice, Čitanka iz jugoslovanske književnosti za VIII. razred srednjih škola, (Zagreb) 1956, str. 574—80.

1957

Pregled slovenske literarne zgodovine po l. 1945

Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15.—21. IX. 1955), Beograd 1957, str. 105—13

Naš jubilent in literarna zgodovina

Slavistična revija, str. 10—13

Problem periodizacije slovenske književnosti (Referat na I. kongresu jugoslovanskih slavistov v Beogradu od 11. do 15. septembra 1957)

Umjetnost riječi (Zagreb), str. 171—75

1958

GESCHICHTE DER SLOWENISCHEN LITERATUR, Walter de Gruyter & Co. Berlin 1958, 365 str. 8° (Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte)

Przemówienie

Adam Mickiewicz (1855—1955). Międzynarodowa sesja naukowa Polskiej akademii nauk 17—20 kwietnia 1956 Wrocław — Warszawa 1958, str. 560—62

France Prešeren

France Prešeren. Pesnitve in pisma, I. Poezije, Mladinska knjiga Ljubljana 1958, str. 159—256

Enciklopedija Jugoslavije 5 (Dip — Hid), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1958. Članki: *Dolenec Hinko* (58), *Ep i epska poezija* (256), *Erjavec Fran* (269), *Glaser Karel* (470), *Glonar Joža* (479—80), *Gregorčič Simon* (618—20)

Oče Slovanskega inštituta (Rajko Nahtigal)

Ljudska pravica, 1. aprila (št. 77)

Miniaturno ogledalo intimnega sveta

Ljudska pravica, 31. decembra 1958 — 1. januarja 1959 (št. 305). (Intervju s kulturnimi delavci: Anton Slodnjak)

Slovenska romantična poezija (1850—1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur (Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958)

Slavistična revija, str. 1—18

Slavistična družina (Razgovor s prof. dr. A. Slodnjakom o slavističnem kongresu v Moskvi)

Slovenski poročevalec, 21. septembra (št. 225)

(Razgovor zapisal bp = Bogdan Pogačnik)

1959

Realizem I (1848—1876)

Zgodovina slovenskega slovstva II. Uredil Lino Legiša. SM Ljubljana 1959, str. 177—584

Izjava h kritiki knjige Geschichte der slovenischen Literatur, objavljeni v Ljudski pravici, dne 31. januarja

Ljudska pravica, 7. februarja (št. 29)

(Izjava k članku Jožeta Kastelica: Subjektivizem ali znanost)

France Prešeren

Odbrane pesni. Skopje 1959, str. 5—22

1960

REALIZAM KOD SLOVENACA, Beograd, Rad 1960, 58 + (I) str. 8° (cir.) (Radnički univerzitet. Književnost — II. kolo)

ROMANTIZAM KOD SLOVENACA, Beograd, Rad 1960, 29 + (II) str., 8° (cir.) (Radnički univerzitet. Književnost — II. kolo)

Enciklopedija Jugoslavije 4 (Hil — Jugos), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1960. Članki: *Hribar Anton* (29), *Ilešič Fran* (525), *Ilirizam kod Slovenaca* (542—45), *Janežič Anton* (457), *Jarnik Urban* (466), *Jelovšek Ernestina* (485), *Jenko Simon* (485), *Jeran Luka* (486)

Prešernov krog

Pionir 1960—61, str. 88—90

Realizem

Pionir 1960—61, str. 119—21

1961

Realizem II (1876—1895)

Zgodovina slovenskega slovstva III. Uredil Lino Legiša. SM, Ljubljana 1961, str. 5—385

Realizem in naturalizem

Pionir 1960—61, str. 152—55

1962

FRANCE PREŠEREN (Sa slovenačkog prevela Jelena Križaj-Stefanović.) Nolit, Beograd 1962, 425 + (III) str. (cir.) (Biblioteka Portreti)

Enciklopedija Jugoslavije 5 (Jugos — Mak), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ 1962. Članki: *Jurčič Josip* (161—62), *Kastelic Miha* (222), *Kersnik Janko* (24—42), *Korytko Emil* (528), *Kritika književna* (405—05), *Leostik Fran* (524—25), *Lirika kod Slovenaca* (541—45) *Macun Ivan* (579).

France Prešeren (Epilog k portretu pesnika ob izdaji založbe Nolit v Beogradu) (Iz izvirnega rokopisa)

Primorski dnevnik, 15. maja (št. 115)

1963

Anton Aškerc

Anton Aškerc, Izbrane pesmi (Kondor 58), Ljubljana 1965, str. 122—25.

Prešernova balada Prekop in Ivšičeva izdaja Lucidarija

Zbornik u čast Stjepana Ivšića. Izdalo Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1965, str. 327—35

Nova struja (1895—1900) in nadaljnje oblike realizma in naturalizma

Zgodovina slovenskega slovstva IV. Uredil Lino Legiša. SM, Ljubljana 1965, str. 5—510

1964

PREŠERNOVO ŽIVLJENJE. Mladinska knjiga, Ljubljana 1964, 327 + (I) str. *Mirko Rupel (1901—1965)*

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor (Beograd), str. 148—50

Nekaj misli in želja ob premieri Krestovega Prešerna

Slovensko gledališče v Trstu, XX. sezona 1964—65, b. s.

1965

Enciklopedija Jugoslavije 6 (Maklj — Put), Zagreb, Leksikografski zavod SFRJ 1965. Članki: *Malavašič Franc* (5), *Marn Josip* (28—9), *Medved Anton*

- (67—8), *Mencinger Janez* (72—5), *Milčinski Franc* (108), *Modrinjak Stefan* (148), *Murko Anton* (177—78), *Murko Matija* (178)
In memoriam Mirko Rupel (1901—1963)
 Südostforschungen XXIV, str. 255—57

1966

- PREŠERNOVO ŽIVLJENJE, Mladinska knjiga Ljubljana 1966,² 527 + (I) str.
 SLOWENISCHE LYRIK. Eine Übersicht. München 1967, 50 + (II) str.
 STUDIJE IN ESEJI. Uredil, z uvodom, bibliografijo in opombami opremil
 Jože Pogačnik. Obzorja Maribor, 1966, 271 + (I) str.
Einige Gründe für Kopitars Kampf gegen die slovenische Dichtung
 Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik VIII, Wiesbaden 1966, str. 180—88
Sodobno slovensko slovstvo
 Letno poročilo državne gimnazije za Slovence X (1966/1967), Celovec, str.
 86—90
Ein Beitrag zur Periodisierung der Geschichte der serbischen Literatur
 Orbis scriptus. Festschrift für Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag,
 München, str. 785—90
Stanko Vraz
 Panonski zbornik, Murska Sobota, str. 105—16
Matija Murko
 Panonski zbornik, Murska Sobota, str. 506—09

1967

- Samotni mejnik (Ob smrti Alojza Gradnika)*
 Delo, 29. julija (števil. 205)
O Krstu pri Savici
 Delo, 7. decembra (števil. 351)
Leptikov delež pri ustanavljanju in začetnem delovanju Dramatičnega društva
 Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja III, str. 5—29
Prešernovo sporočilo
 Knjižna polica 1966/1967, 20. januarja (števil. 5). Isto: Dolenjski list, 2. februarja (števil. 5)
O dramatičnem razvoju naše romantike
 Jezik in slovstvo, str. 35—42
O Cankarjevem Epilogu v Vinjetah 1899
 Jezik in slovstvo, str. 135—46
Ob Senoovi »dijaški zgodbi«
 Avgust Senoa, Nagelj s pesnikovega groba, Ljubljana 1967, str. 5—15
Ilustrator Prešerna (Ob prvi obletnici smrti slikarja-grafika Elka Justina)
 Naši razgledi, 25. decembra (števil. 4)
Leptikov udeo u osnivanju i počecima rada Dramskog društva
 Scena (Novi Sad), str. 254—49

Andrej Smolè

Slovenski biografski leksikon 10, str. 584—87.

Opombe in dopolnilo h knjigi Veronica di Desenice

Zaliv (Trst), str. 46—8

1968

PREŠERNOVO ZIVLJENJE, Ljubljana 1968,³ 527 + (I) str. 8°

SLOVENSKO SLOVSTVO, Ljubljana 1968, 586 + (V) str. 8°

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA I-II. del, Celovec 1968, 586 + (V) str. 8°

Über die nationbildende Kraft der Reformation bei den Slowenen

Abhandlungen über die slowenische Reformation, München, str. 11—22

L'Italia nel romanticismo sloveno

Atti del sesto congresso dell' associazione internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana, Budapest, str. 555—42 (skupaj s Stankom Škerljem)

Prešeren je našemu ljudstvu pokazal na najvišje človečanske in umetniške cilje

Delo, 8. februarja (štef. 12)

Knjiga za ves slovenski svet

Delo, 10. avgusta (štef. 218)

Proza Prežihovega Voranca

Jezik in slovstvo, str. 75—85

Beseda ustvarjalcev: Anton Slodnjak

Knjiga 68, str. 487—89

Mit velikega umetnika

Naši razgledi, 7. decembra (štef. 25)

Slovstveni poskusi Jakoba Košarja

Svet med Muro in Dravo, str. 704—15

1969

JUGOSLOVANSKE KNJIZEVNOSTI V DOBI ROMANTIKE, NJIHOVI MEDSEBOJNI ODNOSI IN MESTO V SVETOVNI KNJIZEVNOSTI, Titograd,

15 str. (Referat na VI. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije v Budvi) — Prostor in čas I (1969), str. 395—405

Krajnska čbelica (Spremna beseda)

Krajnska čbelica I-IV (1850—1848). Faksimile prve izdaje, Mladinska knjiga Ljubljana 1969, 54 str. (Monumenta litterarum Slovenicarum 6)

Vaje — nova mapa Slovenskih literarnih spomenikov

Delo, 22. maja (štef. 158)

Govor ob odkritju spomenika Janezu Trdini v Mengšu 14. avgusta 1955

Mengeški zbornik, II. del, Snopič 2, str. 3—15

Indijski motivi in vplivi v našem slovstvu

Prostor in čas I, str. 145—50

B. LEPOSLOVNO DELO

1929

Poučno potovanje trgovskih akademikov po Grčiji, Turčiji in Bolgariji
Trgovski tovariš, str. 175—84, 221—26, 255—59, 271—77

1938

NEIZTROHNJENO SRCE. Zgodovinski roman. I. in II. del. Izdala »Naša založba«.

Ljubljana 1938. 275 + 385 str. 8°

Sprava

Dejanje, str. 186—95

Vrnitev

Obzorja, str. 92—9, 135—45

1940

Levstik prvič obiše Vuka Stefanovića Karadžića (Odlomek iz zgodovinskega romana)

Dejanje, str. 307—13

Pismo (Odlomek)

Obzorja, str. 58—74

Pred nadškofom (Odlomek iz zgodovinskega romana »Pogine naj — pes!«)

Obzorja, str. 149—55

Pretep v Gosposki ulici

Dejanje, str. 52—6

1946

Levstik v Trstu

Ljudski tednik, 10. oktobra (št. 38)

Trst v Levstikovi dobi

Ljudski tednik, 1. novembra (št. 41)

Neiztrohnjeno srce (France Prešeren ob izgubi prijatelja Matije Čopa)

Primorski dnevnik, 30. novembra (št. 460)

»POGINE NAJ — PES!« Zgodovinski roman v treh delih.

I. in II. 1946. 598 + (I) str.

III. 1946. 599—1164 str. Ljubljana, SKZ 1946. 8°

(Opomba na str. 1165 datirana z dnem 31. julija 1947)

1947

Čbelica je vzletela (Odlomek iz romana A. Slodnjaka »Neiztrohnjeno srce«)

Ljudska pravica, 8. februarja (št. 32)

Slovo od doma (Odlomek iz proega dela romana A. Slodnjaka o Franu Levstiku

»Pogine naj — pes!«, ki je izšel te dni pri Slovenskem knjižnem zavodu)

Slovenski poročevalec, 28. novembra (št. 280)

1948

Fran Levstik pri Vuku

Vuk Karadžić in njegova doba. Zbornik člankov 1948, str. 117—25

1956

NEIZTROHNJENO SRCE. Zgodovinski roman. 2. pregledana izdaja. Primorska založba »Lipa«, Koper 1956. 599 + (II) str. 8°

»Neiztrohnjeno srce« (Odlomka iz poglavja o judovskem dekletu Raheli)

Vestnik (Brezplačna priloga izdaj Primorske založbe Lipa Koper), februar (št. 5)

1964

NEIZTROHNJENO SRCE. Zgodovinski roman. Tretja, popravljena izdaja. Primorska založba »Lipa«, Koper 1964. 605 + (III) str.

(Na str. 599—605: Jože Pogačnik: Duhovni profil profesorja Antona Slodnjaka)

1965

»POGINE NAJ — PES!« Zgodovinski roman v treh delih. Druga izdaja. Založba Lipa, Koper 1965. I. in II. knjiga: 1184 + (IV) str.

1967

NEIZTROHNJENO SRCE. Zgodovinski roman. Koper 1967,⁴ 605 + (III) str.

C. PREVAJALSKO DELO

1927

ŻEROMSKI STEFAN, UŚLA MI JE PREPELICA (UCIEKŁA MI PRZEPIÓ-RECZKA) Prevedel iz poljščine —. (Prim. Bratko Kreft, Gledališko pismo iz Poljske, Slovenski poročevalec. 31. marca 1957) (Rokopis v arhivu Drame SNG)

1950

JÓZEF MORTON, HUDOBČEVA DOTA. Roman v dveh delih. (Inkluzowewiano.) (Iz poljščine prevedel —.) Ljubljana SKZ 1950. 517 + (II) str. 8°

(Na str. 515—18: A. Slodnjak, O naši knjigi in njenem pisatelju)

1962

Jugoslawische Erzähler der Gegenwart. Eine Anthologie. Herausgegeben von Miodrag Vukić. Stuttgart 1962. Prevod: *Ivan Cankar, Gudula*, str. 175—81; — *Ciril Kosmač, Die Raupe*, str. 196—204

Č. UREDNIŠKO DELO

1931

FRANA LEVSTIKA ZBRANO DELO. Uredil —. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna.

Zvezek III: Uvod (7—35) — Pripovedni spisi — Slovarček (397—404) — Opombe (405—43) — Urednikovo poročilo (445—49) — Kazalo.

1931. 453 + (I) str. 8°

1932

FRANA LEVSTIKA ZBRANO DELO. Uredil —. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna.

Zvezek IV: Uvod (7—37) — Dramatični spisi — Slovarček (432—40) — Opombe (441—68) — Urednikovo poročilo (469—70) — Kazalo.

1932. 470 + (II) str. 8°

1933

FRANA LEVSTIKA ZBRANO DELO. Uredil —. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna.

Zvezek V: Uvod (7—37) — Kritični spisi (do leta 1869) — Slovarček (376—80) — Opombe (381—472) — Urednikovo poročilo (473—76) — Kazalo.

1933. 477 + (III) str. 8°

1934

FRANA ERJAVCA ZBRANO DELO I. Uredil —.

Vsebina: Fran Erjavec (7—112), Spisi iz prirode, Opombe (241—56), Urednikovo poročilo (257—63)

1934. 263 + (I) str. 8°

FRANA ERJAVCA ZBRANO DELO II. Uredil —.

Vsebina: Uvod (7—20), Domače in tuje živali v podobah, I. del, Opomnje (283—92), Urednikovo poročilo (292—93), Imenik živali, Imenik podob.

1934. 299 str. 8°

FRAN LEVSTIK, MARTIN KRPAN. Priredil —.

Vsebina: Uvod (5—18), Martin Krpan z Vrha, Opombe (43—46), Vprašanja ob Martinu Krpanu.

Celje 1934. 46 + (II) str. 8° (Cvetje iz domačih in tujih logov 2)

1935

FRANA LEVSTIKA ZBRANO DELO. Uredil —. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna.

Zvezek VI: Uvod (7—36) — Kritični spisi (od leta 1869) — Slovarček (436—38) — Opombe (439—73) — Urednikovo poročilo (473—76) — Kazalo.

1935. 477 str. 8°

1937

FRANA ERJAVCA ZBRANO DELO III. Uredil —.

Vsebina: Uvod (7—14), Domače in tuje živali v podobah, II. del, Dodatek (sestavila Rafael Bačar in Božidar Ponebšek), Opomnje (397—433), Ured-

nikovo poročilo (454), Imenik tujezemskih četveronožnih živali, Imenik v tem zvezku opisanih ptičev, Imenik podob.
1957. 455 str. 8°

1959

FRANA ERJAVCA ZBRANO DELO IV. Uredil —.

Vsebina: Uvod (7—16), Domače in tuje živali v podobah, III. del, Naše škodljive živali v podobi in besedi, I. del, Opomnje (415—24), Stvarno kazalo, Imenik živali.

1959. 441 str. 8°

1940

FRAN LEVSTIK, MARTIN KRPAN. Priredil —. Druga, pregledana izdaja.

Vsebina: Uvod (5—50), Martin Krpan z Vrha, Opombe (55—60), Vprašanja ob Martinu Krpanu.

Celje 1940, 60 + (II) str. 8°

(Cvetje iz domačih in tujih logov 2)

1946

POEZIJE DOKTORJA FRANCETA PRESERNA. (Ob stoletnici Poezije slovenskemu ljudstvu posvečen in zanj prirejen ponatis.) Uvod in razlago napisal —.

Izdal in založil SKZ v Ljubljani. 562 + (II) str. 8°

(Str. 5—59: O Francetu Prešernu in njegovih poezijah)

SLOVENSKO BERILO ZA VIŠJE RAZREDE SREDNJIH ŠOL IV. Uredili Marja Boršnik, Alfonz Gspan, Lino Legiša, Janez Logar, Boris Merhar, Erna Muser, Mirko Rupel, Anton Slodnjak s sodelovanjem Ivana Grafenauerja in drugih slavistov.

DZS 1946. 268 + (IV) str. 8°

1948

CVETJE IN TRNJE IZPOD PERESA GOSPODA FRIDOLINA ŽOLNE ALI IZBRANE POVESTI, HUMORESKE IN SATIRE FRANA MILČINSKEGA. V Ljubljani pri SKZ 1948.

(Uredil in opombe napisal —.) 585 + (I) str. 8° (Opombe od str. 564—81)

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO I. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Pesmi 1854 / Tonine pesmi / Franjine pesmi / Prvi časi / Dodatek / Opombe (515—565).

DZS 1948. 571 + (II) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1949

SLOVENSKO BERILO VI (za višje razrede srednjih šol. Sestavili Marja Boršnik, Alfonz Gspan, Marija Jamar, Boris Merhar, Erna Muser s sodelovanjem Janka Glazerja, Franceta Koblarja, Antona Slodnjaka in drugih).

DZS 1949. 546 + (IV) str. 8°

SLOVENSKO BERILO VII (za višje razrede srednjih šol. Sestavili Alfonz Gspan, Lino Legiša, Boris Merhar, Erna Muser s sodelovanjem Marje Boršnikove, Marije Jamarjeve, Antona Slodnjaka in drugih).
DZS 1949. 493 + (II) str. 8°

1952

IZBRANI ESEJI IN RAZPRAVE IVANA PRIJATELJA I. (Uredil, uvod in opombe napisal —.)

Vsebina: Ivan Prijatelj (V-LV), Izbrani eseji in razprave, Opombe (580—629)
SM 1952, LV + 636 + (IV) str. 8°

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO II. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Lirika / Pesmi za mladino / Prigodnice / Satire I / Dodatek / Opombe (281—458).

DZS 1952. 465 + (I) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

POEZIJE DOKTORJA FRANCETA PRESERNA. (Uredil, uvod in razlago napisal —.)

Prešernova knjižnica (VI. letnik) 1952, XXXIV + 310 + (VIII) str. 8° (Na str. III. do XXXIV: France Prešeren in njegove Poezije; od 201—311: Razlaga posameznih pesmi.)

STANKO VRAZ, SLOVENSKA DJELA. Priredio —.

I. O Stanku Vrazu kot slovenskem književniku (5—78), Izvirne pjesme, Sadržaj. 1952. 295 + (IV) str. 8°

II. Prijevodi umjetnih i narodnih pjesama, Izvorni kritički i beletristički sastavci, Odlomci, Primjedbe (187—255), Rječnik (254—80), Sadržaj.

1952. 286 + (I) str. 8°

JAZU Zagreb, Noviji pisci hrvatski, knjiga 5 i 6.

1955

IZBRANI ESEJI IN RAZPRAVE IVANA PRIJATELJA II. (Uredil, uvod in opombe napisal —.)

Vsebina: Uvod (V—XXV), Izbrani eseji in razprave, Opombe (415—71), Dodatek k Esejem I, Imensko kazalo, Zahvala. SM 1955, XXV + 475 + (V) str. 8°

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO III. (Uredil in z opombami opremil.)

Vsebina: Satire II / Ježa na Parnas (2. redakcija) / Ljudski glas / Kraljedvorski rokopis / Dodatek / Opombe (291—435).

DZS 1953. 438 + (II) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1954

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO IV. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Pripovedni in satirični spisi / Mladinski spisi / Prevodi / Dodatek / Opombe (479—565).

DZS 1954. 570 + (I) str. 8 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1955

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO V. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Dramatični spisi / Opombe (381—450).

DZS 1955. 451 + (II) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)
POGOVORI O JEZIKU IN SLOVSTVU (Predavanja na zborovanju slovenskih slavistov v Mariboru od 26. junija do 1. julija 1954) (Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani.)

Uredil in uvodno besedo napisal —.

Založba Obzorja Maribor 1955, 154 + (II) str. 8° (Predgovor na str. 5—4)

1956

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO VI. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Kritični spisi I / Opombe (355—446).

DZS 1956. 477 + (I) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1957

THE PARNASSUS OF A SMALL NATION. An Anthology of Slovene Lyrics
Translated by Various Hands. Edited by W. K. Matthews (London University)
and A. Slodnjak (Ljubljana University). John Calder, London 1957. 141 + (II)
str. 8°

1958

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO VII. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Kritični spisi II / Bučelstvo / Dodatek / Opombe (349—417).

DZS 1958. 417 + (III) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)
FRANCE PREŠEREN, PESNITVE IN PISMA. Uredil —. I. Poezije. Mladinska
knjiga 1958. (Kondor 25)

(Na straneh 159—236 študija: France Prešeren)

1959

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO VIII. (Uredil in z opombami opremil —.)

Vsebina: Politični spisi I / Dodatek / Opombe (319—444).

DZS 1959. 447 + (I) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1960

FRANCE PREŠEREN, PESNITVE IN PISMA. Uredil —. II. Pesmi in pisma,
Mladinska knjiga 1960, 340 + (VII) str. 8° (Kondor 35)

1961

FRAN LEVSTIK, ZBRANO DELO IX. (Uredil in z opombami opremil—.)

Vsebina: Politični spisi II / Opombe (451—551).

DZS 1961, 557 + (II) str. 8° (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)

1962

- MATIJA MURKO, IZBRANO DELO. (Uredil, uvod in opombe napisal —.)
SM 1962, 410 + (V) str. 8°
(Uvod, str. 5—12, Opombe urednika, str. 387—99.)
- FRANCE PREŠEREN, PESNITVE IN PISMA. Uredil —. (Opremil Branko Simčič.) V Ljubljani. Mladinska knjiga 1962, 382 + (I) str. 8° (Kondor 25 in 35)
(Na str. 267—373: A. Slodnjak, France Prešeren)

1963

- POEMS BY FRANCE PREŠEREN. A selection translated from the slovene. A new enlarged edition. Edited by Professor W. K. Matthews and Professor A. Slodnjak.
John Calder, London, 1963, 83 str. 8°
(Na str. 11—26: A. Slodnjak, France Prešeren)

1964

- FRANCE PREŠEREN, POEZIJE IN PISMA. Uredil —. Mladinska knjiga, Ljubljana 1964, 363 + (XI) str. 8°

1965

- THE PARNASSUS OF A SMALL NATION. An Anthology of Slovene Lyrics translated by various hands. A second enlarged edition, arranged and introduced by Janko Lavrin and Anton Slodnjak. First published by Državna založba Slovenije, Ljubljana 1954. Printed in Yugoslavia at the »Celjski tisk«, Celje, Slovenija.

- Državna založba Slovenije 1965, 197 str. 8°
- FRANCE PREŠEREN, POEZIJE. Z dodatkom njegovih pesnitev ter prirejenih ljudskih pesmi. Priredil —. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1966. Prešernova družba, Ljubljana 1965, 175 + (I) str. 8°

1966

- FRANCE PREŠEREN, POEZIJE IN PISMA. Uredil —. Mladinska knjiga Ljubljana 1966, 363 + (XI) str. 8°

1968

- FRANCE PREŠEREN, POEZIJE IN PISMA. Uredil —. Mladinska knjiga Ljubljana 1968, 363 + (XI) str. 8°

1969

- POEZIJE DOKTORJA FRANCETA PREŠERNA. Zbral in uredil —. Prešernova družba Ljubljana 1969, 284 str. 8°
- PREŠERNOVE NEMŠKE PESNITVE. Prevedel in opombe napisal Anton Sovrè. Uredil —. Mladinska knjiga Ljubljana 1969, 40 + (III) str. 8°

Uredniški odbor

FRANCE BERNIK, MARJA BORŠNIK (literarne vede), FRANC JAKOPIN,
TINE LOGAR (jezikoslovje), BORIS PATERNU, DUŠAN PIRJEVEC, JOŽE
TOPORIŠIČ

Odgovorni urednik

TINE LOGAR

Izdalo

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

Založila

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR, Partizanska 5

Za založbo

JOŽE KOŠAR

Tiska

LJUDSKA PRAVICA LJUBLJANA

CONTENTS

STUDIES

<i>Josip Badalić</i> , Juraj Križanić and the Slovenes	9
<i>Stefan Barbarič</i> , From Nietzsche's to Cankar's Dionysius	17
<i>Francè Bernik</i> , The Problem of Literary Genres between Romanticism and Symbolism in Slovene Literature	33
<i>Marja Boršnik</i> , Tavčar's Poetic Rhythm	53
<i>Ivo Frangeš</i> , Mažuranič's "starodavna lipa"	75
<i>Kajetan Gantar</i> , Valentin Vodnik and Greek Poetry	85
<i>Alenka Glazer</i> , Sovrè and Župančič	95
<i>Milan Grošelj</i> , Aorist and Perfect	117
<i>Alfanz Gspan</i> , Three New Slovene Text for Songs by Ziga Zois	119
<i>Vatroslav Kalenić</i> , The Fate of the Kajkavski Dialect	185
<i>Lojze Krakar</i> , Jernej Kopitar, The Mediator between Serbian and Croatian National Poetry and Goethe	195
<i>Miroslav Kravar</i> , The Slovene Variant of the Homeric Hexameter	209
<i>Vilko Novak</i> , The Style of the First Book Written in the "Prekmurski" Dialect	227
<i>Boris Paternu</i> , The Continuity of Themes under New Styles in Slovene Poetry from the Baroque to the Modern Period	253
<i>Fran Petrè</i> , From Župančič's Poetics	265
<i>Haralampie Polenakovik'</i> , Contributions to the Knowledge of Petković's Adaptations of Songs from the Czech to the Macedonian Language	285
<i>Janez Rotar</i> , The Dissolution and the Reconstruction of the Slovenska Matika during the First World War	293
<i>Viktor Smolej</i> , Barbka Höchtl	309
<i>Mate Šimundič</i> , Some Phonetic and Stress Particularities of the Present-Day Speech in the Imotska Krajina and Bekija	319
<i>Emil Stampar</i> , Kumičič's Dilemmas and Their Echo in Slovenia	333
<i>Jože Toporišič</i> , Morphological Segmentation, Predictability of Gender and the Integration of Foreign Words in the System of Slovene Literary Language	343
<i>Milorad Živančević</i> , Vraz as a Polophile	355

SLAVISTIČNA REVIJA

The review is published twice a year or once in a double number

Issued by

The Slavic Association of Slovenia

Editorial Board

FRANCE BERNIK, MARJA BORŠNIK (literary sciences), FRANC JAKOPIN, TINE LOGAR (linguistics), BORIS PATERNU, DUŠAN PIRJEVEC, JOŽE TOPORIŠIČ

All contributions should be addressed to the editor:

TINE LOGAR

Ljubljana, Aškerčeva 12 (Filozofska fakulteta), YUGOSLAVIA

Subscription and distribution: Založba Obzorja, Maribor, Partizanska 5, Yugoslavia

Printed by Ljudska pravica — Ljubljana

